QVIS ME SEPARABIT A CHARITATE DEI? ROM. 8.

F. GVNDISALVI DE LA CERDA, ORDINIS MILITIÆ DE ALCANTARA, PHILIPPI. II. HISPANIARVM REGIS CATHOLICI, A SACRIS, *COMMENTARIA IN EPISTOLAM D. PAVLI* APOSTOLI, AD ROMANOS.

VLYSSIPONAE,

EX OFFICINA ANTONII RIBERO, CATHOLICÆ MAIESTATIS TYPOGRAPHI.
1583.
CVM PRIVILEGIIS.

APROBAÇAM DO REVEDOR.

GO Frater Bartholomæus Ferreira sacræ Theologiæ magister, sanctæ Inquisitionis deputatus, & Librorum censor, de mandato illustrissimi & Reuerendissimi Archiepiscopi Vlissiponensis, Lusitaniæ Inquisitoris Generalis dignissimi, examinaui has lucubrationes super Diuum Paulum ad Romanos, per F. Gundisaluum de la Cerda Doctorem, concinnatas: & assero, singulari eruditione esse scripta omnia, ac proinde dignissima, quæ in publicam vtilitatem excudantur. Orthodoxa enim sunt quæ docet. Nec aliquid habent quod bonis moribus aduersetur.

Frater Bartholomæus Ferreira.

Licença do Conselho geral da S. Inquisiçam.

¶VISTA a informação do Padre Reueedor, podese imprimir: & depois de impresso tornará a esta Mesa hum dos nouamente impressos com o original, pera se conferir com elle, & se lhe dar licença pera correr. Em Lisboa ao primeiro de Iunho, de. 82.

Paulo Afonso. *Iorge Sarrão.* *Antonio de Mendoça.*

Licença do Ordinario.

¶AVTHORITATE Ordinaria, dou licença que se imprima este Liuro. Em Lixboa a xxj. de Ianeiro, de 1583.

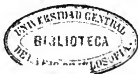
Christouão de Matos.

V EL REY faço faber aos que efte aluará virem, Que auendo refpeito ao que na petição atras efcrita diz o Doctor Gonçalo de la Cerda meu Capelão, & por lhe fazer merce, ey por bem & me praz, que por tempo de dez annos imprimidor algum, nem outra peffoa de qualquer qualidade que feja, não poffa imprimir, nem vender em todos meus Reinos & fenhorios, nem trazer de fora delles o liuro que ora tem compofto que fe intitula Commentarios na Epiftola de Sam Paulo aos Romanos, de que na dita petição faz menção, que diz que ora quer imprimir, faluo aquelles liureiros & peffoas que para iffo teuerem feu poder & licença. E qualquer imprimidor, liureiro, ou peffoa, que durando o dito tempo, imprimir, ou vender os ditos comentarios nos ditos meus Reynos & fenhorios, ou os trouxer de fora delles, fem licença do dito doutor Gonçalo de la Cerda, perdera pera elle todos os volumes que afsi vender, imprimir, ou de fora trouxer, & alem diffo encorrera em pena de cincoenta cruzados, ametade para minha camara, & a outra ametade para quem accufar. E mando as juftiças, a que o conhecimento difto pertencer, que cumpram & guardem efte aluará como fe nelle contem. O qual ey por bem que valha como carta feita em meu nome & per mi afsinada, fem embargo da Ordenação do fegundo liuro, titulo vinte, que diz, que as coufas cujo effeito houuer de durar mais de hum anno, paffem per cartas, & paffando per aluaras não valhão. Pero da Cofta o fez em Lisboa, a xviij. de Iunho, de Mil & Quinhentos & oitenta & dous.

REY.

a 2

APROBAÇAM DO

REUEDOR.

GO Frater Bartholomæus Ferreira sacræ Theologiæ magister, sanctæ Inquisitionis deputatus, & Librorum censor, de mandato illustrissimi & Reuerendissimi Archiepiscopi Vlissiponensis, Lusitaniæ Inquisitoris Generalis dignissimi, examinaui has lucubrationes super Diuum Paulum ad Romanos, per F. Gundisaluum de la Cerda Doctorem, concinnatas: & assero, singulari eruditione esse scripta omnia, ac proinde dignissima, quæ in publicam vtilitatem excudantur. Orthodoxa enim sunt quæ docet. Nec aliquid habent quod bonis moribus aduersetur.

Frater Bartholomæus Ferreira.

Licença do Conselho geral da S. Inquisiçam.

¶VISTA a informação do Padre Reueedor, podese imprimir: & depois de impresso tornará a esta Mesa hum dos nouamente impressos com o original, pera se conferir com elle, & se lhe dar licença pera correr. Em Lisboa ao primeiro de Iunho, de. 82.

Paulo Afonso. *Iorge Sarrão.* *Antonio de Mendoça.*

Licença do Ordinario.

¶AVTHORITATE Ordinaria, dou licença que se imprima este Liuro. Em Lixboa a xxj. de Ianeiro, de 1583.

Christouão de Matos.

V EL REY faço ſaber aos que eſte aluará virem, Que auendo reſpeito ao que na petição atras eſcrita diz o Doctor Gonçalo de la Cerda meu Capelão, & por lhe fazer merce, ey por bem & me praz, que por tempo de dez annos imprimidor algum, nem outra peſſoa de qualquer qualidade que ſeja, não poſſa imprimir, nem vender em todos meus Reinos & ſenhorios, nem trazer de fora delles o liuro que ora tem compoſto que ſe intitula Commentarios na Epiſtola de Sam Paulo aos Romanos, de que na dita petição faz menção, que diz que ora quer imprimir, ſaluo aquelles liureiros & peſſoas que para iſſo teuerem ſeu poder & licença. E qualquer imprimidor, liureiro, ou peſſoa, que durando o dito tempo, imprimir, ou vender os ditos comentarios nos ditos meus Reynos & ſenhorios, ou os trouxer de fora delles, ſem licença do dito doutor Gonçalo de la Cerda, perdera pera elle todos os volumes que aſsi vender, imprimir, ou de fora trouxer, & alem diſſo encorrera em pena de cincoenta cruzados, ametade para minha camara, & a outra ametade para quem accuſar. E mando as juſtiças, a que o conhecimento diſto pertencer, que cumpram & guardem eſte aluarà como ſe nelle contem. O qual ey por bem que valha como carta feita em meu nome & per mi aſsinada, ſem embargo da Ordenação do ſegundo liuro, titulo vinte, que diz, que as couſas cujo effeito houuer de durar mais de hum anno, paſſem per cartas, & paſſando per aluaras não valhão. Pero da Coſta o fez em Lisboa, a xviij. de Iunho, de Mil & Quinhentos & oitenta & dous.

REY.

a 2

SERENISSIMO
ALBERTO ARCHIDVCI
AVSTRIÆ, AC. S. R. E. PRÆSBYTERO CARDINALI,
F. GVNDISALVVS DE LA CERDA, ORDINIS MILITIÆ
DE ALCANTARA, PHILIPPI. II. HISPANIARVM
REGIS CATHOLICI, A SACRIS,
FOELICITATEM.

ETSI multi doctiſsimi, & ſanctiſsimi viri, Sereniſsime ALBERTE, D. Pauli Epiſtolas, ſuis Cōmentarijs illuſtrarunt, tamen ingēti meo, erga D. Pauli lectionem deſiderio, non adhuc planè, ſatisfecerunt. Diffiteri enim nequeo, quod me ſæpius, & ſermonis ipſius quaſi peregrinitas, & rerum difficultas, ab eius lectione auerterit, quāquam ab vberrimo fructu, quem ex eo percipere poteram, non opportebat vllis incommodis deterreri. Quapropter, huic faſtidio, vel deſperationi potius, meo labore ſtudens ſuccurrere, quæ apud viros ſapientiſsimos erant diſperſa, de-

legi,

legi, collegiq; , quibus, vel in hanc quam scripsit ad Romanos Epistolam, diuino auxilio fretus, iustum ederem Cómentarium, quod solùm mihi metipsi compararem, vt scilicet quocũq; lubitum esset, circumferrem, & vt mecum hic nostræ religionis ANTISTES, dilucidè, familiariterq; videretur confabulari. Hoc igitur vtcũq; peractum, non potui non familiaribus quibusdam, eximiæ quidem virtutis, & doctrinæ viris, communicare. Porrò, ipsi postquam id perspexerunt, suasere mihi, atque in animum induxere, vt id in lucem ederem. Itaq; me retractantem, ac reluctantem, vt id facerẽ impulerunt. Aiebant enim, neminem sibi soli natũ esse, nec oportere lucernam accensam sub modio, sed super candelabrũ ponere, vt luceat omnibus qui in domo Dei sunt. Me autem hoc, vt verum fatear, deterrebat. verebar enim, ne multorum iudicium, hoc mihi, nimiæ audaciæ, temeritatiq; tribueret, quod nullis eruditionis ornamentis excultus, post tot viros sapientes, ingenijsq; præstantibus præditos, operi adeò sublimi, manum admouere, cogitassem. Sed tamen spes gratiæ altitudinis tuæ, cui dicatum hoc opus volumus, audacem me fecit, quod amplissima nominis tui dignitate, & autoritate, me tutum à cuiusuis iudicio, & dente, fore putaui. Ac sanè meritò altitudini tuæ, nos hæc Cómentariola dicamus, quippe cũ omnium bonarum artium, tum sacrarum litterarũ studiosissimus es, ac supra ætatem doctissimus, doctorumq; hominum, maximus patronus, verusq; Mœcenas. Dignissimus de quo, & propter summũ generis splendorem, & propter singulares animi virtutes, & propter mirum in litteratos studiũ, semper omniũ linguæ, & ora loquãtur. Quæ quidẽ Cómentariola cognosces, ex plurimorũ autorũ lectione collecta, in elucidationem Epistolæ ad Romanos, quæ & ordine & dignitate, cæteris antecellit. Tu illa nunc, pro tua singulari benignitate, & clemẽtia suscipe. Annuente enim Deo, progrediar vltrà, si sensero libellum hũc, & læta fronte abs te acceptũ, & alacri studio perlectũ. Atq; hoc etiam laboris mei fœlicissimũ auspiciũ esse ducã, præmiũq; mihi abũdè persolutũ, si Paulus, primùm tibi, deindè per te cæteris sit deinceps aliquanto cõmendatior, aut certè familiarior, quibus & commendatissimum, & familiarissimum esse, par est. Bene valeat tua altitudo.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM D. PAVLI APOSTOLI, AD ROMANOS.

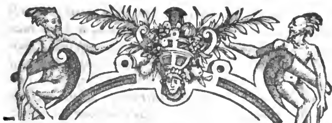

NTER Gentiles & Iudæos ad CHRISTI fidem conuersos, qui Apostolorum tempore agebant Romæ, constat fuisse periculosas factiones, & odiosas contentiones. Quandoquidem alij aliis præferri volebant. Iudæi enim patribus suis peculiariter factas promissiones de Christo IESV adducentes, Gentiles contemnebant. Hi verò econtrariò, ingratum & immemorem, simulque incredulum animum, Iudæis in exprobationem obijciebant. Rursum Iudæi Mosi legem ad salutem necessariam, etiam in Christum credentibus, asserebant. Gentes à Petro (vt par est credere) aut à quouis alio pio homine instituti, asseuerabant antiquatas esse ceremonias, ac legem euanidam. Qua quidem lege cum tantopere gloriarentur Iudæi, ipsi contrà, suam ostētabant philosophiam, per Ciceronis, aliorumque doctissimorum vigilias, à Græcis ad Romanos allatam. Quæ cum Sapientissimus Paulus audisset, graui & iniquo animo ferens, tantam inter eos esse discordiam, scripta hac Epistola à Corintho, vehementer cupit eorum contentionem dirimere: quam quidem singulari ac diuina arte contexens, nunc hos, nunc illos increpans, ac interdum etiam mulcens, ad Christi fidem modis omnibus, & ad mutuam beneuolentiam, Christiáq; religionem pellicere conatur. Neque enim vult, si fieri possit, quemquam omnino mortalium perire suo duci, idest, Christo. Itaque & vtrosque obiurgat, & vtrosque rursus erigit ac subleuat. Gentium supercilia deprimit, ostendens nihil illis profuisse neque naturæ legem, neque philosophiam cuius professione tumebant, quominus in omne scelerum dedecus prolaberentur. Rursum, Iudæorum arrogantiam coërcet, qui legis fiducia perdidissent id quod erat totius legis caput, fidem in CHRISTVM IESVM. Docens Legis ceremonias antiquatas esse iam corruscante Christi Euangelio, quem legis vmbræ delinarant. Vtrique igitur genti demonstrat ex sua conditione salutem non esse, idest, Iudæis ex suo Iudaismo, neque Gentibus ex sua gentilitate, sed omnes

debere

debere peccatorum remissionem, & veram quae coram DEO est, iustitiam, per gratiam DEI, ex fide IESV CHRISTI expectare: & in Euãgelij negotio omnes qui credunt, pares esse quantum ad salutem, ita vt deinceps nemo debeat se aduersus alium extollere tãquam dignior qui ad Christi fidem admittatur. Porrò cum eos ad mutuam animorum concordiam exhortatur, exemplum membrorum corporis, quae quidem ad tuendam hominis salutem conspirant, adducit. Post haec varijs salutationibus Epistolam concludit. Atque haec quidem totius Epistolae caput est. Veruntamen quo clarior illa fiat (nam obscuritatibus est plena) singulis capitibus, sua quoque argumenta praeponam. Candidè legat qui cupit intelligere, & sapientiam Pauli degustare.

(:: ❦ ::)

LAVRENTII PACENSIS EXASTICHON, IN HÆC D. PAVLI COMMENTARIA.

QVI Studio flagras pietatis, & aurea PAVLI
Eloquia, obscuri credis habere aliquid:
Hæc lege quæ scripsit, longè doctissimus Author,
Obscuri innenies, doctus haberi nihil.
Tam clarè illustrant, hæc præuia lumina Paulum,
Quam noctis tenebras, Sole Oriente dies.

EPISTOLA DIVI PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

ARGVMENTVM PRIMI CAPITIS.

SALVTATIONE incipiens, diuinus Apostolus, Romanorũ fidei congratulatur, suã in illos beneuolentiam commemorat, euangelij virtutem manifestat: philosophos arguit propter nimiam eorum erga Deum ingratitudinem, omnis idololatriæ fontem & caput, in quam prolapsi, per omnia flagitiorum genera uolutati, computrefacti sunt tanquam iumenta in stercore suo.

CAPVT PRIMVM.

AVLVS seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in euãgelium Dei (quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis) de filio suo, qui factus est ei, ex semine Dauid, secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secũdum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum, IESV CHRISTI Domini nostri, per quem accepimus gratiam et apostolatum, ad obediendum fidei in omnibus gẽtibus, pro nomine eius, in quibus estis & vos vocati IESV CHRISTI, omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis & pax, à Deo Patre & Domino nostro IESV CHRISTO.

EXPLANATIO.

1

AVLVS.) Cõsuetudo fuit Iudæis, nominibus nonnunquam appellari illarum gentiũ quibus seruiebant, aut Græcorũ, vt de Iassone, & Menelao scribitur in libris Machabæorum, aut etiã Romanorum, ijs præcipuè qui ciues fuissent Romani, qualis, vt cõstat, natus fuit Paulus, quod quidem nomen, celebre fuit apud Romanos, & idcirco Apostolus, Saulus propter legẽ, & propter honorem ciuitatis, Paulus nuncupatus est: sed hoc tamen nomine non videtur vsus, nisi postquam cœpit gentibus prædicare. Binomius ergo fuit Apostolus, iuxta illud, Saulus, qui & Paulus: illud Hebraicè, hoc vero Latine: & sicut in Iudaismo, nomen plurimũ vsurpauit Sauli, sic postea in Christianismo, nunquam se nisi Paulum, appellare visus est: tum, vt Hebræo nomine vnà cum lege reiecto, Christianum se vbiq; de nomine prædicaret: tũm etiam, quia Romanis, quibus scribebat, celebrior (vt dictũ est) habebatur talis nominatio: pari modo etiam dici potest de Ioanne qui cognominatus est Marcus, idest, simul nominatus, non enim (vt credo) Marcus, cognomen erat, sed nomen, vt cum nomine Hebræo, quod dimisit, habuerit simul & Romanũ, Marcus, quod retinuit: similiter dicendum videtur de Leui, & Mattheo. D.Tho. 2.Mat. 4. Aug. Act.13. Act.12.

2. *Seruus IESV CHRISTI.*) à seruo, inquit Hieronymus, cœpit, exemplum nobis humilitatis ostendens, quasi immitator eius qui exaniuit semetipsum, formam serui accipiens, & humiliauit seipsum, factus obediẽs vsque ad mortem, propter quod & Deus illum exaltauit: & omnes quidẽ serui sumus Iesu Christi: tum, quia redemit nos sanguine suo: tũ etiam, quia saluberrimis institutis gubernat nos: est sanè ingens dignitas, cum Hiero.

Christus sit nostra perfectio, seruos esse illius, quia tanto aliquid est perfectius, quanto plus suæ perfectioni subijcitur, sicut corpus animæ, aër luci, creatura creatori. Subijciamus ergo nos IESV Christo, non coactè, quasi serui timoris, sed spontanè, tanquam filij libertatis euangelicæ: non enim accepimus nos Christiani, spiritum seruitutis, iterū in timore, vt olim Hebræi, sed accepimus spiritum adoptionis filiorū, in quo clamamus abbá pater. Subijciamus nos Iesu Christo, qui est salus, potentia, sanctitas, & sapiētia nostra: hoc enim præsefert nomē Iesu Christi. Iesus enim Saluator interpretatur, Christus verò vnctus: saluauit Christus populum suum à peccatis eorum: & vnctus fuit vnctione gratiæ Spiritus sancti, præ participibus suis. vngebātur autem olim in lege, Reges, sacerdotes, & prophetæ, Reges ad potestatē: sacerdotes, ad sanctitatē: prophetæ, ad cognitionem designandā, quæ illis dabatur à Deo: quibus vtique vnctionibus, vēturi Christi præsignabātur munera: vnde, quod Græci Christus, Latini, vnctus, id Hebræi dicebant Messias. Fuit igitur Dñs Iesus, quatenus homo, vnctus præ participibus suis, oleo inuisibili, gratiæ Spūs sancti, primo quidem in Regem, non vt Rex, quocunque modo, sed vt Rex regum, & Dñs dominantium, potestatem habens super oīa, in cœlo, & in terra, & subtus terrā. fuit vnctus in sacerdotem, non legis Mosaicæ, nec ad tempus, nec ad sanctitatem limitatam, sed vt sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech, & vt sanctus sanctorum, fonsq; totius puritatis. Fuit vnctus ad sapientiam, non vt cæteri prophetæ, sed vt magister, & pater omnium prophetarum. in instanti enim suæ sanctissimæ cōceptionis in vtero virginis clausus, fuit vir perfectus, assumptus à verbo in eādem personā, anima eius beata, & vidit Deum clarius, omnibus beatissimis Angelis.

Rom. 8. *1. Cor. 1.* *Luc. 1.* *Ps. 44.*

3. *Vocatus Apostolus.*) Vsurpatissimi fuit in veteri testamēto, vt qui ad munus aliquod obeundum, assumebantur à Deo, dicerentur vocati, vt constat ex eo quod in Esaia dicitur, Audi me Iacob, & Israel quem ego voco, quod alij transferunt, vocate mi: item, Dñs ab vtero vocauit me: & Paulus, conuersos ad fidem, appellat vocatos, vt ibi, Vocatis Iesu Christi, & vocatis sanctis, &, ipsis aūt vocatis, Iudæis atque Græcis. item Sophonias Propheta, sanctificauit, inquit, vocatos suos. ex quo loquendi modo scripturæ, sancti vsurpant sermonem illum, Bernardus vocatus, Abbas: Anselmus vocatus episcopus: idest, sine meritis proprijs, vocatione Dei: cui successit, & quod nūc est in vsu, Gregorius miseratione diuina, Papa. 3. sic igitur (Paulus, vocatus apostolus) idest, ad apostolici muneris functionem, vocatus, idest non natus, vt ciuis natus Romanus, nec hereditario iure, nec ex legis meritis, sed sola Dei vocatione institutus.

Esai. 48. *1. Cor. 1.* *Soph. 1.*

Facit hoc ad authoritatem Pauli, contra falsos apostolos, negantes ipsum nō esse electum à Christo, ex quo ratio apostoli constat, atque adeò non fuisse eius reuelationibus imbutum: sed hoc refutat dū ait, vocatus apostolus, ac proinde lumine diuinæ sapientiæ illustratus, & fauore cœlesti adiutus, ad munus sibi cōmissū rectè, integrèq; obeundum.

Fuit autē vocatus Paulus à Christo domino, non vt alij apostoli, quos elegit & vocauit, dum adhuc in natura mortali viueret, sed iam cœlo receptus, neque muta sorte, vt Mathiam, sed fulgentior sole apparens ei, viua voce, proprio, geminatoq; nomine, Saule Saule, vocauit eum: quod vtiq; ad cumulum authoritatis ipsius facit.

4. *Segregatus in Euangelium Dei.*) quàm eleganter his duabus vocibus exponit duas præcedētes: nam quod dixerat vocatus, exponitur per (segregatus) idest, absq; vllis meritis altissimo Dei cōsilio ex mortaliū genere selectus: quod autē (dixit apostolus) id per euangelicam fūctionem describit: dum ait (*in euangelium Dei*) quo quidem verbo, iuxta Chrysostomū, functionem suam, supra prophetarum vaticinia cōmendat. nam cū euangelium, idem sit, quod bonum faustumq; nūtium, euangelium Dei (à quo nihil nisi eximium promanat) esse non potest nisi optatissimum, & quod huma *Chrysost.*

nas

nas mentes, sui nominatione sursum rapiat: magnam ergo secũ affert maiestatem, nominatio sola euangelij Dei, ad quod fuit Paulus segregatus. tria autem sunt apostoli munia, nempe, euangelium promulgare, idq; spiritu prophetico: deinde, miraculis doctrinam cõfirmare, ac demum, euangelij professores gubernare: has omnes functiones complectitur dum ait (*segregatus in Euãgeliũ Dei.*) non dicit in particulari, ad prædicandũ euangelium, quod est vnum particulare officium, ad apostolorum quoq; successores deriuatum, sed simpliciter dicit, in euangelium Dei, vt omnia apostoli amplectatur officia.

Videtur etiam his verbis alludere ad sectam pharisæorum, quam tunc in iudaismo profitebatur. à vitæ enim instituto, & vestitus delectu, quo à vulgo erant differentes, potissimè tamen quia legi meditandæ, erant segregati: dicebãtur pharisæi: Quemadmodum religiosi, ex Ciceronis sententia, à relegendo dicti sunt, *Cicero.* vtpote quibus incumbit, legem & philosophiam relegere, qua vulgi mores componant. alludens igitur ad hoc, inquit, (Paulus) non iam Saulus turbulentus, sed Paulus humilis, & pacificus, nuper legi Mosaicæ obnoxius, nũc verò Mosi libertus, seruus factus Iesu Christi, haud equidẽ per fuga, desertorue pristini instituti, sed nouo miraculo de cœlo accersitus, ad apostolatus officiũ, ac fœlicius segregatus, quàm eram, cum pharisaicæ factiones propugnator, impiè pius, & indoctè doctus errarem: sed nũc demũ, verè Pharisei dignus cognomine, quippe semotus selectusq; ab ipso Christo, ad obeundum negotium longè præclarius: nempè ad prædicandum euangeliũ Dei, idq; miraculis confirmandum, illiusque professores moderandnm.

5. *Quod antè.*) Quinque modis cõmendat euangelij authoritatem, primò ab antiquitate, dum ait, (*quod antè,*) & facit contra paganos, euangelio detrahentes, vt ait D.Tho. quasi post longa tem- *D.Th.* pora, subitò eius prædicatio esset exorta, sed ad hoc repellendum, dicit, (*quod antè*) nam licet ex tempore certo, prædicari inceperit, antè tamen prænunciatũ fuit diuinitùs: & non solum paganorũ, sed etiam omnium hominum ingenium est, vt quæ noua sunt, & de improuiso exorta, figmenta esse credamus: ea verò quæ iam olim fuerunt, diuinis præsertim oraculis prædicta, quoniam eorum expectatione tenebamur, facilè recipimus, idcirco clementissimus Dñs, postquàm suam discipulis mortem, & à mortuis resurrectionẽ prædixerat, hoc nũc, inquit, prædixi vobis, priusquam fiat, vt cum factũ fuerit credatis: & beatus Pe- *Act.13.* trus Apostolus, quò plus fidei, & authoritatis dictis suis astrueret, nos vobis, inquit, annuntiamus eam, quæ ad patres nostros, repromissio facta est. hac ergo de causa omnipotens Deus, tot antè secula, mittendum à se in carne filiũ, pollicitus est mundo, nimirum vt tãto mysterio percipiẽdo, sese homines fide exercentes, præpararent. quoniam si extemplò nos imparatos inuenisset, magno opus esset negocio, antequã à nobis reciperetur. Deinde cum dicit,

6. *Promiserat.*) Commendat euangeliũ ex eius firmitate & infalibili veritate. nam cum sit Deus (omnibus etiam philosophis assentientibus) immutabilis naturæ, non potuit non seruare promissi fidem: & cũ nec fallere possit, nec falli, nequit esse illud quod reuelauerit, nisi firmæ, indubitatæq; veritatis. Terciò eum dicit,

7. *Per Prophetas suos.*) Commẽdat euãgelium ex dignitate ministrorũ, quibus antè fuerant reuelata quæ sunt completa circa verbum incarnatum. Vnde per Amos dicitur, non faciet Dñs verbum, *Amos.9.* scil. incarnari, nisi reuelauerit secretum ad seruos suos Prophetas: & in Actis A- *Act.10.* post. huic omnes prophetæ, testimoniũ perhibent: signanter autem dicit, *suos,* quia, sicut ait D.Tho. sunt aliqui pro- *D.Th.* phetæ, spiritu humano loquẽtes, iuxta illud Hieremiæ, visionem cordis sui lo- *Hier.23* quuntur, non de ore Dñi. & ad Titum: *Tit.1.* dixit quidam ex illis, proprius illorum propheta. sunt etiam quidam dæmonũ prophetæ, qui immũdo spiritu inspirantur, quales fuerũt, quos interfecit Elias. *3.Re.18* Prophetas autem suos, vocat Apostolus Prophetas Dei, quibus in aurem arcana

sua sugerebat Deus, quæ ceu suo ipsius ore euulgerent: & quanuis gentilibus fuerunt nonnulla de Christo mysteria, à suis Sybillis decantata, extarentq; nónulla venturi præsagia (qualis erat illa Athenis superscriptio, ignoto Deo) erát tamen, rara hæc testimonia, exiliaq;, & inferiora, quàm vt illis Apostolus, diuinam authoritatem, cõfirmaret. Quartò cum dicit,

8. *In scripturis sanctis.*) Cõmendatur euágelium, ex modo quo traditum est, quia non solum fuit verbo editum, sed & literis mandatum, tanquam res magna & præclara. non enim vt inquit D.Th.cõ- D.Th. sueuerunt scribi, nisi magna, quæ sunt memoria digna, & quæ opportet ad po- Aug.18. de ci.dei. steros deuenire: & ideò, vt inquit Aug. tũc inceperũt scribi prophetiæ de Chró per Esaiam, & Oseam, quando Roma est edita, sub cuius imperio Christus erat nasciturus, & fides eius gentibus prædicáda. Addit autem (*sanctis*) idest, integris, puris, & incorruptis, ad differentiam scripturarum gentilium, quæ non sunt nisi humanæ, vtpote quarum, solus homo est author, ac proinde possũt esse falsæ, seu ambiguæ: sed scripturis sanctis nihil falsi, nec ambigui, esse potest com- 2.Pe.1. mixtum. nam earum autor, & conserua- 2.Ti.3. tor, est Spũs sanctus, & ideò dicuntur & sunt diuinæ.

Obserua hîc, miram sapientiam Pauli, authoritatem euangelij ita tuentis à suspitione, tam nouitatis, quàm antiquitatis: nam quia noua, vana esse solent, à vetustate cõmendat illud, dum ait (*quod ante promiserat.*) Sed quia tẽporis lóginquitas multa solet pârere fabulosa, testes adhibet summæ authoritatis, quorum oracula, nunc quoque extant, in libris non quibuslibet, sed sanctis, inuiolatæq; Aug. fidei, vt meritò dicat Aug. scriniarios nostros esse Iudæos, Codicem portantes, vnde Christianus credat: nulla enim natio, tantam vnquam adhibuit diligentiã & curam, vt leges suas, integras, & incor- Ioseph.li. de antiq. ruptas seruaret, quàm Iudæorum gens. Nam Lacedæmones, Athenienses, Roma- Euseb.li. 3. ni, & Gẽtiles vniuersi, leges suás, & scita, in æs incidebant, quò essent, in sancta custodia: sed Hebræi, iussu quidẽ Dei, in arca de lignis Sectim auro mundissimo, intus & foris adornata, aureaq; micante corona, legem (vt quæ euangelio datura erat testimoium) electis ex primoribus, qui humeris eam baiularent, ante castra præferebant: pro qua tuẽda, vitam exponere erant paratissimi: hanc postea in templo, intra sancta sanctorũ reconditam, venerabantur.

At verò nũc ab Apostolorum tempore, longè aliam curã habet Spiritus sanctus, vt iam, scil. absq; corporeis illis instrumentis integram fidem scripturarum custodiat per authoritatem ecclesiæ. Nam iuxta D.Th. duo sunt ad assensum fidei D.Th. 22.q.6. necessaria, videlicet habitus intellectus quo inclinamur ad credendum ea, quæ à Deo reuelata sunt: Deinde, vt ipsa nobis eadem proponantur, hoc est, indubitatò constituantur, quæ nam sint illa, quæ sunt reuelata. hæc autem duo non in viribus humanis, nec angelicis, posita sunt, vtrunq; enim est donum Dei supra naturale, aliàs non posset in ecclesia, vna constare fides. habitũ quidem, quo inclinamur ad assensum fidei, Deus nobis infundit: sed authoritatem infalibilem proponendi, quæ credenda sunt, elargitũs est ecclesiæ, vbi Petrum vniuersalem pastorem, & vicarium instituit, & vbi ait, Ego rogaui pro te Petre vt non deficiat fides tua. Hac autem authoritate, proponendi nobis fidem, dupliciter ecclesia fungitur: primo quidẽ deffiniẽdo, hũc, aut illum esse authorem diuinum, videlicet Paulum, Petrũ, Esaiã, & huiusmodi: deindè exprimendo hunc vel illum sensum ex sacra scriptura, decernẽdoq; illũ esse de fide. propter primũ, est illa sententia Augu. euangelio non crederem, Aug. cõtra epist. Manic. c.5. nisi me ecclesiæ catholicæ, cõmoneret authoritas, quod est, nisi ecclesia mihi, vt hoc esse euangelium crederem, iuberet: non enim illius est sententiæ Aug. quòd Ioãnes, aut quiuis ali⁹ apostolorũ, aliqua ecclesiæ authoritate indigeat, vt fides ei certissima esset adhibenda, si modo constaret, hunc esse apostolum. Est enim apostolis, ceu diuinis organis, authoritas ipsius Dei, quibus proinde, etiã si angelus de cœlo, aliud euangelizaret, firmissima debetur fides, vt ait Paulus:

ac

at quòd hæc sit apostolica doctrina, aut alterius cuiusq; anthoris sacri, ecclesiæ munus est pronuntiare: in quo quidem ipsa errare nō potest, vtpote quæ habeat spūm, semper docentem omnem veritatem, quem filius Dei misit a Patre, nobiscum inæternū permāsurum: ex quo quidē firmissimè credimus, in scriptura sacra, nihil falsi inueniri posse, cum sit à Spiritu sancto, custodita, & conseruata: atque in hoc sanè, optimè consultum est nobis diuinitus, qui a vnū principiū fidei est, hos quibus vtimur libros esse canonicos: cuius rei gratia, vt ait Aug. necessaria fuit, publia ecclesiæ authoritas, cuius dicto de hac re standum esset. quintò cum dicit.

Aug.

9. *De filio suo.*) Commendat euangeliū ex mirabili iocundissimaq; materia, quę inestimabilem ei confert dignitatem, & amplissimam authoritatem dum ait, (*de filio suo*) iam olim à se, promisso, multis prophetarum oraculis, quæ nunc quoq; extāt, in libris sanctis, inuiolataq; fidei. Sic placuit clementissimo Patri, vt mundum in magnam spem venturi filij, mitteret, ingentiq; afficeret cupiditate vidēdi, quem maiori venientem alacritate, & obsequio exciperent. Hoc enim significauit nobis Dñs Iesus, vbi dicebat, Multi Prophetæ & iusti, cupierunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt. Nec immeritò id quidem, cum videre filium Dei, carne nostra indutum, sit omnium maximum miraculorum, cuius eloquiū dulce, cuius pulchritudinem, Sol & luna mirantur, & in quem etiam desiderant Angeli prospicere. De hoc, inquit Paulus, est euangeliū Dei, (*de filio suo*) idest, proprio & naturali, vt ait D.Tho. atque etiam Hilarius, Hic verus, inquit, & pro prius est filius, origine, non adoptione, contra Photinum: veritate, non nuncupatione, contra Sabellium: natiuitate, non creatione, contra Arrium. Procedit enim à Patre, sicut verbū à corde, quod pertinet ad eandem naturam, præsertim in Deo, vt ait D. Th. in quo non potest aliquid accidentaliter aduenire: vnde & ipse ait, Ego & Pater, vnū sumus: quod dicit vnum, liberat te ab Arrio: quod dicit sumus, liberat à Sabellio, vt ait Aug.

D.Th. *Hilar.* *D.Th.* *Ioa.10.* *Aug.*

De hoc igitur est Euangelium Dei, nēpe de vnigenito Patris, qui ardentissimo charitatis amore, venit in hunc mundū ingratum, vt illius salutem, miris modis operaretur in medio terræ, & vt eum doceret, sicut docuit, mysteriū profundissimum, Trinitatis, in cuius conspectu, vera fœlicitas est. Docuit prætcrea, & alia quamplura secreta cœlestia.

Obseruandum in hoc loco, euangelium Dei, sumi posse tripliciter, & vt scholæ terminis vtar, sumitur, largè, strictè, & strictissimè. Primo modo, tota sacra pagina, tam veteris, quàm noui testamenti, dicitur euangelium Dei. In tota enī illa agitur de Christo, siue venturo, vt in veteri, cuius finis est Christus: siue iam incarnato, vt in nouo testamento: vnde & ipse Dñs, Scrutamini, inquit, scripturas, illæ enim sunt, quæ testimoniū perhibent, de me. & hoc secundo modo sumitur, pro illa publica annūtiatione, ex diuina reuelatione, tam verbo, quàm scripto facta, de Christo iam incarnato: & sic, solum testamentum nouum, dicitur euangelium, quod cōtinet, quatuor euangelia, & epistolas sanctorum apostolorū &c. Qua quidē ratione, lex noua, secernitur à lege veteri. Tertio modo sumitur, pro historia ipsa pcisa Christi, vsque ad ascensionem, & eius propria, de seipso, prædicatione: & sic euangelium secernitur, à reliqua parte, noui testamēti: scripta verò, aut prædicationes aliorum sanctorū post Apostolos, quinimo, nec ecclesiastica decreta, digna sunt, nomine euangelij, quia non sunt immediatè, reuelationes Dei, vti sacer canō, etiāsi fauore, & (quod aiunt) manutenentia Spiritus sancti, ecclesia Dei, errare nequeat.

10. *Qui factus est.*) à corporea Christi humanitate, ad diuinitatem eius progreditur, vt seruaret ordinem nostræ cognitionis, quæ iuxta philosophū semper incipit à sensu, & vt ait Chrysostomus, ab immis ad summa perduceremur. Non dicit genitus, vt suspitionē tolleret, quòd esset genitus humano more: sed dicit *factus*, vt significantius explicaret incarnationis mysterium, opus fuisse Spiritus sancti, absque virili semine. Sed quid io-

Chrys.

cundius, quid præclarius, quid facilius, poterat mundo contingere, quàm quod sempiternus, vnigenitusq; Dei filius, lumen de lumine, Deus verus, de Deo vero, per quem & facta sunt omnia, idem ipse in tempore, propter homines verus factus est homo, vt homines deos faceret? verè euangelium Dei est hoc, & hominibus est euangelium Dei. Agnoscant ergo homines suam dignitatem, ac tantam fœlicitatem: & vt ait Leo pap. diuinæ consortes facti naturæ, nolint in veterem vilitatem, degeneri conuersatione redire. Meminerint, cuius capitis & cuius corporis sint membra: reminiscantur, quòd eruti de potestate tenebrarum, translati sunt in Dei lumen, & regnum.

Leo pp. serm de Natiu.

11. *Et.*) Frequens loquendi modus sacræ scripturæ: vt Agar, peperit Abrahæ filium, & natus est ei, ex Agar Ismael: sic filius Dei, factus est homo patri suo, quē ipse semper veneratus est, eiusq; gloriam quæsiuit: iuxta illud, Ego non quæro gloriam meam, sed gloriam eius qui misit me. Quo exemplo, docet Christianos vt & ipsi similiter faciant, cum sint eidē patri etiam filij, non quidem ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex ipso Deo nati, ac proinde iam non sibi ipsis, sed Patri suo, tanquam veri filij, debent semper viuere.

Gen. 16. *Joa. 8.* *Joa 1.*

12. *Ex semine Dauid.*) non dicit ex semine Abrahæ, cui promissio facta fuit de Christo nasciturо, sed ex semine Dauid, vt daret spem veniæ, peccatoribus: nam & Dauid, aliquando peccator fuit, ex cuius semine Christus nascitur: Abraham verò iustus: atque etiam vt cōmendaret regiam Christi dignitatem Romanis, regnum gentium tenentibus.

13. *Secundum carnem.*) Nomine carnis totum intellexit hominem, iuxta illud, Veniet omnis caro, idest, homo, vt adoret coram facie mea: &, Verbum caro factum est. Itaque ex stirpe Dauidica, temporaria natiuitate, *secundum carnē*, idest, secundum humanitatem, de matre patri factus est homo, ex quo erat ab æterno, sine matre, genitus Deus. Vnde secundum Verbi substātiam, factus esse non potuit, contra Arrium, & Photinum.

Esa. 66. *Joa. 1.* *D. Th.*

14. *Qui prædestinatus est filius Dei in virtute.*) de Christo domino, fuerat ab æterno prædestinatum, idest præordinatum, vt in tempore esset, secundum carnem manens, Dei filius, eiusdem omnino cū patre virtutis, seu potentiæ, ad differentiam nostræ prædestinationis, nimirum quod nos prædestinamur esse Dei filij adoptiui, Christus verò prædestinatur esse Dei filius naturalis: & non refert, quòd persona Christi, semper fuerit filius Dei, ad hoc quod secundum humanam naturam, dicatur prædestinatus filius Dei, cum prædestinari dicatur respectu rei, quæ nondum est: non enim prædestinatus est secūdum diuinam naturam, sed quatenus existit in humana natura, prædestinatus est esse filius Dei in virtute: vt scil. qui futurus erat secūdum carnem filius Dauid, esset tamē in virtute filius Dei: & quemadmodum secundum humanam naturam, competūt ei, vulnerari, sitire, fatigari, crucifigi, & mortuum esse, ita etiam & prædestinari, quæ quidem secundum diuinam naturā minimè competunt. Prædestinatio igitur attribui potest personæ Christi, secū dum quod subsistit, in humana natura, licet non attribuatur ei, secūdum quod subsistit in diuina, vt ait D. Th. Vnde & Apostolus, prius filium Dei, incarnatū esse præmiserat, & postea ei prædestinationem attribuit, vt intelligatur prædestinatus esse, secundum quod factus est ex semine Dauid, secundum carnem: & sic à filio Dei, explicando incarnationis mysterium, descendit ad carnē, & à carne secundum prædestinationem, ascēdit ad filium Dei: vt ostēdatur, quòd neq; gloria diuinitatis, impediuit infirmitatē carnis, nec infirmitas carnis diminuit maiestatem Dei. Hæc D. Th.

D. Th.

Obseruādum est in his Apostoli verbis, aduentum Christi, qui est causa iustitiæ nostræ, non ex condignis meritis humani generis, sed ex gratuita prædestinatione Dei, nobis obuenisse. Hoc omnes antiqui doctores Latini, sapienter explorauerunt, & perspexerūt: inter quos D. Aug. multa in hac parte, sapientissimè do-

Aug. de præd sāc. c. 15.

docuit. Præclarissimum, inquit, lumen prædestinationis & gratiæ, ipse saluator est, ipse mediator Dei & hominũ, homo Christus Iesus: ille enim vt à Verbo Patri coeterno, in vnitate personæ assumptus, filius Dei vnigenitus esset, vnde hoc meruit? quod eius bonum qualecunque præcesserit, vt ad hanc ineffabilem excellentiam perueniret? & infrà: apparent itaque nobi in nostro capite, ipse fons gratiæ, vnde secundum vniuscuiusque mensuram, se per cuncta eius membra diffundit: fit ea gratia ab initio fidei suæ, homo quicunque Christianus, qua gratia homo ille abinitio suo, factus est Christus: de ipso spiritu est hic renatus, de quo est ille natus: eodem spiritu fit in nobis remissio peccatorũ, quo spiritu factum est, vt nullum haberet ille peccatum: ipsa est igitur prædestinatio sanctorũ, quæ in sancto sanctorum maximè claruit: quam negare quis potest, rectè intelligentium eloquia veritatis? nam & ipsum Dominum gloriæ (in quãtum homo factus est Dei filius) prædestinatum esse dicimus: Clamat doctor gentium in capite epistolarum suarum, qui prædestinatus est filius Dei &c. & paulò inferius concludit, Sicut ergo prædestinatus est ille vnus, vt caput nostrum esset, ita multi prædestinati sumus, vt membra eius essemus: humana hic merita contiescant, quæ perierũt per Adam, & regnet, quæ regnat, Dei gratia per Dominum nostrum Iesum Christum. Quisquis in capite nostro, p̃cedentia merita, singularis illius generationis inuenerit, ipse in nobis membris eius præcedentia merita, multiplicatæ regenerationis inquirat. hæc D. Aug. Quæ ideò tradita sunt vt propositum Pauli in hac epistola intelligamus esse, Iudæorum tumorem retũdere, qui suis meritis arrogabant, incarnationem Christi: idcirco in fronte ipsius epistolæ, scopũm ob oculos figit, quò totam referre decrebit: nam si nostra singulorum iustificatio, sine præuijs meritis nostris fit, idem solidiori ratione, & de Christi aduentu confiteri debemus.

15. *Secundum spiritum sanctificationis.*) idest, secundum spiritum sanctificantẽ, est enim phrasis Hebræa, cuius sensus est, quod cum nos prædestinati sumus vt Deo, in filios adoptati, sanctificemur, Christus p̃destinatus est, esse filius Dei in virtute spiritus sanctificantis, nos per remissionem peccatorum, iuxta illud, Qui factus est sapientia nobis à Deo, & iustitia, & sanctificatio: item, Sanctificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri: nam & si homo Christus omnem habebat potentiam Dei, non tamen, iuxta hãc Pauli sententiã prædestinatus est esse filius Dei, ad vniuersa patranda quæ virtute diuina poterat, vt create, à nihilareuẽ mundum, sed ad ea tantum, quæ ad nostram spectabant salutem: nimirum vt nos in gratiam patri reconciliaret, legibus institueret, ecclesiasticos magistratus conderet, & (quod omniũ consummatio est) mortuis in vitam immortalem reuocatis, prout quisq; gessisset in corpore, retribueret. 1.Cor.1. & 6. Soto.

16. *Ex resurrectione mortuorum IESV Christi Domini nostri.*) Sanctificatio prædicta Spiritus sancti, incœpit post Christi resurrectionem, vnde dicit, *Ex resurrectione mortuorum.*) idest, ex mortuis, genitiuo pro ablatiuo, iuxta phrasim Græcam carentem ablatiuo, cuius loco vtuntur genitiuo (*IESV CHRISTI Domini nostri.*) idest, postquam Christus resurrexit à mortuis, nam iuxta beatũ Ioannem, nondum erat spiritus datus, quia nondum Iesus fuerat glorificatus: quod non est sic intelligendũ, vt nullus ante Christi resurrectionem, spiritũ sanctificantem acceperit, sed quia ex illo tempore, vt ait D. Tho. incœpit copiosius, & cõmunius spiritus sanctificationis dari, vt constat ex mundi ad fidem conuersione, & Martyrum constantia, quorum alij ibant gaudentes quoniam digni habiti sunt, pro nomine Iesu contumeliam pati, vt Apostoli: Alij ad exẽplum Christi, orabant pro suis persecutoribus, vt Stephanus: Alij in medio tormentorum, diuinas laudes decantabant: Sed vnde hoc? proculdubio à virtute spiritus Christi, per quem erãt sanctificati, & quo erant repleti. At verò in illa vltima, & generali mortuorum re- Ioa.7. D.Th.

resurrectione, quæ supremum est Spûs sanctificantis opus, manifestabitur clarius hæc Christi virtus sanctificandi, in quam prædestinatus est: Nam iuxta Apostolum, sicut in Adam omnes moriūtur, ita & in Christo, omnes viuificabûtur: hoc est, sicut Adam infirmitate præuaricatus, seipsum & vniuersum genus humanum, in mortem adegit, ita Christus, virtute & potentia, in qua fuit prædestinatus, mortis nexibus abruptis, liber ipse à mortuis resurgens, nos quoq; spiritus viuificante regenitos, immortalitate donabit. *1.Cor.15*

17. *Per quem accepimus gratiam & Apostolatum.)* Per Christum, à Deo, accepit Paulus gratiam remissionis peccatorum, & spiritualium donorum, atque etiam apostolatus officium. Apostolus enim Græcè, idem est quod missus Latinè, sunt quidem missi quasi eius authoritatem & vicem gerentes: vnde ait, Sicut misit me Pater, & ego mitto vos, idest cum plenitudine authoritatis: & ipse quoque Dominus, apostolus nominatur à Paulo, Considerate inquit apostolum, & Pontificem Iesum Christum: ideò & per ipsum tanquam principalem apostolum, siue missum, alij sunt secundario apostolatum consecuti. Elegit, inquit beatus Lucas, duodecim, quos & Apostolos nominauit. *Ioa.20.* *Heb.3.* *Luc.6.*

Per quem, inquir, *accepimus*) non à quo: nam à Deo vt est nomen naturæ, cuncta proueniunt quæ in rebus creatis fiunt: vnde est illud Theologorū axioma, opera Trinitatis indiuisa sunt extra: ea verò quæ ad nostram salutem spectant, per Christum, tanquam per mediatorē nostrum donantur nobis, siue ad personā propriè attineant, siue ad commune bonum.

Nomine antē gratiæ, in hoc loco, videtur Paulus exprimere copiam cumulatę gratiæ, ad hoc vt idoneus esset quod apostolatus dignitas ei concrederetur.

Nam & si gratiarum dona quæ in cōmune bonum conferuntur, absque iustificātē gratia, iniquis nonnunquam hominibus, cum iustis & sanctis communia esse possunt, iuxta illud Saluatoris, Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, &c. Eos ramē quos Deus ad tales digni tales accersit, maxime ad apostolatum, qui summum in Ecclesia, obtinet fastigium, nunquam nisi gratia & virtutibus præmunitos, super ecclesiæ candelabra constituit, licet sua inde culpa decidere possint vt Iudas: vnde, sufficientia nostra, inquit alibi Paulus, ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti. Quamobrem qui Ecclesiæ Antistites immeritò præsident, sibi videant à quo sint dæmone in Ecclesiā obtrusi. *Mat.7.*

Neque verò eadem sunt, quæ ad omnia obeunda munia, desiderantur merita, & gratiarum plenitudines: nam de Chrō Dñō, qui Dei & hominum mediator, dignè esse nequiuerat vt gratiam nobis Dei ad iustum mereretur, nisi immensè ipse charus, gratusq; esset Patri, ait Euangelista, Verbum caro factum est, plenum gratiæ, & veritatis, nempè sine mēsura & modo. Et beatissimæ Mariæ Dei genitrici, ait Angelus, Aue gratia plena: non qualibet quidem, sed ea prorsus gratia, qua esset subleuata super omnes angelorum choros, quo quidem loco apud Deum esse decebat, cui nomē ipse suæ paternitatis, erat cōmunicaturus, videlicet, quæ eius filij mater, erat futura, cuius ipse pater erat. Et protomartyrem Stephanum, plenum gratia & fortitudine legimus, vtpote ad illum, quā tum in eo desiderari poterat, qui martyrum inuictissimi exercitus, dux futurus erat. Qua autem mensura emetiri Christus debuit suis Apostolis gratiam, facilè est perpendere: nempè qui de media plebe sublati, in hoc delegebantur, vt euangelium quocunque terrarū, propagarent, quod non verbis tantum persuaderent, sed signis & prodigijs cōfirmarēt: neque obiectos hostes armis debellarent, sed (quod potentiæ diuinæ præclarissimum est argumentum) sine pera, sine baculo, velut oues mactati, mira māsuetudine præditi lupos deterrerent, fugarent, ac prosternerent. *Soto.* *Ioa.1.* *Luc.1.*

Accepit quidem Paulus, non Apostolatum modò, sed gratiam & cætera dona eidē functioni necessaria, & dona quidē quàm alij forsan apostoli cōsūmatiora: nam

nam abundantius inquit, illis omnibus
1.Cor.15 laborаui, non ego autem, sed gratia Dei mecum. Mortalium igitur principum, solertia esse debet & prudentia, aptos idoneosq; explorare, quibus magistratus fidant, sed Deus immortalis, vt ex dictis constant, dignos ipse facit, quorũ fidei, negotia sua, & causas committant.

18. *Ad obediendam fidei in omnibus gentibus.*) idest, vt ab omnibus intergentes, fidei obediatur. Assequuti sunt enim beati Apostoli à Christo apostolicã functionem, quò per illos prædicaretur inter gentes quascunq; euangelium Christi, non vt inuoluerentur legis oneribus, sed vt se se, fidei de Christo prædicatæ submitterent, & huic inniterentur, non innani philosophorum sapientiæ. Nam hoc interest discriminis inter fidem & humanas disciplinas, quòd hæ naturali quidem mentis acie & lumine cernuntur, & compellere possunt atq; euincere intellectum: fides autem inuisibilium diuinorum, quæ nisi per lucem illam, mortalium oculis in accessum, conspici nequeunt, non argumentorum vi, syllogismorumq; acumine demonstrantur, sed voluntario obsequio, tacitaq; auscultatione suscipitur, nullus enim credit ni-
Aug. si volens vt inquit August. & ideò circa fidem obedientia locũ habet: non enim habet illa locum nisi in his quæ voluntariè facere possumus, cuiusmodi sunt credere quæ fides docet, cum sint supra rationem.

In his autem verbis, diuinus Apostolus, notam incredulitatis impingit vtrique populo. Iudæorum scil. qui signa petebant, & gentium, qui sapientiam, & phi-
1.Cor.1 losophicam persuasionem, postulabant: tametsi prudentissimè cõsultum à Deo mortalium generi fuerit, vt euangelica
Marc. vlt. prædicatio, miraculorum signis confirmaretur. Nam cum humana nostra cognitio, à sensu semper incipiat, consentaneum fuit, vt sensibilibus miraculis, ad supernaturalium fidem homines pro mouerentur, quanuis afflatus internus Spiritus sancti efficax esset. Nã vt Chry
Chrys. sostomus ait. non Apostoli res ita gessissent, nisi Spiritus sanctus viam præmuniret. & Theophilatus, euangelium, in- Theoph.
quit, prædicare, apostolorum est muneris, Dei verò audientibus persuadere.

19. *In omnibus gentibus.*) Gentium hîc nomine vniuersas nationes comprehendit, iuxta illud Saluatoris ad Apostolos, dicentis, Euntes docete omnes gentes, cuiuscunq; sint nominis, & conditionis: ad differentiam antiquæ legis, exiguis spatijs constrictæ. specialiter Paulus in omnes gentes apostolatum acceperat, vt ei competere possit, illud prophetæ, pa Esa.49.
rum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & feces Israel conuertendas, dedi enim te in lucem gentium, vt peruenias salus mea vsque ad extremum terræ: tamen ab eius apostolatu, exclusi non erant Iudæi, præsertim qui inter gẽtes habitabant, vt infrà dicturus est, quandiu quidem ego sum gentium apostolus, ministerium meũ honorificabo, si quomodo ad emulaudum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex ipsis.

20. *Pro nomine eius.*) idest, vice ipsius Christi (pro quo alibi legatione se fungi ait) ad fidei obeditionem, gẽtes omnes adduceremus: vel (*Pro nomine eius.*) scil. dilatando & glorificando. nomen enim Iesu Christi, debet esse finis vltimatus omnium concionatorum, & ad exemplũ Pauli portare illud coram gentibus, & Regibus, & filijs Israel.

21. *In quibus estis & vos, vocati IESV Christi Domini nostri.*) idest, inter quos ac de quorum numero & vos estis: (*Vos, inquam, vocati IESV CHRISTI.*) Dicit autem vocatos Christi, pro vocatos à Christo, vt vulgò, dilectum Dei, pro dilectum à Deo dicitur. Et qua ratione dixerat vocatus Apostolus, ait vocatos Iesu Christi, vt cuius se scholæ vocatum magistrum profitetur, eiusdem etiam & vocatos esse discipulos: in quo etiam ansam extollentiæ illis aufert: non enim suis meritis, sed diuina Christi largitate vocati sunt. monet insuper eos ad vnitatem & pacem, ac fraternam charitatẽ, vtpotè qui vocati, ad vnum Deum, Dominum, & patrem, ad vnam vitæ sanctitatem, & gloriæ æternitatem. Quare dimissa sectarum varietate, & vocabulorũ, iam

iam non Stoici, non Academici, non peripatici, non Romani, non Hebræi, sed Christiani dicendi sunt: hæc enim cunctis nominibus illustrius & præclarius nomen, nunquam fuit aliud simile huic, nec postea futurum est.

12. *Omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis.*) Non toti Romanorum Reipub. scribit, sed Christianis tantum: quasi dicat, ille inquam Paulus, salutem dicit, (*Omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei.*) idest, Deo charis (*vocati sanctis,*) idest, à pristinis vitijs, ad sanctimoniam vitæ vocati, non ex ante actis meritis. sermo est vsitatus inter Apostolos, vt,
Iud. 1. Iudas Iesu Christi seruus, ijs qui sunt in Deo Patre dilectis, & Christo Iesu conseruatis, & vocatis: atq; adeò sunt uocati, quòd prius dilecti, vt vocatio sit amoris effectus, vocationis verò opus, sanctitas: nam quos prædestinauit, hos & vocauit, quos vocauit, hos & sanctificauit, &c.

Obseruandum in hoc loco, quòd in tempore primitiuæ ecclesiæ, omnes Chri-
Phil. stiani, dicebantur sancti, iuxta illud, Salutate omnem sanctum, & salutant vos omnes sancti, & mihi omnium sanctorum minimo. Sanctum enim idem sonat, quod purum, mundum, sordibusq; penitus defecatum, Deoq; dicatum: & quoniam baptismi gratia tales nos reddit, dum Deo nos cōsecrat, ideò vt amplissimum Christi donum, Orientibus tunc Christianis, magis cōmendaretur, sancti dicebātur omnes Christi fideles. quamobrem, & ad impositionem manuum apostolicarum, quorum pectoribus internè Spiritus sanctus illabeba-
Act. 10 tur, eorum vis sensibiliter effulgebat, vt
& 19. constat ex Actis Apostolicis.

Postea verò adolescente iā ecclesia Dei, inter patres tantum & proceres hoc durauit. Ita enim Basilius, Chrysostomus, Hyeronymus, & horum similes, mutuò se nomine, & honore sanctitatis honestabant.

Adulta verò ac senescente Christiana religione, diuinos duntaxat, hoc titulo censemus, vt quos firmitas sempiternæ sanctitatis, securos iam, tutoq; possidet. Est tamen in terris vnū Ecclesiæ caput, videlicet, Papa, quem Sanctitatis nomine meritò veneramur, tum quidem vt agnoscamus quanto sit honore à nobis Christi vicarius suspiciendus, tum etiam vt de suo ipse epitheto, vicissim admonitus intelligat, quo debeat gradu reliquo corpori antecellere, qui vniuersorū iudex, & censor, in specula Christianæ reipublicæ, publicitus sedet.

Obserua etiam, quod Paulus, dum ait omnibus, salutat omnes credentes, quos æqualiter vt ait Hieronymus diligit Hiero.
Deus, sine acceptione personæ, Iudæi, & Græci, vt vel hac ratione, factionum fimbrias, rescindere incipiat.

13. *Gratia vobis, & pax, à Deo Patre nostro, & Domino IESV CHRISTO.*) Pulchra salutatio, quasi dicat, Opto vobis gratiam, & pacem, non quidem eam, quam mundus hic vulgato more solet præcari, sed veram, nouāq; pacem, quæ proficiscitur à Patre, & Domino nostro Iesu Christo. Congruebat satis hæc salutatio Romanis seditiosis, & de legis primatu, tumultuantibus. Est enim pax habitus sedati animi, atque à cupiditatibus, ac desideriorum fluctibus pacati: & est optimus gratiæ fructus: nam gratia via est ad pacem, & radix meritorum prima. Exordium siquidem salutis nostræ, à dilectione Dei sumitur, non qua nos ipsum, sed qua ipse nos prius diligit, per quam errata nostra gratis cōdonat, atque exinde charitatem qua ipsum redamemus infundit, ad quam sequitur gaudium, & ad hoc pax: lignum itaque Paradysi, plantatus in anima nostra, est gratia Spiritus sancti, fructus autē eius sunt, charitas, gaudium, pax: nam ha- Galat. 5.
bens charitatem, habet in se dilectum Deum, iuxta illud, Qui manet in chari- 1. Ioan.
tate, in Deo manet, & Deus in eo: id- 4.
circo quasi optato bono potitus, gaudio perfunditur, ac protinus fruitur pace: non mundi quidem, vt iam diximus, nā hæc fallax est, & vana, sed Christi mediatoris, & Domini nostri Iesu Christi, quā ipse nobis dedit, & reliquit, tanquam vnam pretiosam margaritam. Hac enim suo vnusquisque iure continetur, alienum ne violet, intus rationi animus, vt par est, obsequit, exigua hæc angustaq; mun-

mundi bona, in communi posideri nescia, lege Dei circumsepta, per partes posidentur. Hæc est pax vera militiæ Christianæ. Est autem alia sublimior pax quæ exuperat omnem sensum, qualis est illa cœlestium beatorum, de qua regius Vates, Qui posuit, inquit, fines tuos pacem. & per Esaiam, Dominus, Sedebit, inquit, populus meus in pulchritudine pacis. Vbi immensum illud pelagus infinitorum bonorũ, quod nullis terminis intercluditur, deposito mortalitatis nostræ onere posidetur. Vbi cũ fruentium societas fuerit numerosissima, ita erit voluptas singulorum (propter ardentem omnium charitatem) maxima, pax cunctis firmissima, quietissima possessio, atque adeò fœlicissima: hác pacem nos Christiani habemus nũc in spe, postea Deo adiuuante, habituri in re.

Psal. *Esa. 32*

24. *PRIMVM quidem gratias ago DEO meo per IESVM CHRISTVM pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatũ in vniuerso mundo. Testis enim mihi est Deus cui seruio in spiritu meo, in euãgelio Filij eius, quod sine intermissione memoriam vestri facio, semper in orationibus meis, obsecrans, si quomodo tandem aliquando, prosperum iter habeam, in voluntate DEI veniendi ad vos. Desidero enim videre vos, vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis, ad confirmandos vos, idest, simul consolari in vobis, per eam qua inuicem est, fidem vestram, atque meã. Nolo autem vos ignorare fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, sed prohibitus sum vsq; adhuc, vt aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris gentibus. Græcis ac barbaris, sapientibus & insipientibus, debitor sum, ita quod in me promptum est, & vobis qui Romæ estis euangelizare: non enĩ erubesco euangelium.*

¶ TOTVM hoc ad Epistolæ exordiũ pertinet, in quo prudentissimè agit, dũ suam erga Romanos beneuolentiam detegit, eosq; sibi leniter conciliat, quo eorum scelera, prauosq; mores, melius posit arguere, & increpare: prebens in hoc necessarium documẽtum præfectis ecclesiæ, nempè vt quotiescunque corripiendi subditos necessitas contingat, sciant Christiana lenitate, mitigare acerbitatem, à beneuolentia semper inchoãtes correptionem: nam cum vtrumque sit necessarium, amari potius appetant quàm timeri: vt dicit beatus Augustinus. *Aug.*

25. *Primũ quidem gratias ago Deo meo.*) Non fuit Ciceronis, aut alicuius philosophorũ, talis eloquentia. Si enim fuisset, longè aliter illis contingeret. referti enim cum essent diuinis beneficijs, non Dominum, sed ipsos laudabant, ita superbè loquentes, Labia nostra à nobis sunt, quis noster Dominus est? Sed Pauli eloquentia & omnium Sanctorum, à gratiarum actione initium sumit, à qua omnis oratio debet semper proficisci: non enim est dignus beneficia consequi, qui pro acceptis gratias non agit. Vnde Sapiens, Ingrati (inquit) spes, tanquam hybernalis glacies tabescet. & idem Sapiens, Ad locũ (inquit) vnde exeunt flumina reuertuntur, (per gratiarum actionem) vt iterum fluant. scil. per iteratam beneficiorum exhibitionem. Cum igiẽ in omnibus quæ petimus vel agimus, diuino beneficio indigeamus, debet ante omnia gratiarum actio præmitti, vt suo exemplo nos docuit Saluator, qui à gratiarum actione assiduè inchoabat opera sua. *Psal.* *Sap. 16.* *Eccl. 1.* *D. Th.*

Demolitur etiam his verbis Paulus, oẽs vanos honores, vnde inanem gloriam aucupantur homines, docens quòd proximi non sunt laudandi nisi in his quæ ad virtutem, & religionem pertinent, & tum quidem non homines ipsi, sed precipuè bonorum omnium largitor laudandus est. Etenim virtutum opera nõ tã quòd merita nostra sint, quàm quòd dona Dei, laudibus sunt efferenda in præsenti vita. Deus enim est qui quatenus sunt merita, laudabit, remunerabitq; in futura vita.

26. *DEO meo.*) Natura, inquit Hieronymus, Deus omnium est, merito & voluntate, paucorum, vt Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. *Hiero.*

27. *PER IESVM CHRISTVM.*) Eodem ordine, & eadem via gratiarum actiones referendæ sunt in Deum, quo gra-

gratiæ ipsę à Deo in nos deriuantur, nimirum (*Per Iesum Christum*) qui est via, mediator, sacerdos, & Pontifex noster, cuius est muneris, & dona nobis à Deo deferre, & nostras vicissim ante conspectum eius, praeces & sacrificia offerre. Vnde Apostolus, qui paulò antè gratiā & apostolatum se recepisse per Iesum Christum confessus est, per quem etiam & gratiam & pacē Romanis optauerat, per eundem quoque modo gratias Deo refert, hinc Ecclesia in præcationibus suis, semper subiungit, Per Dominum nostrum, &c.

28. *Pro omnibus vobis.*) Non pro Iudæis solis, sed, *Pro omnibus vobis*, idest, vestro omnium nomine, tum quia propter vinculum charitatis, gratias quasi suas reputabat, tum etiam quia omnibus placere, & omnium salutem & pacē desiderabat, ne si peculiariter pro quibusdam tantùm gratias ageret, factiosis hominibus, & de honore concertātibus ansam præberet iurgandi. In omnibus enim seu dictis, seu factis, vitanda est occasio pacem amittendi.

29. *Quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo.*) Non congratulatur eis de terrenis, & caducis, purà, de imperij ditione, & gloria, quæ pro nihilo sunt habenda Christianis, sed de fide, quæ est Christianæ religionis fundamentum, & huius epistolæ argumentum, *Fides ergo vestra*, inquit, *annunciatur.*) idest, celebratur, prædicaturq́; toto terrarum orbe, quæ sanè res, pro meo erga vos amore, non potest, non esse mihi gratissima.

Commendantur in hoc loco Romani, quia fidem de facili susceperant, & in eadem firmiter permanebant. Vnde & vsque hodie apud eos, plurima fidei signa ostenduntur in visitatione sanctorum locorum, vt Hieronymus dicit, & nostris oculis ipsi conspeximus. Nondū tamen perfectam fidem tunc habebant, quia vt ait S. Tho. aliqui eorum præuēti erant à pseudoapostolis, vt crederent, legis ceremonias euangelio iungendas, de quo est eos postea reprehēsurus, quia fidem Christi, non pro dignitate æstimarent, dantes legi scriptæ, vel naturali, quod soli fidei debetur.

Hiero.

Thom.

Gaudet autem Paulus, & gratias agit de eorum fide suscepta, non solum propter eos, sed propter vtilitatem inde consequentem, quia scil. eorum exemplo qui erant Domini gentium, aliæ gentes prouocarentur ad fidem, & nomen Christi posset amplissimè diuulgari. quia vt dicit Glossa, promptè facit inferior, quod videt fieri à superiori. Qua quidem de causa, admonentur prælati, à beato Petro, vt fiant forma gregis ex animo. *Gloss.* *1. Pet. vlt.*

30. *IN vniuerso orbe siue mūdo.*) Ditione n & dominatum Romanorum, vocat vniuersum mundum siue orbem. Sic enī vocabant ditionem suam Romani quò latissimè parere significarent: iuxta illud, Exijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis.

Obseruandū in eo quod ait, *Quia fides*, vbi, quia, dictum est, pro, quòd, idque frequens est interpreti Scripturæ.

31. *Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo, in euangelio filij eius.*) ex desiderio visendi eos, & voluntate benefaciendi, assiduisq́; precibus pro eis ad Deum fusis, ostendit quàm grata sibi fuerit ipsorum ad Christum conuersio: & quoniam oratio, negotium secretum est, quod absque testibus agitur, iurat Paulus vt Dei testimonio probet, se pro eis orare. omnia enim quæ fiunt, sub Dei testimonio fiunt, iuxta illud, Ego sum iudex & testis. Hinc apertè possumus intelligere, verbum Domini apud Matthæum, videlicet, Ego dico vobis, nolite iurare omnino: & beati etiam Iacobi dictis, Antè omnia autem fratres mei, nolite iurare, non significare, iuramentum esse omnino illicitum, quia sicut Aug. dicit, intellectus sacræ scripturæ, ex actibus sanctorum sumitur: idē enim spiritus, quo sacræ scripturæ sunt editæ, sanctos etiam viros, ad operandū inducit: sed quòd homo pro viribus conari debet, vt iuramento non vtatur, tā quam quodam bono, & per se appetibili, tum propter periculum periurij, quod ex linguæ labilitate euenire potest, iuxta illud Sapiētis, iurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa. (Est autem peierare sacrilegium, per quod Deo impingitur nota aut ignorantiæ, quasi *Iere. 29.* *Mat. 5.* *Iac. vlt.* *D. Aug.* *Eccl. 23.*

quasi ipsum lateat, quid homo habeat in corde: aut iniustitiæ, quod veritatis conscius, contrariæ attestetur falsitati.) tum etiam propter irreuerentiam maiestatis Dei euitandam, dum eum de rebus parui momenti testem inducimus. At verò si ex necessitate fiat iuramentum, suosq; habeat comites, vt ait Hieronymus, nempè veritatem, iudicium & iustitiam, tum quidem, non solùm non est illicitum tale iuramentum, verumetiam honestum religionis officium, ad Dei cultum pertinens. Nam ipsum iurantes, confitemur infallibilem omnium veritatem, & prospicientiam habere, omniaq; nuda & aperta esse oculis eius, etiam cordium cogitationes. quòd vero iuramentum debeat habere tres comites ad hoc vt sit licitum & honestum, non solùm est doctrina Hieronymi, verumetiam est præceptum Dei, dicentis per Hierem. Iurabis viuit Dominus in veritate, in iudicio, & iustitia. Quod exponens Hierony. Animaduertendum (inquit) est, quòd iusiurandum, hos haber comites, scil. veritatem, iudicium, & iustitiam. probatur ratione, quoniam per iuramentum, Deus qui summa veritas, summaq; iustitia est, in testem adducitur, necessarium ad eius reuerentiã est, vt id quod iuratur primum sit verũ, mox iustum, & æquum, sed tertio præterea, circunspectio iurandi, vt non leuiter, sed maturo iudicio & discretione fiat. Non enim sumitur iudiciũ in hoc loco, pro executione iustitiæ, sed pro discretione & prudentia.

Hiero. *Iere. 4.* *Iere. 4.* *Hiero.*

Est autem duplex iurandi modus, vnus quidem per simplicem attestationem, sicut cum dicitur, per Deum, vel testis est mihi Deus, & hoc modo iurat apostolus in hoc loco. Alius autem est iurandi modus, per execrationem, quando scil. aliquis, implorat diuinum testimonium, secundum pœnam sibi infligendam si mentitur, iuxta illud Psal. Si reddidi retribuentibus mihi mala, &c. & hoc etiã modo Apostolus iurat in secunda quã scripsit ad Corinthios, vbi dixit, Testem Deum inuoco in animam meam.

Psal. *2. Cor. 1*

Quod autem habetur in Euangelio, Sit sermo vester est, est, non, non, quod amplius est, scil. quàm simplex verbum, à malo est: non est intelligendum à malo eius qui iurat, sed eius qui exigit iuramentum, non quidem à malo culpæ, nisi in casu quando existimat quis, eum à quo exigit iuramentum, esse falsum iuraturum, tum enim esset graue peccatũ, vt inquit August. sed intelligit esse à malo pœnæ, scil. ignorantiæ, qua nescimus an sit verum quod nobis dicitur. Nam post peccatum Adæ tale ingenium est mortalibus, vt non facilè de rebus occultis fidem adhibeant, citra testes & iuramentum: & sunt nonnulli adeò increduli, vt nec iuramento velint credere veritatem, cum deberet esse omnis contro uersiæ finis.

Mat. 5 *Aug.* *Heb.*

Superest nunc videre, an iusiurandum Pauli, sit omnibus suis circunstantijs vestitum, & decoratum. Continet quidem in primis, infallibilem veritatem: cum enim spiritu sancto afflatus loqueretur, mentiri non potuit. Deinde fuit iustũ, tum propter euangelij doctrinam, tum etiam propter ipsius erga eos charitatem, persuadendam. Denique fuit discretum, quia de re occulta, nempè de oratione, quam in secreto absque testibus agebat, & factum in scripto, vbi cõsultius & maturius consueuerunt homines loqui. Quò autem melius iurantis reuerentiam perciperemus, addit iuramento dilectionẽ qua erat affectus erga Deum, dicens, (*Cui seruio*) idest, quem colo, non vanis gentiũ ritibus, nec crassis & corporalibus Iudæorum cæremonijs, nec solum exterè (*sed in spiritu meo*) idest, in toto corde meo, & in spiritualibus obseruantijs (*in euangelio filij eius.*) Idest, in negocio euãgelij filij eius: quod ideò dicitur filij eius, quia est de ipso, & quia ab ipso est prædicatum ex proprio officio, & ab ipso apostolis iniũctũ vt prædicaretur cunctis gentibus. Fuit igitur iuramentũ Pauli non excusandũ modò, sed omnino laudandum.

32. *Quod sine intermißione memoriam vestri facio, semper in orationibus meis.*) Sic est litera continuanda, gratias ago pro vobis, quia bona vestra reputo quasi mea, quod patet ex hoc, quod pro vobis oro, sicut pro me ipso: & non ait simpliciter,

citer, (*sine intermissione*) quia & dormiebat, & faciebat alia pro ipsius necessitate: sed (*sine intermissione*) idem est, quòd in omnibus suis orationibus, scil. quotiescunque statis horis orabat. Est eni prælatorum munus, non solum verbum Dei, in animis populi prædicando seminare, sed precationum item assiduitate, agricolarum exemplo, apud Deū agere, vt humore, caloreq; sufficienti, sementem ad fructum vsque perducat: nam ego, inquit alibi, plantaui, Apolo rigauit, Deus autem incrementum dedit. In hoc igitur loco Paulus, ostendit se omnia ex dilectione dicturum, quo libentius audiatur: præbetq; se omnibus exemplum in fine intermissione orandi, maximè aūt prælatis.

33. *Obsecrans si quomodo tandem, aliquā do prosperum iter habeam, in voluntate Dei, veniendi ad vos.*) Inter alias deprecationes, hoc maxime postulabat Paulus, vt sibi aliquando liceret venire Romam. Erat enim tum temporis cum socio suo Barnaba impeditus in Macedonia, & alijs regionibus, vbi hanc scripsit epistolam, ad quas destinati fuerant, cum prædicationis gratia, tum etiam vt eleemosinas pauperibus qui erant Hierosolymis, colligerent, & ideò ante trāsactum negotium, non inde poterant proficisci: imò neque absque voluntate Dei, ex qua omnia ipse gerebat. Hanc solam facere optabat Paulus, non timēs, aëris inclementiam, marisq; pericula, nec distantiam locorum.

Aduerbiorum autem hæc augmentatio, & inculcatio, otiosa non est, sed habet nescio quid energiæ: nam aduerbium tandem cum reliquis, vehementiam præ se ferunt desiderij, ideò est sensus, testor Deum, quòd citra intermissionem, mētionem vestri facio (*obsecrans*) idest, præcibus meis depreçans illum, (*si quomodo*,) idest, si quā fieri possit, vt quod iamdiù desidero. (*tandem aliquando*) cōtingat, & (*Prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos.*) idest, ita volente Deo, vt prospero itinere, fœliciter veniam ad vos: nam sine voluntate Dei, nihil potest esse prosperum.

34. *Desidero enim videre vos, vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis, ad confirmandos vos. idest, simul consolari in vobis, per eam quæ inuicem est, fidem vestram, atque meam.*) Magno tenebatur Paulus desiderio, videndi Romanos non quidē sui compendij gratia, sed vt muneris aliquid illis impartiret, non Mosi crassum, sed Christi spirituale, quo magis etiam confirmarentur in eo quod instituerāt: idest, vt ipse modestiæ gratia dicit, vt mutua esset vtrisq; eorum, cōsolatio, dum & ipse illis de eorum fide, & illi, Paulo, vicissim de sua gratularentur, atque ita fieret, vt mutua exhortatio, vtrorumq; fidem corroboraret, fulciresq;.

Obserua, quod gratia, in hoc loco, non sumitur pro iustificante, quam solus Deus confert per sacramenta, sed pro gratis data, qualis esset, docere, prædicare, & huiusmodi. Addit autem (*spiritualis,*) vt semper eos à terrenis, ad cœlestia manuducat. Dicit (*impartiri*) vt bona quæ promittit, non propria, sed à Deo accepta insinuet. (*Ad confirmandos vos*) in ea scil. gratia, quam suscepistis. (*idest simul consolari &c.*) humanitatis & modestiæ gratia positum est, vt parem se illis, & comitem faceret in omnibus.

35. *Nolo autem vos ignorare fratres, quòd sæpe proposui venire ad vos.*) Non erat vanum nec nudum desiderium Pauli: nam frequenter fuit illi in animo Romanos inuisere, & hoc est quod vult eos non latere, vt agnoscentes affectum ipsius, deuotiùs eius verba susciperent.

36. *Sed prohibitus sum vsque adhuc.*) Prohibitus hīc occupatus accipitur, vt ait Hierony. dum alijs prouincijs præ- *Hiero.* dicauerit, sicut ipse exponit in fine huius Epistolæ dicens, *Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos.*) Osten- *Rom. 15.* dit igitur se occupatum necessitate Euangelij prædicandi, Romam adhuc ire non potuisse: ac si ita diceret, quòd vos hactenus non inuiserim, per me non stetit, quoniam ad hunc vsque diem non licuit, per impedimenta quæ inciderūt.

37. *Vt aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris gentibus.* Nō erat inutile Pauli desiderium, & quod anteà dixe-

dixerat, scil. *Vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis,* hoc est quod explicatius modo ait, *Vt aliquem fructum habeam in vobis,* seu apud vos) alludens ad
Ioa.15. illud Saluatoris, Posui vos,vt eatis,& fructum afferatis,& fructus vester maneāt. Modestiæ autem gratia, & humilitatis, non dixit, faciam, sed *habeam.*) Potest etiam sumi fructus pro mercede, vt sit sensus, Cupio videre, & docere vos, vt aliquem fructum etiam habeam apud vos pro mercede laboris mei. Multa-
Orig. rum diuitiarum cupidus, vt ait Origi. ex multis possessionibus congregare prouētus desiderabat Paulus. sed prior sensus menti literæ videtur magis consentaneus. Nam qui Deo plenus, apostolico munere fungebatur, non tam ad suorum meritorum accessionem,
Soto. quam ad amplificandam, stabiliendāq; fidem in cordibus hominum, intendebat animum, sciens inde charitatem copiosius ditari, quòd non quærit quæ sua sunt: atque hīc sanè sensus, ex adiunctis continuo verbis eruitur, vbi ait, se debitorem esse cunctis nationibus.

38. *Græcis, ac barbaris, Sapientibus, & insipientibus, debitor sum.*) Mirabilis est Deus noster in Sanctis suis, maximè in Paulo seruo suo, qui cum Iudæus esset, ex gente nimirum, vniuerso ferè orbi prorsus inuisa, humilis tentoriorū sutor, debitorem se Græcis, Romanisq; erudiendis audet prædicare. ita proculdubio, iuxta suum altissimum consilium, visum est omnipotenti Deo, perdere sapientiam sapientium,& prudentiam prudentium reprobare: nam quod infirmū est Dei, fortius est hominibus.
Tho. Notandum ex D. Tho. quod Barbarus, dupliciter dicitur, vno modo, secundū quid, qui scil. est extraneus quoad ali-
1.Cor.14 quem, iuxta illud Pauli, Si ego nesciero virtutē vocis, ero cui loquar Barbarus. Vnde Anacharsidis extat dictum, in Solonem vrbanè reiectum: is enim cum ex Scithia Athenas venisset, à Soloneq; Barbarus esset salutatus, respondit, Est per Iouem, & Solon Anacharsidi, ita vt Anacharsis Soloni Barbarus. Hinc vsu venit Latinis, vt ignaros suæ linguæ, barbaros appellent. Altero modo sumitur barbarus, simpliciter, qui scil. est extraneus à communitate hominum, in quantum ratione non regitur: iuxta id quod in libris Machabæorum habetur, vbi dicitur, Ne ita ferociter, ac barbarè feceris, idest, inhumanè. & quia Græci, vt ait D.Thom. fuerunt primi legum inuētores, omnes Gentiles, qui humanis legibus reguntur, nominat Græcos. Et hinc forsan, quoniam Pythagoras Græcus, philosophiam in italiam attulit, magna pars Italiæ, quæ vulgariter dicitur, La Romania, dicebatur olim, vt ait Hiero. magna Græcia. Quod quidem non est parua coniectura, quòd Græcorum vocabulo, intelligantur etiam Romani. De Iudæis autem qui diuinis legibus regebantur, mentionem non facit, quia non erat institutus iudæorum Apostolus, sed Gentium. *2.Mac. 15. Tho. Hiero.*

Hinc etiam potest colligi, omnibus quibuscunque nationibus, quantumvis remotissimis, & abditissimis, ingenijsq; barbaris atque belluinis affectis, deberi euangelica prædicatio, & huius contrarium dicere, esset error dānatissimus. Alioquin neque vellet Deus omnes homines saluos fieri, nec fuisset Christus, vti vniuersalis Redemptor, pro toto humano genere passus. Sensus igitur Pauli est, hanc euangelij prædicandi operam à Deo mihi mandatam, non huic aut illi genti propriè debeo, sed vt ille Deus est ex æquo omnium, & Redemptor omnium, ita eius euangeliū, æque ad omnes pertinet. Itaque non Græcis modò, verumetiam barbaris, non sapiētibus, & eruditis tantum, sed rudibus quoque, & illiteratis operam hanc debeo, quisque fuerit ille qui non reijciat, & auersetur.

39. *Ita quòd in me promptum est, & vobis qui Romæ estis Euangelizare.*) Ex dictis concludit promptitudinem animi sui dicens, (*ita*) idest, proinde, (*quòd in me*) idest, quantum ad me attinet, dummodo aliunde non impediar, (*promptum est*) idest, gestit animus, (*& vobis qui Romæ agitis*) idest, qui in gloria sūma, & in fastigio mundi estis, quiq; leges orbi præscribitis, & eloquentiæ nu-

meros cum omni philosophiæ genere cõ inugitis, (*Euangeliζare*) idest, Euangelium prædicare.

40. (*Non enim erubesco Euangeliũ.*) Excludit impedimentum promptitudinis, scil. erubescentiam, propter quam multi ea prætermittunt, quæ alias facerent promptè, si non erubescerent. ideò inquit, (*Non erubesco. &c.*) ac si diceret, Non me deterret imperij Romani Maiestas, neque pudendum mihi duco functionem si prędicem Euangeliũ Christi. Huius verò rationem reddit cum ait,

41. *Virtus enim Dei est in salutem omni credenti.*) Res credita & prædicata, dicitur in hoc loco Euangelium, & sic est virtus Dei: quia vt ait Hierony. nulla maior virtus est, quàm quæ, deuicta morte, homini perdito reddit vitam. Hiero.

(*Omni credenti*, inquit, Nam incredulis, infirmitas quædam videtur Euangelium Christi. At verò quanuis illis res friuola, ridiculaq; videatur, si quis tamen rectè crediderit, huic virtus Dei est efficax ad conferendam salutem, quam nec Iudæorum leges, nec gentium philosophia, opesvè conferre potuerunt.

Hiero. Beatus Hierony. rectè, inquit, dicit Paulus, non se erubescere prædicationem crucis, quæ credentibus, Dei virtus est in salutem. Item, hoc ad taxationẽ subtiliter pertinet paganorum, qui cum non erubescant credere, Deum suum Iouem, propter innanem libidinem in animalia irrationabilia, & insensibilia esse mutatum, nobis erubescendum putant, Dominũ, propter salutem perditi hominis credere crucifixum, cum in altero, horrendum sit dedecus, in altero, admiranda pietas, atque virtus. Simul & illos hæreticos tangit, qui hæc tanquam indigna Deo refugiunt, vt hominem induerit, quem pro salute humani generis passioni traderet, non intelligẽtes, nihil dignius creatori, quàm creaturæ suæ curare salutẽ, maximè cum ipse, per hoc, naturæ detrimẽtum, quasi impassibilis sentire non possit. Hæc sapiẽtissimus Hiero. Hiero.

42. *Iudæo primum, & Græco.*) Cum Euangelij vis æque valeat omnibus, tamẽ primum in Iudæos & Græcos propagata est, vel (*primum*) refertur Iudæo, vt scil. dicat tempus, non dignitatem, iuxta illud, Vobis opportebat primum locqui regnum Dei, &c. Act.

Hic Pauli locus iam expositus, est primus vnde Lutherani ab ortodoxa Patrũ expositione discordant. Hinc suorum argumentorum turba. Hinc bellum cõtra Catholicos de iustificarione adoriũtur. Si enim, inquiunt, salus, apostolico testimonio, omni in vniuersum credenti patet, quid aliud ad iustificationem desiderare opportet, aut exigere, quàm vnicam fidem? Fatentur autem Catholici, per fidem, vt hîc ait Paulus, iustificari credentes, sed tamen per eam fidẽ quæ per charitatem operatur. Nam alidàs, & si tanta esset fides, quæ transferẽdis montibus sufficeret, nihil ad iustitiam coram Deo valeret, pro eo quòd vt ait Iacobus, otiosa esset, quin etiam mortua. At neque illi negant, fidem qua iustificamur, eam esse, quæ per charitatem operatur, sed tamen id verbo tenus sustinent. Cõcedimus enim omnes, fide per charitatem operante, apprehendi iustitiam Dei. Attamen apprehendere, idem illis, quod credere, putà intellectus assensione, accipere verbum promissionis diuinæ, quod solùm, vt aiunt, necessarium est ad salutem: iustitiam autem & gratiã, sola sic fide apprehensam, subsequitur, secundum illos, charitas, & reliquæ virtutes, quæ ideò nullatenus concurrunt ad primam iustitiam sed sequũtur iustificatum. Vbi facilimum est perspectu, quemadmodum iuxta eorum dogma, non iustificamur fide per charitatem operante: sed sola fide, idest, intellectus assensione, antequàm ꝑ charitatem operemur. Soto. Gal. 5. 1. Cor. 13

Veritas autem catholica est, fidem esse omnino necessariam ad salutẽ, per quã quidem apprehendimus, hoc est, cognoscimus, vnde pendeat, & in quo consistat iustitia & salus nostra. Veruntamẽ hanc Deus salutem in adultis, per actus fidei & charitatis operatur, qui ante gratiam, informes sunt, post verò formati. Deus enim ita nobis, per fidem Christi, pollicetur salutem, si fecerimus quæ fi-

dei

des iubet. Non solùm ait, Qui crediderit, sed, Qui crediderit, & baptizatus fuerit. & Nisi pœnitentiam habueritis, omnes simul peribitis. Et, Si impius egerit pœnitentiam, omnium iniquitatum eius, non recordabor. &, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Non ergo satis est credere ad iustitiam, sine actione pœnitentiæ. idcirco fides, non solùm operatur per charitatem formatam in eo qui iam iustus est, sed per actus etiam quodammodo charitatis disponit ad iustitiam, dum peccator numine afflatus, diuinoq; attractus digito, assensum præbet Deo, liberè nos mouenti, atque diuinæ motioni cooperatur, per spem salutis, & peccatorum detestationem. Hic igitur est huius loci sensus beati Pauli.

43. *Iustitia enim DEI, in eo reuelatur, ex fide in fidem.*) Explanat quonammodo euangelium sit virtus Dei in salutem omni credenti. Pro quo notandum est, quòd iustitia Dei, est nostra salus. Tunc enim veram salutem habemus, cum iusti sumus apud Deum: & non sumitur iustitia hic, pro speciali virtute quæ distinguitur in commutatiuam, & distributiuã, sed pro toto virtutis genere, quod vniuersam probitatem comprehendit, sicuti illud, Sic enim decet nos implere omnem iustitiam. &, Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam scribarum & pharisæorum. Mat. 3 & 5.

Dicit autem iustitiam Dei, ad differentiam iustitiæ hominum, quæ respicit bonum honestum, & generali affluentia Dei, potest homo, talem exequi iustitiã. Potest quippe nonnulla opera, moraliter bona agere, quæ licet non sint æternæ vitæ meritoria, atque adeò nec simpliciter bona, sunt tamen vtcunque bona, idest, iusta apud homines. Iustitia autem Dei, habet finem supra naturalẽ, nempe, videre amatum Deum, atque adeò in vita gratiæ cõsistit, eaq; præstare officia, quæ Deo sint grata & accepta, ad æternam vitam. Hæc ergo iustitia Dei, idest, quæ à Deo est, seu inter hominem & Deum, seu coram Deo, est nostra salus. Et, hoc quidem, mundum semper latuit, atque adeò procul abfuit mundus à salute, dum nec morbum suũ intelligeret, & vnde petendum esset remedium ignoraret. Cum enim ante aduentum Christi, alijs in rebus alij, sitam esse iustitiam existimarent, postquam autem venit, (*in eo,*) idest, in euangelio ipsius, (*reuelatur*) idest, palàm fit omnibus (*iustitia*) non Mosi, sed ipsius (*Dei*) quæ non sita sit in superstitioso cultu simulachorum, aut legalibus Iudæorum ceremonijs, sed (*ex fide*) est vera iustitia Dei, quæ cunctis proponitur (*in fidem*) hoc est, vt credant euangelio homines, & ex fide quærant deinceps iustificari. Vel (*iustitia Dei*) qua nos Deus instificat, & sanat, est, & constat (*ex fide in fidem,*) hoc est, fide promouente, ac subinde augescẽte, qualis est ille Hebraismus, ibunt de virtute in virtutem, Ps. 83 idest, in augmentum virtutis. Vel (*ex fide*) veteris testamenti (*in fidem*) noui in vtroq; enim continetur Christus Dei virtus & sapientia. Vel (*ex fide*) inchoante, (*in fidem*) perseuerantem. Non enim saluabitur qui in finem non crediderit. Vel (*ex fide*) præteritorum, (*in fidem*) futurorum, quòd non sat sit credere Christum pro nobis natum, passũ, resurrexisse, nisi & nos in illo credamus resurrecturos, & æternam vitam consecuturos. Vel (*iustitia Dei*) idest Chrũs, (*reuelatur in euangelio ex fide*) veteris instrumenti, (*in fidem, & per fidem*) noui. Qui enim in lege adumbrabatur, manifestatus est in euangelio. Nam qui in lege non intelligebat illud Esai. Ecce Esai. virgo concipiet, dum in euangelio legit, Ecce concipies, & paries filium. qui nõ capiebat illud Micheæ, Egressus eius à Mich. diebus æternitatis, dum audit Ioannem tonantem, ac dicentem, In principio erat verbum. illi reuelatur iustitia Dei Christus, qui enigmaticè tantum præferebatur in lege.

44. *Sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuit.*) Ab authoritate Scripturæ ostendit quod fides sit radix, salutis, Abac. 2. iustitiæ, & vitæ nostræ, quam operatur euangelium, quod dixit esse virtutem Dei. Et potest ita exponi, *Iustus ex fide,* hic punctus, deinde, *viuit,* ac si dicat,

Iustum ex fide Dei iustificari atque vitam animæ habere, & qui fidem non habet, non est iustus nec viuens. Vel sic *iustus, ex fide viuit)* idest victurus est,
Hiero. quod ideò dixit, Secundũ Hiero. Quia sine fide, idest, sine spe retributionis bonorum operum, perficere virtutes nemo poterit, sicut & ipse ad Hebr. *Heb.12* Testimonium perhibens docet, inquiens, Sine fide impossibile est placere Deo, credere enim opportet accedentẽ ad Deũ. Constat igitur quod per fidẽ operatur euangelium salutem, iustitiam, & vitam in nobis.

Pro cuius maiore intelligentia, notandum ex D. Thom. *Tho.* quod fides importat assensum quendam cum certitudine, ad id quod non videtur, ex voluntate. quia nullus credit nisi volẽs, vt Augu. *Aug.* dicit. Et hoc modo differt credens à dubitãte, qui in neutram partem assentit. Differt, etiam ab opinante, qui assentit in vnam partem non cum certitudine, sed cum formidine alterius. Differt à sciente, qui per certitudinem assentit ex necessitate rationis: & secundũ hoc, fides est media inter scientiam & opinionem. Deinde notandum quod si accipiatur fides pro re credita, iuxta illud, Fides autem catholica hæc est, vt vnum
Atha. Deum, in trinitate &c. Tunc quidem fides non est virtus. Si autem accipiatur pro habitu quo credimus, sic, quandoq; est virtus, quandoq; non. Est enĩ virtus, principium actus perfecti, actus autem ex duobus principijs dependens, non potest esse perfectus si alteri principiorum, desit sua pfectio: sicut equitatio non potest esse perfecta, si vel equus bene non vadat, vel sessor equum ducere nesciat. actus autem fidei, qui est credere, dependet ex intellectu, & voluntate mouente intellectum ad assensum. Vnde actus fidei erit perfectus si voluntas perficiatur per habitum charitatis, & intellectus per habitum fidei, non autem si habitus charitatis desit: & ideò fides formata charitate est virtus, non autem fides informis.

Tertiò notandum, quod idem numero est habitus fidei, qui sine charitate erat informis, adueniente charitate, fit virtus: quia cum charitas sit extra essentiam fidei, per eius aduentum, vel recessum, non mutatur substantia eius.

Quartò notandum, quòd sicut corpus viuit per animam naturali vita, ita anima viuit per Deum vita gratiæ. primo autem Deus animam inhabitat per fidem, nec tunc est perfecta habitatio, nisi fides sit formata charitate, quæ per vinculum perfectionis, nos vnit Deo. Cum ergo dicitur per Prophet. quòd iustus ex fide viuit, intelligendum est, *Abac. 2.* de fide viua, quæ per charitatem operatur.

Quintò notandum, quòd hic secundus est locus, quem Lutherani pro se adferunt, volentes quòd fides per se, sit vita iusti, reliqua verò opera nihil ad iustitiam, coram Deo conferre: Cum tamen non ille sit sensus, quod fides sit vita ipsa & forma qua homo est iustus, sed quod fides sit quæ iustum tum in finẽ dirigat, tum, alliciat ad virtutem. Excitat enim Deus per illa verba Prophetæ, desides homines ac sensuales, qui nõ nisi præsentibus commouentur, quibus ait, Ecce qui incredulus est non erit recta anima eius in semetipso. *Iustus autem in fide sua viuet.)* idest, spe per fidem reuelata durabit, perseuerabitq; in opere. Viuit ergo iustus ex fide, dum propter Deum, quem fide cognoscit, & propter præmium cuius spem habet, ex fide, facit opera charitatis. quibus verbis, status, & conditio, peregrinantium à Deo describitur. Nam illi triũphatores cœlicolæ ex visione amantes viuunt: nos verò ex fide operantes.

Atque hic est etiam germanus sensus illius sententiæ, euangeliũ est virtus Dei in salutem omni credenti: videlicet, corde, ore, & opere: vt scilicet, Credamus corde reuelata à Deo, confiteamur ore, & operemur, quæ Deus mandat. & ita fides est radix, salutis, iustitiæ, & vitæ nostræ.

45. *Reuelatur enim ira DEI de cœlo super omnem impietatem, & iniustitiam, hominum eorum, qui veritatem DEI in iniustitia detinent.)* Quemadmodum iustitia Dei, quæ est omne bonum, pertinet ad verè credentes, sic ira Dei, quæ est

est omne malum, pertinet ad incredulos: hi possunt dici omnes impij, & iniusti, qui fuerunt ab initio mundi. nam quamuis essent Gentiles, & fides cum sit donum Dei non cadat sub merito, tamen si fecissent quod in se erat viuendo secundum rationem, Deus nunquã illis deesset, qui stat ad ostium & pulsat, paratus omnibus auxiliari, & dedisset illis fidem, vt dedit beato Iob, Cornelio, Centurioni, Chananeæ, & huiusmodi. At verò non solum secundum rationẽ, non vixerunt, sed aduersum omnem rationem egerunt: idcirco meritò ira Dei venit super illos, dum quasi cæcos dimisit illos in foueam omnium malorũ cadere: & iterum veniet super eosdem in die iræ, extremi iudicij DEI, cum Christus summus iudex, descendet de cœlo, vt ponat rationem cum vniuersis, reddatq; vnicuique mercedem pro merito suo. Hoc quidem declaratum est in Euangelio, per Christum IESVM, qui de cœlo venit, vt doceret mundum, & illuminaret his qui in tenebris, & in vmbra mortis agebant, ad dirigendos pedes eorum in viam pacis. Hæc via pacis, est fides Christi, qui tenuerit eam, erit filius pacis, qui verò hanc viam negauerit, erit filius iræ, perditionis, mortis, & inferni.

Apoc.

Inquit nunc ergo beatus Paulus, dico quòd Euãgelium est virtus Dei efficax, ad conferendam salutem, omnibus rectè credentibus. nam sicut in ipso Euangelio declaratur, quòd fides sit radix omnis boni, ita infidelitas omnis mali. (*Reuelatur enim*) idest, declaratur, scil. in Euangelio, (*Ira DEI*) idest, vindicta, (*de cœlo*) quia per Christum qui descendit de cœlo, in vterum Virginis, vbi nostram naturam induit, declaratur. (*Super omnem impietatem*) idest, aduersus omnes homines impios, qui contra Deum, (*& iniustitiam*) idest, omnes homines iniustos, qui contra proximos, peccauerunt: homines infideles & maligni, (*qui veritatem DEI, in iniustitia detinent.*) idest, qui veritatem cognitam de Deo, non accommodarunt ad piè, sanctèq; viuendum, sed eam iniustè occupant maleuiuendo.

Veritatem, inquit, *DEI,*) idest, veram de DEO cognitionem, (*in iniustitia detinent,*) idest, detinent iniustè quasi captiuam. Veritas enim ex se tendit in eum à quo procedit, illuminat mentẽ, docet intellectum, ad colendum Deum: qui autem habet veritatem, & non colit Deum, sed creaturam, vim infert veritati, volenti Deum colere, perinde ac si impediret cœlum à motu, aut Solem ab illuminatione. De hoc ergo impij, iniustiq; (Pauli iudicio) censentur Gẽtiles, quòd cum Dei notitiam, tali lege, & fide recepissent, vt eam in eius cultũ, & gloriam, impenderent, nequiter eam tamen, ac perditissimis moribus polluerunt, ac simulachrorum cultura vitiarunt: quemadmodum vt ait Chrysost. si cui rex, thesaurum suum crederet, vt in suum ipsius Regis honorem, & splendorem dispensaret, in prædones ille tamen, & in meretrices, perfidè effunderet: is sanè grauiter in Regem peccasset, & dignus esset ira Regis: sic impij infideles, & iniqui homines, qui contra veritatem agnitam fecerunt, digni sunt ira Dei, illa scil. quæ declaratur in Euãgelio, nimirum, peccatum pro peccato, vt qui in sordibus est, sordescat adhuc: & vt cæci sint cæcorum duces. pœna itẽ æterna pro culpa mortali, iuxta illud, Ite maledicti in ignem æternum. &, Amen dico vobis, nescio vos. Quàm verò nefandè, veritatem Dei, impietate sua, & iniquitate, Ethnici, compresserint, ac violauerint, ad explicandum progreditur.

Chrys.

46. *Quia quod notum est DEI, manifestum est in illis.*) Ecce quomodo veritatem cognitam, iniustè detinuerunt Gẽtiles, (*quia*) scil. (*quod notum est Dei.*) idest, quod naturaliter de Deo nosci potest, (*manifestum est in illis*) idest manifestum est illis, ex eo scil. quod in illis est, idest, ex lumine intrinseco. nam aliquid circa Deum est omnino ignotum homini in hac vita, nempè quòd sit trinus Deus: vnde Paulus inuenit Athenis aram inscriptam, (*ignoto Deo*) & hoc ideò quia cognitio hominis, incipit ab his quæ sunt ei connaturalia, scil. à sensibilibus creaturis, quæ nõ sunt pro-

por-

portionatæ ad repræsentandam diuinam essentiam, quantum ad trinitatem personarum: potest tamen homo ex huiusmodi creaturis, de Deo cognoscere an sit, ideò dicit, *(quod notum est DEI &c.)* Quasi dicat, Totus quidem vt est Deus, humano ingenio cognosci ipse nequaquam potest, cæterum quod in humanam cadit cognitionem, id Ethnici sunt assecuti, quanquam & hoc ipsum Deo illi debent. Vnde subdit.

46. *DEVS enim illi manifestauit.)* Hoc dicit, ne mundi huius sapientes insolentia intumescerent, cogitantes eiusmodi cognitionem DEI, suopte ingenio, atq; industria, comparasse. & vocat hîc manifestationem Dei, lumen illud naturale, de quo ait Propheta, signatum est super nos lumen vultus tui Domine. *Psal.* Nam & si lumen hoc, debitum sit conditioni, & naturæ hominis, sicuti sua singulis naturis, debita congenitaq; sunt accidentia, tamen quia Deus est naturæ parens, qui res ex nihilo condidit, opera ipsa naturalia quæ fiunt per formas, ab ipso rebus inditas, perq; generale auxilium, munera sunt eius. ad confutandũ ergo philosophorum opinionem, qui ignorantes mundi creationem, non ita pro dignitate, Deo ascribebāt beneficia naturæ, ait Paulus, *(DEVS illis manifestauit.)* Neque enim assecuti fuissent, nisi Deus hoc illis aperuisset. aperuit autem si non Prophetarũ libris, quibus, Iudæis modò locutus videbatur, certè totius huius fabricæ mũdanæ miraculo, in qua, sicut in quodam libro aperto, sensibus & ratione inuestigatrice, legerunt virtutem, & mirabilem magnitudinem, & sapientiam conditoris, tot, tātarumq; rerum. ideò subdit.

48. *Inuisibilia enim ipsius, à creatura mũdi, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus, & diuinitas.)* Pro intelligentia huius sententiæ, notandum, quod sicut effectus Solis, quos experimur, non eum secundum totam naturam repræsentant, sed quatenus eorum est causa, vtputà, quod sit calidus, siccus, lucidus: ita neque per creaturas innotescit nobis Deus, secundum naturam & essentiam suam, sed secundum potentiam, qua est rerum effector: ac proinde, effectus eius, non sunt cum eo similis substātiæ, sicut sunt arbor ex arbore, animalia ex animalibus genita: sed sunt naturæ, & substantiæ dissimilis, veluti plantæ, & animalia, opera sunt Solis, à quo progignuntur. Agit aũt Deus extra se, quatenus vnus, (nam opera Trinitatis, indiuisa sunt extra) non autem qua ratione est trinus. *Soto.* Fit ergo, vt quemadmodum qui nunquã vidisset Solem, neutiquam ex rebus genitis cognouisset, cuius quantitatis aut figuræ esset, (quod munus est Astrologiæ,) cuiusvè esset essentiæ (quod pertinet ad Metaphisicum.) ita neque per creaturas, altius à nobis conspicitur Deus, quàm vt intelligatur esse vnus, primaq; omnium rerum causa, incorporeus, infinitus, &c. Ea verò quæ ad Deũ pertinent tanquam trinum, superioris sunt cognitionis, putà fidei in ænigmate, visionis autem, in propria specie: vnde Sapiens, Altiora, inquit, te, (idest, ea *Eccl. 3.* quæ intellectum tuum naturalem excellunt) ne quæsieris, (idest, ne explores naturali tua virtute) plurima supra sensum hominis, ostensa sunt tibi. ac proinde ad rationis trutinam, nõ debes ea perpendere, sed ad fidem, per cuius lumen, talia cognoscuntur.

49. *Inuisibilia enim ipsius.)* Qualia sunt bonitas & sapientia, & similia, quæ velut in speculo relucent in hoc mundo, tam mirificè condito, ac tam mirificè administrato: & cũ ipse mundus sit corporeus, visibilis & angustus, Deus incorporeus, inuisibilis, infinitus, & immensus: mundus sensibilis, Deus insensibilis: mundus compositus, Deus simplex & purus: & quæ in creaturis sunt accidentia, in Deo sunt per se subsistentia. hæc & multa alia attribuuntur Deo per viam negationis. eminentiori enim modo sunt in Deo, quàm in creaturis. & quanuis pro nostro modo cognoscendi, pluraliter dicantur inuisibilia, in Deo tamen sunt vna simplexq; substantia, quam significant. & quoniã hæc à nobis non videntur, ideò dicuntur inuisibilia.

Sem-

50. *Sempiterna quoque eius virtus)* Per viam efficientiæ, cognoſcitur virtus Dei in creaturis, cum enim in cauſis,non ſit progreſſus in infinitum, nam aliâs,nulla eſſet prima cauſa, nulla autem exrante prima, quæ cæteras mouere incipiat, nullus eſſet motus, deueniendum eſt ad vnam primam cauſam immobilem: nam aliâs moueretur & ipſa aliundè. Hæc eſt virtus ſuprema, omnium mutationũ principium effectiuum: hæc, non plures, ſed vnus eſt Deus. Nomine enim Dei,potentia quædam,ſummaq; virtus, ac per ſe ſufficientiſsima, enunciatur. Si enim,duo eſſent dij, aut vnus alterius ope egeret, & tunc non eſſet omnipotens: aut per ſe omnia poſſet, & tunc, alter eſſet ſuperuacaneus: aut vnus valeret alteri reſiſtere, & tunc, alter non eſſet conſũmatæ virtutis: aut reſiſtere non poſſet, & tunc, eſſet hic imbecillis.

Quinimo, & ex mirabili huius mundi compoſitione, ex membris tam diſparibus, tanta concordia & vnitate confederatis,compactis, facilè colligitur,vnius Dei eſſe figmentum.

AD hæc, cum virtus hæc ſumma, immobilis ſit, ac proinde non habeat, vnde gigni, aut corrumpi poſsit: ſempiterna vtique eſt. Patet etiam hoc, ex ipſa generationum perpetua conſtantia. nam materia perpetua eſt, quæ ſemper manet ex corrupto, ſubſequentiq; generationi, ſubſternitur. Cœlum itidem perpetuum eſt, vnde generationes perpetuantur: multò ergo maiori ratione primum omnium principium, ſempiternũ erit.

51. *ET Diuinitas.)* Per eandem viam efficientiæ, ſpeculari poteſt Diuinitas DEI, quæ quidem aliter, quàm deitas, eſſentiam Dei ſignificat. nam deitas naturam Dei abſolutè exprimit: diuinitas verò, non niſi ea ratione, qua rebus extra diffuſa, participatur, finiſq; omnium eſt. nam diuinũ dicitur, quod Deitatis eſt particeps, quod eſt, iuxta D. Thom. bonum commune, quod ab omnibus participatur: & diuinitas idẽ pollet, quod participata ſeu participans ſe deitas: qua propter Deus, non dicitur diuinus, licet attributa eius, dicantur diuina, quia ſignificantur modo intelligendi humano,veluti accidentia. *Tho.*

Cognouerunt itaq; Philoſophi, Deum, quodammodo ſe rebus communicare, atque adeò cũcta propter ſemetipſum, ceu ſupremum finem, mouere. Non enim Deus acquirendæ vllius rei, qua caret, deſiderio operatur, ſed potius amore ſuæ effundendæ bonitatis. Indagatur autem hæc ratio vltimi finis, per eoſdem creaturarum motus,in hũc modum. omnia quæ ſunt, manifeſtè conſtat, quòd agunt ſe, vel aguntur propter finem, homo quidem, mouet ſe ad finem tanquam dominus ſuorum actuum, per liberum arbitrium, quod eſt facultas voluntatis, & rationis: illa verò quæ ratione carent, mouentur in finem à ſuo primo ſapienti motore, ſicut ſagittæ quæ ab aliquo, in ſcopum mittuntur: (nam tota irrationalis natura, comparatur ad Deum, ſicut quodam inſtrumentum ad agens principale) bruta quidem animalia, in finem apprehenſum: ea verò quæ omni cognitione carent, in finem non apprehenſum: finis autem vnus, in alium refertur, non eſt tamen in finibus aſcenſus in infinitum, cum ad ſummum ſit tandem perueniendum, vt ipſe qui primus eſt motor, ſupremus quoque ſit finis, propter quem cuncta fabricauit. Demus huius rei exemplum huiuſmodi, vapor quidem ordinatur ad pluuiam, pluuia verò ad fruges, fruges ad animalia, & totus denique mundus, vt dixit Plato, ad hominem, homo verò ad Deũ,& ſic Deus, eſt finis vltimus omnis creaturæ: tum quidem quia perpetuò in ſeipſo permanet immotus, tum etiam quia iugi perpetuaque prouidentia, abinitio cuncta gubernat: vt ait Sapiens: & ipſemet Saluator, etiam inquit, Pater meus vſq; modo operatur, & ego operor. *Ariſt. 2.phyſ.* *Plato.* *Sap.14* *Ioa.15.*

Ex his quæ dicta ſunt, diuinæ eſſentiæ attributa nobis innoteſcunt: nempè, omnipotentia, qua cuncta creat: bonitas, ob quam operatur: ſapientia, qua gubernat vniuerſa: atque id genus alia, quæ hîc Paulus vocat inuiſibilia DEI,

vtpote

vtpote quæ significant Dei substãtiam, quæ in se vna & simplicissima est, mortaliumq; oculis, omnino inuisibilis, innotescit tamẽ nobis, per has perfectiones, quæ in nobis multæ sunt, & diuersæ. Hæc de via efficientiæ.

Per viam autem excellentiæ, tribuenda sunt Deo ea, quæ perfectionem significant in nobis: & quanuis in nobis imperfecto sint modo, in Deo tamen sunt perfectissimè. Esse enim, & viuere, & sapere, & id genus alia, in nobis quidem, imperfecto, limitatoq; sunt modo: in Deo tamen perfectissimè conuenit ei per se esse, per se viuere, sapere, & intelligere, &c. De hac triplici via, scil. negationis, efficientiæ, & excellẽtiæ. Agit Dionysius, in lib. de Diuinis nominibus. *Diony. de diui. nomi.*

52. *Per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur.*) idest, ex ipsius effectis intellecta, vt iam explanatum est, conspiciũtur.

53. *à creatura mundi.*) idest, à conditione mundi, scil. ex quo mundus est conditus: vel (*à creatura mundi.*) idest, ab homine qui præcipuus est creaturarum omnium, intellecta conspiciuntur. *Hugo de S. Victo. in suo didasc. li. 7.*

54. *Ita vt sint inexcusabiles, quia cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt.*) Postquã docuit Apostolus, gentes habuisse notitiam Dei per creaturas, hic incipit enarrare, quam cõmiserint culpam impietatis, & iniustitiæ: colligens ex dictis, nullam habere excusationẽ, qua se possint defendere de peccato suo. nam iuxta Augu. si de summo Deo, ista senserunt Philosophi, quòd & rerum creatarum esset effector, & lumen cognoscendarum, & bonum agendarum, quodq; ab illo nobis sit, & principium naturæ, & veritas doctrinæ, & fœlicitas vitæ, nihil erat, quo suæ valerent culpæ obtendere. Et D. Chrysost. Nunquid, ait, non audistis vocem cœlorum, qui enarrant gloriã Dei, per oculos nobis immissam, concentumq; rerum omnium pulcherrimum, vndiq; tuba clarius intonãtem? &c. quæ quidem omnia ad naturalem pertinent cognitionem gentium, quæ *Aug. 8. de ciu. c. 9. 11.* *Chrys.*

proinde, nullam poterũt impietatis suæ excusationem habere.

Pro maiori intelligentia, notandum ex Augu. quod peccatum nisi esset voluntarium, non esset peccatum: atque adeò omnis illa causa, quæ prauis hominum operationibus aliquid auferret libertatis, tantum de ratione culpæ, ait Philosophus, remitteret: tria autem assignat ipse, quæ plenæ libertati aduersantur: hæc sunt, ignorantia, vis, metus: hæc quidem si præcedant, velut causa operis, excusari potest illis vnusquisque, sed non aliter: qualis fuit Pauli ignorantia, ecclesiam Dei persequentis, cuius proinde culpæ, misericordiam & veniam assecutus est, quia ignorans fecit. at verò Gentiles, non ob ignorantiam veritatis, idololatræ effecti sunt, sed de sua potius sapientia, stultè exultantes, ac superbiẽtes, Deum verum, studio contempserũt, à quo proinde, iusto suo iudicio sunt excæcati, ac traditi in reprobum sensum. non ergo fuerunt excusabiles per ignorantiam, vt satis, particula, (*ita*) præsefert. nam posita cognitione Dei, quam per creaturas, lumine naturali rationis, obtinuerunt philosophi, sequitur colligens, (*ita vt sint inexcusabiles,*) idest, non habentes, quo prætexerent impietatem suam. Nam vt ait beatus Iacobus Apostolus, Scienti bonum, & non faciẽti, peccatum est illi. *Aug.* *3. Eth.*

Bifariam autem Deum cognouerunt Gentiles, vno modo, sicut omnibus supereminentem: & sic debebant ei gloriam, quæ superexcellentibus debetur: atque adeò inexcusabiles dicuntur, quia cum Deum cognoscerent, haud tamen vt Deo, honorem habuerunt, tanquam omnium principi, vel quia ei debitum cultum non impenderunt, vel quia virtuti eius & scientiæ terminum imposuerunt, aliqua potentiæ, & scientiæ Dei subtrahentes, cum sit ipse, infinitæ sapientiæ, & virtutis. Vnde sapiens, Glorificantes, inquit, Dominum, magnificate eum quantumcũque poteritis, maior est enim omni laude. *Eccl.*

Deinde cognouerunt Deũ Philosophi, sicut omnium bonorum causam, vnde ei, in omnibus gratiarum actio debebatur:

tor: Hanc tamen ipsi non impendebant, sed potius suo ingenio, & virtuti suæ, bona sua ascribebant: ideò dicit, (*Aut gratias egerunt,*) velut omnium bonorum autori, cui proinde, & hoc ipsum scientiæ, acceptum ferri oportuit, quo ipsi tumebant.

EX dictis manifestè constat, summa pietas,&misericordia summi nostri Dei, erga vniuersum mortalium genus, quibus hunc mundum creauit, non solùm in vsus humanæ vitæ necessarios, sed potissimum, vt ait Augu. in vehiculum, quo per rerum cōtemplationem, Deum speculantes, ac proinde colentes, ab huius loco nostræ peregrinationis, assumeremur in cœlestem patriam, quod vtique negocium philosophiæ commune sit naturali, vt per sapientes, vulgus ad Dei cultum instituereretur. Nam licet fides Christi viua & quæ per charitatem operatur tanquam per formam, sufficiat & requiritur ad salutem: nam iustus ex fide viuit, quod iam suprà explanantum est, & est valde memoriæ commendandum, tamen si iuxta cognitionem naturalem, ostendentem Philosophis vnum Deum, in cuius gloriam tenebantur omnia referre, ius, præceptaq; naturæ seruassent, Deus infunderet illis lumen fidei, per quam altior Dei notitia habetur: ad quam vtique fidem habendam, non satis erat lumen naturale, cum per ipsam captiuemus intellectum nostrum in obsequiū Christi, & sine ipsa, non sumus sufficientes, cogitare aliquid eorum quæ per gratiā Christi reuelata sunt, dicente Esaia, quòd nisi credideritis, non intelligetis. Hæc semper fuit, eritq; vna. non enim alia quàm ea quæ nunc est fides, ab initio mundi vsque ad finem, salui facti, faciendiq; sunt homines, vt ait Aug. & cùm hæc sit supernaturalis, fit vt semper talis fuerit: quæ licet publicè, non esset per legem diuinitus promulgata, infundebatur tamen latenter, seruantibus ius naturæ.

Aug. 1. de doc. Chr. *Esai.* *Aug. li. 3. hypo.*

SI igitur Gentiles non habent vnde prætexant impietatem & iniustitiam suam, propter cognitionem veri DEI, quem illis Deus, per creaturas, & intellectum manifestauit: quid erit de Christianis, qui tot tantisq; cœli fauoribus referri, præmunitiq; sunt, ad obseruationem mandatorum Christi, mores autem eorum sunt praui, vitaq; desidiosa? Certè durius punientur quàm illi: nam iuxta Seruatorem, Seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, dignè plagis vapulabit multis. *Luc.*

55. *SED euanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.*) Non antecessit gentium impietatem ignorantia, qua eam ipsi possent prætexere, sed innanis aura gloriæ, qua turgidi, vanique facti, frustrati sunt cogitationibus suis, & arrogantiæ nebula obtenebratum est insipiens cor eorum: atque hoc ipso stulti, indoctiq; sunt facti, quòd se iactarent esse sapientes, & eruditos.

Notandum ex D. Tho, vanum id dici, quod non habet firmitatem seu stabilitatem, quales sunt omnes huius mūdi creaturæ: solus autem Deus, de se est immutabilis, iuxta illud, Ego Deus, & non mutor. Tunc ergo solum, mens humana est à vanitate libera, cum Deo innititur: Cum autē, Deo prætermisso, innititur cuicunq; creaturæ, incurrit vanitatem, iuxta illud, Vani sunt sensus hominis, in quibus non subest scientia Dei. (*In cogitationibus suis*, inquit, *euanuerunt,*) in quantum in seipsis, & non in Deo, fiduciam habebant: vel (*cogitationibus suis,*) idest, ratiocinationibus: dum notionem, non vni Deo tribuerūt, sed suis argutijs & syllogismis ad eam se peruenisse gloriati sunt, sibiq; & nō Deo bona sua, & sapientiam suam ascribentes, aiebant, Labia nostra à nobis sunt, quis noster Dominus est. *Tho.* *Mal. 3.* *Sap. 13.* *Psal.*

56. *ET obscuratum est insipiens cor eorum.*) Non prius insipiens, quàm obscuratum, sed per insipientiam, quæ est lucis priuatio, (*Obscuratum est cor,* idest animus, *eorum.*) nō quòd se Deus, oculis eorum subduxerit, sed quòd ipsi à Deo se auerterunt. sicut enim qui oculos corporales à Sole materiali auertit,

tit, obscuritatem corporalem incurrit, ita qui à Deo auertitur, de seipso præsumens & non de Deo, spiritualiter obscuratur. Vnde in Prouerb. dicitur, Vbi humilitas, per quam scil. homo se DEO subijcit, ibi sapientia: vbi superbia (per quam homo, à Deo se auertit) ibi contumelia. Et Saluator apud Matth. Abscondisti, inquit, hæc à sapiētibus, idest, ab his, qui suis oculis sapientes videbātur, & reuelasti ea paruulis, idest, humilibus. & Apostolus quoque, alibi, Gentes, inquit, ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum.

Pro. 11. Mat. 11. Eph. 4.

57. *Dicentes enim se esse sapientes.*) Ecce gentium vanitatem qui sapientiam suam, non Deo, sed sibi ascribebant. Vnde in diuersas sectas diuisi, quisque nomen suum, celebrare conabatur, vt alij, Sthoici: alij, Achademici: alij, Peripathetici: alij, Pythagorici: & huiusmodi vocarentur. Mox dogmata quisq; sua, profiteri instituit: nec tam lucem intellectus sectari, quàm alios oppugnate, propriaq; tueri placita. Hæc fuit Philosophorum vanitas; cuius effectus fuit qui subditur.

58. *Stulti facti sunt.*) Stultitia est vanitatis effectus, & quas supra dixerat mentis tenebras, easdem nunc stultitiā appellat: (*Stulti*, inquit, *facti sunt.*) quasi contra diuinam sapientiam agentes. tales sunt omnes qui de seipsis præsumunt, juxta illud, Stultus factus est omnis homo scientia sua, de qua scil. præsumebat.

Hiere. 10.

Gentium autem stultitia, ferè omnibus est manifesta, quia tam de naturalibus rerum principijs, & causis, quàm de ratione morum, vsque adeò varia, diuersaq; commenta & monstra confinxerūt, vt qui plerosq; eorum legerit, nihil aliud quā ab irato dæmone, dementatos existimet. Aduersum hos est illud Esaiæ, Væ qui sapientes estis in oculis vestris. Væ illis, qui abeuntes post vanitatem, vani & stulti facti sunt. Væ illis, quia sine DEO, in hoc mundo, & sine Deo internum, comparati sunt iumentis insipientibus, & similes facti sunt illis. In stabulo clauduntur iumenta: væ illis, quia tanquam iumenta claudūtur, in stabulo infernorum: & inde non exibunt: mors depascet eos: & non morientur, sed cruciabuntur in æternum.

Esai. 5. Psal. Psal. Psal.

59. *ET mutauerunt gloriam incorruptibilis DEI, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentum.*) Vide quo cæcitatis, quoq; stultitiæ deuentum est. adulterauerūnt Maiestatem immortalis Dei, adumbrata imagine mortalis hominis: nec hominis modò, verumetiam volucrum, quadrupedum, & Serpentū. Summo Deo neglecto, hominem primùm, par sibi animal, mox volucres supra volantes, deinde subiectum sibi brutum pecus, ac demùm abiectissimos Serpentes adorauerūt: quibus si faber, aut figulus, tribuisset cor, authorem ipsum suum adorassent, vt ait August. Vide ergo quanta fuit idololatrarum amentia, nam cū solum hominē Deus voluntate & mente donasset, vt pro omni creatura Deo gratias ageret, illi in saxa vertebant gloriam Dei, quæ non solùm sine numine, sed etiam sine sensu erant, reclamantia, non ipsa nos, sed Deus fecit nos.

Aug in li. de ver. Dñi.

Obseruandum in hoc loco, quòd occasionem idololatriæ, primi dederunt tyranni, qui suis imaginibus, templa, arasque erexerunt, vt de Belo, Babyloniotum Rege, memoriæ proditum est. Deinde propter aliqua facinora (vt propter vrbem cōditam, Romulo:) seu propter egregias victorias, (vt Herculi, alijsq; compluribus) statuæ positæ sunt, quæ quidem tunc, non habebantur vt dij, sed extabant in eorum memoriam, atque vt homines, ad virtutis studium excitarēt. Nam idōlum, idem est, quod simulachrum. Post verò cum sensuales homines, imagines sensibus obiectas, tanta veneratione suspicerent, data inde occasione, dæmonia illuc ingressa, responsa dare cœperunt, atque homines deludere, qui crederent, subsidia, præsidiaq; inde sibi à statuis, ac delubris obuenire. Animalium verò cæterorū adorationem, Ægyptus, Astrologiæ super-

Sota.

stitio-

stitionibus imbuta, edidit: vt apud Strabonem copiosè inuenies. Cunctas namq; animalium effigies, in Zodiaco compertas, vt Arietem, Taurum, Scorpium, & alia pro dijs habebant. Vnde & Dominus filios Israel, in Ægypto nutritos, ab huiusmodi cultu, remouet, dicens: Ne fortè oculis eleuatis in cœlum, videas Solem, & Lunam, & omnia astra cœli, & errore deceptus, adores ea, & colas. Et non solùm animalibus, vt idem author ait, verum & cæpis, & porris, quibus vescebantur, deferebant diuinos honores: quin & Crocodilus, ferocissima bellua, Arsinoe vrbe Ægypti, à sacerdotibus mansuefacta, colebatur. Hæc, sub nomine serpentum videtur includi, sicut sub nomine volucrum, Aquilæ, vel Anseres Romanorum, qui ob custodiam Capitolij, sacri habebantur.

Strab. li.7.

Deu.4.

Tempus autem quo in Italia consueuerunt imagines hominum coli, putà, Iouis, Iunonis, Bachi, Veneris, Plutonis, aliorumque id genus, (qui hominum potiùs portenta, monstrorumq; prodigia, habendi fuissent,) inquit Gloss. & D. Tho. fuit ab aduentu Eneæ, in eam: sed tempore Cæsaris Augusti deuicta Ægypto, eorũ cultum, Romani assumpserunt, qui vt dictum est, imagines animalium colebant, propter figuras, quæ notantur in cœlo, quibus tanquam Astrologiæ dediti, cultum diuinitatis impendebant. sed de his, Eusebius & Lactantius latissimè, & D. August. qui Hermetem Trimegistum, Ægyptiorum celebratissimum, inducit dicentem, quòd sicut Deus, summus omnium pater, effector est cœlestium deorum, ita & homines, terrestres sibi deos effingere. Circa quod obiter notari potest, dignitas pariter & vanitas mortalium hominum. dignitas quidem bonorum qui per obedientiam, & humilitatem, ascendunt vsque ad cœlos, & dicuntur & sunt dij, per participationem. Vanitas verò malorum, qui per superbiam, descendunt vsque ad inferos, sub tyrannidem Sathanæ, qui eos ludibrio habeat, in cunctis adinuentionibus suis.

Gloss. Tho.

Eusebij. Lact.in. Aug.8. de ci.dei.

HINC error fuit tam antiquorum, quàm modernorum hæreticorum, circa cultum imaginum, quas in templis habemus: quorum fuit Seruius Marsiliensis Episcopus, Leo quartus imperator, & alij quamplures, qui increpabant Catholicos, quòd idolatrarum more imagines colerent: contra illam Deuteronomij legis prohibitionem, Non facies tibi sculptibile, neque omnem similitudinem quæ est in cœlo desuper, & quæ est in terra deorsum, & eorum quæ sunt in aquis sub terra: non adorabis ea, neque coles. Qui error damnatus est sub Grego.3. in Concilio Romano. & Franconiæ, sub Adriano.1. & in Concil. Niceno.2. & postremò in sexta Synodo Constantinopolitana. & refertur in Decretis. Non enim aliæ erant antiquis imagines interdictæ, quàm Astrorum, animalium, & piscium, quæ subnorantur nominibus illis, cœli, & terræ. & aquarum. quibus adorandis, cum, totus penè mũdus erat infectus, tum maximè populus ille suopte ingenio deditus. sed ab hoc periculo, procul quidem absunt modò Christiani. nullus est enim adeò rudis, ac barbarus, qui crucifixi, sanctorumque imagines, tanquam idôla veneretur. Sed quemadmodum olim Deus iussit, in propitiatorio colocari duo cherubin, vt de eorum medio loquens, humanis etiam sensibus Maiestatem suam ostenderet, ita & nunc, præsertim postquam Deus, visibilis homo factus, sanctissimè institutum est, quòd superna illa triumphantium Ecclesia, vbi Deus, inter tot beatorum coronas, medius regnat, in hac interim militanti, ob oculos nobis obijceretur, tum vt per visibilia, ad fœlicitatem contemplandam duceremur, tum etiam, vt per Sanctorum exempla, ad eorum imitationem accenderemur. Neque enim est quispiam Christianus, qui non intelligat, Sanctos, aduocatos nostros esse, non principales authores nostrorum bonorum: omne enim bonũ de sursum est, descendens à Patre luminum, Sancti verò eius, sunt intercessores nostri.

Deu.5.

Concil. Rom. Adri.1. Conc.Ni ce.2. Conc.Cõ stantino. 6. Decõse. d.3.c.Ve nera.

Soto.

60. *Propter quod, tradidit illos DEVS in de-*

in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua, in semetipsis) Ob iam dictum prodigiosum Dei cultum, passus est Deus, idololatras ire præcipites, vt animi sui cupiditatibus obsequentes, eò prolaberentur turpitudinis, ac spurcitiæ, vt ipsi inter sese dedecorarēt corpora sua, probrisq; afficerent. nam cum homo medium locum obtineat, inter Deum, & animalia bruta, & cum vtroque extremorum cōmunicet, cum Deo quidem, in intellectu, cum animalibus verò brutis in sensu: Sicut igitur homo id quod est Dei, scil. gloriam & cultum, transtulit ad bestias, ita Deus, id quod est diuinum in homine, nempè rationem, subiecit ei quod est brutale in ipso, scil. desiderio sensualitatis: iuxta illud Psal. Homo cū
Psal. in honore esset, (scil. diuinæ imaginis propter rationem) comparatus est iumentis insipientibus. Et hoc est quod dicit, (*Propter quod*) iusto iudicio, (*tradidit illos D.us.*) idest, permisit tradi, non Leonibus, non Vrsis, aut Tigribus, (*Sed in desideria cordium suorum*) quæ omnibus bestijs seuiora, atrocioraque sunt. Tradiri sunt ergo vt tanquam dominis crudelibus, proprijs seruirent cupiditatibus, quod est contra naturalem ordinem hominis, secundum quòd ratio, appetitui sensibili dominatur: iux-
Gen. 4. ta illud, Sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius.

61. *IN immunditiam*) Seruitutem turpem & ignominiosam designat. pertinet enim immunditia ad peccata carnalia, quorum delectationes, manifestè sunt nobis communes cum brutis animalibus, & ideò magis exprobrabiles, quasi magis brutales, vt dicit Philoso-
Eth. 3. phus. Dicitur autem immundus, homo carnalis, quia per libidinem carnis, trahitur ad id quod est infra seipsum. Vnumquodq; enim dicitur immūdum, siue impurum, ex coniunctione vilioris, sicut argentum ex coniunctione plumbi. Vnde, quasi declarans hoc, addit dicens, (*Vt contumelijs*) scil. inauditis, idest turpibus, & immundis actibus, (*afficiant*) idest, inficiant, (*Corpora sua in semetipsis.*) idest, inter sese, in suam ipsorum ignominiam.

Notandum, quòd li, vt, in hoc loco, euentum rei, non causam dicit, idest, propter quam Dei desertionem cōtigit, vt derelicti ab illo, compara sua contumelijs afficerent, ac dedecorarent.

Hic est locus, quem Lutherani, diabo- Luth.
li instinctu, eò detorquent, vt audeant Deum infamare dicentes, eum, non modò causam esse peccati, verùm ita efficacem, vt ad malum cogat. quinimo ita Soto.
sit causa, vt solus ipse sit causa. Aduersum quos, in sancta Synodo Tridentina, Conc. tri.
ita decretum est: Si quis dixerit, non Sess. 6.
esse in potestate hominis vias suas ma- can. 6.
las facere, sed quòd mala opera, ita vt bona Deus operatur, non permissiuè solùm, sed etiam propriè, & per se, adeò vt sit eius proprium opus, non minus proditio Iudæ, quàm vocatio Pauli, anathema sit. Deus enim, vt inquit Fulgē- Fulg.
rius, non est author eius, cuius est vltor. & D. Tho. Deus, inquit, non necessitate, Th. 1. 2.
sed ratione & iudicio, permittit nostram q. 79.
nos sequi inclinationem. quæ quidem permissio, nunc traditio, nunc excæcatio, obduratio, vel agrauatio nuncupatur. Indurat autem Deus, vt ait Orig. Orig. li.
patienter tolerando, schemate illo ser- 3. de pri.
monis quo clementissimus herus in ser- ca. de lib.
uum ait, Ego te talem serue feci, patien arbit.
tia mea, tuæ extitit insolentiæ causa. Igitur Deus, vt ait D. Tho. non dicitur Tho.
tradere homines in immunditiam, directè inclinando affectum hominis ad malum, cum iuxta Prouerb. Vniuersa pro- Pro. 16.
pter se operatus est Deus, & ad se ordinat illa. Peccatum autem, est contra diuinam ordinationem, prorsusq; auertit à Deo. indirectè tamen tradit homines in peccatum, in quantum non confert gratiam, per quam ipsi continebantur ne peccarent: quemadmodum si aliquis alicuius sustentaculum tolleret, diceretur facere casum eius. Et ad hunc quidem modum, vt ait D. Tho. primum Tho.
peccatum, est causa sequentis peccati, sequens verò est pœna prioris. per primum enim peccatum, amittimus gratiam, qua amissa, homo ruit in aliud peccatum, & sic primū, est causa secūdi, indi-

indirectè seu per accidens, tanquam remouens prohibens. Non quòd pius, ac misericors Dominus, prorsus destituerit hominem, (quantùuis peccatorem) auxilio suo, statueritq; quasi firma sententia nunquam succurrere illi, sicut facit cum his qui cruciantur in inferno, quibus iam, non est locus pœnitentiæ. Non enim durante tempore, vult clementissimus Dominus, mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, & viuat: ideò stat ad ostium, & pulsat. Vocat ad pœnitentiam, & ait, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Vocat ad
Ioa. salutem, & ad quietem, Venite ad me qui sum salus & saluator, & inuenietis requiem animabus vestris. Vocat ad sa-
Psal. pientiam, Venite filij, audite, & docebo vos timorem Domini, qui est initium sapientiæ. Itaque miserabilis homo, per peccatum, amittit gratiam Dei, & cum ea omne bonum. Sed pijssimus Dominus, pro sua benignitate semper inuitat ad illam. Homo resistit Deo per superbiam, sed Deus præcatur hominem, per suam pietatem.

Tho. Potest & alio modo, vnum peccatum, esse causa alterius, scil. directè: primo quidem ex causa finali, sicut qui ex auaritia, inducitur ad homicidium. Fur enĩ occidit vt furetur. Deinde ex causa materiali: sicut gula, ministrando materiam, incitat ad libidinem. Tertiò ex causa mouenti, sicut ex multis actibus, generatur habitus, ad simile peccatum inducens.

Diximus paulò superius, vnum peccatum, in pœnam alterius peccati, frequẽter euenire. circa quod est valde notan-
Aug. dum, quòd peccatum, in quantum peccatum, cum sit voluntarium, non potest esse pœna: nam pœnam contra volun-
Tho. tatem patimur. At verò propter aliqua quæ sociantur peccatis, & fiunt contra voluntatem peccantis, peccatum vnum contingit in pœnam, & est pœna præcedentis peccati. amissio quidem gratiæ, non parua iactura est, hæc præcedit peccatum. cum amissione autem gratiæ, amittitur quoque Deus, sine quo, passim corruit homo. sine DEO animus manet vacuus & miserabilis, atque adeò turbatur valde, & agitatur sicut arundo quæ à vento mouetur. si- *Psal.*
ne Deo inordinatur: & quid peius, & quid molestius, quàm animus inordinatus? iussisti Domine, & sic est, ait Au
gust. vt pœna sibi sit omnis inordina- *Aug. 1. conf.*
tus animus. Habent prætereà peccata, quàm plures labores alios sibi adiunctos, ac difficultates, vt quilibet peccator, fatebitur si velit. At verò in inferno positi, velint, nolint, fatebuntur hoc omnes impij & peccatores, dicentes, Ambulauimus vias difficiles. Demùm, re- *Sap. 5.*
morsus conscientiæ, infamia, & similia quæ peccatum sequuntur, & magnam animo conferant molestiam, faciunt illud, quamuis voluntarium, esse pœnam peccantis.

62. *QVIA commutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt, & seruierunt creaturæ, potiùs quàm Creatori, qui est benedictus in secula, Amen, Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ.)* Explicat quod dixerat, de culpa & pœna idololatriæ, quomodo in tã multa vitiorum portenta, prolapsi sunt Gentiles, qui Deum cognitum tam por tentuosè coluerunt, vt pro DEO vero, mendacem, & arte confictam statuam adorarent. ac præposterè res conditas venerati sunt, coluerunt q; supra eum, qui condidit omnia. Contumeliosi in Deum, qui solus laude ferendus est, & hoc honoris apud homines meretur, in omne æuum, amen. Quas ob causas offensus Deus, passus est eos prolabi, in cupiditates fœdas ac probrosas.

63. *Mutauerunt veritatem DEI.)* idest naturam diuinam quæ solùm Deo vero competit, mutauerunt in mendacium, idest, in idôla, quæ sunt deorum portentuosa mendacia. est enim mendacium, quidquid non est id quod re- *Psal. 113*
præsentat.

64. *ET coluerunt, & seruierunt creaturæ, potiùs quàm Creatori.)* Non solùm in Deum ingrati fuerunt, ei gratias nõ agendo, eumque non glorificando ob veritatem illius cognitam: verumetiam

vt perfidi sacrilegi, aras, thura, sacrificia, & cæteros honoris titulos, soli Deo vero debitos, in creaturas transtulerunt: contempto, prætermissoq; Deo vero, solis ipsius creaturis, diuina obsequia præstiterunt,

Hilar. 10. de tr.

65. *Qui est benedictus in secula.*) Non potuerunt idololatræ, lædere diuinam Maiestatem, non valuerunt ei aliquid auferre, qui à creaturis nullatenus pendet, & per se (*est benedictus in secula.*) idest, benedictione sempiterna, atqueadeò omni laude dignissimus. Hunc benedictum dimiserunt gentes excæcati, (videte amentiam detestabilem) & adorauerunt deos manuum suarum.

66. *Amen.*) Vox Hebræa, quæ omnimodam designat certitudinem, & est idem, quod verum, vel fiat.

67. *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ.*) Tradidit illos, non impellendo, sed deserendo. (*Tradidit.*) idest, abire permisit, subtrahendo id, quod demeriti erant auxilium. Tradidit inquam, (*in passiones ignominiæ.*) i. in libidines ignominiosas, puta in peccatum contra naturam. Quod quidem, passio ignominiæ, meritò dicitur. nam passio propriè dicitur, quando aliquid trahitur extra ordinem suæ naturæ, putà cum aqua calefit, aut cum homo infirmatur: aqua enim per calorem, homo verò per morbum euincitur, & deturbatur de sua natura. Vnde quia per huiusmodi peccata, homo recedit ab ordine naturali, conuenienter dicuntur passiones. Dicuntur autem passiones ignominiæ, quia non sunt nomine dignæ. Nam ignominia, componitur ex nomen per negationem: est enim nomen hominis, idem quod honor eius, & celebritas, iuxta illud, Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ. Et sic ignominia, contraponitur honori, sicut ignobilitas, nobilitati. Peccatum ergò contra naturam, non est nomine dignum. Nam si peccata carnis, communiter exprobrabilia sunt, quia per ea homo, deducitur ad id, quod est bestiale

Tho.

Prou.

in homine, multò magis peccatum contra naturam, per quod etiam à natura bestiali decidit homo.

NON erit abs re, obiter hîc notare discrimen inter peccata carnalia & spiritualia, nam licet carnalia sint turpiora, spiritualia tamen, vt infidelitas, superbia, iniustitia, & huiusmodi, peiora genere suo sunt, peccatis carnalibus, quantum ad grauitatem culpæ: tum ratione subiecti, nempe spiritus, qui dignior est corpore, & per quem fieri debet in Deum conuersio. nam corporis natura, est conuerti ad sensibilia Tum ratione obiecti, quia per peccata spiritualia vel Deum immediatè offendimus, vel proximos, quos plus tenemur diligere, quàm propriũ corpus. In quod (vt ait Paulus) qui fornicatur peccat, atque adeò minus infert iniuriæ. tum denique ratione motiui, quia delectabilia tactus, vehementius mouent quàm spiritualia, propterea magis excusant. Igitur quoad grauitatem culpæ spectat, peiora sunt spiritualia carnalibus. At verò, si infamiam consideres, antecellũt carnalia spiritualibus. Vnde Gregor. Carnalia, inquit, sunt minoris culpæ, & maioris infamiæ. Cuius ratio est, quia actiones spirituales, non sunt nobis cõmunes cum brutis, sicut carnales: qua de causa carnales, vt iam dictum est, dicuntur immunditiæ. Inter quas sunt aliquæ maioris infamiæ, vt peccata contra naturam: quæ propterea ab Apostolo, nunc contumeliæ, nunc passiones ignominiæ vocantur.

Th. 1. 2. q. 73.

Greg.

68. *NAM fœminæ eorum, immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu fœminæ, exarserunt in desideriis suis, inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit erroris sui, in semetipsis recipientes.*) Hîc clarissimè cõstat, quid sit mortalis homo sine fide Christi agens. Est sanè miser & miserabilis, deteriorq; cunctis brutis animalibus. sine fide enim nec legem naturalem custodit, nam si custodisset, Deus illi non deesset, nec negaret fidem ad salutem neces-

necessariam. quid sunt præcor nunc isti Mahometani infideles, nisi quædam naturæ monstra, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum? quid olim infideles, nisi pessimi, & fœdissimi amentes, qui à cognitione veri Dei, ad idôla peruersi, in horrendum protinus submersi sunt flagitiorum barathrum? nec ipsi solum, verum etiam fœminæ illorum oblitæ sexus sui, naturalem fœminei corporis vsum, mutauerunt in eum qui contra naturam est: nimirùm exemplo masculorum qui relicto naturali vsu fœminarum, mutuis cupiditatibus inter seipsos deflagrarũt, adeò vt mas in marem abominandam turpitudinem patraret: atque his modis contumelia in Deum admissa, in seipsos recidit, dignum amentiæ præmiũ.

69. *Nam fœminæ eorum.*) à fœminis incipit, vt defectum pudoris illorum temporum intelligas, nam si illis pudor desit, omnia erunt impudica.

Gloss. Tho. Aug. 14. de ci. Diony. 4 c. de diu. no. 70. *Mutauerunt naturalem vsum.*) Naturalis vsus est, vt dicitur in gloss. quod vir & mulier in vno concubitu coëant: quamuis si hoc fiat extra matrimoniũ, sit peccatum, & contra naturam rationis, cuius est agere secundum virtutem, & legem Dei.

71. *IN eum vsum qui est contra naturam.*) Vsus contra naturam est, vt masculus masculum polluat, mulier mulierem. Contingit enim etiam ipsis, amplexari se iniquè: & eadem ratio est, vt ait D. Tho. de omni actu coitus, ex quo generatio sequi non potest. Nam secundum naturæ intentionem, cõmixtio sexuum in animalibus, ordinatur ad actum generationis: ideò omnis commixtionis modus, ex quo generatio sequi non potest, est contra naturam hominis, in quantum est animal. Hunc ordinem peruerterunt idololatræ. omnia enim, ait Hiero. peruerterunt, in Deum peruersi: neque enim ordinem naturæ seruarunt, qui naturæ dereliquerunt authorem, infandorum enim idolorum cultura, oĩs mali causa est, initiũ, & finis.

Tho. Hiero.

72. *Similiter masculi, relicto naturali vsu fœminæ.*) idest, qui secundum naturam est, (exarserunt.) idest, extra terminos naturæ arserunt, (in desiderijs suis.) scil. carnalibus, (inuicem masculi in masculos turpidinem operantes) idest, turpissima feditate se inuicem polluentes. nam, vt inquit Hiero. effrenata libido, modum seruare non nouit. Hiero.

73. *ET mercedem quam opportuit erroris sui in semetipsis recipientes.*) Quamuis merces, propriè sumitur in bonam partem, hîc tamen sumitur communiter, pro quacunque retributione in malis. ordo igitur inter idololatras sic cucurrit. Vt qui Dei obliti erant, nec seipsos agnoscerent, & qui Deum verum falsis dijs infamauerant, à semetipsis quoque infamarentur.

Obseruat hic D. Th peccatum nefandum, quod est grauissimum inter peccata carnalia, coniunctum esse cum idololatria, quasi peculiarem eius vltionẽ. Nam sub eodem ferè tempore, ambo exorta fuisse videntur, cum paulò ante tempus Abrahæ, Bellus ille Babylonicus idolatrare cœperit, quando & Sodomorum vrbes, de execranda turpitudine exustæ, dederunt pœnas. tametsi & ante diluuium, quando omnis caro corruperat viam suam, dicũt aliqui, hoc eodem vitio laborasse mundum, contaminatumque fuisse genus humanum. Nam propter quid aliud, tam extimescenda illa punitio æquior fuisset? Posteà verò, idololatria crescente, huiusmodi vitia creuerunt, nam vt legitur in libris Machab. Iasson ausus est, sub ipsa arce, optimos quosque Ephœborum, in lupanaribus ponere. Erat autem hoc, non initium, sed incrementum quoddam, & profectus gentilis, & alienigenæ conuersationis, vt ait D. Tho. Fuerunt quidẽ illa tempora infœlicia, in quibus DEI cognitio, ab humanis mentibus, prorsus iam deleta videbatur. Nusquam enĩ viguit, genus hoc stupri nefandissimũ, quo homo, ad imaginem Dei factus, in vsus pecuinis peiores, prostituitur, nisi vbi notitia Dei, sẽpiternæq; alterius vitæ, aut nulla est, aut est perquã exigua. Tho. 2. Mac. 4. Tho.

74. *ET sicut non probauerunt, Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt.*) Qui ambular in tenebris, ait Saluator, odit lucem. & qui discedit à DEO, stultus est valde. sicut ergo idololatræ, (*non probauerunt.*) idest, non aprobauerunt, (*Deum habere in notitia.*) idest, non placuit eis, Deum cognitum agnoscere, præq; oculis habere, ita, scil. vicissim, (*Tradidit illos DEVS in reprobum sensum.*) idest, passus est eos Deus, suis tenebris excæcatos, abire in mentem reprobam, idque eousque, (*Vt faciant ea quæ non conueniunt.*) idest, quæ sunt viris indigna, qualia sunt flagitia iam dicta.

Dicitur autem reprobus sensus, quo aliquis reprobandum iudicium habet deagendis. Fuit igitur rationi consentaneum, vt qui Deum à se ipsis proiecerunt: in peruersitatem sensus, & ipsi traderentur.

75. *Repletos omni iniquitate.*) Non solùm impij in Deú, impudici in seipsos, verumetiam in se inuicem iniqui, inurbaniq; fuerunt idololatræ, omni genere scelerum opperti, videlicet.

76. *Iniquitate.*) Iniquitas, generale nomen est, ad omne vitium: sicut iustitia, generaliter sumpta, ad omnem virtutem pertinet. Dicit autem repletos omni iniquitate, ex eo quòd eorum voluntas nullam haberet lineam præscriptam ad peccandum. Ille enim videtur repletus iniquitate, cuius affectus est
Tho. totaliter dispositus ad peccandum. Vertit autem interpres repletos per accusatiuum, vt referatur ad verbum tradidit illos: quod quidem semper est accipiendum permissiuè, vt suprà dictū est.

77. *Malitia.*) Hæc opponitur bonitati, quæ idem pollet quod virtus, vsurpatur autem pro illa peruersitate qua quis, sciens & prudens, data opera, ma-
4.Tusc. lè agit. Vnde Cicero, Virtutis, inquit, contraria est vitiositas: nam malitia, cuiusdam vitij nomen est.

78. *Fornicatione.*) Hinc vsque ad verbum, *Superbos*, incipiunt peccata commissionis, quæ sunt transgressiones prohibitionum negatiuarum. Fornicatio autem propriè sumpta, significat concubitum cum meretricibus, quæ iuxta fornices, idest, arcus triumphales publicè se prostituebant. Tamen hîc latius extendi videtur, ad omnem scil. illegitimam rem veneream intra naturales limites contentam, vt sunt, adulterium, incestus, & huiusmodi.

79. *Auaritia.*) Hac offenditur proximus, sicut fornicatione propriū corpus, ideò congruè sequitur illam. Significatur autem per auaritiam, quæuis iniustitia, quoties quis aliquid, præter ius suum, vsurpat: Vt sunt furtum, rapina, & quæuis fraudulenta surreptio. Est enim auaritia, inordinatus habēdi appetitus.

80. *Nequitia.*) Hæc opponitur frugalitati, quæ significat animorum fœcunditatem, & ideò nequitia, significat sterilitatem virtutum, earum maximè quæ sunt circa beneficia proximis conferenda. vel dicitur à nequeo, dum scil. aliquis attentat aliquid, quod nequit adimplere: & hoc maximè contingit circa nocumenta proximorum, quibus nō potest aliquis aliquando pro voto nocere.

81. *Plenos inuidia.*) à nimium videndo dicitur, eo quòd inuidus, animum suum semper habeat intentum, in aliorum fortunas. Vnde inuidia idem est, quod dolor de alieno bono. Licet aliquando, de odio prædicetur. Et quemadmodum inuidia diaboli, mors introiuit in orbem terrarū, ita hoc ferè mor- Sap.2.
bo, tabescit mortalium charitas, quæ mutua inter omnes deberet esse.

82. *Homicidio.*) Primum mundi homicidium, inuidia patratum est, qua frater estuauit in fratrem, scili. Cain in Abel. Hoc est præcipuum nocumē tum proximorum: & est duplex, operis & voluntatis. Vnde beatus Ioannes, Qui 1.Io.3.
odit, inquit, fratrem, homicida est: qui s. odit ad occidēdū, vt exponit S.Th. Tho.

83.

83. *Contentione.*) Hæc significat iurgia, & pugnas vel honorum ambitiones, quando .f. plures contendunt super eadem re. vel est impugnatio veritatis, cum confidentia clamoris: & vt
Hiero. ait Hiero. vbi non ratione aliquid, sed animi pertinatia deffenditur. & vbi iam non veritas quæritur, sed proximus fatigatur.

84. *Dolo.*) Ex contentione oriuntur doli: quando scil. aliud simulatur, & aliud agitur, & frater decipit fratrem. sagitta vulnerans, ait Propheta, lingua eorum, dolum locuta est in ore suo, pacem cum amico suo loquitur, & occul-
Hiere.9. tè ei ponit insidias.

85. *Malignitate.*) Hæc opponitur benignitati, & significat malum ignem, idest, malum affectum in corde, vel ma-
Hiero. litiæ votum, vt ait Hiero. quod est radix malorum operum.

86. *Susurrones.*) Hi sunt murmuratores, non in faciem, sed in aurem loquentes, ad seminandum inter fratres discordias: in quos est illud Ecclesiasti-
Eccl.18. ci, Susurro & bilinguis, maledictus in populo, multos enim turbauit pacem habentes.

87. *Detractores.*) Hi sunt qui etiam occultè arrodunt, & detrahunt honorem, & famam alicuius: eo ignorante, dicunt mala de illo: de huiusmodi ait Sapiens, si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet, qui occultè detrahit.

88. *DEO odibiles.*) Hoc non pertinet ad nouum crimen, sed ne putarent crimina proximè nominata, non esse vsque adeò grauia, quæ possint dirimere amicitiam Dei, quia solo ore committútur, addit hoc, scil. (*Deo odibiles*) idest, huiusmodi homines à Deo odio haberi: maximè qui susurris suis, seminant inter fratres discordias. Vnde Sapiés, Sex,
Pro.6. inquit, sunt quæ odit Deus, & septimū detestatur anima eius, nimirum, qui seminat inter fratres discordias. Offendunt enim in hoc, id quod Deus in hominibus maximè amat. f. mutuum amorem. Hoc, inquit Dominus, est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Et in hoc cognoscent quòd *Ioa.15.*
Discipuli mei estis, si diligatis inuicem. Qui autem charitatem proximi offendit, consequens fit, vt & diuinam etiam violet, vt colligit Beatus Ioannes dicēs: qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo *1.Ioa.4.*
potest diligere?

89. *Contumeliosos.*) Hi sunt, qui alios manibus, aut lingua publicè dehonestant, vt maior sit contemptus in contumelia, quàm in susurratione, aut detractione. Nam qui detrahit, aut susurrat, reuereri videtur eum, aut timere, quem clanculum rodit: vnde & contumelia, vt ait Seneca, à contemptu dicitur, quæ *Seneca.*
idcirco honorem lædit.
Conueniunt autem hæc tria vitia, in materia, nam illis maledicitur proximus: differunt verò in fine, nam susurro, discordiam: detractor, infamiam: cōtumeliosus intendit iniuriam. & hæc differt à cæteris, quòd re, & cōuitio fit.

90. *Superbos.*) Superbire, est superius quàm iustum est ire, per inordinatum appetitum excellentiæ. Volunt enim superbi præesse, & non subesse alienæ regulæ. ideò præcepta omittunt, estque superbia radix delictorum, quæ sunt præceptorum omissiones. Sapiens de *Eccl.10.*
ipsa, inquit, quòd est initium omnis peccati. Sed hoc quidem verum est quantū ad auersionem à Deo, dum peccans, à diuina obedientia eximitur, non autem quantum ad conuersionem ad bonum cōmutabile, quod fit per cupiditatem: nam iuxta Apostolum, Cupiditas est radix omnium malorum.

91. *Elatos.*) Elatio est, qua superbus homo, se effert super alios, vt Pharisæus ille qui dicebat, Non sum sicut cæteri *Luc.18.*
hominum. & est filia superbię, quæ quidem est habitus appetendi præter ius & æquum excellentiam, vt nullius quis suscipere velit leges, sed omnibus alijs imponere, quæ malorum complurium sentina est.

92.

92. *Inuentores malorum.*) Ex elatione insurgit scelerum inuentio, quò superbi egregij habeantur. Nam cum bona jam à Deo & hominibus sint instituta, consequens est vt & ipsi de nouo adinueniant mala: & forsitan idem est nūc Paulo, inuentores malorum, quod inuentores nouorum: quod enim recenter inuentum est, suspitione non caret, & hac potissimum ætate, vitium est pestilentissimum. quapropter, coticola dogmatibus examinandis omnium fidissima, est authoritas vetustatis, in his vel maximè quæ ad Christianam pertinent religionem.

93. *Parentibus non obedientes.*) Maiores omnes intelligit, magistrosque, & magistratus. quibus non obtemperare, iniquum est valde. obsequia enim & fides, honoresq; debentur illis.

94. *Insipientes.*) Ex superbia, præcipitari in insipientiam, necessarium est. itaque insipientes, idem est, quod contra diuinam reuerentiam agentes. Ecce,
Tho. Job.28. inquit beatus Iob, timor Domini, ipsa est sapientia, & recedere à malo intelligentia.

95. *Incompositos.*) Hi dicuntur, qui non sunt morum decentia, & venustate, externè appositi, sed cachinis, & reliquis
Hiero. gestibus dissoluti. Nam iuxta Hiero. qui à fonte sapientiæ recesserunt, neces-
Aug. se est vt inordinatè ferantur. & Aug. impudicus, inquit, oculus, impudici cor-
Eccl.19. dis est nuntius. & Salomon, Amictus corporis, ait, & risus dentium, & gressus hominis, enuntiant de illo. Apud Esaiā
Esai.3. tamen, inculpātur quidam de hoc quòd composito gradu incedebant: quia illa compositio excedebat modum communem hominum, inter quos agebant.

96. *Sine affectione.*) Differunt affectio, & affectus, quòd hic ad omnes animi motus tam bonos, quàm malos extenditur: affectio autem est amicitiæ: & maximè parentum erga filios, ac contrà. & sic à Paulo sumitur in hoc loco, pro studioso, scil. erga propinquos amore, quem natura mortalibus ad societatem indidit. Animalia bruta nos docēt, quæ naturaliter mutuò se amant, vt saltem quæ vnius sunt speciei, concilientur inter sese. Diligit enim omne animal si- Eccl.13.
bi simile. quapropter, quia vbi abundat delictum, refrigescit charitas, positis alijs sceleribus, continuò addit, (*Sine affectione.*) idest, humanitatis expertes, & charitatis. Affectio enim inter propinquos esse non potest, vbi defuerit charitas Dei, & fides Iesu Christi. Vt meritò dicatur in Prouerbio, Viscera impiorum, crudelia. quorum experimētum quotidie sumitur inter paganos, qui regnandi causa, filij non parcunt parentibus, & è conuerso, nec fratres fratribus.

97. *Absque fœdere.*) Non quòd fœdus non inirent, sed quòd fœdera, & pacta, seruare non curabant, nec hodiè curant, vt videmus in nequissimis Mahometanis, quos cum istis idololatris, fœdifragos, meritò vocare possumus.

98. *Sine misericordia.*) Nec sibi, nec alijs voluerunt compati. Debemus igitur, miseris omnibus exhibere misericordiam, vt & nos iram extremi iudicij Dei caueamus. Nam iudicium sine misericordia, illi qui non fecerit misericordiā. &, Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Sed, vt inquit Hie- Hiero.
ro. de istis impijs, quomodo alijs poterant misereri, qui in se misericordes esse noluerunt? Hæc omnia per ordinem digesta peccata, de illis dicuntur, qui derelinquentes Deū, ab ipso vicissim sunt derelicti. Caueamus ergo & nos, nequid malum ex his habentes, similiter relinquamur.

99. *Qui cum iustitia DEI cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agūt digni sunt morte.*) Quasi dicat, prædicti impij, cum Deum esse scirent, eundemq; summè iustum esse scirent, (*Non intelexerunt.*) idest, non cognouerunt, vel non crediderunt, Deum, punitorem esse malorum, iuxta illud Prophetæ, Dicunt in Soph.1.
corde suo, non faciet Dominus malè. Vel (*Non intelexerunt,*) idest, noluerūt inteligere, nec cordi illud imprimere,

pec-

peccatis mentem obſcurantibus, & voluntatem à recto deuiantibus: (*Quoniam*) id eſt, quòd, (*qui talia*) ſcil. flagitia (*agunt*,) id eſt, patrant, (*digni ſunt morte.*) & vterque ſenſus conuenit cum illo quod ſuperius dixit, nempè, & ſicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, vt ſcil. non credant, non credentes, non intelligant ea quæ pertinent ad æternitatem futuræ vitæ: nam iuxta Prophetam, Niſi credideritis, non intelligetis. Non intelligentes autem, faciant ea quæ non conueniunt: & ſic de primo ad vltimum, contemptus Dei cogniti, fuit cauſa eorum cæcitatis, & totius prauitatis. *Eſai.*

100. *Digni ſunt morte.*) Verè digni ſunt morte: nam anima quæ deſerit Deum propter amorem temporalem, dignum eſt vt deſeratur & ipſa à corpore per mortem corporalem, & à DEO per mortem ſpiritualem, & æternam. Hæc eſt mors ſecunda, de qua fit mentio in Apocalypſi, & quam Regius Vates in quodam Pſalmo, dicit eſſe peſsimam. *Apoc. 2.* *Pſal. 33.*

101. *Non ſolùm qui ea faciunt, ſed & qui conſentiunt facientibus.*) Non ſolum prædictà mortis pœna, digni ſunt qui huiuſmodi committunt flagitia, verumetiam qui committentibus aſſentiuntur, licet ipſi per ſe non cõmiſerint: quoniam illis peccandi fiant veluti autores, tum quidem, aut directè laudando peccatum, dicendo bonum malum, malum bonum, præbendo conſilium, & fauorem: tum etiam aut indirectè, quando ſcil. aliquis non repræhendit, vel impedit malum, quocúque modo poteſt, maximè, ſi ex officio pertineat ad illum: ſicut peccata filiorum, imputantur Heli patri ſuo, eo quòd non reprehenderit eos. Hæc autem dicta ſunt ab Apoſtolo, propter quoſdam Gentilium ſapientes, qui & ſi idôla non colebant, tamẽ colentibus non cohibebant: præſertim propter Romanos qui orbi tunc ius dicebant. Nam cum totus decalogus, ſit de iure naturæ, quem propterea nouiſſe & ſanxiſſe debuiſſent, multa nihilominus contra eum patrabantur flagitia, quorum nulla in eorum legibus cautio ſcripta erat. Simplex fornicatio, quam liberam venerem appellabant, non habebatur apud eos pro illicita: nec ineffandam immunditiam, legimus ſcriptum ab illis capitale ſuplicium, vti par erat. Ad hæc, præter paucos Romanos, & Græcos, reliqui gentium, ſub nullis ferè legibus viuebant: neque vetabant Romani idololatriam prouinciarum, quæ in ſuam ditionem venerant, etiam ſi non omnẽ probarent, illam ſcil. quæ cum atroci iniuria erat coniuncta. Non igitur, gentilium principes & ſapientes, immunes ſunt à peccato, qui cognoſcẽtes veritatem Dei, populum in idololatria, & in multis probroſis criminibus irreprehenſum dimiſerunt, quem ad veritatem inſtruere debuiſſent: atq; ita agentes & conſentientes, nullam habent excuſationem: omnes ſubiacent iræ Dei, quæ in Euangelio, manifeſtata eſt, de cœlo ventura, ſuper omnes impios & iniquos. *Soto.*

NON eſt prætermittendum, vt obſeruant hîc viri ſapientes, quòd non quæcunque negligentia prælati erga vnum ſubditum, etiam ſi peccatum mortale eſſet, grauior cenſenda eſt, quàm ſi ipſe idem committeret: tametſi aliquando contingat, nequiorem eſſe eum, per quẽ alteri peccare licet, illo qui impunitate ipſa, licentiaque abutitur. Quemadmodum in principe, ad quem pertinet, leges tum condere, tum etiam deffendere, idq; maxime in eccleſiaſtico rectore: grauius inquam peccaret, ſcelera publica, impunè permittere, quàm ſi aliquãdo tale peccatum committeret: præſertim ſi ſciens, lege decerneret, malum, bonum: aut bonum, malum: aut ſi quis peccata laudaret, vt ait Chryſoſt. *Soto.* *Chry.*

(:?:?:)

ĀR-

¶ ARGVMENTVM, CAPVT. II.

ONFVSIS Gentilibus in primo capite: in hoc secũdo Iudæos quoque humiliat: ostẽdens, eodem peccati morbo, eos laborasse, quo & Gentiles, ab ipsis tanquam peccatores, contemptos: docetq; non temerè de proximo iudicandum, neque irritandum Dei longanimitatem: sed bonis operibus insudandum, quæ sine personarũ acceptione, præmiaturus est Deus. Deinde, nec Gentiles impunes futuros ostendit, quibus vice legis est conscientia: nec Iudæos hypocritas, quibus neque carnalis Abrahæ prosapia, nec externa circũcisio est profutura.

CAPVT. II.

ROPTER quod inexcusabilis ô homo omnis qui iudicas, in quo enim alterum iudicas, teipsum condẽnas: eadem enim agis, quæ iudicas. scimus enim, quoniam iudicium Dei est secundum veritatem, in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc, ô homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium DEI?

¶EXPLANATIO.

1. *PROPTER quòd inexcusabilis ô homo omnis qui iudicas. in quo enim alterum iudicas, te ipsum condemnas, eadem enim agis quæ iudicas.)* Non mirum est quòd inter Iudæos & Gẽtiles esset olim mutua discordia, cum inter ipsosmet Christi discipulos, facta quoque sit contentio, quisnam eorum esset maior. Iactabant ergo se Iudæi de lege Dei accepta, & obijciebant Gentibus idololatriam, & multa alia crimina. ècontra gentes de lege naturæ, & obseruatione iustitiæ se efferentes, Iudæis exprobrabant, legis acceptæ violationem, eandem etiam idololatriam, vt ex sacra pagina manifestè constat. quocirca Apostolus, ex superioribus Gentilium sceleribus concludit, dicens, quòd neutrĩ eorum habent quo se excusent, dum se inuicem mordent, ex eo quòd vtrique populo reuelata fuit iustitia Dei: Iudæis quidem per fidem, Gentibus autẽ per ea visibilia quæ facta sunt: & tamẽ neque illi scriptam, neque hi naturalem custodierunt. Est igitur sensus literæ, *(Propter quòd,)* idest, propter flagitia iam recensita, *(ô homo,)* idest, quisquis es hominum, siue Iudæus, siuè Gentilis, qui tibi placens, *(Alterum iudicas inexcusabilis es.)* idest, non habes quo te excusare valeas, scil. ignorantiam aut quidquam aliud. *(In quo enim alterum iudicas, te ipsum condemnas, eadem enim agis.)* idest, committis, *(quæ iudicas,)* idest, quorum nomine damnas alium. Cumque simili culpæ sis obnoxius, in teipsum pronuntias sententiam, dum in alterum pronuntias. Quandoquidem legem quam tu Iudæus scripto recepisse gloriaris, nihilo fidelius seruasti, quàm illi naturalem: & omnes denique peccatis obuoluti estis: idcirco non est cur alter alterius contubernium dedignetur. nam vt conqueritur Deus per Esaiã, Si mutauit gens Deos suos, & certè ipsi non sunt dij, populus autem meus mutauit gloriam suam in idolum. *Esai. 2.*

¶Notandum est in hoc loco, quòd secũdum D. Tho. cum aliquis aliquem iudicat de peccato, quod ipse committit, non per hoc ipsum, semper sibi damnationem acquirit, quia non semper mortaliter peccat sic iudicando, semper tũ suam *Tho.*

suam damnationem manifestat. Si eni publicè sit in peccato, de quo alium iudicat, videtur scandalizare iudicando, nisi forte humiliter, se simul cum illo reprehendat, pro suo peccato ingemiscens. si verò sit in eodem peccato occultè, non peccat iudicando alium de peccato eodem, maximè cum humilitate, & cônatu ad resurgendum. Vnde Augusti. Cogitemus, inquit, primùm, cum aliquem reprehendere, necessitas nos cogit, vtrum tale sit vitium, quod nunquam habuimus: & tûc cogitemus nos etiam habere potuisse: vel tale quod habuimus & iam non habemus, & tunc tangat memoriam fragilitas cômunis: vt illam correctionem non odium, sed misericordia præcedat. Si autem inuenimus nos in eodem vitio esse non obiurguemus, sed congemiscamus, & ad pariter condolêdum inuitemus. & hæc est via rectè iudicandi, & reprehendendi, ad seruandum, non ad perdendum proximum.

Aug. de ser. dni.

Porrò, iudicium iniquum, & temerarium, maxime cauendum est: vtrumq; enim causa damnationis est. iniquum quidem est, quod fit contra regulam iustitiæ. Temerarium verò duplicet cômittitur: vnomodo, quâdo aliquis procedit circa id quod est sibi commissum iudicium, absque debita veritatis cognitione, fallacibusq; indicijs, audet sentêtiam ferre. alio modo, quando aliquis vsurpat sibi iudicium de occultis, de quibus Deus solus iudicare habet, vt sunt cordium cogitationes, & futura contingentia. De hoc quidem iudicio temerario, fit mentio in multis sacræ scripturæ locis. in Ecclesiastico dicitur, Ne temerè quid loquaris. & in Euangelio, Nolite iudicare, & non iudicabimini. Sed potius sumite exêplû beati Iob, qui causam quam ignorabat, diligentissimè vt ipse dicit inuestigabat, in his scil. iudicijs, quæ ad eum pertinebant.

Eccl. 5.

2. *Scimus enim quoniam iudicium DEI est, secundum veritatem in eos qui talia agunt.)* Cuncta quæ fiunt, vt dicitur in lib. Sapientiæ, adducet Deus in iudicio. & beatus Iob, Vltor, inquit, iniquitatis est gladiùs, & scitote esse iudicium. Si enim peccatorem sibi similem iudicat, quanto magis Deus iudex iustus, iudicabit hominem iniustum & peccatorê, ne illi mala placere, & displicere bona forsitan videantur. Erit ergo iudicium Dei, de cunctis quæ in tempore aguntur. Illud autem erit secundum veritatem, iuxta illud Psalm. Iudicabit orbem terræ in æquitate. Hominis iudicium, etiam si iustè iudicet, non semper est secundum veritatem negotij, sed secundum dicta testium, quæ quandoq; dissonant à veritate: nec potest homo iudicare de secretis cordium vti Deus, qui solus scrutatur renes & corda. Potest item multis alijs modis humanum iudicium violari, dum non secundum causæ merita fit, sed secundum personarum acceptionem. Amore enim aut odio: timore, aut auaritia, iudicij integritas violatur, & contra iustitiæ regulam interdum voluntas inclinatur. At verò in iudicio diuino non est sic: quia, vt ipse per Hiere. dicit, Est iudex & testis, non potest falli, falsis allegationibus: nec, vt ait Iob, parcet peccatori, quasi verbis potentibus, & ad deprecandum compositis. sine personarum acceptione est iudicium eius, nec amicis suis, nec Angelis, legimus pepercisse peccantibus.

Eccl. vlt. Iob. 19. Psal. Hie. 29.

3. *Existimas autem ô homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium DEI.)* Hominibus quidem imponi potest: & horum iudicium, fortassis effugiet homo, qui coniecturas ac speciem veri sequentes, pronuntiant: cæterum arcana mentis non perspiciût. At Deus cuius oculis conspicua sunt omnia, non iuxta speciem, sed iuxta veritatem sententiam feret, aduersus eos qui patrant eiusmodi flagitia, quæ modo recensuit Paulus: ac proinde iudicium Dei nemo poterit effugere. quâuis autem hæc verba Pauli, ad omnes iudicatores pertineant, maxime tamen, ad principes & superiores, qui cum non habeant iudicem super terram, obliti iudiciorum Dei, absque vllo timore perpetrant mala, quæ in alijs damnant: nec est qui eos audeat arguere, nec dicere,

malè agitis. sed audiant isti Sapientē, cum eis, & contra eos sic loquentem: Horrendè & cito, apparebit vobis Dominus, quoniam iudicium durissimum, in his qui præsunt, fiet: exiguo enim conceditur misericordia, potentes autē potenter tormenta patientur. audiant quoque & Paulum, zelo Dei affectum, hæc proferentem: (*Existimas autem ô homo,*) idest vsque adeò tibi blandiris ô homo, (siue magnus sis, siue paruus, siue potens, siue humilis, quisquis sibi conscius est, hunc appello) vsque adeò, inquam, tibi blandiris, dum iudicas eiusmodi vitijs obnoxios, vt existimes effugere te posse iudicium DEI, cum ipse committas eadem? cum tibi pœnas det homo homini, te non daturum pœnas Deo? & elaberis ab illius iudicio, cum tuum iudicium homines effugere non possint? si hæc existimas, falsa est tua existimatio: quo enim abibis à spiritu Dei? aut quò à facie eius fugies? si ascendero in cœlum (inquit ille magnus & Rex & Vates) tu illic es: si descendero in infernum, ades: si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Vtinam hæc verba istius magni Regis, frequentius legerent, & intelligerēt Principes Christiani, forsitan timor iudiciorum Dei, faceret eos, longè alios esse quàm sunt.

Sap. 6.

Psal.

4. (*AN diuitias bonitatis eius, & patiētiæ, et longanimitatis, contemnis?*) Ostēdit causam falsæ existimationis Ethnicorum, & omnium iniquorum, esse clementiam iudicis. persuadent enim sibi impunitatem, propterea quòd clementissimus Dominus, nolens mortem peccatoris, expectat, & vindictam differt iræ suæ, vt per pœnitentiam peccator effugiat iudicium eius. Tangit autem in hoc loco Paulus, triplicem gradum ingratitudinis, secundum triplex nomē hîc positum: nimirùm, bonitatem, patientiam, & longanimitatem. bonitas, est benignitas, qua suis copiosè nos afficit beneficijs. patientia, qua tolerat nostra scelera, quibus fœdifragi in eum, impij, & sacrilegi existimus. longanimitas, qua non semel, & bis, sed longissimis vitæ spatijs, nos perfert. ingratitudinis crimen ille committit, qui contra gratiam alicuius delinquit: gratia verò est, beneficium citrà debitum collatum: bonitate autem sua nos DEVS gratis, tum condidit, tum cunctis beneficijs, tam naturalibus, quàm supranaturalibus, ad regnum cœlorum spectātibus, cumulauit. Cum primùm ergo, quis in Deū peccat, ingratus est in eius bonitatem: sed qui ad primum crimen addit aliud, ingratus est in eius patientiam, ac proinde culpabilior. Cumulatior namque gratia, est peccatorē ferre, (vtpotè cui non solùm, nihil debeat Deus boni, sed iustissimè etiam rependere posset malum) quàm mundum ex nihilo creare: quando etsi nemo fuerat benè de Deo, non tamen vllus fuerat malè meritus. At verò cum quis non solùm à Deo auersus, sed etiam suā mentem relinquens, laxatis habenis in abyssum vitiorum, à sua se sinit cupiditate præcipitari, non solùm bonitate, & patientia, sed etiam immensa Dei longanimitate, ingratissimus abutitur. qui ad hunc vsque ingratitudinis gradum perueniunt, in profundo malorum videntur esse: qui non ingrati tantum, sed Dei osores, & contemptores, potiùs dicendi sunt. iuxta illud, Impius cum in profundum malorum venerit, contemnit.

Sen.

Pro. 18.

Diuitias bonitatis, &c.) idest, exuberātem illam bonitatem, patientiam, & lōganimitatem, qua pœnam differens, multa tollerat, contemnit ille, qui in peccatis suis, non dubitat perseuerare.

5. (*Ignoras quoniam benignitas DEI, ad pœnitentiam te adducit?*) Benignitas in hoc loco, pro summa Dei liberalitate, & magnificentia accipitur. verbum aût ignoras, ironicè dicitur: quasi dicat, non est cur ignorare debeas, diuinam in te lenitatem, ac summam largitatem, haud quidem impunitatem polliceri nocentibus, sed blandè inuitare ad pœnitentiam, vt beneficijs illius obrutus, incipias tandē tibi displicere. Vbi apertè mon-

monstratur, cur permiserit Deus, istos tradi in desideria cordis eorum, in passiones ignominiæ, & in reprobum sensum. nam cum posset inferre vindictã, occidere, &c, maluit tamen eos conuerti ad penitentiam. ideò enim obstinationem nostram, diutissimè expectat, nolens mortem peccatoris, sed vt conuersus glorificet eius maiestatem. Atvero contemptus tantæ benignitatis est in causa, cur non consideremus, quo fine nos expectet Deus. ô mira, & ineffabilis, erga homines, Dei benignitas & pacientia, cuius non fuerunt Angeli capaces: tum quidē quia suaptè natura intellectuales, absque discursu (non vt homines) omnia simul nouerant, nullam habuerunt causam excusationis: tum etiam quia post electionē, sunt voluntate inflexibiles, nec pœnitere valentes. Aprehendunt enim perspicuè, & immobiliter, ea quæ natura sua cognoscunt, sicuti nos prima principia, à quibus nulla nos ratio dimouere valet, vt quod totum sit maius sua parte. tum prætereà, quia natura sua immortalibus, nullum potuit certum indici tempus pœnitendi, quemadmodum hominibus destinata est tota hæc præsens vita. vnde, sicut ait Damascenus, quod nobis est mors, illis fuit casus per primum peccatum. tum denique cœlorum puritas, ferre non poterat peccatorum sordes. quin vel peccatores euomeret, vel ipsi dirumperentur: ideò angeli peccantes, eodem momento, & à Deo auersi sunt, & nullo expectato redemptore, nulloq; concesso spatio pœnitendi, de fastigio cœlorum, præcipitati, & in tartarorum abyssum obtrusi. Nec tamen tota eorum multitudo corruit, vti in vno homine totum humanum genus: quod ideò, nisi fuisset redemptum, nullus potiretur illa fœlicitate, ad quam ab æterno destinatus fuerar. Meritò ergo increpandi sunt contemptores homines tantæ benignitatis, & patientiæ, & longanimitatis, qua nunquam Angelos Deus, sed nos ad pœnitentiam inuitat. Quid dico longanimitatem? dicam potiùs infinitatem, qua tot, tantaq; scelerū genera, tanta

Damas.

æquanimitate, & silentio, per tot annorum curricula, tolerat. quàm multa perfert, procrastinando vindictam? qua dissimulatione & lenitate, & quo silentio, tegit inimicorum suorum crimina? tanquam fidissimus zelator & custos honoris ipsorum tegit illa Deus, dum Solem suum oriri facit, super bonos & malos, pluit super iustos, & iniustos: omnes illuminat, omnibus inspirat, ad omnium pulsat ostium, per eximia allicit beneficia tam gratiæ, quàm naturæ. pollicetur præciosissima gloriæ dona, terribilia comminatur, vocat per lectiones, per prædicationes, per exempla sanctorum, per punitionem iniquorum, per ægritudines proximorum & deformitates, per longam vitam, per mortem repentinam, nihil denique omittit, quo sitim suam inextinguibilem salutis nostræ significare valeat. his modis & multis alijs vocat nos Deus, tacensq; ac tegens nostra delicta, vocat ad eorum pœnitentiam, cuius infinitæ & admirandæ clementiæ, ex parte quidem nostra nihil aliud contingit respondere, nisi belluinus quidam sensus, quo ex tot prætiosissimis beneficijs & fauoribus, infaustum nobis, accerbumq; furoris thesaurum, conflamus in diem Domini, quando manifestè veniet, & non silebit, & cognoscetur ipse iudicia faciens. *Psal.*

Iure ergo optimo maius est gaudium in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta iustis qui non indigent pœnitentia. Non solùm propter difficultatem pœnitendi, in quam delabitur peccator obdurati cordis, & propter periculum vnde pœnitens eripitur, verum ob eximiam gratiam, nunquam Angelis impensam, vt, Nonaginta nouem ouibus iustis in deserto relictis, quæsitum Deus venitet hominem errantem, factus homo. quāobrem effulgentior est ratio gratiæ pœnitentium, quàm innocentium, pro eo quod in peccatoribus, non solùm nulla est ratio debiti, verum etiam vltionis maxima. *Luc.15.*

Valet sententia hæc Pauli, aduersus eos qui libertatem arbitrij, stultè, & impudenter, auferunt. neminem enim

D cogit

cogit Deus nec ad bonum nec ad malum, ſed benignitate nos ad pœnitentiam inuitat, & nimia pacientia, & longanimitate, expectat aſſenſum noſtræ conuerſionis, ad quam, vt dictum eſt, nos excitat quotidie quaſi infinitis modis.

6. *Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram, in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei.)* Qui DEI voluntati reſiſtit qua vult omnes homines ſaluos fieri, aut tardat conuerti ad Dominum, durior fit, & ineptior, ad pœnitendum: non ſolùm hoc, verùm & Dei manſuetudinem, in ſe ipſe ſibi vertit in cumulum damnationis ſuæ. Dum enim obſtinata mente, quæ nullis rationibus ad pœnitentiam queat emoliri, Deum ad meliora prouocantem aſpernatur, ac repellit, recondit & accumulat ſibi theſaurum iræ diuinæ: quæ etſi in præſentia ſe ſe nondum proferat, tamen aliquando ſentietur, nimirùm *(in die iræ:)* id eſt, in tremendo illo iudicij die, cum iam conſumpta lenitate, hoc ſeuerius afficientur impij ſupplicijs, quo contumacius reiecerunt, ad meliora prouocantē Dei mãſuetudinem.

Secundum duritiam tuam.) id eſt, propriam. Deus enim intentione ſua, neminem indurat, ſed omnia ordinat in bonum noſtrum: nos ſumus qui ſuperbia noſtra induramus nos metipſos, iuxta illud beati Iob, Dedit illi Deus locū pœnitentiæ, & ille abutitur eo in ſuperbia. *Iob.* Dicitur autem cor induratum, ex eo quòd non cedit tangenti Deo: nimirum, quod nec tolerantis benignitate emolitur, neque territantis metu, comminantiſq; flectitur iracundia: quemadmodum, vt ait Origi. eadem pluuia, *Orig. li. 3. de pri.* terra bona, herbas profert bonas, mala verò malas: atque eodem Solis calore, liquefit cæra, indureſcit lutum: ita eadem patientia Dei, cor alijs emolitur, alijs verò induratur. Vnde Augu. quaſi *Aug.* inuitus, inquit, vindicat Dominus, qui in vitam, non in mortem, à principio cōſtituit homines. ipſe enim infert ſibi interitum, qui medentis contempſit cōſilium Domini. & beatus Chryſoſt. Ille, inquit, tibi omnia præſtitit, ad pœnitētiam te euocans, tu te autem inflexus manens, colligis tibi iram. *Chry.*

7. *ET cor impœnitens.)* id eſt pœnitentiæ neſcium. Dupliciter autem alicuius cor, fieri poteſt impœnitens: aut per obſtinationem, aut per deſperationem, per illam, nimium confidentes peruertunt in iram, bonitatem Dei: per hanc, deſperantes auferunt eandem bonitatem: & vtroque modo eſt blaſphemia in Spiritum ſanctum, quæ non remittetur in hoc ſeculo, nec in futuro. per ſpiritum enim ſanctum remittentur peccata pœnitentium, minimè verò impœnitentium. Hinc manifeſtè conſtat, vox illa iudicis tremebunda, Ite maledicti in ignem æternum, quod paratum eſt Diabolo & angelis eius, quanto maiori improperio, erit hominibus impœnitentibus, qui pœnitere noluerūt, quàm angelis qui non potuerunt? His namq; deſtinatus eſt ignis ille, quibus non eſt conceſſum pœnitentiæ tempus: hominibus verò non tam vlciſcendi animo, quàm ad terrorem, facta eſt notitia loci illius, vt iuſtitiæ timor, diuitias gratiæ, & miſericordiæ cuſtodiret illis. *Ioa. 20.*

8. *Theſaurizas tibi iram.)* Recondita *Orig.* Dei iudicia ſignificat. De triplici autē theſaurizandi modò, fit mentio in ſacra pagina. Eſt enim theſaurus in terra, in qua prohibet Dominus theſaurizare. & eſt theſaurus in cœlo, in quo iubētur fideles ſuas opes recondere: eſt tertius iræ Dei, hic, ab Apoſtolo reprobatus. Primus quidem theſaurizator, animalis eſt & ſtultus: de quo in Euangelio, ſtulte hac nocte repetent abs te animam tuam, quæ congregaſti cuius erunt? Secundus verò, ſpiritualis eſt & Sapiens. ſed tertius carnalis & ſaxeus: de quo hîc dicitur, ſecundum duritiam tuam. Nã qui perditè nunc obſtinati, tam DEI, quàm ſui ipſorum obliti, neque de maximis flagitijs exiſtimabant ſe reddituros eſſe rationem, tum quidem de minimo quoque verbo ocioſo reſpondebūt, omnia perſoluentes, vſque ad minimum quadrantem.

9. *IN die iræ.)* Extremi iudicij dies, & cuiuscunque hominis particularis, dies Domini, & dies iræ dicitur. dies Domini, quia in illo die faciet Dominus suam voluntatem, vt nunc faciunt homines suam. reddet enim tunc vnicuique iuxta opera sua, & ostendet se vniuersorum dominum cum terrore
Ioel. 2. magno, & tremore: iuxta illud Prophetæ, Magnus dies Domini, terribilis valde, & quis sustinebit eum? diciturетiā dies Domini, quia de die illo nemo scit,
Ez. 14. nisi Christus, vt innuitur in Ezechiele, & erit dies vna, quæ nota est Domino. dies autem iræ dicitur, quia in ipsa, ira summi Dei, summo cum rigore, manifestè incipiet crimina iniquorum vindicare. & competenter quidem, diei benignitatis, & clementiæ, opponit diem iræ, misericordiam quodammodo terminantis, qua illuc vsque sustentata est impœnitentium obstinatio. Nam & si Dei misericordia, in se infinita sit, confert tamen illam nobis Deus, sicut & pleraque alia, in numero, pondere, &
Orig. mensura. Aceruus enim nostrorum criminum, & adamantina durities cordiū, fines illi præscribit. Vnde est illud, Nō-
Gen. 15. dum cōpleta sunt peccata Amorrhæorum vsque nunc. Et quamuis per Pro-
Ez. 18. phetam, pollicitus sit Deus quòd in qua cūque die resipuerit peccator, suarum amplius iniquitatum non recordabitur, & longanimitatem hîc Paulus expectātis ennntiet. nusquam tamen longam
Soto. vitam promisit nobis scriptura: imò verò admonuit, vt diem postremum, veluti furem noctù, vigilantissimè opperiremur. Documento nobis est, tum generalis illa orbis innundatio, quando Deum pœnituit fecisse hominem, tum Sodomorum conflagratio, quemadmodum, vt cumulatissima præcesserit misericordia, ita in maximam iracundiam Dei, transformetur. Vnde in Psal. Existi-
Psal. masti iniquè, quòd ero tui similis? hoc est, quod simili, qua tu causa delinquis, ego te perfero? hoc est, quòd ceu tuis oblectatus delictis conniueo? Haud ita falsus existimes. Redarguam enim te, & statuam contra faciem tuam, vt tua te ipsius crimina reuincant.

10. *ET reuelationis.)* Dies reuelationis, dicitur iudicij dies, quia in conspectu omnium, apperietur iustum DEI iudicium, quod nunc videtnr esse occultum: & quia omnia opera, cuiuscunq; meriti sint atque valoris, ex omnibus suis causis, ac circunstantijs, & accidentibus, erunt tunc etiam compertissima, atque adeò æqualitas iustitiæ, prorsus seruabitur in omnibus. Hæc autem reuelatio iustitiæ, respondet reuelationi iræ Dei superius dictæ, quæ quidem in Euangelio reuelatur nunc per fidem, sed tunc reuelabitur appertè, & manifestè omnium oculis.

11. *Iusti iudicii DEI.)* Per hoc verbū *iusti*, moderatur verbū iræ, vt non morbum animi inteligamus perturbantem iustitiam: sed *(iusti)* inquit, quia non hominum more iudicabit, aut errans, aut fauens, sed vt incorruptissimus, & omnium conscius iudex.

12. *QVI reddet vnicuique secundum opera eius.)* Quemadmodum DEVS est summè verax, benignus, & ineuitabilis: ita est summa æquitate præditus: atque adeò, vnicuique siue probo, siue reprobo, pro suis factis, præmium reponet. Quod quidem de habentibus vsum rationis tantum inteligitur. Nam prima gratia quæ ante rationis lumen, vel ex priuilegio in vtero, vel ex lege communi per Sacramentum quibusdam confertur, ac perinde quæ illi respondet gloria, non rependitur pro operum præmio, imò est per se præmium solius passionis Christi, quæ quidem post gratia, in causa est meritorum. Pari quoque ratione, neque paruuli cum sola decedentes originis labe, arcentur ingressu regni cœlorum ob opus proprium, sed ob peccatum Adæ.

13. *Secundum opera eius.)* Sicut gratis iustificamur, ita & iustè præmiamur: quia ante gratiam, nullum est meritū, per gratiam verò meremur, per quam iusti efficimur apud Deum. Hinc Paulus, cum de gratia reconciliationis sermonem facit, opera quidem excludit

Ro.4. quasi merita, nam si gratia, inquit, esset ex operibus, non esset gratia, sed merces. At verò, vbi sermo fit de retributione gloriæ, aut supplicij, id iuxta operum merita, constituit emetiendum nobis à Deo, vt in hoc loco. Nam & si opera nostra secundum eorum substantiam considerata, non sint digna vitæ æternæ, tamen quatenus à gratia proficiscuntur, quantumuis leuia, & parua, & momentanea videantur, æternum glo-
2.Cor.4. riæ pondus, supra modum, in sublimitate operantur in nobis. Opera igitur
Aug.c.7 nostra, & dona dicuntur ab Augu. &
de gra. et merita nostra: dona quidem, quia auxi-
lib. arbi. lio Dei, nobis illa proueniunt: merita verò, quia per nostram etiam fiunt liberam voluntatem, per quam nostrarum sumus actionum Domini. Similiter vita æterna, & gratia dicitur, & præmiū: hoc, quia nostris meritis datur: illud verò, quia ea ipsa merita quibus datur, non à nobis parata sunt per nostrā sufficientiam, sed in nobis facta per gra-
Aug. de tiam. Misericordia itaq; Dei, vt ait Au-
corr. & gust. semper adhæret iustis, siue cum
gra.c.13 conuertuntur, siue cum prælìantur, siue cum coronantur. Quibus verbis insinuat triplicem gratiam, scil. operantē, aqua præuenimur: cooperantem, per quam meremur: & præmiantem, dum coronamur. & hoc est in causa, quòd; vt aiunt Theologi, præmium semper est vltra condignum, quia non per nostram nos sufficientiam, sed per suam ipsius gratiam, illud obtinemus. Supplicium verò, semper est citra condignum, nam quamuis in inferno, ex lege iam posita, ad iustum Deus agat cum reprobis, nihilominus quia meritò potuisset acerbiora in illos supplicia statuere, dicitur punire citra condignum. Vtrumq; tamen est æternum, & præmium, & supplicium. Iustorum enim officia, opera sunt, tum filiorum Dei, tum etiam in immensam ipsius bonitatem, & gloriam relata, ac perpetuo proposito confirmata, ideò digna profectò sunt vita æterna. Similiter, iniquorum commissa, quibus ab illo infinito bono, perpetua intentione veluti tenebrarum filij, desciscunt, digna profectò sunt perpetuis supplicijs. nam vt inquit August. in retri- Aug.21.
butione iustitiæ, non cōsideratur æqua- de ciu.
litas temporis inter culpam & pœnam, cum & in ciuili Repub. pro breuissima adulterij culpa, capite plectitur adultera, atqueadeò perpetuò priuatur, viuētium societate. ita etiam non est mirū, si peccata commissa contra charitatem, per quam scil. est societas inter Deum & homines, æternaliter, diuino iudicio puniantur: atque huius rei indicium esse iustissimum, patet ex causa iam dicta, videlicet, ex voluntate peccantis volentis in peccatis semper esse, vt auarus, aut fornicator. Deus enim qui inspector est cordis, præcipuè ad voluntatem peccantis attendit.

Assignatur autem secūdum Theologos, duplex damnatorum pœna, videlicet, damni, & sensus, quas sapienter discernunt hoc modo: vt pœna damni, auersioni à Deo respondeat: pœna verò sensus, conuersioni ad creaturas: & ad hāc pœnam, quod in hoc loco ait Paulus. s. (*secundum opera*) refferri debet: vt, exempli gratia, eadem sit proportio inter tormenta Iudæ, & diuitis epulonis, & aliorum, quæ fuerat inter eorum delicta: iuxta illud, Pro mensura delicti, Pro.26.
erit & plagarum modus. Pœna autem dāni, quæ est carentia diuini cōspectus, quamuis multi dicant quòd est æqualis omnibus dānatis, dici tamen potest, quod habeat suos doloris gradus. Acerbius enim per se torquebit eos, qui maiori odio Deum habent: veluti idem exilium, eò grauius, molestiusque feret quis, quò à maiori, magisq; inuiso hoste fuerit impositum.

14. *HIS qui secundum patientiam boni operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem, quærentibus vitam æternam. ijs autem qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira, & indignatio, tribulatio & angustia, in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum & Græci. Gloria autem, & honor & pax, omni operanti bonum, Iudæo primùm & Græco.* Distributio diuinæ iustitiæ fiet in hūc mo-

modū. Nimirum, reddet Deus vnicuiq; præmium pro factis suis: alteris quidem veram gloriam, honorem, & immortalitatem, seu incorruptibilitatem, nempè (*ijs qui secundum patientiam boni operis*) idest, qui perseuerantes in bonis operibus, (*quærentibus*,) idest, qui quærunt, non temporalem, caducam, aut bonam vitam, sed (*æternam*, *alteris*,) rursus, (*Qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati*,) idest, qui peruersè contentioseq; maluerunt iniustitiæ, quàm veritati obtemperare, digna scil. factis, merces erit: nimirum, (*ira, indignatioque*) diuina: atque hinc (*tribulatio*,) idest, afflictio, (*et angustia*,) idest, animi anxietas: eaque pœna, (*in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum & Græci.*) idest. prædicta pœna, manet ex æquo mortales omnes, quicunque peccarunt, sed in primis Iudæum & Græcum, vt primás teneant in pœnis, quibus primùm oblata est Dei benignitas. è diuerso, (*Gloria, honor, & pax*,) ex æquo rependetur (*omni operanti bonum*,) idest omnibus quicunque bene vixerint, sed in primis (*Iudæo simul & Græco.*)

15. *SECVNDVM patientiam boni operis.*) Patientia in hoc loco, sumitur pro perseuerantia in bono opere. vnde Chrisost. adnotauit, non sola fide, nostram collocandam fiduciam, quandoquidem prætorium Dei, opera etiam ipsa examinabit. & conuenit cum illo superius dicto, iustus ex fide viuit. Nam inde opus est nobis patiētia, quòd operamur spe bonorum, quæ non videntur. vnde fit manifestum, quòd non qualemcūq; insinuet perseuerantiam, sed illam quæ est cum tolerantia, & sustinentia molestiarum inimicorum animæ. Potest enim in re suaui, & grata, esse perseuerantia atque patientia. Optimè autem respondet patientia hæc, patientiæ Dei superius dictæ. Nam si culpas ipse nostras, adeò benignè tolerat, vt ab ipsis resipiscamus, cur nos molestias temporis, propter Deum non sustinebimus, vsque in vitæ finem? quid dico propter Deum? imò & propter nos: quoniam hæc virtus, est portus nostræ securitatis, huic debetur palma: ad hanc pertinet nostra salus, & omnium virtutum perfectio. Nam patientia, inquit Iacobus, opus perfectum habet. & Saluator noster, in patientia vestra, possidebitis, idest, seruabitis animas vestras. & alibi, Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Hæc excitat vniuersos, ad laborem virtutis. Delicatos ac molles, vt excutiant pigritiam, & timorem: desides, ac socordes, ne languescant in via: sed debiles, ac imbecillos, ne tentationum frangantur vehementia.

Chry.

Iac. 1.

Luc. 21.

Mat. 19

16. *Quærentibus vitam æternam.*) Tria sunt ad meriti perfectionem necessaria. primum est perseuerantia, de qua iam dictum est. Secundum est, bonitas operis: quod quidem tunc dicitur bonum, cum fit secundum ordinem ad debitum finem, & secundum quod conuenit regulæ debitæ, quæ est lex DEI, & ratio humana. Tertium est, rectitudo intentionis, quæ exprimitur hîc, cū ait, *quærentibus vitam æternam*, vt scilicet in malis quæ homo patitur, vel in bonis quæ agit, non quærat aliquid temporale, sed æternum, iuxta præceptum Domini dicentis, Quærite primùm, (id est, principaliter, & ante omnia,) regnū Dei. Hæc tria pertinent ad meritum, ad præmium autem tangit consequenter alia tria dicens.

17. *GLORIAM, & HONOREM, & incorruptionem.*) Hic, manifestè patet, quòd fides Christiana, non damnat naturalem nostrum appetitum gloriæ, & honoris, aliorumque bonorum quorum oblectamentis, alliciuntur homines ad virtutem. Sed ostendit, vnde sint legitima hæc, verissimaque expetēda. Hac enim de causa Christus Dominus, vbertatem & affluentiam æternæ vitæ, nobis per conuiuium patefecit, cum dixit: Et ego dispono vobis regnum, vt edatis & bibatis super mēsam meam, &c. pari modo Apostolus, gloriosis Romanis, si caducis, ac vanis mūdi rebus, contemptis, solam æternam Luc. 2.

vitam conquirerent, gloriam & honorem proponit, non qualia eorum Philosophi docebant, sed quæ essent cum æternitate coniuncta. Equum enim est, qui pro æterno Deo laborauit, illique obtemperauit, & ab eo æternam quæsiuit vitam, vt viuat, glorificetur, & honoretur in æternum.

18. *GLORIAM.*) Significat hæc, claritatem sanctorum, tam interiorem, quàm exteriorem. Beati enim tam anima quàm corpore, erunt amicti lumine, sicut vestimento. Implebit, inquit Esaias, splendoribus animam tuam. Et Apostolus, Reformabit, inquit, corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ. Et ipse Dominus, Fulgebunt, ait, iusti, sicut Sol, in regno patris eorum. Circunstabunt namque in conspectu illius infinitæ maiestatis, veluti astra ante faciem Solis, coruscātes suo quisque fulgore, quo fuerint ab illa promeritis irradiati.

Psal. *Esa.58* *1.Cor.15* *Mat.13*

Amb. ¶ Sumitur etiam gloria, teste Ambrosio, pro clara notitia cum laude, qua vnusquisque beatorum, erit cum ingenti laude notissimus, tum Deo, tum etiam alijs. Hinc dignitatum, opulentiæ, generis, & huiusmodi, amplitudo, gloria nūcupatur: & qui in his sunt magni & præcelsi, dicuntur clari, & illustres. Ite, inquit Ioseph fratribus suis, & annūtiate Patri meo, omnem gloriam meam. Hęc igitur sanctorum gloria, quæ in hac lachrymarum valle, tot calamitatibus & miserijs est opperta, erit in illa die, Christo authore, spectatissima: Videlicet, dum animorum prospector Deus, pondus meritorum, publicè manifestabit, dicens, Esuriui, & dedistis mihi mā ducare, &c. Nec delictorum sordes, gloriæ quidquam obnubilabunt illis, quorum fuerit ignominia, per pœnitentiæ fructus, contecta.

Gen.45. *Ps.*

Philosophi. 19. *ET HONOREM.*) Honor, iuxta Philosophos, est quidquid alicui, in testimonium excellentiæ alicuius impēditur, ac potissimum virtutis, cuius honor est præmium. Honorat autem tam Princeps, suo ordine ciues præmiando, quàm ciues contrà, principem reuerendo. Sanctorum igitur honor, est eorum dignitas, à Deo illis exhibita: nempè quod amici Dei, Reges, & Sacerdotes, quin, & filij DEI, & dicantur & sint: quo nihil maius, dici, aut esse potest. Ad hæc, erunt tanquam fideles ministri, in conspectu Domini sui, vbicūque fuerit ipse. Sedebunt insuper tanquam victores, (mira profectò dignitas) cum duce suo IESV, in throno gloriæ ipsius, sicut & ipse vicit, & sedet cum patre suo, in throno eius. Huic præexcelsæ maiestati, summam vbique & assiduè exhibebunt reuerentiam, instar seniorum illorum, qui procidentes in facies, coronas de capitibus proijciebant in terra, adorantes Dominum. Nam (vt dictū est) honorar tam princeps suo ordine ciues præmiando, quàm ciues contrà, principem reuerendo. inde etiam illis, omnis creatura reuerentiā præstabit, quæ debetur filijs Dei, quam neque filij Sathanæ miseri, negare poterunt, cum apperta confessione, in illo die videntes eos, & expauefacti, publicè dicturi sint, Ecce quos habuimus in derisum, quomodo computati sunt inter filios Dei. Mutuis quoque honoribus, seipsos decorabunt, vnumquemque pro merito & gradu suæ dignitatis: quod vtique erit, citra omnem inuidiam. Nam in possessione immensi illius pelagi infinitorū bonorum, nullus erit inuidiæ locus, vt inferiores exardeant insuperiores. sua enim vnicuique (iuxta Christi promissum) erit mensura plena, proq; sua dignitate, conferta, & coagitata, & supereffluens. Igitur cum desideriū cuiusq;, sit prorsus impletum, non est cur in mutuis illic honoribus, decorum ab omnibus non seructur. In hac autem præsenti vita, non est sic. Nam cum secundum Philosophum, honor sit in honoranre, hoc est, non sit in potestate illius qui honore dignus est, pro suo merito honorari, sed in arbitrio honorantis, fit, vt frequenter, iniustè distribuātur honores. At verò, in illa cœlesti Hierusalem, vbi nulla potest esse voluntas, nisi cum summa ratione coniūcta, nullus est, qui vel proprio possit stau-

Luc. *Apoc.5.* *Ioa.* *Sap.5.* *Apoc.3.* *Sap.5.* *Thūs.*

fraudari honore, vel quemquam suo velit defrandare. Vnde manifestè constat, quod sicut præsentis vitæ, non est multi faciendus, ita honor illius beatæ vitæ, est plurimi habendus. Nam bonor præsentis vitæ, (vt dictum est) ab iniquis, & insipientibus exhibitoribus, contingit negari dignis, & concedi indignis: atque adeò non est verus, nec legitimus honor: sed beatorum honor, est legitimus, & verus, qui ab ijs qui prudentia, & probitate præstant, exhibetur: quarum vtraque virtus, illic suprema est, vbi Deus, & visu præsens cognoscitur, & visus, amore amplectitur.

20. *ET incorruptionem.)* Hoc dicit, quia prædictus honor & gloria, non everunt transitoria, sicut ea quæ sunt in hoc mundo, sed solida & vera omnibus qui diuina præsentia perfruuntur. Quod enim corruptioni non subditur, ab omni prorsus detrimento, liberum est, qualis beatus est in patria. Vnde manifestè constat, quòd in hac vita, nulla contingit vera fœlicitas, vt potè quæ, in tanta rerum turbulentia, nequeat esse perpetua, & vniformis.

21. *HIS autem qui sunt ex contentione.)* Hebræorum more loquitur, & significat contentiosos, vt etiam cum dixit, ij qui sunt ex circũcisione, pro eo quod est circuncisi. Est autem contentio, impugnatio agnitæ veritatis, & videtur tangere illos, qui per fidem euangelicã, nolent abijci cæremonias legis: item, omnes qui ex proprio vitio, nolent dimittere sua falsa dogmata. Quemadmodũ ergo, de patientia & perseuerantia dictum est, quod est fons, & robur bonorum omnium meritorum, ita & contentio contra fidem radix est malorum omniũ, ea parte, qua, teste Greg. (*Greg. 31. Moraliũ*) filia est superbiæ, quæ, vt ait Sapiens, (*Eccle.*) initium est omni peccati: idcirco Hierony. (*Hiero.*) in hunc locum, Audiant, inquit, qui sæpe victi, animositate contendũt, & timeant in consuetudine pessima permanere, ne illa omnia super eos deputentur.

22. *ET qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati.)* Expositio est præcedentis verbi. nam contentiosi hominis est, non credere veritati, sed obedire potius iniquitati: & sicut veritas, idem est quod æquitas, ita iniquitas, idem est quod falsitas. quoniam veritas, regula est in intellectu DEI, suæ ipsius voluntatis, cuius comparatione, æquitas constituitur in opere. Euangelicæ veritati, non credebant Romani, sed consentiebant iniquitati, vel falsitati, vt relicto creatore, deseruirent creaturæ.

23. *Ira, & indignatio, tribulatio, et angustia.)* Hæc quatuor pertinent ad thesaurum malorum, quæ sibi congregauit omnis iniquus: ideò non dicit, reddet, sicut dixit de gloria, & honore, quæ sunt ornamenta virtutis, & vitæ æternæ. Bona enim cuncta, ex proposito Dei nobis obueniunt: mala verò, nobis ipsi paramus, præter Dei intentionem. Distinguuntur autem hæc quatuor, in hunc modum. Ira, significat executionem iustitiæ Dei, vel dispositionem ad puniendum: quæ quidem erit malis, valde horribilis, dum montibus & petris dicturi sunt, Cadite super nos. Indignatio, significat sententiam iudicis, pronuntiantis peccatores omnes indignos esse vita æterna, dignos verò vltione iustitiæ, (*Apo. 6.*) prout ipsi conuicti à iudice, & indignati sibi ipsis, manifestè confitebuntur dicentes, Errauimus à via veritatis. (*Sap. 5.*) Tribulatio, dicitur à tribulo, quæ pungit: vnde ad tribulationem potest pertinere, omne quod dolorem infert. Tribulantur quidem impij, in tartara coniecti, vbi tormentorum doloribus inuoluentur, qui, si mortales essent, singulis eos momentis, absumerent. Angustia, dicitur ex hoc quòd animus hominis angustiatur, non valens inuenire remedium, contra mala quæ timet, vel iam patitur. Angustiæ mihi sunt vndiq;, aiebat Susanna, & quid eligam ignoro. (*Dan. 13.*) In talibus angustijs erunt damnati, conclusi in inferno, vt neque mors, valeat eos eruere, neq; Deus velit eos amplius exaudiri. Nunquid clamorem illius, scil. dam-

damnati, ait beatus Iob, audiet Deus,
Iob.17. cum venerit super eum angustia? quasi dicat minimè. Quamobrem, miseri in inferno, tribulatione simul & angustia, maximè affliguntur.

Orig. Origenes in hoc loco, sapientissimè distinxit tribulationem iustorum in hac vita, à tribulatione iniquorum: videlicet, quòd priorem illam, nulla sequatur angustia, eo quod subsidiū Dei, veluti asylum sibi constituant pij. De qua idcirco tribulatione, ait Paulus, Tribu-
Rom.5. latio, patientiam operantur. Et rursus,
2.Cor.4 Tribulationem patimur, sed non angu-
Ps.4. stiamur. Et Dauid, In tribulatione dilatasti me. Qua de causa Deus de sanctis suis, quos habere nouit, intra cordis sui domicilium, spatia, longè lateq; diffusa, dicit, Habitabo in eis, & inambulabo. At verò, iniquorum tribulationem, angustia subsequitur, quæ cumulum suppliciorum perficit: in quorum angustissima corda, diabolus ingreditur, non vt inambulet, sed vt tanquam serpens, lateat in cauerna. hæc ille.

24. *IN omnem animam hominis, operantis malum.)* Sumitur anima pro homine, pars pro toto, vt in Genesi, Iacob
Gen.46. cum 70. animabus, idest, hominibus, in Ægyptum, fertur introisse. Vel (*in omnem animam.*) idest, contra omnem animam, quia sicut gloria sanctorum, ab anima ad corpus deriuatur, ita reproborum pœna, primò & principaliter, est in anima, & secundo in corpore: quod propter deffectum, & culpam animæ, resurget passibile: quin, & antè corporis resumptionem, anima interim, contorquebitur. Vbi confutantur hæ-
Hiero. retici, qui, vt ait Hiero. dicebant, solam carnem delinquere, & animam negant posse peccare.

25. *OPERANTIS malum.)* Perseuerantiam & continuationem in malis significat. Nam vt corona non datur, nisi perseuerantibus in bono vsque in finem: ita nec supplicium æternum, nisi peccantibus vsque ad mortem.

26. *IVDÆI primùm & Græci.)* His primum, prædicatum est Euangelium DEI, & ideò in tormentis erunt etiam primi, grauiusq; punientur: tum, propter alia commissa crimina, tum etiam, quia magnum fidei donum, reiecerunt. Quo in loco adnotant Theologi, quòd quamuis omnis infidelium pœna ratione infidelitatis, atrocior sit, quàm illa quæ Christianis infligitur, tamen, ob idem peccatum, quod nobis, illisq; commune est, vt propter adulterium, vel furtum, ad maiora rapientur supplicia Christiani, quasi minorem habentes excusationem ignorantiæ. Seruus enim sciens voluntatem Domini, & non faciens, ait ipsemet Dominus, dignè pla- *Luc.12.*
gis vapulabit multis.

27. *Gloria autem, & honor, & pax, omni operanti bonum.)* De gloria & honore, iam suprà dictum est. Loco autem incorruptionis superius positæ, ponitur nunc pax: quæ quidem plus significat, quàm incorruptio. Hæc enim tantum excludit, rerum contrarietatem, ad corruptionem tendentium: pax verò, vltra hoc, includit etiam summam animi ac corporis tranquillitatem, ac requiem, summam ciuium concordiam ac lætitiam, perpetuis vinculis confirmatam. Hæc est illa pax, in die natalis Domini, ab Angelis decantata, quæ exuperat omnem sensum. Qua quidem, veluti quodam muro inexpugnabili, & perpetuo, circumsepta est, illa cœlestis ciuitas, vnde & nomen ipsa accepit, Hierusalem. Significat enim visionem pacis. Est autem pax, teste August. ordo *Aug.*
tranquillus, vel ordinata tranquillitas. Nihil ergo ibi videtur, quod non sit, summo ordine collocatum, nihil deforme, aut imbecillum, aut nociuum. Nullum ibi periculum, amittendi bonum possessum. Nullus est pauper, aut ignorans. Omnes sunt pleni diuitijs inefabilibus. Omnes sapientes, fortes, speciosi, robusti sunt, & æterni. Et quamuis sapientia, virtus, & pulchritudo, iustitia, & magnificentia Dei, in conditione, & dispositione rerum naturalium appareat, ibi tamen maximè & manifestè in magnitudine gloriæ sanctorū, conspicitur.

28.

28. *OMNI operanti bonum.*) Videlicet, omnibus diebus vitæ suæ: nam iuxta Prouerb. Omni tempore diligit, qui amicus est, & bona cœlestia, dabũtur solis amicis Dei. Prou.

29. *Iudæo primùm & Græco.*) Quia primi erunt in honore, qui primi fuerunt, in fide & labore.

30. *NON enim est, acceptio personarum apud DEUM: quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: & quicunque in lege peccauerunt, per legem, iudicabuntur.*) Equissimus est iudex erga omnes Deus: reddet vnicuique præmium, pro factis suis. Nec enim est apud Deum, vllius personæ respectus, vt Ex personæ respectu sine operum examinatione, hunc iudicet, illum saluet, quemadmodum apud homines iudices esse solet: sed is idem, pariter & æquus est omnibus. Proinde, (*Quicunque sine lege*,) scil. scripta, peccauerunt Gentiles, (*sine*) scripta etiam (*lege*) propter solam naturalis dictaminis transgressionem, (*peribunt.*) (*Et quicunque in lege*) idest contra legem, scil. scriptam (*peccauerunt*) eam transgredientes, (*per legem iudicabuntur,*) idest, condemnabuntur.

31. *NON est acceptio personarũ apud DEUM.*) Acceptio personarum vitiũ est iustitiæ distributiuæ contrarium: quod tum quidem contingit, quando iudex, qualitatẽ respicit personæ, nihil ponderis habentem ad causam: vt si aliquis prælatus, propter consanguinitatem, bona ecclesiastica conferat indigno. Non enim consignitas est ratio cõueniens distributionis bonorum spiritualium. Si verò in bonis distribuendis patrimonialibus talem quis habeat respectum, non est cur censeatur personarum acceptor: nam consanguinitas est causa conueniens ad hoc. Quia igitur Deus, omnia conuenientissima ratione facit, non cadit in ipsum, personarum acceptio: disponit enim omnia suauiter. Nec valet aduersum hoc si dicas, quòd peccatorum quosdam, in suis peccatis relinquit, quosdã verò ad se vocat: quia vt dictum est, personarum acceptio, vitium est, iustitiæ distributiuæ cõtrariũ: iustitiæ verò nulla est ratio, vbi non est ratio debiti: Deus autem nõ ex debito, Tit. 3. sed gratis, ad pœnitentiam vocat. Nullus ergo apud Deum, est personarum respectus. Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, ait Paulus, sed secundum suam misericordiam, saluos nos fecit. Similiter in prædestinatione sanctorum, cum longè minor inueniatur ratio debiti, sed summa misericordia, non datur illic personarum acceptio. At verò, in adultis iudicandis, de quibus hîc propriè, agit Paulus, acceptio esset personarum, nisi pro cuiusque meritis, illis tribueretur præmium. Nam quanuis per se officijs humanis, non valeamus assequi futuram gloriam, diuina tamen præeunte gratia & cooperante eadem, tanquam obsequijs filiorum Dei, debentur æternæ vitæ præmia ex ipsius stipulatione, qua, seruantibus mandata, vitam illam promisit. Paruuli verò, in omni æuo, sine proprijs operibus, partim, ob meritum, fidemq; Christi, aliquo sacramento aplicitum, vel in lege naturæ, aliquo sacrificio, recipiebantur in regnum. Partim verò (vt qui tale sacrificium, vel sacramentum non receperunt) ob peccatũ Adæ, inde exulabunt, absque pœnarum verò sensu. Nam sicut in ipso, omnes deliquimus, ita in Christo, omnes meruimus, quibus eius aplicatur fides. Et vt reprobi, ob parentis noxam, sententiam exilij, perferunt: ita & prædestinati, ob merita Christi, sempiternæ potiuntur hæreditatis. Vnde constat, nullam in eis subesse personarum acceptionem, sicut nec in angelis, quos Deus absque discrimine omnes ante propria merita, sua dignatus est gratia, quemadmodum & nostros primos parentes. Omnes igitur mortales, ex æquo iudicabuntur secundum merita: adulti, secundum propria: paruuli verò, secundum communia, nẽpè Christi, aut primorum parentum. Nihil tibi proderit, ô homo, in causa animæ tuæ, ante tribunal Christi, quòd fueris Romanus, aut Hebræus, Græcus,

aut

aut barbarus, nobilis aut ignobilis, ad hoc quod rationem vitæ præteritæ, exactè non reddas: quinimo, tanto vtiq; maiorem redditurus es, quanto plus boni, dum adhuc viueres, accepisti de manu Domini: & pro meritis tuis, erit merces tua, siue in bono, siue in malo.

32. *Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.*) Hunc locum, sapienter vt omnia, explicat D. Hiero. cuius verba sunt hæc. sine lege, inquit, litteræ, in lege naturæ. Hoc loco, peribunt & iudicabuntur, vnum voluit intelligi. quia & qui perit, per Dei iudicium perit, & qui iudicatur, peccator perit, sicut scriptum est, quia peccatores peribunt. Nam & similes illos facit, dicendo, non auditores tantum iustos esse, sed factores. Et paulò inferius dicit, Gentes in die Domini iudicandas. Quis enim dubitat, tam sub lege positos, quàm sine lege degentes, nisi Christum crediderint, perituros? Hæc Hiero. Animus verò Apostoli, per hæc verba, & quæ immediatè sequuntur, est, ostendere quòd non sit personarum acceptio apud Deum, eo quòd omnes qui peccant, puniûtur. Iudæos item demittere, qui ex eo quod legem recepissent, putabant, immunes fore, à reddenda ratione malefactorum suorum: vnde subditur. Hiero.

33. *ET quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.*) Intelligit legẽ scriptam, datã Iudæis, per quam vtiq; omnes, illius transgressores, iudicabuntur.

34. *NON enim auditores legis, iusti sunt apud DEVM, sed factores legis iustificabuntur.*) Hoc directè tendit aduersus gloriationem Iudæorum, iactantium se suprà gentes, de accepta lege: ideò Apostolus rationem reddit, quare non sint Gentibus meliores. Dixerat enim quicunque lege accepta peccauerunt, per legẽ iudicabuntur, non enim auditores legis, iusti sunt, &c. ac si diceret, non satis est audisse legem, vt iustus habearis apud Deum, ne quid hoc nomine tibi blandiaris ô Iudæe, (*sed factores legis iustificabuntur.*) idest, qui factis ac moribus, legem exprimunt, præstantq;: ij denique, iudice Deo, iusti habebuntur.

35. *Factores legis iustificabuntur.*) Intelligitur de credentibus. Fides enim Christi, siue implicita, siue explicita, semper fuit radix & fundamentum iustitiæ Dei, iuxta illud supra dictum, Iustitia Dei, in eo reuelatur ex fide in fidem. Ex fide articulorũ, in fidem præmiorum. ex fide cordis, in fidem operis. Adultus ergo qui vult iustus fieri apud Deum, opus est in primis, vt credat quæ Deus & ecclesia dicit, deinde vt faciat quæ fides præcipit: videlicet, vt resipiscat vitæ præteritæ, vt speret præmium promissum, vt baptizetur, in nomine Patris &c. hæc ad primam iustificationem. Quæ verò deinceps sequentur opera, deseruient ad augmentum prioris: & sic intelligitur illud Iacobi Apostoli. Estote factores verbi, & non auditores tantum, si quis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro, &c. & illud Saluatoris, Qui audit verba mea, & non facit ea, similis est viro stulto, qui autem audit, & facit, similis est sapienti. Abeant ergo stulti Lutherani, qui à diabolo suasi, audent asserere, solam fidem satis esse ad salutem. Disperdat illos Deus tanquam mendaces, & faciat illos descendere in infernos viuentes. Rom. 1. Iac. 1. Mat. 7. Psal.

36. *CVM enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt: eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis, scriptum in cordibus suis: testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum, accusantium, aut etiam defendentium, in die, cum iudicabit Deus occulta hominum, secundum Euangelium meum, per Iesum Christum.*) Ostendit quòd factores legis, etiam si non sint auditores, iustificabuntur. Nã Deus amplectitur, approbatq; benefacta, etiam si nulla sit lex: & magis auet fatur eos qui eum legem habeant, legi non obediunt: quanquam nullis omnino deest lex. (*Cum enim gentes,*) idest, na-

nationes, (*quæ legem non habent,*) scili. Mosaicam, (*naturaliter,*) idest, naturæ ductu, (*quæ legis sunt,*) idest, quæ lege iubentur, (*faciunt,*) scili. vltrò. (*Eiusmodi legem non habentes,*) idest, quamuis nullo legis Mosaicæ præscripto, moneātur, tamen, (*ipsi sibi sunt lex,*) idest, legis vice: propterea quod (*ostendunt opus legis, scriptum,*) idest, insculptum, non in tabulis, sed (*in cordibus*) idest, in mentibus suis: & quidquid apud eos qui sub lege viuunt, geri solet apud tribunal, hoc in illorum pectore geritur: dum pro eis, aut aduersum eos (*testimonium reddit illis conscientia ipsorum & cogitationum,*) idest, cogitationibus, genitiuo pro ablatiuo, more Græcorum, vel conscientia cogitationum, idest, quæ constat ex cogitationibus, (*inter se inuicem,*) scilic. altercantibus, quid faciendum vel non faciendū. quæ quidem cogitationes, secundum doctrinam euangelij Christi, erunt accusantes, aut defendentes nos in die iudicij: propterea inquit, accusantium, aut etiam defendentium, idest, accusantibus aut defendentibus nos (*in die*) iudicij, (*cum iudicabit Deus occulta hominum.*) Nam quod nunc fit in præcordiorum latebris, tunc, palàm fiet sub omnium oculis, pronuntiante eo, cui nihil est occultum. & secundum hæc .s. consciēciæ testimonium, & cogitationes quas olim habuerunt, iudicabit illos Deus, quia bonum, malumvè non ignorasse, probantur, ac proinde cogitationes defendent, aut accusabunt eos in die iudicij. Verùm hoc iudiciū, aget Deus (*per Christum*) filium, nunc Dominum ac seruatorem, olim iudicem futurum totius humani generis. atque hæc quidem erat pars euangelij quod Paulus prædicabat, ne quis fabulam, aut somnium esse putet: propterea dicit (*secundum euangelium meum,*) scili. quod ego prædico.

37. *GENTES quæ legem non habent.*) Inteligitur de lege scripta, solis Iudæis data. Sed ne Iudæi superbirent, quòd præter suam, nulla esset alia lex, addit, quòd & gentes habebant legem & seruabant illam melius illis. In quo vicissim, honorem Ethnicorum resarcit, in quos suprà, acri accusatione, inuectus fuerat. Vnde dicit.

38. *Naturaliter ea quæ legis sunt faciūt.*) Inteligitur hoc, non de præceptis iudicialibus, aut cæremonialibus, quæ ad Iudæos solos pertinebant, qui proinde soli, ad eorum obseruationem tenebātur: sed de moralibus, quæ sunt præcepta decalogi, quibus vniuersum humanum genus, natura ipsa, tum instituit, tum etiam obligauit. *Naturaliter,* inquit, *ea quæ legis sunt faciunt,*) nō dicit omnia, hoc enim fuit solius naturæ integræ, in primis parentibus, qui, parte sensitiua per iustitiam originalem rationi subdita, poterant naturaliter implere omnia præcepta, quoad substantiam operum. Nos verò in natura lapsa, non omnia, sed tantum aliqua. Vnde Augusti. neque in malis, inquit, adeò est de trita imago Dei, quin in sua impietate, aliqua legis opera faciant: licet, tam illi, quàm nos, absque gratia nequimus vllum meritoriè adimplere. ideò non dicit, naturaliter legem complent, sed quæ legis sunt faciunt: quæ si fecissent, vel si faciebant, Deus tunc succurrebat illis per speciale auxilium, illustrando eorum mentes altiori lumine, quo possent in Dei amicitiam recipi, & iusti apud ipsum haberi, sicut & de beato Iob dicitur, quod erat iustus, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo. Et ipsemet hoc ipsum testatur, dicens, vestigia eius, idest, præcepta naturalia, secutus est pes meus, idest, vita mea, vias eius custodiui.

Aug. in de spū, et lrā. c. 28.

Iob. 1.

Iob. 23.

Tho.

39. *IPSI sibi sunt lex.*) Philosophus inquit, quod lex est sermo, coactionem habens, ab aliqua prudentia & intelectu procedens. Est autem quadruplex dignitatis gradus in hominibus, vt notat S. Tho. primus & supremus est eorum qui non ab alijs, sed à seipsis interius inducuntur ad virtutem. Secundus est eorum, qui inducuntur ab alio, sed sine coactione. Tertius verò eorum, qui coactione indigent ad hoc quod

Eth. 10.

Tho.

fiant

fiant boni. quartus denique est eorum, qui nec coactione, ad bonum dirigi possunt: de quibus est illud Prophetæ, Frustrà percussi filios vestros, disciplinam non receperunt. De primo igitur gradu, intelligitur hic Apostolus, quatenus aliqui Ethnicorum, fungebantur officio legis ad se ipsos, vt ait D.Tho. instruendo se, & inducendo ad bonum per lumen naturalis rationis,non tamē, sine aliquo cœli fauore. Et hoc etiam modo intelligitur illud Apostoli,ad Thimoth. iusto non est posita lex: hoc est, exterius lege non cogitur: sed posita est iniustis, qui indigent exterius cogi.

Hiere.2. Tho. 1.Thi.1.

40. *QVI ostendunt opus legis,scriptum in cordibus suis.*) idest, illi qui sibi sunt lex, ostendunt operibus exterioribus, quòd habeant interius in voluntate, scripta omnia opera, quæ lex rationis præcipit vt faciant, qualia sunt, Deum diligere plusquam se,& proximum tanquam se, & quæ ex his proficiscuntur opera.

41. *IN cordibus suis.*) Cor nostrum, est quodam membrum, in cuius cellulis spiritus vitales, motoresq; ingenerantur: atque hac ratione, transfertur nomen cordis in sacris literis, ad significandam voluntatem, quæ omnium est potentiarum motrix: quare & tota mēte, & toto corde, iubemur Deum diligere. & quia omnis qui amat, habet id quod amat in corde, ideò illi qui amant viuere secundum legem rationis, habent opera legis in cordibus quasi scripta, quæ illis ratio ostendit, & præcipit vt faciant: & sic exterius ostendūt, quid habeant interius,& glorificant patrem verum, qui in cœlis est.

42. *Testimonium reddente illis consciētia ipsorum.*) Conscientia,vt ait D.Tho. est aplicatio scientiæ, seu cognitionis habitæ, ad opus particulare, qua iudicatur, rectum ne sit,an prauum: & quia iudicium sumitur, collatione facta ad rationem, quæ est lex actionum, seu norma, fit, vt testimonium conscientiæ, sit manifestum indicium operum legis, quæ scripta sunt in cordibus nostris. Est ergo sensus, quòd cum gentes, in lumine naturali, conscientiā habeāt, vnum esse colendum, summum rerum opificem, eaq; à nobis præstanda alijs officia, quæ nobis metipsis optamus, per id ostendunt, rem legis insculptam gestare in cordibus. ex quo etiam manifestum fit, quod viuere secundum rationem, est homini naturale: peccare verò, est contra naturam hominis,quatenus homo est.

Tho.

43. *ET inter se inuicem cogitationum.*) Quod dixit, conscientia ipsorum, exprimit,dum ait, (*& inter se inuicem cogitationum*:) idest, consciencia quæ constat ex cogitationibus,inter se se inuicē, scil. altercantibus de veritate & iustitia: & qualis fuerit cogitatio, talis erit, & conscientia. tu igitur, cogitas,quòd furtum & homicidiū sunt fugienda, si hæc non fugis, contrà conscientiam agis. tu cogitas, quòd vnus Deus, est super omnia colendus: si eum colis, secundū conscientiam agis. sed si animus est anceps, cogitationem sequere,quæ tibi videatur, secundum ius esse naturæ.

44. *Accusantium, aut etiam deffendentium, in die, cum iudicabit Deus occulta hominum.*) Cogitationes quæ nunc sunt occultæ, erunt in die iudicij omnibus manifestæ: quarum aliquæ, accusabūt reprobos, propter eorum praua opera, cogitationibus bonis contraria: aliquæ tuebuntur ignorantes, ignorantia scil. inuincibili, dum cogitatio illis bona fide persuasit,licitum esse quod faciebāt. Vnde sicut Iudæi iudicabuntur per legem scriptam, ostendentem eis viam veritatis: ita gentes, immò & omnes peccantes in ius naturæ, iudicabuntur per suas cogitationes, eandem veritatem proclamantes.& sic potest intelligi, quomodo conscientia in hoc seculo, fiduciam parit: & in futuro,gloriam: dicente beato Euangelista Ioanne, Si cor nostrum, non reprehendit nos, fiduciam habemus ad Deum. & Apostolus,Gloria,inquit, nostra, hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.

Tho. Aug.2. de ciu. 1.Ioa.3. 2.Cor.1.

45.Cum

45. *(CVM iudicabit DEVS occulta hominum.)* Conscientia & cogitatio humana, oculis humanis omnino est occulta, ac proinde solus Deus de illa iudicare potest, & iudicabit, in illo die cum illuminabit abscondita tenebrarum, ad confusionem iniquorum, laudem verò bonorum. illi enim contrà, hi verò, secundum suam conscientiam, operati sunt. Tunc ergo cognoscentur dolosi, fallaces, duplices corde, hipocrytæ, & traditores, & huiusmodi: qui omnes magnam Dei sentient indignationem.

46. *PER IESVM CHRISTVM.)* Christus Dominus, constitutus est à
Act. 10. Deo, iudex viuorum, & mortuorum. nam ei, tanquam redemptori competit vniuersale iudicium, in quo videbitur ab omnibus, siue bonis, siue malis. iuxta illud beati Ioa. in Apocal. Vide-
Apo. 1. bit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. sed à bonis quidem videbitur, etiam secundum gloriã diuinitatis, dicẽte
Isa. 33. Isaia, Regem in decore suo videbunt. à malis verò secundum naturam humanitatis tantùm, quia scriptũ est, Tollatur impius, ne videant gloriam Dei.

47. *Secundum Euangelium meum.)* Hoc quod prædictum est de futuro iudicio, est vna pars euangelii, quod Paulus prædicabat. Et quod suprà vocauerat euangelium Dei, dicit modò euangelium suum: aliter tamen, & aliter. euangelium quidem Dei, tanquam authoris, & reuelatoris ipsius: suum autem, tanquam ministri. Et quanuis baptismi, esset etiam minister, non poterat propriè dicere baptismum suum: quia in baptismo, nihil operatur industria hominis. Sed in euangelio prædicando, industria hominis operatur: iuxta il-
Eph. 3. lud, Prout potestis legentes inteligere, prudentiam meam in ministerio. Baptismus, & gratiam confert, & est professio fidei: ideò tantum dicitur Christi, per cuius vnius gratiam, & fidem, iustificamur. Euangelium verò sanctificationem etiam operatur, monendo, scil. audientium animos, quod ministris, suo quoque modo conuenit.

48. *SI AVTEM tu Iudaeus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora instructus per legem, confidis te ipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ et veritatis in lege. qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris? qui dicis non mœchandum, mœcharis? qui abominaris idola, sacrilegium facis? qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis, Deũ inhonoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est. Circuncisio quidem prodest si legem obserues, si autem præuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est. Si igitur præputium iustitias legis custodiat, nonne præputium illius in circuncisionem reputabitur, & iudicabit id quod ex natura est præputium, legem consummans, te qui per literam et circuncisionem præuaricator legis es? Non enĩ qui in manifesto, Iudaeus est: neque quæ in manifesto in carne, est circuncisio: sed qui in abscondito, Iudaeus est: & circuncisio, cordis in spiritu, non litera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.* Conuertit se ad Iudæos, docens: opere, non nomine tantum, debere esse Iudæum, eumque esse verum, cuius occulta sunt bona, respiciẽs ad illa prima verba huius capitis, inexcusabilis es omnis qui iudicas. & præterea amplificat quod dixerat, non auditores, sed factores legis, æstimari apud Deum, vt potè quod non solum facientes naturaliter legem sine auditu, iusti olim habebantur, verùm quòd auditores contra absque opere, peiores sint existimandi. Inquit ergo, *(Si autem tu Iudaeus,)* quasi dicar, audi me nunc ô Iudæe, vt comprimatur tuã elatio, *(si tu Iudaeus cognominaris,)* cuius cognomento tibi places, *(& requiescis in lege)* tibi à DEO prodita, quasi per eam certificatus in credendis & in agẽdis, *(& gloriaris in Deo,)* tanquam in authore tuæ religionis, per quem legem accepisti, *(& nosti voluntatem eius, & probas.)* idest, potes probare præ gentibus *(vtiliora,)* Vt non solùm ipse di-

noſcas quæ fugienda, quæ expetenda ſint, verumetiam quæ in bonis præcipua, & hæc quidem dignoſcis (*instructus per legem*,) id eſt magiſterio legis edoctus, & ex ſacris literis à Deo profectis, (*confidis*) etiam, (*te*) ſcili. poſſe (*eſſe ducem cæcorum*) vel cæcis, (*Lumen eorum qui in tenebris ſunt.*) quaſi dicat, confidis te prælucere poſſe ijs qui in tenebris verſantur, hoc eſt, (*Eruditorē*) eſſe poſſe (*inſipientium*) id eſt, parum ſapientium, (*magiſtrum*,) id eſt, doctorem, (*infantium*,) id eſt, ſtultorum, (*habentem formam ſcientiæ & veritatis in lege.*) quaſi dicat, ideò ita confidis, & hæc iactas, quia habeas formam veræ ſcientiæ, & certæ veritatis in lege, id eſt per legem ad quam ſemper reſpiciens errare non potes. Hoc igitur tibi lex præſtitit, vt formam, vitæque præſcriptum, ac veri normam teneas. ſed num ideò Ethnico præferendus es? quaſi dicat, non opinor, imo lex facit, vt deteriorem etiam cauſam ſis habiturus apud tribunal Dei, niſi ſecundum legem de qua gloriatis, vitam inſtituerîs: itaq; ſcientia quam iactas, in te retorquebitur. Quid enim mihi te iactas, legis oſtentator? (*Qui ergo alium doces, teipſum non doces?*) id eſt, cur te ipſum non doces? (*qui prædicas non eſſe furandum, furaris?*) id eſt, ipſe furtum committis? (*qui dicis*,) id eſt, denuncias, (*non mæchandum*,) id eſt, vitandum eſſe adulterium, (*mæcharis?*) id eſt, ipſe committis adulterium? (*qui abominaris idola*) id eſt, execraris ſimulachrorum cultum (*ſacrilegium facis?*) id eſt, ſacrilegio pollueris? (*Qui in lege*) id eſt, de lege, Deo authore data, (*Gloriaris*,) id eſt, iactas temetipſum apud homines, ac venditas, idem (*per prævaricationem legis*) legem transgrediendo. (*DEVM.*) ſcil. legis authorem (*inhonoras?*) id eſt, dedecoras, ac dehoneſtas, & vnde tibi gloriam aucuparis apud alios, hoc illi vertis in probrum, cui ſoli omnis debebetur gloria? Quid enim eſt iſtud aliud quàm dehoneſtare Deum, quod quidem in te eſt, nam ad ipſum, nulla peruenit ignominia. Ecce enim gentes, veſtram malam conuerſationem videntes, vos induceitis in Dei blaſphemiam, de quibus olim queſti ſunt ſacri Vates, nominatim autem, Eſaias, & Ezechiel, (*nomen*) inquiunt (*DEI*) per vos, id eſt, culpa veſtra, (*Blaſphematur*) id eſt, malè audit, ac probris afficitur, & ignominioſum habetur (*inter gentes.*) ſcil. idôlis deditas, dum Dei, legiſq; titulo gloriantes, impiè viuitis. (*Circuncíſio quidem prodeſt, ſi legem obſerues*,) ac ſi diceret, non ſatis eſt, Iudæum eſſe natū, aut in Iudæorum religionem cooptatum eſſe, ſed eatenus profuerit tibi circuncíſio, ſi id præſtes, cuius gratia data eſt circuntiſio, ſiq; vita præſtes, quod cæremoniis profiteris. (*Si autem prævaricator legis ſis*,) id eſt, ſi legem tranſgrederis. (*Circuncíſio tua, præputium facta eſt.*) quaſi dicat, nihil confert circuncíſum eſſe, cum apud Deum perinde ſit, quaſi præputium habeas incircuncíſum. (*Si igitur præputium*,) id eſt, præputiatus homo (*iuſtitias legis cuſtodiat, nonne præputium illius in circuncíſionem reputabitur*,) id eſt, gentilis homo ſeruans legem, reputabitur pro circuncíſo. ac ſi apertius diceret, quemadmodum Iudæo, circuncíſio, vertitur in præputium, niſi reliqua item legis edicta præſtet, quæ ad bonos mores faciunt, ita nihil oberit Ethnico præputiū, imò pro circuncíſo habebitur ipſi Deo, ſi ignoratis, & neglectis legis cæremonijs, ea præſtet, in quibus ſumma legis finiſq; ſitus eſt, videlicet, integram, puramq; vitam: ſiq; Chriſto, qui legum omnium eſt ſumma, obtemperet. (*Et iudicabit*,) id eſt, ſtabit in iudicium, aduerſum te, (*id quod ex natura eſt præputium*,) id eſt, præputiatus homo (*Legem conſummans*,) id eſt, implens, iudicabit inquam te. (*qui per literam & circuncíſionem*,) id eſt, qui literæ inhærens tantùm, & circuncíſioni, (*prævaricator*,) id eſt, tranſgreſſor (*legis es*) minima obſeruans, & præcipua omittens, cæremonialia implens, & moralia tranſgrediens: & ita non ſolùm æquabitur in hac parte Ethnicus Iudæo, verum etiam præferetur, vt hoc ipſo Iudæo melior habeatur, quòd circuncíſionem neſciat, ideòque Ethnici inno-

cen-

centia damnabiliorem ostendet Iudæi impietatem: quod is alienus à legis professione, legis tamẽ finem ac mentem, vita exprimat, cum Iudæus verbis, ac syllabis legis innitens, & circuncisionis nota legẽ professus, violet id quod est totius legis caput. (*Non enim qui in manifesto,*) idest, coram hominibus (*Iudæus est,*) hunc .s. Deus, verum Iudæum spiritualiter reputabit, (*Nec qua in manifesto, in carne est circuncisio*) idest, circuncisionem carnis exteriorẽ, Deus, veram reputat, (*sed qui in abscondito Iudæus est,*) idest, iustitias legis obseruans, hic inquam coram Deo, Iudæus est, (*& circuncisio cordis,*) scil. vera est, quæ (*in spiritu,*) scilic. fit, (*non litera*) idest, carne: (*Cuius laus non ex hominibus sed ex DEO est.*) qui intuetur abscondita cordium, eiusque calculo comprobati, solida fœlicitas est.

49. *SI autem tu.*) Hactenus in tertia persona, locutus est cũ gentibus, nunc verò apostrophè vtitur in secunda, ad Iudæos, quæ vehementiorem habet insultandi acrimoniam.

50. *Iudæus.*) Triplex fuit Iudæis, honorificentiæ nomen, vt in hoc loco adnotauit Ambrosius, à tribus patriarchis deductum. (*Amb.*) gloriabantur enim se fuisse filios Abrahæ, ob fidei meritum. (*Ioa. 8.*) nuncupabantur & honoris gratia Israelitæ à Iacob, qui propter auctam in ipso eandem fidem, appellatus est Israel. tertiò, dicti sunt Iudæi, non à Iuda Machabæo, vt quidam dicunt, fortè propter (*Tho.*) hoc, quòd Iudas Machabæus, gentem illam multis in locis dispersam congregauit, & protexit. inuenitur enim nomen Iudæorum ante Iudam Machabæum, iuxta illud Hester, Iudæis noua lux oriri visa est. (*Hest. 8.*) sed à Iuda Patriarcha dicuntur Iudæi: tum, propter historiam diuisionis tribuum. cum enim tempore Roboam Regis, decem tribus (*4. Re. 17.*) ab eius regno se segregarunt, & vitulũ aureum adorauerunt, ob hoc peccatum, in transmigrationem sunt ductæ ab Assyrijs, de quorum reuersione, nulla fit méntio in scriptura, vt ait S. Tho. sed (*Tho.*) potius terra mansit occupata ab alienigenis, qui postmodum Samaritani sunt dicti. duæ autem tribus .s. Iudæ, & Beniamin, adhærentes regno Roboã, perseuerauerunt in cultu & lege Dei: & quanuis in captiuitatem Babylonis fuerunt ductæ, postmodum tamẽ per Cyrum Regem Persarum, sunt reducti (*1. Esd. 1.*) in terram suam. & quia tribus Iudæ maior erat, ab ea gens tota illa denominabatur, non solum illi qui erant ex tribu Beniamin, sed etiam de alijs tribubus reuertentibus, qui se illis adiunxerunt. tum maximè, propter significationem Christi, inde descendentis, in cuius figuram, benedixit ei pater suus dicens, Iuda, te laudabunt fratres tui. (*Gen. 49.*) inter gentes autem, maximè inter Græcos, & Romanos, hoc nomine, fuit celebris populus ille.

51. *Cognominaris.*) Vt contundat eorum arrogãtiam, non concedit illis rem, sed nomen tantum, in fine conclusurus, non esse verum Iudæum, qui in manifesto circuncisionem gestat in carne, sed qui in spiritu, circuncisus est corde. declarans etiam per hoc, quòd non auditores sed factores legis, habentur iusti apud Deum, & quòd Deus non sit personarum acceptor. non enim propterea quod Iudæus quispiam sit, aut cuiusuis illustris prosapiæ, melior loco est apud ipsum.

52. *ET requiescis in lege.*) Qui dubius est intellectu, non quiescit, sed vtrinque solicitatur: qui autem sapientiæ certitudinem accipit, mente quiescit. hinc sapiens, intrans, inquit, scili. sapientia, (*Sap. 8.*) in domum meam, conquiescam cũ illa. Iudæus quidem per legem, citrà negotium philosophiæ, habebat certam ac veram cognitionem de credendis, & agendis, ideò in lege quiescebat, præter quam nihil amplius sibi deesse ad salutem arbitrabatur.

53. *ET gloriaris in DEO.*) idest, gloriaris te solum nosse Deum, ipsumq; velut authorem tuæ religionis iactas. præposterè, vt ait Augu. de Deo gloria- (*Aug. in de spũ, et lrã*)

 bantur

bantur isti, non scil. eo modo quo postu lat gratia, quæ non operum meritis, sed gratuitò donatur. at ita illi gloriabantur in Deo, velut qui soli meruissent legem eius accipere, quam sua iustitia arbitrabantur implere.

54. *Et nosti voluntatem eius.*) scil. per legem, cuius est munus ostendere animum & voluntatem legislatoris.

55. *ET probas vtiliora.*) idest, scis aprobare, eligendo non solùm bona à malis, sed etiam meliora minus bonis, qualia sunt quæ pertinent ad amorem Dei, & proximi, quod erat maximum
Mat. 22. in lege mandatum.

66. *Instructus per legem.*) idest. magisterio legis edoctus, & ex sacris litetis à Deo profectis, scili. nosti voluntatem Dei, & dignoscis quæ fugienda, quæ expetenda sint, quæq; in bonis præcipua: vt suprà. & nota, quòd non dicit, facis voluntatem Dei, aut vtiliora, sed nosti, & probas: vt per hæc describat qualitatem personarum, quas Deus non respicit, cum in eis iustitia non cõsistat, quin potius cum eiusmodi priuilegia, beneficia potius sint Dei, quàm ipsorũ merita, magis eos inde pudefacit, redarguitq; vrgentius ingratitudinis.

57. *Confidis teipsum esse ducem cæcorum.*) Prima inscitiæ causa est, cum quis caret ingenio, seu mentis oculis, aut luminis rationis, huiusmodi tanquam cæcus, nõ potest doceri viam, sed tantum duci: hoc est, non potest lumen scientiæ percipere, vt ipse per se videre possit quid sit agendum, sed præbet ei homo ducatum vt cæco, mandando quid sit agendum, quanuis mandatorum rationem non agnoscat. Hoc muneris arrogabant sibi turgidi Iudæi, conuersi ex Iudaismo, ideò non dicit, dux es eorum, sed confidis, vt eorum notaret iactantiam; & respondet hoc primæ dignitati, qua dixerat, Iudæus cognominatis, quasi
Ps. inde posset tanquam videns, (quoniam notus in Iudæa Deus) cæcos Gentiles ducere.

58. *Lumen eorum qui in tenebris sunt.*) Hi sunt qui defectu præceptoris versantur in tenebris ignorantiæ, cum aliàs sint apti ad discendum, si esset qui eos doceret: & respondet hoc, ei quod dixerat, requiescis in lege: quæ quidem lumen est, & lux vitæ, iuxta illud, Lex Domini immaculata conuertẽs animas, Ps. præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Apti quidem erant Ethnicorum multi ad discendam veritatem: ideò filius Dei venit in mundo factus homo, quò posset eos docere, & illuminare sedentes in tenebris, & vmbra Luc. 1. mortis, sua lege euangelica.

59. *Eruditorem insipientium.*) Hi sunt, qui quanuis habeant ingenium, & lumen intellectus alicuius disciplinæ, nondum tamen in ea consummati, indigent magistro qui erudiat eos, idest, eruat à ruditate, quæ à principio inest omnibus qui instruuntur. respondet autem hoc, ei quod dixerat, gloriaris in Deo, quia nulla est alia sapiẽtia quàm nosse Deũ, nec est alia gloria. in hoc glorietur, inquit, qui gloriatur, scire & nosse me. Ioa. 17. Hæc enim est vita æterna, vt cognoscant te, & quem misisti Iesum Christum.

60. *Magistrum infantium.*) Hi sunt paruuli ætate vel sensu qui indigent doceri prima rudimenta: & respondet, ei quod dixerat, nosti voluntatem DEI. Nam secundum hanc tradenda sunt prima religionis principia.

61. *Habentem formam scientiæ, et veritatis in lege.*) Formam, inquit Chriso. Chry. non rem, sed imaginem, & exemplar veritatis, quam opere non immitatis: cùm tamen gentes, sine tam expresso exemplari, ductum naturæ sequuntur. similes his sunt non pauci Christiani concionatores, qui sola forma scientiæ & veritatis contenti, verbis, non exemplo, volunt docere alios. dicuntur autẽ habere formam, quia habent sapientiũ, & sanctorũm dicta, in authoritate, quasi quandam regulam, seu formam eorũ quæ docent.

62.

62. *Qui ergo alium doces, teipsum non doces?)* Opprobrio confundit Iudæos, comparatione ad laudem suprà memoratam gentium, qui legem non habentes, ipsi sibi erant lex. Iudæi contrà, legem habentes, imò & docentes legem, erant legis violatores: quapropter, deteriorem causam apud tribunal Dei erat Iudæus habiturus, quàm Ethnicus, quia secundum legem de qua gloriabatur, vitam non instituebat. itaque sciẽtia, quam Iudæus iactabat, in ipsum retorquenda erat: quid enim se alijs iactabat legis ostentator, qui alios docens, seipsum non docebat?

63. *Qui prædicas non furandum, furaris? qui dicis non mœchandum, mœcharis?)* Ambo hæc crimina, explicatissimè prohibentur in decalogo, tanquam lethalia, non tantum operis, sed & cordis. non cõcupisces, inquit, domum proximi tui, non desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem non asinum. & pro vno boue, quinque petebantur, pro vna ouicula, quatuor. sed & de adulterio, decretum erat capitale suplicium, tam contra mœchum, quàm contra adulteram. gentibus verò, non erat tam lucida notitia, nec tam districta animaduersio: ideò maiori erant Iudæi vituperio digni. Ambrosius verò, & Aug. interpræatantur hæc mysticè, dicentes, quòd Iudæi, aduentum Christi manifestum furabantur, idest, cælabãt: & relicta lege euangelica, adulterium faciebant cum Synagoga.

64. *QVI abominaris idòla, sacrilegium facis?* Idololatriam vocat in hoc loco, sacrilegium, quod est sacrorum violatio, & contaminatio. crimen hoc, erat præ cunctis alijs abominabile in lege. Nihil enim frequentius, nec tanta vehemẽtia, erat in ea prohibitum, quàm non facietis vobis idòlum, & sculptile, nec titu-
Leu.16. los erigetis, neque insignem lapidem ponetis in terra vestra, vt adoretis eum: ego enim sum Dominus Deus vester.
Deu.7. & in Deut. iubebantur aras idòlorum subuertere, confringere statuas, lucosq; succidere & sculptilia comburere. & denique, ne inferes quidquam ex idòlo in domum tuam, ne fias anathema: quasi spurcitiam detestaberis, & velut inquinamentum ac sordes, abominationi habebis, quia anathema est. adeò erat execrabilis idòlolatria, vt nec tangere illis liceret, idòlothita: & hoc est quod ait, *abominaris*. s. per professionẽ legis: & tamen sæpissimè atque adeò fœdissimè, illa polluti fuerunt inpientissima abominatione, vt ab initio statĩ receptæ legis constat, quando aurum conflarunt, in execrandum vitulum, & historijs, tum Salomonis, tum sacris alijs compluribus, scriptum est.

65. *QVI in lege gloriaris, per præuaricationem legis DEVM inhonoras?)* Quẽadmodum legis obseruantia, in bonis operibus, est occasio videntibus vt honorent Deum, ita etiam transgressio legis per mala opera, occasio est videntibus blasphemandi. Propter hoc igitur Saluator noster, inducebat discipulos ad bene operandum, dicens, sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Et beatus Petrus, ex bonis, inquit, operibus vos considerantes, glorificent, Deum, qui scil. est, adiutor vester in bonis, minimè verò in malis. scopus itaque Christianæ vitæ, debet esse honor, & gloria Dei. tali enim fine, nullus noster labor, nullumque tempus amittitur, & omnia opera nostra, erunt valde bona, & verus honor, veraq; gloria, ex ipso nobis acrescent. è contrà verò, in epist. ad Thim. hortatur Paulus eòs qui sub iugo seruitutis agunt, vt dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini, & doctrina fidei blasphemetur: hinc etenim, hoc est, ex praua Christianorum vita, omnis blasphemia, & omnium hæresum pestis proficiscitur. Ait ergo Paulus, ò tu Iudæe, *qui in lege gloriaris*, idest de lege: Deo authore data, temetipsum apud homines iactitas, ac venditas, idem *per præuaricationem legis*, idest, transgrediendo legem, *Deum* legis authorem *inhoras*, idest, dedecoras, ac dehonestas, & vnde tibi gloriã

Tho.

1.P.

1.T

 aucu-

aucuparis apud alios, hoc illi vertis in probrum, cui soli debetur gloria, quid enim est istud aliud quàm dehonestare Deum? quod quidem in homine est, nam ad Deum nulla peruenit ignominia, vt suprà dictum est.

66. *Nomen enim Dei, per vos blasphematur inter gentes.)* Nam gentes videntes Iudæorum malam conuersationem, existimabant hoc prouenire ex mala instructione legis à Deo traditæ. & sicut per bona opera eorum, benedicebatur Deus, ita, non rectè conuersantibus Iudæis, blasphemabatur. idem dicendum videtur nũc, de Christianis nostris & de paganis, quin & de Christianis ecclesiasticis & secularibus, hi enim suo modo blasphemant nomen Christi, si non verbo, certè in opere, nã fatentes se nosse Deum, factis autem negant, vt inquit Paulus. dum enim vident ecclesiasticum, qui est lux mundi, sal terræ, iniquè agere: maiori cum audacia, & absq; vllo timore, & quadam animi securitate, seculares perpetrant mala. Sed væ vtrisq;, væ cæcis, cæcorum ducibus, ambo in foueam inferni cadent, sed profundius cadent duces, à quibus, vt ait Petrus, necesse est, vt incipiat iudicium Dei.

67. *SICVT scriptum est.)* Præpostero ordine antepostuit testimonium, quàm diceret, scriptum est. ita enim dicentis sermo dilapsus est, vt quod ex propria intentione dicebat, eodem sensu scriptum repererit. In Esaia, sic habe-
Esa. 52. tur, dominatores eius iniquè agunt, & iugiter tota die nomen meum blas-
Eze. 36. phematur. Et in Ezechiele, sic, polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis, populus Domini iste est, & de terra eius egressi, & peperci nomini sancto meo, non propter vos, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis in gentibus ad quas intrastis. Hi ergo duo sacri vates, nominatim questi sunt olim de Iudæis, quòd nomen Dei, per eos malè audiret, ac probris afficeretur, ac ignominiosum eorum culpa haberetur inter gentes, idôlis deditas, dum Dei, legisque titulo gloriantes, impiè viuerent.

68. *Circuncisio quidem prodest si legem obserues; si autem preuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est.)* erat olim circuncisio, protestatio quędam legis, sicuti nunc baptismus Euangelij, vbi populus ille nomina dabat, addicebatque sese legi, iuxta illud Pauli, testificor vni circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciẽdæ. quãobrem paruuli circuncisi, qui ante vsum rationis moriebantur, absque alio legis officio, per illam fidei professionẽ seruabantur. At verò adulti, si legis essẽt trãsgressores, à gratia circũcisionis decidebant. Et hoc est quod dicit, non satis est iudæum esse natum, aut in Iudæorum religionem cooptatum esse, sed eatenus profuerit tibi circuncisio, si id præstes, cuius gratia data est circuncisio, sique vita præstes, quod cæremonijs profiteris, sicut religiosis prodest professio, si regulam obseruent. erat quippe circuncisio, quasi quædam professio, obligans homines ad obseruantiam legis, vt dictum est. Atqui, *si preuaricator legis sis*, idest, si legem transgrederis, *circuncisio tua præputium facta est*, idest, nihil conferet tibi circuncisum esse cum apud Deum, perinde sit, quasi præputium habeas incircuncisum: Quia non seruas quod per circuncisionem profiteris. Vnde per Prophetã dicitur, omnes gentes præputium habent, domus autem Israel, incircuncisi sunt corde. Qui- *Hie. 4.*
nimo ex hoc sunt Iudæi gentibus deteriores, quia non seruant quod pro miserunt. Displicet enim Deo, infidelis & stulta promissio, vt dicitur, in Ec- *Eccl. 5.*
clesi. Inteligitur antem circuncisio pro fuisse ante euulgatum Euangelium: nã de hoc nostro tempore ait ad galat. Paulus, si circuncidimini, Christus vobis nihil proderit.

69. *Si igitur præputium, iustitias legis custodiat, nonne præputium illius in circuncisionem reputabitur?)* Quemadmodum Iudæo, circuncisio verteretur in præputium, nisi reliqua item legis edicta præstaret

ſtaret, quæ ad bonos mores faciunt, ita nihil oberit ethnico præputium, imò pro circunciſo habebitur ipſi Deo, *ſi præputium*, ideſt, ethnicus præputiatus, ignoratis & neglectis legis ceremonijs, *iuſtitias legis cuſtodiat*, ideſt, ea præſtet, in quibus ſummam legis, finiſque ſitus eſt, videlicet, integram puramque vitam. Huius ratio eſt, quia ad circuncifionem non tenebantur niſi Iu-
Hier. dæi, & quia vt ait Hiero. viſibilia indigent inuiſibilibus, inuiſibilia non indigent viſibilibus. Eo quòd viſibilia, imago ſunt inuiſibilium. Et inuiſibilia, veritas ſunt viſibilium: ideò circunciſio carnis, indiget cordis: circunciſio autem cordis, non indiget carnis: quia imagine, non indiget veritas, imago autem indiget veritate. Hæc Hyero. ſecus autem eſſet de lege euangelica, extra quam non ſufficit impleri totum ius naturæ.

70. *ET indicabit id quod ex natura eſt præputium legem conſummans, te qui per literam & circunciſionem, præuaricator legis es.*) Non ſolum æquabitur Ethnicus Iudæo in hac parte, verum etiam præferetur, vt hoc ipſo melior habeatur Iudæo quòd circunciſionem neſciat, id eoque Ethnici innocentia, damnabiliorem oſtendet Iudæi impietatem, quòd is alienus à legis profeſsione, legis mentem ac finem, vita exprimat: cum Iudæus verbis ac ſyllabis legis innitens, & circunciſionis nota legem profeſſus, violarit id, quod eſt totius legis caput.

71. *Iudicabit.*) De iudicio compara-
Mat. 12 tionis inteligitur, iuxta illud, Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam. Et Regina Auſtri, ſurget in iudicio cum generatione iſta, & condemnabit eam.

72. *ID quòd ex natura eſt præputium.*) Periphraſis eſt, & illuſtratio præputij gentium, quod non erat eis voluntaria culpa (eo quòd nō teneretur illud reſcindere) ſed res naturalis, ad differentiam præputij Iudæorum, quod ſi aliquis Iudæus haberet, eſſet illi voluntarium crimen: & ideò licet legem impleret, nihil ei prodeſſet.

73. *Iudicabit te qui per literam &c.*) Non inquit præputium iudicabit circuncifionem, ſed, *te, qui per literam*, ideſt, per aprobationem ſcriptæ legis, & circunciſionem carnis, quibus tantum inhærens præuaricator legis es. minima obſeruans, præcipua ommittēs: ceremonialia implens, & moralia tranſgrediens.

74. *Non enim qui in manifeſto, Iudæus eſt, neque quæ in carne, eſt circunciſio, &c.*) Aſsignat rationem factæ æquiparationis inter Iudæos & græcos: nempe, quòd apud Deum diuerſa ſit ratio tam Iudæi, quàm græci, ab illa quæ eſt apud homines, nam apud Deum, qui non ex corporeis notis, ſed animi pietate iudicat, Iudæi nomen amittitur, niſi Iudæi profeſsio præſtetur. *Non enim*, apud Deum, *qui in manifeſto*, (ſcil. Iudaiſmi notam in corpore circunfert) *Iudæus eſt*, ſcil. verus & ſpiritualis: *nec quæ in carne*, ſcilicet facta eſt per illius pelliculæ præputij amputationem, illa eſt vera, *circunciſio: ſed qui in abſcondito*, ideſt, intùs in animo, quem ſolus Deus inſpicit, & hinc eſtimat omnes, Iudæus ſit, ille verè, *Iudæus eſt & circunciſio cordis in ſpiritu*, illa vera eſt, *non litera*, ideſt, non illa quæ tantùm eſt ſecundum literam, quaſi dicat, ille apud Deum eſt verè circunciſus, qui cor habet circunciſum, potius quàm genitale membrum: quæ quidem circunciſio, non ſaxo, inſculptis literis fretus, ſed ſpiritu ac mente legis.

75. *Iudæus in abſcondito.*) Non eo dicitur hoc, quòd neceſſarium eſſet gentibus ad iuſtificationem, votum circunciſionis, ſicuti nunc eſt baptiſmi: ſed cum foris eſſent abſque Iudaiſmi nota, ſeruabant tamen morales legis præceptiones.

76. *Circunciſio cordis.*) Puritatem mentis ſignificat, gerit enim ſimilitudinem & imaginem cordis noſtri, pudenda illa parti-

particula, quæ abſciſione pelliculæ detegitur: atque adeò data eſt circunciſio præputij in ſignū fœderis inter Deum & homines, quo abrupto, circunciſio reddebatur infrugifera. Vnde & Prophetæ, ad hoc fœdus ſeruandum maximè, hortabantur omnes. Moſes primus, circuncidite, inquit, duritiem cordis veſtri. Et
Hiere. Hiere. circuncidimini in Domino, & auferte præputia cordium veſtrorum. Ideſt euellite idololatriam, quæ præputium eſt gentiū, ex pectore veſtro.

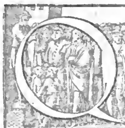
77. *Cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt.*) Veritas & bonitas vniuſcuiuſque rei, nõn eſt æſtimanda, ex probatione & commendatione humana, quæ reconditas rerum cauſas non penetrat, ſed ex Deo omnium inſpectore: & ſic iudicium veri Iudæi, & veræ circunciſionis, ad Deum ſolum pertinet, non ad homines, vnde ait, *Cuius* ſcil, veri Iudæi, & veræ circunciſionis, *laus, non ex hominibus, ſed ex Deo eſt.* Etenim cui caro eſt tantum circunciſa, apud homines quidem vt Iudæus gloriari poteſt. Cæterum, quem animus à vitijs purgatus & pronus in Chriſtum, verè Iudæum reddidit, vt fraudetur ſua laude apud mortales, certè Deus hunc agnoſcit & approbat, cuius calculo comprobari, vt
1.Re.16 ſuprà, diximus, ſolida falicitas eſt, homines enim vident ea quæ parent, Deus autem intuentur cor.

¶ARGVMENTVM, CAPVT. III.

OCET diuinus Apoſtol⁹, pmiſſiones Dei, peccatis hominum nõ irritari, neque fruſtra tum iri, cū ſit Deus verax & fidelis: omneſque mortales peccato eſſe conſtrictos, à quibus non lex, ſed Dei gratia, per Chriſti propitiatoris ſanguinem, iuſtificat.

¶CAPVT. III.

VID ergo ampliùs Iudæo eſt? aut quæ vtilitas circunciſionis? multū per omnem modum. Primū quidē, quia credita ſunt illis eloquia Dei. quid enim, ſi quidam illorum non crediderunt? nunquid incredulitas illorum, fidem Dei euacuauit? abſit. Eſt autem Deus verax, omnis autem homo mendax.

¶ EXPLANATIO.

1. *QVID ergo ampliùs Iudæo eſt? aut quæ vtilitas circunciſionis?*) Si quemadmodum ſupra dictum eſt, ſumma rei pendet à pietate vitæ, ac innocentia morum, quærat hîc forſitam ex Iudæis quiſpiam: *quid ampliùs Iudæo*, ideſt, quid reliquum ſit Iudæo, quo præcellat Ethnicum? *aut quæ vtilitas circūciſionis?* ideſt, quid retulit, circunciſum fuiſſe, ſi pietas & innocentia vitæ, æquat circunciſum, & in circunciſum: imo ſi circunciſio Iudæi peccantis, cauſam facit deteriorem? omnia quidem iſta referenda ſunt ad tempus legis ſcriptæ, non tamen euangelicæ.

2. *Quid ampliùs Iudæo eſt?*) Nomen Iudæi olim, adeò inſigne, generoſum, & glorioſum habebatur, vt nunc reputatur infame, propter peccatum occiſionis Chriſti.

3. *Aut quæ vtilitas circunciſionis?*) Circunciſio, nota erat Iudaiſmi, qua notus erat populus ille toto orbe terrarum, & ſelectus in ſingularem cultum veri Dei.

4. *Multum per omnem modum.*) Reſpondet quæſtioni dicens, quòd magni refert

refert omnino Iudaicæ gentis esse. Circa quod, notanda est singularis prudentia Pauli, qui sic laudat vtrunque populum, scilicet Iudæorum & gentium, vt nemini ansam præbeat extollentiæ. Sic eos deprimit, vt neutrius violet ius.

5. *Primùm quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei.)* Incipit enarrare priuilegia Iudaismi, & inquit, quòd in primis hoc nomine, iure gloriari licet Iudæis, *quia credita*, idest commissa sunt *eis eloquia*, idest verba *Dei*, siue quòd eis peculiariter lex & prophætiæ proditæ sunt, siue quòd eis solis Deus loqui dignatus est promissiones tanquam amicis ac familiaribus. s. quod ex eis & inter eos Christus nasceretur. Primùm magnificum est hoc honoris habitum fuisse à Deo ei genti, vt scil. circuncisionis nota designatam, & responsis suis, & promissionibus, infinitisq; beneficijs dignatus fuerit Deus. Deinde multo præparatior videtur ad fidem Euãgelicam, qui legis promissa tenet: & vero propior est, qui veri tenet imaginem: siquidem Mosi lex, & Prophetarum oracula, gradus est ad euangelicam Christi doctrinam.

6. *Primum.)* Refertur hæc particula ad ordinem prærogatiuarum Iudæorum, & dicit primum, quia per totam ferè epistolam, enarrat eorum priuilegia, propterea enim dixit, multum per omnem modum. sed obserua, quòd nõ narrat aliquod eorum rectè factum, sed tantum Dei beneficia, quos propterea meritò reprehendit quia non crediderunt.

7. *Credita sunt illis eloquia DEI.)* Abraham inter mortales omnes, electus dignusq; factus est à Domino, cui in aurem ipse loqueretur, arcanaq; de Christo venturo acciperet, nam exultauit vt videret diem Christi, vidit & gauisus est. *Ioa. 8.* Moses, vocatus electusq; est à Domino, vt esset dux populi sui, quem liberauit de manibus Pharaonis, & omniũ Ægyptiorum, transiuit mare sicco vestigio, duxit per desertum, ascendit in mõtem, vbi locutus est cum Domino facie ad faciem, à quo accepit legem. Vnde & ipse Moses, magnificans hoc benefi- *Deut. 4.* cium, inquit ad populum. Interroga de diebus antiquis, qui fuerunt antè, ex die qua creauit Dominus hominem super faciem terræ, si facta est aliquando huiuscemodi res, aut vnquam cognitum est, vt audiret populus vocem Domini loquentis de medio ignis, sicut tu audisti, & vidisti, &c. & Regius Vates Dauid, Non fecit, inquit, taliter omni nationi, &c. quare hoc? quia celsitudo tanti mysterij, non statim erat toti orbi communicanda, ne margarita conculcaretur inter porcos: sed electis tantũ committenda, donec mundus adolesceret in virum idoneum, cui promissus mitteretur.

8. *QVID enim siquidam illorum non crediderunt?)* Ex prædicta Iudæorum prærogatiua, mouet Apostolus dubium contra seipsum, dicens. Tu dicis quòd Iudæi præcellunt Ethnicos, in eo quod illis & non istis cõmissa sunt verba Dei: sed cum plures eorum manifestum sit, Dei eloquijs non credidisse, videtur nihilominus verum, quòd illi præcellant illos. respondet quod incredulitas eorum, fidem Dei non euacuauit: nec infidelitas aliquorum, potuit officere rectè credentibus: vniuscuiusque enim malitia, inseipsum redundat. cuius contrarium esset contra veritatem & iustitiam Dei, reddentis vnicuique iuxta opera sua, pœnam peccantibus, gratiam & misericordiam pœnitentibus.

9. *Quid enim si quidam illorum.* Multi ex patribus crediderunt. ideò non dicit, nulli, sed quidam illorum non cre- *Psal.* diderunt. Qui vtique non crediderunt *Eze 2.* legislatori, nec Moysi, nec ipsi filio Dei. *Ioa. 8.*

10. *Nunquid incredulitas eorum fidem Dei euacuauit.)* Idest, inanem, aut irritam fecit? hoc esset magnum inconueniens, nam si propter incredulitatem aliquorum, prærogatiua Iudæorum tolleretur, sequeretur, quòd peccatum hominis

minis fidem Dei euacuet, aboleat,& antiquet.

11. *Fidem Dei.*) Dupliciter in hoc loco sumi potest fides Dei. Vno modo, pro fide qua creditur in Deum: & sic *Th.* infidelitas aliquorum, non officit fidei aliorum. Malum enim quorundam in societate existentium, non euacuat, siue abolet aliorum bonum. & hoc facit *Aug. in epi. ad ple. Hypp.* contra illos, contra quos dicit Aug. ad quid aliud sedent isti, & quid aliud tractant, nisi vt cum Episcopus, vel Clericus, vel Monachus, vel sanctimonialis ceciderit, omnes tales esse credant: sed non omnes posse manifestari? alio modo potest sumi pro fidelitate, idest, pro firmitate, stabilitate, & constantia veritatis Dei, implentis omnia promissa sua. Hæc autem fidelitas euacuaretur, si propter quorundam incredulitatem *Gen.22.* accideret, quòd nihil amplius esset Iudæo. promisit Deus populum suum multiplicare, & magnificare, promisit *Luc.1.* etiam eis se daturum, & ex eis nasciturum. & hæc quidem (licet Christi aduentus non fuerit efficax nisi credentibus, quippè quibus solis, Christi redemptio, & passionis eius participatur effectus, iuxta illud, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius) graris promissa sunt, non sub conditione aliqua dependente ex *Ioa.1.* hominum fide, vel voluntate, vel operibus. est igitur sensus literæ, num istorum incredulitas, fidem diuinorum promissorum irritam fecit, aut mendacem eum constituit, vt hominum more offensus, & iratus, pacta rescindat, & nulli præstet, quod omnibus ex æquo promissum est? Respondet negatiuè, dicendo.

12. *Absit.*) Scilicet hoc. quin potius ita futurum est, vt nemini non præstetur promissum, nisi qui reiecerit oblatum, vt iam promissoris fidem incusare non possit, vt appareat Deus verax, qui eum mentiri nesciat, paratus sit exoluere, quidquid est pollicitus. Hinc etiam colligi potest quòd sicut incredulitas aliquorum, non potuit irritam facere fidem promissorum Dei, circa mysterium incarnationis: ita nec fides credentium, nec legis obseruatio, fuit causa quod Deus præstiterit illa. Si enim nemo credidisset (vt Chrysost. sentire videtur) nec *Chr.* legi nauasset operam, nihilominus venisset ad persoluendam promissionis fidem. Gratis enim promissus est, & *Isai.* gratis nobis datus, filius paruulus, qui natus est nobis. contra arrogantem Iudæum, qui suis ipsius meritis ascribit, aduentum Iesu Christi.

13. *EST autem Deus verax.*) Desumptum est hoc, ex Hieremia Propheta dicente, Dominus autem Deus verax est. Cuius quidem intelectus enim *Hier.10* causa sit & regula omnis veritatis, voluntas autem & intelectus Dei idem sint, non potest falli, nec fallere, sed est omnino verax, imo est ipsamet veritas. & hic est sensus illorum verborum Pauli, Deus fidelis est, seipsum negare non potest, nempè quòd cum per se ille sit ipsissima veritas, si veritatem declinaret, seipsum negaret. Vtrumque autem competit in hominem, quatenus homo est, nimirum & falli posse, & fallere. Non enim sicut Deus, est homo ipsa bonitas, nec ipsa veritas, & ideò mendacium ab ipsis hominibus proficiscitur, qui suaptè culpa frustrantur promissis Dei.

14. *Omnis autem homo mendax.*) Ex quodam Psalmo desumptum est hoc, *Ps.115.* & vt docet Hiero. hic, *omnis*, pro maxima parte, dicit, sicut omnes sua quærunt, & omnes me dereliquerunt, Lucas est mecum solus. Vel *Omnis homo mendax*, idest, per se promptus ad mendacium & infidelitatem, nisi à DEO inspiretur ad eloquendum & operandam veritatem. Et tanto Deus magis apparet verax, quanto etiam infidelibus & mendacibus nobis suam fidem seruat. Nec refert quòd Ionæ prophetia de subuersione Niniuæ, nec Isaiæ, de morte Regis Ezechiæ, non sint completæ, nam cum duplex sit genus prophetiæ, alterum comminationis,

Hie. Phi.2. 2.Thi.4 Ion.3. 4.Re.20

tionis, quod non prædicitur, quasi sit omnino futurum, sed secundum præsentia hominum merita si non mutentur: iuxta illud, repentè loquar aduersus gentem, & aduersus regnum, vt eradicem, & destruam, & disperdam & dissipem illud: si pœnitentiam egerit gens illa &c. agam & ego pœnitentiam super malum &c. alterum est genus prophetiæ prædestinationis, quæ ceu simpliciter implenda profertur. illud Ionæ, est prioris generis. promissio vero Christianæ salutis, posterioris, quæ nihil à nobis dependet. Promissio inquã venturi Christi: quoniam applicatio passionis eius singulatim ad membrorum salutem, & à Sacramento pendet quidem in paruulis: & in adultis à peculiari præterea cuiusque fide & assensione. quoniam nemo, nisi qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. sed neque hoc modo, cuiusquam incredulitas, fidem Dei euacuat. Etenim cum non fuerit pollicitus saluare nisi credentem, non frangit fidem, dum incredulum non seruat. De hac autem certissima Dei fide, adducit testem Dauid, in quodam Psalmo dicentem.

Hier. 8. *Soto.*

15. *VT iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.)* Particula (*vt*) non causam, sed euentum rei dicit, idest, ac propterea factum est, vt dum mihi peccanti, promissa seruas, veracior appareres ac iustior, vinceresque eorum impietatem, qui te ob mea peccata, promissis non statutum mentiebantur.

Probat Paulus Dauidis exemplo, nequaquam ob peccatum, & incredulitatẽ populi, Dei fidem & promissionem irritam fieri, sed veracem illum semper remanere. sicut de se testatur Dauid dicẽs Deo, Tibi soli peccaui, vt iustificeris. dicatur clarius. Promiserat Dominus Dauid per Natham Prophetam, quod regnum eius in æternum stabiliret in semine suo, vt habetur in libris Reg. Postea verò cum in graue peccatum incideret, adulterij scil. & homicidij, propter huiusmodi peccatum dicebatur à quibusdã, quòd Deus non esset ei promissionem obseruaturus. Dauid autẽ nimia animi sui angustia & amaritudine pressus, mœroreque confectus, tanti flagitij veniam precans, nulla propria merita oculis Dei proponit, sed tantùm ipsius fidem, pollicentis veniam, confessis crimina: & ideò dicit, Munda me à peccato meo, quo tibi soli peccaui, (quoniã peccatũ nõ esset nisi quia contra legem tuam:) *VT* (sic) *iustificeris*,) idest, iustus appareas & verax, (*in sermonibus*) idest, in dictis tuis, quibus misericordiam promittis pœnitentibus: & mihi promisisti, in promissione à te facta de semine meo, vbi dixisti, Ego ei in Patrem, & ipse erit mihi in Filium, qui si iniquè aliquid gesserit, arguam eum &c. misericordiam autem meam non auferam ab eo: & sic re ipsa (*Vincas cum iudicaris*) idest, quoties vt vanum polliciratorem te incusabũt homines, suspicantes fore, vt ob meum scelus nõ præstes genti Dauidicæ quod pollicitus es, mœrebar ipse frustrari promisso, sed refert tamen fidem ac veritatem tuam, ita commendatiorem ac testatiorem fieri mortalibus meo peccato, si conspexerint te ne tanto quidẽ admisso offensum, vertisse sententiam.

2. Re. 7. & 11.

IN extremo quidem iudicij die, iustitia Dei clarior cunctis astris apparebit, qui peccatores vocarit ad pœnitentiam, pœnitentibus dederit veniam, iustis præmia, omnibusque constanter seruauerit fidem, etiam ipsis perfidis, qui fidem ei promissam defregimus: atque adeò ipse solus iustificabitur, qui promissorum fidem, nec minima ex parte cassauerit. Nulla ergo Iudæis hinc relinquitur occasio iactandi se amplius, cum non propter eorum merita, Deus steterit promissioni suæ, sed propter suam ipsius fidem. in quo viam sternit Paulus ad principale intentum, nimirùm quòd nõ ex operibus, sed ex fide Christi iustificamur. Satisfacit etiam illis qui hine vellẽt colligere, non ideò Iudæos, Ethnicos præcellere quòd illis & non istis facta sit de Christo promissio: nam licet non fuerit eorũ merito, fuit tamẽ diui-

diuino beneficio, præ cæteris gentibus, Iudæis propriè promissus, qui erat vniuersalis redemptor mittēdus, iuxta suū
Mat. 15 ipsius verbum dicentis, non sum missus nisi ad oues quæ perierūt domus Israel.

16. *SI autem iniquitas nostra, iustitiam DEI commendat, quid dicemus? nunquid iniquus est DEVS qui infert iram?)* Excludit falsum intelectum authoritatis inductæ, qua dixerat malum coram te feci, vt iustificeris &c. posset aliquis inteligere hoc, secundum quod dictio (*vt*) non diceret euētum rei, sed causam: & sic daretur quòd peccatum hominis directè ordinaretur ad commendādam Dei iustitiam. sed Apostolus contrariū docet, ostendens, quòd dictio, (*vt*) solum dicit euentum rei, quia scili. Dauid peccante, factum est, quod diuina iustitia manifestaretur, sicuti grauitas morbi manifestat, & commendat artem medici, tanquam materia in qua relucet. quoniam nisi peccata essent, non splendesceret misericordia iustificantis: & si Deo omnes fideles essent, non tam claresceret promicaretq; eius fides, quàm cum ab eo seruatur etiam fœdifragis, quemadmodum fides Marci Reguli, inde illustrior fuit, quòd hostibus seruata est. Non igitur dictio (*vt*) in hoc loco dicit causam, quasi peccatum hominis commendet DEI iustitiam, tanquam bonum impulsu Dei factum,
Mat. 5. vt est illud Euangelij, Videant opera vestra bona, &, Glorificent patrem vestrū. Aut sicut fabrica mundi manifestat Dei potestatem & sapientiam. vel tanquam prudentia consiliarij, qua clarificatur iustitia principis: sed tanquam malum culpæ, diaboli suasu commissum, cuius remissio & iustificatio, eximiam Dei ostendit misericordiam. Ad literam igitur venientes, facit Paulus enthymema, cuius illationem solam inficiatur, dicens, (*Si autem iniquitas nostra, &c.)* quasi dicat, poterat alicui venire in mētem, si Dei iustitia commendatior, spectatiorque redditur, hominum iniustitia, idest, estò ita sit (*quid dicemus?*). i. quid sentiendum de hoc? (*Nunquid iniquus est Deus qui infert iram?*) idest, dicemus hoc, quod Deus qui infert irā, idest, vindictam pro peccato est iniquus, aut quod velit existere peccatum, quo magis elucescat sua iustitia.

17. *Secundum hominum dico.)* Absurditatem loquendi proximè dictam, mitigat his verbis: ac si dixisset, iam non meis, sed impiorum hominum verbis loquor.

18. *Absit.)* Negatio est, exhorrentis affirmationem: vt si dixisset, (*Absit*) vt hæc cogitatio, videlicet, quòd iniquus sit Deus, pio homini vnquam in mentem veniat.

19. *Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum?)* Causam prædicti absurdi ostendit his verbis dicēs. Si Deus iniquus est, quo pacto erit iudex summus huius mundi? nam si iniquitas esset punire scelera nostra, non ei legitimè competeret, iudicium orbis, cum id quod bonum est, tanquam malum puniret, & prauis contrà præmia decerneret. Nam si vitium nostrum bonum esset, contraria eius virtus esset praua. At vero Deo competit esse supremum, & vniuersalem mundi iudicem, non ergo est iniquus, imo est iu- Ps.
stissimus, tum quia induratam iniquitatem vlciscitur, tum etiam, quia pœnitentibus donat veniam, & iustis præmia. Et sic peccata nostra sub diuersa ratione, sunt materia iustitiæ, & misericordiæ Dei, cuius vtraq; virtus in peccatis nostris præfulget, ad ipsius gloriā.

20. *Si enim veritas DEI in meo mendatio, abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor, & non (sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere,) faciamus mala, vt veniant bona.)* Repetit eandem sentētiam contra blasphemos, in quorum persona legenda sunt verba hæc. (*Si veritas*, inquit, *Dei,*) promissa seruantis, (*in meo mendacio.*) idest, in mea fidei violatione, (*abundauit,*) idest, creuit, (*in gloriam ipsius,*) illustriorem eam reddēs, meūq; probrū cessit in gloriam ipsius, (*quid*) idest,

idest, cur (*adhuc & ego,*) scil. quicunque mentior homo, qui laudari deberem, si meo mendacio Dei veritas comprobatur, cur inquam (*tanquam peccator iudicor,*) idest, eur mihi peccatum meũ imputatur (*et non*) scil. potius carni indulgentes (*faciamus mala, vt, hinc, eueniant bona.*) si quidem per nostram iniustitiam, commendabilior facta est Dei iustitia, (*quemadmodum blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere,*) idest maledici nos calumniantur, sic interpretantes, quasi nos ita loquamur, faciamus mala vt veniant bona.

Perditorum hominum sunt verba hæc, qui in via perditionis laxare habenas cupientes, non aliter in suam miseriam loqui potuerunt. Hos vocat D. Petrus, indoctos & instabiles, deprauatoresque epistolarum Pauli. Hi audientes Apostolos prædicantes, per fidem, hoc est, non ex meritis præcedentium operum, salutem esse hominibus propositam: diuinamque misericordiam inde efferẽtes, quòd peccatorum multitudinem & grauitatem, iniquis condonaret, atq; adeò, quò essent cumulatiora, eò patentior esset gratia Dei: ac denique legem subintrasse, vt ad abundaret delictum, ac subinde gratia: talem prædicationẽ ludibrio habebant stulti, interpretantes nihil aliud esse, quàm persuadere, vt homines perditẽ viuerent, cõpluraq; patrarent mala ex quibus beneficium remissionis haberent.

Hæc autem non solum in homines erat maledicentia, sed & in Deum grauis blasphemia. Cum enim peccatum sit auersio mentis à Deo, & recessus ab ordine

Dyo. secundum Dionysium, & ab eo quod est secundum naturam secundum Da-

Dam. masce, idcirco per peccatum irrogatur Deo iniuria, & directè inhonoratur De^9 non glorificatur. Veruntamen, quoniã tanta est Dei bonitas vt non permitteret malum, nisi prænosceret aliud bonum inde venturum, & tanta est virtus eius, quòd malum omninò impediret, nisi aliquod bonũ ex malo elicere posset, propterea malum culpæ, indirectè atque per accidens, scilic. præter propriam conditionem, & pręter peccantis intentionem, ordinatur & valet ad declarationem diuinæ iustitiæ, secundum quod Deus per pœnam ordinat culpã, in quo diuina sapientia atque iustitia manifestè refulget. Quemadmodum etiam ex crudelitate tyrannorum præter intentionem ipsorum, manifestauit De^9 pacientiam atque constantiam martyrum. Peccata igitur indirectè & per accidens, possunt esse materia gloriæ Dei, & sanctorum, minimè verò directè, cuius contrarium dicere, est blasphemia manifesta, & inferno digna: ideò subdit, dicens.

21. *Quorum damnatio iusta est.*) Relatiuum (*quorum*) refert blasphemos illusores, qui verbis Apostolorum peruersè intelectis abutebantur ad Apostolorum infamiam, aut ad peccati libertatem: periude de Deo paralogizantes, ac si quis de viro iusto argueret in hũc modum. Pacientia viri iusti inde refulget, quòd iniurias perfert condonatq;, ergo irrogandæ sunt illi iniuriæ. Horũ (*damnatio iusta est,*) idest, iustè, meritoque damnantur. Sicut enim non est verum sillogizandum ex falsis, ita non est perueniendum ad bonum finem, per mala, vt ait D. Tho. Vel iustè dam- *Th.* nantur ob incredulitatẽ, quòd vt Deo non possunt imputare peccatum suum, cuius ipsi sua sponte sunt authores, ita nihil gratiæ debetur istis, si quod illi suo vitio peccant, Deus sua bonitate vertit in gloriam suam. vel (*quorum*) scil. hæc nobis falsò imponentium (*damnatio iusta est*) iustè enim damnantur peruersores sacræ doctrinæ, iuxta illud Apo- *Apoc.* calyp. Si quis apposuerit ad hæc, appo- *vlt.* net Deus plagas scriptas in libro isto. vel vt ait Hiero. quid iustius quàm vt *Hie.* hanc pœnam sentiant, quam nos negare mentiti sunt, qui nihil magis quàm iustum Dei iudicium prædicamus. Hæc autem sententia non sunt facienda mala, vt inde eueniant bona: inteligenda est de malis culpæ. Peccatum enim cum sit res illicita, nullo pacto licebit vnquam illud perpetrare, quamuis sit ad euitandum maius malũ. Nec obstat-

Conc. Tol. d. 13. Concilium Tolet. vbi dicitur, quòd duo mala, licet omnino cautissimè sint precauenda, tamen si periculi necessitas, vnum ex his perpetrare compulerit, id debemus resoluere, quod minori nexu noscitur obligari. Nam vt patet ibidē ex subiuncto exēplo, admonemur quòd in malè promissis etiam iureiurando firmatis, rescindamus fidem: vt qui iurauit hominem occidere, potius frangat iuramentum quàm occidat, quoniā frangere non est peccatum, sed fecisse iuramentum. Consulere autem minus malum, quando alia via peccatum vitari non potest, forsitan erit licitum. Nam quemadmodum meretrices ad vitanda adulteria permittuntur, ita qui amicū nulla alia ratione abducere ab adulterio valeret, non esset forsitan iniquus, si cōsuleret vt fornicatione simplici citius libidinem expleret. quia consilium, non ad malum, sed ad bonum potius videtur referri, putà ad cauendum quod peius est: quare consulens non eligit minus malum, sed alter qui facit: id quod *Dist. 13. cap. ner.* colligitur ex D. Grego. eadem dist.

22. *Quid igitur praecellimus eos? nequaquam.)* Postquam egit de diuinis beneficijs quibus Iudaei fuerunt propriè donati, hìc agit de proprijs operū meritis, ideoque diuersis vtitur verbis. Suprà enim non dixit Iudaeum praecellere, sed aliquid amplius habuisse, idest, recepisse: hìc autem amputat eis excellentiam, sanè quae ad virtutem propriā & merita refertur. Vnde cum aliquid laudis videbatur tribuere Iudaeis, id protulit in tertia persona: cum verò crimina eorum tangit, humilitatis gratia ait, (*quid ergo*;) scil. dicemus nunc Iudaei, (*Praecellimus eos?*) idest, potiores sumus Ethnicis, eo quòd plura beneficia accepimus? respondet, dicens, (*nequaquā*) sanè quantum ad excellentiam personarum attinet, quia illis diuinis beneficijs, quae accepimus à Deo, non sumus debitè vsi. Vnde dicit.

23. *Causati enim sumus, Iudaeos & Graecos, omnes sub peccato esse.)* idest, argumentis docuimus (*Iudaeos pariter & Graecos*,) idest, Gentiles omnes, culpae obnoxios esse: iuxta illud, à planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas. *Isai.* Et videtur loqui Apostolus, de peccatis actualibus, nam de originali, nullam hactenus mentionem fecit. Vtriusque igitur populi crimina superius ostendit, gentium primò, quia veritatem Dei cognitam, in iniustitia detinebant: deinde Iudaeorum, quia lege suscepta, per praeuaricationem legis, Deū inhonorabant: atque adeò, neque illos sua philosophia: neque hos legis cognitione, quidquam promouisse.

24. *Sicut scriptum est.)* Ostendit propositum per authoritatem scripturae: quanuis Apostolis non erat necessarium scripturis suam praedicationem contestari, sicut nec Deo, cuius organa erāt: vtuntur tamen eis perinde atque Christus Dominus, tum, ad ostendendam consonantiam vtriusque legis, nouae. s. & veteris, tum etiam propter Iudaeos incredulos, qui nihil praeter suam legem recipiebant.

25. *Non est iustus quisquam.)* Haec verba cum caeteris quae sequuntur ex diuersis scripturae locis desumpta, referenda sunt ad populum malorum, inter quos nullus est iustus. Est enim consuetudo scripturae, vt ait D. Tho. vt quandoq; *Th.* loquatur de toto populo ratione malorum, quandoq; ratione bonorum, vt patet ex Hiere. vbi dicitur, quòd cum com- *Hie. 16.* plesset Hieremias loqui omnia quae preceperat ei Dominus, vt loqueretur ad vniuersum populum, aprehenderūt eū sacerdotes & Prophetae & omnis populus, dicentes, morte moriatur. & postea subditur, dixerunt principes & omnis populus, Non est viro huic iudicium mortis. & quòd ita verba haec debeant intelligi, manifestissimè patet, nam inter Iudaeos multi fuerunt viri praeclari, mira sanctitate & iustitia praediti, quales fuerunt Abraham, Isaac, Iacob, Dauid, Simeon, & alij quamplures. Hoc igitur primum verbum, (*non est iustus quisquā*,) desumptum est, ex Michaea Propheta, vbi

Mich.7. vbi dicitur, Perijt sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. aut ex illo Eccl.7. Ecclesiastes, Non est homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet. Sumitur autem iniustitia pro vitiositate in genere, à quo exorditur, vt ad particularia crimina descendat.

26. *NON est inteligens, non est requirens Deum.)* In quodam Psalmo scripta Ps.13. sunt verba hæc, & vtitur zeuma figura, constituens eundem accusatiuum duobus participijs. Agit autem his verbis de cognitione Dei practica, cui omnia officia semper sunt referenda, hac carebant illi de quibus loquitur, inter quos nõ erat qui inteligeret ea quæ Dei sunt, aut exquireret Deum per opera bona Hier. & sancta. D. Hiero. super hæc verba, ait, qui non inteligit non requirit, seu ideò non inteligit, quia non quærit. Deus autem tunc requiritur, cum eius voluntas inquiritur, quia omnis qui peccat, non vidit eum, nec agnouit eum, eo quòd qui peccat, Domini sui non cognoscit voluntatem: nam & vulgò nescire dicitur, cuius voluntas ignorata est.

27. *Omnes declinauerunt.)* scil. à regula diuinæ legis. Nam qui non quærit fundamentum, nempè Deum, necesse est vt declinet.

28. *Simul innutiles facti sunt.)* idest, pariter innutiles, ad opus ad quod fuerunt procreati. Hoc enim innutile dicitur, quod non consequitur finem suum, vnde cum homines à voluntate & cognitione Dei declinent, propter quem facti suut, dicuntur & sunt innutiles, iuxta Sap. illud Sapientiæ, Multitudo impiorũ non est vtilis.

29. *NON est qui faciat bonum.)* Hoc est, non est qui se exerceat in virtute & probitate, iuxta illud Prophetæ, Hier.4. Sapientes sunt vt faciant mala, benè autem facere nescierunt.

30. *NON est vsque ad vnum.)* Exclusiuè inteligitur, quasi dicat, non est, vel vnus, qui scil. exerceat probitatẽ. Hactenus de Psalmo. 13.

31. *Sepulchrum patens, est guttur eorum.)* Ex Psalmo quinto desumptum Ps.5. est hoc contra impios maledicos, quorum os imprimis comparat sepulchro aperto: sepulchrum enim clausum, significat homines qui flagitia sua contegũt exterius, specie sanctitatis morum. De his inquit Saluator, Vę vobis hypocritę, qui similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intùs autem plena sunt ossibus mortuorum. Patens verò sepulchrum est, homo, quem nullus, vel metus, vel pudor cohibet, sed in publicum, scelerum fœtorẽ spirat, vel lætatus cum malefecerit, vel pestifer vt mala persuadeat, vel certè maledicus vt alienum honorem, famamq; deterat. Quin multò est sepulchro pestilentior obtrectator homo & conuitiator. Sepulchrum enim neminem occidit, sed excipiendis mortuorum cadaueribus patet: maledici autem guttur, adeò ad deuorandam alienam famam fatiscit, vt viuentes absorbeat: de cuius ore, vt est in Apocalypsi, procedit ignis, & fumus, & sulphur. Nam & famam exurit, & obnubilat gloriam, & putorẽ emittit emunctis naribus intolerabilẽ. Et ideò quemadmodum sepulchra mortuorum diligenter teguntur à viuentibus, ad vitandam pestem per aëris corruptionem, ita obstruendum est os loquentium iniqua, vel vitando, vel puniendo illos.

32. *Linguis suis dolosè agebant.)* idest, ad dolum, vsi sunt. ex eodem quinto Psalmo, etiã desumitur hoc. Ratio aũt Ps.5. quare maledici, ad dolum vtuntur linguis, est, quia ex maledicendi appetentia, protinus insurgit dolus in lingua. Sagitta vulnerans, ait Propheta, lingua Hier.9. eorum, dolum locuta est: aliud ore promittentes, aliud corde volutantes.

33. *Venenum Aspidum sub labijs eorum.)* Ex eodem quinto Psal. etiam est hoc: cui simile videtur illud Deut. Fel Deu.32. draconum, vinum eorum, venenum Aspidum insanabile. Meritò profectò pestilentes isti, alienæ famæ denigratores

cum monstriferis his beluis ac serpentibus componuntur, horum enim serpentium, pessimum dicitur esse venenū.

34. *Quorum os maledictione & amaritudine plenum est.)* Ex Psal. nono allegatum est hoc. Sed obserua quàm exactè depinxerit invisum hominū genus detractorum. quorum enim os, appertum, dolosum, venenosum dixerat, ait modò, & quod sit execratione & amarulentia plenum, ita vt ad maledicendum sint paratissimi: quorum iniurijs, nimia amaritudine conficiuntur proximi. ac proinde detractores illi, tanquam publica pernicies, & veluti quidam rabidi canes hominibus inuisissimi, & ingratissimi, à consortio hominū deberent profligari. Sunt enim, vt ait Sapiens, abominatio hominum detractores, cum quibus cōmisceri vetamur. *Ps. 9.* *Prou. 4.*

35. *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem)* Ex Isai. desumptum est hoc, & designatur promptitudo male agendi in pedum velocitate, omnis verò proximorum iniuria, in sanguinis effusione, hoc est, in homicidio, quod est proximi summa iniuria. Et potest intelligi tam de occisione corporum quam animarum, quas etiam adulando interficiunt adulatores. Porrò autem pedes & gressus spiritualiter, sunt voluntatis affectus. *Isa. 59.* *Psal.*

36. *Contritio & infœlicitas in vijs eorum.)* idest, in vijs seculi, siue in operibus eorum. Ex eodem loco Isai. atque etiam ex Prouerb. desumptum est hoc, & potest intelligi actiuè, simul & passiuè. quemadmodū enim alios conterunt calamitatibus, & faciunt infœlices, dum eos de iure suo perturbant, ita etiam ipsi assiduis suarum cupiditatum laboribus conficiuntur, & infœliciter opprimuntur. Lassatiq; in via iniquitatis, vias ambulantes difficiles (vt ipsi fatentur) ad aliam infeliciorem properant calamitatem: hoc est, ad pœnam æternam sensus, de qua Isaias, cōminuentur, inquit, sicut conteritur lagena figuli. & ad pœnam æternam damni, quæ est priuatio æternæ fœlicitatis, vt meritò de ipsis dicatur illud Sap. infœlices sunt, & inter mortuos spes eorum. *Isa. 59.* *Prou. 1.* *Sap. 15.* *Isa. 30.* *Sap. 12.*

37. *Viam pacis non cognouerunt.)* Ex eodem Isai. loco desumptum. per viam autem pacis intelligit rationis, vel Christi legem, quæ vtique onus est leue, & iugum suaue, & viæ eius pulchræ. Nam consilia & præcepta Christi, viæ sunt pacis, quibus itur ad illam cœlestem pacem quæ exuperat omnem sensum, in cuius pulchritudine, vt inquit Isai. sedebit populus Dei, in requie opulenta. Hanc non cognouerunt impij & peccatores, dum ambularent per viam perditionis. *Isa. 59.* *Isai.*

38. *NON est timor Dei ante oculos eorum.)* Ex alio Psalmo desumitur hoc, qui incipit, dixit iniustus &c. *Non est timor Dei ante oculos eorum:* idest, ante ipsorum considerationem. Conclusit autem huius rei allegationes in timore Dei. Nam sicut timere Deum est initium sapientiæ, ita carere timore Dei, est præcipitium malorum omniū. Vnde qui timorem Dei ante oculos semper habet, non vtique delinquit: neque enim audet seruus Dño præsente peccare. In omne ergo scelerum genus ita se præcipites dederunt iniqui Iudæi, ac si nullus esset quem vererentur, Deus. Et plus significat dicendo, non est timor Dei ante oculos eorum, quàm si diceret, non habēt timorem Dei. Nam ipsamet peccata, quibus homines oblectantur, præseferunt, ac velut digito ostendunt futuram Dei vindictā, quam nullus homo non videt, nisi tenebris peccatorum sit omnino excæcatus. *Psa. 15.*

39. *Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, ijs qui in lege sunt loquitur.)* Vtitur Apostolus figura prolepsis, idest, præocupatione exceptionis, qua se poterant Iudæi defendere dicentes, maledicta illa prophetarum, non esse in se iactata, sed aduersus Gentes. Amputat ergo eis exceptionem hanc, ostendens ea quæ in lege dicuntur, ad eos qui in lege sunt. i. quibus lex posita est, pertinere.

tinere: lex autem non erat paganis sed Iudæis edita. Sumitur autem in hoc loco lex, pro toto veteri testamento, sicut & in illo loco vbi dicitur, vt impleatur sermo qui in lege eorũ scriptus est, quia odio habuerunt me gratis. Diuiditur enim aliquando vetus testamentũ in tria, videlicet, in quinq; libros Moysi, Psalmos, & Prophetas, vt patet ex D. Luca. Aliquando verò diuiditur in legẽ & Prophetas, vt constat ex Mathæo, & ita Psalterium sub prophetiæ nomine comprehenditur. Nõ tamen negat Paulus multa etiam in veteri testamento pronuntiari pertinentia ad alias gentes, vt patet ex pluribus Isaiæ locis, & Hieremiæ, vbi dicuntur multa contra Babylonios & alias nationes. Sed obseruandũ cum D. Tho quòd quæcunque scriptura indeterminatè loquitur, ad eos pertinere videntur, quibus lex data est: quãdo verò de alijs loquitur, speciali titulo designat illos, sicut cũ dicitur, Onus Babylonis quod vidit Isaias filius Amos, & onus Tyri, & multa similia. Ea verò quæ contra alias gentes in veteri testamento dicuntur, aliquo modo pertinebant ad Iudæos, quatenùs eorum infortunia, ad consolationem, vel terrorem Iudæorum prænuntiabantur. sicut etiã prædicator ea debet dicere quæ pertinent ad eos quibus prædicat, non autẽ quæ pertinent ad alios, iuxta illud, Annuntia populo meo peccata eorũ, idest, non quæ sunt aliorum.

Ioa. 15. Luc. vlt. Mat. 22 Th. Isai. 23.

40. *Vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo.)* Incusatio hactenùs facta ab Apostolo, tàm cõtra gẽtes, quàm contra Iudæos, fuit, vt omniũ iactantiam reprimeret, & omnes deniq; homines subijceret Deo in confessione peccati, & propriæ fragilitatis: ideò inquit, *(vt omne os obstruatur &c.)* q.d. peccata gentium & Iudæorum ostendi vobis, vt ex æquo mortalibus omnibus os obstruatur, dùm non habeant vnde gloriari possint: & tanquàm infirmus medico *(subditus fiat omnis mundus Deo)* per humilitatem confessionis, ab eo solo petens, & sperãs animę iustificationem, & peccatorum remissionem.

41. *Quia ex operibus legis, non iustificabitur omnis caro coram illo.)* Quoniã poterat aliquis insurgere aduersus Paulum & dicere, quare ò Apostole tu dicis quòd omnes tacere debent, quasi nullus inter eos inuentus sit iustus coram Deo: nonne quamplures, tàm gentium, quàm Iudæorum, iusti & sancti habiti sunt apud Deũ & homines, vt Iob, Noe, Abraham, Dauid, & alij quamplures? ergo, & isti loqui possũt, & sic nõ omnes os obstrui debet vt ais. Respondet ad hoc Paulus, quòd sanctitas, siue iustitia istorum, non debetur operibus legis siuè naturalis, siuè scriptæ, sed gratiæ Dei, & fidei Iesu Christi, siuè implicitæ, siuè explicitæ, sine qua vnquàm fuit impossibile placere Deo. Vnde & Dauid, credidi, inquit, propter quod locutus sum. quasi nullus nisi credens loqui possit, & tunc loqui debet beneficia Dei, maximè, quòd per gratiam eius Christianus factus est, vt Paulus cum dicebat, gratiã Dei sum id quod sum. Psal.

Sed contrà videtur sensisse Paulus, cum superius docuit non auditores legis iustos esse apud Deum, sed factores legis iustificari. Ad hoc tamen est eadem responsio, nam factores legis, cuiuscunque legis sit, si id quod faciunt sola naturali facultate præstiterint, iustitiam quidem operum exhibent, hoc est, opera faciunt honesta, naturali ciuiliq; æquitate: qua denique iustitia iusti sunt apud homines, & vocatur illa à beato Ambrosio, temporalis, tanquàm ad ciuilem statum, & tranquillitatem pertinens. atverò huiusmodi officia, non per se sufficiunt iustificare personam, hoc est, amicos nos Deo cõstituere, quæ sanè amicitia, æterna est iustitia. Qui igitur gratis per fidem reconciliatus, eadẽ postmodum adiutus cooperatrice gratia, mandata seruat, dignus est vita æterna. Et sic sententia Pauli est verissima; quod lex, siuè naturalis, siuè scripta, siuè moralis, siuè ceremonialis, absque diuina gratia, non potest quemquã mortalium, iustum & innocentem reddere Deo, cui nisi iustus sit homo, frustrà hominibus habeatur iustus. Quis autem sit legis vsus, cum per eam non contin- Amb.

gat homini iustitia ostendit dicens.

42. *Per legem enim cognitio peccati.)* In hoc certè prodest lex, quod per eam suum quisque peccatum magis agnoscit, est nonnullus ad sanitatem gradus, morbum suum inteligere. dicitur autē lex, latius sumpta, à legendo, eòquod publicitùs legitur dum promulgatur. Græcis verò nomos, idest, norma dicitur. est enim norma & regula rationis, ostendens nobis viam qua in legitimū scopum tendamus. Et quanuis etiam à iurisprudentibus, iussa principum, leges dicantur, est tamen lex, splendor & regula diuini intelectus, quæ nos in diuinam dirigit voluntatem. Agnouit & hoc Marcus Tulius Cic. qui legē desfiniens ait, quod sit certa ratio è mente diuina manans, quæ recta suadeat, prohibeatque contraria. Vbi sumi potest ratio, pro illo lumine de quo inquit Dauid, Signatum est super nos lumen vultus tui Dñe. Tametsi Cicero de lege scripta videatur sermonem facere, quæ clarius effulgeat, quàm nunc noster intelectus, multis passionibus obnubilatus, & imbecillis factus, qui proinde scripta indiget lege adiuuari, & illuminati. nam præceptum Domini lucidū, illuminans oculos. &, mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ.

Cic.

Ps. 4.

Ps. 18.

Pro. 6.

Ratio autem quare nulla lex per se posśit hominem iustificare, est, quia iustitia apud Deum, superat omnem legē. Est enim idem quod amicitia cum ipso, atq; acceptatio ad vitam æternam, quæ cum sit supernaturalis, nempè ordinem creatæ naturæ præcellens, fit, vt huiusmodi amicitia, munus etiam sit supernaturale. Hinc manifestè constat, quod licet quis præter legem aliquam conderetur homo absq; vlla vel culpa vel gratia, nullis suis tamen officijs posset hāc dignitarem comparare, imò verò neque Adam in statu naturæ integræ, si gratiam semoueas, id quidem potuisset. eius autem posteris, cum filij iræ, & inimici Dei nati simus omnes, minus posset nobis per officia nostra, gratia recōciliationis contingere. nō enim placere possunt Deo inimici eius, cū illos odio habeat. Et sic manifestissimè constat quod omnis legis virtus, sit peccati rationem pandere, atque adeò nec remittere valet delicta, nec regni hæreditatē commereri. Peccatū vlciscitur lex, ideò iudicandi illius vim habet, non remittendi. Adhæc, lex homini datur, vt per eam cognoscat quid agere debeat, quid vitare: ex hoc autem quòd homo cognoscit peccatū quod vitare debet tanquam prohibitum, nō statim sequitur, quòd illud vitet: quod pertinet ad rationem iustitiæ. quia coucupiscentia, vt ait S.Th. subuertit rationis iudicium in particulari operabili, & ideò lex nō sufficit ad iustificandum, sed est necessariū aliud remedium, per quod concupiscentia reprimatur.

Th.

43. *Nunc autem sine lege, iustitia Dei manifestata est, testificata à lege & Prophetis. iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi, in omnes et super omnes qui credunt in eum.)* Quemadmodum olim, legis partes erant, prodere peccatum hominū, prius minùs euidens, ita *(nunc)* scilic. tempore gratiæ per Euangelium declarata est *(vera iustitia, sine lege,)* idest, quæ legis adminiculo non egeat ad sui manifestationē, cum sit per Christum & suos ministros *(manifestata:)* tametsi testata sit eam lex & Prophetæ: *(iustitia,)* inquit non legalis, sed *(Dei,)* idque non per circuncisionem, aut Iudaicas ceremonias, sed *(per fidem Iesu Christi.)* per quem vnum vera iustitia confertur, non Iudæis modò, aut his, aut illis nationibus, sed citra delectum omnibus & singulis, quicunque illi fidē habuerint.

44. *Iustitia Dei.)* idest, iustificatio quā Deus clementer & gratiosè efficit in nobis, peccata tollendo, & gratiam fundēdo. Dicitur autē iustitia Dei, tum, quia Deus reddit quod promiserat de hominum iustificatione, tum etiam, quia omnes credentes in Christum, & ad se per obedientiam confugientes suscipit, suscipere autem sic, iustitia dicitur: quia non suscipere confugientem, iniquitas inter homines reputatur. tum denique, quia

quia per eam vnusquisque à Deo iustificatur.

45. *SINE lege manifestata.)* Non dicit effecta aut constituta, ne suspicionẽ inijceret, quòd tunc primùm tempore Christi, fuisset creata iustitia hæc, cum tamen ab orbe vsque condito, patuerit salus credentibus in Christum, fide saltem obscura, & sub nubilo implicita, id quod Apostolus ad Hebręos, multis exẽplis satis appertè ostendit. Sed tamen illa quæ prius fuerat obuelata, per euãgelium, idest, per euangelicam prædicationem reuelata est.

46. Fuit autem manifestata hæc iustitia, tripliciter, nempè per Christi doctrinam, & per eius miracula, & per facti euidentiam. per Christi doctrinam. vt cum Ioannes dicebat, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. & Saluator ipse, vt sciatis, inquit, quia filius hominis habet potestatem remittendi peccata. &, Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis. &, Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. &, Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriet, qui credit in me non sitiet inæternum. &, Ego sũ via, veritas, & vita. &, Ego sum ostium, per me, siquis introierit, saluabitur. atq; id genus plurima, quibus edoctus est mundus, per vnam fidem Iesu Christi viuam, condonari delicta nostra, aditũq; patere ad cœlestem Hierusalem. Hæc verò per legem naturæ manifestari nequiuerant, quippe quæ lumine naturali non dilucescant. nec etiam per legem veterẽ manifestata sunt, hoc est, explicata, hoc enim sonat manifestari.

Per miracula autem Christi fuit manifestata, vt cum ipse cæcos illuminabat, morbos curabat, mortuos suscitabat, faciebatq; multa alia miracula, quibus appertè restabatur quod esset Deus & homo, & verus mundi Saluator. Per facti euidentiam est etiam iustitia DEI manifestata in quantũ euidens est, multos esse diuinitus iustificatos: & hoc sine lege .s. causante iustitiam. iuxta illud Apostoli, Euacuati estis à Christo qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. *Gal. 5.*

47. *Testificata à lege & Prophetis.)* Hoc dicit ne aliquis crederet, quod lex vetus fuerit innutilis, aut in aliquo contraria nouæ legi. & sumitur hic lex, non pro moralibus præceptis, quæ in eundẽ erant illis vsum edicta, in quem nobis, sed pro eà parte quæ ceremonias continebat, quibus iustitia Dei, *(testificata,)* hoc est, adumbrata, suisq; figuris delineata est. Nihil enim aliud existimãdã est tota illa priscorum lex, quàm vaticinium Christi, atque adeò theatrum quodam, quo futurorum comœdiam, in conspectu mundi, Deus exhibebat: & quo Christi mysteria, ceremonijs, prodigijs, ac rebus gestis adumbrabat: & quo demum humanũ genus, quasi onerum, neque idoneum cui palam fides reuelaretur, sub legis pædagogia educabat, vsque dum in virum iam adultum (quod Paulus vocat plenitudinem temporis) maturum esset cui detectam tandem veritatem manifestaret. Vnde ad Corinthios inqnit Paulus, omnes in nube & in mari baptizati sunt, quia omnia in figura contingebant illis. *1.Co.10.*

Prophetæ autem testificati sunt, prænũtiando nobis hanc iustitiam, iuxta illud, Huic omnes testimonium perhibent. Nam ob hoc fuerunt omnes diuino numine pleni, quò futurum prædicerent Saluatorem. quocirca Apostoli, & Euãgelistæ, atque etiam ipsemet Saluator testimonia ex veteri testamẽto acciscũt, & duo testamenta mutuo se iuuant, vt nouum veteris authoritate corroboretur, & vetus noui illustratione patescat, vt est illud Matthæi, Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictũ est à Domino per Prophetam dicẽtem, Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium. Et illud Ioannis, Facta sunt hæc vt scriptura impleretur, Os non cõminuetis ex eo. & illud Saluatoris, Si crederetis Mosi, crederetis forsitã & mihi, de me enim ille scripsit. Et id genus quamplura. *Act.10.* *Mat.1.* *Ioa.19.*

48.

48. *Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi.)* Iudæorum error fuit dicere, quòd per suæ legis operam, merebantur apud Deum iustitiæ præmia. Contra quos Paulus inquit, quòd nullus potest esse iustus apud Deum, nisi per fidem Christi. Benè quidem potest homo facere aliquid, quod ciuiliter, aut (quod aiunt) moraliter, sit bonum, ob idq; reputari iustus ab hominibus, nô tamen à Deo, cui nihil in nobis gratû esse potest, nisi credamus in dilectum filium suum. Atque adeò inquit, *(Iustitia autem Dei .s. per fidē Iesu Christi.)* idest, qua Christo creditur tanquam autori salutis nostræ, qui dedit semetipsum pro nobis, & prætio sui sanguinis soluit nostrum debitum, & meruit nobis gratiam reconciliationis cum patre suo & creatore nostro, & remissionē omniū peccatorum, docuitq; finem nostrum vltimatum, pro quo laborare debemus dum viuimus. Magister veritatis docuit, cui discipuli credere debemus, vt Christianè viuere possimus. Nemo enim agit propter finem, nisi prius cognoscat illum, finis autem hominis cum sit supranaturalis, cognosci non potest naturaliter absque fide, quæ est lumen supranaturale: ergò vt cognoscamus finē nostrum vltimatum, necesse est eredere Christo magistro nostro. Nam iuxta Prophetam, nisi credideritis, non intelligetis. Et alium Propheram, Iustus ex fide viuit, idest, operatur: quia per fidē viuit, sperat, & amat. Ad hæc, prætium sanguinis Christi, nobis non aplicabitur nisi crediderimus ipsum fuisse nostrum liberatorem, eique vicissim nos ipsos addicamus seruos, captiuantes per fidem nostrum intellectum in obsequiū illi. Necesse est ergo fides Christi, vt iustus quis habeatur apud Deum.

Isai. *Abac.*

Non autem dicit Paulus quòd per solam fidem iustificamur, vt pessimi isti hæretici Lutherani, inuita veritate vellēt. Iustificatur enim homo fide, spe, & charitate, atque pœnitētia, quæ est charitatis actus. Non ergo quia sola, sed quia prima est iustificationis causa, per fidem dicimur iustificari. & quemadmodum in radicibus cuiusque arboris, virtute côtinetur arbor, frondes, flores, & fructus, ita in fide omnes virtutes. est enim fides radix earum, cui nisi nostra obsisteret libertas, carnis illecebris compressa, fides suo ingenio ferax est omnium bonorum, genitrix quidē spei, ac charitatis parens. Respôdet enim fides cognitioni illi claræ & manifestæ, quæ in patria habetur de Deo, quē ibi fœlices animæ gaudentes vident sicuti est: & cum ibi nullus sit socordiæ locus, nullum cum carne luctamen, non potest talis conspectus, illas protinùs in ardentissimū Dei amorem non rapere, perpetuoq; amotis nodo, cum ipso habere coniunctas. At verò fides, quæ hîc obscura est cognitio, licet de se sit ferax, & efficax, propter carnis tamen luctam impeditur, ne charitatem quam de se parturit, vbique pariat. Fides itaque non est tota machina, sed pietatis exordium, & fundamentum Christiani ædificij, vt ait Aug. spes autem est murus, & charitas est perfectionis vinculum, & ideò preparamentum proximum ad gratiam, veluti nexus quo cum Deo copulamur.

Aug. li. 2 de præd. sanct.

Duo autem significat Fides. Significat primò veritatem & iustitiam quæ in affirmantibus seu pollicentibus aliquid inesse debet, quæ dicitur moralis virtus, de qua suprà facta fuit mentio, circa illud, Nunquid incredulitas eorum fidē Dei euacuauit? Deinde, significat etiam fides, intellectualem virtutem, putà assensum, quem denuntianti, promittentivè nobis aliquid, præbemus. Quo significatu sumitur in hoc loco. huiusmodi enim assensus, quē dictis Dei habemus, & quo potissimè in Christum credimus, primum est nostræ salutis initium ac fundamentum, sine quo est impossibile placere Deo. atque adeò accedentem ad eū opportet credere quia est, & quòd remunerator est, & quòd per Christum filium eius sit autor salutis nostræ, & gratiæ, & veritatis.

Heb. 11.

Ratio autem iustificationis, secundum patrum doctrinam, sic se habet. In adul tis

tis quidem habentibus iam vsum rationis (nam paruuli sacraméto fidei abluti, iustitiam assequuntur) Deus sola ci* clementia, nullis eorum præcedentibus meritis, pulsat fores pectoris eorum, irradiat corda, ad se alliciés vt eos trahat & conuertat: cui si assentiuntur vocanti ad conuersionem, tunc illos Deus ad se pmouet motu primùm fidei, mox spei, tandem charitatis in detestationem peccatorum: instar illius, qui cum auersum haberet vultum à Sole, in illum se conuerti permitteret, vt lumen reciperet. Illos verò præparatorios motus, qua parte gratiam iustificationis antecedût, negamus meritorios esse gratiæ, sed meritò vocantur dispositiones, quibus nos spontaneos ad se Deus conuertit, vt eius suscipiamus iustitiam. quatenus verò iam opera sunt iustorum, à diuina gratia, infusaq; charitate profluentia, bene fateri possumus merita esse, tum gloriæ, tum augmenti gratiæ. Quemadmodû enim lignum igne comburendum, dispo nitur ab igne per calorem, exsiccando, & calefaciendo illud: & in illud iam satis dispositum, introducitur forma ignis: qua si materia nô desit, potest augeri in infinitum, siue in immensum. ita Deus noster motu fidei, spei, & charitatis, disponit animam ad gratiam suam, qua introducta, potest per illius vsum vehementer augeri. Et sicut lignum dispositum ad ignem, nondum est ignitum antequam habeat formâ ignis, ac proinde non potest per se ardere, nec alium accendere ignê, si verò habeat formam, potest vtrûq;: ita homo ante gratiam iustificationis, quantumuis dispositus, nondum est iustus, cum non habeat gratiam: nec potest illam mereri cum sit prima, per quam omnia opera nostra fiunt merita: ac proinde illa introducta iam in anima, possumus & illius augmê tû, & gloriæ coronam, per illam mereri. Non iustificari ergo ex operibus, sed per fidem, idem pollet, quod non viribus nostris naturalibus, vt hæretici volebât Pelagiani, & praui Iudæi, sed gratis per auxilium Dei. quia non sumus sufficientes cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis: nam omnis sufficiêtia nostra, vt ait Paulus, ex Deo est. Ipse enim facit adiuuando omnia opera nostra, & eadem facimus cooperando, sed si ille desit à iuuando, nos similiter desistimus ab operando. Nam sine illo nihil prorsus facere possumus, nec cogitare, nec optare, quod illi sit gratum & acceptum. Hinc etiam sumi potest, quòd non coactè, sed liberè pro modo nostro, facit Deus nostram conuersionem, neminem enim saluat inuitum. *Esai.*

ET quamuis fides donum sit Dei præuenientis, illuminantisq; ac præmouentis liberum nostrum arbitrium, est etiam nostra, qui liberè assentimur ipsius inspirationi & motui. Deus præuenit nos auxilio suo, nos verò assentimur adiuuanti. contra Pelagium dicentem, Deus à nobis præueniri. Vnde Saluator inquit, Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum. & statim subdit, Omnis qui audit à Patre, & didicit, venit ad me. vt conuersio sit opus trahêtis Dei, & nostrum liberè venientium. Sed quia præuenit, non ait, duxerit, sed traxerit, vt ait Aug. qui & hoc addit, quòd nemo venit nisi velit. nam homines, fieri non potest, vt nolêtes credant, sed Deus, inquit, facit vt ex nolentibus sint volentes, hoc est, liberè assentientes. Vnde est illa eiusdem celebris sentêtia dicentis, qui creauit te sine te, non iustificabit te sine te. atque adeò illi soli debetur gratiarum actio, pro nostra cô uersione. Nisi enim præuenisset nos sua infinita misericordia, nunquam ad eum conuerteremur. *Ioa.6.* *Aug. contr. 2. epi. pe. lib. 1. c. 19.* *Aug. ser. 15.*

Propter quam arbitrij libertatem, inter creaturas solus Angelus & homo, sunt diuinæ gratiæ, & gloriæ capaces. Vnde Hierony. Liberum, inquit, arbitrium dedit Deus homini, vt viueret vnusquisq; non ex imperio Dei, sed obsequio suo, idest, non necessitate, sed ex voluntate, vt virtus haberet locum, & à ceteris animalibus distaremus, dum ad exemplum Dei, permissum est nobis facere quod velimus. Et D. Bernardus, Tolle, inquit, liberum arbitrium, & non erit quod saluetur, tolle gratiam, & non erit vnde saluetur. *Hie. ad Damasum.* *Ber de lib. arb.*

soluetur. & deinde, quod ergo à solo Deo, & soli datur libero arbitrio, tam absque consensu esse non potest accipiétis, quàm absque gratia dantis: & ita gratiæ operanti salutem, liberum arbitrium dicitur cooperari dum consentit, hoc est, dum saluatur. Proinde irrationalis spiritus, salutem minimè capit, eoquòd illi, voluntarius consensus desit, quo Deo saluanti, placidè obtemperer, siue iubenti acquiescédo, siue pollicenti eredendo, siue reddenti gratias agendo. Hæc Bernar.

49. *IN omnes & super omnes.*) hoc est, Non tantū Iudæis, hæc iustitia & salus Dei contingit, sed omnibus & singulis credentibus in Christum: quandoquidem non merito legis, sed fidei beneficio exhibita est humano generi. Cum ergo inquit *in omnes*, amplitudinem fidei significat. *Super omnes* verò, eminentiam: quia videlicet facultatem humanam, ac merita excedit.

50. *QVI credunt in eum.*) De fide viua siue formata intelligitur, perquam homo iustificatur: quæ quidem, non est intelectus ociosus actus, sed actuosa illa fides & officiosa, quæ per charita-
Gal. 5. tem operatur: iuxta illud, In Christo Iesu nec circuncisio aliquid valet, nec præputium, sed fides quæ per charita-
Eph. tem operatur. Per talem fidem habitat Christus in cordibus nostris, nam teste
1. Ioa. 4 Ioanne, Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

51. *NON est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.*) Gloriā Dei, vocat iustificationem peccatoris. Quemadmodum enim sanare infirmos, maximè si id fiat gratis pro virtute, cedit in gloriam medici: & omne opus virtutis, cedit in gloriam operantis: ita cedit in gloriam Dei, iustificatio peccatoris. Hæc enim est nostra salus, quam ex charitate sua nobis contulit Deus, per sanguinem vnigeniti filij sui. Hæc est illa magna Christi gloria, propter quam quotidie gratias agimus immissa, assiduéq; ei agere debemus, qui de tantis periculis, nos eruere dignatus est. Quid enim mihi proderat natum esse, si renatus, hoc est, Christianus nō essē? Melius profectò mihi tūc foret, natum nunquam fuisse, si filius perditionis, inferni, & mortis, seruus diaboli, inimicus Dei tantum essem. Cum igitur Apostolus dixisset, quod iustitia Dei. s. qua peccatores fiunt iusti apud Deum, pertinet ad omnes in Christum eredentes, inquit modò, quòd quantum ad hoc, nulla est distinctio inter homines, siue Iudæi illi sint, siue gentiles. Nam sicut gentiles nullam sibi possunt artogare gloriam à sua naturali lege, ita neque à sua sibi scripta Iudæi: quandoquidem vt vtraque suos docuit subditos, quid agere, quid vitare in moribus deberent: tamen neutra præstitit auxilium, aut originalem maculam delendi, aut cauēdi actualia: ob idque citra delectum (*omnes,*) & singuli (*egent gloria Dei,*) hoc est, salute & fauore Dei, quia (*omnes peccauerunt,*) atque adeò omnes infirmi & imbecilles, serui peccati, filij iræ & tenebrarum, miseri & miserabiles.

52. *Iustificati gratis, per gratiam ipsius, per redemptionem qua est in Christo Iesu.*) Obserua piè Lector, & attentè considera magnam gloriam Dei. Ille dedit nobis filium suum, vt emeret nobis rem, sine qua proculdubio eramus perituri: emit quidem iustitiam Dei, seu iustificationem nostram. Eramus enim iniusti omnes, & filij iræ, & perditionis. emit autem eam non gratis, sed magno pretio sanguinis sui, donauit vero non aliquo prætio, aut ceu debitam mercedē obseruatæ legis Mosaicæ, siue etiam naturæ, sed (*gratis, per gratiam suam,*) idest, per beneficētiam suam. Quid ergo, hoc opere diuinius & gloriosius in Deo? quid in nobis iocundius & charius esse porest? pro quo sanè parum aut nihil esset vitā millies exponere. Porrò quid damnabilius illo, qui post tantum beneficium audet committere vel leue crimen.

53. *Per gratiam ipsius.*) Expositio est illius particulæ *gratis*. & relatiuum, *ipsius*, refert Christum, per quem Deus sua

sua impleuit promissa mundo, qui fidē Deo præstiterat. quibus etiam verbis omnium hominum deijcit arrogātiam, maximè Iudæorum qui nullum propter legem habent priuilegium ad assequendam veram iustitiam, sed tantum per gratiam Iesu Christi.

54. *Per redemptionem quæ est in Christo Iesu.*) Mirabilis gratia, est nostra iustitia. Nam si gratia, quomodo iustitia? si iustitia, quomodo gratia? iustitia enī ex debito, gratia verò gratis habetur. Vtrumq; tamen est, & gratia & iustitia: gratia quidem, quia gratis à Christo data. iustitia verò, quia per Christum comparata. & nostra est, quia per gratiam ipsius, eius effecti membra, omnia eius nostra sunt, nam factus est nobis iusti-
1. Cor. 1. tia, sanctificatio, & redemptio.

55. *Per redemptionem*) Non dicit per
Hier. emptionem, vt adnotauit Hierony. (sui enim eramus prius per naturæ creationem) sed per redemptionem, alludens
Isai. 52. ad illud Isai. gratis venundati estis, & sine argento redimemini. Nam peccatis nos gratis ipsi tradimus Sathanæ, nullum inde reportantes emolumentū: ita sine vllo nostro prætio, prætiosissimo sanguine illius qui nullum fecit peccatum, redempti sumus à tyrannide diaboli: non quod diabolo Christus persoluerit, insania enim esset hoc dicere, nam iniquo tyranno, quid homo debuisset? imò verò quid erat Deo, cum iniquissimo tyranno, rationem iustitiæ ponere? Sed satisfecit Patri, cuius eramus inimici, & ipsum nobis per mortē suam propitium fecit. Hoc enim sonat
Orig. nomen redemptio, vt ait Orig. est enī pretium illud, quod hostibus solet, pro captiuorum liberatione, pendi. Soluit ergo Christus pro nobis, non diabolo, sed Deo, à quo delictis nostris eramus alienati: & sic Christi beneficio liberati sumus à diabolo, & à peccato, quorum eramus serui. Nam, vt inquit Saluator,
Ioa. 8 qui facit peccatum seruus est peccati.
2. P. 2. & D. Petrus à quo quis superatus est, huius & seruus est. nullum tamen exinde ius diabolus acquisiuit in nos, quod illi esset reddendum, sed exercebat tyrannidem.

56. *QVÆ est in Christo Iesu.*) Non in Angelo, aut in aliquo viro quantumuis sancto, non in Deo tantùm, sed in Christo Iesu, homine simul & Deo: quia non est aliud nomen datum de cœlo, in quo opporteat nos saluos fieri. Ipse Act. enim solus est noster Iesus, idest, verus Saluator mundi. Non poterat homo peccator placare Deum offensum, factus est ipse homo, cum esset Deus, qui non suis, sed alienis peccatis mortuus, à nostris nos proprijs erueret, atque adeò iustitia eius, nostra efficeretur, iuxta illud Pauli, Eum qui non nouerant pec- 2. Co. 5. catum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

ET quamuis alijs modis, posset Deus Aug. liberare genus humanum, vt ait Aug. 13. de. nulla tamen esset perfecta redemptio, Tr. & plena satisfactio, vt etiam ait S. Thonisi ea quæ à Christo facta est. Perfecta enim satisfactio, est solutio debiti, quæ Th. 3. p. nulla ex parte à creditore, sed tota à de- 41. bitore proficiscitur. Si enim ego à creditore meo, argentum dono susciperē, quo, debitum illi persoluerē, esset quidem satisfactio, sed quæ ex dono esset parta creditoris: talisq; esset quæcūq; alia satisfactio per creaturam aliam facta, quantumuis sancta & Dei amica esset. Christus verò Dominus, licet sua misericordia factus est homo, tamen quia suppositum eius erat diuinum, æquale Patri suo, quamuis nulla alia esset donatus creata gratia, opera ipsius (nā opera, non naturæ sunt, sed suppositorum) infiniti essent valoris & prætij: atque adeò de se adiustum, & ex æquo satisfecit. Pro quo quidem munere, sūmas illi gratias agere debemus. Hoc igitur nos docet Paulus, dicendo (*in Christo Iesu.*) idest, non in alio esse poterat redemptio .s. perfecta & consummata. Non quidem in Angelo, quia tunc non esset hominis satisfactio. Nec in solo Deo, cum ipse sit creditor noster, & nos illius debitores. Non in homine puro, qui non poterat infinitum debitū soluere, cum esset ipse finitus. Ergo necessarium

sarium fuit quod Deus fieret homo, vt ratione personæ suæ infinitæ, posset homo ex æquo, soluere Deo omne debitum.

57. *QVÆ est in Christo Iesu.*) Æternam redemptionem significat, cum redemptor sit æternus. Nam Christus Iesus, Rex immortalis est, qui licet semel mortuus fuerit, iam verò non moritur, mors illi vltrà non dominabitur. Chrũs enim Iesus, heri & hodie, ipse & in secula. Eterna autem redemptio, de æternis est: nimirum de æternis præmijs, de æterna salute & vita, id quod nomẽ redemptoris significat, Iesus enim à salute & vita dicitur. Vocabis, inquit Angelus ad matrẽ, nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Felix ergo culpa, vt ait Grego. quæ tantum ac talẽ meruit habere redemptorem.

Heb.

Greg.

58. *QVÆ est in Christo Iesu.*) Non solùm pro præteritis, sed etiam præsentibus, & futuris delictis: non solùm septies, sed & septuagies septies cõmissis, adhuc est, non desijt esse .s. redemptio, sed adhuc est, nec extra seipsam, sed in ipso est: quia non per aliud prætium externum, sed per mortem nos redemit quam pertulit in seipso: prout quinque vulnera hodie testantur, quæ in corpore eius sacro & glorioso, mirabili fulgẽt claritate. Quotidie cadimus, & quotidie soluimus hoc benedictum pretium in sacramentis. Sed tunc sanè, vt ait Hierony. Fructuosa erit redemptio, si peccare cessemus.

Hier.

59. *QVEM propofuit propitiatorem, per fidem in sanguine ipsius.*) Triplex est causa salutis nostræ: prima, est gratuita Dei voluntas, quæ significatur in eo quod dicit (*quem proposuit:*) secunda est æquissima Christi iustitia, quæ designatur in eo quod dixit (*per redemptionem quæ est in Christo Iesu.*) Tertia est vtriusq; ad nos aplicatio, quæ significatur in hoc quod ait, (*per fidem.*) Nam per fidem efficimur participes gratiæ Dei, & iustitiæ Christi.

60. *QVEM proposuit Deus.*) Excludit opera & merita nostra. Nã hæc fuit gratia Dei, & voluntas eius beneplacẽs, necessaria prorsus ad mundi remediũ, vt redemptorem nobis daret, qui pro omnibus solueret Deo, & satisfaceret iustitiæ eius, & placaret eum nobis, valde & meritissimò iratum. (*proposuit*) inquit, idest, ab æterno disposuit, secundum Chrysost. & Ambro. vel secundum Hiero. in promptu ante oculos omniũ posuit, vel in palàm dedit, & in commune proposuit omnibus filium suum propitiatorem, vt quicunq; per salutificam fidem eum susciperent, eius sanguine redempti, Deum haberent propitium.

Chry. *Amb.* *Hie.*

61. *Propitiatorem.*) Alludit ad propitiatorium veteris testamenti, quod erat quædam tabula ex auro mundissimo. hæc erat imposita arcæ testamẽti, vnde responsa dabat Deus per Angelos suos. Fuit hoc Christi figura, qui corpus ex mundissima, ac purissima carne munere Spiritus sancti indutus, ecclesiæ suæ erat præficiendus, & non vt olim per Angelos, aut Prophetas, sed os ad os nobiscum locuturus: quod fuit magnũ & mirabile beneficium.

Exo. 25.

62. *PER fidem in sanguine ipsius.*) idest, de morte Christi. Necessaria est fides ad placandum Deum: nam incredulis semper est iratus, cum sint inimici eius manifesti, iam iudicio Dei igni inferni deputati. Nam qui non credit, iam iudicatus est, ideoq; non resurgunt impij in iudicio, scil. discussionis. Quemadmodum ergo inter homines, satisfactio vnius, alteri non valeret, nisi eam ratam haberet, satisfactoriq; acceptam ferret, ipsiq; se debitorem agnosceret: sic etiam cum Christus, sub nos beneficio liberauerit, non antè, suũ sanguinis prætium nobis imputabitur, quàm per fidem tanti mysterij, eum credamus liberatorem fuisse nostrum, cui vicissim nos ipsos gratias agẽtes addicamus seruos.

Ps. 1.

63. *In sanguine ipsius.*) Sanguinis effusione designauit mortem Christi, vt alludetet ad sanguinem agni, quo deliniti sunt

sunt Iudæorum postes, in exitu de Æ- Leu. 16. gypto. Vel ad sanguinem hostiarum, quem pro peccatis olim aspergebat Pō tifex contra propitiatorium, quod, vt dictum est, fuit vmbra & typus Christi. Nam sola tunc fide huius effundendi in cruce cruoris, propitiabatur Deus: sicut & nunc iam effusi, propitiatur nobis.

64. *Ad ostensionem iustitiæ suæ.*) Horrendum est incidere in manus Dei viuētis. Ad ostendendam seueritatem iustitiæ suæ, Pater tradidit filium suum in mortem, pro peccatis omnium populorum. Caueat ergo à peccatis miserabilis homo. Si enim proprio filio non pepercit Deus pro peccatis alienis, quomodo parcet tibi pro tuis, si post tantū beneficium peccare non cessas? & si innocens talia passus est pro peccatore tormenta, quid accipiet ipse peccator pro suis flagitijs? Væ ingratis ab ira Dei. Magnus iræ thesaurus repositus est illis, quem reddet illis in illo die iustus iudex Christus.

65. *Propter remissionem præcedentium delictorum.*) In mysterio mortis Christi, non solùm est considerare tremendum iudicium Dei contra peccatum, verumetiam inæstimabilem eius misericordiā erga peccatorem: vt si timeas eum iustum, ames etiam eum tanquam pium, & beneuolum, & amicum tuum. Sic enī te dilexit, vt filium suum vnigenitum tibi daret propitiatorem, quo prius tuis cōmissis inuisus, nunc recōcilieris Deo, non quidem per sanguinem pecudum velut apud Iudæos, sed per ipsius Christi sacrosanctū sanguinem, omnia omnium crimina diluentem, hoc pacto declarans hominibus suam iustitiam & misericordiam, dum contra peccatū, & pro peccatore, cruci affigi voluit filium suū. Non enim alio modo conuenientiori, integra eius iustitia & misericordia seruari poterat, quàm in morte filij eius pro nobis crucifixi. Non ergo solum vt appareat iustus, sed etiā vt appareat misericors, pater tradidit filiū suum in mortem.

66. *Præcedentium delictorum.*) Præcedentia delicta vocat, errata prioris vitæ, quæ omnia condonantur per mortem Christi, dum in sacro baptismo induimus illum, & commorimur cum illo, & in nouitate vitæ ita resurgimus cum illo, vt nolit nos posthàc in vitia recidere. Aut (*præcedentium delictorum*) id est, eorum qui præcesserunt Christi passionē, quæ licet per Christi venturi fidem iam essent dimissa, quantum ad culpam, nō tamen quantum ad omnem pœnam. Detinebantur enim in limbo, non quidem patientes pœnam sensibilem, sed expectantes introire in gloriam, per Christi passionem. Vnde dicit.

67. *IN sustentatione Dei.*) hoc est, in patientia Patrum qua Deum per tot secula sustinuerunt, expectantes suam redemptionem: iuxta illud, Expecta Psal. Dominum viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum. Quare autē Deus per tot temporum curricula, voluerit ianuam regni cœlorum omnibus esse clausam, patresq; in limbo tandiù detineri, fuit, vt hoc præfinito tempore, palàm faceret iustitiam suam. & ideò dicit.

68. *AD ostensionem iustitiæ suæ, in hoc tempore.*) Percontari quis potest in hoc loco, qua de causa, cum Deus sit diues in misericordia, non citius, ac breuius operatus est mundi redemptionem, quò mundus à tantis periculis, & malis eriperetur? hoc sanè fuit, tum, propter superbiam hominum prius edomandam. Tum etiam, propter dignitatem Christi venturi. Vt superbus autē edomaretur, opus erat vt per duas leges transiret, naturalem .s. & scriptam, quibus cōuinceretur de ignorantia & imbecillitate. De ignorantia quidem, per legem naturæ, dum per id temporis in errores, & turpia peccata incidit. De imbecillitate verò, per legem scriptam, qua sub ampliori luce constituto, cognitionem quidē peccati ipsa faciebat, auxiliū verò nō ferebat, cum peccatum cognitum, per legem vitare non poterat: atque adeò tam legi, quàm naturæ diffisus, ad Deū

verum confugeret, qui eum opitularetur, cuius diù expectatum auxilium, pluris idcirco æstimaret. Dignitas vero venturi adeò est magna, vt mundus tunc infantior ac rudior esset, quàm qui posset tantum beneficium agnoscere, quoadusq; venit plenitudo temporis. Denique voluntas Dei fuit, vt in illo & nō
Psal. alio tempore, salutem nostram operaretur in medio terræ. Nam vt scriptū est, & tradit August. non est volentis, neq; currentis, sed miserentis est Dei. Aug. in lib. de perse.

69. *VT sit ipse iustus, & iustificans eū qui ex fide est Iesu Christi.)* Hoc quidem colligit Paulus, ex his quæ dicta sunt, nempè, Deum proposuisse propitiatorem filium suum, ad ostensionem iustitiæ suæ, & hoc fecit Deus *(vt sit,)* idest, vt appareat *(ipse iustus)* non iustificatus, vt nos per susceptam iustitiam, sed ex sese sua natura verè iustus appareat, dum vindictam sumens de peccato, integram seruauit iustitiam, accipiēs à filio integram pro nobis satisfactionē.

70. *ET iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi.)* Vnicus iustitiæ nostræ author, est Deus noster omnipotens: & hoc quidem designat beatus Apostolus cum ait, *(Et iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi,)* in quo etiam apparet ipse iustus, dum seruauit promissam fidem iustificandi, non quidem promiscuè, ac temerè vniuersos, sed eos prorsus qui sunt *(ex fide Iesu Christi.)* idest, qui fidem habuerint Euangelio Iesu Christi. Apparet etiam in hoc ardentissima omnipotentis Dei erga homines charitas, qui sola sua bonitate, voluit eos participes fieri iustitiæ filij sui, ad promerendam immarcescibilem gloriæ coronam, quam in illo die ex condigno, reddet illis Dominus iustus iudex.

71. *Vbi est ergo gloriatio tua?)* Ad Iudæum loquitur qui contra gentiles se nimiū iactabat, eò quod sub Moysi lege viueret, quasi per eam, & non aliter vera posset haberi iustitia. Sed Apostolus ex his quæ supradicta sunt, concludit hanc eius gloriationem inanem esse: quoniam non ex lege, sed ex fide Iesu Christi habetur iustitia vera. Dicit ergo *(vbi est gloriatio tua)* ô Iudæe, qua scil. in lege gloriaris, & per hoc vis te gentibus præferre? Respondet.

72. *Exclusa est,)* idest, adempta tibi est, posteaquàm diuina volūtas omnes orbis nationes æquat in negotio euangelij. Deffertur & Gentibus salus ac iustitia. Neq; verò dixit, vt notauit Chrisost. Perijt gloriatio tua, quam scil. à lege aucuparis: aut cessauit, aut quid simile, sed significantissimè, exclusa est, idest, adempta, vel repulsa per ostensionem iustitiæ fidei: vt videatur alludere ad eiectionem Agar ancillæ Abrahæ. Chry. Hùc quoque spectat, quod ait Ioan. Lex per Moysem data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est: Ioa. 1. nempe gratia iustificationis, & figurarū veritas, vel gratia & iustitia. Deus enim per Moysen legem dumtaxat dedit qua doceret populum: at quidquid gratiæ ac iustitiæ ab orbe condito largitus est post peccatum, id per Christum factū est.

73. *Per quam legem? factorum?)* In persona Iudæorum hæc duplex interrogatio facta est. Vocat autem legem factorum, legem Mosaicam, quia multa iubebat facere, & non præstabat auxilium ad faciendum, atque adeò iugum durissimum, atque ad portandum grauissimum fuit, prout D. Petrus in persona Iudæorum fideliū testatur dicens, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus. Primam interrogationem ponit, quoniam, vt dictum est, Iudæorum gloriatio erat in lege, ideò oportere videbatur, quòd per aliquid eiusdem generis, eorum gloriatio excluderetur, idest, per legem, ideò dicit, *(per quam legem,)* scil. est nostra gloriatio exclusa? Secūdam verò interrogationem ponit, quoniam posset aliquis credere, quòd eorum gloriationem exclusam Apostolus diceret, per aliqua præcepta legalia, quibus quædam maiora opera mandarentur: ideò interrogando dicit, *(factorum?)* quasi dicat, nūquid per aliquā legem

legem factorum, gloria nostra exclusa est? Respondet.

74. *NON, sed per legem fidei.)* Fides vocatur lex propter vim quam habet directiuã. Est enim lex, norma, & vis operum, & quidquid talem vim habet, potest per metaph. dici lex. Et sic lex mentis, dicitur vis mentis ad optima tendens. Lex membrorum, est carnis illecebra & cupido. Fides ergo nos, nostraq; officia rectificans, lex probè nuncupatur. lex fidei viuæ, est omnis lex quæ habet charitatem. Hæc autem est magistra timoris Domini, sapientiæ, & humilitatis. Omnem fiduciam suam collocat in Domino, propter quem, mũdum & gloriam eius contemnit. Non quærit, quæ sua sunt, sed quæ IESV Christi, & tandẽ omnia in gloriam Dei facit. Est radix bonorum omnium, causa iustitiæ, nec tamen est sine factis, non quidem præcedentibus diuinum subsidium, cum hoc semper præcedat illa, sed concomitantibus illud, vt patet in conuersione Latronis, & Magdalenæ, quos de improuiso sua fides saluos, idest, iustos fecit: non quidem fide sola, vt volunt Lutherani: nam verba Latronis, Memento mei, spem, ac pœnitentiam & charitatem præseferunt, quibus fuit vnà cum motu fidei à Deo tractus. Et in Magdalena appertius id indicauit, tum fletus, tùm & Christi testimonium, dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Habet præterea fides alia opera, primam iustitiã consequentia, quæ ad cultum, incremẽtumque illius, sunt necessaria.

75. *Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.)* Nos Apostoli à Spiritu sancto instructi, *(arbitramur,)* idest, existimamus id quod res est, posthàc *(hominem,)* scil. quemcunque siue Iudæum, siue Gentilem, *(iustificari,)* idest, iustitiam consequi posse, *(per fidem)* scil. viuam, *(sine operibus legis)* siuè naturalis, siuè scriptæ, siuè moralibus, siuè ceremonialibus: sine operibus inquam, merẽtibus iustitiam.

76. *AN Iudæorum Deus tantum? nonne & Gentium?)* Dixerat superiùs, quod iustitia fidei, generaliter se haberet ad omnes mundi nationes, & singulos homines, & ad hoc manifestandum, sumpserat, argumentum à causa materiali, ex eo, scil. quod omnes peccauerunt, & egebant gloria Dei, idest, iustificatione Christi. At verò, probatio quæ solùm est ex causa materiali, non sufficit, quia materia non mouetur per se ad formam sine causa à gente, & ideò ex illa peccatorum indigentia, non tam extruitur argumentum quòd essent seruandi, quàm ex benignitate causæ agentis, ad quam pertinebat reducere ad viam salutis quos condiderat. Argumẽtum itaque Apostoli, sic se habet. Deo proprium est eos iustificare, quorum est Deus, non tantùm est Deus Iudæorum, sed etiam Gentium: iustificat ergo cum Iudæis pariter & Gentes. Nam secundum hæc Apostoli verba, videtur quòd Iudæi vellent, propter susceptam legem, Deus verus, Deus Hebræorum *Exo. 3.* propriè diceretur, & Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob: & quòd propter eos tantùm aduenisset Chrũs. Sed de hoc errore illos deijcit hac sciscitatione. Nam & si ob peculiarem cultum Deo exhibitum, esset tantùm Iudæorum Deus, & inter cæteras nationes notus in Iudæa Deus diceretur, erat tamen Deus omnium per creationem, & commune regimen vniuersorũ, iuxta illud Psal. Rex omnis terræ Deus. *Psal.* Ait igitur nunc diuinus Apostolus: *(An Iudæorum Deus tantum?)* quasi dicat, lex illa Mosaica, peculiaris erat genti Iudæ, verùm hoc beneficium iustificationis, ab ipso Deo proficiscitur. An verò Deus, Iudæorum tantùm est Deus? Nonne idem æquè & Gentium Deus est? nunquid Iudæos solos Deus creauit? aut de illis solis curam gerit? Nam & gentes peccauerunt, & vos: & si vos *Hier.* cõuertimini, & illi: si vobis venit Chrũs ex lege promissus, & illis. Nam & frequenter Prophetæ, de gentium vocatione dixerũt. Respondet quæstioni dicẽs.

77. *Imò & Gentiũ.)* Pulchrè, ait Hiero. *Hie.*

G 2 modum

modum seruauit in verbis: *(imò)* dixit, vt ostenderet magis gentes, quāuis non erant circuncisi, & Abraham ante circuncisionem iustus. Est itaque gentium Deus, quas gubernat & regit, secū-
Hier. 10. dum Hierem. Quis nō timebit te ô rex gentium?

78. *Quoniam quidem vnus est Deus, qui iustificat circuncisionem ex fide, & praeputium per fidem.)* Reddit rationem quare Iudaeorum Deus, sit etiam Gentium, dicens, *(Quoniam quidem vnus est Deus:)* Ac si diceret, non est, nec esse potest, nisi vnus Deus, (in quo etiam tāgit gentium errorem, circa multiplicationem deorum) ergo idem omniū est Deus, & donum illius, par est omniū esse cōmune. Posthac ergo Iudaee, ne, vento superbiae tumidus, creatorē omnium, Deum tuum peculiarem facias, aut propter te solum aduenisse filium eius dicas, iustitiaq; illius ad te solum, propter tuae legis obseruationem pertinere. Non enim ita est, vt cogitasti. Audi quid dicat magister gentium: *(Qui* scil. Deus *(iustificat,)* quosnā? Iudaeos tantùm? Gentes tantùm? omnes vtiq; quantum ad sufficientiam, licet non quantum ad efficatiam. Sed quonammodo contingit haec iustificatio? num merito legis obseruatae? Absit, sed per fidem Iesu Christi, pro mundi redemptione in mortem traditi. Vnde dicit.

79. *Circuncisionem ex fide, et praeputium*
Hier. *per fidem.)* D. Hiero. inquit, idem esse, ex fide, & per fidem. Et quòd vsus scripturarum est, vt iisdem de causis, malent mutare, quàm repetere sermonē.
Dan. Sicut in Daniele scriptum est, Propter Abraham seruum tuum, & Isaac dilectum tuum, & Israel sanctum tuum.
Th. Potest tamen secundum D. Tho. aliqua differentia dari. Nam haec praepositio ex, designat aliquando aliquam causam remotam. Haec verò praepositio, per, propinquam: Iudaei ergo iustificari dicuntur ex fide, quia fides fuit prima causa ex qua processit circūcisio, & caetera legalia sacramenta, & ita fides iustificat Iudaeos sicut quaedam causa primaria, per quasdam medias causas. Sed Gentiles per ipsam fidem immediatè iustificantur. Et sicut à fide legis, ad fidem euangelij traduxit Deus Iudaeos, ita à cultu simulachrorum, ad eandem communem fidem vocauit incircuncisos.

80 *Legem ergo destruimus per fidem?)* Qui non essent bene affecti erga Paulum, nec multum intelligentes, poterant grauiter perturbari, animisq; consternari, eoquòd adeò fidem videretur attollere, legemq; adeò suppeditare, ac si fides contraria esset legi, eamq; prorsus ociosam, & innutilē faceret Iudaeis. Apostolus autem lenit, sedatq; eorum animos, petens ab illis primò quod poterat eos grauiter molestare, dicens, *Legem ergo destruimus per fidem?)* Vobis dico qui grauiter fertis, propterea quod asseram, omnia nunc per fidem Christi praestari. An creditis quòd per hoc legem destruimus, hoc est, abrogamus, euacuamus, & proijcimus? respōdet.

81. *Absit.)* Negantis & abhorrentis est vox: quasi dicat, bona verba quaeso.

82. *Sed legem statuimus.)* quasi dicat, imò adeò non abolemus legem, aut labefactamus, aut reprobamus, vt eam etiam confirmemus, stabiliamusq;, & honoremus: id praedicantes factū, quod lex futurum promiserat: eumq; nuntiātes, in quem ceu scopum summa legis spectabat. Neq; enim id aboletur, quod in meliorem reparatur statum, non magis quàm si defluentibus arborum floribus, succedat fructus, aut vmbrae succedat corpus. Non ergo destruitur lex per fidem, sed potiùs, vt dictum est, cōfortatur, roboratur, & honoratur. Quid enim vnquam potuit, aut valuit lex sine fide? Lex grata esse Deo non potuit absque fide. Lex ostendebat peccatum, sed auxilium non praestabat ad virtutem sine fide. Lex, manuducebat ad Chrūm tanquam pedagogus, non quidem per se, sed per fidem. Veritas legis in suis vaticinijs, & oraculis, & figuris, nunc per fidem cognoscitur. Multum quidem valuit lex, sed per fidem. Iam amplius

plius non est necessaria, venit finis eius, id est, Christus, per quem cessauit, sicut ipse testatur dicens, Non veni soluere legem, sed adimplere. Illa enim non fuit edita, nisi vsque ad Christum, per quem iam impletum est tempus illius, ergo non est amplius necessaria.

Conuenit itaque inter vetus & nouum testamentum, quòd vtrique fides est necessaria, sine qua impossibile est placere Deo. Nulla est gratia, nec iustitia vera, sine fide.

Differunt verò penes hoc, quòd fides in nouo, explicatior est, quàm in veteri testamento. Quę enim olim credebant venturum, venisse iam, nunc credimus. Ad hæc, lex vetus non fuit adeò vniuersalis, sicut est lex noua, illa enim ad solos pertinebat Iudæos, & poterant gentes extra illam saluari, hæc verò ad omnes in vniuersum pertinet, sine cuius professione nemo saluabitur. Denique mysterium salutis quod in veteri sperabatur, in noua lege est iam exhibitum, quæ proinde lex dicitur gratiæ, cum salus & redemptio mundi iam sit facta, & ianua regni cœlorũ aperta per Christum, cuius septem sacramenta, veluti instrumenta passionis eius, gratiam cõferant, quod vtique Paulus antiquis denegat, tanquam infirmis, & egenis elementis, hac facultate iustificandi carentibus. Tametsi in circuncisione, tanquam sub signo professæ fidei Christi, gratia præstabatur, iuxta omnium sententiam, ad diluendam culpam originalem, copiosior tamen & abũdantior datur per nostrum baptismũ.

❡ *ARGVMENTVM. 4. CAPITIS.*

LORIAtionẽ Iudæorum de Abrahamo, & circũcisione tollit, quãdo eũ ostendit, non ex legis obseruatione iustificatum, sed fide. Nam ante circuncisionem acceptam, & iustificatum fuisse constat, & promissionem accepisse. Et huius exemplo docet omnes per Christi fidem iustificari, & filios esse Abrahæ secundum spiritũ.

❡ *CAPVT. IIII.*

VID ergo dicemus inuenisse Abraham Patrem nostrum, secundũ carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim dicit scriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.

❡ *EXPLANATIO.*

1. *QVID ergo dicemus inuenisse Abraham Patrem nostrum secundum carnem.)* Resumit quæstionem suprà positam .s. quæ vtilitas circuncisionis? Et quia Abraham princeps fuit circuncisionis, (nam de ea primus accepit man- *Gen. 17.*
datum à Domino) quo stirpis authore, *Ioa. 8.*
præcipuè gloriatur, & iactat sese gens vniuersa Iudæorum, ideò proponit illis, non quemuis Iudæum, sed ipsum Abraham, dicens, si ita est quòd Deus iustificat Gentes & Iudæos, & quòd ad hoc nihil confert legis obseruatio, nec ipsa circuncisio, (*Quid ergo dicemus inuenisse* (vtilitatis) *Abraham patrem nostrum, secundum carnem.)* id est, secundum circuncisionem carnalem, & alias obseruantias carnales? videtur esse inconueniens si dicatur quòd nihil vtilitatis inuenerit, cum dicat Dominus per Pro- *Isai. 48.*
phetam, Ego Dominus docens te vtilia. Quæ quidem verba ad omnes homines maximè ad iustos pertinere videntur. Sed ad hanc quæstionem non statim

respondet Apostolus, quò prius ostendat Abraham, nec ex circuncisione, nec ex legis operibus iustificatum esse.

2. *SI Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriã, sed non apud Deũ.)* Gen. Manifestum est ex diuinis literis, quod iustitiæ laus, patri nostro contigit Abrahæ: dispiciendum est vnde illi contigit, nam (*si ex operibus legis,*) idest, ex circuncisione, cæterisq; huiusmodi, quæ postea Moysi lex, præscripsit obseruanda, (*habet quidem gloriam, sed non apud DEVM.*) idest, habet quod glorietur, verùm apud homines, non item apud DEVM. Quare apud homines? Nimirùm quòd ex rebus corporeis, de quibus homines iudicant: & quos inueniunt studiosos, honore afficiunt, humanis legibus decreto. Quare non apud Deum? quia non excommendatione fidei, quæ nos Dei commendat oculis. Nam per opera sine fide, non remittitur peccatum, nec fit reconciliatio cum Deo: atque adeò nec re, nec nomine sunt absolutæ virtutes, sunt tamen suo modo virtutes, hoc est, ciuiles, & morales, & honore dignæ apud homines, qualia fuerunt opera multorum philosophorum gentilium.

3. *Habet gloriam, sed non apud Deum.)* Si dicatis ô Iudæi, quòd Abraham pater noster, per opera legis tantùm, consecutus est iustitiam, ille non est verè beatus, nam iustitia quæ non proficiscitur à fide, non est veræ beatitudinis causa: vera fœlicitas est in Deo, non in hominibus, hanc parit nobis iustitia fidei. Fœlicitas autem quæ tantùm est apud homines, innanis est prorsus, & falsa, qualis est fœlicitas magnorum Philosophorum, & Regum infidelium, qui cũ laudentur in terris ab hominibus, eorũ animæ cremantur in infernis à diabolo. Quis audeat dicere quòd Abraham fuerit sicut vnus ex istis, & quòd non fuerit verè sanctus & iustus & amicus Dei, & quod nunc non fruatur Deo, tanquã verè beatus in patria? At verò, certissimè tenendum est, quòd iustitiæ laudẽ apud Deum est consecutus, non ergo ex obseruatione præscriptorũ legis cõsecutus est, sed ex eadem fide, perquam omnibus Iudæis simul & Gentibus, est laus eadem ambienda, videlicet, verè filijs Abrahæ. (Nam & si quoad carnalem attinet cognationem, Iudæorum Pater est,) non minùs tamen pater est omnium quicunque illum fidei similitudine, hoc est, animi imagine referunt, non corporis. Nam circuncisio quæ primùm in Abraham prodita est, totius Mosaicæ legis pignus est, ac signaculũ, & vt ita dicam, peculiare symbolum, quo Iudæi, Iudæi sunt.

4. *QVID enim dicit scriptura?)* Testimonio scripturæ probat, quod non explicitè dixerat, videlicet, quòd Abraham habet gloriam apud Deum, & id quidem, non per opera, sed per fidem.

5. *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.)* Ex libro Geneseos, Gen. 15. desumpta est hæc authoritas, vbi de seminis multiplicatione Abrahæ, & benedictione gentium agitur. Promiserat Deus benedictionem gentium in semine eius, posteritatemq;, stellarũ numero, parem, ei, cui & vxor esset sterilis, & nullus adhuc hæres extitisset. Sed Abraham nihil cunctatus, fidem habuit pollicenti, non cõsiderans, quale esset quod promittebatur, sed quis esset promissi autor, ideòq; hoc ipsum credere, (*reputatum illi,*) scil. à Deo (*ad iustitiam,*) idest, probatum à Deo est, veluti officium iustitiæ: non quidem ex circuncisione, quam nondum acceperat, sed ex fide: & sic patet quòd non apud homines solùm, sed apud Deum, (quo vno teste, hoc negotij tunc agebatur, & à quo illi imputatum est ad iustitiã quod credidit) gloriam habet, cum legis Mosaicæ iustitias non præstitisset. Ante legem enim, sicut & ante circuncisionem, Abraham per iustitiæ virtutem consecutus est gloriam apud Deum.

6. *Credidit Abraham DEO.)* Iustitia, inquit D.Th. quam Deus reputat, scri- Tho. ptam expressit, non in aliquo exteriori opere,

opere, sed in interiori fide cordis, quam solus Deus intuetur. & ideò posuit proprium actum fidei, eius speciem demõstrantem, qui est, credere DEO. Nam credere in Deum, demonstrat ordinem fidei ad finem, qui est per charitatem credendo in Deum ire, quod charitas facit: & sic sequitur speciem fidei. Credere autem Deum, demõstrat fidei materiam, secundum quod est virtus theologica, habens Deum pro obiecto: & ideò hic actus, nondum attringit ad speciem fidei, quia si quis credat Deum esse, per aliquas humanas rationes, & naturalia signa, nondum dicitur habere fidem, de qua loquimur, sed solùm quando ex hac ratione credit, quod est dictũ à Deo, quod designatur per hoc quod dicitur, credere Deo: & ex hoc fides specificatur, sicut & quilibet habitus cognoscitiuus speciem habet ex ratione per quam assentit in aliquid. Alia enim ratione inclinatur ad assentiendum habẽs habitũ scientiæ, scil. per demonstrationem. Et alia ratione habens habitum opinionis, scil. per syllogismum dialecticum. Hæc D.Tho.

7 *ET reputatum est illi ad iustitiam.)* Non fuit per hunc fidei actũ, Abrahã tunc primò iustificatus, idest, ex iniusto iustus constitutus. à prima enim ætate, iam iustus erat apud Deũ, & iam antè, multa eius officia, ceù viri iusti, Deo fuerant grata & probata. Nimirũ cum iussu Dei, iam obediens vocanti, fide exierat de terra sua, & de cognatione patris sui, & apud convallem Mambre ædificauerat altare Domino, & benedictione Melchisedech, comprobatus fuerat iustus apud Dominum, cuius significatione panem ei obtulit & vinũ. Et alia huiusmodi officia, quibus potuit à plurimis annis, fidei exercere iustitiã. Sed hic credendi actus, fuit actus iustitiæ & obedientiæ, & idcirco Deo valde gratus & acceptus: quemadmodum si quis nunc iustus, probaret, susciperetq; aliquem fidei articulum, quem antè à se ignotum, ecclesia promeret ex Euangelio. Et sicut legitur de Apostolis, quòd post resurrectionem crediderunt

Gen 13.

sermonem quem prædixerat IESVS de excitatione templi, sensum habuisse de ipsius corpore. Non enim per illã fidem fuerunt primùm iustificati, sed fuit illis virtus iustitiæ. Pari modo in Abraham, ipsum tum credere, probatũ est à Deo veluti officium iustitiæ. Per quod quidem officium, .s credendi, quo sub figura suæ prolis, fidelis Abrahami credidit donandum nobis redẽptorem, commõstrare vult diuinus Apostolus, remissionem peccatorum, non nisi per eandem fidem, factam vnquam fuisse. Et super hoc fundamentum, superædificati sunt, quicunque vel in lege naturæ, vel scripta, opera iusta fecerunt, quæ Deo essent grata & accepta, vt ad Hebreos docet Paulus de Abel, qui fide, plurimam hostiam quàm Cain, obtulit Deo. Et fide, qui vocatur Abraham, obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatẽ. & plurima alia quæ ibi affert huiusmodi exempla. *Heb.11.*

8. *E I autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundũ debitum. Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam, secundum propositum gratiæ Dei.)* Exponit prædictam authoritatem, quantum ad hoc quod dicit, reputatum est illi ad iustitiam, quid nam, & quomodo reputatũ? fides sanè reputata est: quonã modo? ex operibus legis, an ex gratia? non ex operibus, nam opera, sunt merita præmiorũ quæ debentur operantibus, siue laborantibus, ergo ex gratia, reputata est fides Abrahæ ad iustitiam. Nam imputari siue acceptum ferri propriè dicitur, quod re persolutum non est, sed tamen ex imputantis benignitate pro soluto habetur: & hoc est quod dicit, *(Ei autem qui operatur,)* idest, Iudæo legis ceremonijs obnoxio, si quid præmij rependitur obseruanti legem, non *(imputatur merces secundum gratiam)* idest, ex conferentis fauore, *(sed secundũ debitum,)* idest, ex pacto rependitur. Rursum, si quid pœnæ infligitur non obseruanti, ipsius merito infligitur, si quidem vt accipit dimensum suum seruus,

nus, qui pensum operis absoluit, ita segnis emendatur, qui officij sui non meminit. (*Ei verò qui nō operatur*,) idest, Ethnico qui legis ceremonias nescit, aut Iudæo etiam qui à legis seruitute, ad Christi fidem desciscit, nec iam operatur velut ex præscripto, (*credenti autem in eum qui iustificat impium*,) idest, purè, simpliciterq; fidit illi, qui gratis perfectam iustitiam confert etiam impijs, quorum vniuersa scelera ex sua morte sustulit, ijs inquam (*reputatur fides ad iustitiam*, idest, fides illis hoc præstat, vt ad exemplum Abrahæ, nulla legis obseruatæ commendatione, sed solius fidei, pro iustis habeantur: ad quam fidem nemo cogitur, sed inuitantur omnes, vt volūtatis sit non seruitutis, quòd in Christum credimus. Gratiæ, non debiti, quod in iustorum numerum, per illum asserimur. Et hoc designat cū ait, (*secundum propositum gratiæ Dei.*) quia scil. proposuit, gratis per fidem peccata dimittere. Ex dictis igitur potest ad mentem Apostoli colligi talis ratio, si ipse Abraham Patriarcha, non assecutus est iustitiæ laudem merito circuncisionis nondum acceptæ, sed solius fidei commendatione, non est, quod legis suæ ceremonijs fidat Iudæus, cui lex ad tēpus data est, & multo minus Ethnicus, cui lex ea data non est.

¶ Iterum repetendum quod suprà dictū est, de Abrahamo, scil. quòd non tunc primò, cum hoc contigit, iustificatus fuit: iam enim multo antè fuerat à Deo iustus constitutus, nec animus Apostoli est hoc ita sentire, sed vt quemadmodum tunc Abraham, nullius exhibens opus legis, aut naturalis, aut scriptæ, sed tantùm fidei supernaturalis obedientiā, cum quadam animi synceritate præstitit, atque adeò tanquam verum iustitiæ opus, valde grata & accepta eius fides habita sit Deo, vt eius laudem in omniū exemplum mereretur habere omne per æuum: ita & in iustificatione impij vsu venit. Videlicet, quod non operāti, hoc est, vt inquit Augus. iacenti in peccato, atque adeò non benè operanti, neque quidquam meriti adferenti ad suam iustificationem, credenti tamen per auxilium Dei, fides reputatur ad iustitiam. *Aug. Ps. 31.*

9. *Ei autem qui operatur.*) Post reconciliationem factam cū Deo, omnis homo in gratia constitutus, dicitur operans, & gratia eius dicitur, cooperans, per quā omnia hominis opera fiunt meritoria: quæ ideò, vt docet Augus. & dona sunt Dei, vt sine cuius fauore, nec cogitare aliquid à nobis possumus: & merita nostra, propter liberum nostrū assensum. *Aug. de na. et grā & li. arb.*

10. *Ei verò qui non operatur*) Ante recōciliationem, nemo potest dici operās, eoquòd per nullum opus potest mereri gratiam reconciliationis: ideò huiusmodi gratia præueniēs peccatorem, gratia operans nuncupatur.

11. *Credenti autem in eum.*) De fide quæ per charitatem operatur intelligitur. Talis enim phrasis, scil. credenti in eum, voluntatis affectum designat comitē fidei, quo affectu ferimur in Deū.

12. *Reputatur fides ad iustitiam.*) Semper, & in omnibus reputatur fides ad iustitiam. In paruulis quidem ante rationis vsum, vel lucem, sola fides per sacramēta aplicata, tam iu lege veteri, quàm in noua reputatur & sufficit ad iustitiā. Per quod sacramentum paruulus ea ratione credere censetur, quòd reuera obligatur voluntate parentum, fidem ad mortem vsque sustinere, ac legi obsequi Christi, cui illic damus nomina. In adultis verò cum sola originalis macula existētibus (si qui fortè essent) solus actus fidei cum baptismo sufficeret ad salutē. Nā qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Illa enim fides Dei quod remunerator est, spem secum affert, atque intinctio ipsa aquæ baptismalis, charitatem, & obedientiam, quæ illis sufficeret absque vlla pœnitētia. Qui verò vnà cum Originis labe, haber etiam actualia peccata, non satis illis esset actus fidei, tametsi primus sit omnium necessarius, sed requiritur cum spe veniæ, per aliquam forsitan in genere pœnitētiam, obicem illū qui gratiæ obstat, amouere, *Soto. li. 2 de na. & gra.*

vel

vel omni saltem praua affectione semota, baptismum suscipere in remissionē peccatorum. Qui autem à gratia baptismali dilapsus est, illi quidem reputabitur fides ad iustitiam vel salutem, si habeat comites secum, spem veniæ, & singularis charitatis pœnitentiam. Iustis denique viris, quorum omnia opera sunt meritoria, reputatur etiam fides ad iustitiam, eo quod ratio meriti, non ex naturali virtute arbitrij ipsorum, sed Dei munere existit.

13. *SICUT & David dicit.*) Sententiæ suæ accersit testem Dauid Prophetam regium, & Regem propheticum, primam, secundum Abraham, Iudaicæ gentis gloriam, & in quo nobis præcipuè promissus est Christus, vnicus iustitiæ nostræ fons.

14. *Beatitudinem hominis cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus.*) Hic

Ps. 31. est sensus verborum Dauid ab Apostolo deprompt⁹, qui dicit, quòd ad eundē modum describit hanc, quæ nunc per Euangeliū apperitur hominis beatitudinem, vt declararet eam non contingere ex Mosaicæ legis operibus, ceu debitā, sed ex beneficentia diuina, qua ad Christi fidem trahimur. Et hoc est quod inquit, *(Cui Deus accepto fert iustiam)* idest, debitum omne, Deo ex rigore iustitiæ soluendum, *(accepto fert,)* idest, deputat in acceptum, vel pro accepto, iuxta loquendi modum quo dicitur, do tibi hanc rem pignori, idest, in pignus vel pro pignore: & hoc *(sine operibus)* præcedentibus, idest, gratis. Cum enim nos soluendo non simus Deo, acceptam fert ipse iustitiam, idest, debitum nostrum, sine operibus, idest, sine debiti solutione, dum modo illi fidem pollicenti habeamus. Nam acceptum ferre, remissionem debiti significat, & cum creditor debitum remittit debitori, dicitur illi acceptum ferre: vnde dimanauit acceptilatio verbū iuris, vt cum ille qui non est soluendo, quærit à suo creditore, vtrùm acceptum habeat quidquid illi debebat, hoc est, pro accepto, & soluto deputet: tunc quidem si creditor respondeat, habeo, acceptumq; tibi fero, remissio illa & condonatio dicitur à iuristis acceptilatio, quæ è regione opponitur iustæ solutioni. Hanc ergo iustitiam, siue veniam delictorum, quæ pœnam infinitam merebantur, à Deo gratis datam, & concessam credētibus, & ex iniustis iustos fieri per fidem, vocat Apostolus & Propheta, beatitudinē. Et meritò id quidem, quoniam magna est beatido, sine labore legis alicuius, aut pœnitentiæ, tantum debitum soluere, & in Dei gratiam peruenire, iustosq; vocari, veluti siquis dignitatem aliquam gratis accipiat. Beatitudo autem hæc à Domino Deo est, ergo manifestissimè patet, illum habere gloriam apud Deum, qui non ex operibus legis Mosaicæ, sed ex fide Christi iustificatur, ac proinde esse vere beatum, vt dictum est.

Delictorum veniam pro quibus æternā damnationem, & iram Dei promerebamur, vocauit iustitiam, sic enim dicitur & est, Deoq; valde accepta, cum sit effectus iustitiæ Christi, oblati in cruce Patri suo in odorem suauitatis, pro peccatis totius mundi. Dicitur etiam beatitudo, vt iam dictum est, & iterum dico, quia est effectus gratiæ Dei Gratis enim nobis conceditur, hoc est, sine labore legis, aut pœnitentiæ particularis. Et est quidem magnum & valde gloriosum, amicus Dei esse & vocari, iustusq; haberi apud eundem, per solam fidem Iesu Christi, quæ etiam est donum ipsius Dei, ideoq; reputatur ad iustitiam. Reputatur autem prima fides ad iustitiam, vt pulchrè ait, Hiero. vt de præterito absoluatur, & de præsenti iustificetur, & ad futura fidei opera præparetur. Hiero.

15. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata, beatus vir cui non imputauit Dominus peccatū.*) Hæc sunt verba Dauidis, prædictam sententiam continentia, vbi eos dicit esse beatos, quorum remittuntur iniquitates, & teguntur peccata, nec imputantur ad suplicium: vt remissio, referatur ad ablationem culpæ: tectio verò, ad obliuionem præteriti actus: non imputatio,

tatio, ad condonationem pœnæ: & ita primũ, est causa secũdi: secundũ, tertij. Quod enim remittitur, tegitur, vel deletur de memoria Dei: oblitum verò, nõ imputatur ad pœnam. At verò, licet sic distinguantur ratione, in re tamen idem prorsus designant ad mentem Apostoli. Nam his verbis absolutam describens iustitiam, seu beatitudinem Dauid, nullius facit operis mentionem, totam eã apud Deum in peccatorum remissionẽ constituens, quæ secundum Dei beneplacitum acquiritur, & non secundum debitum, vel condignum meritum. Cũ enim vult Deus, peccata dimittit, & nulli in hoc debitor esse potest.

16. *BEATI.*) Nũc quidẽ in spe, post verò futuro, in re, quia nullus illuc, post Adæ peccatum, patet nobis aditus, nisi per gratuitam huiusmodi condonationem peccatorum.

17. *REMISSÆ.*) Verè auferuntur, & radicitùs conuelluntur peccata quæ à Deo remittuntur, ita vt nihil maneat omnino culpæ in homine iustificato, sicut verè est iustus, quem Deus iustum reputat, per Spiritum sanctum, quem effudit in eum abundè: contra hæreticos Lutheranos contrarium asserẽtes.

Aug. cõ. ep. Pela. li. 1. c. 13 Vnde Aug. Dicimus, inquit, baptisma omnium dare indulgentiam peccatorũ, & auferre crimina, non radere, neque peccatorum radices in mala carne teneri, quasi rasorum in capite capillorum, vnde crescant iterũ resecanda peccata.

18. *Iniquitates.*) Peccatum originale, vt ait D. Tho. iniquitas dicitur, quia est carentia originalis iustitię, per quam secundum æquitatẽ, ratio hominis subijciebatur Deo, inferiores vires rationi, corpus animæ: sed per peccatum originale, hæc æquitas tollitur, quia postquàm ratio desijt esse subiecta Deo, inferiores vires, rationi rebellant, & corpus ab obedientia animæ subducitur per corruptionem & mortem. Ponitur in plurali, iniquitates, vt etiam in illo Psal. vbi dicitur, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, quia licet sit vnũ peccatum originis, virtute tamen continet in se quodammodo omnia peccata. Ab hoc enim fonte dimanant omnia. Huiusmodi autem peccatum remitti dicitur, quia transit reatus, superueniẽte gratia, sed remanet actu, remanente fomite, seu concupiscentia, quæ non tollitur omnino in hac vita, sed remittitur, siue mitigatur, vt ait D. Thomas. *Tho.*

Tho. *Ps. 50.*

19. *Tecta sunt peccata.*) De actualibus potest intelligi, quæ & si oculis omniũ manifestè patebunt in die illa vniuersalis iudicij: nam tunc referet vnusquisque ante tribunal Christi, vt ait Paulus, propria corporis prout gessit, siue in bonum, siue in malum: nimirùm, vt non solùm in reproborum vindicta, iustitia refulgeat Dei, verum etiam in retributione iustorum, tàm eadem pateſcat iustitia in laude bonorum operũ, quàm summa misericordia in delictorũ venia. Nihil tamen inde confusionis ipsi contrahent iusti, tanta erit contegentis Dei misericordia, tantaq; pœnitentiæ, per fauorem eius, virtus & gloria, tanta profectò charitatis efficacia, multitudinem peccatorum operientis, ac proinde abolentis, ac si nunquam fuissent perpetrata.

20. *Cui non imputauit Dominus peccatũ.*) Quemadmodum cui reputatur fides ad iustitiam est verè iustus, ita cui non imputat Dominus peccatum, est vere sanctus: quia vt ait Aug. neque peccatum est, quidquid non imputabitur in peccatũ. *Aug in li. de perfect. iust.*

21. *Beatitudo ergo hæc, in circumcisione tantùm manet, an etiam in præputio?*) Secundum Hiero. Apostolus vult illam beatitudinem, & iustificationis fœlicitatem, tribus temporibus assignare, Naturæ, Circuncisionis, & Christianitatis. Quam enim Abraham in lege naturæ, per fidem assecutus est iustitiam, eandẽ quoque & olim poterant gentes assequi per eandem fidem, & posteri etiam nũc Christiani sine circuncisionis charactere, contra Iudæos, qui tanquam posteri Abrahæ, merito legis obseruatæ, propriè sibi vendicabant istam iustitiam,

exclu

exclusis Gentibus. Et euangelium suscipientibus aiebant, necessariam etiam esse circuncisionem: ideò aduersus eos mouet hanc quæstionem, dicens, (*Beatitudo hac, in circuncisione tantùm manet, an etiam in præputio?*) quasi dicat, respõdete mihi ô Iudæi, fœlicitas hæc in Abraham declarata, & per Dauid pronũciata, vtrùm ad eos tantùm pertineat qui circuncisionis sunt, & ob hoc legi obnoxij, an ad eos quoque qui nec circuncisionem norunt, nec legis ceremonias?

22. *Dicimus enim quia reputata est Abraha fides ad iustitiam.*) Omnes cõfitebãtur, & consentiebãt, vt quod ratio de Abraham inuenisset, id de cæteris sentiendum. Ab illo enim cum esset totius gentis Iudaicæ caput, reliquum genus opportebat æstimari: neque enim par est nepotes sibi vendicare ius, quod in generis authore non fuerit. Constat quidem (*quòd fides Abraha reputata est ad iustitiam.*) idest, Abraham dictũ esse iustum propter fidem.

23. *Quomodo ergo reputata est?*) Illud expedit inuestigare (*quomodo,*) idest, quo statu, & quo tempore Abraham dictus est iustus propter fidem.

24. *In circuncisione, an in præputio?*) Idest, pro eo tempore quo iam erat circũcisus, & sic ob amputatam præputij pelliculam, assecutus est iustitiæ laudem? an pro eo quo adhuc erat incircuncisus, & sic ob fidem dictus est iustus, citra vllam circuncisionis commendationem? respondet.

25. *NON in circuncisione, sed in præputio.*) Manifestum est ob circuncisionem Iudaicam, Abrahæ non contigisse iustitiæ laudem, cum id temporis nec esset adhùc circuncisus, nec iussus circũcidi, & sic prius fuit iustus quàm circuncisus. Hoc sanè constat ex serie rationis scripturæ: prius enim credidit Abrahã ex suo semine nasciturum Christum, per quem beatitudinem hanc, & paternam iustitiæ laudẽ assequerentur omnes gentes, & ob hanc fidem, iustus est habitus, vt habetur Gen. 15. cap. Circuncisionem tamen accepisse legitur, Gen. 17. cap. Si igitur Abraham adhùc incircũcisus existens, iustificatus est per fidem, manifestum est quòd iustitia fidei, per quam gratis remittuntur peccata, non est solùm in (*circuncisione*) idest, in Iudæis, (*sed etiam in præputio,*) idest, in gentilitate. *Gen 15.* *Gen. 17.*

26. *ET signum accepit circuncisionis.*) Quoniam posset aliquis dicere, si Abraham ante circuncisionem iustificatus est, ergo sine causa & frustrà circuncisus est. Ad hoc respondet, quod circuncisio non fuit superfluè data, sed valde vtilis & necessaria. Data enim est, non vt res, sed vt signum magnæ rei: ideò inquit, (*Et signum accepit circuncisionis,*) idest, signum quod est circuncisio. Cuius autem rei fuerit signum, declarat dicens.

27. *Signaculum iustitia fidei.*) Perfecta enim fuit, vt signaculum mereretur, semper enim res plena signatur, vt ait Hierony. Promiserat Deus Abrahæ prolem amplissimã, per quam Chrũs Dominus erat venturus, cuius promissionis fide iustificatus fuit. Deus autem ab illo vicissim voluit, vt se suamq; familiam perpetuò circuncideret, quò in mẽbro illo generationis ministro, sigillationẽ gestaret promissæ prolis. Quapropter signum illud recisæ carnis, signaculum fuit, vel indicium, seu sigillum, testificãs illam iustitiam, quam fuerat per fidem consecutus: quæ quidem iustitia, est vera cordis circuncisio, quæ non in sectione pelliculæ, sed vitiorum amputatione consistit. Sectio autem pelliculæ, non est vera circuncisio, sed signum veræ circuncisionis, ideò forsitan non dixit Paulus, accepit circuncisionem, sed signum circuncisionis. *Hiero.*

28. *Quæ est in præputio.*) idest, fuit scil. iustitia in præputio, quasi dicat, antequã circuncisionem susciperet Abraham, assequutus est iustitiæ laudem per fidem Christi venturi. vt apertè cognoscant Iudæi, non à circuncisione, sed à fide pendere iustitiam.

29. *VT sit pater omnnium credentium per praputium, vt reputetur & illis ad iustitiam, et sit pater circuncisionis.)* Finis circuncisionis fuit, vt Abraham, primum exẽplũ fidei, (fuit enim primus cũ quo de futura salute, voce pactus est Deus, ac primus qui hanc sibi fidem expressiorem adhibuit) intelligeretur (quod ipsi fuit magna dignitas) pater omniũ qui eius imitatione, citra vllam carnalem circuncisionem, crederent Christo Domino. Et hoc est quòd ait, *(Vt sit pater omnium credentium per praputium,)* idest, gentium qui sunt in statu præputij, aut *(per praputium,)* idest, per id quod habuit in statu præputij, scil. per fidem quam habuit Deo ante circuncisionem, *(vt reputetur & illis ad iustitiã)* idest, quemadmodum fides Abrahæ reputata est illi ad iustitiã, ita his quoq; ceu germanis ac legitimis Abrahæ filijs, reputetur fides ad iustitiam, *(& sit pater circuncisionis,)* idest, Iudæorum credentium. Nam ita est Gentium pater, vt Iudæi non excludantur, vt non duo populi disiuncti, sed vnus per fidem cõ-

Ioa. 10. flatus adnotetur: iuxta illud Saluatoris, Alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili, illas oportet me adducere, vt fiat vnum ouile, & vnus pastor, & ideò vnus grex.

Hæc autem Abrahæ paternitas, in infinitum præstantior fuit carnali paternitate, provt testatur Ioan. Baptista, cõtra Iudæos, de hoc nimium se iactantes,

Mat. 3 dicens, Ne velitis dicere intra vos, patrẽ habemus Abraham (illa enim carnis compago, pro nihilo ducitur apud Deũ) dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis (idest, de incredulis gentibus) suscitare filios Abrahæ, hoc est, fide regenerare Abrahæ filios, non in illam literalem terræ Iebusæorũ, & Amorrhæorum, sed in ęternam ac cœlestem hæreditatem. Hanc enim adũbrabat terra promissionis, & illa quidẽ in primis tanquam scopus peregrinantiũ proposita est patri nostro Abrahæ, cum illum eduxit de terra sua. Deinde quia sempiterna illa hæreditatis fœlicitas, nemini vnquam potuit contingere, nisi per fidem Christi, pollicitus est illi Deus proprium legitimumq; hæredẽ, ex cuius vastissima propagine, procreãdus esset naturalis Dei filius, per cuius iustitiam fidei adeunda erat, promissa prius cœlestis hæreditas: cuius rei gratia Paulus tradidit illum locum, credidit Abraham Deo, &c. Hæc autem omnia ante circuncisionem peracta sunt, nequis crederet, ob iustitiam illius obedientiæ, vel fuisse tunc iustificatum Abraham, vel quempiam in posterum iustificatum iri.

30. *NON ijs tantum qui sunt ex circũcisione, sed ijs qui sectantur vestigia fidei, qua est in praputio patris nostri Abraha.)* De Iudæis totum hoc intelligendum videtur, quorum, Abraham, est verus pater, si non hoc tantùm nomine sibi placeant *(quòd sint ex circuncisione)* idest, quòd ab Abrahæ circuncisi stirpe ducãt genus, nota dũtaxat corporis, cognationis argumentum circũferentes, sed multò magis fidem illam exprimentes, *(qua est in praputio patris nostri Abraha,)* idest, qua nondum circuncisus, Deo habitus est iustus. Nullum enim certius argumentũ, liberos non spurios parentibus suis asserit, quàm paternarum virtutũ æmulatio. Cum enim homines abdicẽt ex se prognatos, suosq; negent esse filios, qui degenerant à moribus, ingenioq; maiorum, multo magis Deus, hac nota nothos, à legitimis discernet. Vnde Saluator ad Iudæos iactantes se esse Ioa. 8. filios Abrahæ aiebat: si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Secundum carnem, filij quidem illius estis: at verò secundum opera, non estis filij nisi diaboli. Abraham enim proprium filium vnigenitum suũ, statuit occidere in obsequium Dei: vos me contrà, filiũ Dei, præ infidelitate vestra occidere molimini: Non ergo tanti patris estis filij, sed, vt inquam, diaboli, qui homicida est ab initio.

Multis quidem de causis, aiunt Sancti, olim instituta fuit circuncisio. Primò in signum promissionis Abrahæ à Deo factæ de tanta futura prole, ideoq; in membro illo generationis congruenter efficiebatur, vt scil. circuncisi acciperet,

&

& fidem Abrahæ pariter cum illa.
Deinde vt esset signum veræ illius circuncisionis, ac fidei Abrahæ, & vt quemadmodum à membro illo concupiscentiæ deseruiēti, abscindebatur superflua illa pellicula, ita etiam à corde hominis cuius ipsum imaginem gerit, omnis superflua concupiscentia tolleretur, iuxta
Hier.4. illud Prophetæ, Circuncidimini Domino, & auferte præputium cordium vestrorum.
Tertiò, vt Abrahamidas, Deiq; populū ab alijs nationibus discerneret, qua de
Ios.5. causa iussus est populus antequàm Gētibus commisceretur, præputia rescindere quæ in deserto nutriuerant. Oportebat enim populum veri Dei, secerni à Gentibus idololatris, insignéq; haberi inter omnes orbis nationes, maxime si ipse populus in pura & casta cōuersatione responderet signo à Deo sibi dato.
Quartò, data est circuncisio in signum futuræ circuncisionis spiritualis fiendæ per Christum, ad quem omnes legis ceremoniæ comparantur, sicut figura ad veritatem, & sicut vmbra ad corpus. Hæc autem circuncisio efficienda erat, primò quidem quoad animam, dū per Christum, peccatorum reatus, & concupiscentiæ præscindūntur, seu vetus homo carneus exuitur. Ad quod pertinet
Col.2. illud Pauli, dicentis, in quo scil. Christo, circuncisi estis, circuncisione nō manu factâ, in expoliatióne corporis carnis, sed in circuncisione Domini nostri nostri Iesu Christi: & idcirco præsentia baptismi circuncisionem abegit, iuxta il-
Gal.5. lud, Si circuncidimini, Chrūs vobis nihil proderit. Deinde verò quantum ad corpus, quando in generali illa mortuorum resurrectione, ab electorum corporibus quæuis passibilitas, & mortalitas prorsus auferetur. Et vtriusq; circūcisionis figura, fuit illa circuncisio in
Ios.5. deserto cultris pettinis facta, ad designandum quòd spiritualis circuncisio fienda erat per petrā, qui est Christus: non tamen generaliter obseruabatur, quòd necesse esset circuncisionem fieri cum petra: & ad hoc etiam pertinet, quòd circuncisio fiebat octauo die, qui significat octauam ætatem resurgentiū, nam septima est quiescentium in Chrō, sex autem ætates sunt, quibus seculum currit.
Quintò, data est circuncisio pro remedio illius natiuæ maculæ quam à primo parente contrahimus omnes: nam in circuncisione abstergebatur illa. At verò, vt docet S. Tho. circuncisio ex ipso Tho.
opere operato non habebat virtutem effectiuam, neque quantum ad remotionem culpæ, neque quantum ad operationem iustitiæ, sed erat solùm iustitiæ signum, vt hic ait Apostolus, & per fidem Christi, cuius circuncisio signum erat, auferebatur peccatum originale, & conferebatur auxilium gratiæ ad rectè agendum. Et sic est intelligēda glos. Gloss.
illa Bedæ dicentis. Idem salutare curationis auxilium, circuncisio in lege, cōtra originalis peccati vulnus præbebat, quod baptismus agere, tempore reuelatæ gratiæ consueuit. Idem inquit, sed non eodem modo. Nam circuncisio nō erat tum temporis instrumentum passionis Christi, cum nondum esset exhibita, qualia modo sunt nostra sacramēta nouæ legis, sed tantùm signaculum fidei, vt dictum est. Quamobrem illa non iustum faciebant hominem, sed fides. At vero baptismus noster, vt instrumentalis virtus Christi gratiam confert, iuxta illud Pauli, Saluos nos fecit per la- Tit.3.
uacrum regenerationis. Et hac etiam ratione circuncisio non aperiebat ianuā regni cœlorum, licet illic daretur gratia erga Deum. Huc etiam pertinet illud Aug. dicentis, ex quo instituta est circūcisio in populo Dei, quæ erat signaculū Aug. cō trahul.
fidei iustitiæ, ad sanctificationem purgationis valebat paruulis originalis veterisq; peccati, sicut etiam baptismus ex illo cœpit valere tempore ad innouationē hominis, ex quo institutus est. Et D. quoque Greg. quod apud nos, in- Grego. in Mora.
quit, valet aqua baptismalis, hoc egit apud veteres, vel pro paruulis, sola fides, vel pro maioribus, virtus sacrificij: vel pro ijs qui de Abrahæ stirpe prodierūt, mysterium circuncisionis. Non quod in lege naturæ non esset aliqua saltem oblatio paruulorum, qua parentes fide

protestarentur pueri coram Deo, sed nō erat certum diuinitus institutum sacrificium, quia nulla erat tunc secretio populi peculiaris Dei.

Hinc sumitur fortissimum argumentū, quod in circuncisione delebatur originale peccatum, aduersus omnes hæreticos & blasphemos. Nam cum vllo tempore nemo mortalium, absque aplicata sibi fide Christi, siuè implicitè, siuè explicitè, iustificari valuerit, (quia sine fide impossibile est placere Deo) & paruuli credere actu intellectus nequeant, manifestum est, quod semper fuit aliqua sacrificij forma, per quod fides aplicaretur illis: talis autem erat circuncisio diuinitus instituta, quæ cum, autore Paulo, esset signaculum iustitiæ, quam consecutus est Abraham, certissimum etiā est signum, vt quicunque circuncisionē reciperet, iustificaretur per aplicatā illi fidem, aliàs non erat cur teneri paruuli, ante rationis vsum circunciderentur. Et sicut circuncisio fuit remedium veteris, ita baptismus nouæ, & sacrificia, naturæ legis. Pertinebat enim hoc ad misericordiam & prouidentiam omnipotentis Dei, vt in omni seculo consuleret infantium saluti. Non enim consentaneum videretur, vt qui in culpa erant, quam propria volūtate non admiserant, omni destituti præsidio, quotquot ante rationis vsum obirent mortem, deperirent.

Præterea, circuncisio erat quædam protestatio & professio fidei, per quam paruuli obligabantur legi, sicuti est modo in baptismo, iuxta illud Apostoli, Testificor omni circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ: & hac quidem ratione, tunc paruuli credere dicebantur, dum circuncidebantur, sicuti nunc nostri infantes dum baptizantur, & sic veritas illius sententiæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, est vniuersalis, vt pertineat etiam ad paruulos qui aliquo modo credunt: non quod vllum habeant actum fidei, nec solum propter infusum habitum, sed propter obligationem qua addicuntur fidei, & legi: qua de causa decernuntur illis ab Ecclesia susceptores, qui eorum nomine interrogati, respondeant, credo. Æquissimum ergo erat vt qui per obligationem fidei Christi, subdebātur legi, per eandem liberarentur ab illa innata culpa, cuius ipse erat futurus Redemtor. Quem vtique sensum sapienter agnouerunt patres in verbis legis, masculus cuius præputij caro circuncisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit. Significatur enim ob culpam aliquam delendam esse animam incircuncisi, quę culpa in infantulo nulla esse, nisi originalis poterat.

Ad hæc, in illa authoritate Pauli præallegata. s. Circuncisi estis circuncisione non manu facta, in expoliatione corporis carnis, sed circuncisione Christi, cōsepulti in baptismo, videtur sentire Apostolus, id quod nunc facit baptisma, fieri tunc olim in circūcisione. Ex quo etiam manifestum relinquitur, quare opporteat circuncisionem mutari: nā, vt dictum est, Circuncisio erat signum futuri, non autem idem signum conuenit præsenti, siue præterito & futuro, baptismus est signum præsentis gratiæ, qui copiosiorem, & vtiliorem illam cōfert quàm circuncisio conferebat, quia quanto agens est propinquius & præsentius: tanto efficatius operatur.

AD argumenta verò quæ contra hæc fieri poterant, ex dictis facilè respondetur, si teneamus mente quòd per merita operum legis nō adquiritur iustitia, circuncisio autem cum esset opus legis, non iustificabat per se, nec per modum meriti, sed fides illi aplicata. Quamobrem ceremonias legis vocat Apostolus infirma elementa, cum per se nihil efficerent: sed erant vmbra & veluti puerorum rudimenta, quibus erudiebantur, ac præparabantur, suscipiendo Euāgelio. Pro paruulis verò qui erant ante circuncisionem in lege naturę non deerat remedium ad dictam iustitiam cōparandam, quod quidem durauit sub lege scripta, tàm pro fœminis, quàm pro paruulis ante octauum diem.

Sola.
Gal. 4.
Col. 2.

31.

31. *NON enim per legem promissio Abrahæ, aut semini eius, vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.)* Ex diuina pollicitatione hæreditatis, confirmat sententiam suam Paulus, videlicet quòd circuncisio, siue quodcunq; opus legis non iustificet pollicitos Abrahæ. Nam quemadmodum Abraham non promeritus est hoc, obseruatione legis Mosaicæ, quæ nondũ erat prodita, nec merito circuncisionis, quam, vt dictum est, nondum acceperat, vt cũ Deus tàm magnificis promissis honoraret, pollicens fore, vt totius orbis dominium ad ipsum ac posteros illius, hæreditate deueniret, *(sed per iustitiam fidei,)* idest, per fidem Christi, qua iusti cognomen meruit: ita non est quòd Iudæi sperẽt huius pollicitationis diuinæ ius, solo circuncisionis, aut legis titulo, ad sese peruenturum. Nec enim alia ratione propagari potest in posteros, quàm qua primum partum est ipsi generis authori. Abraham *(non per legem,)* sed per fidẽ, & iustus, & pater multarum gentium, & hæres mundi constitutus est à Deo, ergo & posteri eius, iusti, & hæredes, & veri eius filij, per eandem fidem, & non aliter etiam constituentur.

32. *VT hæres esset mundi.)* Sub his quidem verbis nullibi legitur facta promissio, sed sub his, in te benedicentur vniuersæ nationes terræ. Magna profe-
Gen. 12. ctò virtus fidei, quæ dominium mundi habet in præmium. Sub cuius figura promittebatur credentibus cœlestis hæreditas. Sed has promissiones conuersi ex Iudaismo interpretabantur factas ad modum stipulationis, idest, si legem, quam circuncisione Abrahæ profitebã tur, custodirent. Hinc eorũ blasphemia dicentium, per circuncisionẽ, & reliqua legis opera se esse iustificatos, & cõmeritos ingressum æternæ hæreditatis, aduentumq; Messiæ. Nam pletiq; fatebã tur quòd venturus esset, traditurusq; eis hæreditatem Abrahæ promissam: inde enim modo in hanc peruenerunt amentiã ipsi Iudæi, vt Messiam adhuc præstolentur, qui regna sit eis amplissima traditurus.

33. *AVT semini eius.)* Hoc dicit, quia & si hæc promissio, in ipso Abraham non fuit completa, complenda tamen erat in eius semine, iuxta illud, Benedicentur in semine tuo omnes gẽtes terræ. In semine, inquit, tuo, idest, in posteris tuis, quorũ caput est Christus, ad quem ideò tanquam ad maiorem fratrem, principaliter pertinet hæreditas promissa: nam, vt ait Paulus, Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius, non dicit in seminibus quasi Gal. 3. in multis, sed in semine quasi in vno, quod est Chrũs. Et per regium Vatem Ps. 2. Dauid, inquit Pater ad Filium, Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Cuius possessionem post resurrectionem accepit, vt ipsemet testatur dicens, Data est mihi omnis potestas Mat. 28 in cœlo, & in terra. Secundariò autem pertinet ad minores fratres, qui per fidem & gratiam Christi, sunt spiritualiter semen Abrahæ, iuxta illud, Qui filij sunt promissionis, æstimantur in se- Rom. 9. mine, qui etiam, vt ait D. Th. per Christum sunt mundi hæredes, in quantum omnia in gloriam electorum cedunt, iuxta illud, Omnia vestra sunt.

34. *SED per iustitiam fidei.)* Hoc est, per iustitiam quæ ex fide procedit, quæ erat in Abraham, pro hac namq; iustitia seu merito eius, facta est Abrahæ prænducta promissio, vt habetur in Genesi.

35. *SI enim qui ex lege, hæredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio: Lex enim iram operatur, vbi enim non est lex, nec præuaricatio.)* Magnum sequeretur incommodum, si tantùm per legẽ adiretur hæreditas, nihil esset fides Abrahæ, reputata illi ad iustitiam: & Dei fidissimi promissio nulla, qua dictum est in semine ipsius benedicẽdas omnes gentes: tùm quia nihil cõmune gẽtibus cum lege, tùm etiã, quia nec Iudæis ipsis, lex hæreditatem præstare poterat, quæ iram tantùm ac vindictam afferre nouit, quando sine vlla miseratione in peccantem animaduertebat, quòd si lex non esset, neque præuaricatores essent

in quos animaduerteret. Nam reum agere nemo potest, ni prius lege lata pœnam denuntiet. Porrò lex Mosaica de plurimis statuit, aut præcipiens, aut prohibens, in quibus nulla esset præuaricatio si non esset lex, vt de circuncisione, de sabbatis, de neomenijs, de ciborum discrimine, de morticinis, de suffocatis, de sanguine, de lotionibus, quæ omnia sunt huiusmodi, vt obseruata non conferant salutarem illam iustitiam, & tamen qui transgrediatur, reus sit, pœneq; obnoxius. Quod autem ad moralia pertinet, grauius est transgredi simul legem naturæ & legem scriptam, quàm solam legem naturæ: & ideò lege data sine gratia adiuuante, præuaricatio creuit, & maiorem iram promeruit. Ex quo videtur manifestum quòd deteriores erant in hac parte Iudæi quàm Gentes. Et quòd nimium stulti erant qui conuersi ex Iudaismo, volebant simul cum Euangelio, sustinere legis onus, quod neque Apostoli, neque patres eorum, vt ait Petrus, portare potuerunt, & quòd nimium etiam sunt cæci, qui adhuc volunt esse sub iugo tantæ seruitutis, nolētes venire ad Christum, cuius est iugum suaue, & onus leue.

Obserua in eo quòd ait, ex lege, Hæbraismum esse Paulo peculiarem, pro eo quod est, factores legis, ex legis operibus ius sibi facientes hæreditatis obtinendæ.

36. *LEX enim iram operatur.*) Discrimen inter legem & fidem sic se habet, quod malorum supplicium, non à beneficentißimo Deo directa intentione infligitur, sed lex illos punit. Deus enim nihil in eos agit, nisi secundum legem, quam vtique posuit intentione præmiādi. Est enim legislatoris intentio, vt inquit Philosophus, per legem bonos facere ciues, & ad fœlicitatem perducere. *2. Eth.* Sed praua nostra voluntas causam præbet, cur lex iram operetur. Præmium autem & corona iustorum non legi debetur, sed diuinæ misericordiæ per fidē Christi: iuxta illud Prophetæ, Perditio tua ex te Israel, ex me tantùm auxiliū *Osee. 13.* tuum. Quod discrimen inde nascitur, quia, vt dictum est, Lex præcipit, & non adiuuat, sed quod lex iubet, implet fides Christi, qui adiuuat infirmitatē nostrā. *Rom. 8.*

37. *VBI enim non est lex, nec præuaricatio.*) Omnis lex tàm naturalis, quàm scripta, est index & linea voluntatis Dei, ideò præuaricatio legis, inobedientia quædam est, & peccatū voluntati Dei aduersum, dignumq; proinde illius iræ, quam comminatur lex. Vnde August. *Aug.* Vtrūq; complexus s. legem, & Deum, inquit, peccatum est dictum, vel factū, vel concupitum contra legem Dei.

38. *Ideò ex fide.*) Necessarium esse videtur, vt promissum Dei impleatur, aut per fidem, aut per legem: non per legē, quia promissio Dei aboleretur, quod est impossibile: (*ideò ex fide,*) idest, merito fidei, scil. contingit hæreditas promissa. Lex enim non donat peccata, sed damnat: & ideò non potest omnes gentes filios facere Abrahæ, quia secūdum quod omnes sub peccato inuenti sunt, omnes erant vtique puniendi. Fides contrà ex impio, iustum reddit: nam dimissis per gratiam peccatis, omnes credentes, filios efficit Abrahæ, quibus sicut & patri reputetur ad iustitiam.

39. *VT secundum gratiam firma sit promissio.*) Dictum est quod si iustitia ex lege esset, fides nulla redderetur, promissio aboleretur: sed si sit ex fide, promissum firmum & constans, propter virtutem diuinæ gratiæ iustificantis hominem per fidem, eam, scil. quæ per charitatem operatur. Et hoc est quod dicit, (*Vt promissio* (Dei) *sit firma,*) non quidem per operationes hominum, quæ possunt deficere, sed (*secundum gratiā,*) quæ infallibilis est. Vel aliter, (*Vt promissio,*) idest, hæreditas promissa de dominio mundi, (*sit secundum gratiam*) id est, videatur res gratiæ & fauoris, non debiti, atque ita (*sit firma,*) scil. eadē promissio, hoc est, fides promissi diuini constet, quo posteris omnibus Abrahæ, spes huius fœlicitatis ostensa est. Vnde dicit.

40.

40. *OMNI semini.)* idest, omni homini qui fuerit qualitercunque semen Abrahæ.

41. *NON ei qui ex lege est solùm, sed ei qui ex fide est Abraha.)* Exponit quod dixerat, Omni semini, quasi dicat, *(semen,)* hoc est, posteros Abrahæ voco, non eos qui dumtaxat *(ex lege sunt,)* idest, per legis cognationem ad Abrahā pertinent, *(sed &)* idest, multo magis *(ei,)* idest, eos *(qui ex fide sunt Abrahæ.)* idest, qui fidem parentis exprimūt. Par est enim vt plus habeat momenti cognatio fidei, per quam ille promissū meruit, amicus Dei factus, quàm cognatio legis, quæ occasionaliter offensas gignit, & reos facit. Adhæc, si per solam legem Mosaicam, esset implenda promissio, non impleretur in omnibus posteris Abrahæ, sed solùm in Iudæis, qui eam seruarent: quia verò impletur per fidem, quæ est omnibus communis, planum est quod impletur in omni semine.

Nec tamen hinc potest argumentum sumi, vt volūt hæretici Lutherani, quòd omnis Christianus propter fidem quam habet, certus sit de salute sua, quia & si fide iustificamur, & obtinemus promissam hæreditatē, intelligitur de fide quæ per charitatem operatur. Nemo tamen communi lege esse potest certus, quòd tali vigeat fide, quia non potest esse tutus, an habeat charitatem. At ille solus qui infantem baptizat, certus est, certitudine fidei, in gratiam illum tūc Dei esse, ab originali restitutum.

42. *QVI pater est omnium nostrum.)* Stultè gloriantur Iudæi in Abraham, ceu patre peculiari, dicentes apud Ioā-
Ioa.8. nem, nos patrem habemus Abraham, cum is sit pater omnium nostrum, quicunque ex quacunque natione profecti, Christi fidem amplectimur, quemadmodum testatur & ipse Deus, in lib. Genesis, dicens.

43. *QVIA pater multarum gentium constituite.)* Hoc fuit eum adaucto no-
Gen.17. mine, & pro Abram, dicto Abraham, ait Deus, *(patrem multarum gentium constituite.)* (præteritum quòd futuro, prophetarum more, ob certitudinis firmitatem.) idest, non illius populi tantū sed vniuersorum qui fidem tecū mihi dederint. Certè verū sit oportet quod locutus est Deus. At qui tandem pater erit multarum gentium Abraham, si is ad vnicam circunciforum nationē pertinet? imò sicut Deus, cōmunis est omnium sibi fidentium, ita voluit Abrahā qui Dei typum gerebat, vt Isaac Christi, esse patrem, non huius aut illius nationis proprium, sed communem omnium quas illi fidei affinitas copulasset. Et inde est, quod iustorum omnium locus,
in Euangelio Lucæ, Sinus Abrahæ nuncupatur. Et in Matthæo habetur, quòd Luc.16.
multi ab Oriente & Occidente venient, Mat.8.
& recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob, in regno cœlorum: filij autem regni, idest, qui ob carnis circuncisionem tales se venditant, eijciētur foras.
Hùc pertinet & illud quod ad Galat. Gala.3.
inquit Paulus, scil. Qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ. Prouidens enim scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes gentes. Et colligens ait, igitur, qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.

44. *Ante Deum cui credidisti.)* Verba sunt Pauli declarantis hanc orationem *(constitui te,)* idest, posui te, quonam modo? *(ante Deum,)* idest, in præsentia Dei: nam licet proles Abrahæ, non erat præsens, sed futura in re, tamen erat æternitati Dei præsens. Apud Deū enim, futura perinde sunt, vt præterita & præsentia. Vel ante Deum, positum est, ad differentiam illius paternitatis, quæ cognatione circuncisæ carnis propagatur, illa siquidem coram hominibus est. Quæ autem fide coalescit, coram Deo, cuius vice interpres transtulit, *(ante Deum:)* ac si diceret, patrē multarum gentium constitui te, non vtique apud homines, secundum quorum iudicium, solùm carnalium Iudæorum pater haberis, sed *(ante Deum,)* idest, coram Deo. *(cui credidisti,)* idest, apud quem credendo, hoc meruisti.

45. *QVI viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquã ea quæ sunt.*) Nõ potuit Abrahã falli credulitate sua, quandoquidẽ fisus est illius promissis, qui nõ solùm effœtis dare potest fœcunditatem, verùmetiam mortuis vitam reddere, adeò vt posteà iussus occidere filium vnicum Isaac, in quo vno spes omnis posteritatis erat sita, nihil tamen addubitarit de fide promissoris, à quo sciebat illum in vitam posse reuocari, *(qui viuificat mortuos, & ea quæ non sunt)* scil. in rerum natura, nec naturaliter possunt esse, *vocat*, scil. Deus, idest, potest vocare in suum obsequiũ, *(tanquã ea quæ sunt,)* vel *(quæ non sunt,)* idest, mortalium opinione prorsus nihil sunt, perindè quasi sint aliquid, potest ad hãc fœlicitatem asciscere. Hoc dictum est cõtra Iudæos tumidos, qui sibi videbantur viuere, & aliquid esse. Gentes verò ceu mortuos, & nulla bona re dignos, abominabãtur. At his plus præstat Dei vocatio, quàm illis sua cognatio. Vox enim Domini in virtute & magnificentia, quæ potest de quibusq; lapidibus facere filios Abrahæ. *Psal.*

46. *QVI contra spem, in spẽ credidit, vt fieret pater multarũ gentiũ.*) Digna profectò erat fauore, Abrahæ senis fides, qui pollicente Deo fretus, de his rebus certam spem concepit, de quibus iuxta naturæ vires, nulla erat spes: agnoscens, ac re testans, promissoris tùm fidem, tùm omnipotentiam. Nam cum ipse omni naturæ vigore esset ad generandum destitutus, Saram quoque contemplatus, quæ non solùm in sua iuuentute sterilis fuerat, verùm legitimam iam ætatem esset supergressa, nullã inde spẽ prolis naturaliter posset concipere, contra hanc *(spem,)* idest, contra huiusmodi desperationis naturales causas *(credidit)* Deo *(in spem,)* hoc est, fidem illi habuit, ex qua supernaturali fide perductus est *(in spem)* sobolis, quam abnegabat natura. Historia huius, sic se habet. Dixit Abrahã Domino, Domine Deus, quid dabis mihi? ego vadam absque liberis, ecce vernaculus meus, *Gen. 15.* hæres meus erit: (quod ob desperatã facultatem naturalem generandi dicebat.) Cũ autem protinus audiuit sermonẽ Domini, non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de vtero tuo, nihilo cunctantius credidit, nõ solùm vt vnius tantùm filij pater futurus esset, sed etiam aliorũ quàmplurium. Vnde dicit.

47. *VT pater fieret multarum gentium, secundum quod dictum est ei, Sic erit semen tuum, sicut stellæ cœli, & arena maris.*) quasi dicat, Non dubitauit, cum ipse esset effœtus, & vxorem haberet sterilem, & iam senem, se tamen fore patrem multarum gentium, ac posteritatis autorem tàm numerosæ, vt stellarum multitudinem, & arenam posset æquare, quod Deus educto in agrum, cũ ostendisset cœlum innumerabili stellarum densitate differtum, dixit: numera stellas si potes, sic erit semen tuũ. Ac si diceret, quàm hos ignes numerare non potes, tam erit innumerabilis posteritas ex te proditura.

48. *VT stellæ cœli, & arena maris.*) Differentia filiorum Abrahæ attenditur in his verbis, vt per stellas cœli, intelligantur prædestinati, qui fidem Abrahæ operibus excolentes, cœlestibus suis sedibus refulgeant, in ea refulgenti numerositate, & claritate, qua stellæ fulgent in firmamento. Per arenam maris intelliguntur peccatores, qui susceptam Abrahæ fidem, vel moribus deturparunt, atque adeò fluctibus huius mundi, quasi cuiusdam maris, iusto Dei iudicio opprimũtur: vel prorsus abiecerunt vt hæretici, qui postquã se ab ecclesia absciderunt, ita se habent inter sese, veluti arena sine calce, in diuersas secti opiniones, vt nullus cum alio conueniat. *Dan. 12.*

49. *ET non infirmatus est fide, nec considerauit corpus suum emortuum, cum iam ferè centum esset annorum, & emortuam vuluam Saræ.*) Quemadmodum temperatus homo, ostenditur non esse infirmus, qui magnis concupiscibilibus non vincitur, ita fidelis vir cognoscitur non

non esse infirmus, sed fortis & robustus, qui à magnis difficultatibus non superatur. Qua fidei fortitudine D. Petrus, nos præcipit munitos esse aduersus diabolum, cum ait, cui resistite fortes in fide. Talis erat Abrahæ fides, cui cum non probabile, aut simile veri tùm videretur ob ætatis imbecillitatem, tamē, infirmus licet viribus, (*Non infirmatus est fide,*) idest, fidei vigore, nec diffidētium more, circunspicere cœpit argumenta, quibus hoc, aut fieri posset, aut non fieri. (*Non enim considerauit corpus suum emortuum, cum iam ferè centū esset annorum,*) hoc est, non respexit corporis vires iam effœtas, & ad generandum inualidas, vt qui iam accederet ad annum centesimum. (*et emortuam vuluam Saræ,*) idest, non considerauit ætatem vxoris, cui & ipsi iam per ætatem emarcu erant membra muliebria, vt etiam si ipse gignendi viribus non esset deffectus, tamen illa ferendo vtero, esset innabilis.

50. *Emortuum.*) Præter suum publicū significatum, est etiam idem quod inualidum, ac viribus exhaustum ad aliquid faciendum, id quod & effœtum appellatur. Dicitur enim fœta mulier, quæ fœtum edidit, effœta verò illa cuius naturæ vires iam partu lassatæ, deffecerunt ad concipiendum. Et hoc modo (*emortua vulua*) idest, matrix (*Saræ*) affirmatur, non solùm propter sterilitatē, sed etiam propter senium eius: desierant enim iam tunc ei fieri muliebria, vt habetur in Genesi. Horum autē mortificationem, & frigiditatem eleganter Isaias describit dicens, Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram, quæ vos peperit, attendite ad petram vnde excisi estis, & ad cauernam laci, seu loci, de quo præcisi estis. Nec refert quod post mortem Saræ, Abraham duxerit vxorem Cethuram, quæ etiam genuit ei filios, vt habetur in Genesi: nā per miraculum fuit ei restituta vis generandi: & quantum ad Saram, & quantū ad omnes mulieres. Licet Aug. & Hiero. dicant, quòd licet Abraham destitutus esset virtute generandi ex Sara antiqua, non tamen ex Cethura iuuencula. Solent enim senes ex iuuenculis mulieribus prolem gignere, nòn autem ex antiquis quæ sunt minus aptæ ad concipiendum. Sed primum est melius, vt ait D.Tho.

Gen. 18. *Isai. 51.* *Gen. 25.* *Hiero. in hoc loco.* *Aug. super Gen. q. 35. li. 1.* *Tho.*

Quod verò legitur in Gene. quòd Abraham, audita pollicitatione prolis, cadens in faciem suam riserit in corde suo dicens, Putans ne centenario nascetur filius? & Sara nonagenaria pariet? Non facit contra dictum Apostoli dicētis, quòd Abraham non considerauit, &c. Nam cum primum Dei vocem audiuit, secum reputauit naturæ imbecillitatem, nihil tamen hæsitauit de diuina omnipotentia, sed forsitan de verborū sensu, an is esset, quem prima fronte ostendebant: quemadmodum beata Virgo non dubitauit, sed modum percontando ait, quomodo fiet istud? At verò cum iterum dictum est ei, quod verè Sara esset paritura, adeò firmiter credidit, ac si nullum haberet naturæ impedimentum ad generandum.

Gen. 17.

Porrò his verbis, duo nos latent mysteria memoriæ maximè commendanda. Primum est Redemptoris nasciturі ex Virgine, quæ nullo suscepto semine, obumbratione Spiritus sancti, ipsum cōcepit, & mirabiliter peperit; quemadmodum Abrahæ centenario, & Saræ nonagenariæ, suprà omnem naturæ ordinem, natus fuit Isaac. Alterum est Christianorum, qui per fidem Abrahæ adoptamur in filios Dei. Non enim tātum beneficium proprijs naturæ viribus nobis contingit, sed illius gratia & voluntate, qui præter facultatem naturæ, sobolem propagauit Abrahæ. Cuius ideò fides adeò commendata est, dataque omnibus in exemplum, vt quoties calamitas, ingensq; periculū opprimat nos, curramus ad Dominum, apud quem nō est impossibile omne verbum, vt dixit Archangelus Gabriel, nec potest deffi cere cuiquā, qui vero corde fidat in eo.

51. *IN repromissione autem Dei, non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriā Deo, plenissimè sciens, quia quæcunque promisit Deus, potēs est facere,*

ideo

ideò & reputatum est illi ad iustitiam.) In repromissione quam de suæ posteritatis multiplicatione, & potentia, seu exaltatione acceperat Abraham, (*non hæsitauit diffidentia*) idest, nihil diffisus est, (*sed*) toto pectore fretus promissis Dei, (*confortatus est fide,*) fuitque tàm fide robustus, quàm corpore inualidus: de sua virtute desperans, de promissoris virtute certissimam spē obtinuit. Quibus vtique verbis Abraham compurgatur ab omni suspicione infidelitatis, & hæsitationis. Et fortè alludit Apostolus ad illud signum quod Abraham volebat, cum polliceretur illi Deus terram
Gen. 15. Chaldæorum, tunc signum poposcit dicens, Vnde scire possum quod possessurus sim eam? Ait modo Paulus, nil tūc Abraham hæsitasse, sed potiùs fide maxime confortatum esse. Siquidem cum morem Dei agnouisset, qui fœdera sua & pacta, dato aliquo signo stabilire consueuerit, vt apparet in arcu exhibito
Isai. 7. Noe, in monimentū pacis: & in Achaz, qui iussus est signum petere, reprehensusq; à Deo, quod iussionem renuerit. Abraham nihil hæsitans, signum etiam efflagitauit, quod esset promissionis stabilimentum. Ad rem igitur venientes, cum Apostolus superiùs dixisset, quòd Abraham non infirmatus est fide, maiori hic commendatione idipsum confirmat dicens, eum fide confortatū in repromissione Dei, quia nō semel, aut bis à cap. 12. vsque ad 22. Genes. iterata est illi Dei promissio.

52. *Dans gloriam Deo, plenissimè sciēs, quia quæcunque promisit Deus, potens est et facere*) Vide pulchritudinem & puritatem fidei Abrahæ, nulla propria iactantia, aut hæsitatione humana permixta fuit. In beneficijs sibi concessis, aut promissis factis, nihil sibi vindicauit, sed totam gloriam, ac laudem vni Deo transcripsit. Dedit insuper gloriā Deo, dum sua inconcussa fiducia eum simul & veracem testatus est, qui nolit quemquam fallere, & omnipotentem, qui præstare possit quidquid esset pollicitus, quantūlibet illud humanas vires excederet. Qui enim Deo fidem negat, impientissimè detrahit honori, & existimationi ipsius, qui summa ipsaq; per se veritas est, cui ideò subest posse cum voluerit, & apud eum nihil est impossibile. Qui verò inexcūctanter ei fidem præstat, gloriam illi & laudem dignam tribuit. Sap. 12. Luc. 1.

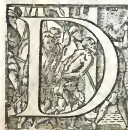
53. *Ideò & reputatum est illi ad iustitiam.*) Effectus fidei Abrahæ, fuit vtiq; vera iustitia, qua apud Deum verè iustus habitus est. Deus enim qui nostris officijs nusquàm eget, gloria fideī nostræ potissimum delectatur, ideò fides perfecta imputatur ad iustitiam, quemadmodum Abrahæ, qui perfectè, & firmiter sermonibus Dei fidē habuit, vt inquit diuina scriptura. Vbi notandum, quod iā sæpe admonuimus, quòd fides quæ imputatur ad iustitiam, semper intelligitur de fide viua, quæ per charitatem operatur. Nam quæ sine charitate est, tanquam mortua non viuificat, nec iustificat.

54. *NON est autem scriptum tantùm propter ipsum, quia reputatum est illi ad iustitiam, sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrum à mortuis.*) Quidquid de commendatione fidei Abrahæ (*scriptum est,*) id non vnius Abrahæ gratia scriptum esse arbitrandum est, (*quia*) pro quòd, (*imputatum est,*) idest, fides illi imputata est (*ad iustitiam,*) neque enim hoc tantùm agit diuina scriptura, vt Abrahæ gloriæ consulatur (*sed & propter nos,*) idest, vt nobis Abrahæ nepotibus paretur exemplum, (*quibus reputabitur, &c.*) qua si dicat, perspicuum fiat vniuersis, vt quemadmodum Abraham firmæ fiduciæ cōmendatione, citra legis patrociniū, aut adminiculum assequutus est, vt apud Deum iustus haberetur, ita nec nobis hoc à legis obseruatione petēdum esse. Ille iustus dict' est quod credidit Deo: nobis non aperitur alius ad iustitiam aditus, nisi vt credamus ipsi (*in eum,*) idest, in eundē Deū, qui quod Abrahæ pollicitus est in typo Isaac, id nobis præstitit in Christo Iesu domino nostro, (*quem suscitauit à mortuis*) declarans nō frustrà

frustrà credidisse Abrahã eum esse qui vitam daret & mortuis, & ea quæ non sunt, perinde reuocet, quasi sint.
Meminit autẽ Apostolus mortis Christi, vt veram assignaret causam iustitiæ & salutis nostræ. Haud enim fides, vel Abrahæ, vel nostra, pro iustitia habe retur apud Deum, nisi qua ratione sub nititur passioni Christi, quod & Abraham lumine fidei cognouit dum filium pararet ad sacrificium, qui, ariete mactato, seruatus est. Illud quippe, vaticinium fuit æterni patris, qui vnicum suũ pro nobis prius tradidit, post verò suscitauit à mortuis. Ideò subdit.

55. *QVI traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.)* Mors Christi fuit causa meri toria, efficiens, & exemplaris nostræ iustificationis. Cũ enim humanitas Christi, esset quodammodo instrumentum
Damas. diuinitatis eius, vt Damascenus dicit,
Tho. Omnes passiones & actiones humanitatis Christi, ait D. Tho. fuerunt nobis salutiferæ, vtporè ex virtute diuinitatis prouenientes: sed quia effectus habet aliqualiter similitudinem causæ, mortem Christi, qua extincta est in eo mortalis vita, dicit esse causam extinctionis peccatorum: resurrectionem verò, quæ est triumphus Christi glorifi-
Phil. 2. cati, & nihil habet meriti, sed multum præmij, qua ipse redijt ad nouam vitam gloriæ, dicit esse causam iustificationis nostræ, qua ipsi redimus ad nouitatem iustitiæ: atque adeò resurrectio est tan tùm causa exemplaris illius.
CHRISTO igitur non Moysi iustitiam & innocentiam nostram acceptam feramus oportet, *(qui traditus est,)* & à traditore Iuda, ex auaritia: & à perfi-
Mat. 20 dis Iudæis, ex inuidia, sicut fuit olim
Gen. Ioseph à fratribus suis, qui eum in puteum miserunt, & inde extrahentes ven diderunt in Ægyptum. Traditus est &
Rom. 8. à patre suo, sed ex ardentissima charita
Eph. 5. te: & ex eadem à seipso, qui sponte sese tradidit in mortem, *(propter delicta nostra.)* idest, vt gratis nostra dilueret cõmissa, *(& resurrexit,)* scil. idem, hoc est, reuixit, excitatus à mortuis, *(propter iustificationem nostram,)* idest, vt à mortuarijs factis abstineremus, neq; posthàc peccaremus, ea rursus committentes, ob quæ ille mortẽ oppetisset. Mortuus est inquam, vt in nobis culpam occideret, & resurrexit à mortuis, vt prius per illum mortui pristinis culpis, mox vnà cum illo & per illum in baptismo resuscitati in nouam vitam, deinceps iustitiæ viuamus, quam illius beneficio accepimus. Traditus est splendor gloriæ, vt lumine gloriæ illuminaret tenebras miseriæ nostræ. Imago Dei tradita est, vt imaginem hominis, idest, mentẽ nostram reformaret. Vita tradita est, vt homo non amitteret vitam. Resurrexit propter iustificationẽ nostram, hoc est, vt per resurrectionem credentes eũ esse Deum, autorem suæ, & nostræ futuræ resurrectionis, iusti haberemur per hanc fidem apud ipsum. Sed heù, magna pars hominum hac iustitia caret, quia sic viuunt hodiè Christiani, quasi nihil crederent. Fatentes enim se nosse Deũ, factis autem negant. Sic viuunt ingrati, quasi nunquam pro ipsis Christus mor tuus esset. Sed væ ingratis, tradentur, Psal.
iuxta Prophetam, in manus gladij, & gladius iræ Dei deuorauit eos, & partes vulpium erunt in inferno.

ARGVMENTVM QVINTI CAPITIS.

DOCET Diuinus Apostol⁹, quòd iustificati fide, gloriatur in afflictionib⁹, nec omninò quidpiam verẽtur, ob immensam in se Dei & Christi charitatem: qui etiam nos inimicos, patri reconciliauit, & mortẽ per Adæ peccatum inuectam, commutauit in vitam. obiter autẽ de tyrãnide peccati attingit, quam Dei & Christi gratia extinxit.

CA-

¶ CAPVT. V.

VSTIFIcati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deũ, per Dominum nostrũ Iesum Christum, per quẽ accessum habemus per fidem in gratiam istã, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.

¶ EXPLANATIO.

1. *Iustificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum.)* Postquam Apostolus pertractauit causam, quare nemo corũ ex operibus iustificatus sit, sed omnes ex fide, quod exemplo Abrahæ probauit, cuius se filios esse solos, Iudæi se iactabant, ostenditq; ratione quòd non genus nec circuncisio, sed fides faciat veros Abrahæ filios, qui per fidem iustus est constitutus apud Deum: qua ratione conclusa, pacem nunc eos habere hortatur, quia nemo suo merito, sed omnes æqualiter Dei gratia sunt saluati: & sumitur hîc pax, nõ solùm pro amicitia, quæ est apud Deum, verùm & pro animi tranquillitate, quæ pariter est fructus fidei. Cum ergo sola peccata simultatem pariant inter Deum & homines, *(iustificati)* inquit, idest, posteaquàm ex impijs, & peccatoribus iusti facti sumus, idq; nec per legẽ Mosaicam, quæ occasionaliter magis augebat offensas, nec factorum nostrorum metiro, sed ad exemplum patris nostri Abrahæ *(ex fide,)* scil. quæ per charitatem operatur, sola enim hæc, parit nobis veram iustitiam. *(habeamus)* exhortatorium est verbum, hoc est, retineamus, seruemus, custodiamus, *pacem*, non quidem mundanam quæ crudelis est, & carnis amica, & valde periculosa, sed Christianam, quæ spiritus, & est *(apud Deum)* à Christo pro testamento relicta, & valde commendata prope mortem ipsius. Mundana verò pace ab eodem damnata & reprobata, de qua intelligitur illud, Non veni pacem mittere, sed gladium. Christiana pax, in mãdatorum obseruatione consistit. Nam pax multa, inquit regius Vates, diligen- *Psal.* tibus legem tuam, & non est illis scandalum. Mundana verò, rebellis & inobediens præceptis ipsius, hæc est proles Sathanæ, illa fidei Christi. *(Pacem ergo habeamus ad Deum,)* hoc est, Deo humiliter subijciamur, & nostram volũtatem diuinæ ordinationi in omnibus submittamus, quieti & tranquilli semper existẽtes in Deo. Illustre nomen & gloriosum valde filiorum Dei. fortiti sunt pacis amatores, dicente Christo, Beati pacifi- *Luc. 2.* ci, quoniam filij Dei vocabuntur. Hic est fructus optimus, de quo Propheta, acquiesce Deo, & habeto pacem, & per hoc habebis fructus optimos. Pax igi- *Isa. 48.* tur optima rerum, quas homini natura dedit, vt dixit quidam poeta.

2. *PER Dominum nostrum Iesum Christum.)* Non per Moysen, aut per alium purum hominem, sed per filium Dei vnicum, *(Dominum nostrum Iesum Christum,)* Contingit pax, & omne bonum. Ipse enim est pax nostra, est DEVS & homo, mediatorq; vtriusq;, quod nobis magno debet esse solatio, talem scil. habere mediatorem.

3. *Per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam.)* Redemptor noster Iesus Christus, existens in terra factus homo, & noxias nostras suo sanguine diluens, morteq; sua, Deum nobis, ante ob cõmissa nostra infensum, reconcilians, aperuit nobis aditum, vt intercedente fide, citra legis, aut circuncisionis adminiculum, ad hanc Euangelij gratiam perduceremur. Vnde dicit, *(per quem,)* idest, quo mediante, *(accessum habemus per fidem,)* idest, credẽtes, *(in gratiam istam,)* Euangelij ad quam vocati sumus. quæ quidem est, gratia adoptionis filiorum Dei.

4. *IN qua stamus.)* In persona iusto-

rum loquitur, quorum est stare firmi, per fidem viuam. Nam quemadmodum superiùs dixit, quod iustus viuit ex fide, ita & nunc dicit, quòd per fidem stat: ad quem pertinet illud, Qui stat, videat ne cadat. Impij & peccatores, non stant,
Psal. nisi in via peccatorum, miserabili cæcitate affecti. Sed quid retribuet homo
Psal. Domino, pro tãto dono fidei, cuius est, erigere collapsos, firmosq; eos tenere, illuminare eos qui in tenebris, & in vmbra mortis sedent, & Dirigere pedes eo-
Luc. 1. rum in viam pacis.

5. *Et gloriamur spe gloriæ filiorum Dei*) Hæc gloria debetur etiam fidei, quæ facit pios non solùm stare animis alacres & erectos, pacemq; illis esse cum Deo, verumetiam gloriari spem certißimam ostensam, fore vt per fidei viuæ perseuerantiam, fruantur aliquando gloria Dei: quæ quidem nunc interim in eis inchoatur per spem, nam spe, inquit
Rom. 8. Paulus, salui facti sumus. Sed obserua hic pie Lector, quàm præstantior sit Christianorum gloria, omni alia hominum gloria. Nam Iudæorum gloria in circuncisione, carnalis est. Gentilium gloria in simulachris, falsa est. Mundanorum gloria, terrena, innutilis & inanis est. At verò Christianorũ gloria ad spiritum pertinet, cœlestis & diuina est, atque adeò valde vtilis, vtpotèquæ de bonis cœlestibus, & diuinis, & æternis est.

6. *NON solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus.*) Vehementiam apostolicæ, seu perfectæ spei, opportet hic maximè considerare. Nam qui vehemẽter aliquid sperat, libenter sustinet grauia & amara, propter illud, quemadmodum infirmus, si vehementer sperat sanitatem, libenter bibit potionem amaram, vt sanetur per ipsam. Signum ergò vehementis spei, quam habemus propter Christum est, quod non solùm gloriamur in spe futuræ gloriæ, sed etiam in malis quæ pro ipsa patimur. Quod vtique ad magnam fidei facit commendationem. Nam in Philosophorum institutis fuit apud gentes, vt vtranque fortunam æquo animo ferrent, ne diuitiarum honorumq; affluentia, aut ærumnarum, laborumq;, & calamitatum incursus, mentẽ perturbarent. At, quòd ex pressuris & mundi procellis voluptatem etiam caperemus, inauditum fuerat mortalibus, antequàm ab ore audirent diuino, beati pauperes. Beati qui Mat. 5.
lugent, & qui persecutionem patiuntur. Nunquam ergo pœnitebit perfectos Christianos fidei suæ, quæ fructum adfert tanto vberiorem, neque gloriæ suæ, cuius spe interim fulciuntur, & eriguntur. Quæ quidem si nondum appareat, & si ad eam, multa ferendo perueniẽdum est, tamen has ipsas afflictiones, interim sibi laudi, gloriæq; ducũt, quas & glorioso titulo patiũtur, nempè propter Dei honorem, Apostolorum instar, qui flagellis cæsi, ibant gaudentes à cõspiritum concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine IESV contumeliam pati. Quæ etiam ad immortalitatem aperiunt nobis aditum: nam per multas tribulationes opportet nos introire in Act. 14.
regnum cœlorum. Nam si opportuit Christum ducem nostrum pati, & ita intrare in gloriam suam, nos milites, & serui, qua ingrediemur in gloriam non nostram, sed Christi domini nostri? certè non per aliam, quàm per portam Psal.
tribulationis & doloris. Nam hæc porta Domini, iusti intrabunt in eam. Est igitur adeò ineffabilis magnitudo istius præmij, vt sola eius consideratione, roboratur fides, erigitur spes, flãmescit igne charitas, excitantur virtutes, & cũcti mundi labores, leues, lætique redduntur. Vnde Iacobus, Omne, inquit, Iac. 1.
gaudium existimate fratres charißimi cum in varias tentationes incideritis. Adhæc, est perfectæ dilectionis probatio, læta laborũ tolerantia. Nulla enĩ maior dilectio, quàm ea qua libenter patimur propter amicum: ideò Sap. Va- Eccl. 27.
sa, inquit, figuli probat fornax, & homines iustos tẽtatio tribulationis. Et hinc est, quòd perfectiores in hoc mundo, maioribus sunt destinati laboribus, vt in cœlo etiam maiori afficiantur honore. Pôtasti nos, ait Dauid, lachrymis in Psal.
mensura, sic vt maiori Dei amico, contingat maior mensura, non quidem bonorum

norum huius mundi, sed dolorum, & lachrymarum. Constat hoc, exemplo Christi, & beatissimæ matris eius, qui cũ Deo essent chariores, pondus omne tulerunt doloris. O vos omnes qui trãsitis per viam, inquit filius Virginis, loquens ad cunctos mortales, qui per hunc mundum, tanquam per quandam laborum viam sunt transeuntes, videte si est dolor, sicut dolor meus? quasi dicat, non est, nec fuit, nec esse potest. Post filium, matrem proculdubio, doloris gladius pertransiuit, iuxta Vaticinium sancti senis Simeonis. Hos sequũtur Apostoli sancti, qui cum primitias spiritus accepissent, acrioribus molestijs, & crudelioribus tortoribus vitam consumarunt. Et sic de omnibus Christianis dici potest, quibus pro gratia, & dilectione Dei, contigit & mensura laborum.

Gaudeant ergo pauperes, & afflicti propter Christum, quoniam in thesauris cœlestibus, quamplures, & inæstimabiles habent diuitias reconditas. Timeant diuites, quibus omnia pro voto contingũt in hoc mundo, agant spontaneam pœnitentiam, ne cum hoc mundo dãnentur. Turpe enim est, vt ait August. velle
Aug. cœlorum regnum adipisci, absq; lachrymis, & pœnitentia. Caueant peccatores, qui in bonis ducentes dies suos, ne in
Iob. puncto ad inferna descendant. Caueant
Luth. quoque perfidi Lutherani, qui meritũ operum demoliri contendunt, cum nõ alia de causa diuinus Apostolus doceat, gloriandum in tribulationibus, in afflictionibus, & hostilibus pugnis, vt si victoriam Deus fauore suo & ope tribuerit, in meritum nobis cedant fœlicitatis æternæ. Causa enim spei in qua dixit gloriandum, esse non potest, nisi in ratione meriti, ad quod & illud pertinet, Quod in præsenti est momẽtaneũ,
2.c.4. & leue, tribulationis nostræ, æternum gloriæ pondus, supra modum in sublimitate, operatur in nobis. Et beatus
Amb. Ambro. causam, inquit, cur gloriandũ sit in tribulationibus, hanc scribit Paulus, quod tribulatio augmentum faciat præmij. Et idem, contemnere præsentia, & in pressura non cedere, magni meriti est apud Deum.

7. *Quoniam tribulatio, patientiam operatur.*) Hoc nouum exemplũ à Christo sumpsimus, hanc eximiam doctrinam ab eodem accepimus, quòd tolerandis malis, corroboratur tolerantiæ virtus. Meritò ergo gloriandum in tribulationibus, (*quoniam tribulatio patientiã operatur,*) qua vnusquisque erit Dominus sui ipsius, dicente Domino, In patientia vestra possedebitis animas vestras. Non quod tribulatio directè, vt aiunt, operetur, & efficiat patientiam, Deus enim est, qui per suam gratiam operatur in nobis velle & perficere, idest, omnem virtutem, sed tanquam materia in qua versatur. Afflictiones enim ad patiẽtiam nos exercent, quibus illa vegetatur, & vt dictũ est, corroboratur, veluti conflictu belli, augetur fortitudo, instar lignum palmæ, quod contra molem superpositum assurgit, cuius proinde ramus, dari consueuit victoribus triumphantibus.

8. *Patientia probationem.*) Beatus Iacobus contrario modo posuit hæc verba, dum ait, probatio fidei vestræ, patiẽtiam operatur, sed idem dicit vterque. Idem enim apud Iacobum probatio, quod apud Paulum tribulatio, siue tentatio. Probatio verò apud Paulum, accipitur pro eo quod est, probatum, exploratumq; esse, id quod effectus est patiẽtiæ. Nam malorum tolerantia, indiciũ & examen est verum, cuiusdam infracti animi, quique anchora diuinæ gratiæ Deo firmiter adhæret. Probè ergo, inquit, (*patientia probationem.*) scil. operatur. Nam velut aurũ igni, tolerantia reddimur Deo & hominibus spectatiores, & probatiores. Vnde in Psalmo dicitur, Probasti cor meum, & visitasti nocte, igne, scil. tribulationis me examinasti, & non est inuẽta in me iniquitas. Psal. 12.
Et in Ecclesiastico, In dolore sustine, & in humilitate patientiam habe, quoniã in igne probatur aurum & argentum, homines verò receptibiles in camino humilitatis. Item in Prouerb. Doctrina viri Eccl. 2. Pro. 19.

viri per patiētiam noſcitur. Huius probationis ratio eſt, quia, manifeſtum eſt, *Tho.* vt ait S. Tho. quòd detrimentum alicuius rei, de facili ſuſtinemus, propter id quod magis amamus. Vnde ſi aliquis in temporalibus & corporalibus, patienter ſuſtinet malum propter bona æterna, ſufficienter ex hoc probatur, quòd talis, magis amet æterna, quàm temporalia. Verus igitur theſaurus Chriſtiani viri, non auro, aut argento, aut lapidibus præcioſis, ſed laboribus copioſis, & varijs tribulationibus pro Chriſto ſumptis, debet eſſe refertus.

9. *Probatio verò ſpem.)* Quia quo pluribus malis fuerimus probati, hoc firmior præmij ſpes, nobis naſcitur. Et reſpicit ad id quod dixerat, Gloriamur ſpe gloriæ filiorum Dei: vt doceat qualis debeat eſſe animus ſperantis illam cœleſtem dignitatem filiorum Dei. Nō enim debet eſſe nudus bonitate, hoc eſt, ſine multis bonis operibus, prout perfidi Lutherani mentiuntur, docentes, ſola fide iuſtificari homines, certiſſimiq; per eam protinus fieri ſuæ iuſtitiæ. Spes enim abſque bonitate, non verè dicitur ſpes, ſed præſumptio, cuius proinde non eſt bona gloriatio. Parens veræ & bonæ ſpei, vt hic docet Paulus, eſt *(probatio,)* & experimentum operum fidei, quod vtique & reipſa ſatis *Aug.* compertum eſt. Vnde Aug. Qui vult, *Pſ. 31. in* inquit, habere bonam ſpem, habeat bo*prolog.* nam conſcientiam, vt autem habeat bonam conſcientiam, credat, & operetur. *Chryſ.* Et Chryſoſt. Tribulatio, ſpem in nobis vigere facit. Ex probatione igitur, in aſflictionibus, conſtantior ſpes noſtra redditur, & ſecurior.

10. *Spes autem non confundit.)* ideſt, non pudefacit. Pudore enim afficitur, qui quod diu, patienterq; expectauit, tandem non aſſequitur: quod ijs accidere ſolet, qui vanam in hominibus ſpē *Pſal.* collocant. Sunt enim mendaces, prop*Hie. 17.* ter quod ſcriptū eſt, Maledictus homo, qui confidit in homine. Sed ſpes Chriſtiana, minimè poteſt fallere, aut deſtituere, vt apud impios pudeat credidiſſe.

Tùm, quia in Deo eſt, qui nec falli, nec fallere poteſt, cuiq; nec facultas deeſt, nec benefaciendi voluntas. Tùm, quia amicis ſuis deeſſe non poteſt, prout regius Vates Dauid, vnus ex Dei intimis teſtatur dicens, in te Domine ſperaui, *Pſal.* non confundar inæternum. Amici Dei, ſunt omnes illi obtemperantes. Nam ſi quis, inquit filius Dei, diligit me, ſermonem meum ſeruabit. Ideò obedientes Deo, non confundentur, iuxta illud, Qui audit me, non confundetur. Ami- *Ioa. 14.* ci quoque ſunt, qui in virtutis operibus aſsiduè ſe exercent coram Deo, ideò *Eccl. 24.* huiuſmodi non confundentur, iuxta illud, Ego Dominus, ſuper quo non confundentur, qui expectant eum, ideſt, qui beneuiuentes confidunt in eo. Pignus *Iſai. 49.* ergo certiſsimum Chriſtianæ ſpei, eſt verus charitatis amor, quo homines. amici Dei conſtituuntur: hunc qui habuerit, minimè confundi poteſt ab eo quod ſperat. Vnde dicit.

11. *QVIA charitas Dei, diffuſa eſt in cordibus noſtris.)*. Charitas, idem eſt, quod amicitia Dei, ob idq; indiuidua comes gratiæ. Hæc eſt prima noſtræ ſalutis cauſa, & initium habet in Deo. Non enim quia boni nos primùm ſumus, ab ipſo diligimur, (vt mentitur Pelagius,) ſed per ſuam nos ipſe dilectionem, efficienter, & per gratiam formaliter, bonos facit & iuſtos, ſnosq; conſtituit dilectores per infuſam in nos charitatem. Nam quis prior dedit illi, & retribuetur ei? item, Charitate perpetua *1. Ioa. 4.* dilexi te, ideò attraxi te. Et in hoc eſt charitas, inquit Ioa. non quaſi nos dilexerimus Deū, ſed quoniam ipſe prior dilexit nos. Item, Non ſumus ſufficiētes cogitare aliquid à nobis, quaſi ex nobis, ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt. Et per ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit: & cætera id genus quàmplurima. Hæc autem charitas, qua Deus ipſe nos diligit, dicitur in nobis diffundi eo loquendi modo, quo cauſa per effecta diffunditur, ſicut bonitas & ſapientia Dei dicuntur diffuſa ſuper omnia opera ſua, & liberalitas principis, licet in ipſo perſiſtat, dicitur per beneficia in ciues dif-

I fundi.

fundi. Sed est maximè obseruandum in eo quod dicit, Diffusa in cordibus nostris, quasi dicat, non solùm foris, ad opera exteriora rectè agêda exhibita est, verumetiam abundantissimè impressa cordibus nostris, quæ nos illum redamare compellat. Hæc quidem multis vijs potest donari nobis, maximè tamen datur in sacramentis Ecclesiæ, quæ sunt veluti quædam vasa gratiæ Dei, seu potius sunt fontes Saluatoris, de quibus *Isai.* cum gaudio haurienda est hæc cœlestis aqua. Causa verò principalis huius tanti beneficij, non sunt merita nostra, vt dictum est, sed Spiritus sanctus. ideò addit.

12. *Per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.)* Cuncta Dei dona, cõmunia quidem sunt totius Trinitatis, sed Spiritui sancto attribuuntur, eo quòd sola diuina voluntate donentur, per cuius scil. voluntatis modum, Spiritus sanctus à Patre & Filio spiratur, & inter cætera, charitas illi peculiari ratione ascribitur, nimirùm, quia per eum qui nexus amoris est Patris & Filij, statuit nos Deus, & inter nos & secum, amore conglutinare. *Ioa. 17.* Vnde Saluator noster, suis precibus à Patre hoc postulans dicebat, vt sint vnum in nobis, sicut, & nos vnum sumus. In hoc autem quod dicit, *(per Spiritum sanctum,)* auxilium supernaturale designat necessarium ad redamandum Deum, non vt causam primam rerum naturalium (quod generali Dei auxilio, per vires nostras agere valemus,) sed tãquam causam supernaturalem rerum supernaturalium, quas fides Christiana nos docet. Quod verò ait *(datus)* donum gratuitum significat, mereri enim naturaliter non potest. Datur autem Spiritus sancti, non quidem secundum *Mag.* substantiam, vt Magister sententiarum opinatus est: si enim secundum substãtiam inesset, nullo esset alio opus habitu charitatis: sed datur in effectu suo, nimirùm in charitate, quã in nos effundit. At verò licet humanis meritis, ille nobis non detur, datur tamen Christi meritis, qui morte sua hoc meruit: & sic datur in sacro baptismo, iuxta illud, *Tit. 1.* Saluos nos fecit per lauacrũ generationis, & renouationis per Spiritũ sanctũ, quem effudit in nos abundè. Hoc igitur donum, simul potest dici, & gratia, & iustitia, gratia quidê ex parte nostra qui nihil meremur. Iustitia verò, ex parte Christi, qui sanguine suo cuncta nobis meruit, nam factus est nobis iustitia, *1. Cor. 1.* sanctificatio, & redemptio.

Ardentissimam Dei erga nos charitatẽ opportet hîc considerare, qui cum bonorum nostrorũ non egeat, non solùm charitatem qua illum reddamemus, (quod fuit signũ vehementissimi amoris, velle, scilic. amari ab amato,) sed & ipsum Spiritum sanctum in charitate, sicuti causam in suo effectu, nobis contulit. Neque solùm in cordibus nostris per charitatem, sed & ecclesiæ suæ in Petro & successoribus, tanquam magistrum veritatis, vt non defficeret fides sua, & in omnibus etiam Apostolis, tùm ad remittendum peccata, tùm, in die Penthecosthes, ad prædicandum Euangelium omni creaturæ per vniuersum orbem: quò censet Ambr. respexisse *Amb.* Paulũ, nam inde illustrata est plurimũ fides nostra, spesq; valde corroborata. Igitur Spiritus sanctus non est datus in persona, sicuti Christus, quem nobis dedit Pater factum hominem.

Hinc quoque potest colligi excellentia Euangelij suprà legem veterem, vbi frigida litera tantùm data est, pro qua in Euangelio datus est nobis Spiritus sanctus, velut arra promissi: cuius proinde spes, non potest confundere.

13. *VT quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impijs mortuus est?)* Postquàm ostendit firmitatem spei Christianæ per donum Spiritus sancti, hîc corroborat eandem sententiam argumento mortis Christi, qui tempore quo mundus laborabat imbecillitate & infirmitate, suisq; erat cupiditatibus obnoxius, quas lex irritare poterat, coercere non poterat, volẽte Patre, descendit in terras, & assumpto mortali corpore, pro nobis mortem oppetiuit, non solùm imbecillibus, & inutilibus, verumetiam *(impijs,)* idest idôlis seruientibus, multisq; alijs flagitijs opple-

opletis, *(mortuus*, inquit, *est secundū tēpus.)* id est, præfinito à Patre tempore, vel in tempore & opportunè, cum scil. omnia essent infidelitate conclusa: vel ad tempus, scil. triduum, quo moraretur in morte, die autem tertia exiret de sepulchro, sicut exiuit Ionas de ventre Ceti. Ad quid ergo totum hoc cōtigit, Christum, scil. ad tempus pro impijs mori, nisi vt in spem nos erigeret firmissimam? non enim potest esse tam magnum quid, nisi propter aliquē certum & magnum fructum. Similis huic est quæstio illa Psalm quæ vtilitas in sanguine meo dum descēdero, &c. quasi dicat, nulla, si non sequatur humani generis salus, si non per eius mortem vellet Pater vitam consequi.

Mat. 12

Psal.

14. *VIX enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori.)* Ab exemplis humanis sumit argumentum, quo mirabilem Dei amorem erga homines, clariùs manifestet. Cum enim virtus versetur circa difficile, tanto illa erit præclarior, quanto difficiliùs id circa quod versatur. Virtutis est diligere amicos, magnæ virtutis inimicos etiam diligere, sed maioris virtutis pro amicis vitam ponere, maximæ verò pro inimicis, at verò inter homines vix vllum reperias tam amicum, vt iusti, promeritique amici periculum, sua morte velit redimere. Dicit autem vix reperiri, *(nam pro bono*, scil. viro, *forsitan quis)* inuenietur qui zelo virtutis *(audeat mori:)* vbi iuxta Hieron. Bonus & iustus pro eodem sumitur. Quod verò ait, *(forsitan & audeat,)* est ad temperandā sententiam, vt scil ostendat difficultatē & metum mortis. Nam cum vita, fundamentum sit bonorum omnium temporalium, & mors, terribilium omniū horrendissimum, vix vnus est, aut alter, qui pro bono virtutis vitam exponat: tametsi pro mundi gloria, & pro seipso, vbi egritudo animum semel occupauerit, plures inueniri possent, imò passim inuenientur, qui Ethnicorū more, eam despondeant. D. autem Ambro. constituit differentiam inter bonum & iustū: vt iustus accipiatur pro viro iam probatæ, adultæque virtutis, bonus pro innocente puero: pro hoc, faciliùs se exponet quis, quàm pro illo. Nam mori pro innocente, potest ex compassione misericordiæ prouenire: Sed mori pro iusto, prouenit ex zelo virtutis, qui in paucioribus inuenitur, quàm misericordiæ compassio. Orig. autem, in verbo, bono, Christum recognoscit, pro quo sancti martyres, ausi sunt vitam libenter exponere. Vtcunq; tamen se res habeat, sensus Apostoli est, detur inueniri inter homines, qui pro bono amico fortassis mortem non recuset adire, Deus tamen omnia charitatis exempla superauit, qui pro impijs & indignis, vnicū filium suum, in mortem tradiderit. Vnde dicit.

Hiero.

Amb.

Orig.

15. *Commendat autem charitatem suā Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est.)* *Commendat*, inquit, idest, nobilem, atque illustrem reddit, & confirmat *(charitatem suam)* ex eo quod pro impijs mortuus est. Quando enim indebitè aliquid prestatur, vt ait Hiero. tum maxime charitas commendatur. Quid autem tam indebitè quàm vt sine peccato Dominus, pro seruis impijs moreretur, & vniuersitatis conditor dignaretur apparere in homine, & contemni ab homine pro reparatione hominis, ingratissimæ suæ creaturæ. Culmen humanæ charitatis in hoc tantum esse potest, quod animam suam ponat quis pro amicis suis, vt inquit Saluator, sed diuinus amor, infinito modo illud transcendit. Nullam enī in nobis Deus inuenit, seu bonitatem, seu amicitiam quam diligerer, sed moriendo pro nobis indignis, nos, nisi per nos ipsos steterit, iustos effecit, dignos, bonos, & amicos suos. Fuit proculdubio infinitus hic diuinus amor, quo, & Deus in mortem crucis proiectus est, & dæmones sunt victi, stupefacti angeli, homines filij Dei cōstituti. Hinc tanta inuidia diaboli de morte Christi, vnde tantum bonum emanauit. Hinc rabies ipsius in persecutione ecclesiæ, prò qua Christus mortuus est. Ex qua quidē parte, idest, qua-

Hiero.

tenus à diabolo, & à suis *ministris* patrata est mors Christi, *Deo* grata esse non potuit: imò nec quatenus mors est quodam malum, quo Deus non delectatur, cum ipse sit author vitæ, mortem autem, vt in Sap. dicitur, ipse non fecerit inhumana natura, sed est per peccatum inducta. Nec etiam peccatoris velit mortem, sed magis vt conuertatur, & viuat. At verò quatenus ab vnigenito sponte fuit oblata, gratissima illi fuit, & infinitò æstimata, erat quippe in altissima iustitia Dei, hæc ratio recondita perfectissimæ satisfactionis, pro debito humanæ naturæ.

Sap. 1.

Pari modo dicendum de martyribus, quorum mors, vt quodam malum patratum contra veritatem, Deo minimè placuit: tamen quatenus ipsi sancti martyres pro tuenda veritate, eam sponè tulerunt, fuit quidem prætiosa in conspectu Domini, & sacrificium valde acceptabile, atque suauissimi odoris. Per quàm magnificè ergo omnipotens & clementissimus Deus noster, suam erga nos charitatem, nobis commendatam, atque inde præsertim spem nostram cõfirmatam fecit, in eo quod ipse pro iniustis, ad tempus mori dignatus est. Et hæc est responsio quæstionis suprà inductæ de morte Christi pro impijs, vbi dixit, (*Vt quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est?*) Vnde sicut charitas Patris ad nos, ostenditur per hoc quod spiritum suum dedit nobis, vt dictum est, ita & per hoc quod dedit filiũ suũ. Nam sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Vbi notandum, quod beatus Paulus, exposuit beatum Ioannem: quod enim Ioannes dixit mundum, vocauit Paulus (*impios.*) Quod verò inquit, dedit, dicit, Paulus, (*mortuus est.*) Sic ergo Deus dilexit mũdum impium & iniquum, vt filium suũ vnigenitum daret, scil. in mortem, pro eodem impio, & iniquo mũdo, qui odio habuit eundem vnigenitum. Væ mũdo ingrato tantæ bonitati.

Ioa. 3.

16. *Multò igitur magis, nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.*) Concludit propositum ex præmissis dicens, si ita est, imò quia ita est, quòd tantum beneficium præstitit impijs, ac nocentibus, (*multo ergo magis nunc*) tempore pacis & gratiæ, (*iustificati,*) idest, purgati, & emendati, atque reconciliati, (*in sanguine ipsius,*) idest, per effusionem sanguinis prætiosissimi, filij Dei, (*salui*) idest, liberi (*erimus ab ira*) scil. Dei, super incredulos ventura (*per ipsum,*) scil. Christum, seu merito eius. Amplius enim est impium iustificare, quàm iustificatũ, à pœna eruere. Accipitur autẽ hîc ira, pro illa ira extremi iudicij, cuius terrorẽ eximere conatur à iustorum animis. Si enim in primo aduentu, tàm insignem erga nos beneuolentiam, & Dei amorem experti sumus, non est cur in altero (perseuerantes tamen in gratia ipsius) extimescamus iram. Obserua hîc pie Lector, grauitatem culpæ Christianorum, qui denuò peccantes reciderunt in iram, tanto grauiùs condemnandi, quod ad impietatis culpam, & ingratitudinis malum accesserit.

17. *SI enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortẽ filij eius, multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius.*) Ostendit necessitatem prædictæ consequentiæ per argumentum, à minori ad maius, comparãs mortem Christi, vitæ ipsius. Potentior enim vita eius videtur quàm mors, quia, vt alibi inquit Paulus, mortuus est ex infirmitate, scil. carnis nostræ, sed viuit ex virtute Dei. Cum ergo dixisset, quòd multo magis viuificati, salui erimus ab ira per ipsum, probat hoc tali ratione dicendo, si enĩ mors Christi potuit inimicos reconciliare, multo faciliùs poterit eius vita reconciliatos saluare: Christus pro nobis mortuus est ad tempus, sed idem resurrexit semper victurus: vt nobis mortuus est, ita & nobis resurrexit: quod si mors illius tantum nobis præstitit, vt cum antea Deum haberemus iratum & infensum, postea cœpetimus habere propitium ac beneuolum, multo magis hoc nobis præstabit illius vita, ne in veterem simultatẽ recidamus.

Mors

mors Christi abstulit peccatum, vita Christi ruebitur innocentiam. Mors Christi eruit à potestate diaboli, vita Christi, erga nos amorem conseruabit, beatosq; in æternum faciet.

Multa sunt in hoc loco, notatu dignissima. Primò, quàm frequenter Apostolus mentionem facit status præteriti infidelitatis in qua fuimus aliquando, & præsentis gratiæ in quo sumus modo, vt hinc recognoscamus Christiani, qualiter erga Deum nos exhibere debeamus. Deinde, homo potest dici inimicus Deo, dupliciter, vno modo, quia contra Deum inimicitiam exercet, dū eius mādatis renititur, currēs aduersus
Iob.15. cum erecto collo, vt inquit beatus Iob. Alio modo, per hoc quod Deus homines odio habet, nō quidem natura, sed
Gen.1. actibus. Diligit enim Deus omnia opera sua tanquā valde bona. Sed opera
Sap.11. diaboli, qualia sunt peccata, odio ma-
& 14. gno sunt Deo: ablata autem inimicitiæ causa, scilic. peccato, per mortem
Eccl.13 Christi, facta est recōciliatio. Per mor
2.c 5. tem inquam Christi, non quidem quatenus mors est, nec quatenus culpa fuit occisorum, sic enim non potuit esse causa reconciliationis, sed potiùs indigna-
Sap.1. tionis. Nam Deus non lætatur in perditione viuorum, & odit omnem homi
Act.3. cidam. Sed quatenus fuit opus obedientiæ ad Patrem, & charitatis maximæ ad
Philip.2 homines, quo quidē modo fuit omnino meritoria, & plenissimè satisfacto-
Eph.5. ria pro peccatis totius mundi, & in tantum Deo grata, quod potuit reconci-
Luc.23 liare ipsos Christi occisores, ex quibus aliqui etiam sunt saluati, per orationē Christi factam in cruce.

Tertiò, considerare oportet certitudinem spei nostræ, quæ ex parte quidem Christi defficere non potest. Nam qui in carne tot pro nobis pertulit iniurias, contumelias, flagella, vulnera, quomodo poterit negare coronam iustis, pœnitentibus veniam, peccatoribus auxilium, quo conuertantur ad ipsum? Argumenta sunt hæc diuinæ erga nos charitatis adeò euidentia, vt non solùm securos reddant, certamque spem præbeant, nos fore tutos ab ira ventura, verumetiam tantam addant alacritatē, vt gloriari etiam iuuet. Vnde dicit.

18. *NON solum autem, sed & gloriamur in DEO, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.)* Dum in hac parte gloriamur homines, non quidem debemus nostra iactare merita, sed Deo Patri gratantes, cuius beneficentiæ debemus hanc totam fœlicitatem, quam nobis largiri voluit, non per legem, aut circuncisionem, aut Angelum, *sed per Dominum nostrum Iesum Christum,* vnigenitum suum, eundemque non angelica, sed nostra indutum natura, *(per quem)* idest, per cuius interuentum, *(nunc)* scil. tempore gratiæ, *(reconciliationem accepimus,)* hoc est, in gratiam cum Deo rediuimus, quò videlicet, summa huius beneficij, non aliò referatur, quàm ad ipsum Deum. Hæc igitur debet esse omnis Christiani gloria, quam ad solum Deum refferre debet, nimirùm, quod Christianus ex impio factus est, non vtcunq;, neque à quocunque, sed ab ipso omnipotenti Deo, per vnigenitum filium eius.

Vel est sensus *(non solum)* de spe fœlicitatis quæ nobis obuentura est oblectamur, *(hæc enim lætitia, de amore concupiscentiæ nascitur,)* sed *(in Deo ipso gloriamur,)* idest, nostrum collocamus amorem beneuolētiæ, nostramq; adeò gloriam, eum quo vnum, ratione quadam, futuri sumus: iuxta illud, Nō- *1.Ioa.3.*
dum apparuit quid erimus, cum appa- *Ioa.17.*
ruerit, similes erimus. Et illud, Vt sint vnum in nobis, sicut & nos vnum sumus. Gloriari enim sic in Deo, est ipsum propter seipsum, absque vllo nostri respectu, deamare. Quò etiam refferri potest gloriatio tribulationum, nam qui perfectè amat, libenter patitur propter amatum.

19. *Propterea, sicut per vnum hominem, peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerunt.)* Hactenus de bonis, quæ nobis contingunt per fidem denarratum est,

Deinceps verò de malis, à quibus per eandem liberati sumus, acturus est: inter quæ ponitur lex vetus, non tanquā malum, sed tanquam occasio mali. Referuntur autem omnia illa, ad duo hæc mala, nempè, ad peccatum, & mortem, hoc est, ad culpam & pœnam. Nomine enim mortis cunctas humanæ vitæ miserias amplectitur, sicuti cuncta Christi beneficia, in gratia & vita æterna cōtinentur. Ordo autem verborum est, congruentissimus: miro enim & arcano Dei consilio curatum est, vt restitutæ salutis ratio, cum accepti exitij ratione congrueret. Vnde, cum de pace dixisset, qua per fidem Christi potiti sumus, bellum autem nobis præuaricatio Adæ cōflauerit, optimè subiungit, *(propterea)* idest, si pacem per Christum, & quæ filiorum Dei est, spem, adepti sumus, consequens fit, vt *(sicut per vnum hominem,)* scil. Adam, qui primus prætergressus est Dei præscriptum, *(peccatum in hunc mundum intrauit,)* non solùm

Pelag. immitatione, vt mentitur Pelagius, sed etiam propagatione, hoc est, per carnis

Tho. originem vitiatam, vt ait S. Tho. *(& per peccatum mors)* quam comitem secum traxit, quandoquidem peccatum, animæ venenum est: *(& ita)* scil factum est, vt *(mors)* idest, omne malum pœnæ, à principe generis ortum, *(in omnes homines,)* hoc est, in vniuersam Adæ posteritatem *(pertransiret,)* vel dimanaret per propagationem, & immitationem, dum nemo non immitatur primi parētis exemplum, vnde dicit *(in quo)* idest, quatenus, *(omnes peccauerunt,)* vel *(in quo)* idest, in cuius lumbis *(omnes)* scil. posteri, *(peccauerunt,)* idest, originali macula sunt maculati. Oratio hæc per longum hyperbathon protenditur, & resumitur inferiùs, vbi ait, *(igitur sicut per vnius delictum, &c.)* & ponitur alterum comparationis membrum, quod ad sensum sic se habet, ita per vnum Christū, in quo renascimur omnes per fidem, iustitia seu innocentia inducta est, & innocentiæ comes vita, atque ea fœlicitas ab vno noui generis principe profecta, deriuatur in omneis, qui fidei cognatione ad Christum pertinent, & innocentis vestigia sectantur innoxia vita.

Multa quoque hic se offerunt obseruatu digna. In primis, Cognitio peccati originalis in lege naturæ haberi non poterat, nisi per reuelationem supernaturalem, factam primum ipsi Adæ, post verò sub nube quibusdam singulariter personis, vt beato Iob, qui hac de causa, dicebat, Pereat dies in qua natus sū, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Et, Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? & nemo mundus absque sorde, neque infans cuius est vnius diei vita super terram. *Iob. 3. & 14. et 25*

In lege autem scripta, expressè habita est vniuersis, huius peccati cognitio. Ecce enim, ait Dauid, in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Et Salomon, à muliere initium factum est peccati, & per illam omnes morimur. Sed expressiùs habetur illa in Euangelio, Ecce, inquit Ioannes, agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, vel iuxta Græcos peccatum mū di: vt generale illud designetur. Et beatus Paulus in hoc loco, peccatum per vnum hominem, in hunc mundum intrauit, &c. *Psal. 50.* *Eccl. 25.*

CAVSA huius peccati fuit, transgressio illa prima præcepti Domini, quod sub mortis comminatione, toti naturæ positum erat, qua Adam totam vitiauit naturam, in mortemq; ac mortalium miserias adegit. Tota enim in illo erat tunc humana natura, totumq; in eius lumbis latebat humanum genus. Vnde Aug. cum Adam, inquit, peccauit, natura in illo tota peccauit. Cuius voluntas, fuit quodammodo totius humani generis, non aliter quàm si præsentes essemus omnes, sicut est regnum in voluntate Regis, & sicut sunt membra in voluntate personæ: peccatum enim personæ, deriuatur ad omnia mēbra. *Aug. Hypp. art. 2.*

Errant ergo Pelagiani cæci, negantes peccatum originale, eoquòd illic nihil interueniat voluntarij. Voluntarium enim fuit, ait beatus Aug. voluntate primi parentis, qua cōmissum fuit, quādo Dominici præcepti transgressio facta est, *Aug. lib. 1. retrac. c. 14.*

est. Vnde & factum est nobis peccatū hæreditarium, sicut & donum iustitiæ quæ nostris sensibus frenum erat futura, & donum ligni vitæ, cuius esu perpetuæ immortalitatis potiremur, essent etiam nobis hæreditaria. Non enim primo parenti tanquam singulari personæ, sed vt publicæ, hæc dona communia toti naturæ collata sunt, atque adeò perpetua originum seriè, in posteros successura. Vnde & originalis iustitia nomen accepit, sicut & originale peccatum, quia per origines transfunditur hoc, quo dessicienre, illa transfundenda erat eodem modo.

Dona autem illa in primo parente nobis concessa, gratuita prorsus erant, idcò in conferendis illis, seu amouendis, non opus erat noster consensus.

Nec mirabitur quisquam Dei punitionem si intelligat, non in alios casus, seu incommoda, per illam culpam nos incidisse, quàm in illa prorsus quæ à natura nobis inessent, nisi supernaturali eius nos priuilegio præseruasset.

Æqualiter ergo se habet peccatum originale in Adam, & posteris eius, tam quoad reatum culpæ, quàm quoad pœnam. Eodem enim modo fuit in illo & in nobis, ita vt vnusquisque suam inde trahat culpam & pœnam, dicente Paulo *(in quo)* tanquam in persona in qua continebantur virtute, *(omnes peccauerunt)* sicuti regnum peccat in principe, qui nomine publico delinquit. Vnde Aug. reatu, inquit, peccati Adæ, nos esse implicatos, & ob hoc, pœnæ obnoxios. Et idem, Nemo, ait, nascitur, nisi trahens pœnam, & meritum pœnæ. Meritum autem pœnæ, peccatum est, omnis ergo qui nascitur per carnis concupiscentiam, peccatum trahit. Et idem, Peccatum Adæ, non solum ipsum, sed omne necauit genus humanum, cum eius damnationem, si nul & culpam suscepimus. Vnde & Adam, fuit forma Christi, quia sicut gratia Christi verè iustificamur, ita Adæ peccato omnes iniusti sumus, verèq; peccatores constituti, gratia autem in singulis, ergo & culpa. Et sicut in illo gratiam Dei amisimus, ita in Christo eam recuperamus. Primus igitur Adam de terra, terrenus: secūdus Adam, de cœlo, cœlestis, Christus Iesus Dominus & Deus noster.

Aug. li. retr. c. 15

Ps. 50.

Hyp. ar. 2.

Peccatum originale, iuxta eius formalem rationem, est quædam obliquitas, atque animi deflexus à lege, & voluntate Dei: hæc eadem fuit in Adam, & in nobis. Vnde ineptè dicitur quòd peccamus originaliter, sed quod illud peccatum per originem trahimus cum natura. Totum enim hominum genus peccauit in illo homine, illo peccato, sicuti regnum peccat in principe, qui nomine publico delinquit, vt dictum est. Sola hæc differentia videtur dari posse, inter Adam & eius posteros, quod per illud peccatum, non fuerint illi obnoxij pœnæ sensus, sicut ipse pater Adam: in cæteris verò omnibus, æqualiter se habent, vt dictum est. Nam culpa eadem, pœna damni eadem, pœna mortis corporalis eadem omnibus, & sic de cæteris miserijs temporalibus, quæ æqualiter possunt contingere cunctis mortalibus.

Anima tunc inficitur hoc peccato, cū carni infunditur, non quod in carne sit aliqua morbida qualitas, qua anima accedens inficiatur, sed quia ex vtraque simul, carne scil. & anima, compingitur natura humana, quæ in Adam vitiata fuit. Hinc est quod doctores aiunt, peccatum originale habere modum habitus. Nam quemadmodum præeunte actu peccati, dicitur peccatum, per modum habitus in homine remanere, quādiù non resipiscit, ita & in nos reatus ille transfunditur, qui vtique non videtur esse, aliud quam respectus quidam ad illud peccatum Adæ. Demus quod omnes Adæ posteri, tùm viuerent cum ipse peccauit, omnes proculdubio reatum illum participarent, reiq; haberētur, & peccatores, licet, vt iam diximus non essent obnoxij pœnæ sensus, sicut ipse, sic etiam per generationem qua natura propagatur, traducitur idem reatus, atque vt suam quisque recipit indiuiduam naturam, ita & suo inficitur reatu, quo nascitur formaliter peccator, vt sancta Synodus Tridentina optimè explicuit dicens, peccatū quod origine vnum

Cōc. Tri. Sess. 5. ca. 3.

vnum est, & propagatione transfusum, omnibus inest, vnicuique proprium.

Peccata verò actualia, siue primorum, siue aliorum parentum, non cōmaculant sobolem, eo quod illa nō committuntur, vt à persona quæ totam repræsentet naturam, nec per talia crimina fit priuatio donorum, quæ toti sint tributa naturæ. Vnde patet quòd quāuis Sap. primus parens, vt habetur in lib. Sap. fuerit eductus à delicto suo, idest, suæ personæ, non tamē totius naturæ quā ipse fœdauerat. Quemadmodum ablutis in fonte baptismatis contingit, quibus originale remittitur quatenus personam polluit, manet tamen adhuc natura coinquinata, vt qui lotus est, filios nihilominus procreet infectos.

Sanctissima virgo Maria, ab hac generali regula meritò excipienda videtur. Nam cum mater futura esset vnigeniti filij Dei, pulchrior luna, purior Sole, splendidior cūctis astris opportuit ipsa concipi. Potuit enim Dei filius suam matrem tali honore afficere, ergo & voluit. Nam ipse primus legem sanciuit de honore parentum, ergo absque dubio credendum est, quod etiam primus, tanquam verus imperator, hanc legem seruans, voluerit matrem suam sic honorare. Iam enim ex ea natus, mira obedientia eam honorauit, cum erat subditus illi, ergo & antequàm eius vterum ingrederetur, dum cœlesti puritate, genitricem suam faciens, decorauerit. Hanc partem tenent doctores grauissimi, inter quos sunt illustrissimi Parisiēses: & quanuis Concilium Tridentinū Côc.Tri. innouando decretum Sixti, libertatem fecerit sentiendi in vtranque partem, tamen hæc pars, est adeò recepta, & adeò celebris inter omnes, vt eius contraria, absque odio & inuidia populi nequeat publicitus prædicari.

Damna & incōmoda culpæ originalis, videntur esse tot numero, quot sunt mala in mundo. Primum fuit gratiæ priuatio, quod est generale nocumentum omni peccato. Deinde, expoliatio iustitiæ originalis, quæ illi primo Adæ peccato, fuit peculiaris pœna. His accedūt quatuor illa naturæ vulnera, à venerabili Beda assignata, nimirùm, ignorantia, intellectus: voluntatis, malitia: irascibilis, infirmitas: concupiscibilis, concupiscentia. Ac demum, corpori accessit mors, quæ molestias, langores, & ærumnas, & omnem laborem comprehendit, quo vita humana maximè fatigatur. His plagis fuit cæsus homo ille euangelicus, qui incidit in latrones, à quibus spoliatus, & semiuiuus relictus dicitur. Beda.

Prædicta vulnera, quodammodo fuerunt naturalia, quodammodo pœna peccati. Mors quidem ratione materiæ, naturalis est homini, quia omne mixtum ex elementis, qualis est homo, est suapte natura corruptibile: atque huc pertinet illud Genesis, Puluis es, & in Gen. 3. puluerem reuerteris. At verò effectus peccati est, remouentis donum illud iustitiæ, quo possemus nō mori, sed illud nostra culpa amisimus, ideò in terram de qua sumus sumpti reuertimus omnes. Quo etiam pertinet illud, Deus mortem non fecit, nec lætatur in perdi- Sap. 1. tione viuorum. Et quod in hoc loco ait Paulus (*per peccatum mors.*) Idem sentiendum de pugna carnis aduersus spiritum: nam licet ex principijs naturæ nudæ ortum habeat, tamen quia per donum gratuitū iustitiæ originalis cōprimebatur, factum est, vt dissolutio effrenatioq; ipsius, sit etiam opus ac pœna peccati. Pati etiam ratione dicendū de condēnatione & priuatione gratiæ & regni. Nam si homo in meris naturæ dotibus fuisset conditus, tunc esse eum extra gratiam & ius regni, esset quidem mera negatio, quia nullo sibi iure competerent: tamen quia in Adam, ius quodammodo prius habuimus, post verò perdidimus, non negatio mera, sed est priuatio & condemnatio, quod orbati beneficijs illis nascimur, & filij iræ.

Absit ergo, vt quisquam sit illius opinionis asserentium, mortem, reliquasq; vitæ calamitates & miserias, ac carnis pugnas, non fuisse Adæ naturales, etiam si absque illo iustitiæ dono in nuda natura fuisset conditus. Nec etiam cuiquā durum videatur, ob vnum primi parentis

tis peccatum, nos omnes in hanc vitam adeò calamitosam deueniſſe. Non enim aliud fecit nobiſcũ clementiſsimus Dominus, quam quod corruptibili noſtræ naturæ inditum erat. Ex quo demum manifeſtiſsimè patet, nec peccatum originale, nec iuſtitia originalis, per lumen naturale comprehendi ab vllo potuiſſe, ſed tantùm per diuinam reuelationem. Nã mortẽ, & alias vitæ miſerias & labores, quiuis homo lumine ſuo naturali, reputaſſet naturales, cum ſint etiam illius peccati effectus, remouentis ſcil. prohibentem iuſtitiam, quæ ſenſualitatis noſtræ frenus erat: & hæc fuit læſio naturæ noſtræ.

20. *Vſque ad legem enim peccatum erat in mundo, peccatum autem non imputabatur cum lex non eſſet.)* Maximus infirmorum morbus, eſt morbum non agnoſcere, peſsimus inimicus, eſt inimicus ignotus: hinc ergo omne malum, quo olim laborabat mundus. *(vſque ad legem)* inquit, *(peccatum)* inimicus noſter, venenum animarum noſtrarum, *(erat in mundo)* regnabat in malis hominibus, peccatum, inquam, ſiue originale inteligas, ſiue actuale, quod ex illo originem ducit: *(peccatum autem non imputabatur,)* ecce miſeriam antiquorum, *(non imputabatur)* non agnoſcebitur morbus, non videbant inimicũ, erant cæci, & ſedebant in tenebris, & in vmbra mortis *(cum lex)* ſcil. Moſaica data *(non eſſet)* quæ lumen rationis penè extinctum accendens, eos illuminaret. Nam lex naturalis, iam obliterata erat in natura, per eius aſsiduam præuaricationem. Hinc tot eorum errores, quibus impletus eſt mundus. Hinc eorum amentia, vt aſſererent nihil eſſe naturale iuſtum, aut iniuſtum, ſed ſolùm delinquí in leges humanas. Hinc etiam eorum blaſphemia, qua circa res humanas negabant diuinam prouidentiam, in quorum perſona, inquit Iob, circa cardines cœli perambulat, nec noſtra conſiderat. Ante legẽ igitur Moſaicam quæ proderet tranſgreſsionem, non aberat peccatum in mundo, & originale, quo omnes in Adam peccauimus: & actuale,

Ariſt. 5. Eth.

Iob. 22.

quo vnuſquiſque per ſe peccat, ob legẽ naturæ, quæ omnium mentibus erat indita, licet obliterata ferè, vt dictum eſt. lux veritatis nunquam illis deffuit, ſed illi claudentes oculos, nolebant intelligere, vt bene agerent: indulgebant ſibi homines, ac veluti impunè peccabant tanquàm exleges: illa tantùm legibus cauentes, quæ tranquillitatem Reipublicæ perturbabant, vt furta, homicidia, adulteria, & id genus reliqua. Non defuerunt autem vnquam inter malos pauci boni, qui per reuelationem cognouerunt peccatum originale: & per lumen rationis diuina gratia ſuffultum, omnia peccata actualia pro cuiuſque merito, & grauitate exiſtimarent.

Pſal.

21. *Sed regnauit mors ab Adam, vſque ad Moyſen.)* Ab effectu oſtendit quod peccatum erat in mundo etiam ante legem. Mors enim corporalis, effectus eſt peccati, præcipuè originalis, nam per peccatum introiuit mors, hæc erat in mundo vſque *(ad Moyſen,)* ideſt, vſque ad legem datam per Moyſem, ergo. & peccatum quod fuit eius cauſa. Omnes enim moriebantur, ergo in omnibus inerat cauſa mortis ſuæ *(regnauit,* inquit, *mors,)* ideſt, vim tyrannidemque ſuam exercuit. O infœlicitatis regnum, in quo nulla erat libertas vitæ. Nam timore mortis, ait Apoſtolus, per totã vitam multi obnoxij erant ſeruituti, vrgens eos ad idololatriam, & alia huiuſmodi flagitia diabolus, quem mors habebat ſocium imperij ſui. Sed aduenieñs Chriſtus vita noſtra, morte ſua deſtruxit mortem, & ſocium eius diabolum, qui habebat mortis imperium, vt iam per ipſum verè liberi effecti, nullum timeamus aduerſarium, ambulãtes ſuper Aſpidem & Baſiliſcum, & conculcantes Leonem, & Draconem, nempè mortem, diabolum, & infernum. Exemplo ſunt ſancti Martyres, qui pro Chriſti nomine, mira animi lætitia, gladijs impiorũ occubuerunt, & omnes veri Chriſtiani, qui cum ſanctis Apoſtolis, etiam ipſi gloriantur in tribulationibus.

Heb.

Pſal.

22. *Etiam in eos qui non peccauerunt.)*

Hoc

Hoc dicit propter pueros, qui proprio actu non peccauerunt: & propter iustos, qui non peccauerunt mortaliter, qui tamen peccauerunt in primo homine, vt dictum est, vnde addit,

23. *IN similitudinē præuaricationis Adæ)* quasi dicat, regnauit mors etiam in eos qui proprio actu nō peccauerunt, (*in* idest, ppter *similitudinē præuaricationis.*) simul enim cum similitudine naturæ, traxerunt per originem etiam similitudinem peccati Adæ, ideoq; moriebātur omnes. & hoc est quod Apostolus videtur se velle ostendere, nimirùm, quod per Adam, peccatum originale in hūc mundum intrauit.

24. *QVI est forma futuri.)* scil. futuri Adæ, hoc est, Christi, qui tempore Adæ, futurus erat Adā nouissimus. Est autem Adam forma Christi, per dissimilitudinem, quia sicut Adam est fons mortis, ita Christus fons vitæ: & sicut per proprium Adæ peccatum, vel sine vllo proprio demerito (nullam enim legem instar Adæ, propriæ voluntatis actu transgressi sumus) obnoxij morti reddimur, ita per Christi gratiam sine vllo nostro merito iustificamur. Per similitudinem quoque, quia sicut Adam est caput & vir Euæ, ita Christus caput & sponsus Ecclesiæ. Sicut in Adam omnes generati, sic in Christo omes regenerati: sicut Adam de terra virgine, & non maledicta, sic Christus natus est de virgine benedicta. Circa quod obseruādum est diligenter quàm parum nobis prodesset ex primo Adamo semel natos esse, si ex nouissimo iterum non nasceremur, imò melius esset homini nunquā nasci, si ex Christo nō renascatur. Nam nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non poterit introire in regnum cœlorum, itutus tamen, proh dolor, in mortis secūdæ perditionem.

25. *SED non sicut delictum, ita & donum.)* Posita similitudine causarum, assignat nunc disparitatem & contrarietatem effectuum, nimirum culpæ Adæ, & gratiæ Christi. Hæc enim cum procedat ex immensitate diuinæ bonitatis, potentior est illa, quæ ex voluntate humana & infirma procedit. Quanuis ergo Christus & Adam aliqua ex parte similes fuerunt, non tamē in suis effectibus pares fuerunt. Siquidem cum alioqui, per se sit efficatius seruare quàm perdere, longè potētior est Christus ad seruandum, quàm Adam fuerit ad perdendum, & obedientia Christi multo fuit efficatior ad conferendam vitam, quàm Adæ transgressio ad inducendam mortē: & omnino noxā Adæ, vincit Christi bonitas, ne quis tantùm tribuat peccato primi parentis, aut proprio suo, vt de sarciēda salute diffidat, veluti Cain blasphemus, qui ausus est dicere, Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear, cuius damnatio iusta est. Sed potiùs cū Dauid fideli, cōfidenter dicēdū, Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam. *Gen. 4.* *Ps. 50.*

26. *SI enim vnius delicto, multi mortui sunt.)* Duplex est mors, temporalis scil. & æterna, quam beatus Euangelista Ioannes, vocat mortem secundam, & est mors sine morte, vt ait Grego. Prima item est duplex, corporis scil. & animæ: illa est separatio animæ à corpore, hæc verò, Dei separatio ab anima. Vita enī animæ nostræ, est ipsemet Deus noster. Æterna item est duplex, vel animæ tantùm, vel animæ simul & corporis. Hæc post iudicium, illa ante iudicium continget. Morte itaq; animæ (*multi*,) idest, omnes mortui sumus (*vnius*,) scil. Adæ (*delicto*) antequàm nati essemus, & mortui etiam nascimur, & filij iræ. In Adā enim omnes peccauimus. Morti verò corporali temporali, & morti æternæ, tàm animæ quàm corporis, nascimur obnoxij. Sed ab omnibus his mortibus, redemit nos, clementissimus Dominus Iesus, suo sanguine prætiosissimo. Cuius virtus aplicatur nobis per sacramenta, exempli gratia, in sacro fonte baptismatis, per sanguinē Christi, quem aqua illa repræsentat, lauantur omnes maculæ, reconciliamur Deo, donatur noxa, & omnis pœna debita: adoptamur in Dei filios, anima manet à morte culpæ libera, & à pœna æterna inferni, quæ est pes- *Apoc.* *Greg.*

Psal. pessima peccatorum mors. A morte verò corporali nō statim liberamur, vsque ad extremum iudicij diem, in vltima resurrectione, quando mortui resurgent incorrupti, & interficietur inimica mors. Opportet prius nos mori corporaliter, hoc est, dormire in nostris sepulchris, Heb. vsque ad illud tempus. Statutum est enī hominibus semel mori.

Satis consentaneum videtur, vt omnis homo quantūuis iustus, moreretur corporaliter. Hoc fuit valde vtile, & lex iusta, & sancta: tùm quidem, ad edomandam humanam superbiam: nam mortis memoria, frenum superbiæ est. Homo qui inteligat vilitatem corporis sui, de limo terræ plasmati, atque ex hac parte puluerem esse, & in puluerem reuersurum, quî nam poterit gloriari de his quæ ad carnem pertinent? quid enī superbiet terra & cinis? Tale frenum conatur nobis adhibere pia mater ecclesia, cum in capite ieiunij quadragesimalis, cineres imponens capitibus filiorū suorū inquit, Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Tum, vt sic prudentiam singularem doceret mortaleis omnes. Satis enim prudens, & sapiens valde erit ille, qui sciēs animam suā citò spoliandam mortali veste corporis sui, curat festinanter parare illi aliam præclariorem, atque fulgentiorē, ne relicto per mortem corpore, nuda appareat & confusa coram Deo & Angelis eius. Vestitus propri° animę nostræ, est ille deauratus, auro perfectæ chari- Ps.44. tatis, quo induta, & circūdata varietate & pulchritudine cœlestium virtutum, absque vllo pudore, sed mira cum lætitiā, & singulari maiestate tanquàm regina, astabit à dextris sponsi sui Christi regis magni. Tùm etiam, ad castigandā & puniendam carnis amentiā & audatiam, quæ quādiu vixit, noluit pacem habere cum spiritu, concupiscens semper aduersus illū, cum aliás teneretur ei in omnibus obtemperare. Æquū igitur erat, vt talis proteruia, morte puniretur. Tùm demum, vt maxima virtus Dei, in suscitatione illa mirabili beatorum, manifestaretur, vbi corpus quod seminatur animale & mortale, resurget spirituale, & immortale. Iniquorū verò corpora, licet surgent immortalia, non tamen impassibilia, quo pœnas demeritas, inæternum soluant in inferno.

27. *Multo magis gratia Dei & donū.*) Summa omnium grariarum, videtur filij Dei incarnatio: hæc nullis operibus mereri potuit, ideò fuit gratia, & quia magna, ideò gratia Dei dicitur, iuxta phrasim Hebraicā, quæ ingentia omnia, opera Dei vocat, vt ciuitas Dei, mons Dei, & huiusmodi. Sic Dei incarnatio, magna quidem gratia & donū, per excellentiam dicitur, vnde omnes gratiæ & dona proficiscuntur. Hanc gratiæ celsitudinem videtur significasse Ioannes, cum dixit, Sic Deus dilexit mundum, Ioa.3. vt filium suum vnigenitum daret. Et Isai. Isai. Paruulus datus est nobis, & filius natus est nobis. Est itaque Iesus sūma gratia, & sūmum donum, & ipsemet est autor omnium gratiarum & donorum.

28. *In gratia vnius hominis Iesu Christi.*) Quadrat hoc cum prædicta sententia, & est quasi interroganti, in quo sit hæc gratia Dei, & donum, respondeat, (*in gratia vnius hominis Iesu Christi,*) idest, in eo quòd donauerit nobis Deus, vnū hominem Saluatorem omnium hominū. Nō inueniebatur inter homines, qui officio Saluatoris posset fungi: omnes enim declinauerunt à via veritatis & vir- Psal. tutis, non erat qui bonū coram Deo faceret, non erat vsque ad vnum, qui scil. expectabatur. Hic erat Iesus Christus filius Dei, verus Deus, verus homo, & verus Saluator hominum. Vnus homo, singularis In gratia & virtute, flos cāpi, Cant.4. idest, omninm hominum, qui in campo huius mundi nascuntur: & lilium conuallium, idest, omnium perfectorū. Perfectio enim à gratia Dei proficiscitur, gratia autem ad humilitatem pertinet, Iacob. humilibus enim dat gratiā: per conualles, inteliguntur humiles, & Chrūs est magister humilitatis, Discite, inquit, à me, quia mitis sum, & humilis corde. Est ergo liliū perfectionis. Et ideò dicitur Chrūs, idest, vnctus vnctione Spiritus. S. præ participibus suis: imò est ple-

Ioa.1. plenus gratia & veritate, de cuius plenitudine nos omnes accepimus, vt hoc etiam quadret cum prædicta expositione, accepimus à Deo summum donum & gratiam, nempè vnicum eius filium Iesum Christum. Accepimus & à Iesu Christo omne beneficium & gratiam. Vtrũq; enim cõprehenditur in eo quod ait, *(in gratia vnius hominis Iesu Christi,)* cuius gratia, fuit etiam summa iustitia, redemit enim nos sanguine suo, vnde
1.c.1. Paulus, Factus, inquit, est nobis iustitia,
Tit.1. &c. & idem, Apparuit gratia Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi, vbi per illud, et, exponitur quod antecessit, & in eo quod sequitur, ostẽditur Christi gratia & iustitia simul, videlicet, qui non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit.

29. *IN plures abundauit.)* Quanuis pauciores sint numero qui saluantur, quàm qui dãnantur. Nam iuxta Salomonẽ, infinitus est numerus stultorum, & Christus Dominus, Arcta, inquit, est via quæ ducit ad vitam, & pauci ambulant per eam. Et, Multi sunt vocati, pauci verò electi: hoc tamen nõ contingit deffectu gratiæ, sed sua ipsorum culpa:
Osea.13. nam in Osea dicitur, Perditio tua ex te Israel. Gratia enim natura sua, & ingenio sufficiẽtissima est ad salutẽ omniũ,
1.Ioa.2. iuxta illud beati Ioannis dicentis, Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantùm, sed etiam pro totius mundi. Colligẽtes igitur iam ex dictis sensum Apostoli, sic se videtur habere, nempè, si tantum valuit ille peccandi princeps, vt tantus hominum numerus, ob vnius commissa morti sit obnoxius, plus valebit, & in plures exundabit Dei beneficiũ, ac benignitatis munus, quod nobis in vno, & per vnum item hominẽ Iesum Christum, innocentiæ principem largitur: per quem non modo mortis, & peccati tyrannidem abstulit, sed pro peccato iustitiam, pro mortis tyrãnide, vitæ regnum contulit, sic vt Adæ damnũ, Dei benignitate, nobis in lucrum cesserit.

30. *ET non sicut per vnum peccatum, ita & donum. Nam iudicium ex vno in condẽnationem, gratia autem ex multis delictis, in iustificationẽ.)* Hic locus est vnus ex eclipticis Pauli. In superiori autem comparatione collata est gratia cũ culpa, secundum effectus vitæ & mortis, in hac verò confertur secundum iustificationem, & condẽnationem: vbi condẽnatio non sumitur pro sententiæ executione, quæ supliciũ dicitur, sed pro sentẽtiæ prolatione: & iustificatio pro absolutione, quæ vtraq;, iudicij terminus est. Vnum fuit igitur delictũ in omnes homines exundans, cuius scil. rei facti, pœna illa dãnati sumus, In quocunque Gen.1. die comederis ex eo, morte morieris, & ab vtraque paradiso, tam cœlesti, quàm terrestri sumus exclusi. Cum hoc itaq; delicto Paulus, gratiam confert in hoc loco, quæ nõ solũm hoc, sed omnẽ actualium congeriem, quæ homines suo arbitrio coacervant, delet. Vnde etiã effulget alia gratiæ præeminentia, nimirùm quod propter illã originis culpam, tantum, vt cõmunior tenet opinio, proiecti sumus à facie Domini, nunquã ampliùs illũ visuri, quæ à Theologis dicitur pœna damni, quæ valde grauis est & acerbissima: sed gratia tamen Christi, ab illis nos etiam liberat flagitijs, quæ in suplicium obtrudunt æternũ, quod pœna sensus dicitur.

Inquit ergo Paulus, *(& nõ sicut per vnũ peccatum,)* scil. Adæ fuit condemnatio, *(ita & donum,)* scil. iustificationis fuit. non inquam qualis illa, talis & hæc fuit. *(Nam iudicium,)* scil. mortis, *(ex vno)* scil. peccato originis ab Adam deducto, *(in condemnationem,)* scil. omniũ processit: illud enim vnicum fuit delictũ ob quod fuimus omnes iudicati, damnatiq;, & à iure cœlestis hæreditatis proiecti. *(Gratia autẽ,)* idest, beneficiũ mortis Christi, non ex illo tantùm delicto originali, sed *(ex multis,)* idest, vniuersis delictis iam aglomeratis, iam cõfirmatis, quæ sibi quisq; auxit *(in iustificationem,)* idest, absolutionem omnimodam, scil. procedit, liberãs tàm ab actuali, quàm ab originali, tàm à commissis, quàm à committendis.

Mirabilis est Christi misericordia, quæ omnem

omnem vincit humanam malitiã. Peccauit Adam, in quo omnes eius posteri peccauerunt: peccauit itẽ denuò multipliciter vnusquisq; arbitrio suo, & tamen morte sua Christus, omnibus consequutus est veniam, & pro cõmittendis remedium præbuit. Verè est pius & misericors, & præstabilis super malitiam, Deus noster.

31. *Si enim vnius delicto, mors regnauit per vnum, multo magis abundantiam gratiæ, & donationis, & iustitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnũ Iesum Christũ.)* Duplex est regnum, mortis scil. & vitæ. Regnum mortis est temporale, ortũq; habuit à culpa Adæ, durabitq; vsq; ad finem mundi, quia statutum est hominibus semel mori, & ideò omnes morimur, & tanquam aquæ dilabimur quæ fluunt super terram. Regnum autem vitæ est æternum, Christi sanguine fundatum, incipietq; à fine mũdi in secula seculorum. Tunc enim interficietur inimica mors, eum Christus iusserit cadauera à monumentis surgere. Hoc est igitur quod inquit Paulus, *(Si enim vnius delicto, mors regnauit per vnum,)* idest, si tantum valuit vna vnius hominis culpa, vt omnes, mortis tyrannidi redderet obstrictos, & qui ad primi parentis exẽplũ peccauerũt, similiter mortis iugũ ferant: *(multo magis,)* idest, plus, scil. largitur exuberantißima Dei benignitas, nimirùm, vt qui ad Christi exemplum, innocentiam, ac iustitiam amplectuntur, non solùm liberentur à peccati, mortisq; tyrannide, verumetiam *(regnabunt in vita,)* hoc est, regnante vita, regnabunt & ipsi per illum, vnicum nostræ fœlicitatis autorem. Regnabunt, inquam, quoad animam simul & corpus, nam quoad animam tantùm, iam cũ Chró regnant in cœlo, omnes viri iusti & sancti.

32. *Abundantiam gratiæ, & donationis, & iustitiæ accipientes.)* Hæc sunt insignia ciuium vitæ in hoc seculo, & regni æterni pignora, nimirùm *(abundantia gratiæ)* per quam remißio omnium delictorum sumitur: *(donatio,)* per quam inteliguntur virtutes & dona Spiritus sancti: *(iustitia,)* quæ est exercitatio eiusdem gratiæ, & earundem virtutum, & donorum, per gratiam concomitantem. Hæc *(accipiuntur)* vel per sacramentum, vel, si rationis fuerit compos, per propriam sibi assensionem participantur.

33. *In vita regnabunt.)* idest, in regno vitæ futuro, quod Saluator vocat cœlorum regnum, vbi beati ab omni mortis periculo & lege, securi & tuti degẽt: vbi Christus rex omniũ supremus, iusti verò inferioribus absq; ambitione præ-lati, superioribus absq; rebellione subditi, secum adeò quieti, suo cuiusq; ordine singuli reges, de quibus est illud beati Ioannis, In his, (scil. beatis) secunda mors non habet potestatẽ, sed erũt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis, idest, seculis infinitis. Et vocat secundam mortem, pœnam inferni, in quam, mors hæc temporaria, transmittit iniquos. Regnũ autẽ vitæ futurum, haud parua habet initia in hoc seculo, dũ fauore gratiæ Christi, suæ carni imperant, dominantur proprijs affectionibus, & sui ipsorum veluti Domini constituti, libertate magna, & tranquillitate animi gaudẽt, quos nulla præmit miseria, nulla vel calamitas perturbat, vel lædit iniuria, nec tangit aduersa fortuna: vnde illud, Seruire Deo regnare est. Cuius vtique regni libertatẽ expertus Apostolus, quis nos, inquit, separabit à charitate Christi? at verò cõsummata poßeßio, vt dictum est, tunc erit, cum tradiderit regnum patri. Apo. 20.

34. *PER vnum Iesum Christum.)* Vide Dominũ Iesum Christũ, patrem nobis esse salutis, sicut & Adam fuit perditionis. Saluator enim est omniũ hominũ, quantum ad sufficientiam: at verò, quã tum ad efficatiam, non nisi fideliũ, qui accipiunt abundantiam gratiæ, & donationis, & iustitiæ.

35. *Igitur sicut per vnius delictum, in omnes homines in condemnationem, sic & per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ.)* Colligit ex dictis duos fontes, malorum scil. & bonorũ omniũ.

fons malorum, fuit Adæ delictum, ex quo flumina culparum,& pœnarum innumerabilium, deriuata sunt. Fós verò bonorum,est Christi iustitia,ex qua omnis gratia profluit & gloria. Vnde fit, quòd sicut nullus moritur,nisi per Adæ peccatum, ita nullus iustificatur nisi per iustitiam Christi,quæ est per fidé ipsius, omnibus credentibus in eum, tàm præcedentibus, quàm sequentibus eius incarnationem. Eadem est omnium fides. Nam sicut nos credimus cum natum & passum, ita illi crediderunt nasciturum & passurum. Dicit itaq; diuinus Apostolus. *Igitur sicut per vnum*, scil. Adæ, *delictum*, quod irrepsit *in omnes homines*,) ventum scil. est *in condemnationem* mortis, nàm delictum Adæ, omnes reddidit morti obnoxios, (*sic & per vnius*, scilic. Christi, *iustitiam*) propagatam *in omnes homines*) qui credunt, & viræ regno sese subijciunt, subaudi, ventum etiam est, *in iustificationem vitæ*. Nã iustitia Christi, sic credita & accepta, iustos facit,& vitæ æternæ participes. Qualis auté fuerit culpa delicti, quãtumq; iustitiæ meritum, explicat in specie, dum ait:

36. *Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt multi, ita & per vnius obeditionem, iusti constituentur multi.*) Delictum Adæ, non dicit fuisse gulam, nam esus illius arboris natura sua, nisi esset prohibitus, nullũ esset delictum: sed dicit fuisse inobediẽtiam, iuxta illud, Quia audisti vocẽ vxoris tuæ, & comedisti de ligno ex quo præceperam tibi ne comederes,&c. Nec obstat illud Ecclesiastici, Initiũ oĩs peccati superbia, quod theologi, de primo tùm angelorũ, tùm hominũ crimine, interpretatur. Nã, vt ibidé dicit, initiũ superbiæ, facit homines apostatare à Deo: quia prima pars superbiæ consistit in hoc, vt ait D. Tho. quod homo non vult subijci præceptis diuinis, quod vtique ad inobedientiam pertinet: vnde primũ hominis peccatum fuisse videtur inobedientia, non secundũ actũ exteriorem, sed secundũ motũ interioré superbiæ, quo voluit diuino præcepto contraire, dicente Aug. quod primus superbiæ illius mot⁹ fuit elatio, qua noluit subesse & obedire,

Gen. 3. *Eccl. 10.* *Tho.* *Aug. 2. sup. Gen.*

& fortè nõ tantùm præcepto sibi imposito, verùm nec diuinæ gubernationi subesse voluit. Imposuerat eni illi Deus, illud facile præceptum, vt vel ita homines intelligerent, non de bobus, sed de hominibus Deum curam habere, Deoq; semper illos indigere, tanquã cæcos suo ductore, ac proinde in omnibus eũ inuocarent, & in eum sperarent. At verò primus parens, audito quod aperirentur illius oculi, sciretq;, vti Deus, bonũ & malum, eo superbiæ elatus est, vt fortassè cogitaret, absque Dei ducatu,& adminiculo se per se posse deinceps gubernare inter bonum & malũ. Ob quam impietatem, meruit spoliari supernaturalibus illis dotibus, ac præsidijs, vt à Deo desertus, quàm esset naturæ imbecillis, ac fragilis, experiretur.

VT igitur delictũ Adæ, fuit quędam detestabilis inobedientia, sic etiam cõtrario modo iustitia Christi, fuit quædã mirabilis atq; stupenda obedientia. Nam factus est obediens vsque ad mortem, morté auté crucis. Nec refert quod dicitur, Chrũm ex charitate mortuum, nã hoc ipsum quod obediuit, processit ex ardentissima erga patrem, & erga homines charitate. *Philip. 2.*

Notandum est diligenter quod in hoc loco docet D.Th. nempè, quòd per obedientiam,& inobedientiam probat Apostolus nos per vnum peccatores effici,& per vnũ iustificari: quia iustitia legalis, quæ est omnis virtus, attenditur in obseruatione præceptorũ legis, quod pertinet ad rationem obedientiæ: vnde Chrũs volens à Ioãne baptizari, inquit, Sic decet nos implere omnem iustitiã. Iniustitia autem illegalis, quæ est omnis malitia, vt ait Philosophus, attenditur in transgressione mandatorũ legis, quæ pertinet ad rationẽ inobedientiæ. Meritò ergo dicitur, quod per obedientiam constituuntur homines iusti, & per inobedientiam peccatores. *Tho.* *Mat. 3.* *Eth. 5.*

Notandum etiam, ex alio doctore, circa hoc quod ait, (*Constituti*,) vnde appertè colligitur de peccato originali loqui: nam constituti, idem sonat, quod citra filiorum consensum, parentis inobediẽtia rei facti, antea quàm nascerentur: *Soto.*

sicuti

ficuti & obedientia Christi, pari contra forma, iustos nos absque nostris constituit meritis. Quocirca non solùm ad adultos, sed etiam vsque ad infantes ante vsum rationis, tàm gratia hæc protéditur, quàm illa culpa. Hæc ille.

Notandum insuper attétè, primam scintillam inferni, quæ in hunc mundú intrauit, diabolo portante, fuisse inobedientiam. Hac, magna sylua incensa est, Hac, totus mundus ardere cœpit. Nam vnus Adam, dum non obtemperat præcepto Dei, plurimos traxit in peccatum: vnde, inquit Paulus, *Peccatores constituti sunt multi.*) At verò, aqua baptismi Christi, & lachrymis pœnitentiæ, extinguitur hic malus ignis: ibi enim obedientia Christi participatur, qui obedijt patri vsque ad supplicium crucis, ac proinde multi fiunt iusti, obediétiæ sectatores. Detestáda est igitur iam omnis rebellio, cum videamus clementissimú Dominú obtemperasse vsque ad crucem, vt nos faceret suæ consortes diuinitatis, atqueadeò donaret æterna vita. Sed nos vice versa, tot illi nominibus debitá obediétiam, sic passim subtrahimus, vt in obstinatam dæmonum naturam degenerantes, prolabamur in æternam mortem.

37. *LEX autem subintrauit, vt abundaret delictú. vbi autem abúdauit delictum, superabúdauit & gratia, vt sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam, in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.*) Respódet tacitæ quæstioni, qua quis poterat quærere à Paulo, videlicet, docuisti hacten' ò diuine Apostole, quod per vnius obeditionem, iusti constituentur multi, sed animus meus circa hoc hæret in dubio. Nam si Dei cósilio destinatum erat, tali via tollere peccatum, & cóferre iustitiá, & vitam, quorsum attinebat legem inducere, quæ nihil conferret? Respondet dicendo, hoc legem contulisse, vt per eá clatior, & euidentior esset Dei erga nos beneficentia. Quo magis enim eminet & sæuit peccatum, hoc magis elucet eius beneficium, qui à peccato liberat. (*Lex autem*, inquit, *subintrauit*,) idest, ad tempus introducta, & imposita est populo imperfecto, per cuius aduentú, vitio nó obseruantium, factum est, (*vt abundaret delictum*,) idest, vt grauiora, & plura fierent ab eis peccata, dum multa præciperet, quæ sine lege peccata nó essent, dumq; malú demóstrans, per occasioné augeret tentationem, & auxiliú gratiæ non præberet ad euitádum. Nam cupido per legem compressa, magis recrudescit, sicuti contrarium suo contrario circunseptum. In ijs quæ licent, libertas ipsa faciendi cú libuerit, restinguit libidinem, vt coniugatis compertú est. In illa verò quæ interdicta sunt, quia tanquam ardua magnæq; molis iudicantur, impetuosius fertur æger animus, quibus adeò maiori cum voluptate potitur. Quum ergo lex auxilium gratiæ non præberet ad mitigandam concupiscentiam, (nam lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est) eam peius inflamabat, iubédo, & non iuuando. Vnde Aug. Lex, inquit, prohibendo, auget desiderium malum, sicut aquæ impetus, si in eam partem non cesset influere, vehemétior fit obice opposito, cuius molem cum vicerit, maiori cumulo præcipitatus, violétius per prona prouoluitur: & causam subdens, ait, Nescio quo enim modo hoc ipsum quod concupiscitur, fit iocúdius cum vetatur. Et idem super Ioannem, sapienter adnotauit dicens: Ante experiétiam legis, dicebat superbus populus, non deest qui impleat, sed deest qui iubeat: omnia quæ locutus est Deus faciemus, & erimus obedientes. At post receptam legem, quæ non adiuuabat, sed minabatur, efferuere illis cœperút appetitus idololatriæ, aliorúq; scelerum: atq; hoc forsitan sibi vult Paulus dicere in verbo (*subintrauit*,) illud enim subintrat, (vt ait Orig.) quod vná cum alio intrat, bonæ intentioni legislatoris adiungitur occasio mala ex hominú prauitate. In eo autem quod ait, (*vt abundaret delictum*,) particula (*vt*) non causam, sed euentum rei significat, ac si diceret, propterea quia subintrauit lex, factum est, vt delictum abundaret, quo etiam verbo (*abundaret*) peccati tyránidé designat, quam nobis apperuit lex,

Ioa. 1.
Aug de spú. & lit. c. 4.
Aug. super Ioa. tract. 3.
Exo. 24.
Orig.

dum ei frustrà obluctarentur homines, sine gratia Christi: (*sed vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia,*) quasi dicat, potens erat & valida peccati tyrannis, sed potentior Dei benignitas, quam hoc magis sentimus, quo grauiorem mortis tyrannidem hactenus experti sumus. Atq; hoc certè legi debemus, quod inteligimus diuini beneficij magnitudinem, quo factum est, (*vt sicut regnauit peccatum,*) idest, diabolus per peccatum, (*regnauit,*) idest, tyrannidem exercuit, (*in mortem*) quā scil. in omnes inuexit, vel tyrannidem adeptus (*in mortem,*) idest, mortem in omnes inuexit, (*ita*) scil. Deo largiente, (*gratia*) Christi, in cordibus fidelium (*regnet*) idest, dominetur, (*per iustitiam.*) idest, per iustitiæ exercitationem, quam scil. iustitiam in nobis facit gratia Christi, cuius iustitiæ vel gratiæ habitus, debet tendere in actum, quousq; ducat nos (*in vitam æternam*) quæ est merces iustitiæ & cōsummatio, (*per Iesum Christum dominū nostrum*) idest, autore Iesu Christo dño nostro, quo vno domino ac principe gloriamur, iam à mortis seruitute liberi, sub cuius mortis imperio, paulò ante militauimus.

AD ea quæ dicta sunt, possunt addi & aliqua quæ videntur cognitione digna. Primùm circa id quod dicit, (*Lex subintrauit vt abundaret delictum*) quod videtur posse inteligi de omni lege, tàm diuina, quàm humana, si fidem & gratiam Christi semoueas. Nā fides, teste Aug. docet nos à quo debeamus auxiliū petere, vt faciamus quod lex iubet, lex autē vt à gratia & fide distinguitur, omnem legem videtur comprehēdere. At verò hoc fuit peculiare legi veteri, quod augendo cognitionem peccati, & multiplicando præcepta, maiorem obtulit occasionem peccandi, quàm lex naturæ, & aliæ leges.

Aug. de spū & litera.

SED est maxime notandum, quod cum intētio sūmi legislatoris fuerit per legē aperire diuersitatem recti, & praui, quo faciliùs homines & declinarent malum, & facerent bonum: Deinde etiam aduentum prænuntiare Saluatoris: idcirco benè natis, rectèq; institutis hominibus, non potuit lex, alicuius esse occasio mali, sed plurimi potius causa boni. Nā per moralia præcepta instituebantur, per cæremonalia diuertebantur ab idolatria, & venturi Christi admonebantur, vnde Paulus, Lex, inquit, pedagogus noster fuit in Christo, idest, in his quæ ad Christum pertinenr. *Gal. 3.*

Peruersi verò & rebelles homines, multis inde modis nacti sunt occasionem augendi maiora peccata, vt dictū est, de quo est illud Pauli, Lex iram operatur, scil. per occasionem non obseruantium.

Notandū prætereà, circa hoc quod ait, (*superabundauit et gratia:*) illud posse inteligi tàm ex parte Dei largientis, quàm ex nostra recipientium. Ex parte item Dei, tripliciter, primo quidem ex numero, quia non solùm vnum peccatū Adæ, quod per originem transfusum est, sed etiam omnia actualia proprio cuiusque arbitrio cōmissā, per gratiam Christi condonata sunt. Deinde ex qualitate, & modo, scil. (*superabundauit*) propter gratiæ Christi eximiam virtutē. Quemadmodum enim infirmos corpore, perfectè sanabat Christus, vt nullus illis languor reliquus fieret, sed ea euaderent valetudinis firmitate, vt posset qui iacebat in grabato, illud consestim humeris portare, ita nō solùm nos à cōmissis culpis, earumq; ægritudinibus curat, verùm quantum ad gratiæ virtutem pertinet, vires nostras corroborat aduersus tentamenta, vt possimus omnino futura cauere crimina, vt sequēti cap. mōstrabit. Tertiò, ex præmij magnitudine: (*superabundauit etiam gratia Dei,*) nam pro vita temporali, quam culpa Adæ amittimus, comparata est nobis à Chrō vita illa fœlicissima, & sempiterna, quā viuunt beati in cœlorū regno: à cuius iure, licet nos etiam orbauerit peccatum illud, maiori tamen gloriæ cumulo, instauratum est nobis per Christum. Ingressus enim regni, gloriosior est modo, quàm si status innocentiæ perdurasset. Triumphator ille gloriosissimus, tradet quidem regnum Patri, sanguine proprio comparatum, virginum laureis florens, confessorum meritis decoratum, martyrum

tyrum stemmatibus, stigmatibusq;, ac trophæis splendidũ: quibus certè ornamentis, caruisset illa sublimis beatorũ ciuitas, nisi (*vbi abundauit delictum, superabundasset & gratia.*) Hoc verò ignoramus nos, si homines non peccassent, vtrùm efferendi & sublimandi essent, vsque ad choros Angelorum, an forsan, sicut natura inferiores, ita deberent esse in gloria, sed nunc iam credimus inter angelicas sedes homines collocatũ iri, quinimo & beatissimam Virginẽ super choros Angelorum exaltatam. In summa, si vera est concordior Patrum sententia, hoc nobis defuisset insigne, quod si Adam non peccasset, non fuisset homo Deus. Ecce quomodo gratia Dei, ex parte ipsius, abundauit supra culpæ Adæ incommoda.

A parte quoque nostra, abũdantia peccati, abundantior est quodammodo dispositio ad resipiscendum. Nam quo delictorum aceruus maior est, & quo eorum pondus grauius, eò hominem bene natum, abiectiorem, humilioreq; reddit, vt opem magis supliciter expostulet à Deo, cautioremq; faciat in futurum: id quod manifestè videtur in lamentis Dauid Regis, & lachrymis Magdalenæ, quæ de suis flagitijs odoriferũ confecit balsamum pœnitentiæ, vt audiret dimissa sibi peccata multa, quoniam dilexit multum. Nam cui plus dimittitur, plus diligit. Quanuis hoc non semper contingit, quia & absolutè loquẽdo, & cæteris paribus, innocẽs plus tenetur Deum amare, plusque amatur à Deo,
Tho. quàm peccator conuersus, vt ait D.Th.

Notandum præterea, circa id quod ait, (*Regnauit peccatum,*) quod regnare peccatum, non est vtcunq; committi. (tametsi consensus, nonnullum seruitium
Ioa.8. sit, iuxta illud, Qui facit peccatum, seruus est peccati,) sed subditam, ac penè vinctam habere libertatem. Vbi enim quis ignorantia delinquit, aut tepẽtina animi cõmotione corruit, peccatum, nõ tàm rex est, quàm fur, insidiatorq;: cum tamen iam homo obdurata mente prudens & sciens, absque vllo prauitatis sensu, suis cupiditatibus inseruit, ita vt neq; legis memoria, neque vllo Dei metu, tyrannidem, iugumq; peccati valeat excutere, tunc iam in regnum prorsus desciuit, & dominatum eius: id quod in peccato idololatriæ Iudæorum satis cõpertum est.

Notandum præterea, non simpliciter dixisse, (*gratia regnet in vitam æternam*) sed (*gratia regnet per iustitiam*) quod referri potest, vel ad iustitiam Christi, in quo gratia, plena iustitia, mirificè effulsit. Vel ad effectũ ipsius gratiæ in nobis, quæ nostra fuit iustificatio. Vel certè ad iustitiam operũ, quæ iustificati, diuino fauore operantur. Nam quandocunq; Paulus sermonem facit de dono gratiæ, illud absque nostris meritis astruit nobis impẽdi: vbi verò de præmio vitæ æternæ, iustitiam operum in meritum commemorat, quæ per fidei gratiã fiunt.

Notandum denique & diligenter ex D. Aug. quod licet per gratiam Euangelij, pars sensualis, non prorsus subijciatur rationi, veluti per iustitiam originalem, tamen quodam modo præclarius nobiscum actum est per gratiam, quàm olim cum Adam per iustitiam illam originalem. Quæ quidem tantùm præstabat vt posset homo perseuerare si vellet, haud tamen dedit vt perseueraret, aliàs non cecidisset. At verò per gratiam Christi plurimis egregijs viris collatum est, vt perseuerarent, illis nempè qui nullum crimen admiserunt mortale: quàm plurimis insuper, vt martyribus, donatum est, inter sæuissima, immaniaq; tormenta perdurare vsque ad mortem. Adam, inquit Aug. terrente nullo, & insuper contra Dei terrentis imperium, libero vsus arbitrio, non stetit in tanta nõ peccandi fœlicitate: isti autẽ non terrente mundo, sed sæuiente ne starent, steterunt in fide. Cum videret ille bona præsentia quæ fuerat relicturus, isti autem futura bona, quæ accepturi fuerant, non concernerent. hæc ille. *Aug. in lib. de corr. & gratia.*

Super hæc autem omnia, tum, Apostoli confirmati sunt, vt non solùm nõ offenderent mortaliter, verùm neque offendere possent. Tum demum, beatissima Virgo, vt neque in leuissima venialia

k 3 subla-

fublaberetur. Hæc omnia per IESVM Christum eius Filium, Dominũ nostrũ.

ARGVMENTVM SEXTI CAPITIS.

ROPOsitæ quæstioni & insolutæ in tertio Capit. an scil. in peccato sit permanẽdũ, vt gratia Dei abundet, vtq; magis clarificetur gloria Dei, respondet modò, nequaquam id conuenire: nam qui semel per baptismum, (qui est imitatio mortis Christi) peccato sumus mortui, debemus, nostro vetere homine in illum consepulto, peccati tyrannidem excutere, & in nouitate vitæ ambulantes, Deo seruire, & fructificare.

CAPUT. VI.

VID ERGO DICEMVS? Manebimus in peccato, vt gratia DEI abundet?

EXPLANATIO.

1. *QVID ergo dicemus? manebimus in peccato, vt gratia Dei abundet? Absit.*) Quoniam dixerat in fine præcedentis capitis, per legem exuberasse peccatũ, idq; in hoc profuisse, quod magis exuberaret Dei benigniras, nostraq; iniustitia magis commendauit diuinam iustitiã: quod quidẽ aliquis posset malè intelligere, quasi abundantia delicti, esser causa superabundantiæ gratiarum, indeq; occasionẽ arripere, in vitijs perseuerandi: Ideò nũc mouet hanc quæstionem dicens, (*Quid ergo dicebimus? manebimus in peccato?*) idest, si peccatũ illustrat, & auget beneficentiam DEI erga homines, expedit ne iterum atq; iterum peccare, quo magis abundet? opporteret hoc dicere, si delicta essent propriè & directè causa incrementi gratiæ, sicuti & iustorum virtutes: cum tamen id non innuerit Paulus, sed quod sunt occasio, velut materia quæ per gratiam aboletur. Imò contrarium huius ex dictis licet colligere & asserere, nimirùm, si gratia extinguit delicta, veluti rem diuinæ amicitiæ aduersam, cauendum deinceps nobis est, ne in eisdem relabamur: nam ideò nos Deus ad suã amicitiam adiungit, vt ab ea nunquam discedamus, sed officijs assiduis eã colamus, quia cui plus dimittitur, plus tenetur diligere. Conuenienter igitur Apostolus, protinùs respondens, execratur talem blasphemiam, dum ait,

2. *Absit.*) scil. à pijs mẽtibus ista tam impia cogitatio: de pristinæ vitæ peccatis locutus sum, quæ Deus nobis vertit in bonũ. Verùm (*Absit*) vt posteaquàm semel à peccati tyrannide sumus asserti in regnum innocentiæ, rursus à vindice nostro desciscamus, & in veterẽ tyrannidem precipites eamus. Ex hac igitur Pauli responsione, scil. (*Absit*) eliciendа est nobis conclusio & prothematorius cap. videlicet, quòd non est vllo pacto manendum in peccato, sed perseuerandum iniustitia.

3. *QVI enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo?*) Pugnant inter se vita & mors, adeò vt vicissim sese profligent, neque simul cohæreãt iuxta eandem rationem: itaq; cum simularq; cœpimus Christo viuere, (*mortuiq; sumus peccato,*) vel diabolo, (*quomodo adhuc viuemus in illo?*) hoc est, quĩ conuenit vt adhuc illi viuamus, cui iam mortui sumus? non enim naturalis ordo rerum habet, vt à morte redeatur ad vitam,

vitam, quandoquidem à priuatione ad
Philos. habitũ, vt ait Philosophus, impossibilis
Isai. 26 est regressus: & Isai. morientes non vi-
uant. Si Christo viuimus, peccato non
viuimus: si peccato viuimus, Christo
mortui sumus: at nunc Christo viuen-
tes, (*mortui sumus peccato,*) quod ipse
sua morte profligauit. Discrimen est in-
ter hos loquẽdi modos, videlicet, mori
peccato, & peccatũ mori alicui: (phra-
sis Paulo perquàm familiaris) viuere
peccato, seu in peccato, idem est, quod
vitam seruitio eius dicare. Nam seruus
quidquid est, Domini sui est: & ideò
mori peccato, idem sonat quod domi-
nium peccati excutere; quinimo, & il-
lud de memoria delere, ita vt peccatum
vel mundus, nullam omnino memoriã
mei habeat. Peccatum verò mihi mor-
tuum esse vel mundum, est perinde me
habere ad illud, sicut me haberem ad
Gal. 6. cadauer: de vtroque est illud. Per quẽ
mihi mundus crucifixus est, & ego mũ-
do. At verò, cum Paulus stimulo carnis
laborabat, tunc quidem, peccatum illi
mortuum erat, quia neq; consentiebat,
neque conuersabatur cum peccato: sed
tamen ille non erat mortuus peccato,
quoniam inimica caro eum molestijs
multis afficiebat. Quo ergo virtutem
gratiæ, maiori emphasi extolleret diui-
nus Apostolus, ait, per ipsam nos mor-
tuos esse peccato, quantum ad ipsius
pertinet facultatem.
Eph. 2. Illud verò quod ad Ephesios, inquit,
Cum mortui essetis delictis, contrariã
huius habet significationem, est enim
ablatiuus casus, & significat, cum mor-
tui essetis per lethifera delicta: atque
etiam in hoc loco, datiuum Græcũ, per
ablatiuum reddere possumus, vt sit sen-
sus, (*qui peccato mortui sumus,*) idest,
qui per peccatum mortem incurrimus,
(*quomodo adhuc in illo viuemus?*) si per
datiuum, vt iam expositum est. Pecca-
to enim per baptismum, tanquam illi
mortui renunciauimus, ideò non debe-
mus amplius illi viuere.

4. *AN ignoratis fratres, quia quicunq; baptiZati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptiZati sumus? Consepulti enim sumus cum illo, per baptismum in mortẽ, vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.*) Probat mortuos nos esse
peccato, per hoc quod dum in Christo
baptizamur, in morte eius baptizamur.
(*An ignoratis,* inquit, *fratres,*) idest,
fugere vos non est consentaneum, quid
baptismus Christi vel efficiat, vel desig-
net, (*quia quicunque baptiZati sumus in
Christo Iesu,*) idest, in nomine Iesu Chri
sti; (*in morte,*) idest, ad similitudinem
mortis ipsius, quasi ipsam mortẽ Christi
in nobis repræsentantes, vel (*in morte,*)
idest, per virtutem mortis eius (*bapti-
Zati sumus?*) Cõmorimur enim vnà cũ
illo pristinis peccatis, illius morte abo-
litis, neque solùm cõmorimur illi, verũ-
etiam (*consepulti sumus,*) idest, vnà sepe-
limur, idq; (*per eundem baptismum in
mortem,*) idest, ad similitudinem mor-
tis illius (*vt quomodo Christus,*) qui scil.
nunquam vixerat peccato, tamen pro
nostris sceleribus mortuus (*surrexit à
mortuis,*) idest, reuocatus ad vitam æter
nam, (*per gloriam Patris,*) idest, non
humanis viribus, sed Patris gloriosa vir
tute, (*ita & nos*) scil. à morte vitiorum
excitati per eundem, pristinis vitijs mor
tui, (*in nouitate vitæ ambulemus,*) idest,
nouam agentes vitam, versemur in pie-
tatis vestigijs, semper ab honestis, ad ho
nestiora progredientes.

5. *An ignoratis fratres.*) Emphasim
habet hæc Pauli interrogatio, quasi tur
pe esset rem adeò manifestam ignorare.
Publicè enim olim prædicabatur myste
rium hoc de baptismo, vt ait quidam e-
gregius doctor. *Soto.*

6. *IN CHRISTO IESV.*) idest, in
nomine & virtute Christi, ad differen-
tiam baptismi Ioannis, nam Apostoli in *Act.*
nomine Christi baptizabant.

7. *IN morte ipsius.*) Hoc est, in virtute
& similitudine mortis Christi. Intentio
enim est hic ostendere, qualiter bapti-
smus in nomine Christi, specimen ferat
mortis eius, & non solùm mortis, sed
etiam sepulturæ: ideò subdit.

8.

8. *Consepulti enim sumus.)* Sepulturæ mentionem facit, vt rationem mortis augeret. Sepultura enim non nisi mortuis debetur. Per baptismum homines sepeliuntur Christo, idest, conformãtur sepulturæ ipsius. Sicut enim qui sepelitur, ponitur sub terra, ita ille qui baptizatur immergitur sub aqua. Quod autem prius dixerat *(in morte)* dicit nunc *(in mortem.)* vt vtrũq; tribuat baptismo, nimirũm, & quod fiat in similitudine mortis Christi, & hoc insuper fine, vt eius efficiamur participes. Christus autem Dñs, sicuti omnes mortui, prius mortuus est, quàm sepultus. Nos autem econuerso, prius sepelimur subtus aquam, vt participes mortis Christi, moriamur peccato. Sacramentum enim

Tho. nouæ legis, vt ait D. Tho. efficit quod significat, vnde cum sepultura quæ fit per baptismum, sit signum mortis peccati, mortem eius efficit in baptizato. Et hoc est quod dicit, quod *(sumus sepulti in mortẽ.)* vt per hoc ipsum, quod signum sepulturæ Christi in nobis accipimus, consequimur mortem peccati.

Dam. l. 4. c. 10. Hinc, vt Damascenus docet, institutum olim fuit illa forma baptizandi per immersionem, vt Christi Sepultura illic effigiaretur: ac proinde trina illa immersio, non solùm trinitatem Dei, sed mortis etiam Christi triduum significat, & refert. Et sicut triduum Sepulturæ non facit nisi in vnam sepulturam, ita trina immersio non facit, nisi vnũ baptisma. Hinc etiam est quod in Sabato sancto,

Tho. vt ait D. Tho. solemnis baptismus in ecclesia celebratur, quando cõmemoratur Sepultura Christi, sicut & in vigilia Penthecostes, quando solemnizatur de Spiritu sancto, ex cuius virtute aqua baptismi accipit vim purgandi: iuxta il-

Ioa. 3. lud, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest, &c. vt igitur omnia vno verbo colligam, baptismus, licet non sit mors corporalis, est tamẽ mors spiritualis peccati. & ideò baptizamur, vt peccatum illic occidatur, & sepeliatur, eiusq; memoria deleatur de terra nostra, quantum possibile est.

9. *PER gloriam Patris.)* idest, per gloriosam virtutem Patris, ex qua ipse Pater glorificatur, iuxta illud Psal. Exurge gloria mea. More scripturæ consueto, quæ vbicunq; insigne aliquod miraculũ maiestatis Dei effulget, gloriã illic Dei apparere dicitur: vt patet de Manna, & Corturnicum miraculo, ecce, inquit, gloria Dei apparuit in nube. Et de tabernaculo fœderis, opperuit, inquit, illud nubes, & gloria Dei impleuit illud.

10. *ITA & nos in nouitate vitæ ambulemus.)* Secundum verba præcedentia Pauli, videtur quod, esset additurus, sic & nos resurgamus, cuius loco dixit *(ita & nos in nouitate vitæ ambulemus)* aliã resurrectionem, vt Græci aiunt, per melioris vitæ conuersationem afferens, vt scil. qui fornicabatur, iam non fornicetur, qui furabatur, iam non furetur, & similia. Nam sicut Pater glorificatur, in Filij gloriosa resurrectione, ita etiã per conuersationis nouitatem, debet in baptizatis honorari. Christus Dominus, semel mortuus & sepultus, surrexit ad vitam gloriosam, nunquam amplius moriturus, ipse splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, purgatione peccatorũ facta, sedet ad dexteram maiestatis in *Heb. 1.* excelsis: & nos ei per baptismum consepulti, criminibus mortui, pristinæ vitæ renuntiantes, in ea nouitate vitæ debemus esse, vt ne signa quidem veteris hominis agnoscantur in nobis. Neque enim aliquid velle, aut cupere debemus, quod volunt, aut cupiunt qui nondum sunt baptizati, & quicunque adhuc veteris vitæ erroribus implicantur. Quin potiùs, contemplantibus nobis, nõ quæ videntur, sed quæ non videntur, nostra conuersatio in cœlis esse opportet: & ea quærere, & ea sapere, quæ sursum sunt, non quæ super terram, quæ sursum, inquam, sunt, vbi Christus dominus noster est, ad dexteram Dei sedens.

11. *SI enim complantati facti sumus, similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus.)* Probat necessitatem consequentiæ. Christus enim postquã fuit mortuus, resurrexit, vnde conueniens est, vt ait D. Th. vt illi qui conformãtur Christo

Chriſto quantum ad mottem in baptiſmo per morte peccati, conformentur etiam reſurrectioni, eius, per innocentiam vitæ. Mors namq; Chriſti, & reſurrectio, non ſolùm ſunt res, ſed etiam ſigna quædam aliarum rerũ. Mors enĩ Chriſti, ſignificat veteris ac prauæ cõuerſationis occiſionẽ. Reſurrectio verò, ſpiritualem mentis renouationem. Cũ autem per baptiſmũ inſeramur corpori Chriſti, & quodammodo in illum transformemur, quidquid in illo geſtum vidæmus qui caput eſt, id omne in nobis qui membra ſumus, vel exprimendum eſt, vel ſperandum. Reſurrexit ille, aſcẽdit in cœlum, ſedet ad dexterã Patris. Hæc iam in Chriſto peracta, ita demũ nobis ſperanda ſunt, ſi hìc eadẽ, quoad nobis licet, æmulemur ac veluti meditemur. In his verſari debemus per totam vitam perſeuerantes, & conſeruantes ea quæ in baptiſmo accepimus, nẽpẽ mortẽ peccati, & innocentiam vitæ, quæ eſt reſurrectio animæ noſtræ. Hæc duo, ſimul contingũt, ſcil. mors peccati, & reſurrectio animæ. Quemadmodum per illuminationem, ſimul fit tenebrarum fuga, & acceſſus lucis, ſic per baptiſmum, ſimul morimur peccato, & ſurgimus ad vitam. Et hoc eſt quod dicit Paulus, (*Si enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius,*) ideſt, ſi in nobis aſſumpſimus ſimilitudinem mortis Chriſti, dum baptiſmo accepto, peccatis priſtinis, & noxijs cupiditatibus mortui, Chriſti mortem retulimus, ſicut ramus inſertus, refert naturã arboris in qua inſertus eſt, (*ſimul & reſurrectionis,*) ſcil. ſimilitudini, (*erimus,*) pro fuimus, complantati, more loquendi conſueto apud vulgares, vt ſi ego ſum homo, etiã ero, rationalis, vbi ponitur futurũ pro præſenti. Quemadmodum igitur, per ſimilitudinem mortis Chriſti probauit Apoſtolus, quod ſumus mortui peccato, atque adeò non debemus amplius peccare, ſic & per ſimilitudinem reſurrectionis eius, probatur quod debemus innocenter viuere, & pijs actibus nos iugiter exercere, quibus & illa hìc exprimitur, & in futuro ad ſimilem gloriam peruenitur. Reformabit enim corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ. Et, Si mortui ſumus, & conuiuemus. *Phil.* *2.Tim.*

12. *Complantati.*) Non idem ſonat quod ſimul plantati: nam arborũ quæ ſimul ſeruntur, nulla alterius humore nutritur: ſed idẽ valet quod in arbore plantata, plantati & inſiti: & illuc ſpectare videtur, vbi ait Dominus, Ego ſum vitis vera, & vos palmites, & pater meus agricola eſt. Nam idem agricola, & filiũ plantauit in cruce, & nos illi complantat in baptiſmo, tãquam ligna ſecus decurſus aquarum, vt de plenitudine eius nos omnes accipiamus. Nam ſicut ramus humorem excipit ab arbore, quo humore in eandem coaleſcit naturam, ita & nos, per intimũ diuinæ gratiæ influxũ, debemus in Chriſto fructeſcere.

13. *Similitudini mortis eius.*) Per hoc exponitur quod dixerat, in morte ipſius baptizati ſumus. Chriſtus Dominus peccatum non fecit, nec contraxit, ſed miſſus in ſimilitudinem carnis peccati, factus eſt pro nobis maledictum, chirographum delicti noſtri affigens cruci, ac deinde ſepultus eſt: nos verò corporaliter quidem non morimur, ſed in aqua ſepelimur baptiſmi, vbi peccata relinquimus, quæ verè aut contraximus, aut fecimus. Sic quoq; baptizati, Chriſti mortem immitamur, non vt verè mortẽ oppetamus, aut corpus noſtrum violemus, ſed ſi, vt dictũ eſt, ad priſtinas cupiditates ſic obſtupeſcamus, vt illis mortui videamur.

14. *HOC ſcientes, quia vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati, vt vltrà non ſeruiamus peccato.*) Oſtendit, facultatem nobis adeſſe non permanendi in peccato. Cum enim dixiſſet, quod debemus in nouitate vitæ ambulare, ne hoc cuiquam impoſſibile videretur, addit (*hoc ſcientes,*) ideſt, diligenter attendentes, (*quòd vetus homo noſter,*) ideſt, terrenus Adam, quem immitando peccamus, (*ſimul crucifixus eſt,*) ideſt, vnà cum Chriſto ſublatus in crucem velut occiſus eſt: hoc contingit nobis

nobis per baptismum, in quo membra Christi efficimur. Et ille quidem innoxium corpus appendit, vt noxium nos à vitijs suspendamus: in cuius mysterio Moyses Serpentem Æneum in deserto exaltauit, vel suspendit. (*vt destruatur corpus peccati.*) idest, vt omnia vitia destruantur. Nam vnum vitium, membrũ est peccati: omnia verò, corpus totum. Christus non ex parte, sed integer est crucifixus. Vel (*destruatur,*) idest, extinguatur (*corpus peccati,*) idest, omnis rerum caducarum cupiditas, quarum vniuersam vim, corpus peccati meritò quis dixerit. Id salubriter moritur in nobis, quoties extinctis noxijs affectibus, non amplius seruimus peccato, ideò quasi exponendo subdit, (*vt vltrà non seruiamus peccato,*) idest, corpus nostrum destruatur à seruitute peccati, & fiat iustitiæ mancipium, quod solebat esse delicti. Quemadmodum ramus insitus, nõ viuit amplius vita propria, sed illa quam ei truncus subministrat, ita qui per baptismum inseritur Christo, non debet amplius viuere vita culpæ, sed gratiæ, quam ei Christus copiosè largitur: stat enim ad ostium & pulsat. *Apoc.*

Spiritualis autẽ insitio nostri in Chrõ, est valde longè diuersa, ab ea quæ fit per artem agriculturæ. Nemo enim inserit syluestrem arborem in pratiosa, sed vice versa pirum in quercu, nempè vt insitus ramus humorem quem sugit degeneris trũci, in bonum fructum digerat. Nos verò contrà in baptismo, veluti steriles rami inserimur præriosissimæ arbori, quæ Christus est, vt suo ipsi° diuino humore, fructus gratiæ proferamus.

15. *VETVS HOMO.*) Iuxta duplicẽ originem, duos in nobis homines oportet imaginari, alterum veterem & crassioriorem, & Adæ terrenum similitudine reddentem, est qualis per Adæ genituram procreatur, vtpotè nõ modo in peccato, sed in peccati fomite, cum alijsq; mortis legibus natus: est deniq; fomes peccati, & veteris Adæ reliquiæ. Alterum nouum & cœlestium apperentem, vt qui à Christo cœlesti duxit originem.

SED ex his iam occurrit dubium non contemnendum. Si per baptismum, vt dictum est, inserimur Christo, in quo vetus homo crucifixus est, vnde nobis tot molestiæ carnis nostræ, & acerba ipsi°, assiduaq; pugna aduersus spiritum, & lex membrorum legi mentis repugnãs, vt Paulũ etiam ipsum cogeret clamare, Quis me liberabit de corpore mortis huius? sed dicẽdũ, quod gratia Christi, non adimit nobis libertatem, neq; naturã carnis, nec Paulus dicit, quod statim destruitur corpus peccati, sed quod crucifigitur, hoc est, debilitatur, ac viribus imminuitur vetus homo, vt exercitio destruatur corpus peccati. Nec ait quod non peccemus, hoc enim pro humana fragilitate, est nobis impossibile, sed ne amplius seruiamus peccato tanquam Domino, cuius tyrãnidi nos subijciamus. Facultas igitur gratiæ & ingenium est, armare nos, & constabilire aduersus carnis concupiscentiam, quam suaptè natura eneruare, extinguere que conatur. Hoc tamen vt perficiat, plurimo negotio opus est, & indefesso conatu: & hac quidem via potest Christianus homo, veterem in se hominem confodere & crucifigere, vt dicat tandem cum D. Paulo, Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Christus. Hanc gratiam meruit nobis Chrũs in cruce per debitam placationem, & condignam satisfactionem ante Patrem, datq; in baptismo per quem Christo cõmorimur. At verò victoria consummata veteris hominis, non nisi assidua exercitatione eiusdem gratiæ comparatur. Quamobrem videat Christianus homo, & caueat, ne gratiam Christi in vacuũ receperit, sed eam potius colat assiduis pietatis officijs, vt ad perfectionem Christianam perueniat. *Gal. 2.*

16. *QVI enim mortuus est, iustificatus est à peccato.*) Congeries peccatorum destruitur, quando peccata homini remittuntur: hoc itaque modo destructionem corporis peccati manifestat dum ait, (*qui enim mortuus est,*) scilic. per baptismum quo Chrõ cõmorimur, (*iustificatus est à peccato,*) hoc est, à statu pecca-

peccati cōmissi, translatus est in statū iustitiæ: in numerumq; iustorum cooptatus, desijt esse peccato obnoxius, à cuius tyrannide iam est assertus. Mira pulchritudo fontis baptismatis, pulchrioris vtique illo qui erat in medio Paradisi, ex quo non aqua elementaris, sed vera emanat iustitia, per quam ad cœlestem beatitudinem peruenitur. Sūma igitur cura ac diligentia, custodiēda est iustitia hæc, ne si amittatur, fiant nouissima hominis peiora prioribus: si autem firmiter teneatur, cœlestis illa fœlicitas deesse non potest. Vnde dicit,

17. *SI autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul viuemus cum illo.)* Hoc est, si sumus commortui Christo mortuo, à pristinis vitijs liberi *(credimus,)* idest, confidimus fore, eiusdem. s. beneficio, *(quia)* pro quod, per vitæ inculpatæ innocentiam, *(simul viuemus cum illo,)* idest, eum Christo viuente viuemus, hîc vitam gratiæ, & in futuro vitam gloriæ, vitam inquam gratiæ, nā ita debemus viuere per gratiam baptismalem, ne vnquam relabamur in mortem peccati, & in hoc, Christi simulāchrum quoad fieri potest, referentes, Vnde dicit,

18. *Scientes, quod Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltrà non dominabitur: quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quod autem viuit, viuit DEO. Ita & vos, existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo, in CHRISTO IESV.)* Corroborat sententiam suam, & perurget nos ad perseuerandum in noua vita, exemplo Christi resurrectionis. Neque enim ille sic resurrexit, vt denuò ius aliquod morti in se permitteret, sed reuixit immortalis deinceps futurus. *(Nam quod mortuus est peccato,)* idest, pro peccato tollendo, *(semel)* scil. dumtaxat *(mortuus est,)* cæterùm *(quod nunc viuit, viuit Deo,)* idest, ad conformitatem Dei, cuius virtute reuocatus est ad vitam immortalem. Effectus enim conformatur causæ, vt ait D. Tho. vnde & vita quam Chrūs resurgens acquisiuit, est *Th.*

Dei formis, sicut ergo vita Dei est sempiterna, & absque corruptione, ita & vita Christi est immortalis. *(Ita & vos,)* idest, ad exemplum Christi, *(existimate vos)* quoque semel, *(mortuos esse peccato)* extinctis per baptismum pristinis vitijs & cupiditatibus, tanquam ad eadem nunquam sitis reuersuri, nūc autē alios factos, ac veluti resuscitatos, *(viuentes)* quasi vitam immortalem, *(Deo,)* idest, ad honorem, vel similitudinem Dei, cuius beneficio contigit innocentia. Neque enim Deo viuit, nisi qui viuit pietati, nisiq; iustitiæ cæteris virtutibus. Cum enim insiti corpori Christi, idem facti simus cum illo, necesse est, vt capiti membra respondeant. Caput autem Christus est: is cum Deo viuat iugiter, conuenit vt nos item eidem viuamus, *(in Christo Iesu,)* idest, per Iesū Christum Dominnm nostrum, sine quo nihil boni potest nobis contingere.

19. *Scientes.)* Certitudinem fidei dicit, nam scientia, euidētia quædam est.

20. *Resurgens.)* In Græco est excitatus, seu qui surrexit, pro quo ponitur, resurgens. Nam verbum resurgo, non habet latinè participium præteriti: vertit autem interpres, resurgens, vt doceat, Chrūm non tam excitatū aliena virtute, quàm propria: virtute enim diuinitatis suæ surrexit ad immortalitatem.

21. *MORS illi vltrà non dominabitur.)* Dominatur mors in homine, non solùm dum moritur per separationem animę à corpore, sed etiam dum viuit in hoc mundo, per ægritudines, calamitates, erumnas, miserias, dolores, quæ satellites sunt mortis, quibus conterimur & affligimur, & suo nos iure fatigat, macerat, atterit, & tandem vitam absumit. Sed ab his omnibus libera est vita Christi resurgentis, & ideò non subijcitur dominio mortis, sed potius ipse dominium habet super eam. Habet enim claues mortis, & inferni. Semper habuit Chrūs hoc dominiū, & potuit, si vellet, nunquam mori, erat enim Deus verus, *Apo. 1.*

&

& dominus vitæ, & mortis, qui mortificat, & viuificat, occidit, & viuere facit: tamen propter homines se subiecit morti, vt morte sua, eos liberaret à morte, cuius dominatum iam resurgendo reiecit.

22. *QVOD enim mortuum est, vel mortuus est.)* Vtrunq; legitur, & non variat sensum. Primùm refertur ad corpus, melius autem legitur mortuus, ac si diceret, hoc ipsum quod mortuus est, non ob suam ipsius necessitatem illi contigit, sed propter delicta nostra mortuus est, vt aiunt Petrus, & Paulus. Vnde dicit.

23. *Peccato mortuus est.)* Idem quod de nobis, asserit de Christo, vt eius clementiam ostendat, qui per omnia voluit fratribus assimilari. Sed est discrimen, quòd ipse mortuus est in cruce, morte iustificante à peccato. Nos verò in baptismo, morte qua iustificamur à peccato. Deinde nos morimur peccato, idest, in pœnam peccati proprij: Chrūs verò in pœnā alieni. Fuit itaq; mors clementissimi filij Dei, & pœna, & prætium: pœna, culpæ alienæ: prætium, etiam debiti alieni.

24. *Semel mortuus est.)* Non debuit Chrūs mori nisi semel, vna enim morte, persoluit debitū naturæ assumptæ,
Heb.9. cui statutum erat semel mori, & prætiū quoque redemptionis mundi. Cum enī illud esset infinitum, vna oblatione cō
Heb.10. summauit in sempiternum sanctificatos. Et per proprium sanguinē introi-
Heb.2. uit semel in sancta, æterna redemptione inuenta, hoc est, redemptione quæ non esset iteranda, & integranda, sed quæ vniuersis peccatis abolendis sufficeret, tàm præteritis, quàm futuris. Vnde manifestè colligitur, sacramentū baptismi, cum sit imago crucifixionis Christi, non posse iterari, nec innocentia baptismalis semel amissa, posse recuperari: sed currendum est ad pœnitentiam, quæ est post naufragium secunda tabula, qua ad littora cœlestia venire necesse est. Consule circa hoc, Ioannē
Ioa.Cli. Climacum.

25. *ITA & vos existimate.)* Non vtcūq; cogitandum mysterium hoc, sed vehementi animi attētione assiduè meditandum: nempe, quid fuimus ante baptismum, quid post baptismū, & per quem, & quomodo. Eramus enim viuētes peccato, & filij iræ, & perditionis: nunc autem mortui pristinis vitijs, viuentes Deo, filij Dei nominamur & sumus, per filium Dei vnigenitū, qui causa huius rei, factus est obediens vsque ad mortem crucis.

26. *NON ergo regnet peccatum, in vestro mortali corpore.)* Ex proximè nūc dictis, colligit hanc moralem exhortationem, videlicet, (*Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.*) Cuius est sensus: quemadmodum Chrūs caput nostrum, semel excitatus à morte, non patitur rursum vllam mortis tyrannidē, ita vobis enitendum est, ne (*peccatum*) semel profligatum in baptismo, (*regnet in vestro mortali corpore,*) hoc est, tyrannidem amissam in vobis recuperet, mortisq; ius iteret. Deformitas peccati, satis constat ex diffinitione Aug. qui ait, *Aug.*
esse dictum, vel factum, vel concupitū contra legem Dei. Nullum est monstrū deformius. Nullus tyrannus crudelior. Seductor manifestior. Promittit magna, ex quibus nunquā apparet nisi ridiculus mus, aut quædam bulla. Nam omnia peccati bona, momētanea sunt, propterea, hortatur nos Paulus, vt non regnet in nostro mortali corpore. Nam omnia eius bona, cum mortali corpore pereunt, quantum ad actum: manent tamen quantum ad reatum pœnæ. Nā in æternum punientur, nisi prius hîc puniantur per pœnitentiam. Vult ergo diuinus Apostolus, vt in corpore mortali, viuamus quasi immortales, nolimusq; peccatum habere regem, sed potiùs eū perdere tanquam inimicum manifestū, cuius virtus in cruce adeò per Chrūm fuit debilitata, vt nobis dominari non possit, si velimus.

27. *VT obediatis concupiscentijs eius.)* Primus regnādi modus peccati, est per interiorem animi consensum: hunc excludit

cludit Paulus dum ait, *(vt obediatis cõcupiſcentijs eius.)* ſcil. impijs & fœdis, non obediatis, quibus vos diabolus in priſtinã ſeruitutem illectat. Sic enim
Pro. 18. obedire, lege illa Dei eſt prohibitum, poſt concupiſcentias tuas non eas. Nã in hoc videtur eſſe initium regni peccati. Conſummatio verò in operis executione. Vnde dicit,

28. *SED neque exhibeatis membra veſtra, arma iniquitatis peccato.)* ideſt, ne cõmittatis vt *(membra veſtra,)* ſcil. corporis veſtri iam Chriſto cõſecrata, poſthàc ſint, *(arma,)* ideſt, inſtrumenta *(peccato,)* ideſt, in obſequium peccati, vel militent ſub peccato, aut diaboli arbitrio à Chriſto deuicti. Arma inquam *(iniquitatis,)* ideſt, ad patrandam iniquitatem. Diſcrimen inter animam & corpus, videtur eſſe illud, quod inter arma & armatum: membra corporis ſunt arma, quibus armatur animus, ad benè vel malè agendum: vnde ſi membrum corporis noſtri in malos vſus exhibeamus, arma iniquitatis illud efficitur ad iuſtitiam expugnandam, & introducendum peccatum. Penes quod, atrocius ſcelus quàm explicari valeat, cõmitti videtur. Nam ſi ciuis qui hoſtẽ patriæ, vel armis inſtruit, vel intra mœnia recipit, proditor Reipub. iure pronũtiatur: eum qui in ſeipſum hoſtem Dei admittit, vt Deum inde propellat, quo nomine dignè cenſendum putamus? Videat ergo deinceps quid agat homo, oculis, manibus, lingua, & cæteris ſui corporis membris. Nam ſi malè egerit, certè incidet in illud horrendum iudicium E-
Eze. 32. zechielis Prophetæ dicentis, Cum armis ſuis ad inferos deſcenderunt. Si autem benè, oculus non vidit, nec auris audiuit, quæ præparauit Deus diligentibus ſe. Ad hoc autem ſecundum exhortatur ſtatim dicens,

29. *SED exhibete vos DEO.)* Hoc eſt honeſtum, vtile, & delectabile. Deus enim eſt omnium perfectio, gaudium, & lætitia: *(exhibete vos Deo:)* creaturæ, creatori: ſerui, Domino: imperfecti, perfectioni. *(exhibete,)* præſtate *(vos Deo,)* ideſt, ſummæ bonitati, ſummæ lætitiæ, ſummæ exultationi. *(Exhibete vos)* illi, non in parte ſed in totũ, tàm interius, quàm exterius, tota anima & tota mẽte, & totis viribus, nos illi exhibere debemus.

30. *Tamquam ex mortuis viuentes.)* Sic nos Deo exhibere debemus, videlicet, *(tamquam ex mortuis viuentes,)* æquum
eſt enim, vt qui viuit, iam nõ ſibi viuat, ſed ei qui pro omnibus mortuus eſt, vt omnes illi viuerent: illiuſq; ſit, per quem & vitam obtinuit, & ſine quo nemo poteſt viuere. Fuimus aliquando mortui, miſeri, & miſerabiles, ſed per Chrũm vitam noſtram, ſuſcitati ſumus ad vitam & fœlicitatem tantam, & ecce ſumus *(viuentes tamquam ex mortuis,)* ideſt, tamquam reducti ad vitam gratiæ, de morte culpæ: ergo viuentes exhibeamus nos ei, per quem in ſpiritu facti ſumus viuentes. *2. c. 5.*

31. *ET membra veſtra, arma iuſtitiæ Deo.)* Non ſolùm potentias animæ noſtræ, ſed etiam omnia corporis membra debemus exhibere Deo, ideſt, ad obſequium Dei, *(arma iuſtitiæ,)* ideſt, inſtrumenta quædam ad exequendam iuſtitiam, quibus ſcil. pugnemus contra inimicos Dei, vt oculus qui ante videbat ad concupiſcendum, nunc videat nudum ad veſtiendum. Labia iniqua, & lingua doloſa, neſciant loqui, niſi laudes Dei, & confeſsionem ſcelerum ſuorum, & ſic de reliquis membris. Militemus ergo nos deinceps, non vitijs ad ſeruiendum diabolo, ſed iuſtitiæ ad ſeruiendum Deo. Æquum enim eſt, nos totos ei militare, cui ſemel nomina dedimus, neque quidquam habere cõmercij cum eo, à quo iam deſciuimus. Libertatem arbitrij noſtri, oportet hìc obiter adnotare, contra perfidos hæreticos eam prorſus abolentes, cum homo membra ſua, cui vult parti per eam exhibeat, ſiue in bonum ſiue in malũ. *Hier.*
Et ſecundum Orig. inter concupiſcentiam peccati, quæ eſt in carne, & concupiſcentiam ſpiritus, quæ eſt in mente, media eſt anima, quæ per voluntatis *Orig.*

L aſſen-

assensum, vel regnum constituit peccati, vt obediamus concupiscentijs eius: vel regnum Dei, vt pareamus ipsius mandatis. Vt enim sine diuina ope nihil possumus, ita nisi illi assensum præbeamus, non erit eius auxiliũ in nobis efficax.

32. *Peccatum enim vobis non dominabitur.*) Hoc facit contra ignauos, & malignitate præditos, qui per excusationẽ nolunt euitare mala, & eorum quæ cõmiserunt, primorum hominum instar, non omnino fatentur culpam: sed frustrà excusantur in peccatis, cũ non desint vires ad fugandum malum, & sectãdum bonum. Accerrimus hostis est diabolus, qui tamquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret: sed resistite diabolo, ait Iacobus, & fugiet à vobis. Iac. 4. Sublimis est Deus qui in altis habitat, imò lucem habitat inaccessibilem, sed apropinquate Deo, inquit idem, & apropinquabit vobis. Psal. Fortis est caro, quæ pugnat pro peccato contra spiritum, sed (*peccatum Christianis non dominabitur*) si ipsi volunt. Verè enim liberi sunt, cũ filius Dei eos liberauerit in cruce, vbi peccatũ simul crucifixũ est. Cõfiguramur autem Christo per baptismum, & sic libertate ab ipso data gaudemus.

33. *NON enim sub lege estis, sed sub gratia.*) Ac si diceret, nullum iam periculum est, ne peccatum, vos nolentes, in pristinam retrahat seruitutem, quandoquidem iam non estis obnoxij legi, quæ cupiditates irritabat, potius quàm coercebat: sed gratiæ Dei, quæ sicuti præstare potuit, vt à peccati tyrannide liberaremur, ita præstare potest ne reuoluamur in peccati tyrannidem.

PER Legem intelligitur in hoc loco status antiquorum, quorũ lex siue naturalis, siue scripta, dici nõ poterat lex gratiæ. Prætium enim redemptionis nondum erat datum, ianua cœli erat clausa, fides obscura, sacramenta grauia & infirma, (de sacramentis in genere loquor, deq; eorum vi & energia) quoniam non ignoro, fidem per circuncisionem, id circuncisis contulisse, quod nobis baptismus: per se tamen efficatia non erant vllius gratiæ, auxilij ve, aut fauoris, ad legis iussa facienda.

PER gratiam verò intelligitur status Christianorum, quorum lex, dicitur lex gratiæ; tùm quia à latore gratiæ prolata, & eiusdem sanguine rubricata est: tùm etiam, quia fides manifestissima, præcepta rarissima, auxilia quàmplurima ad ea implenda: tùm denique, quia ianua regni cœlorũ olim omnibus clausa, iam his temporibus, omnibus Christianis per Christum est apperta, vt meritò dicat Ioannes, Lex per Moysem data est, gratia & veritas per IESVM Christum facta est: Ioa. 1. in cuius signum, dum Christus baptizaretur, cœli apperti sunt. Exhortatur igitur nunc Paulus omnem Christianum ad perseuerandũ in gratia accepta contra peccatum, & si ceciderit, ad resurgendum per pœnitentiam: pro omnibus enim est remedium copiosius, quàm olim in lege naturali, & scripta. Chry. Vnde Chrysost. Ante Christi aduentum, inquit, quando lex erat tantummodo præcipiens, facillimũ erat corpus nostrum mancipatu in seruitutem peccati: nunc autem per gratiam, quæ & priora dimittit, & ad futura quoque cauenda nos munit, facilius illi resistere possumus. Aug. in lib. de grã. & lib. arb. Et D. Aug. peccatum dominatur sub lege, non quia lex mala est, sed quia sub illa sunt, quos reos facit iubendo, & non adiuuando.

34. *QVID ergo? peccabimus quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia?*) Quoniam poterat verbum præmissum malè Tho. inteligi ab aliquibus, vt scil. fideles Christi non sint sub lege quantum ad debitum obseruandi præcepta moralia, ex quo sequeretur quod fidelibus Christi licitum esset peccare, scil. contra præcepta moralia faciendo: ideò sub hoc sensu quæstionẽ mouet dicens, (*quid ergo*) scil. dicemus? nunquid (*peccabimus*) contra præcepta moralia legis faciẽdo? (*quoniam*) dictum est, quod (*non sumus sub lege, sed sub gratia.*) idest, quoniam à me dictum est, nos esse à lege liberos, existimatis forsan lege sublata, impunè peccandum esse, aut Dei gratiã, quæ pristina cõmissa condonauit, pariter

ter & in posterum delinquendi indulsisse impunitatem? Respondet, talem detestando calumniam, dicens.

35. *Absit.*) Idest, longè sit à fidelium mentibus, vt occasione gratiæ Dei, licentiores fiant ad peccandum. Neque enim ita intelexerat liberos esse ab illa prisca lege, vt nulla deinceps obligarentur noua: quin potius pariter per eandem baptismi professionem, vbi veterē hominem exuimus in nouam vitā, legi quoque addicimur nouæ. Vnde dicit.

36. *AN nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obedistis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam?*) Non sumus nos Christiani sine lege, quia per obedientiā fidei, facti sumus serui Christi, qui lege ignea gubernat suos fideles. Mutata est itaque seruitus, non prorsus adempta. Ita desiuimus esse serui legis antiquæ, vt cœperimus esse serui Christi, cui seruire, fœlicitatis est summa. Non debemus peccare, quia peccando, amitteremus verum Dominum, efficeremurq; serui tyranni crudelissimi, nēpe peccati, cui per obedientiam nos subijcimus: cuius merces est mors culpæ in via, & mors pœnæ æternæ in gehenna. Merces verò fidelium sanctorū, est procul dubio magna nimis. Nam est ipsemet Christus, qui est pulcher visu, & aspectu desiderabilis. In ipsum enim desiderant Angeli prospicere. Est videntib⁹ vita æterna, & credentibus vita iustitiæ. Abac. 2. Nam iustus ex fide viuit. Hoc est ergo quod dicit Paulus, (*Absit,*) à vobis fratres, vt libertatem Christianam in occasionem peccandi habeatis. *An nescitis,* idest, pro certo habere debetis. Vel res est manifestior, quàm vt eam ignorare debeatis, videlicet, (*quoniam.*) pro quod, (*cui vos*) propria voluntate (*exhibetis seruos ad obediendum*) spontaneè. (*serui estis eius cui obedistis,*) quia cum aliquis obedit alicui, se seruum eius profitetur obediendo. Diuerso tamen stipendio, vt dictum est, diuersis dominis obeditur. Stipendium peccati, mors: ideò dicit, (*siue peccati in mortem*) accipiendam. Stipendium autem obeditionis diuinorum præceptorum, est iustitia, quæ est omnium virtutū chorus, & concentus: ideò dicit, (*siue obeditionis ad iustitiam,*) accipiendam in viam, per quam peruenitur ad gloriam sempiternam in patria. Rectè opposuit obeditionem peccato, vt ait D. Tho. Nam Tho. obeditio in hoc loco, est obseruantia diuinarum præceptionum: peccatum verò, vt ait Ambro. est transgressio legis Amb. diuinæ, & cœlestium inobedientia mandatorum. Videat igitur vnusquisq; cui Domino se subijcit per obedientiam, illius enim est seruus. Videat cuius fuit ante baptismum, & cuius est baptizatus, audiatq; Apostolum hæc nos docētem, dum ait.

37. *GRATIAS autem Deo, quod fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde, in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis: liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ*) Tria dicit, & quid fuerunt ante baptismum, & quid iam erant baptizati, & qua via ad hoc peruenerunt. Ante baptismum, fuerunt quidem serui peccati, (miserrima seruitus) seruientes Simulachris, & fœdis cupiditatibus addicti. Post verò & per baptismum, facti sunt serui iustitiæ, vt ei seruirent, & illius imperata facerent, iuxta nouam Euangelicæ doctrinæ formam. Ad baptismum autem venerunt, non vi coacti, sed per obedientiam voluntariam. Pro his omnibus beatus Paulus, non solùm gratias agit Deo, sed etiā lætus animo, videtur gratulari eis, dicendo: (*Gratias ago Deo,*) idest, gratulor vobis, & hoc nomine gratias ago Deo (*quod*) olim, (*fuistis serui peccati,*) nam qui facit peccatum, seruus est peccati, ac etiam diaboli, qui est autor, & inuentor peccati, nunc ab huius tyrannide desciscentes (*obedistis ex corde,*) idest, vltrò, & ex animo vos dedistis Christi imperio, (*in*) pro ad, (*eam formam doctrinæ*) Euangelicæ accipiendam, (*in quam traditi estis,*) idest, cui vos totaliter subdidistis, vel (*in*) pro ad (*quam*) à pristinis vitijs (*traditi,*) idest, traducti (*estis,*) & ita traducti, vt prorsus in aliud ius trā-

fieritis. Nam (*liberati à peccato*,) ideſt, à dominio peccati manumiſsi, (*serui facti eſtis iuſtitia*) Chriſtianæ, quæ eſt omnis virtus, vt ei ſeruiatis. Nam ſeruire virtuti, eſt ſeruire Deo, cuius eſt fructus magnus. Seruire autem vitijs, eſt ſeruire diabolo. Proinde nemo deſerat virtutem cuius factus eſt ſeruus.

38. *GRATIAS ago DEO*.) Verus gaudendi & gratulandi modus, laudandiq; virtutem & bona proximorum, eſt per diuinarum gratiarum actionē, per quam tamquam omnium autori refferenda ſunt Deo opt. max. ideò præcipit Paulus in omnibus gratias agere, non hominibus, ſed Deo. Sic enim melius cauetur nociua adulatio, & periculum innanis gloriæ, veriusq; laudatur proximus, & ſecuriùs in Deo, quàm in ſeipſo. Propterea, inquit, qui gloriatur in Domino glorietur. Nam vt in ipſo eſt firmiſsima, & magni ponderis, ita extra ipſum eſt nullius, & innanis omnis gloriatio. Gratias agit Paulus, non pro diuitijs aut honoribus ſecularibus, ſed pro ſalute animarum. Sic fecit in initio huius epiſtolæ, pro fide accepta Romanorum quæ annunciabatur in vniuerſo mundo. Gaudium enim ſanctorum tūc eſt maius, quādo eſt de virtutibus, quàm de alijs rebus proximorum. Inſtar beatorum Angelorum, qui lætantur in cœlo ſuper vno peccatore pœnitentiam agente. Vnde Ioannes, Non habeo, inquit, maiorem horum gratiam, quàm vt audiam filios meos ambulare in veritate. Ioa.

39. *Obediſtis ex corde*.) Obedientia fidei debet eſſe libera, non coacta, nec armorum metu introducenda. Ideò enim Dominus, primos illos prædicatores, miſit nudos & inermes, & tamquam agnos in medio luporum, vt prædicarent Euangelium per vniuerſum mundum.

40. *IN eam formam doctrina*.) Forma hæc doctrinæ, eſt Christi Euangelium, quod amplectitur omnes fidei articulos, ſeptem Eccleſiæ ſacramenta, & decem præcepta decalogi, & quidquid ab his pendet. Huic doctrinæ tradimur, & ſubijcimur, cum in baptiſmo damus nomina Christo.

41. *Liberati à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitia*.) Datiuus eſt caſus, Iuſtitię, quaſi à dominio peccati manumiſsi, vt ſeruiamus iuſtitiæ. In cuius obſequio in id ſanctitatis culmen poteſt quis prouehi, vt nullam renittentiam ſenſualitatis præſentiat: vbi iam charitas foras miſerit timorem, omniaq; ex amore filiali ſuauiter fiant, vt de ipſo dici poſsit, quod de viro iuſto dicitur, quod non ſit ei poſita lex: nam metu legis non indiget ad ſeruiendum virtuti. At verò quod aliqui, vel ipſi confirmati Apoſtoli, ita ſint exempti à vinculo legis, vt liceat illam tranſgrederentur non peccarent, hæreſis eſt manifeſta. In patria vtique faciet nos illa beata viſio prorſus impeccabiles, gratia verò huius vitæ, non item, vt ait quidam Doctor. Soto. Nam ſeruus iuſtitiæ, obnoxius eſt legi Euangelicæ, iuxta illud, Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, & docētes facere omnia quæ mandaui vobis. Et vnicuiq; quantumvis iuſto pertinet illud, Si vis ad vitam ingredi, ſerua mādata. Adam primus parens, in illo fœlicitatis culmine fuit legi obnoxius, & potuit cadere, & cecidit.

42. *Humanum dico propter infirmitatem carnis veſtra, ſicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſeruire immunditia, & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra veſtra ſeruire iuſtitia, in ſanctificationem*.) Exhortatur adhuc Romanos ad virtutem, ratione ſumpta ex priſtina vita: excuſatq; ſe de comparatione virtutis ad vitium, eo quod rem exigat facilem qui maiora poſſet exigere, vt ſcil. tantum iuſtitiæ præſtarent, quātum iniuſtitiæ præſtiterunt: quod dicit ſe facere, propter eorum imbecillitatem, & imperfectionem. Vnde ait (*humanum dico*,) ideſt, exigo, poteram exigere diuinū aliquid, & ſupra humanū, tamen non exigo à vobis, niſi humanū, congruens imbecillitati veſtræ, vnde ait,

(pro-

(*propter infirmitatē carnis vestrae.*) idest, propter vestram imbecillitatem, cui me attempero cum in vobis nondum adoleuerit spiritus, & adhuc repullulare meditentur affectus. Illud modo requirā, vt parem habeat apud vos iustitia conditionem cum peccato. Itaque (*sicut*) ante hâc (*exhibuistis,*) idest, praebuistis (*membra vestra seruire,*) idest, ad seruiendum (*immunditiae, & iniquitati,*) idest, spurcitijs, & vitijs (*ad iniquitatem*) aliā, & aliam perpetrandam, sic vt libidinū arbitrio, à turpitudine, ad turpitudinē prolaberemini, semper inquinatiores: (*ita nunc exhibete.*) idest, par est vt itidem exhibeatis (*membra vestra seruire,*) idest, ad seruiendum (*iustitiae*) Christianae, in cuius ius vltrò vos asseruistis, & hoc (*in sanctificationem.*) idest, sanctitatem maiorem obtinendam, vt scil. à virtute in virtute, vsque proficientes, semper puriores, emendatioresq; reddamini. Vehementer enim iniquum videtur, non hoc saltem ius apud nos obtinere Christum, quod pridē obtinebat diabolus, & non idem obsequium praestari dominae iustitiae, quod tyranno peccato praestitistis. Dicit autem hoc esse humanum, quia secundum rectum iudicium, vt ait D. Tho. exigeretur vt
Tho. homo plus seruiret iustitiae, quàm ante seruierit peccato. Vnde per Prophetā
Baruc. 4 dicitur, Sicut fuit sensus vester, vt erraretis à Deo, decies tantum iterum conuertentes requiretis eum.

43. *Humanum dico.*) Sumitur aliquādo homo, pro re fragili, & vulgò frequenter dicitur illud Comici, homo sū, humani à me nihil alienum puto Huic
Sap. 9. consonat & illud Sap. Homo infirmus, & exigui temporis, & minor ad intellectum iudicij & legum. Et Apost. cum
1. C. 3. sit inter vos zelus & cōtentio, nōne carnales estis, & secundum hominem ambulatis. Et ita sumitur in hoc loco, humanum dico, idest, congruens infirmitati vestrae.

44. *Propter infirmitatem.*) Perfectis, perfectiora sunt tradenda praecepta, infirmis verò leuiora sunt danda: iuxta illud Apostoli, Sapientiam loquimur 1. C. 2.
inter perfectos. Et illud, Perfectorum Heb. 5.
est solidus cibus. Et illud, Tamquā par- 1. C. 3.
uulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam. Et illud, Facti estis, quibus Heb. 5.
lac opus est.

45. *Carnis vestrae.*) Infirmitas humana, non ex spiritu, sed ex carne procedit: quia corpus quod corrumpitur ag- Sap. 9.
grauat animam, ait Sapiens: & ipsamet Sapientia Dei, Christus, dixit, quod Mat. 26
spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.

46. *Immunditiae, & iniquitati.*) Immūditia refertur ad peccata carnalia, iniquitas verò ad spiritualia, maximè qui bus laeditur proximus, vt ait S. Tho. Tho.

47. *Ad iniquitatem.*) Hic sumitur iniquitas, pro omni peccato, quia omne peccatum est iniquitas, quatenus discordat ab aequitate diuinae legis.

48. *Seruire iustitiae.*) scil. in lege diuina propositae.

49. *IN sanctificationem.*) Executionem, & augmētum sanctitatis designat, vt ait D. Tho. & apud Theologos idem ferè valet quod iustificatio, vt accipia- Tho.
tur pro emundatione à priori peccato, & pro confirmatione in bono, & pro augmento ipsius: qua de causa ambo simul componuntur in Apocaly. vbi dicitur, Qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc. Apo. 22.
Ad hanc sanctitatē nos inuitat Pater, dum ait, Sancti estote, quoniam ego sanctus sum. Et pro eadem orat Filius, Leu. 9.
dicens, Sanctifica eos in veritate Et de consecratione per sanguinem suum air, Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Pro Ioa 7.
hac sanctitate Spiritus sanctus facit nos clamare, Abba, pater. Ad hanc denique tamquam ad finem vltimatum praesentis vitae vocati sumus omnes Christia- Rom. 8.
ni. Vnde Apost. Elegit, inquit, nos, vt essemus sancti, & immaculati. Et iterū, Eph. 1.
Deus vocabit nos, non ad immunditiam, sed ad sanctificationem. Sed heu, 1. Th. 4.
quàm

quàm longè, & quantos cernimus distare ab hoc proposito fine.

50. *Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitia. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam aeternam.*) Persistit in exhortatione ad virtutem, ratione sumpta ex qualitate vtriusque status, pristini, scil. quando erant sub Paganismo: & nouissimi, cum iam sunt conuersi ad fidem. De primo, inquit, dico quod debetis seruire iustitiæ, sicut olim seruiebatis peccato: effectus enim vtriusque, longe inter sese distant: effectus iustitiæ faciunt pro nobis, peccati verò contra nos, videamus vtrunque. (*Cum enim serui essetis peccati,*) dum in paganismo versantes ei seruiebatis (*liberi fuistis iustitiæ,*) idest, liberi ab ea, nihil ei seruiebatis. Dicite ergo qui vtrunque seruitutis genus estis experti, fructum obsequij longe diuersissimum expendite, & dicite, (*quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis,*) quasi dicat, redeat vobis in memoriam eum vitijs seruiretis, & obscœnis cupiditatibus, ceù mancipia obsecũdaretis, quod tandem præmij reportabatis? Fructus est pudor & ignominia, nam illis nunc vos erubesciris. Nõ potest esse quidquam boni in illis quæ pereunt, & faciunt perire. peccata sunt huiusmodi, (*nam finis illorum mors est,*) & sui ipsorum, & animarum. Voluptas enim peccati velocius transit quàm sagitta, transiensq; percutit, & occidit suo veneno animam, non quidem quoad vitam naturæ, in qua est immortalis, sed quoad vitam gratiæ, & damnat ad gehẽnam ignis, quæ est mors secunda. Perijt anima cum consensit peccato, sed propter voluptatem, quæ est venenum peccati, consensit. Talis est merces, talia sunt stipendia seruientium peccato. Superest vt videamus de seruientibus iustitiæ, quid boni illis accrescat. Audi Apostolum loquentem, (*Nunc verò liberati à peccato,*) ecce vera libertas (*serui autem facti Deo*) ecce verum & magnum imperium, nam seruire Deo regnare est, (*habetis fructum vestrum in sanctificationem*) ecce vera vita. Solus enim ille verè viuit, qui sanctè & innocenter viuit, quod significat habere fructum (*in sanctificationem,*) idest, sanctificationem pro fructu, vel fructum, quæ est sanctificatio. (*finem verò vitam aeternam*) idest, immortalem, & gloriosam, quæ est summum, verumq; sanctitatis præsentis stipendium.

51. *Cum serui essetis peccati, liberi fuistis iustitia.*) Sentẽtia est Prosperi, quod vt nemo potest duobus dominis seruire, ita neque esse potest absq; domino: *Prosp.* nec dari potest seruitus respectu vnius, absque libertate, respectu alterius: & èconuerso, non datur libertas respectu vnius, absque seruitute respectu alterius. Qui autem iniquos, primùm vocauit seruos peccati, fuit Chrũs Dominus. Vnde Apostoli id prædicatione *Ioa. 8.* sua celebrarũt aduersus gentes, qui pro libertate ducebant viuere prout libitũ esset. Dicit hoc etiam vt pudore eos confundat, detestariq; faciat talem seruitutem. Nam si opprobriosum est inseruire homini vili & iniquo, quãto magis ipsi vilitati & iniquitati.

52. *Liberi fuistis iustitia.*) Qui reiecto iustitiæ iugo, liberè seruiunt peccato, dicuntur liberi iustitiæ, in datiuo casu, in quos, vt dictum est, regnat peccatũ: quia nec pœnæ metus, nec pudor delicti eos retrahit à male agendo. Qui ideò meritò dicuntur iustitiæ legibus exempti, & liberi: non quod hæc sit vera libertas, sed durissima & miserrima seruitus. Cum enim homo sit rationale, secundum propriam naturam, tunc erit ei vera libertas, quando viuat iuxta suã naturam, scil. rationalem. Est autẽ duplex pars hominis, nimirum sensualis & rationalis, siue animalis carnalisque, & spiritualis intelectualisque, media est voluntas, quæ si à rationis lege & ordine semota, partes corporis sequatur, verè captiua tenetur, quoniam in hoc nata est, vt rationem semper sequatur

non

non carnem. At quandiù rationi subdita est, tunc vtique sua fruitur genuina, naturaliq; libertate, quæ illi conuenit ratione specificæ formæ. Vnde fit, vt quo quis est magis in bono confirmatus, qualis fuit Virgo beatissima, & Apostoli sancti, eo est magis liber: qua de causa beati in patria, diuino amore firmati, vera, secura, & integra libertate fruuntur: maxima autem omnium libertas inuenitur in Deo, cui peccare est impossibile. Nam peccare, non est potestas, sed infirmitas.

53. *Quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?)* Ipsa quidem vitia & peccata, secum adferre videntur suplicium suum, dum statim hominem conspurcant & contaminant, & talibus probris ac dedecoribus deformant, vt postea quàm resipuerit, velut à vitiorum temulentia, pudeat eum sui ipsius, & animus à cogitatione quoque pristinarum voluptatum aborreat. Ideò inquit, quem fructum habuistis, &c. vt suprà expositum est.

54. *Liberati à peccato, serui autem facti Deo.)* Quos dixerat seruos iustitiæ, dicit nunc seruos Deo, idem enim est. Ac proinde summa libertas. Nam seruire Deo, regnare est. è contrà, seruire peccato, est seruire diabolo, ac proinde summa infœlicitas, & miserrima seruitus. Soli igitur iusti & boni, sunt verè liberi, iniqui autem & peccatores, serui infœlices.

55. *Habetis fructum vestrum,)* idest, profectum, vel perfectionem vobis congruentem, *(in sanctificationem.)* Animarum vestrarum: iuxta phrasim scripturæ, dicit in sanctificationem, secundū illud, Ego ero illi in patrem, pro pater, & ipse erit mihi in filium, pro filius: sic, habere fructum in sanctificationem, pro sanctificationem, ita quod fructus vester sit sanctificatio vestra, seu puritas animæ. Fructus haud dubiè pretiosus, spectabilis, & amabilis valde, quo spiritualiter & sanctè delectantur iusti. *Heb. 1.*

56. *Finem verò vitam æternam.)* Postremus arboris finis, videtur esse fructus illius, hominis verò non quidem fructus sed fruitio, est summus finis, hoc est, fructuum perceptio. Atque adeò hic distinxit inter fructum voluntatis nostræ, quæ est arbor bona, vel mala, ferensq; proinde, bonos, malosq; fructus, & finem ipsius hominis, qui est æterna vel mors, vel vita. Et Sapienter quidem dicit, vitam æternam esse finē sanctificationis. Nam cum ratio videndi Deum, in qua vita æterna consistit, iuxta illud, Hæc est vita æterna, vt cognoscant te, & quē misisti Iesum Christum, sit puritas, & mundities cordis, iuxta illud, Beati mundo corde, quoniā ipsi Deum videbunt, puritas autem & mundities cordis est sanctificatio per opera iustitiæ, quæ ex charitate fiunt, vnde quo mundius & puriùs est cor in via, eo erit in patria visio clarior, ac perspicatior, benè ergo vita æterna respondet sanctificationi, tanquam finis, proportionatus suo medio. *Ioa. 17.* *Mat. 5.*

EST autem fruitio, ipsamet Dei visio, quæ quidem vtriusq; potentiæ, scil. intelectus, & voluntatis est actus, voluntatis quidem mouentis, intelectus verò elicientis: vt sic componatur lis theologorum dissidentium de actu, in quo beatitudo consistit. Quid est aliud, inquit Aug. id quod dicimus frui, nisi præsto habere quod diligis. Non dixit, diligere quod habes, sed habere quod diligis. Habetur autem Deus præsens, per intelectualem conspectū, quocirca, inquit D. Tho. visio in quantum est visio, actus est intelectus, in quantum verò est bonum & finis, est volūtatis obiectum, & hoc modo est eius fruitio. Vnde finem, inquit, hunc, intelectus consequitur tanquam potentia agens, voluntas autem tanquam potentia mouens ad finē, & fruens fine iam adepto, scil. per intelectum, quemadmodū per gustum, fruitur pomo: Et per visum, pulchro: & per odoratum, odore, &c. tanquam per actiones à se ipsa, non quidem elicitas, sed imperatas. Est igitur vtriusq; potentiæ actus fruitio, & est idem quod visio: quæ quidem iuxta Aug. est summa merces, quæ promittitur, *Aug. in de mori. eccle.* *Th. 1. 2. q. 11.* *Aug. in epl. deni.*

tur, diligentibus Deum. Nam siquis diligit me, ait Saluator, ego diligam eũ, & ostendam meipsum illi: & alibi, Visio, inquit, sola, est summũ bonum. Item, Deum videre, summa fœlicitas est, summa iocunditas, vita æterna, vita beata. Vnde apperte constat, quod licet charitas in hac vita præstantior sit fide per quam tamquam in ænigmate, cernũtur etiam futura & inuisibilia, & potest quis tantam habere fidem, vt etiam montes transferat, mortuos suscitet, & alia ingẽtia miracula faciat, tamen sine charitate nihil prorsus erit ille. At verò in patria longe præstantior est visio charitate, sicuti intelectus præstantior est voluntate, vt docet Arist. Nam per intelectum Deum videmus sicuti est, & illũ habemus, quem voluntate amamus, perq; eundem intelectum concupitis in cœlo potimur. Nam per appetitiuam potentiam ferimur in obiectum, quod apprehendimus per apprehensiuam: beatitudo in comprehensione, & possessione Dei consistit, iuxta illud, Sic currite, vt comprehendatis. Et D. August. Beatus, inquit, est, qui habet quidquid vult, & nihil mali vult: non ergo beatitudo est amare quod habes, sed habere quod amas, & sic in visione, posita est ipsa.

Aug. li. 1 de tr. & in de spũ, et lrã c. 37.

Philos.

1. C. 9.

Aug. 13. de tr.

Superest nunc vel obiter tangere quodam dubium, circa ea quæ paulò superiùs dicta sunt. Cur scil. cum homo natura sit liberi arbitrij, propter rationem & voluntatem, quæ cogi non potest, dicitur ab Apostolo seruus iustitiæ, aut peccati: quoniam seruus libertatem nõ habet, sed quidquid est, domini sui est? Dicendum ad hoc, quod homo quantum ad arbitrium rationis attinet, semper est liber à coactione, non tamen ab inclinatione: inclinatur autem arbitriũ nostrum aliquando ad bonum per habitum gratiæ vel iustitiæ, & tunc homo dicitur seruus iustitiæ, & est liber à peccato: aliquando verò inclinatur ad malum per habitum peccati, & tunc dicitur peccati seruus, quia trahitur ad cõsentiendum peccato, contra iudiciũ rationis, & liber à iustitia, cui obtemperare contemnit. Hæc D. Tho.

Tho.

57. *Stipendia enim peccati, mors: gratia autem Dei, vita æterna.)* Manifestat quod dixerat, de finibus malorum, & bonorum. Dictum est enim, quod finis peccatorum est mors: *(stipendia enim peccati, mors.)* idest, stipendium diaboli, quod ipse pro misero, turpiq; seruitio rependit suis, est mors, ècontrà de fine bonorũ, qui pro sua virili Deo seruiũt, inquit, *(gratia autem Dei vita æterna.)* idest, immortalitas .s. reposita est illis, beneficio summi, ac pijssimi Dei.

Stipendia; iuxta D. Tho. dicuntur mercedes militum, à stipe pendenda, idest, ponderanda, quia pecunia distribuenda militibus ponderabatur. Quia ergo peccatores, sub vexillis peccati militant, membra sua exhibentes arma peccato, mors dicitur stipendium peccati, idest, retributio quã diabolus retribuit sibi seruientibus: vnde fit, quod finis peccatorum est mors, non quem ipsi peccatores quærunt, sed qui eis rependitur: iuxta illud Psalm. Ignis, sulphur, spiritus procellarum, pars calicis eorum. Psal.

Tho.

58. *Gratia autem Dei, vita æterna.)* Si considerentur opera nostra in sui ipsorum natura, & secundum quod procedunt ex libero nostro arbitrio, nõ merentur quidem ex condigno vitam æternam, quia non sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriã quæ reuelabitur in nobis, sed solùm secundum quòd procedunt ex gratia Spiritus sancti, qui est fons aquæ salientis in vitam æternam. Hinc iustis, cum per gratiam Dei sint iustitiæ milites, suis strenuis operibus, fidemq; seruantibus, & cursum consummantibus, tanquam merces debita, reposita est à propitio patre corona iustitiæ in vita æterna. Vt autem non sibi, aut suis operibus, proprijsq; viribus, tantum præmium ascribant, sed gratiæ Dei, loquitur in hunc modũ dicens, *(Gratia Dei vita æterna:)* Nam per gratiam Dei in talem militiã asciti sumus, in eiusq; acie dirigimur, atque de ipso Deo benè meremur. Vita autem æterna, est propter merita: hæc, propter gratiam: gratia autem, gratis datur:

Ro. 8.

Ioa. 4.

datur: ergo gratia Dei vita æterna, quia propter gratiam meremur illam.

Luth. Abeant ergo detestabiles hæretici Lutherani, qui hinc sibi ansam arripiunt negandi meritum iustorum operum, contra veritatem euangelicam docentem multis in locis, virum iustum mereri sibi vitam æternam. Hoc ipsum

Aug. epi. ad Sixt. 105. & de grã & li. arb. c. 7. docet August. vbi ait, quod merita iustorum sunt, quia iusti sunt: sed vt iusti fierent, merita non fuerunt. Et idẽ, ipsa vita æterna quæ in fine, sine fine habebitur, & ideò meritis præcedentibus redditur, tamen quia eadem merita quibus redditur, non in nobis parata sunt per nostram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa, (scil. vita æterna) gratia nuncupatur, neque ideò quia meritis non datur, sed quia data sunt & ipsa merita quibus datur. Et idem, cum dixisset scil. Paulus stipendium peccati, mors: quis nõ congruentissimè & conuenienter addere iudicaret, Stipendiũ autem iustitiæ, vita æterna? Et verum est, inquit, quod sicut merito peccati, tamquam stipendium redditur mors, ita merito iustitiæ tamquam stipendium vita æterna: Vnde etiam & merces apellatur, plurimis sanctarũ scripturarum locis. Hæc Aug. quibus manifestum relinquitur, vitam æternam esse quoque militantiũ stipendium. Ad amputandum tamen omnem innanem gloriationem, vtitur tali modo dicendi, (*Gratia Dei vita æterna,*) in gratia nanq; Dei innituntur merita, quibus ipsa datur immortalitas.

59. *IN CHRISTO IESV Domino nostro.*) idest, ipsa immortalitas & vita æterna, datur non quidẽ per Moysem, sed per IESVM CHRISTVM Dominum nostrum, gratiæ authorem, cui proinde voluit acceptum ferri Pater quidquid nobis largiri placuit, potiùs quàm per vllam legem, aut circuncisionem.

ARGVMENTVM SEPTIMI CAP.

Parabola viri & vxoris ostendit Apostolus, à lege liberos esse Iudæos. Quandiu enim viuit vir, obnoxia est legi illius mulier, mortuo autem viro, impunè alteri nubit: ita ante Christum viuente lege, populus Iudæorum, quem veluti vxorem legis facit, ad illius præscriptum obnoxius erat viuere: mortua verò per Christi mortem lege, alteri viro, idest, Christo nubere debet. Docet præterea, quòd licet lex vetus in se bona, & spiritualis esset, occasione tamen sumpta, peccatum auxit, dum iuberet facere, & non iuuaret ad faciendum: demonstraret peccata, & non preberet vires ad cauendum illa, quemadmodum lex Euangelica, quæ in omnibus iuuat per gratiam Christi. Demum vim, energiámque habitantis in vnoquoque peccati manifestat.

CAPVT. VII.

An ignoratis fratres, (scientibus enim legẽ loquor) quia lex in homine dominatur, quanto tẽpore viuit.

EXPLANATIO.

1. *AN ignoratis fratres, (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur, quanto tempore viuit?*) Inter præcipuos Iudæorum errores, ille videtur

tur fuisse, quòd scil. lex vetus non esset per Euangelium antiquanda. Tanti enī suam legem faciebant, vt, veluti quæ à Deo fuisset etiam lata, sic digna esset, quæ simul cum Euāgelica custodiretur. At verò Apostolus, non solùm à peccato & morte, verumetiam ab ipsius legis Mosaicæ seruitute, ad tempus Iudæis datæ, nos liberasse Christum ostēdit. Nos, inquam, non gentes tantùm quæ huic legi non fuerunt obnoxiæ, verumetiam ipsos Iudæos, qui ei fuerant obnoxij, vt hortetur omnes ad gratiam, sine legis timore transire. Ad hoc autem ostendendum proponit documē tum, ex quo sumit argumentum, quo probat intentum. Documentum est notum, ideò inquit (*an ignoratis*,) quasi dicat, non est cur ignoretis (*scientibus enim legem loquor*,) idest, Iudæis ad fidē conuersis, quos ego nunc appello, qui cum legis præcepta teneatis, non potestis nescire, hoc scil. (*quod lex in homine dominatur*,) idest, tantisper homo tenetur legi, (*quanto tempore*,) idest, donec (*viuit*) ipse homo. Nam si moriatur ille, desijt esse obnoxius legi. Data est enim lex, vt ait S. Tho. ad dirigendos homines in via huius vitæ, iuxta illud, Legē statuit ei, in via quam elegit. Ideò legis obligatio, morte soluitur.

Tho.

Psal.

2. *Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro, alligata est legi: si autē mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro, vocabitur adultera si fuerit cum alio viro: si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera, si fuerit cum alio viro. Itaq; fratres mei, & vos mortificati estis per corpus Christi, vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, vt fructificetis Deo.*) Manifestat quod dixerat, per exemplū in lege matrimonij. Neque enim aliud seruandum videtur in legis obligatione, quàm in obligatione mulieris viro iunctæ, lex ipsa iubet seruari. (*Nam quæ sub viro est mulier,*) idest, viro nupta, & maritali subiecta dominio, (*viuente viro, alligata est legi,*) qua tenetur illi conuiuere, idest, tantisper obligata est viro, quoad vixerit vir. (*Si autem mortuus,*) idest, simulatq; mortuus (*fuerit vir eius,*) scil. mulieris, (*soluta,*) exempta (*est*) vxor (*à lege viri,*) idest, à vinculo matrimonij illius, suiq; iuris fit, illico ab obitu mariti. (*Igitur viuente viro,*) idest, si viuo marito in cuius ius semel venit, (*fuerit cum alio viro,*) idest, nupserit alteri, vel ei carnaliter se cōmiscendo, (*vocabitur,*) idest, censebitur (*adultera,*) quæ reliquerit virum, à quo sola morte liberari poterat. Contrà, (*si mortuus fuerit vir,*) idest, maritus eius, (*liberata est à lege viri,*) idest, desijt illi esse obstricta (*vt non sit adultera, si fuerit cum alio viro.*) nam sibi iam reddita, ius habet, alteri viro, cui volet nubēdi. (*Itaque*) idest, proinde (*fratres mei*) vobis cum lege Moysi, iam nihil est cōmercij, nam (*& vos estis mortificati,*) idest, mortui (*legi*) & illa vicissim vobis emortua est, quantum ad hoc quod cessat in vobis illius obligatio: sed quonammodo? vtique (*per corpus Christi*) in quod estis insiti per baptismū, (*vt sitis alterius,*) idest, ipsius Christi, eiusq; legi subiecti (*qui ex mortuis resurrexit,*) in quo & vos resurgentes, nouam vitam assumpsistis: & ita non lege prioris vitæ tenemini obligari. Nam estis veluti sponsa sponso, iuncti Christo, & liberi à priori vinculo per mortem crucis. In baptismo, in noui sponsi ius cessistis, Spōsi, inquam, immortalis, vt qui semel à mortuis resurrexerit, in æuum victurus. Quorsum hæc tandem, scil. membra facti estis corporis Christi? nimirùm, (*vt fructificetis Deo.*) idest, vt fructum boni operis, deinceps faciatis ad honorem Dei.

3. *Quæ sub viro est mulier.*) ex lege diuina est, vt mulier sit subdita viro suo: iuxta illud, sub viri potestate eris. *Gen. 3.*

4. *Alligata est legi.*) scil. conuiuendi viro. Et hoc est etiam ex diuina lege: iuxta illud, quos Deus coniunxit, homo non separet. Quæ quidem inseparabilitas inde prouenit, quod matrimonium est Sacramentum coniunctionis indissolubilis Christi & Ecclesiæ: aut verbi & humanæ naturæ in persona Christi.

Christi. Vnde etiam matrimonium, magnum Sacramentũ vocatur ab Apostolo, dum ait, Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, & in Ecclesia. *Eph. 5.*

5. *SI autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri.)* Nuptiæ, inquit Aug. sunt bona mortalium, ideò non se extendit earum obligatio post vitam mortalem: vnde in resurrectione quando vita erit immortalis, neque nubent, neque nubentur: ac proinde si aliquis mortuus resurgeret (sicut in Lazaro accidit) non erit vxor, quæ fuerat nisi de nouo cum ipso contrahat. Nec refert quod in scriptura legitur de mulieribus quæ acceperũt de resurrectione mortuos suos, quia non intelligitur quod acceperunt maritos suos. Non enim illos acceperunt, sed filios suos: vt fuit mulier quædam per Heliam prophetam, & alia per Elisæum. Per hos enim Prophetas, redditi sunt ad vitam filij earum mulierum. *Aug. de nup. & cõc.* *Mat. 22* *Heb. 11.* *3. Re. 17.* *4. Re. 4.*

Aliter autem contingit in sacramentis imprimentibus characterem, quæ, vt ait S. Tho. est quædam consecratio animæ immortalis: omnis autem consecratio manet, quandiu manet res consecrata, vt patet in consecratione Ecclesiæ, vel altaris: proinde si baptizatus, vel confirmatus, vel ordinatus, moriatur & resurgat, non debet iterum eadem Sacramenta recipere. *Tho.*

6. *Vocabitur adultera, si viuo marito, nupserit alteri viro.)* Hoc non intelligitur de repudiata. Apostolus enim tantùm loquitur de natura & lege ipsius matrimonij, absque vlla dispensatione considerata, siue in veteri testamento, rem spectes, siue in Euangelio.

7. *Si autem mortuus fuerit vir eius, &c.)* In priori ad Corinthios ait etiam Paulus, si dormierit vir eius, scil. mulieris, liberata est, cui vult nubat. Vnde patet, vt ait S. Th. quod secũdæ nuptiæ, vel tertiæ, vel quartæ, sunt secũdum se licitæ, & non solùm per dispensationẽ, vt videtur dicere Chrysost. qui super Matth. dicit, quòd sicut Moyses permisit libellum repudij, ita Apostolus permisit secundas nuptias. Nulla est enim ratio, si lex matrimonialis soluitur per mortem, quare non liceat coniugi remanenti, ad secunda vota transire. Neque enim vt ius herile, transit ad hæredem, & seruus morte heri, non mutat statum, sed dominium: ita mariti ius in vxorem, transit ad alium, sed vltra ipsius vitam non porrigitur: quod si maritus esset immortalis, semper maneret obligata mulier. *1. C. 7.*

Quod autem Apostolus dicit de Episcopo, quòd opporret eum esse vnius vxoris virum, non dicitur quia secũdæ nuptiæ sint illicitæ, sed propter defectum Sacramenti, quia non esset vnus vnius, sicut Christus est sponsus vnius Ecclesiæ. *Tho.*

8. *Itaque & vos mortificati estis legi, &c.)* Quicunque viuit in aliquo statu & ordine, quamdiu viuit in illo, subiectus est legi illius status: sed cum primùm de illo decesserit, solutus est illa lege. Vt miles quamdiu est bello adscriptus, mancipatus est legi militari, vnde si abscesserit, emancipatur quoq; à lege. Ergo Iudæus qnamdiu vixit in Iudaismo ante Christum passum, obligabatur legi Moysi: cum primum autẽ mortuus fuerit Iudaismo, statim relaxatur illa lege: moritur autem Iudaismo, cum Sacramentum suscipit baptismi: illic ergo absoluitur illa lege, quod est legi mortificari. Illa enim moritur nobis, & nos vicissim illi. Propterea, inquit (*& vos mortificati estis legi.)* Nec refert quod in præcedenti exemplo, vir moriebatur, & remanebat mulier absq; obligatione legis: Hic autem ille qui soluitur ab obligatione dicitur mori. Quoniam, vt ait D. Tho. cum matrimoniũ sit inter duos sicut quædam relatio, quicunque eorum moriatur, tollitur lex matrimonij. Ita etiam per mortem, qua cõmorimur Christo, cessat obligatio veteris legis. Et meritò id quidem, nam lex Moysi, quoniam typis, ac ceremonijs Christum adumbrabat, ad tempus aliquod modò data est, donec exoriẽte *Tho.*

luce,

luce, cederent vmbræ, & apparentibus veris, facesserent Simulachra verorum: atque ob id lex Mosaica, quoniam (vt ita loquar) mortalis erat, non mirum, si iam mortua est. Quandiù autem legis tempus durabat, viguit lex, & ius habebat in eos qui sese illi addixerant.

9. *Per corpus Christi.*) Durum erat Iudæis ad fidem conuersis, audire mortem suæ legis: tamen suaue & delectabile reddebatur per id quod sequitur, videlicet, (*per corpus Christi,*) cui inseri-
Psal. mur, & efficimur membra eius, in baptismo. Hæc mutatio dexteræ excelsi. Eramus enim olim steriles oleastri rami, nunc verò in bonam oliuam, idest, in Christum inserti, vita priori terrea, & amara dimissa, vitam Christi cœlestem viuimus. Nam quemadmodum alimenta, dum in membra coalescunt, propriam relinquunt substantiam, vt vita hominis viuant: ita in baptismo, mortificari nos, ait Paulus, per corpus Christi, quod, vt dictum est, efficimur. Repræsentat hoc clariùs & sacrosanctũ Eucharistiæ Sacramentum cibi & potus,
Aug. vbi non ipse in nos (vt ait Aug.) sed nos in ipsum mutamur. Mutatio pro-
Psal. fectò (iterum dico) dexteræ excelsi.

10. *VT sitis alterius qui ex mortuis resurrexit.*) Fœlices, & verè fœlices Christiani, quia non sumus cuiusvis domini serui, non hominis, non Angeli, sed ipsius Domini Angelorũ, & hominum: cuius vitam agimus, & acturi sumus, nunc quidem in spe, postmodum verò in re.
Eph. 1. Sumus enim & ipsius corporis mẽbra, Paulo atestante, qui ait, Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius. Vita igitur Christiana, est vita gloriosa, & immortalis. Mors enim corporis, non mors, sed somniũ potius in scriptura dicitur, vt pius Christianus post mortem, verè possit dice-
Cant. re, Ego quidem dormio, sed cor meum vigilat. Dormio corpore, vigilo autem corde, vigilia proculdubio sempiterna & beata, videndo patris pulchritudinẽ, eiusq; faciem desiderabilem.

11. *VT fructificetis Deo.*) Sensus est, quemadmodum olim ex lege ceu marito, fructum qualemcunque, & à marito non degenerem produxistis, ita nũc fœlicius nacti matrimonium, fructum edatis Deo socero, Christoq; sponso dignum. Hic autem fructus producitur, si cõmoriamur Christo, qui damnauit peccatum in carne.

12. *Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti.*) Ostendit quod iste fructus impediebatur, quando eramus sub seruitute legis, dicens, (*cum enim essemus,*) idest, quamdiù eramus (*in carne,*) idest, subditi concupiscentijs carnis, vel legi crassæ, carnaliq;, ceu marito obnoxij, (*passiones,*) idest, affectiones (*peccatorum,*) quæ (*per legem erant,*) vel notificatæ, vel augmentatæ occasionaliter, (*operabantur in membris nostris,*) idest,
mouebant membra nostra (*vt fructificarent morti,*) idest, vt fructum facerẽt *Iac. 4.*
mortis. Ac si clariùs diceret, in statu illo veteris legis, cui eramus astricti, lex ipsa visa est nobis, veluti maritali iure dominari, dum cupiditates per legis occasionem irritatiores, tantum valebãt in membris nostris, vt mancipiorũ ritu pertraheremur ad peccandum, atque ita ex infœlici matrimonio, infœlices fœtus sustulimus, quidquid nasceretur morti, exitioq; gignentes.

13. *Cum enim essemus in carne.*) Status carnis, & veteris hominis, & peccati, idem prorsus videntur esse apud Paulum. Esse igitur (*in carne*) hoc in loco, significat esse sub potestate & tyrannide carnis, idest, sub ea lege, quæ non iuuabat subditos, ad faciendum quod iubebat, sed carnis concupiscentiam occasionaliter potius inflãmabat. Item, (*in carne esse*) etiam est, carnis voluntate duci, quò ipsa vellt, legi autem Dei obedire nolle: quia nemo potest duobus dominis seruire.

14. *Passiones peccatorum.*) Sunt morbi, & ægritudines animorum, quæ & causæ

sunt

sunt peccatorum, & ipsorum etiam effe-ctus, dum & assuetudine peccandi passiones crescunt & augentur, fortiusq; molestant.

15. *Quæ per legem erant.*) Inhæret adhuc superius traditæ sententiæ, quod lex subintrauit, vt abundaret delictū. Per legem igitur crescebant animi passiones, dum ostenderet peccata, & nihil iuuaret ad cauendum illa.

16. *Operabantur in membris nostris.*) In oculis, & in cæteris corporis membris, cæteræ passiones operabantur peccata. Et alludit ad illud superiùs dictum, (*nō exhibeatis membra vestra seruire iniquitati ad iniquitatem:*) quò etiam pertinet illud Iacobi, Vnde bella & lites, nōne ex concupiscentijs vestris. Iac. 4.

17. *VT fructificetis morti.*) Quemadmodum virtutis opera, dicūtur fructus vitæ, sic & vitia sunt fructus mortis. Fructificare ergo morti, est malè, iniustèq; viuere: quæ quidem iniustitia, morte siue temporali, siue æterna, punienda est.

18. *NVNC autem soluti sumus à lege mortis in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ.*) Fructum iustitiæ cœlestis, illi Deo ferunt, qui relicta omni alia prohibita lege, sub Euangelio Christi viuunt. Propterea, inquit, (*nunc autem*) scil. his temporibus nouissimis, (*soluti sumus,*) per gratiam Christi, idest, posteaquàm liberati sumus, (*à lege mortis*) idest, à lege Moysi sub qua viximus anteà, imò non viximus, sed mortui fuimus, quia lex mortis, erat lex illa (*in qua*) tamen (*detinebamur,*) quasi serui sub lege, vsque ad tempus præfinitum: (*ita*) scil. sumus ab ea soluti (*vt seruiamus,*) idest, vt seruire debeamus Deo (*in nouitate,*) idest, per nouitatem (*spiritus*) per quem sumus, & à lege liberati, & noui facti in baptismo, (*& non*) scil. seruiamus amplius (*in vetustate literæ,*) idest, in literali legis obseruantia. Non enim phas est, amplius obtemperare literæ legis, quam diximus fuisse carnalem maritum: sed nouo sponso Christo, qui cœlestis & spiritualis est, seruiendum potius, à quo spiritum nouitatis & libertatis, ceū nuptiale pignus accepimus.

19. *A lege mortis.*) Lex Moysi dicitur lex mortis, tùm, quia corporaliter occidebat absque misericordia: tùm etiam, quia spiritualiter occidebat per occasionem. Propterea, inquit Paulus, litera occidit, non solùm quantum ad legis ceremonias, sed etiam quantum ad ipsum decalogum, dum non iuuaret ad faciendum ea quæ præcipiebat. Aug lib. de spū. et lrā. c. 14. Nam mundi redemptio nondum erat facta, ex qua sacramenta gratiæ proficisci opportebat, sine qua, lex, fuit peccati virtus, vt ait Paulus. 1. C. 15. Nam peccatū, occasione accepta per mandatum, operatum est concupiscentiam, vt infrà dicturus est. Denique, lex mortis etiam dicitur, propter eius grauitatem, & onus & iugum intolerabile, quod neque ipsi pij homines portare potuerunt, vt testatur beatus Apostolus Petrus. Hæc autem lex protsus abrogata est, ab eo temporis momento, quo Christus in cruce clamauit dicens, Consūmatum est. Ipse impleuit illam perfectè, cessauit vmbra, abolita est figura per Euāgelij veritatem. Verè ergo consūmatū est, quoad veterem attinet legem, cuius idcirco ceremoniæ si adhuc ad literam seruarentur, animam per culpam occiderent. Quantum autem ad vinculum obligandi, non solùm ceremoniæ, sed etiam moralia præcepta, & iudicialia, abolita, & antiquata sunt. Soto. Status enim illius legis, vt docet Apostolus, fuit imperfectus, vtpote qui iubebat, & non iuuabat: & sic fauorem videbatur præstare peccato, & carni, & morti, dum literaliter per occasionem occidebat: & ideò, translato sacerdotio, vt ait Paulus, necesse fuit vt legis translatio fieret, Heb 7. & vt per Christi gloriam, euacuaretur Moysi gloria. 2. C. 3. Et per Christi beneficium, ad eum gradū & ordinē leuaremur, qui est gratiæ & iustitiæ, & spūs nostri dimicātis, & spūs Dei viuificātis.

AT verò, quoniam moralia præcepta, sunt naturæ ius, quod vniuersum semper obliget orbem, iusta sunt denuò, explicatiusq; sancita per Christum. Iudicialia autem, quamquàm non sunt per Christum instaurata, licitum tamen est Christianis ea rursus cócedere, vt persoluatur furtum ad quadruplum, vel septuplum. Ceremonialia verò, quoniam figuræ erant futurorũ, adeò cessauerunt, vt non liceat iam illa amplius seruare, neque rursus innouare, essent quippe nunc falsa signa.

20. *IN nouitate spiritus, non in vetustate literæ.)* Vetustas literæ distinguitur contra spiritualem sensum. Illa dicitur vetusta, quia prior est, & quia occidit: omniaq; opera hypocritarum, & quidquid sine spiritu fit, neque ob Dei gratiam, dici potest vetustas literæ. Spiritus autem dicitur nouus, quia posterior, & quia renouat animum, & viuificat. Quapropter reuelato, patefactoq; spiritu, vetustas literæ senio confecta, expirauit, cum Christus in cruce clamauit, Consummatum est.

21. *IN qua detinebamur.)* Idest, in cuius obseruantia obligati eramus, vsq; ad sufficientem obligationem legis Euangelicæ.

22. *QVID ergo dicemus? Lex peccatum est? absit.)* Dicto de liberatione à legis seruitute, & quod ista liberatio sit vtilis, respondet cuidam obiectioni, quæ ex præmissis occasionem habet, per quam alicui homini calumnioso, venire in mentem poterat, quod lex vetus non sit bona: existimaretq; Paulũ, cũ dixerit, legi seruientes, abijsse in peccatum & mortem, legem ipsam damnare, veluti autorem peccati. Nam sicuti proprium est, inquiet, iustitiæ pa rere vitam, ita peccati proprium est pa rere mortem, si lex mortem adfert, aut ipsa peccatum videri potest, aut certè cũ peccato coniuncta. Et hoc est quod dicit. Dictum est quod passiones peccatorum erant per legem, & quod est lex mortis: *(quid ergo dicemus,)* ex his sequi? Nunquid dicemus quod *(Lex peccatum est?)* hoc est, positio legis, aut ipsius obseruatio, aut certe, quia occasio peccati, peccatum dicitur? Ad hanc verò quæstionem respondens, omnes interdicit rationes, quibus aliqua impingi potest legi macula culpæ, vel legislatori Deo, vel eiusdem legis cultoribus, dum ait, *Absit*, vt scil. quis ita sentiat. Lex enim directè & per se, causa passionum, peccati, & mortis, esse non potest. Cum non sit lex, nisi quædam regula, quæ si iniqua sit, peccatũ quidem esse potest, eo dumtaxat modo quo curuitas lineæ, quæ recta esse debet, peccatum dicitur. Absit ergo, vt lex Domini immaculata, sit peccatũ. Nec ille per quem Reges regnant, & legũ conditores iusta decernunt, peccauerit eam ferendo. Occasio tamen esse peccati & mortis potest, vt dictum est.

23. *SED peccatum non cognoui, nisi per legem.)* Verba hæc videntur dicta ab Apostolo in persona eius hominis, qui legem scriptam accipit, per quam Dei mandata, & sua peccata cognoscit, quæ non cognoscebat, tamquam excæcatus nimia consuetudine delinquendi. Nam sine lege scripta, solo lumine naturali poterat quidem peccatum cognosci secundum quod habet rationem inhonesti, idest, contra rationem existens. Et hæc est prima deformitas, quam Ethnici naturæ lege irradiati, attigerunt in peccato. Deinde, plurima scelerum genera, perturbationes pacis esse, tranquillitatisq; Reipub. aduersus illud naturæ præceptum, Quod tibi non vis, alteri non facias. Itaque omnes ciuiũ iniuriæ, vbiq; gentium vindicabantur: quinimo eousque philosophando venerunt, vt cognoscerent & deorum iram, irritari hominum malefactis, quos ideò placare propitiareque curabant. Nam ille naturæ radius quo Deus per creaturas, cognoscebatur prima esse rerum causa, supremusq; naturalis finis, satis erat vt gentes inteligerent, seruitium illi, eadem ratione, cultumq; deberi. Et non solum in hac vita pœnas Deo pédere sceleratos homines putabant, verũ & in

Marginal notes: 2. C. 15. — Cõtr. blasph. Manich. — Psal. — Pro. 8.

& in futuro seculo. At verò, cum naturaliter Deus non cognoscatur vt finis supernaturalis, in cuius præsentia & cō sortio vera consistit fœlicitas, legitimā ignorabant rationem peccati, quod,
Aug. iuxta Aug. est dictum, vel factum, vel concupitum, contra legem DEI.
Quæ quidem peccati ratio, auersio est à Deo, propter quam dignus fit homo, & exilio à regno cœlorum, & cruciatibus æternis inferni. Vnde rectè inquit,
Tho. D. Tho. quod cognitio hæc peccati per legem, intelligenda est, quantum ad reatum pœnæ, & offensam Dei. Quinimo nec interna peccata, quæ intùs cogitatione consummantur, satis nouerunt. Nec omnia externa quæ consistunt in opere, qualia sunt quæ citra iniuriam, & damnum alterius perpetrantur, vt libera venus, & si quæ sunt alia. Lex autem scripta hæc omnia explicatius docuit, per quam manifestatur homini appertè, quod Deo peccata displiceāt, in hoc quod ea prohibet & mandat puniri.

SED hæc tamen quæ dicta sunt intelliguntur tantùm de gentibus in genere: quoniam fuerunt in lege naturæ viri præstantissimi, quibus Deus altiori gradu sapientiæ suæ affulserit, vt Noe, Abraham, Iob, Cornelius, & huiusmodi, de quibus hic non fit sermo.

Quod igitur per se pertinet ad legem, est, quid sit rectum, quidue prauum ostendere. Est enim rationis norma, viam apperiens volūtati, qua debet recta, actiones suas dirigere. Vndè, & lu-
Pro. 6. cerna, & lux, & via dicitur, & præceptū
Psal. 18. Domini lucidum illuminans oculos. Et cum lex omnis iusta, splendor quidam sit, & scintilla legis æternæ, cuius ideò authoritati lex omnis subijcitur, ait Sa-
Prou. 8. pientia, Per me Reges regnant, & legū ditores iusta decernunt. Qua etiam de causa, Christus Dominus, Dei virtus, & Dei Sapientia, qui tamquam verus legislator illuxit orbi, nunc lucem mundi, nunc viam, veritatem, & vitam, prædicabat sese. Non ergo lex, autor est peccandi, sed index peccati, vt rectè dicat Paulus, (*Peccatum non cognoui, nisi per legem,*) quoniam peccatum nec excogitari quidem potest, nisi sit contra legem: sicuti nec obliquū quidpiam, aut deuium, nisi in ordine ad certam normam & rectitudinem. Vnde Philo- *Philos.*
sophus, Rectum, inquit, iudex est sui, & obliqui. Propterea, sicut lumen in tenebris, vel offendiculum, vel foueam ostendit, ita & lex ostendit peccata, vt caueamus illa. Quapropter lex bona & sancta dicenda est, contra blasphemos Manichæos.

24. *NAM concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret mihi, non concupisces.*) Ostendit quòd peccatum non cognoscebatur in quantum scil. pertinet ad offensam Dei, dum lex prohibet concupiscentiam, quæ ab homine nō prohibetur. Solus enim Deus hominem reum facit propter cordis concupiscentiam, cum homines videant ea quæ patent, ipse verò intueatur cor, vt dicitur *1. R. 16.*
in lib. Reg. Ideò autem lex Dei potius prohibuit concupiscentiam rei alienæ, vt ait S. Tho. quæ furto aufer- *Tho.*
tur, & vxoris alienæ, quæ per adulterium violatur, quàm concupiscentiam aliorum peccatorum, quia ista peccata præter opus, singularem habent voluptatem, quæ intus sola cogitatione capiatur de re venerea, & de re vtili, quod non contingit de alijs peccatis. Dicit itaque nunc Paulus, in persona hominis peccatoris. Peccatum fallebat, ac latebat nos quodāmodo, priusquā lex extaret, dum suis quisque cupiditatibus blandiens, putabat sibi licere, quod valde libebat, & rectum esse ducebat illud concupiscere, quo frui dulce sit. Igitur indulgens mihi, veluti, (*nesciebam*) esse peccatum (*concupiscentiam*) rei alienæ, (*nisi lex diceret mihi, non concupisces,*) id est, vetuisset ne concupiscerem. Circa quod est valde notandum, quod non dixit, non habebam, sed (*nesciebam,*) nemo enim est sine concupiscentia carnis aduersus spiritū, nec præceptum vetat hanc carnis pugnam, quæ naturalis est, sed solam inhibet voluntatem, vt scil. non obediamus concupiscentijs nostris, nec eamus post illas. Voluntate enim sola trans-

... voluntatē gredimur præceptum, & ... peccatum. Pa- in nobis regnare incip... ristus Dominus, ri quoque modo ... tare, ne tentemur, sed non docuit nos ... tentationem. ne inducamur ... men intellectus fuit cla- ... perspicatius, neminem latere po- terat, concupiscentiam esse peccatum, cum illud sit prohibitum de iure natu rali. At verò cum tenebris peccatorũ obscurari cœpit mens humana, non du- cebatur pro peccato cõcupiscere: quod & sub lege etiam scripta, vsu etiam iam venerat tempore Redemptoris. Nam ipse de hoc hortabatur Iudæos dicens, Audistis quia dictum est antiquis, non mœchaberis, ego autem dico vobis, qui-
Exo.20. cunque viderit mulierem ad concupis-
Mat.5. cendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.

Concupiscentia autem auaritæ, est quo- dam malum generale, non quidem ge- neralitate generis, vel speciei, sed cau- salitatis, iuxta illud Apostoli, Cupiditas est radix omnium malorum. Et hoc
Eccl.10. ideò, quia pecuniæ obediunt omnia. Quatenus ergo retum opulentia est instrumentum, fomentumq;, & admi- niculum omnium cupiditatum, dicitur cupiditas radix & causa omnium malo- rum. Nec est huic contrarium, quod alibi dicitur, videlicet, Initium omnis peccati superbia. Nam superbia, vt do-
Tho. cet S. Tho. est initium peccati, ex par- te auersionis à Deo. Cupiditas verò ex parte conuersionis ad bonum cõmuta- bile.

25. *Occasione autem accepta peccatum per mandatum, operatum est in me omnem concupiscentiam.*) Postquàm docuit in directam legis intentionem esse pecca- tum ostendere, & hoc fit, manifestando virtutem, seu vitam subditis, quos ad bonum rationis tamquam ad scopum rectà perducit. Nunc docet quid occa- sionaliter sequatur ex lege, idest, quid contingat per legẽ prauis hominibus. Nam iustis non nisi bonum prouenit. Ait igitur, lex quidem adhibita est, vt vitium & virtutem ostenderet, virtutẽ suaderet, vitium coerceret: at res no- stro vitio in diuersum exijt. Dum enĩ lex prodit peccatum, nec addit robur, quo vitijs impugnemus, factum est, vt, (*peccatum*,) idest, diabolus, vel peccatũ Adæ, quod in hunc mundum intrauit, vel libido peccandi (*occasione accepta per mandatum*,) legis prohibentis peccatũ, (*operatum est in me omnem concupiscen- tiam*,) quæ fuerat lege prohibita, quã- do ardentius cœpi vetita concupiscere.

26. *Occasione autem accepta.*) Non di- cit quòd lex occasionem dederit pec- candi, sed quòd ipsum peccatum eam accepit ex lege. Qui enim occasionem dat, scandalizat & peccat, quemadmo- dum si quis faciat opus minus rectum, vnde proximus offenditur, aut scanda- lizatur, frequentando, verbi gratia, lo- ca inhonesta, licet non mala intẽtione, tenetur huiusmodi vitare scandalum, iuxta illud, hoc iudicate magis ne po- *Ro.14.*
natis offendiculum fratribus, aut scan- dalum. Si verò opus est rectum, vt da- *Tho.*
re eleemosynam, audire rem sacram, &c. & alius inde scandalizatur, ipse non dat occasionem peccandi, nec scandalizat: sed qui scandalizatur, ipse accipit sibi occasionem peccandi, & ipse peccat. Nulla igitur culpa refundi potest in le- gem sanctam, quæ rectum vndique do- cet: nec in legislatorem, qui est ipsa- met rectitudo: magis quàm ob id quod sensus nobis dederit, quibus male vti- mur. Vel magis quàm in medicum, qui *Chry.*
febricitanti nocuam aquam interdicit, vnde accensa peius sitis, ægrotum vin- cit, vt periculosius bibat. Eo præsertim quod fidelis est Deus, qui humeris no- stris non imponit quidquam supra vi- res nostras: imò quidquid illud est, fa- uore suo redditur leue & suaue. Quem & homines inferendis legibus immitari deberent, ne legum numerositate gra- uarent, consternerentq; subditos.

27. *Peccatum.*) Quidã accipiunt hic peccatum pro diabolo, qui causa fuit homini primumq; initium peccati, & secundum hoc operatur in homine om- nem concupiscentiam peccati, iuxta il- lud, Qui facit peccatum, ex diabolo est, *1.Ioa.3.*
quia

quia ab initio diabolus peccat. Sed quia Apostolus hîc de diabolo mentionem non facit, nec est propria hæc vocabuli significatio, quam in omnibus semper opportet quærere, potest accipi peccatum pro concupiscentia per legem prohibita, quæ quidem mente cõcepta, est causa magnæ inflãmationis, & (vt ita dicam) magnæ igneitatis. Vel accipitur pro quocunque peccato actuali, quod vtique per cogitationem aprehensum, operatur in homine sui concupiscentiam: sicut finis mente cõceptus, causa est electionis mediorum. Sed melius est, vt ait D. Tho. quòd referatur ad originale peccatum, quod per vnum hominem in hunc mundum intrauit, hoc, ante gratiam Christi, est in homine secundum culpam, & pœnã, sed veniente gratia transit reatu, & permanet actu, quantum ad fomitem peccati, seu concupiscentiam habitualem. Diluto enim reatu culpæ in baptismo, remanet concupiscentia, quæ est velut administra virtus primi illius peccati Protoparentis, per quam idem ipsum cẽsetur existere, vigereq; in nostro mortali corpore, ad oppugnandum spiritũ.

28. *Per mandatum.*) Idem valet quod per legem, nam mandatum quoddam, est lex.

29 *Operatur in me.*) Sub persona hominis à Deo separati, videtur loqui.

30. *Omnem concupiscentiam.*) Omnes prauas affectiones in omni peccatorũ genere significat, siue à radice concupiscibili, siue ab irascibili proficiscantur. Vel refertur ad diuersos concupiscentiæ gradus, videlicet, cogitationis, delectationis, consensus, & operis. Cũm igitur lex iusta rectum aliquid semper doceat, & iubeat, dici non potest quod lex sit peccatum, vel causa peccati: est tamen occasio mali, non bonis quidem, sed malis. Nam bonis, causa est maioris bonitatis dum eam obseruant: malis autem, occasio ingentis malitiæ propter transgressionem illius. Et non solùm de lege veteri dicendum est hoc, sed etiam de omni lege etiam Euangelica si gratiam separes: quin & de omni cõsilio & exhortatione, dum ille qui consulit, inuisus, ingratusq; ie est audientibus, qualis fuit Christus Iudæis, vt illa ipsius verba præseferre videntur, si non venissem, & locutus ei non fuissem, peccatum non haberent. Sancta quoque proposita nonnunquam occasio sunt habentibus, maioris ruinæ: tùm, propter innanem gloriam, quæ operibus sanctis insidiantur: tùm etiam, propter solicitudinem aduersarij, qui maiori conatu, & nequiori dæmonum comitatu, inuadit sanctificatos in pugna. Omnis igitur prauus affectus, omnis ruina & peccatum, non ex lege Dei, cum sit iusta & sancta, nec ex legislatore, cum sit ipsa rectitudo & iustitia, sed ex nobis malè affectis erga virtutem, proficiscitur. *Chry.* *Ioa.15.*

31. *Sine lege enim peccatum mortuum erat, ego autẽ viuebam sine lege aliquando.*) Ostendit, statum peccati, & hominis ante legem proditam, qualis scil. fuerit: & quonam modo lex fuerit hominibus occasio augendi peccatum. Dictum est enim, quod cum peccatum quatenus est Dei offensa, nesciret homo per rationem naturalem tenebris ignorantiæ obscuratam, nec per legem scriptam nondum datam, leuius ac languidius solicitabatur animus ad peccãdum, vt frigidius amamus ea, quibus vbi libeat, potiri phas sit. Cæterum legis indicio proditis tot peccandi modis, vniuersa cupiditatum cohors irritata, prohibitione, cœpit acrius ad peccandum solicitare: atque hac occasione (*peccatum,*) idest, fomes peccati robor ac vigorem accepit, quod quidem (*sine lege*) idest, priusquàm lex scripta esset, (*mortuum erat,*) idest, torpebat, & veluti mortuum erat, (*ego autem viuebam sine lege,*) idest, videbar mihi viuere, cum re vera essem mortuus per peccatum ignoratum: Vel (*viuebam sine lege;*) comparatione ad mortem, quæ occasione legis secuta est. Dicuntur enim minus peccantes viuere, relati ad eos qui magis peccant.

 32. Pecca-

32. *Peccatum mortuum erat.)* Non simpliciter & absolutè, sed secundum quid inteligendum est. Viuebat quidē peccatum, sed non in cognitione malorum: viuebat, sed non in eo vigore & robore quo vixit post legem.

33. *EGO autem viuebam sine lege aliquando.)* Et hoc quoque non absolutè sumendum est, (*viuebam,*) scil. in opinione mea: (*viuebam,*) etiam respectu mortis, occasione legis subsecutæ: (*viuebam,*) idest, eram minus peccans, & non ita procliuis ad malū, sine lege, quàm cum lege.
Possumus ex dictis colligere, quod ignorantia peccatorum tam capitaliū, quàm minorum, quæ sunt contra ius naturæ, non excusat à culpa: licet in aliquibus, ratione aliqua, possit illam minuere.

34. *Sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit.)* Describit statum peccati post legem, dicens, (*cum venisset mandatum,*) idest, præceptum vetans ne peccarem (*peccatum*) non solùm coercitū non est, verumetiam (*reuixit*) in cognitione & vigore, idest, reuiuiscere visum est, & nouum vigorem accipere. & signanter dicit reuixit, quia vt ait S. Tho.
Tho. in paradiso plenam notitiam homo habuerat de peccato, licet non per experientiam.

35. *EGO autem mortuus sum.)* Statū hominis post legem describit, & agit personam hominis sub potestate peccati constituti dicens, (*ego autē mortuus sum,*) intelecto per legem peccati comite supplicio, me mortuum sensi, & morti magis obligatum, quàm antè, nam reatum meum agnosco per legem, & nihilominus pecco. Circa quod miseriā hominis à gratia destituti considerare oportet, qui & pro mortuo habetur, & dum lege coercetur, peior euadit. Quia lex sine gratia vetādo, illud quod iubet, libidinem auget: & manifestando peccatum, excusationem adimit, præsertim diuina lex quæ indicat peccatum, & aduersari Deo, & priuatione diuinæ fœlicitatis, & pūnitione æterna esse dignum. Hoc enim modo, peccatum, robor & vigorem accipit, & hominem interimit. Quocirca si peccatum ea ratione mortuum erat, quod non satis cognoscebatur, ea quoque ratione moritur homo reuiuente peccato, quod cognoscit se peccare, & nihilominus peccat: vt dictum est. Aug.

36. *ET inuentum est, mihi, mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.)* Ex vtriusque status, scil. hominis & peccati comparatione, colligit euentum legis. Quo iugiter Romanos habeat admonitos, hanc peccati resuscitationem, hominisq; mortem, non legis, sed praui hominis vitio, contigisse. Vnde ait, (*& inuentum est,*) idest, secundum prædicta ita factum est, vt (*mandatum quod erat ad vitam,*) idest, ad vitæ subsidium institutum (*hoc mihi esse ad mortem,*) idest, mihi cessisse in mortem. Haud tamen legis vitio, sed meo ipsius vitio.
Notandum diligenter, quod ex intentione dantis mandatum, & obedientia implentis illud, Semper mandatum refertur ad vitam, iuxta illud Prophetæ Ezec. 20
dicentis, Dedi eis præcepta bona, & iudicia, quæ faciens homo viuet in eis. Bona, inquit, quia enormitatem peccati, quod est Dei offensio: & sublimitatem præmij, quod virtuti debetur: & acerbitatem suplicij, quo peccatoribus comminatur: & viam iustitiæ, qua peruenitur vsque ad conspectum Dei: & viam perditionis, qua itur ad tartara, ostendunt. Sed mandatum bonum, vitæ, cessit malis in mortem, vitio ipsorum, vt dictum est.

37. *NAM peccatum, occasione accepta per mandatum, seduxit me, &c. per illud occidit.)* Oratoris mos est, repetere cōclusionem, vt hic facit Apostolus. Collegerat enim mandatum, quod ad vitæ subsidium fuerat institutum, cessisse illi ad mortem. Nam cum in homine à gratia destituto, sit propensio ad peccandum insita, animus æger à lege occasionē arripit, auidius peccandi, quod vtique mors animæ dicitur. Et hoc est quod

quod dicit, mandatum vitæ inuentum est mihi ad mortem, *(nam peccatum,)* idest, concupiscentia, seu fomes, aut diabolus *(occasione accepta per mandatum.)* idest, per legis occasionem, veluti bono organo malè vtens, *(seduxit,)* idest, illexit *(me)* ad peccandum, subuertens cor meum, vt potius inhærerer vanitati & mendacio, quàm verò & summo, increatoq; bono, *(& per illud)* mandatum occasionaliter me *(occidit,)* vt iam me reum, & alieni iuris me agnoscerẽ, & sine charitate, in qua, animæ vita consistit.

Aug lib. 83.q. 38. *Seduxit me.)* Suasio delectationis, vt ait Aug. vehementior est, dum adest prohibitio, vti in adulterio quàm in matrimonio : vnde concupiscentia, per legem prohibentem, agitata, & inflãmata, non reputando peccatum vt opportet; delectationem verò plusquàm opportet, decipit intellectum, suadens ei, vt imperet quæ non opportet. Qua *Philos.* de causa dixit Arist. quod omnis peccans, est ignorans. Quo etiam spectat Euæ seductio, per Serpentem facta: nõ enim satis fuisset verbũ mendacij, quod ei diabolus obiecerat, dicens, nequaquã moriemini, nisi cupido pomi vetiti accessisset, quod pulchrum erat visu, & ad vescendum suaue. Quo quidem prototypo, omne diaboli tentamentum est adumbratum. Ille enim per passionem & prauam nostram inclinationem, attenuare, & exinanire conatur grauitatem culpæ : & sic decipit, & excæcat, excæcatosq; occidit, & deuorat.

39. *Occidit.)* Idem est, quod litera occidit, hoc est, lex iubens & non iuuans, non autem iuuando, inflamatur animus ad peccandum, & sic lex per occasionem, interficit animam, nunc in culpa, postea in pœnæ inferni, quæ *Apo.5.* iuxta beatum Ioan. est mors secunda, quam nemo iustus videbit. Mors verò corporis in reprobis, transitus est ad hanc inferni mortem.

40. *Itaque & lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum.)* Colligit ex dictis in deffensionem legis, quod ipsa non solum non sit peccatũ, sed vlterius quòd sit bona tamquam faciens cognoscere peccatum, & prohibens illud. Quod enim malum prohibet, id bonum sit opportet. Proinde nihil est quod eam calũnietur quisquã, nam vt à bono Deo data est, ita ipsa & bona & *(sancta)* est, *(& mandatum sanctum, & iustum, & bonum,)* idest, præcepta proponit sancta, & iusta, & bona. *(sancta)* inquam, idest, pura, & incorrupta, alludens ad verbum sancire. Omnia enim legis præcepta, ad sanctitatem populi ordinata erant : *(iusta)* idest, æqua, propter æquitatem & rectitudinem præcepti, in se ipso continentis. *(bona,)* ab effectu, qui iuxta Philosophum, est bonos facere ciues. *2.Eth.* Hæc omnia exactè Dauid, in Psal. Lex *Ps.18.* Domini immaculata, &c.

Hic locus facit contra Marcionistas, & Manichæos hæreticos, diffamantes quidem legem, & tamquam malam proscribentes. Nam quod habetur in Ezechi. Dedi eis præcepta non bona, illuc *Ezech.* sanè tendit, quod præcepta ceremonialia, cum gratiam non conferrent, nec essent perpetuò duratura, erant quasi imperfecta. Vnde & de iudicialibus addit, & iudicia in quibus non viuent.

41. *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors ? absit.)* Ex verbis paulò antè dictis, videlicet, *Et inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem,)* mouet nunc talem quæstionem, dicens, *(quod ergo bonum est, factum est mihi mors ?)* idest, lex, quæ per se bona est, facta est mihi mors ? Nam simile, gignit simile, si lex bona est, quomodo mihi mortem peperit ? Quæ vtique mala est, & à peccato gigni solet. Obserua hic pie Lector, quanta fide Paulus tueatur bonitatem legis Dei. Non enim satis duxit illam sanctam, & iustam, & bonam prædicare, sed etiam nunc per hanc quæstionem, eam immunem ostendere ab omni malicia, si fortè quis objiciat, vitio saltem hominum deturpatam, mortiferamq; factam esse.

42.

42. *Absit.)* Soluit quæstionem per interemptionem dicens, *(absit,)* vt scil. hoc de sancta Dei lege, impiè quis asserat. Illa quippè ita suapte natura viuifica erat, dataq; adeò in subsidiũ vitæ, vt nullo modo, neque per hominum corruptelam, facta sit mortis causa. Illud enim quod per se est bonum & viuificum, non potest esse causa mali, & mortis, iuxta illud Saluatoris, Non potest arbor bona, fructus malos facere. Matt. 7.

43. *SED peccatum, vt appareat peccatũ, per bonum operatum est mihi mortem.)* Concordat id quod nunc dicitur, cum eo quod suprà dictum est. Non enim mandatum, sic inuenitur esse ad mortem, quod ipsum mortem operetur. Sed dicimus quod *(peccatum,)* idest, ipse fomes peccati, *(per bonum,)* idest, per occasionem bonæ legis, *(operatum est mihi mortem,)* idest, hominibus effecerit morté, *(vt appareat peccatum,)* idest, vt sic apparens & validius fieret *(peccatum,)* idest, fomes peccati, quod ante latebat, priusquam per legem indicaretur. Vel sic, lex cum esset bona & sancta, non fuit hominibus mortis parens, sed ipsum verius peccatum, exitium eis dedit, quod adeò malum est, vt rem per se bonam, nempè Dei legem, in perniciem eis verterit, *(vt appereat peccatum,)* idest, vt hoc modo fieret euidentius, quàm res sit scelesta peccatum, cuius vitio, quæ optima sunt, cedant in rem pessimam. Vnde dicit.

44. *VT fiat supra modum peccans, peccatum per mandatum.)* Hoc ideò etiam dicit, vt ostendat, quod etiam ante legem erat peccatum, & erat mors. Nam per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatũ mors: & regnauit mors ab Adam vsque ad Moysem, cum lex non esset. At verò, post legem, aliter se res habuit. Nam *(peccatum,)* idest, fomes peccati, *(est supra modum peccans,)* vt totum ipsius venenum, & vniuersa manifestetur malitia, id enim significat *(fiat,)* vt scil. manifestetur. *(per mandatum,)* idest, per legis occasionem. *(& mors,)* idest, damnatio mortis est augmentata, lege adueniente. Quare? quia fomes peccati, & diabolus post legem datam, magis solicitat & inducit hominem ad vetita: & quia propter expressam legis prohibitionem, grauiora sunt peccata, quæ committit homo, & sic per legis occasionem, grauius & in pluribus delinquit.

45. *Scimus enim quod lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato.)* Progreditur ad ostendendum bonitatem, & æquitatem legis Dei, ex eo quod ipsa sit inimica inimicorum spiritus & mentis nostræ, & quod semper vult bonum rationis contra carné, vnde & spiritualis dicitur. Duæ enim in nobis sunt partes contrariæ, nempè caro & spiritus: inter hæc est bellum perpetuum, nam caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: lex autem Dei, est ex parte spiritus, peccatum, seu fomes peccati, ex parte carnis. Ergo lex & peccatum sibi inuicem aduersantur, & non potest ex lege, quidquam mali proficisci, sed ex nobis ipsis, qui procliues sumus ad illud. Cum igitur dixisset Paulus, quod lex esset sancta & bona, assignat modo rationem dicens: *(scimus enim,)* nos qui in diuinis sumus instructi *(quod lex,)* scil vetus *(spiritualis est,)* idest, à Spiritu sancto data, & ad honesta inuitans: verùm quominus efficiat, quod studet, non ipsa inculpa est: sed *(ego,)* vt exépli gratia de me loquar, *(qui carnalis sum,)* scil. ex vna parte, & ad inhonesta procliuis, *(venundatus,)* idest, venditus vili prætio delectationis, *(sub peccato,)* idest, sub tyrannide peccati degens, tamquam seruus eius emptitius. Nam qui facit peccatum, seruus est peccati. Peccati, inquam, aut primi parentis, in quo peccauimus omnes, sed per baptismũ hac dimissa noxa, manet rebellio sensualitatis, quæ ab effectu, etiam peccatum dicitur: & reperitur etiam in viris iustis citra crimen. In hanc seruitutem nos vendidit primus parens, cuius præuaricatione expoliati sumus dono originalis iustitiæ. Aut accipitur Gal. 5.

pro

pro peccato proprio vniuscuiusq;, cui homo peccator sic est obnoxius, & obstrictus, vt mancipium emptitium obstrictum est hero suo.

46. *Lex spiritualis.*) Ad differentiam Euangelij, appellat Moysi legem, spiritualem. Nam lex Euangelij, lex spiritus dicitur, cuius illa fuit prænuntia, atque adeò spiritualiter inteligenda, licet scripta fuerit in tabulis lapideis digito Dei, idest, à Spiritu sancto, qui, vt ait D. Tho. digitus Dei dicitur in scripturis. Euangelium autem, lex spiritus dicitur, tùm, quia præsentiam Christi continet, tùm etiam, quia per Spiritum sanctũm, scripta est in cordibus nostris.

Tho.

Exo. 31.

Mat. 11

47. *QVOD enim operor, non intelligo.*) Ecce seruitutem peccati. Seruus nescit quid faciat Dominus eius, propterea vir iustus, ex ea parte qua carnalis est, & sub peccati fomite constitutus, non inteligit quod operatur, hoc est, ipso ignorante, quoad primos attinet motus, insurgit caro aduersus spiritum. Talis autem operatio præuenit rationis iudicium, quo adueniente impeditur: & ideò signanter dicit, (*non intelligo,*) quia scilic. animo indeliberato & non præcipiente, talis operatio concupiscẽtiæ insurgit. Si verò de seruitute peccatoris accipiatur, ipse non inteligit quod operatur, hoc est, nescit quid agere debeat, vitijs peccatorũ excæcatus. Vel, non inteligit quod operatur, quia dum peccat, non considerat, quantum mali, secum afferat peccatum.

48. *NON enim quod volo bonum, hoc ago, sed quod odi malum, illud facio.*) Ostensa seruitute ex parte intelectus, ostendit nunc eandem ex parte voluntatis. Inuito enim viro iusto, caro insurgit contra spiritum, & molestijs afficit illum: propterea inquit, dictum est, quod sum venundatus sub peccato: & hoc est maxime verum: (*non enim quod volo bonum,*) secundum spiritum, (*hoc ago,*) sed (*quod odi malum,*) secũdum eundem spiritum, odientem carnis concupiscentias, (*illud facio,*) secũdum eam partem qua carnalis dicor. Hæc est misera seruitus & opprobriosa. Nam inuita mente & ratione, aliâs nobili & iusta, & ad Dei imaginem fabricata, caro putrida & vilis facit quæcunque vult. De homine autem peccatore, sic exponitur. (*non enim quod volo bonum,*) idest, quod mens & ratio dictat esse agendum, (*hoc ago*) ratione quidem, semper bonum expeto. Sed tamen potius (*quod odi malum,*) idest, quod inhonestum est, & vt inhonestum odi, (*illud facio,*) nimirùm, cupiditate victus. Quo fit, vt omnes etiam nocentes, inteligant humanam seruitutem, & quòd legi Dei nihil imputandũ de malis, quæ homo perpetrat.

49. *Non enim quod volo bonũ, hoc ago.*) In viro iusto, accipitur hoc de voluntate cõpleta, quæ cõstans est in virtute & veritate, & nullo modo assentiri vult carnis sugestionibus, ad ea quæ sunt contra rationem. Si verò de peccatore accipiatur, voluntas est incompleta, quã homines in vniuersali expetunt bonũ & honestum, sicut & in vniuersali habent rectum iudicium de bono, & deprauatur talis voluntas in particulari, vt non agat quod in vniuersali inteligit agendum, & agere vellet. Non est igitur, absoluta talis voluntas, sed est voluntas in genere, & vt more scholastico loquar, est quædam velleitas, dum in particulari non facit homo peccator, quod in genere vult.

50. *SED quod odi malum, illud facio.*) Pari quoque modo, explanandum est hoc, de odio, & opere perfecto, & imperfecto. Nam vir iustus & in gratia cõstitutus perfectè odit omne genus flagitiorum, & detestatur vitia vsque ad finalem eorum reprobationem, iuxta illud Psal. Perfecto odio oderam illos, *Tho.* scil. malos in quantum sunt peccatores. Sed peccator, quanuis imperfectè, etiã odit malum, in quantum omnis homo naturaliter odit illud. Rursus, actio mala viri iusti, est imperfecta, quippe quæ, in sola appetitus sensitiui concupiscentia consistit. At verò, actio mala pec-

peccatoris & iniqui, est perfectè mala, per operis executionem secundum rationis consensum: nam illud odium mali in genere, seu in vniuersali, tollitur in specie, seu in particulari eligibili, per inclinationem habitus, vel passionis: & talem odium, non dicitur simpliciter odium, sed secundum quid: voluntas autem dicitur simpliciter, quemadmodum (vt Aristotelis exéplo vtar) qui iactat merces in mare, secundum quid, nollet, sed simpliciter & in particulari, vult. Odium autem mali in viro iusto, absolutè & simpliciter dicitur odium.

Tho.

3. Eth.

Circa prædicta est hoc valde notandũ, quod in primis motibus sensualitatis, quæ rationem inuitam & non aduertentem inuadit, nulla inuenitur, vel leuissima culpa. Naturali enim surreptione, eam subitò impetit. At verò, si ratio attendat, & non statim reprimat carnis illecebras, peccat quidem venialiter: sed ante voluntatis assensum, vel ad rem, vel ad delectationem, non est culpa mortalis. Quamobrem summa cura & diligentia, custodiendum est cor nostrum, contra hunc inimicum domesticũ corporis nostri, ieiunijs & orationibus, & vigilijs multis illud deprimendo, vt non insurgat, scutoq; fidei, comitem eius diabolum proijciendo, qui tamquam leo rugiens circuit, & insidiatur, vt mentis nostræ aciem expugnet, occidat, & deuoret vnicam nostram.

51. *SI autem quod nolo, illud facio, consentio legi, quoniam bona est.)* Ex proximè dictis colligit, quod lex sit bona, & sancta, & iusta. Dicens, *(si autem quod nolo)* secundum rationem, *(illud facio)* secũdum sensualitatem, hoc ipso quod nolo malum *(consentio legi, quoniam bona est,)* idest, legem aprobo, in hoc quod prohibet malum, quod ego naturaliter nolo. Manifestum est enim, vt ait D. Th. quòd inclinatio hominis secundum rationem, ad volendum bonum, & fugiẽdum malum, est secundum naturam, vel gratiam, & vtraque est bona: vnde & lex quæ huic inclinationi consentit, præcipiendo bonum, & prohibendo malum, eadem ratione est bona, & sic, ex dispositione hominis, siue iusti, siue iniusti, colligitur, quòd lex sit bona, æqua, & sancta. Nam lex est contra carnem, cui non obtemperat iustus. Iniquus verò, cupiditate pellectus, obsequitur carni, & cõmittit id, quod mens & ratio damnat, ac refugit, & per hoc testatur legem esse bonam, quæ vetuerit ea, quæ ipse iuxta meliorem animi portionem damnat. Itaque bonam esse legem necesse est, quæ prohibet ea, quæ licet faciat peccator, carni obsequens, tamen inteligit esse mala.

Tho.

52. *NVNC autem, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.)* Ecce miseram hominis seruitutem, qui & legi quæ ad honesta vocat, & à turpibus deterret, consentiens, operatur quidem inuitus quod est malum: propterea dicit *(nunc autem,)* idest, rebus sic stantibus, videlicet, per intelectum & voluntatem legi consentiens, dum autẽ contra legem facio *(iam non ego operor illud,)* quod scilic. facio contra legem, *(sed peccatum quod in me habitat,)* ex quo patet, me esse peccati seruum, quatenus in me, quasi dominium habens, operatur: non per me ago, sed potius agor. Qui enim liber est, ipse per se ipsum agit, & non ab alio agitur.

HÆC de viro iusto dicta, sunt plana, qui dum à cupiditate carnis dissentiens, exhibet inuitus membra sua arma iniquitatis peccato, non ipse, sed peccatũ, hoc est, concupiscentia carnis, citra culpam mortalem ipsius, operatur. Nam illud homo dicitur operari, quod ratio operatur, quia homo est id, quod est secundum rationem: itaque motus concupiscentiæ, qui non sunt à ratione, sed à fomite peccati, non operatur homo, sed fomes peccati, qui hîc peccatum nominatur: ad quod pertinet illud Iacob. Apost. Vnde bella & lites in vobis, nõne ex concupiscentijs vestris, quæ militant in membris vestris? Ro. 6. Iac. 4.

DE homine autem peccatore, vitijs & affectibus obnoxio, non ita rectè & pro-

propriè sententia hæc explicari potest, cum eius ratio peccato consentiat in particulari, & secundum hoc videtur dici non posse, quod ipse non operetur illud: vnde beatus Aug. Multum, inquit, fallitur homo, qui consentiens est concupiscentiæ carnis suæ, & quod illa desiderat, decernens facere, & statuens putat sibi adhuc esse dicendum, (*non ego operor illud.*) Potest tamen licet extortè, vt ait D. Tho. de ipso etiam exponi peccatore. Pro quo, vt suprà tetigimus, opportet imaginari duos in vno homines, alium carnalem & crassum, alium verò puriorē, minusq; crassum: illum externum dicere licet, hunc internum: illum veterem, hunc nouum: illum animalem, hunc spiritualem: ille affectibus obnoxius ad vitia procliuis est, hic honesti semina nonnulla retinens, ad honesta vtcunque nititur, & in medijs vitijs vt potest, reclamat, ac refragatur: hic est potior nostri portio, secundū quam sumus, vocamurq; homines. Nam secundum partem crassiorem, communicamus cum brutis, & est nobis insita peccandi vis, & ad vitia procliuitas, per quam fit, vt cum velimus honesta, turpia patremus. Quotiens igitur mens consentiens legi in vniuersali, nititur ad honesta, & tamen quod diuersum est agit, consentiens carni in particulari, tunc non ego operor illud malum, idest, non videor agere quod ago, non quod non agam & peccem, sed quia non ago vt homo rationalis, sed vt animal brutale, deuictus à peccato: propterea dicit, sed quod habitat in me peccatum.

Aug. in glossa.

Tho.

53. *SED quod habitat in me peccatum.*) Secundum August. & alios complures, peccatum in hoc loco vsurpatur pro concupiscentia rebellante contra rationem, tum quia causa, tum etiam quia effectus est peccati. Potest etiam accipi pro peccato ipsius Adæ, eo quod concupiscentia, virtus & seminarium est, per quod primi parentis peccatū, habitat in nobis, ex quo cætera nostra delicta proficiscuntur. Quemadmodū diabolus dicitur habitare in homine iniquo & doloso, licet in illo non sit per essentiam.

Aug.

54. *Habitat in me peccatum.*) Non dicitur peccatum habitare in nobis, quasi illud sit res aliqua, cum sit priuatio boni: sed hoc verbo designat Apostolus, permanētiam huiusmodi defectus in homine. Nam si principia hominis naturalia consideremus, vis illa concupiscentiæ, naturalis est nobis, & ideò homini in puris naturalibus cōdito, etiam inesset. Sed est nihilominus effectus peccati Adæ, per quod iustitia originali nudati sumus, quæ hanc concupiscentiam rationi subijciebat. Quod equidem ad miseriam hominis facit, toto lachrimarum fonte lugendam. Quid enim infœlicius potuit homini contingere, vt non solùm peccati seruus, sed etiam hospes, quid dicam hospes, imò domus & habitaculum illius dicatur, nec pro vno, aut duobus annis, sed pro omnibus diebus & annis vitæ præsentis: cuius societas quantum nobis adferat incommodi, ex verbis quæ subsequuntur Apostoli, facilè comprehendes. Vnde dicit,

55. *Scio enim quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum.*) Iniquus hospes & tristis valde, à quo nihil boni habetur, ideò inquit, (*scio,*) idest, experimento comperui & certus sum, (*quod in me, hoc est, in carne mea, non habitat bonum,*) idest, in me secundum carnem, & in ista carne corrupta (*non habitat bonum,*) idest, nulla est ad bonum inclinatio, sed procliuitas ad omne malum. Non loquitur hîc de bono naturæ, secundum quam omnia sunt bona, & valde bona, contra Manichæos: propterea non dicit, quod caro non est bona, sed quod non habitat in ea bonum. Loquitur autem impresentiarum de bono gratiæ, quod, vt ait S. Tho. non habitat in carne hominis quantumuis iusti, sed potius in corde ipsius per fidem habitat Christus, qui est verum & summum bonum: & sic primo & directè intelligitur hoc de homine

Gen. 1.

mine iusto. Indirecte verò de eo qui peccandi habet consuetudinem, & peccatis tenetur obnoxius. Nam peccatū, quod est priuatio gratiæ, à carne deriuatur quodammodo ad mentem, vt ait S. Tho. & ex ea tamquam ex magna fornace ascendit fumus multarum passionum, nimirùm, superbiæ, iræ, auaritiæ, inuidiæ, luxuriæ, odij, & cætera id genus. Indirectè, inquam, de homine peccatore sumendum esse hoc, propter id quod addit Apostolus, (*hoc est, in carne mea,*) Nam in homine peccatore, nec quantū ad carnem, nec quantum ad mentem, habitat bonum gratiæ. Intelligatur ergo indirecte, modo iam dicto.

Tho.

56. *HOC est, in carne mea.*) Ex his verbis sumitur, id quod est in carne, non esse simpliciter in homine, quatenus homo est, idest, rationalis: propterea, cum dixisset. non est bonum in me, adiecit correctionem dicens, hoc est, in carne mea.

¶ Notandum circa hoc, non esse huic sententiæ contrarium, quod infrà dicturus est de Spiritu sancto in nobis habitante, quiq; per sanctum lauacrum effusus est. Nec illud quod idem ad Corinthios dicit, Nescitis quoniam mē bra vestra templum sunt Spiritus sancti? Quoniam in his ius tantùm exprimitur, quod Deus ratione creationis, & redemptionis habet in corporea nostra, ne exhibeamus illa quæ sua sunt, seruire Sathanæ: sed potiùs ei, cuius manibus editi sumus in templum ipsius viuum, & tandem eius cruore in pristinum statum restituti: idcirco enim, inquit, empti estis prætio magno, glorificate & portate Deum in corpore vestro. Hic verò prodit malum ex peccato Adæ, in nostra carne relictum.

1. C. 6.

57. *NAM velle adiacet mihi, perficere autem bonum, non inuenio.*) Ex hominis facultate ostendit appertè, quod non est in carne nostra bonum. Facultas quidem est magna ex parte voluntatis, nam iuxta Aug. nihil est tam in hominis voluntate constitutum, quàm hominis voluntas: difficultas verò, est ex parte operis. Nam caro, amat se plusquàm Deum, & omnia, & non obsequitur rationi, quin potius resistit ei, vt non faciat honestum quod optat. Potest autem sententia hæc, multifariam exponi: primò quidem de homine iusto, & in gratia constituto, in hunc modum, dictum est quod non habitat in carne mea bonum, & hoc, experimento comperui, (*nam velle adiacet,*) idest, præsto est, propinquum est, (*mihi,*) per gratiam reperato. Est enī sanctis per DEI fauorem in promptu velle quidquid honestum est, consuetudine beneuolendi bonum, iam ferè in naturam versa. Et nō solùm per gratiam quam habent, volunt quod bonum & honestum est, sed etiam aliquid boni faciunt, repugnantes concupiscentiæ, & contra eam agentes, ducti spiritu: sed non valent eam prorsus extinguere, & abolere, propterea, inquit, (*perficere autem non inuenio*) idest, non inuenio in me facultatem excludendi omnem concupiscentiam, nam perficere in hoc loco, iuxta Aug. idem pollet, quod nullatenus concupiscere: id quod impossibile est, quamdiu sumus in hoc corpore mortali, & corruptibili, à quo proinde optabat liberari Paulus, propter eū quem patiebatur angelum Sathanæ, eum colaphizantem, & hac etiam de causa, castigabat illud, & in seruiturem redigebat. Hinc igitur patet manifestè, quòd bonum gratiæ non habitat in carne: quia si in carne habitaret, sicut habeo facultatem volendi bonum per gratiam habitantem in mente, ita haberem facultatem perficiendi, per gratiam habitantem in carne.

Aug.

Aug. cō. Peleg. ad Bonif.

¶ Ad hæc, duplex est perfectio, altera est perfectio patriæ, altera perfectio viæ, illa dicitur triumphantium, hæc militantium: illā, est prorsus immunis à peccato, etiam veniali, hæc, tantùm à mortalibus: de illa, inquit Paulus, nō quod iam perfecti simus, perfectione scil. beatorum: de hac verò statim subiungit, quicunque ergo perfecti sumus, perfectione scil. viæ: de qua etiam beatus

Phil. 3.

1.Ioa.2. tus Euangelista Ioannes, Si dixerimus, inquit, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & statim, Qui seruat verbum eius, verè in hoc charitas Dei perfecta est : illa demum, corpus habet spirituale, menti prorsus subiectum, hæc verò rectà tendit in cœlum, quoniam leuis culpa, non est declinatio à recta via, sed est quædam demoratio, quæ perfectioni huius seculi non repugnat. Velle igitur, adiacet iusto viatori, cauendi scil. omnia pecata quantumuis leuia, perficere autem non potest suam voluntatem, quia videtur impossibile pro statu præsentis vitæ, & nihilominus ille erit perfectus, perfectione viæ, quam, vt dictum est, peccatum veniale non aufert.

¶ Doctrina hæc facit contra Lutheranos, qui veritati repugnantes, negant præceptum dilectionis Dei, perfectè in hac vita impleri posse, quominus quauis actione nostra contra illud peccemus, nescientes distinguere inter perfectionem viæ & patriæ, quarum altera, meritum est per legis impletionem, altera verò præmium, per fructus perceptionem. *Soto de nat. & gratia li. 3.c.4.*

¶ Incipientes, promptum quoque habent animũ ad virtutem, veluti intemperatus qui timore Dei tactus proponit emendationem vitæ, & incontinens non assentiri passionibus : at verò, experientia constat quantum laboris habeant in operis impletione, quoadusq; virtus in eis altas radices iecerit, & amore sectentur, quod timore cœperũt. Præfiguratum est hoc in Euangelij parabola de semine iacto, quod aliud cecidit secus viam, aliud in petrosis, aut inter spinas, quod vtique ob varia rerum impedimenta, nullum retulit fructum. Necessaria est igitur assidua in virtute exercitatio, sicut & in cæteris artibus, pro ipsa comparanda virtute. Non enim satis est, vt sapiens, aut diues fias, sapientiam, aut diuitias velle, sed cum hoc adhibendus est labor nõ modicus, studium, solicitudo, vigiliæ, doctrina, & institutio: ita equidem & amplius, hæc necessaria videntur ad virtutem. Fortes enim sunt, virtutis aduersarij: ad quos debellandos, non paruo negotio opus est. Si in sola voluntate esset virtus, nullus credo careret illa, cum illius pulchritudo sit tanta, vt à nemine contemni posset, qui oculis patentibus eam cerneret, & liberè consideraret : est tamen etiam in opere maximè constituta, ad quod non tepidi, sed spiritu feruentes, & diligentes accedere opportet. Nam tepidi in virtute, malè audiunt apud Deum, mouentes illi nauseam, citiùs quàm si frigidi essẽt, aut calidi, sicut aqua tepida citius mouet illam, quàm frigida, aut calida.

58. *Velle adiacet mihi, perficere autem bonum, non inuenio.*) Quadrat sententia hæc, etiam peccatoribus & iniustis, quibus, voluntate scil. incompleta, quæ ex instinctu rationalis naturæ est, in quibuscunque peccantibus, ad bonum & honestum, (*adiacet velle,*) idest, iuxta eos iacet (*velle*) quasi infirmum, nisi gratia Christi, efficatiam voluntati tribuat ad perficiendũ. Est igitur sensus, quamuis iuxta rationis instinctum, cupio quod honestum est, non tamen adest facultas præstandi quod probo.

59. *Perficere autem non inuenio.*) Sumi potest in hoc loco (*perficere,*) pro perseuerare vsque in finem, ad quod plus negotij, & cœlestis fauoris requiritur, quàm ad volendum & operandum bonum. Nam hoc est viam salutis ingredi, cursum inchoare : illud verò consũmare, ad metam peruenire, & arripere brauium.

¶ Occasione huius sententiæ, hæretici Pelagiani ausi sunt dicere, initium boni operis, idest, operis iustitiæ apud Deum, esse à nobis in quantum bonũ volumus, nam (*velle*) inquit, (*adiacet nobis.*) At verò heretici isti sicut & omnes, iniqui erant & praui, claudentes oculos luci veritatis eis inuisæ, pro qua, sancta scriptura omnibus satisfacit, & difficultas vnius loci, per alium explanatur. Itaque nolebant isti auscultare Paulum, alibi respondentem illis. Philipensibus enim scribens, dicit: Deus *Phili.2.*

qui operatur in nobis & velle, & perficere. Corinthijs quoque dicit, Non sumus sufficientes cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis, quæ cogitatio, etiam voluntatem antecedit. Quando igitur Paulus ait, velle adiacet mihi, non negat, quin illud quoque sit donum Dei, (nam iuxta vnam expositionem, gerit ibi personam viri iusti, & loquitur de illa voluntate, quæ grata est Deo, qui proinde initium est operis iusti, illius scil. iustitiæ, quæ apud ipsum dicitur iustitia,) sed illud prorsus in his verbis Apostolus sibi vult, quod velle multis donatur, quibus non protinus donatur perficere, quemadmodum dictum est.

2.C.3.

Si verò de voluntate incompleta fiat sermo, illius scil. qui peccatis inuolutus, mente clamat, cupiens ab illis, carne refragante, liberari: possumus congruē ter dicere, huiusmodi desiderium quāuis imperfectum, donum etiam esse Christi, qui stat ad ostium & pulsat, cuius audita voce, timor subitus occupat animum iniquè agentium, conscientia clamat, irrumpunt suspiria, cor mœrore conficitur, mens optat Christo aperire, & tantæ maiestatis pedibus inuolui, & osculari. Sed contradicit caro, falsisq; amplexibus, & osculis fraudulentis decipiens mentem, non finit eam surgere à lectulo suæ voluptatis, nec à dulcedine carnalium cogitationū: vt tandem sic mens ipsa deuicta, nolit carne inuita, postmodum quidquam facere. Hinc tepiditas ad bonum, proclinitas ad omne malum: hinc cordis induratio, mentis obscuratio, voluntatis præcipitatio procedunt. Quapropter clamores conscientiæ peccatoris, non erunt pro nobis in tremendo iudicio Dei, sed potius contra nos, eo quod nec nos ipsos in re nostra auscultare voluimus. Et huic sensui respondet quod subditur.

60. NON *enim quod volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo illud facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatū.)* Fit enim, vt dum plus valet cupiditas ad turpia pellicens, quàm ratio ad honesta inuitans, non id faciā *(quod volo,)* idest, cupio *(bonum,)* scil. honestum, sed id potius *(quod nolo,)* idest, damno *(malum,)* hoc ago. *(si autem quod nolo,)* secundum spiritū, *(illud facio, iam non ego operor illud,)* secundum spiritum qui est potior in homine pars, *(sed quod habitat in me peccatum,)* idest, caro ipsa, seu fomes peccati, qui in carne regnat, donec per gratiam Christi deuincatur: & repugnante spiritu, & contradicente voluntate, mala exsuscitat, & suadet rationi vt assentiatur: quæ dum assentitur ei, non opus hominis propriè, quatenus homo est rationalis, sed quatenus carnalis & animalis potius dicitur: ac proinde dicit, non ego operor illud, secundum partem in me meliorem, sed secundum deteriorem, nempe, carnalē. Si autem de viro iusto accipiatur, iam satis superq́ue dictum est superius. Caro enim, inuita ratione, concupiscit quæ sibi placent, quam cupiditatem ratio, minime valet extinguere: atque adeò homo iustus *(facit,)* idest, concupiscit secundum carnem *(quod non vult)* secūdum rationem. Quod si facere non videtur, quod quis facit inuitus, cum homo facit, quod iuxta meliorem hominis partem non vult, iam non ipse videtur facere quod facit, sed ipsa potius peccandi vis, insita crassiori hominis parti, nempe carni.

Obserua, quod ex hoc solo medio, nempe, *(quod nolo, illud facio,)* sapienter Apostolus colligit duo superius proposita, videlicet bonitatem legis, & dominium peccati. Primum elicitur ex eo quod dicit, *(nolo,)* quoniam ratio non vult malum, quod lex prohibet, & ex hac conformitate legis ad rationem, constat legem esse bonam. Secundum verò infertur ex eo quod dicit *(illud facio,)* propterea quod fomes peccati operatur in homine contra voluntatem rationis, tanquam dominium habens in carne hominis. Harum duarum conclusionum, prima quæ est de bonitate legis, refertur ad illud supra dictum, *(lex spiritualis est,)* propter conformitatem vtriusque scil. legis & rationis, ad

volendum bonum, & deteſtandum malum. Secunda verò quæ eſt de dominio peccati, refertur ad illud etiam ſupradictum, (*ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato,*) propter eandem conformitatem carnis & peccati, aduerſus legem & rationem. Nam corpus quod corrũpitur, agrauat animam. Et veluti acerbus tyrannus, deprimit ſenſũ multa cogitantem.

61. *Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum.*) Infert ex dictis duas leges in vno eodemq; homine contrarias: altera in malum, altera in bonũ tendens: & hæ quidem leges ſunt ſecũdum duas partes, ex quibus homo cõponitur, carnis ſcil. & mentis. Cum autem in ſententia præcedenti proximè dicta, aſſeruiſſet Paulus, peccatum quod habitat in homine eſſe cauſam malorum quæ fiunt ab homine, colligit inde dicens, (*inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum,*) ideſt, cum volo facere aliquid boni & honeſti, inuenio legem. Non dicit autem qualitatẽ legis, ſiue an ſit pro ratione, ſiue contra rationem, ſed tantùm dicit nunc, quòd legem inuenerit, ſtatim dicturus cuius ſit qualitatis hæc inuẽta lex: reddente priùs rationem, & illius inuentionis, & ſuæ voluntatis ad bonum. De primo inquit.

62. *Quoniam mihi malum adiacet.*) Quadrat hoc cum illo ſuperiùs dicto, (*quod habitat in me peccatum,*) hoc enim (*malum,*) ideſt, peccatum, vel fomes peccati, eſt quod (*adiacet,*) ideſt, iuxta rationem iacet, quaſi carnem inhabitans. Sed precor, ò diuine Apoſtole, vnde colligis legem tibi eſſe, dum cupis aliquid patrare boni? Taces etiam qualitatem legis, non enim dicis an ſit pro te, an contra te lex quam inueniſti, dũ bonum & honeſtum facere deſideras. Vtrumq; dicam, legem colligo in me eſſe, ex malo quod mihi adiacet, ſiue, quod idem eſt, ex peccato quod in me habitat. Cæterùm lex mala eſt & iniqua, quoniam ex malo principio, & ad malum procedit finem, hoc eſt, ex peccato ad peccatum. Deinde reddit rationem ſuæ voluntatis ad bonum opus dicens.

63. *Condelector enim legi Dei, ſecundum interiorem hominem.*) Cauſa boni deſiderij humanæ voluntatis, videtur eſſe honeſtum quod lex Dei præcipit, cuius tanta eſt vis & energia, vt rapiat ad ſe mentem noſtram: proptereà dicit (*condelector legi Dei,*) ideſt, complaceo, & delector in lege Dei, (*ſecundum interiorem hominem,*) ideſt, ſecundum ſpiritũ, qui eſt interior homo, & præcipua hominis pars, quæ quidem naturali dictamine eadem eligit, quæ lex Dei apertè præcipit tanquam bona, & propter hanc conformitatem, ſpiritus hominis delectatur in lege Dei: & propter hanc delectationem quam ſecum adfert honeſtum quod lex præcipit, homo deſiderat facere bonum. Et hoc ſit ſatis pro declaratione illius (*inuenio legem volenti mihi facere bonum.*) Volo equidem bonum propter ſeipſum, & propter delectationem quam ſecum affert, ſed huic voluntati inuenio legem nimis aduerſam, (*quoniam mihi malum adiacet.*)

64. *Secundum interiorem hominem.*) Partem puriorem hominis, nempè ſpiritum, ſeu rationem, ſeu mentem in qua eſt Dei imago, vocat interiorem hominem: non quòd anima ſit effigiata ſecundum formam hominis, vt Tertulianus poſuit. vel quod ipſa ſola ſit homo, iuxta Platonem dicentem: quod homo eſt anima vtens corpore, ſed quia id quod eſt principalius in homine dicitur homo, vt ſpiritus & mens hominis, quæ iuxta veritatem eſt pars principalior. & dicitur homo interior, quia internè munera, & officia ſua implet per voluntatis arbitrium: licet ſecundum apparentiam, id quod eſt exterius, videatur principalius, ſcil. corpus humanum ſic effigiatum, quod dicitur homo exterior. Diſcrimen igitur hominis interioris, & exterioris, non eſt idem quod inter animam & corpus: (nam homo, nomen eſt ſuppoſiti, non partis.) ſed id quod eſt inter hominẽ,

Tho.
Tertul.
Plato.

quatenus ratione & intelectu viget, quibus vtitur contra sensus inclinationem, & eundem hominem quatenus sensuali appetitui obsequitur, præter rationis ordinem: quos alibi vocat veterem & nouum, quibus etiam dissidium est perpetuum. *Eph. 4. Gal. 5.*

65. *Condelector legi Dei.*) Duplex est voluptas, altera exterioris, altera interioris hominis: hæc excedit illam, quantum anima excedit corpus: per illam fœdatur homo, & fit similis iumentis insipientibus: per hanc purificatur, & est similis Deo & Angelis eius: per illam minuitur: & infirmatur: per hanc augetur, & impinguatur, & corroboratur: de illa est peccati lex, de hac est lex Dei: per illam colaphizatur iustus; per hanc honorificatur: in illa seruus efficitur, in hac libertate donatur, & filius Dei constituitur. Lex itaque Dei, & interioris hominis, est, rationabiliter viuere, & non duci irrationabilium animalium passionibus. Exterioris verò hominis lex, est carnis prudentia, quæ docet edere & potare, & cæteris vti luxurijs, quæ repugnant rationi, & si superauerint, legi peccati subijciunt. *Hiero.*

66. *VIDEO autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.*) Qualitatem legis inuentæ, munus & officium, in se ipso molestijs carnis & passionibus affecto, manifestat. Pro eo autem quod dixerat (*inuenio*) dicit modo, (*video*,) & quod indefinitè dixerat, (*legem*,) dicit nunc apperte, & determinatè, (*in membris meis*,) (*& repugnantem, &c.*) vt tanquàm testis oculatus, & expertus doceat nos, quibus circundamur periculis in hoc seculo, vt eius exemplo discamus cauere illa.

Sed pro maiori huius literæ declaratione, notandum, quòd lex, iuxta doctrinam D. Tho. nihil aliud est, quàm regula & præceptio prudentiæ, per quã, qui curam gerit Reipub. illam gubernat, & administrat: & dicitur à legendo, hoc est, ab eligendo secundum Ciceronem, nam regula, dirigendo docet eligere: & ideò etiam dicitur, iustorum, iniustorumq; regula, & quod eius munus sit præcipere, & prohibere, vt & ipsius legis forma præsefert, dum ait, Vnum cole Deum, ne iures vana per illum &c. ex quo manifestè habetur, quod lex sit res intelectus, non voluntatis. Nam regula & mensura nostrarum actionum, est ratio, cuius etiam est voluntatem cæcam manuducere. Deinde, præcipere, opus est intelectus, vt S. Tho. & Arist. docent. Nam in lib. Ethic. asignantur tres virtutes intelectus pratici, nempè (*Eubolium*,) quæ est virtus bene consultandi, hoc est, inueniendi media ad finem congruentia: nam de fine, nulla est consultatio, eoquòd omnes suaptè natura, fœlicitatem suam expetunt. Secunda est (*Synesis*) quam Latini vocant, sagacitatem, quæ est virtus rectè iudicandi. Multi enim sunt acutioris ingenij ad indagandum media, qui tamen illis inuentis, non valent de optimo iudicare. Tertia est (*imperium*,) penes quod differunt ratio pratica & speculatiua. Nam hæc, cum non referatur ad opus, duos illos precisè habet actus, scil. discurrere, & iudicare. Illa verò indiget imperio, ad quod duo prædicti actus referuntur, & ex quo, iuxta Arist. & omnes philosophos, prudentia, nomen virtutis sortitur. Nam est summus ac perfectissimus prudentiæ actus, imperare. Constat igitur quod lex, sit res ab intelectu elicita, & in intelectu posita, cuius munus sit imperare, vt dictum est. *Tho. Cice. l. nam ff. de leg. l. legis virtus ff. de legib. & sena. cõs. 1. 2. q. 17. ar. 1. & q. 57. ar. 6. 6. Eth. c. 10. Philos.*

Prima autem omnium legum, est lex æterna, quæ est diuinæ mentis conceptus, & præceptio circa ordinem, & dispositionem, & regimen vniuersorum, & secundum Aug. dicitur summa ratio in Deo existens, cui semper est obtemperandum. Dicitur verò æterna, tùm, quia nec initium habuit, nec habitura sit finem: tùm etiam, quia nulla est ratione mutabilis, nec vlli varietati subiecta. Quo fit, vt ipsa sit fons & origo omnium legum, iuxta illud, Per *Aug. li. de lib. ar.*

me

me Reges regnant & legum conditores iusta decernunt. Et illud, Domine Rex omnipotens, in ditione tua cuncta sunt posita, & non est qui tuæ possit resistere voluntati. Nam quemadmodum in naturalibus, primus motor qui immobilis est, causa est omnium motuum sub se longe differentium, (quoniam si primus non moueret, reliqui neutiquam mouere valerent) sic lex æterna, immota persistens, causa est vt mortalium leges, eorum variabili conditione mutata, permutentur. Ipsa enim vniformis ac maximè vna, iussit, vt natura integra, omnia essent communia: corrupta verò, in tot diuersos Dominos distribuerentur. Vnde patet, quod lex hæc, à nulla sit alia deriuata, nec verò à se ipsa, talis enim assertio secum ipsa pugnaret, sed omnes potius ab ea, dicente Aug. quod nihil est iustum ac legitimum, quod non ex æterna lege homines deriuauerint. Et sicuti in artibus illa quæ est maxime architectonica, cæteris imperat tanquàm princeps, sic in legibus lex æterna, vt suprema, est omnium legum imperatrix. Hæc enim est secundum Aug. qua iustum est, vt omnia sint ordinatissima.

Hest. 13. *8. Phys.* *Aug. li. 1. de lib. arb.* *1. Eth.* *Aug. lib. 1. de lib. arb.*

Ab hac, primo lex naturalis proficiscitur, quæ quidem non est aliud quàm lumen vultus Dei, mentibus nostris impressum, per quod, legem eius æternam participantes, actiones nostras ad debitum finem, quò suaptè natura feruntur, dirigeremus. Dicitur autem lex naturalis, lumen vultus Dei, idest, sapientiæ Dei, per quam, sicuti homo de vultu, cognoscitur Deus. Talis ergo naturalis impresio, dicitur lex naturalis, & dicitur lex mentis, propterea quod in ipsa fiat, vnde Dauid, Signatum, inquit, est super nos, idest in mente nostra, quæ est pars superior in nobis. Differt à lege æterna, sicut effectus à sua causa, est enim participatio illius, & vestigium illius, & lux de luce, per quam illa nos ducit & gubernat in cunctis operibus.

Psal.

Primum & generalissimum præceptum legis naturalis est, Bonum est quærendum, Malum est fugiendũ. Quod etiam suo modo ad omnes pertinet creaturas, quibus sua cuiusque inclinatio ad bonum partis & totius, est illis pro lege naturali. Hinc rectè Arist. Bonum, inquit, est quod omnia appetunt. Naturali enim lege, seu inclinatione, omnia appetunt esse, grauia descendere deorsum, leuia sursum ascendere, plantæ cupiunt vegetari, & augeri, & fructificare, & conseruari in suis speciebus & indiuiduis. At verò in homine quia rationalis, peculiare principium legis naturalis est, Honestum virtutis bonum est amandum, Contrariumque vitiorum malum, est detestandum, vt ad fœlicitatem perueniatur.

Eth. 1.

Ex hoc principio prodeunt præcepta decalogi primæ tabulæ, nempè, quod Deum Optimum, Maximum, cuius beneficio, & viuimus & mouemur, & sumus, & sempiternam vitam expectamus, amemus super omnia. Neque eum iurandi abusu, vnquam contemnamus, sed feriatis diebus colamus, & veneremur.

Ex alio autem principio, nempe, id facias alijs quod tibi fieri vis: Idque ne facias, quod tibi non cupis: deducuntur mandata omnia secundæ tabulæ, quæ quidem in officijs iustitiæ posita sunt, de quibus proinde cum nemine potest dispensari, & nemo in eis potest prætexere ignorantiam. Quanuis non defuerint qui scelera sua fuco aliquo linirent, vt fuerunt illi qui religionis gratia, contra interdictum homicidij, humana cæde cogitabant deos suos placare, ac venerari: de quibus est illud, Immolauerunt filios suos, & filias suas dæmonijs. Et Cicero in oratione quadam facit etiam huius rei mentionem dicens, sua ætate Gallicas gentes eodem ritu pollutas. Eademque feritatis immanitas, fertur & partibus noui orbis fuisse, & ad huc esse solemnis. Hostis enim generis humani, antiquus Serpens, ea cæcitate dementauit homines, vt humano sanguine suam expleret inuidiam. Et Iulius Cæsar narrat, olim apud Germanos, latrocinia, nullam habuisse infamiam, dũ essent extra finem cu-

Psal. *Cic.* *lib. 6. de bello gal.*

cuiusque ciuitatis: cui facinori obtendebant iuuentutis exercitium, ad desidiam, & torporem excutiendum, bellisq; gerendis se adaptandum.

In his denique principijs, omnis virtus humana habet radices suas. Et quemadmodum natura ignis secũdum suam formam, est sursum tendere, & natura grauis, secundum suam, est centrum petere, ita natura hominis secundum animam rationalem, quæ est forma illius, est secundum rationem viuere, penes quod omnis consistit virtus. Vnde M. Tul. Virtus, inquit, est animæ habitus, naturæ modo, consentaneus rationi, & idem, magis secundum naturam est virtus, putà, cõmitas, iustitia, liberalitas, quàm voluptas, quàm vita, quàm diuitiæ. Denique, iuxta eundem, nullo significantius pacto, deffiniri potest virtus, quàm quod sit perfecta, & ad sũmum perducta natura. *lib. 2. de inu. off. 3. 1. de leg.*

AD his autem principijs assentiendum, inclinamur per synderesim: sicuti per habitum intelectus, inclinamur ad assentiendum principijs speculatiuis: synderesis verò, non est lex, sed virtus assentiendi legi naturali, seu dictamini practico de rebus agendis: vnde, & ipsa dicitur, instigare ad bonum, & murmurare de malo. *Synderesis.*

EX lege æterna, prodijt quoque lex humana, mediante naturali. Concessit enim homini facultatem, vt pro temporum, locorum, ac negotiorum qualitate, per eandem legem naturalem, leges alias, quas expedire iudicaret, ratiocinando ferret: & sic, iuxta diuersas rerũ circunstantias, humana ratio, diuersas excogirauit leges. Nam post naturam corruptam, ius gentium, fecit rerum diuisiones, & vnaquæque Respub. pro suæ gentis ac loci qualitate, suas instituit leges, nempe, venditionis, præscriptionis, & aliorum contractuũ, ad quæ natura integra primum nõ inclinabat. Huiusmodi leges, à suo autore, humanæ vocantur.

LEX autem humana, differt à naturali, primum, quia hæc vbique eandem vim habet, illa verò, non nisi in illa Repub. pro qua fuerit constituta. Deinde, lex naturalis, est impresio facta, in ipsa creatione naturæ, lex verò humana est regula ab homine posita, per facultatem sibi diuinitus collatam. Conuenit tamen cum æterna, quia sicut naturalis, est etiam participatio illius, nimirùm, lux de luce: propterea Paulus, Omnis, inquit, anima, potestatibus sublimioribus subdita sit. *Ro. 13.*

DE æterna etiam proficiscitur alia quæ diuina dicitur, diuidirurque in nouam & veterem, & est lumen quodam supernaturale homini infusum, quam idcirco Hiere. vocat legem scriptam in cordibus. Differt ab æterna, quæ etiam diuina est, quod illa ab æterno in Deo existit, hæc verò in nobis, non nisi ex tempore. A naturali verò & humana, differt penes hoc, quod illæ referuntur ad finem tantùm naturalem, qui est quietus ac pacificus Reipub. status: hæc verò, ad supernaturalem fœlicitatem, ad quam diuina lex nos instruit, & manuducit. *Hier. 31*

EST etiam lex fomitis, quæ est in mẽbris nostris, & nihil aliud videtur esse quàm sensualitatis pondus in bonum vtile & delectabile, & est lex iumentorum propria insipientium, quibus homo cum in honore esset, per iustitiam originalem cohibentem & refrenantem appetitum sensitiuum, comparatus est, & similis factus est illis. Ac proinde & lex quoque peccati dicitur, ex eo quòd per illud, & amissum est tantum donũ, & homo à Deo derelictus, & ad peccatum procliuis. Lex autem hæc in quantum à ratione deuiatur, & ei non subijcitur, non deriuatur quidem à lege æterna: in quantũ vero in bonum quodam sensuale inclinat, dicendum est, quòd ab illa procedit, ea maximè ratione, qua est pœna peccati: nam intẽtio Dei fuit, per illam desertionem liberi nostri arbitrij, punire peccatum Adæ.

Similiter dicendum, de legibus alijs iniquis, quæ quidẽ quatenus iniquæ sunt, à lege æterna non procedunt, nec leges sunt appellandæ. At verò, quatenus nõnihil *Cic. de le.*

nihil similitudinis legis habent, in eo scil. quod potestatem imperandi designant, quodammodo influxus sunt diuinæ potestatis, nam, vt ait Paulus, Omnis potestas, à Domino Deo est. Ro. 13.

Tantundem dicendum de lege humana permissiua malorum, permissiua, inquam, non aprobando quidem mala, sed permittendo impunè, vtpotè quæ non potest omnia coercere flagitia, & propter maius malum euitandum, prudens quidem lex, & à lege æterna procedere, dicenda est.

AD locum igitur vnde digressi sumus, regredientes: verba Apostoli, diuino fauore explanemus. *(Video*, inquit, *aliam legem in membris meis,)* idest, inclinationem naturalé, potentijs sensitiuis inditam, per membraq; diffusam, quæ in sua obiecta, secundum vim suam totá, prosiliunt. Nam oculi, pedes, manus, gustus, tactus, &c. naturali lege quærũt bonum vtile & delectabile, sicut ignis sursum ascendere, & graue ad centrum peruenire. Huius legis contraria, est lex mentis, qua quod bonum & honestum est quæritur, propterea dicit, *(repugnantem legi mentis meæ,)* quæ est impressio quædam in mente illius summæ rationis Dei, quæ lex æterna dicitur. Hæc procliues sumus ad bonum spiritus, nempè, ad virtutes: illa verò ad bonum carnis, hoc est, ad voluptates & delicias sensuales: & non solum hoc, verumetiam mentem captiuare, & huiusmodi voluptatibus quasi ferreis catenis, in obsequium peccati ligare conatur. Vnde dicit, *(& captiuantem me in lege peccati,)* quæ non videtur esse aliud, quàm sensualitatis impetus, volũtatem à ratione deuians, quoniam in tali linea, seu norma, seu potius obliquitate, peccati ratio consistit. Et hæc quidem lex, est in mẽbris nostris, & est eadem prorsus cum lege membrorum. Quatenus enim inclinat ad bonum carnis, vtile, & delectabile, dicitur lex mẽbrorum: sed quatenus auertit voluntatem à ratione, dicitur lex peccati. Vel dicitur lex peccati, vt iam dictum est, ex eo quod in pœnam peccati Adæ, posita est illi & suis posteris, dum per illius præuaricationem, dissoluta est cõcupiscentia freno originalis iustitiæ, quo in officijs iustitiæ tenebatur: non quod Deus qui hoc fecit, intentus fuerit ad malum, sed tamquam iustus iudex in pœnam peccati, expoliauit eum & nos, dono illo iustitiæ præclarissimo, vt sic nudi agnoscentes inopiam, & miseriam nostram, leuaremus oculos in montes vnde veniret nobis contra carnem auxilium, pro quo est assiduè clamandum ad dominum, vt statim facturus est Paulus. Nimia enim carnis molestia, vexabatur, vt caperetur à peccato, propterea dicit, & *(captiuantem me in lege,)* idest, sub lege, *(peccati,)* sub cuius iugo, non solum censetur ille, qui peccato seruit, sed etiam ille qui molestijs carnis afficitur, quas lex peccati, idest, fomes, nobis facessit. Sed est discrimen, quod qui peccato seruit, est eius captiuus, per consensum & operationem, & inimicus Dei nominatur. Qui verò molestijs carnis afficitur, est eius captiuus quantum ad aliquid, nẽpe, quantum ad concupiscẽtiæ motum, quem mens nostra non valet extinguere, & abolere, pro quo sancti, nomen amicorum Dei, non amittunt, mœrore tamen conficiuntur, & contra hanc carnis tyrannidem gementes clamant in cœlum, vt diuinus Apostolus facit in hoc loco: dicens. Psal.

67. *Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius.)* Pro se & cunctis mortalibus, quasi necessitate pressus beatus Paulus, altissimum edit suspiriũ, dicens, *(infœlix ego homo,)* idest, ò me hominem infœlicem, tam molestæ seruituti obstrictum, *(quis me liberabit,)* non quidem de morte corporali, hanc enim libenter amplecteret, vt essem cum Christo: nec de corpore, quatenus sedes est, & organum animæ meæ, sic enim & corpus meũ amo, & nollem expoliari, sed superuestiri. Nemo enim carnem suam odio habuit. 2. C. 5.
Sed *(de corpore mortis huius,)* idest, de consuetudine ista mortifera corporali,

de

de ista lege membrorum, & peccati, ab hac carne tot affectibus, tot vitijs, tot pugnis obnoxia, semperque ad mortem pertrahente. Quemadmodum enim verba Christi, verba vitæ æternæ dicta sunt à beato Petro, eo quod ad vitam æternam pertrahunt: sic caro nostra, corpus mortis dicitur, tùm quia inclinat ad mortem culpæ, tùm etiam, quia exponit periculis æternæ mortis.

Quapropter, agnoscat peccator suam infœlicitatem & miseriam, illa enim sola, & verè lamentabilis calamitas dici potest, quæ à peccato proficiscitur. A quodam erudito viro comparatur cum nube peccatum, iuxta illud prophetæ, *Thr. 3.* Posuisti nubē ne transeat oratio. Nam vt nubes, inquit ille, fumus est eleuatus, à terra egressus, sic peccatum fumus est, à nobis qui terra sumus consurgens: & vt nube splendor Solis impeditur, sic peccati caligine & densitate, diuinæ gratiæ splendida lux, qua serui Dei collustrantur, etiam impeditur. Quo fit, vt anima peccatoris flagitio mortifero cooperti, iaceat in obscuro quasi sepulta, diuino hoc lumine priuata, & à Deo non exaudita. Ingens peccati pondus. Propter peccatum repudiat Deus sacrificia, quibus anteà placabatur, non exaudit præces, non vult videre manus ad eum leuatas, quin potius oculos auertit: sic enim ait, cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis. Sed si Deus nos non videt, si nos oculorum suorum fauore nòn fuerit prosecutus, quid faciemus? peribimus certe. Id ita inteligens, *Ps. 29.* clarissimus ille Vates Dauid, canebat, Auertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus. Et idem, pro hoc præ- *Ps. 26.* ces fundens, ait, Ne auertas faciem tuam à me: &, respice in me & miserere mei. *Ps. 85.* Item, beatus Iob, Cur, inquit, faciem tuam abscondis, & arbitraris me ini- *Iob. 13.* micum tuum? Et propheta Hierem. Intuere, inquit, Domine, & respice *Tren. 5.* oprobrium nostrum. Isti & omnes serui Dei, medicinam suarum calamitatum in Dei visu collocabant. Vidit Deus Petrum qui eum negauerat, & in se reuersus, exiuit foras, & vim lachrimarum profudit. Visus à Domino Mathæus, reliquit telonium, & caducas opes, eumque secutus est. Quid opus est plura? vt Magnes ad se ferrum trahit admirabili vi, sic Dei visus, eos quos vult, ad se mirabiliter rapit. Derelinquat igitur impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & praua opera sua, conuertatur ad Deum, vt Deus ad eum se conuertat, acceptet sacrificia, præces exaudiat, respiciat, & misereatur. Nemo peccatis suis quantumuis multis & innormibus desperationem adhibeat cum Cain, sed potiùs animo pœnitenti & contrito, clamet, Deumque ardenter obsecret cum beato Ionna propheta: qui cum Deum *Ion. 2.* offendisset, & proiectus esset in mare, & à pisce magno deuoratus, tamen animum erexit, & ad Deum leuauit, præcationes fudit, & liberatus est. Intueamur viri admirabilem fiduciam. Tumebat mare, fluctus ab imis sedibus, ad cœlum replebantur: sæuientibus ventis procella terribilis, interitum miserabilem, ac triste naufragium minabatur. Proijcitur Ionas in mare, ruit preceps in pelagi profunditatem, deglutiuit eum piscis, descendit ad ima maris, nulla spes salutis apparebat, & tamen ipse, vbi omnia desperata videbantur, sperauit, Deum vehementer obsecrauit, eumque toto animo quæsiuit, & fuit à periculo ingenti mirabiliter ereptus. Imo id quod eius necis causa videbatur, eum eripuit, piscis qui eum deglutiuit, eum seruauit. Talis est enim afflictio humana, quæ cum videatur tranquillitatem eripere, est ipsius animi tranquillitatis & quietis conseruatrix. Calamitas, qua flagitiosi homines viro iusto perniciem moliuntur, eum mirabiliter à vera pernicie custodit. Considera nunc precor, quid peccatum secum afferat ponderis & detrimenti: nec mare immensum, nec piscis ingens, nec profundissimæ abyssi cauernæ, impediuerunt Ionnæ præcationes, & peccatum eas impedit, vt dictum est. Meritò ergo Paulus tanti mali periculo, quasi perterritus ingemiscens ait, (*quis me liberabit de corpore mortis huius?*) quasi

quasi dicat, heu me miserum, quis me liberabit à tanto aduersario, vt non vltrà in me dominetur, quis mihi talem hostem subiugabit, aut infirmabit? Quis extinguet ignem in corpore meo latentem, & ardentem, & comburentem omnia ossa mea? Nunquid lex vetus Moysi, in qua gloriatur Iudæus? Nunquid circuncisio Abrahæ? Nunquid legales obseruantiæ omnes? Nihil horum sanè, Sed.

68. *Gratia Dei, per IESVM CHRISTVM.)* hoc est Pauli prothema, & scopus vnicus epistolæ huius: quo pertinet illud, Iustificati gratis per gra-
Ro. 3. tiam ipsius: & illud, Gratia estis saluati per fidem. atque etiam illud, Si filius
Eph. 2. vos liberauerit, verè liberi eritis. Non enim potest homo liberari vel à se-
Ioa. 8. ipso, nisi Christus eum auxiliatus fuerit. Sola igitur gratia Dei, quæ spiritum contra carnis corruptionem corroborat, concupiscentiæ virtutem infregit, impetumque minuit, & spiritui carnem obedire facit. Gratia, inquam, Dei, *(per IESVM CHRISTVM Dominum nostrum,)* per quem sunt nobis omnia: quia gratia & veritas per Iesum Christum facta est. huc pertinet etiam illud, Sufficit tibi gratia mea, &c.

69. *Igitur ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati.)* Recapitulatio &
Psal. conclusio dictorum. Lex Dei est, Declina à malo, & fac bonum. Lex peccati, contraria huius, Declina à bono, & fac malum: obsequimur huic, carne superante. Illi verò seruimus, victrice mente. Vel sic, ego idemque secundum spiritus bonam electionem, quæ legis Dei sunt, Deoque grata, quæro perficere: secundum carnem autem, quæ concupiscentia suadet, & ad quæ fomes peccati instigat, concupisco: & hoc est prelium inter spiritum & carnem. Vnde etiam apperte constat, legem mentis esse bonam, legem verò carnis non bonam: nam vt illa legi Dei, ita hæc peccati conformis est. At verò, quamuis lex mentis & Dei, est sancta, æqua, & bona, parum tamen possumus sine gratia Dei. Est igitur gratia Dei per Iesum Christum nobis collata, super omnem legem, & super omnem virtutem naturalem.

¶ ARGVMENTVM OCTAVI CAPITIS.

Stendit diuinus Apostolus, solutos nos per Christum à lege mortis, idest, peccati occidentis, quę propriè est lex membrorum, & carnis, idest, sensualis noster appetitus corruptus, fomesq; concupiscentiæ in carne nostra inhabitans, per quam semper nitimur in vetitum, cupimusque negata. Qui ideò dicitur & peccatum, quia omnis peccati est initium, & veluti seminarium, semper ad malum solicitans: & lex carnis, ex eo quod carnem solicitat, incitat, & modo quodam impellit ad ea quę vult ipsa (etiam contranitente spiritu) peragenda: & spiritus legi nolens subijci, semper rebellionem parat, etiam in spiritualibus viris, & quodammodo iam perfectis, ita vt spiritu bona volente perficere, carnis ista lex obstrepet, & impediat frequenter, semper autem cum difficultate aliqua, faciat operari bonum. Deinde prudentiam carnis, à prudentia spiritus distinguens Apostolus, ad ferendas cum Christo afflictiones, ob spem resurrectionis, quam omninm creaturarũ expectatione asseuerat, hortatur. Demùm gratiam Dei erga prædestinatos enumerat, quibus nihil sit adiutore Christo verendum.

¶ CAPVT OCTAVVM.

NIHIL

IHIL ergo nunc damnationis est ijs qui sunt in CHRISTO IESV, qui non secundum carnē ambulant. Lex enim spiritus vitæ in CHRISTO IESV, liberauit me à lege peccati, & mortis.)

EXPLANATIO.

1. *NIHIL ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu.)* Ex illa iucunda & gratissima responsione aduersus tyrannidem carnis datam, nempè, gratia Dei liberabit me de corpore mortis huius, colligit nūc hanc etiā gratissimam pariterq; verissimam sententiam dicens, (*nihil ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu.*) quid enim damni euenire potest ei, qui adhæret virtuti Dei, quæ Christus est? nocere huiusmodi tenebræ non poterunt, quia lux est: nec mors, quia vita est: nec malum aliquod, quia sūmum bonum est Christus cui adhæret. Adhærere ergo Christo bonum est, quia (*nihil damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu.*) In ipso autem sumus per gratiam ipsius, quam habemus per fidē & sacramentum, & quanuis nonnullæ etiam reliquiæ pristinæ seruituris, resident adhuc in nobis Christianis, tamē eas pio studio superabimus, neque pertrahemur nolentes, ad graue crimen vllum, ob quod damnari mereamur, qui semel Iesu Christo per fidem, ac baptismum sumus insiti. Non enim alijs nisi Christianis contingit tantum beneficiū, qui in ipso sumus sicut palmites in vite, in qua qui non manserit, non poterit ferre fructum charitatis.

2. *NVNC.)* Hæc particula insinuat eminentem differentiam inter vtrumq; tempus, scil. antiquæ & nouæ legis. Tēpore enim veteris legis, vbi tantùm erat fides Christi venturi, eademq; tūc exilis, passiones peccatorum, occasione legis iubentis, & non adiuuantis, exardebant, peccatumq; per mandatū, reos plurimos faciebat, atque adeò indies acriori damnationi obnoxios reddebat. (*Nunc*) verò tempore Euangelij, per Spiritum sanctum in nos abundè effusum, & si prælium inter carnem & mentem nostram adhuc perduret, nihil tamen damnationis (quantum ad ipsam Euangelij gratiam attinet) euenire potest Christianis, ipsis inuitis. Est enim illis Christus Dominus à dextris ne cōmoueantur. Psal. Robustiores itaque & potentiores sunt homines sub Euangelio, quàm erant olim sub antiqua lege, vtpotè qui potentiorem, & copiosiorem gratiam per plura sacramenta accipiūt hi, quàm illi acceperunt, atque adeò maiori condemnatione digni erimus Christiani, si post tot auxilia diuinitus nobis concessa, superari à carne nos permiserimus. Licèt non negamus quàmplures antiquorum patrū, eximia tunc in mundo floruisse sanctitate, hoc tamen non proueniebat illis virtute sacramentorum, quia non conferebant gratiam, sed ex singulari priuilegio Dei, per eximiam eorum fidem. Nec erant propterea omnino liberi à damnatione, cum esset illis adhuc clausa, regni cœlorum ianua, interimq; relegarentur in limbum, vbi cum silentio præstolarentur salutare Dei, idest, Christum, qui persoluens debiti prætium, omnibus regni aditum panderet. Quamobrem liberatio à damnatione, his Christi temporibus omnino consummata est.

3. *QVI non secundum carnē ambulant.)* Exhortatur hoc verbo segnes ac desides Christianos, ne tantùm nomine Christiano glorientur: parū enim prodest Christianum nomine tenus esse, nisi res nomini respondeat. Non satis est incorporatum esse Christo per fidē, nisi fides sit formata charitate, quæ dicitur fides viua, quoniam ille qui fide mortua adhæret Christo, membrum est mortuum, quod tanquam putridum excidetur, & in inferno cum epulone sepe-

sepelietur. Opus igitur est, qui semel Christo per fidem & sacramentum copulati sunt, (*non secundum carnem ambulare*,) hoc est, non exhibere membra sua, arma iniquitatis ad iniquitatem, nec secundum carnis concupiscentiam carnaliter viuere, sed potius carnẽ suã crucifigere cum vitijs & concupiscẽtijs, gratiæ Dei acquiescere, conuersariq; inter homines, secundum spiritum Dei viuentis.

Tho. ¶ Occasionem hinc errandi sumpserũt quidam, vt ait S. Tho. existimãtes omnem concupiscentiæ motum, etiam rationem præuenientem, in infidelibus esse mortale crimen, ex eo quod nõ sunt in Christo Iesu, & secundum carnem ambulant, quod est seruire legi peccati, atque adeò obnoxij sunt damnationi. Hi tamen omnino falluntur, quia naturales motus vt nullam habent rationem voluntarij, ita neque vllam habere possunt rationem peccati, adeò annexum innatumque peccato est, vt sit voluntarium. Deinde, si in infidelibus huiusmodi motus cõcupiscentiæ essent peccata, multo magis in Christianis qui præsidijs cœlestibus multis sunt præditi, ad deprimendum & præscindendũ eos, sed hoc est falsum, cum Apostolus dicat, (*nihil damnationis esse ijs, qui sunt in Christo Iesu.*) Tertiò, ambulare secundum carnem, non est seruire legi peccati per carneos naturæ insultus citra voluntarium assensum, quia hoc non est damnabile: sed voluntariè obsequi carni, idest, concupiscentijs eius, & sic ea duce progredi in hoc mundo, est secũdum carnem ambulare, & hoc est damnabile: quia prudentia carnis, inimica est Deo. Quartò, opera infidelium quæ genere suo sunt bona, & carent iniquo fine prauaq; circunstantia, eo tantum quòd fiant extra fidem, non sunt peccata, veluti parentes colere, amicis seruare fidem &c. Animus igitur Pauli in hoc loco, in id solum videtur tendere, vt doceat nos, eos qui per fidem viuam non sunt in Christo Iesu, liberos non esse à damnatione. Tum, quia facile vincuntur à carnis concupiscentijs, tum etiam, quia pro eis damnabuntur æternis cruciatibus.

¶ Aduersus hanc doctrinam, insurgũt phrenetici Lutherani, contendentes, vt tradit quidam egregius doctor, motus concupiscentiæ adeò indelebilia esse peccata in nobis, vt neque per baptismũ, neque per aliud quoduis sacramentũ remittantur, sed hoc potiùs effici per fidem, vt non imputentur. Quam quidem amentiam confundit Apostolus, dum ait, (*nihil damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu,*) sed econtrà instant hæretici dicentes, Apostolum non dixisse, nihil peccati est, sed (*nihil damnationis.*) Quasi actus concupiscentiæ, peccatum sit damnatione dignum, sed in viro iusto non damnatur, quia per fidem non imputatur. Cauillus est hæreticorum proprius, stultitia & malitia plenus, æquitati Dei valde contrarius. Nam qui fieri potest, manere in homine peccatum damnatione dignum, & quod ab æquissimo Deo non damnetur, cum odio sit Deo simul impius & impietas? Facit omnino contra veritatem Christianam, hæc stulta & impia sentẽtia. Vera enim, per sacrum baptisma, fit remissio peccatorum, vera cõtingit sanctitas, vera libertas, vera spiritus renouatio. Ait enim Christus Dei filius, pater, sanctifica eos in veritate, sermo tuus veritas est. Et iterum, Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Et ad Eph. Paulus, Renouamini, inquit, in iustitia, & sanctitate veritatis. Sed si peccatum in nobis vere relinqueretur, profectò, non vera sed ficta esset sanctificatio, liberatio, & spiritus renouatio. Abeant ergo perfidi & stulti hæretici, qui non pro veritate, sed pro suo palato metiũtur sibi omnia.

Soto. Ioa. 17. Ioa. 8. Eph.

4. *LEX enĩ Spiritus vitæ in CHRISTO IESU, liberauit me à lege peccati, & mortis.*) Ostendit quonammodo Christiani sint liberi ab omni dãnatione & incommodo, quod ex peccato contingit, dicens, (*lex enim spiritus vitæ, &c.*) hæc est lex Euangelica, per quam est vera libertas, pax & securitas, salus & vita, diui-

diuitiæ & scientia, honor & sapientia, & omnium virtutum consummatio. Dicitur per excellentiam (*lex spiritus,*) quia non solùm, veluti lex Moysi, à Spiritu sancto data est, vnde & illa quoque spiritualis dicitur, verumetiam quia omnibus eam suscipientibus, Spiritum sanctum abundè impertitur. Deinde, quia non in tabulis lapideis sicut lex Moysi, nec atramento aliquo, sed in tabulis cordis carnalibus, spiritu Dei viui scripta est, iuxta illud, Dabo legem meã in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam. Præterea, non per hominem purum sicut lex vetus per Moysem, magnæ sanctitatis virum & Prophetam data est, sed per Iesum Christum Deum verum & hominem, de Spiritu sancto conceptum, & ex Virgine pura atque sanctissima natum. Hic docuit & docet legem suam quam tulit. Vnus est enim magister noster Christus, à cuius ore pendebant auditores, & mirabantur eo quod doceret, non sicut scribæ, & pharisæi, sed sicut potestatem habẽs, spiritumq; suum fundebat in cordibus credentium, vt faterentur credẽtes, verba eius esse vitæ æternæ. Hanc eandẽ Spiritus sancti potestatem concessit Apostolis suis, quibus ideò sedere in ciuitate iussit, donec induerentur virtute ex alto, ne humana facultate crederentur prædicare. Et alibi, Sicut misit me viuens Pater, & ego mitto vos, idest, cũ eadem authoritate & potentia, Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remissa erunt. Item, quia fauore Spiritus sancti, qui in lege noua conceditur, implet illa intentionem legislatoris, melius quàm lex vetus, & quàm omnis lex humana: intentio autem legislatoris, iuxta Philosophũ est, ciues facere bonos, & hoc lex vetus & humana faciunt tantùm notificando quid fieri debeat, nam per legem cognitio peccati: sed Spiritus sanctus Christianam mentem inhabitans, non solùm docet quid opporteat fieri, intelectum illuminando deagendis, sed etiam affectum inclinat ad rectè agendum: de vtroque enim est illud, Paraclitus autẽ Spiritus sanctus quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcunque dixero vobis. Ad hæc, fides quæ per charitatem operatur, donum q; Spiritus sancti dicitur, est nobis Christianis pro vera lege, dum interius docet de agendis, iuxta illud, Vnctio docebit vos de omnibus: & inclinat affectum ad agendũ, iuxta illud Pauli, Charitas Christi vrget nos. Denique in lege noua multa sunt sacramenta per Spiritum sanctum ordinata, per quæ sicut per quosdam aquæductus, gratia Dei, merito passionis Christi, deriuatur ad nos. Quod sanè non fuit olim, tempore legis veteris, quæ in ceremonijs non viuificantibus, ferè tota erat posita. Nec refert quod circuncisio Abrahæ, ante legem, tradita, culpam originalẽ deleret eam suscipienti: quia hoc non erat virtute ipsius circuncisionis, sed fidei ad circũcisionem aplicatæ. Nullum enim sacramentum veteris legis, iuxta D.Tho. ex opere operato gratiam conferebat, sicut nostra conferunt sacramenta. Nec fuit aliquod sacramentum, per quod gratia habita augeretur, aut amissa recuperaretur, aut contra carnẽ infestantem spiritum, preberetur. Non negamus tamen quod eadem fidei aplicatio, etiam nunc est necessaria ad sacramenta nouæ legis, sicut fuit olim ad vetera, vt illius merito conferatur nobis gratia, sicut conferebatur antiquis: nam sine fide, ait Paulus, impossibile est placere Deo. Verum est hoc. At verò, præter gratiam, quæ fidei merito confertur, est & gratia quæ virtute sacramenti impenditur, quæ proinde sacramentalis meritò dici potest. Sacramenta autem vetera, erãt protestationes fidei Christi venturi, ideò non ex se, sed ex fide quã protestabantur, gratiam conferebant. Sed sacramenta nouæ legis, & sunt protestationes fidei Christi iam passi, & sunt instrumenta passionis eius, & veluti canales per quos sanguis Christi permeans, spiritualem nobis gratiam subministrat. Suscipienti enim Eucharistiã spiritualiter simul & sacramentaliter, plus gratiæ contingit, quàm ei qui spiritualiter tantùm cõmunicat. Et cõtrito

&

2.C.3. Hier.31. Ioa.6.et 20. 8.Ethi. Ioa.14. Gal.5. 1.Io.2. 2.C.5. Tho. Heb.11.

& confeſſo, plusquàm contrito ſolum, propter gratiam quæ ex vi ſacramenti confertur.

His igitur de cauſis, lex Euangelica, nô ſolùm ſpiritualis, ſed lex ſpiritus per excellentiam quoque dicitur. Et addit (*vitæ,*) quia ſicut ſpiritus naturalis facit vitam naturæ, ita ſpiritus diuinus facit vitam gratiæ, hoc eſt, vitam cœleſtem & diuinã, qualis fuit vita ipſiusmet Pauli. Nam cum ſpiritus ſit qui viuificat, ipſe viuificauit Paulum, qui dicebat, Viuo ego, iam non ego. Nam ex Saulo turbulento, fecit Paulum gratũ & manſuetum, humilem & quietum, ſapientem valde atque diuinum, vas electũ dulciſsimi ſui nominis, quod vtiq; per vniuerſum portauit orbem, oſtendens illud gentibus & Regibus, & filijs Iſrael. Raptusq; cum eſſet, in principio ſuæ conuerſionis, vſque ad tertium cœlum & paradiſum, audiſſetq; ibi arcana verba quæ non licet homini loqui, iam deinceps cœpit mundum contemnere, quem propter amorem Chriſti, reputabat vt crucifixum, & bona illius tamquam ſtercora, & in hac peregrinatione ſolo corpore conſtitutus, cogitatione & auiditate in illa æterna patria conuerſatus eſt, vt ipſe fatebatur dicens, conuerſatio noſtra in cœlis eſt. *Ioa. 8.*

5. *IN CHRISTO IESV.*) Hoc addit, quia Spiritus ſanctus non datur, niſi his qui ſunt in Chriſto Ieſu. Nam quemadmodũ ſpiritus naturalis, vt ait S. Tho. non peruenit ad membrum, quod non habet cõnexionẽ ad caput, ita Spiritus ſanctus nõ peruenit ad hominem qui non eſt capiti Chriſto coniũctus: procedit enim Spiritus ſanctus à Chriſto, ſicut à Patre: eſt etiã Chriſtus vita, & fons vitæ. Ergo qui manet in Chriſto, viuit in ipſo, & per ipſum, & habet ſpiritum Chriſti in ſeipſo. Cognoſcebat hoc beatus Paulus, cum ad verba proximè dicta addidit, Viuit verò in me Chriſtus. Et idem, an experimentum quæritis, eius qui in me loquitur Chriſtus. Et beatus Euangeliſta Ioánes, In hoc ſcimus, inquit, quod ipſe manet in nobis, quia de ſpiritu ſuo dedit nobis. Vides pie Lector quomodo tantorum Apoſtolorum teſtimonio, vita Chriſtiana & ſpiritualis, ſit ſignum certũ habitationis & manſionis Chriſti in nobis, quinimo & ab ipſo Domino, idem habemus teſtimonium, dum amicis ſuis promittit amorem Patris, viſitationem vtriusq;, atque eandem manſionem, dicens, Si quis diligit me, Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. *Tho.* *Ioa.* *Pſal.* *Gal.* *Ioa. 14.*

6. *Liberauit me à lege peccati, & mortis.*) Agnoſce ò Chriſtiane, à quo iugo, & onere, & à quo periculo, lex Chriſti ſanctiſsima, & potentiſsima te liberauerit, nimirùm à lege peccati & mortis. Ante profeſsionem Euangelij, ideſt, ante baptiſmum, per quem hanc legem ſpiritus profitemur, eramus natura filij iræ, obnoxij ſeruituti peccati & mortis, horumq; legibus in omnimodam perditionem ducebamur tamquam excæcati. Accedente autẽ lege ſpiritus quæ ignea eſt, peccatum & mors perierunt à facie eius, & ſicut cæra fluit à facie ignis, ſic deceſſerunt à nobis amentiæ noſtræ Chriſtianis factis. Homo verò infidelis, ſuum carnis appetitum habet pro lege, huic ſubijcitur & obtemperat præcipienti adulteria, furta, homicidia, mẽdacia, falſa teſtimonia, periuria, & alia huiuſmodi flagitia. Comes legis peccati, eſt lex mortis. Nam qui talia agunt digni ſunt morte, non ſolùm temporali, ſed etiam æterna, quæ eſt mors ſecunda, nec ſolùm qui ea faciunt, ſed & qui conſentiunt facientibus. Has tamen leges deſtruxit lex ſpiritus vitæ, hauriens aquas de fontibus Saluatoris, hoc eſt, remedia ſalutifera multiformis gratiæ Dei ex ſeptem Eccleſiæ ſacramentis, quæ fontes dicuntur Saluatoris, dũ per illa, aduerſus carnis & peccati tyrannidem, & contra legem mortis, remedia ſalutis accipimus. In baptiſmo enim liberati ſumus ab his legibus acerbis, vt iam non peccemus, ſi volumus, neque moriamur in æternũ, morte ſcil. ſecunda. Nam priori morti temporali, omnes ſumus obnoxij, cum ſpe *Pſal.* *Apoc.* *Rom. 1.*

tamen certa resurgendi ad immortalitatem. Per quam legem? Per legem spiritus quæ hoc promittit omnibus in Christo morientibus. *(Lex igitur spiritus vitæ, liberauit me à lege peccati, & mortis,)* me qui per sacrum baptisma, membrum Christi sum factus, me qui Christianè viuo, & innocentiam vitæ cõseruo. Nam ad vomitum sicut canis reuertor, hoc est, ad vitam pristinam gẽtilitatis, si me iterum sub legibus peccati & mortis constituo. Sed nec ad hoc tamen remedium deesse potest in sanctissima lege spiritus. Quoniam est pœnitentia, medicina relapsis aptissima, est Christus benignus Dominus, ad ostium mentis nostræ pulsans, cui, si quis apperuerit ianuam cordis sui, intrabit ad eum, & cenabit cum illo, cenam nimirum admirabilis iocũditatis.

Apoc.

Attendant cuncti fideles ad legẽ quam semel professi sunt, & secundum eam agant, metientes per eam officia,& cũcta opera sua. Non est lex corporis,nõ carnis,non mundi, sed spiritus est lex. Vita igitur Christiani, non mundana, nec carnalis,nec corporalis debet esse, sed tota spiritualis. Nam queãdmodũ qui amoris legi subijcitur, semper amare debet: sic,qui legem spiritus profitetur, debet semper spiritualiter viuere, ad spiritum,& ad bona spiritualia & cœlestia, cogitationes, verba, & opera cũcta referendo. Non enim contemplari debent Christiani quæ videntur, sed quæ non videntur, quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ non videntur æterna, inquit Paulus. Abeant ergo mũdus & eius comites, animæ nostræ hostes acerrimi,abeant cum suis falsis promissis, & fœdis voluptatibus. Christianus enim homo, regnum Dei habet intra seipsum, cœlestium vtique gaudiorum vera iocunditate & lætitia plenũ. Habet manna absconditum, quod nemo nouit, nisi qui accipit.

Apoc.

7. *NAM quod impossibile erat legi, in quo infirmatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.)* Assignat causas vnde lex spiritus, siue Euangelica obtinuit facultatem liberandi à lege peccati & mortis: hæ nimirum sunt, Christi incarnatio & passio, cuius instrumenta vitæ sunt septem Ecclesiæ sacramenta, per quæ, veluti per quosdam aquæductus, vt dictum est,profluit sanguis Christi, hoc est, virtus eius, & impertitur nobis auxilia cœlestia aduersus omne peccatum & legem eius. Hoc autem tanto bono carebat lex vetus & eius sacramenta, quia Christus nondũ erat natus, nec passus: effectus enim non possunt præcedere suam causam efficientem. Vnde ait, *(Nam quod impossibile erat legi)* scriptæ, *(in quo,)* idest, ea parte qua *(infirmabatur per carnem,)* idest, per carnis incursiones & pugnas infestata, infirma & imbecillis reddebatur, & impediebatur ne præstare homo posset quod volebat, sed id quod nolebat faceret. Hanc verò legis impossibilitatem, *(Deus)* sua infinita bonitate & prouidentia, impleuit *(mittens filium suum)* verum & consubstantialẽ, & licet ab omni prorsus peccati contagio alienum, tamen *(in similitudinem carnis peccati,)* idest, eadem indutum carne,qua cæteri peccatores induti sũt. Communem enim hominum naturam assumpsit, & inter peccatores,ceu peccator versatus est, imo inter facinorosos, vt facinorosus crucifixus est. Atq; ita per filium suum, factum velut hostiam pro peccato, *(damnauit peccatum de peccato,)* idest, ex virtute passionis Christi & mortis, quæ peccatum dicitur, tùm propter similitudinem, tùm quia hostia pro peccato, in Scriptura peccatum dicitur. *(de peccato,* inquam,*)* idest,per passionem & mortem Christi, *(damnauit,)* idest, destruxit, expiauitq; quoad culpam, *(peccatum quod erat in carne)* nostra, quasi viuens, vel *(damnauit,)* idest, debilitauit *(peccatum,)* idest, fomitem peccati in carne nostra, *(vt iustificatio legis,)* idest, iustitia quã lex promittebat, & quam ex lege aliqui spectabant, & quam lex per se conferre

non

non poterat, (*impleretur,*) ideſt, perficeretur (*in nobis,*) exiſtentibus in Christo Ieſu, & à gentibus ſub eius ſanctiſſima ſpiritus lege (*qui non ſecundum carnem ambulamus,*) ideſt, qui non ſecundum carnis deſideria, concupiſcentiæ adhærentes, neque in carnalibus veteris legis obſeruantijs viuimus, (*ſed ſecundum ſpiritum,*)ſcil. ambulamus, ideſt, in veritate, & libertate ſpiritus, ſpiritualiter conuerſamur, non ſequentes concupiſcentias carnis, ſed inſtinctum Spiritus ſancti, quod propriè eſt ſecundū ſpiritum ambulare.

8. *Quod impoſsibile erat legi.*) Non inquit legem fuiſſe malam, ſed imbecillam, infirmamq; & inefficacem, & ad ſaluandum inualidam, & hoc, non ratione ipſius legis, quæ de ſe bona & æqua erat & ſancta, ſed ratione carnis ei contradicentis. Vnde dicit.

9. *IN quo infirmabatur per carnem.*) Conuenit cum ea ſententia, quam alibi dixit, Cum eſſemus in carne, paſsiones peccatorum quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris. Itaq; lex per carnem, inualidior: caro per legem, occaſionaliter fortior reddebatur. Hinc nimirùm proueniebat, quod lex non opem ferebat ad operandum quod præcipiebat, non ſolùm quoad iuſtitiam apud Deum, ad quam nec in ſtatu naturæ integræ, viribus naturæ ſufficiebat homo, (cum iuſtificationis natura exuperet omnem ſenſum, & omnem virtutem creaturarum, vnde niſi per gratiam, hoc eſt, per ſingulare Dei auxilium, nemo poteſt iuſtificari apud Deum,) ſed etiam quoad ſubſtantiam operum, ad quæ per donum illud originalis iuſtitiæ, ſufficiebat quidem homo in ſtatu innocentiæ, tamen in ſtatu peccati, minimè poteſt etiam quoad ſubſtantiam operis, totam legem implere, ratione carnis contradicentis, & impedientis.

10. *DEVS filium ſuum mittens, in ſimilitudinem carnis peccati.*) Prouidentiam, auiditatem, & charitatem Dei, circa hominum ſalutem conſidera. Sic enī Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret: & non quidem vtcunque dedit, ſed (*in ſimilitudinem carnis peccati,*) ideſt, indutum carne eiuſdem ſecundum veritatem naturæ cum carne noſtra peccato ſubdita, quanuis eſſet eius caro benedicta, peccatoq; minimè ſubdita, & ipſe eſſet innocentiæ Pater.

11. *Filium ſuum.*) Non adoptiuum, ſed naturalem, vnigenitum, eiuſdemq; ſecum ſubſtantiæ ſignificat, idcirco non creauit aut condidit, ſed miſit, ideò inquit, (*mittens,*) nam qui ſecū erat coeternus, eundem ad nos delegauit, non vt eſſet, vbi non fuerat, cum ipſe impleret omnia, & ſit ſuper omnia, & in omnibus & vbique. In mundo enim erat, & mundus per ipſum factus eſt. Ioa. 1. Sed vt manifeſte appareret, vbi inuiſibili erat modo.

12. *Mittens.*) Duo ſignificat, miſsio, primo quidem proceſsionem, & hac ratione ſoli Patri conuenit Filiū mittere, à quo & genitus eſt: ſicuti Patri & Filio Spiritum ſanctum, qui ab vtroq; ſpiratur, & procedit. Deinde, ſignificat opus extrà in termino, quod quidem effectus eſt DEI, ea ratione qua eſt in trinitate vnus. Vbi ergo dicit, quod Deus miſit filium ſuum, nominatione Dei, Patrem inteligit, ad quem filius refertur.

13. *IN ſimilitudinem carnis peccati.*) Hebraiſmus eſt, caro peccati, pro caro peccatrix, vel caro peccato obnoxia, ſicuti vas electionis, vas electum: filius perditionis, filius perditus: filij iræ, filij obnoxij iræ. Nec ait præciſè, (*in ſimilitudinem carnis,*) nam verbum, non per ſimilitudinem, ſed verè caro factū eſt, in qua & verè reſurrexit, prout ipſe etiam teſtatur dicens, Palpate & videte, Luc. 24. ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me videtis habere. Aduerſus quam veritatem, exorta poſtmodum fuit, Manichæorum blaſphemia, de Christi corpore phantaſtico: ſed ait, (*in ſimilitu-*

dinem carnis peccati,) quod neque contraxit, nec fecit, nec nouit, nec inuetus est dolus in ore eius, veluti de Spiritu sancto conceptus, & sic in innocentia sua ingressus est mundum. Assumpsit autem vltrò carnem peccatrici similem, in eo quod erat passibilis sicut caro peccatorũ. Nam verè infirmitates nostras
Isai. portauit, langoresq; tulit, quos nos in pœnam peccati necessariò patimur. Nã caro hominis ante peccatum, passioni subiecta non erat. Ad infinitam verò eius misericordiam pertinebat huiusmodi carnem, & non aliam assumere, quia, vt inquit Paulus, debuit per omnia fra-
Heb. 2. tribus assimilari, vt misericors fieret. Quin & summam eius iustitiam vnà cum misericordia, debemus in Christo considerare. Cum enim potuisset incõprehensibilem misericordiæ suæ largitatem ostendere, dando veniam generi humano absque vllo actu perfectæ satisfactionis, hoc tamen non fecit, quia non decebat Deum sic facere, idcirco assumpsit creatam naturam, vt ad iustum satisfaceret.

¶ Dici tamen non debet, vt quidã volunt, quod Christus venit sub specie carnis peccato obnoxiæ, nam in sacramento Altaris venit vtique sub specie panis, licet naturam panis ipse non assumat: at verò in mundum venit in similitudinem carnis peccati, quod quidem significat, veram eandemq; naturam assumpsisse, quæ in nobis est peccatrix.

14. *ET de peccato damnauit peccatum.)* Coniunctio, et, redundare videtur in hoc loco, ablata enim illa, cõgruentius iunguntur hæc verba cum præcedenti participio, *(mittens,)* cæterum sententia hæc, emphasim habet, & repetitur ab Apostolo sæpius alijs in locis, licet alijs
2. C. 5. verbis, vt ibi, Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis Deus fecit pecca-
Gal. 3. tum. Et ibi, Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Sumitur autem hîc peccatum
lib. 3. c. 6 priori loco, iuxta meliorem Aug. expo
cõt. duas sitionem, pro ipsa Christi humanitate,
ep. Pela. & est expositio illius quod dixerat, *(in similitudinem carnis peccati,)* vt *(de peccato,)* idem sit quod de eadem humanitate, peccatrici, simili *(damnauit peccatum,)* eo quod rerum similitudines, nominibus earundem rerum nuncupari solent, quarum sunt similitudines: sicuti Cæsaris imago, Cæsar nominatur, *(de peccato)* igitur, idest, de carne, seu per carnem quam induerat, speciem gerentem peccati.

¶ Est autem Apostoli animus, mirabilem Dei potentiam, atque inefabilem sapientiam vbique magnificare, prout facit in hoc loco, ostendens ordinem pulcherrimum, quem in mundi reparatione Deus seruauerit, vtens remedijs quæ essent, quantum possibilitas ferret, morbis simillima. Filius enim Dei carne nostra indutus, recepit in se veluti peccati personam, vt peccatum, peccati specie conuinceret, destrueret, & aboleret, factus hostia pro nostris cõmissis: atque ita moriens secundum carnem assumptam, mortem subegit quæ nobis per carnis affectus, & legem carnalem dominabatur. Mirus profectò redemptionis ordo. Homo hominem redemit, carne saluauit carnem, mortem moriendo destruxit, & vitam resurgendo reparauit.

15. *Damnauit peccatum.)* Rectum Dei iudicium aduersus peccatum consideremus, pulchrum quidem visu, & dignũ auditu. Non enim solùm robore & potentia deleuit Deus peccatum, sed æquissima iustitiæ ratione ipsum inuadens exterminauit. Inobedientia nimirum Adæ, in quo tota eius posteritas peccauit, cum cæteris culpis, quæ ex hac radice pullularunt, in iudiciũ Dei quasi adducta, comparataq; ad obediẽtiam Christi, per quam Patri bene cõplacuit, sicut ille displicuit per illam, quasi lata sententia, Deus peccatum damnauit, & cum eo princeps mundi huius eiectus est foras, vt iam nullum principatum habeat in orbe. Christus verò, merito crucis suæ, omnia traxit ad seipsum, vt essent sua, licet iure naturali iam erant sua, vtpotè per quem facta sunt omnia. Et de hoc quidẽ iure *Cirys.*
meri-

meritorio sumendum est illud, quod post resurrectionem suam dixit, Data
Ioa. est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Et illud, Postula à me, scil. meri-
Psal. to passionis tuæ, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, &c. de iure naturali, est illud, Tui sunt cœli, & tua est terra, &c. Itaque Deus ad quem summa pertinet authoritas, & quatenus vnus est in trinitate, nam opera trinitatis indiuisa sunt extrà, licet Patri attribuatur omnipotentia, (*damnauit peccatum,*) per Christi meritum, qui secundũ quod homo, mortalis erat, ac proinde competit illi meritum. Nam Deus, nisi in natura creata, mereri non potest, sicut nec pati. Vtrumque ergo inuenitur in hoc pulcherrimo iudicio, & summa authoritas in Deo, & summum meritum in homine. At verò, nomine causæ, pariter accipitur effectus. Nam sicut dãnatio in reo, est causa suspendij: ita cũ inquit Paulus, (*damnauit*,) intelige quod damnatum interemit peccatum, exterminauitq; illud quoad culpam, sed debilitauit quoad fomitem carnis, quem non prorsus extinxit, sed partim reliquit ad exercitationem virtutis, nam virtus, ait Dominus, in infirmitate perficitur.

16. *IN carne.*) Expositio est illius quod dixit (*de peccato,*) vt si quæras, quonammodo, ô diuine Apostole, Deus de peccato damnauit peccatum, quid tibi vis dicere, de peccato? Et ipse respondeat, (*de peccato,*) idest, in carne, quam propter similitudinem quam habet ad carnem nostram peccatricem, peccatum dico. Quadrat cum expositione Aug. qui propter eandem rationem, Christi humanitatẽ vocauit peccatum. Apostolus verò sumit partem pro toto, scil. carnem pro humanitate. In Christi igitur carne benedicta, patratum est hoc horribile iudicium, ibi percussum & occisum est peccatum, ibi interfectæ sunt inimicitiæ, quæ scilicet erant inter Deũ & hominem, vt inquit
Eph. 2. ad Ephes. Paulus. Vel (*in carne*) scilic. nostra, debilitauit &c. vt suprà expositum est. Ante mortem enim Christi, validissimus erat fomes ad perpetrandum mala, nunc verò imbecillis est valde, & nobis inuitis nihil omnino potest.

17. *VT iustificatio legis impleretur in nobis.*) Sicuti nux sub cortice nucleum, continebat lex Moysi iustificationem, quæ est bonitas hominis apud Deum, & puritas quædam animi absque peccato. Hanc autem, repugnante carnali consuetudine, præstare non potuit lex, (cuius contrarium falsò sibi persuaserant Iudæi) Christus verò, omne abstulit impedimentum, vt facilè qui velit, gratia sua possit iustificari, dum peccatum dãnauit de peccato, hoc est, postquàm homo & pro hominibus mortuus est. Fructus enim incarnationis & passionis Christi, est nostra iustificatio, quę per nouam legem impenditur nobis. Et signanter dicit, (*perficeretur*) vt excellentiam Euangelij supra legem ostẽderet. Nam in Epistola ad Hebræos di- *Heb. 7.*
cit, quod nihil ad perfectum adduxit lex: de Euangelio autẽ iam dixit, quod lex spiritus vitæ, liberauit me à lege peccati & mortis.

18. *QVI non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulamus*) Non satis est ad veram iustitiam obtinendam, legem spiritus profiteri, nisi spiritualiter viuas. Non satis est ad salutẽ, Christianum modo dici, nisi Christianam vitam agas. Ille verè est iustus, qui non iuxta legis literam, Iudæorum more, sed iuxta spiritum legis viuit, velut in Christo renatus. Ille denique saluus erit, qui exemplo Christi, carnem suam crucifixerit & mortificauerit cum vitijs & concupiscentijs. Ecce vides quàm lõge distent inter se lex vetus & noua, Iudæi & Christiani: illa per occasionem gignebat iram, hæc iustitiam veram: in illis vmbra quædam iustitiæ deliniata fuit, in his vera perfectaq; pietas absoluta est, per Iesum Christum dominum nostrum.

19. *QVI enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò secundũ spiritum sunt, quæ sunt spiritus sentiunt.*

Studia humana declarant manifestè qualis vnusquisq; homo sit. Nam homo, vt ait Hiero. ex spiritu & carne cōstructus est: quando carnalia agit, totus caro dicitur: quando spiritualia, totus spiritus appellatur. Vnaquæq; enim substantia, cum eadem alteram in suā ditionem erigit, & vim quodammodo propriam, & nomen amittit, nam singulæ cognata sibi, & vicina desiderant, hæc Hiero. Cum igitur Paulus dixisset iustificationem legis pertinere ad Christianos qui ambulant secundum spiritum, & non secundum carnem, ponit nunc signa vtriusq; vitæ, carnalis scil. & spiritualis, dicens, *(qui enim secundum carnem sunt,)* idest, carnales homines, *(quæ carnis sunt sapiunt,)* idest, carnalia sunt illis cordi, & sectantur, quales sunt qui in veteri Iudaismo adhuc perseuerant. *(qui verò secundum spiritum,)* idest, spirituales *(sunt)* quæ sunt spiritus *(sentiunt,)* idest, amant, neglectisque his quæ ad carnem pertinent, ad ea quæ sunt spiritus, affectu rapiūtur: nam talia cuique curæ sunt, qualis est ipse. Huiusmodi sunt qui Christo per baptismum insiti, seruant fidem & charitatem ipsius. Apud D. Tho. sapere quæ sunt carnis, est aprobare & iudicare bona esse quæ sunt secundum carnem, in quo sensu accipitur illud, Non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominū. Et illud, Sapientes sunt, vt facerent mala. Sentire autem quæ sunt spiritus, est habere rectum sensum in spiritualibus, vnde qui Spiritum sanctum habent ducem, rectè quidem sentiunt de veris bonis spiritualibus cœlestibus & æternis. Nam iuxta Philosophum, qualis vnusquisque est, talis finis videtur ei. Ergo, ille, cuius animus indutus est habitu malitiæ, vel bonitatis existimat de fine, secundum exigentiam illius habitus.

Hiero. | Tho. | Mat. 16

20. *NAM prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita & pax.)* Quod dixerat sapere secundum carnē, dicit nunc prudentiam carnis: & quod dixerat sentire ea quæ sunt spiritus, vocat nunc prudentiam spiritus. Hæ longe inter se distant, diuersorum enim effectuum sunt causæ. *(Nam prudentia carnis mors est,)* idest, causa mortis. *(prudentia autem spiritus, vita & pax.)* idest, causa vitæ & pacis, vbi nomen effectus tribuitur causæ, eo loquendi modo, quo dicimus linguam Latinam, non membrum oris, sed orationem eius: & concupiscentiam dicimus peccatum, & peccatum mortem, sic prudentia carnis dicitur mors, quia est causa mortis. Et cum sentire secundum spiritum, sit operari opera vitæ, & hoc sit prudentia spiritus, fit, vt prudentia spiritus, sit vita & pax, idest, causa vitæ & pacis. Nō autem dicit, caro, mors: sed prudentia carnis, idest, astutia, vel versutia, quā alibi Paulus vocat stultitiā apud Deū, qualis est, vt ait Hiero. malo vicem referre: talis ergo prudentia mortem parit, scil. æternam, transgrediendo præceptum. Prudentia verò spiritus, in præsenti pacem habet non reddendo vicē, & vitam in futuro.

Aug. Ps. 34. | Hiero.

¶ Prudentia, vt ait Hiero. à prouidendo dicta est, & est, iuxta Philosophum, recta ratio rerum agibiliū, quod ideò nomen, propriè competit prudentiæ spiritus: sed per translationem, etiam Astutia vel versutia dicitur prudentia. Est autem veræ prudentiæ triplex munus, nempè, vt supposita recta intentione finis, qui est sicut principium in agēdis: quod necessariò supponit prudētia, sicut & ratio speculatiua præsuponit principia ex quibus demonstrat: Supposito itaque fine, rectè & solerter cōsultat de agendis: deinde, rectè iudicat de consultis, eligens quod melius est: quo electo, citò & constanter præcipit quæ agenda sunt. Vnde Prouerbium elegantissimum, *Festina lente.* Lentè quidem in consilio, festina in imperio. Qua sententia vti deberent cūcti mortales, illi maxime, qui curam gerunt administrandæ Reipub.. Rectam autem finis intentionem, virtutes aliæ morales, quæ sunt in affectu, faciunt. Temperatus enim proponit temperatè viuere, & fortis strenuè agere, & iustus iustè. Prudentia verò circa media versatur, vnde colligit Arist. veram pruden-

Hiero. 6. Eth. | Philos.

tiam

tiam habere cõnexionem cum omnibus virtutibus. Nam qui non est bene affectus circa fines omnium virtutum, nequit de illis rectum ferre iudicium, atque adeò neque prudentia vigere. Prudentia tamen carnis supposito pro fine, carnis delectabile, consiliatur, iudicat, & præcipit ea quæ ad hunc finẽ pertinẽt: vnde (*talis prudentia est mors*,) idest, causa mortis æternæ, nam qui seminat in carne, inquit Paulus, de carne & metet corruptionem. Prudentia verò spiritus, supposito fine spirituali, pari modo, consiliatur, iudicat & præcipit, quæ ad talem finem spectant, vnde ipsa est causa vitæ gratiæ & gloriæ. Nam qui seminat in spiritu, ait idem Apostolus, de spiritu & metet vitam æternam. Et est causa pacis, contra homines sensuales, qui arbitrantur suis expletis desiderijs, pace frui, iustos autem calamitatibus huius mundi attritos, & persecutionibus oppressos, illa carere, cum tamen contrà, se res habeat. Est quidẽ pax vera, fructus optimus spiritus, iuxta illud, Fructus autem spiritus, charitas, gaudium, pax: quo fructu omnes & soli amici Dei fruuntur, iuxta illud Psal. Pax multa diligẽtibus legem tuã. Et quamuis pax sit opus etiam iustitiæ, tamquam remouentis impedimenta pacis, & sit quoque effectus prudentiæ, tamquam dirigentis affectus nostros in viam pacis, est tamen proprius effectus charitatis, vt ex authoritate præalegata constat.

Gal. vl. *Gal 5.* *Psal.*

21. *Quoniam sapientia carnis, inimica est Deo: Legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest.*) Ostendit quod prudentia carnis est mors, tali ratione: quod Deo inimicum est, mortis est causa, eo quod Deus sit vita nostra, (quo pertinet illa Euangelij sententia, verũtamen inimicos illos, qui noluerũt me regnare supra se, adducite huc, & interficite ante me.) Sed (*prudentia carnis inimica est Deo*,) eo quod (*Legi Dei non est subiecta*,) quia (*nec potest*,) ergo est causa mortis.

Deu. 3. *Luc. 19*

Tho. ¶ Sapiens simpliciter, vt ait D. Tho. dicitur ille qui cognoscit altissimam causam, ex qua dependent omnia: causa autem omnium suprema est Deus, vnde sapientia simpliciter, est cognitio diuinarum rerum, vt docet August. de qua Apostolus in priori ad Corinthios Epistola, Sapientiam, inquit, loquimur inter perfectos. Sapiens autem in vnoquoque genere dicitur, qui cognoscit altissimam causam illius generis: sicut in arte ædificatoria dicitur sapiens, nõ ille qui scit dolare ligna & lapides, sed ille qui concipit & disponit conuenientem formam domus: quoniam ex hoc pendet totum ædificium. Vnde Apostolus de rebus fidei loquens, vt sapiẽs, inquit, architectus fundamentum posui. Sapiens igitur in rebus humanis dicitur, qui bonam æstimationem habẽs de fine humanæ vitæ, secundum hoc ordinat totam humanam vitam, quod pertinet ad prudentiam, ideoq; & prudentia, quædam est practica sapientia, iuxta illud Prouerbij, Sapientia est viro prudentia. Et pari ratione prudentia carnis, & sapientia carnis, idẽ sunt quæ quidem Deo inimica hîc dicitur ab Apostolo, propterea quod contra legem Dei inclinat, & agit: iuxta illud Beati Iob, Currit aduersus Deũ erecto collo. Vnde, & à beato Apostolo Iacobo, terrena, animalis, diabolica, meritò appellatur talis Sapientia.

in li. de doc. chr. *1. C. 3.* *Prou. 10.* *Iob. 15.* *Iac. 3.*

22. *LEGI enim DEI non est subiecta.*) Nemo potest Deum odio habere, cum sit ipse summum bonum, & ipsa essentia bonitatis: in eo autem, odio habetur Deus à peccatore, quod aduersatur suæ voluntati, nimirùm per præceptũ diuinæ legis: sicut adulter, odit Deũ, in quantum odit hoc præceptum, non mœchaberis, & sic omnes peccatores in quantum nolunt subijci legi DEI, sunt inimici Dei: ex quo manifestum relinquitur, quod (*prudentia, vel sapientia carnis, sit inimica Deo, quia non est subiecta Legi Dei.*) Et hoc, quia ea quæ cõtra legem Dei sunt quærit, siue quia per carnales obseruantias, à libertate legis Euangelicæ auocat, & impedimẽtum illi præstat. Et nõ solùm legi Dei non

non est subiecta, sed nec ei subijci potest. Vnde ait.

23. *NEC enim potest.*) Prudentia carnis, vt ex supradictis constat, vitiū est quoddam: quanuis autem homo qui subiectus est vitio, possit liberari à vitio, & subijci Deo: tamen ipsum vitiū Deo subijci non potest, cum ipsum vitium sit auersio à Deo, vel à lege Dei. Veluti ille qui niger est, potest fieri albus, sed ipsa nigredo nunquam potest fieri alba. Et ille qui frigescit, potest calefieri, ipsum tamen frigus non potest in calorem mutari: ad quem sensum est illud Euangelij, Non potest arbor mala, fructus bonos facere. Vnde constat, quod non faciunt hæc verba pro Manichæis, asserentibus naturā carnis non esse à Deo, cum sit inimica Deo, nec possit Deo subijci. Non enim agit Apostolus in hoc loco, de carne
Tho. ista quæ creatura Dei est, sed de prudentia carnis, quæ est vitium hominis, vt dictum est. Nec faciunt pro Lutheranis contendentibus omnem concupiscentiæ motū etiam naturalem, peccatum esse. Non enim per prudentiam carnis, nud um concupiscentiæ motum, & indeliberatum, & absque voluntate, sed rem deliberatam, volitam & assentitam significat Apostolus, prout ipsum prudentiæ nomen satis præsefert. In quo quidem motu, non potest deesse culpa, vel mortalis, si adsit consensus voluntatis: vel venialis, si fuerit negligentia, vel mora in illum reprimendo. Atque hoc modo non potest subijci legi Dei prudentia carnis, nam est vitiū & peccatum legi Dei contrarium, vt dictum est. Neque verò si pro puro concupiscentiæ motu sumeretur, esset subiecta legi Dei, dum in hac vita insurgit & præliatur aduersus spiritum, qui suapte natura conformis est in omnibus legi Dei. Et notandum, quod propriè inimicitia carnis prudentiæ, non geritur cum lege Dei, sed cum Deo per legem Dei, propterea, inquit, *inimica est Deo, quia legi Dei non est subiecta:* nam qui cum Deo non est, contra Deum est.

24. *QVI autem in carne sunt, Deo placere non possunt.*) Quod dixerat in abstracto de prudentia carnis, quæ Deo est inimica, dicit nunc in concreto de prudentibus carnalibus, qui Deo placere non possunt. Et quid peius, & infœlicius, quàm Deo non placere? Quid refert placere hominibus & tibi, si Deo vero & optimo non placeas? Et quid prodest homini si totum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur? Qui igitur (*in carne sunt,*) idest, prudentes carnales, qui in carne conuersantur, carnalia sectantes desideria (*Deo nequeunt placere,*) donec sic carni adhæserint. Possunt quoque verba hæc dirigi ad Iudæos obstinatos nolentes credere Euangelio Dei, quibus ostendit quantum incommodi & periculi ex tali obstinatione proueniat illis. Nam qui literæ legis adhuc nituntur, qui Mosaicam legem iuxta carnalem intelligentiam mordicus tenent, carnalibus adhuc fidendo obseruantijs, neq; placent Deo, neque placere possunt, nisi contempta carne, ad spiritum desciscant. Vrgeant quantumlibet Iudæi Neomenias & Sabbata, non assequētur quod sibi promittunt, nisi Deum habeant propitium, per Euangelicæ legis puram obseruationem.

25. *VOS autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis.*) Sermonem vertit ad Christianos, quorum est carnis curam non facere in desiderijs, sed pro spiritus salute assiduè laborare: & quemadmodum non sibi conueniunt, neque in vna sede morantur munditia & immūditia, sic Spiritus sanctus non potest simul habitare cum peccatore. Hic enim immūdus est & impurus, ille verò fons est totius puritatis. Vnde ait, (*vos*) ô Christiani, (*in carne non estis,*) idest, carnales non estis, habentes cōmercium cū vitijs & concupiscentijs, quasi secundum carnem viuentes. Vel (*in carne,*) idest, cū lege carnali, seruantes adhuc ceremonias ad carnem spectantes, (*sed in spiritu,*) idest, spirituales estis, (*si tamen*

men spiritus Dei habitat in vobis,) idest, si ita viuitis, vt spiritus Dei dignetur habitator esse pectoris vestri. Domus absque habitatore, deserta dicitur, non tamen desunt in ea mures, araneæ, multæq; aliæ immundiriæ, citiusq; ita corruit & perditur: sic & Christianus homo sine spiritu Dei, habitaculum dæmoniorum est, quousque in profundũ per illos & cum illis demergatur abissi. Nam licet in baptismo Spiritum sanctũ recipiat Christianus, potest tamen contingere, vt receptum amittat, scil. propter aliquod commissum, nam de ipso dicitur, quod corripitur à superueniente iniquitate. Qui igitur nihil aliud
Sap. 1. quàm baptizatus est, adhuc ad carnem pertinet, nisi spiritũ combibat Christi, & spiritu illius aflatur. Habitat autem
Rom. 5. hic spiritus diuinus in nobis non quidem per se, sed per charitatem, quæ est proprius effectus illius. Vnde per charitatem constituitur verus & perfectus Christianus, quem regiam & diuinam domum, palatiumq; cœleste propter talem in eo habitatorem, appellare oportet. Sic enim vocat Paulus veros ac perfectos Christianos, dicens, Templũ
1. C. 3. Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis.

26. *SI quis spiritum Christi non habet, hic non est eius.)* Necessarium est habere spiritum Christi, ad hoc vt veram & perfectam, spiritualem atque cœlestem vitam habeamus. Nam spiritus, inquit Saluator, est qui viuificat. Et spiritu, non ceremonijs copulamur Christo, qui est vita nostra. Idcirco qui spiritu Christi vacat, à Christo, idest, à vita est alienus. Vnde dicit, *(Si quis spiritũ Christi non habet, hic non est eius,)* nimi-
Orig. rùm vt viuidum membrũ. Est quidem eius creatura, veluti feræ syluarum, iumentaq; in montibus & boues, non tamen spiritualiter, Deus est in illo: iux-
Ioa. 14. ta illud Saluatoris, Si quis diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & ad eum veniemus, & mansionẽ apud eum faciemus. Sed si Christi non est qui eius spiritu caret, cuius ergo est ille? Proculdubio mortis, perditionis, & inferni est. Væ igitur illi qui spiritum Christi non habet. Manifestat etiam diuinitatem Christi his verbis Apostolus. Quod enim dixerat spiritum Dei, repetit dicens spiritum Christi: vt intelligamus quod Christus est verus Deus, & quod spiritus Dei, est vnum Patri cũ filio, vtpote qui æqualiter procedit, & ab vtroque mittitur. Vtrumque enim ait Christus, & quem Pater mittet in nomine meo, & quem ego mittam vobis à Patre. In qua tamen verborum varietate, prioritas quædam originis dignoscitur, sanè quòd à Patre, vt prius origine procedit filius, à quo & recepit vt & ab ipso vnà procedat Spiritus sanctus. Mittitur autem Spiritus sanctus à Christo, non solùm quatenus Deus est, sed etiam quatenus homo, redemptor, ac sanctificator noster est. Non ea quidem ratione qua missio processionem dicit, nam Spiritus sanctus non procedit à Christo in quantũ homine: sed ea ratione minus propriè, quæ respicit terminum in quo Spiritus sanctus illud operatur, quod nobis tribuitur per beneficium redemptionis. Nam licet propriè mitti non cõpetat nisi personæ, à qua, missa procedit, tamẽ largo modo concedit Aug. quod tota Trini- *Aug.*
tas misit filium, quia incarnatio fuit effectus totius Trinitatis, & sic Spiritus sanctus misit filium. Pari ergo modo dici permittitur, quod Christus in quantum redemptor, cui secundum potestatem illi datam conuenit dare Spiritum sanctũ, iuxta illud, Data est mihi omnis potestas, accipite Spiritum sanctũ &c. mittat eum. Propterea inter alios illius sententiæ sensus, nempè, si non abiero Paraclitus non veniet ad vos, hic non est contemnendus, nimirùm, quod erat valde congruẽs vt iret prius ipse Saluator in cœlum, vnde quatenus redemptor, missurus erat Spiritum sanctum, idcirco ait, Pater mittet in nomine meo, & ego mittam à Patre.

¶SIGNA autem quibus dignosci potest, an Spiritus sanctus sit alicuius humani pectoris habitator, sunt virtutes, & opera pietatis. Nam quemadmodum per

per terræ fructus cognoscitur qualibet arbor, sic quilibet Christianus per ipsius opera. A fructibus enim eorum, inquit Saluator, cognoscetis eos. & Spiritus sanctus per virtutes, quoniam virtus est fructus bonus Spiritus sancti. Vnde Paulus, Fructus, inquit, Spiritus sunt, charitas, gaudium, pax, pacientia, longanimitas, &c. *Galat.*

27. *SI autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatū, spiritus verò viuit propter iustificationē.)* Perinde est, quantum ad salutem nostram attinet, Spiritum Dei in nobis habitare, & spiritum Christi habere, & nos Christi esse, & Christum esse in nobis, qui habet vnum, habet & reliqua, non potest vnum sine alijs esse: vtitur autem Apostolus tot loquendi modis, pro maiori explicatione fidei, & effectuū eius. Ostendit itaque imprimis his verbis Apostolus, quid faciat in nobis Christi sancta societas. Quemadmodū enim ille semel pro peccatis mortuus est, spiritus autem in eo semper fuit viuax, cuius vita non fuit per mortem interrupta: sic ille qui in se Christum haber, semel ad Christi exemplar moriturus est *(propter peccatum,)* idest, in pœnam peccati: *(spiritus verò,)* idest, anima rationalis, *(viuit,)* vita spirituali, *(propter iustificationem,)* quæ est animæ vita, quam ex gratia Spiritus sancti, & Christi merito consequitur. Et hoc est quod dicit, *(Corpus quidem mortuū est,)* idest, necessitati mortis addictum, & obnoxium *(propter peccatum)* quod scil. quantum ad pœnam adhuc manet in carne nostra *(spiritus vero viuit)* vitam scil. spiritualem & immortalem, quia nō abrumpitur per mortem temporalem, sed permanet in æternum.

Vel est sensus, quemadmodum opportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam, ita qui secum Christum habet, oportet, vt cum eo simul patiatur in carne sua, sectando vestigia eius. Nā si compatimur, vt citò dicturus est, & conglorificabimur. Igitur qui Christū in se habet, *(corpus quidem)* non solùm moritur, sed *(mortuum est,)* non vita naturali, sed vita peccati, & mali operis, vnde ait *(propter peccatum,)* scil. euitandum. Nam caro quæ cupiditatum lenocinijs ad mortifera solicitabar, iam Christi fauore, ferè omni peccati libidine caret, *(& spiritus,)* idest, melior pars nostri *(viuit propter iustificationem,)* idest, solicitat, & impetu suo rapit ad ea quæ sunt honesta, & excelsa iustitiæ opera.

28. *QVOD si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis.)* Quàm bonum est, & quàm iucūdum adhærere tibi Domine Iesu, & in te vno omnem spem nostram collocare. Attende iterum pie Lector, quid efficiat in nobis, habitare Christum per fidem in cordibus nostris. Miram profectò conformitatem, quantum ad animam & corpus eius, parit nobis diuina Christi societas. Viator enim eum Christo, non videbit mortem in æternū quantum ad animam, semel tamen videbit illam quantum ad corpus, sicut Christus. Spiritum sanctum secum etiā habent amatores Christi, à quo vt Deo, ipse procedit, estq; verus hominum custos, non solùm hominum, sed & ossiū, & capillorum suorum, quorū nec vnus modo peribit cum omnes illos numeratos habeat, vt suo tempori, gloriam animæ impartiatur illis, exultentq; Domino ossa humiliata, olim frigida, & putrida, fœda, atque deformia, nimioque labore dum viuerent fatigata: iam verò per Christum pro quo laborauerūt, & obierunt, reformata, in meliorem sanitatem, pulchrioremque conspectum restituta, configurata nimirum corpori claritatis ipsius Domini, fulgentiaq; proinde sicut Sol, in regno Patris illorum. Quæ quidem ad Christum cōformitas, videtur finis vltimatus Dei omnipotentis circa suos prædestinatos. Nam quos præscribit, inquit Paulus, & predestinauit conformes fieri imaginis filij sui. *Ps. 50.*

¶ Postquàm igitur Apostolus docuit spiri-

spiritum Christi in vero Christiano viuere, etiam dum hîc eius corpus moritur: sapienter protinus ratiocinatur alterum effectum eiusdem spiritus respectu corporis, videlicet. (*quod si spiritus Dei qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis,*) idem ipse, scil. Deus, (*qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritũ eius in vobis,*) idest, propter dignitatem quam habent nostra corpora, eo quod fuerunt receptacula Spiritus sancti.

Soto. Ratio hæc procedit, vt ait quidam Doctor, apositione eiusdem causæ ad positionem eiusdem effectus: qua argumẽtandi forma in priori ad Corinthios Epistola etiam vsus est, dum ex resurrectione Christi, resurrectionem nostram ostẽdere conatur. Similiter facit in hoc loco, nam si spiritus Dei. Christũ quatenus hominem suscitauit à mortuis, ea nimirum ratione, quia semper vixit in illo, etiam dum mortale corpus gerebat, atque adeò effecit, vt per eiusdem mortẽ, nostra delerentur peccata. Igitur cum idem spiritus cõmunicetur nobis per gratiam tanquàm membris eiusdem Christi, eundem in nobis habebit effectum: sunt enim corpora, mẽbraq; nostra, templum Spiritus sancti,

1.C.6. vt docet Apostolus. Quare vt sibi ea dignum faciat æternum habitaculum, ea vita donabit illa, quæ nunquam sit amplius interitura.

29 *Viuificabit.*) Omnes quidem resurgent homines, per Christum iudicem vniuersalem bonorum & malorum, ad cuius tribunal opportet stare omnes:

1.C.15. sed non omnes immutabuntur, scil. de morte ad vitam, sed illi tantùm, qui spiritus & mortis Christi participes fuerũt: hos quidem solos viuificabit spiritus Christi, cæteris in infernum relegatis. Infernus enim, mortis est perpetuatio. Idcirco impij non viuificabuntur, sed potiùs æterna morte damnabuntur. Vnde & ipsemet index, procedent, inquit, alij in resurrectionem vitæ, alij verò in resurrectionem iudicij.

30. *Mortalia corpora.*) Non mortua, sed mortalia dicit corpora. Quoniam non solùm ab actuali morte seruabuntur, sed etiam à mortalitate, ne vllas scil. deinceps mortis reliquias, putà, passiones vel molestias sentiant. Hoc enim est liberari, non tantùm à morte, sed à lege mortis, quæ propter peccatum aduersus omnes fuit lata: nimirùm, vt omnis homo moriatur semel. Nam per peccatum, vt dictum est, mors in hunc mundum intrauit. Vnde, eo modo, quo homo ante peccatum poterat non peccare, poterat & non mori. At verò post resurrectionem, corpora nostra erunt penitus immortalia, quoniam beati in patria, penitus peccare non poterunt.

31 *Propter inhabitantem.*) Omnimodam & continuam in bonis mansionẽ Spiritus sancti dicit, iuxta Chrysost. Chry. quorum corpora tanquam templum eiusdem Spiritus sancti, non patitur Deus interire, sed suo tempori restaurabit illa, eo modo quo Iesum suscitauit à mortuis.

¶ Potest, & non ineptè aplicari sentẽtia hæc, etiam ad mores vitæ humanæ, dicendo, Si spiritus Dei, qui Iesum à mortuis excitauit, in vobis manet, non erit ociosus, viuida quædam & efficax res est spiritus, idem efficiet in vobis, iuxta captum vestrum, quod effecit in Christo. Pater suscitauit filium, nec sinit eum denuò mori: vos item à vitijs, quæ vera mors est, reuocabit in vitam, extinctis peruersis cupiditatibus, idq; per spiritum eius, vitæ autorem, iam inhabitantem in vobis, à quo animæ procedit vita spiritualis, veluti corpori ab anima, vita procedit naturalis.

32. *ERGO debitores sumus, non carni, vt secundum carnem viuamus.*) Rectè colligit ex dictis sententiam hanc. Cũ enim dixisset quod per Spiritum sanctũ multa bona nobis contingunt, & quod ex prudentia carnis sequitur mors, colligit nunc dicens, (*Ergo debitores sumus non carni, vt secundum carnem,*) idest, secundum desideria carnis (*viuamus,*)

mus,) sed Spiritui sancto cui obnoxij sumus, & viuere & parere debemus, non carni, cui iam mortui sumus. Desijmus enim debere carni, posteaquàm idem esse cœpimus cum Christo. Absit igitur vt posthàc *(secundum carnem)* idest, ex libidine carnis *(viuamus)* quæ seruire potiùs debet spiritui. Exhortatur his verbis ad bonum vsum beneficiorum Dei, & ad gratitudinem pro eisdē erga ipsum: Vt fecit in priori quam scripsit ad Corinthios dicens. Empti enim estis pretio magno, glorificate & portate Deum in corpore vestro. 1. C. 6.

Potest quidem accipi sentētia hæc, tùm in particulari aduersus Romanos ex Iudaismo conuersos, contendentes legem Moysi vnà cum Euangelio seruari debere: & tunc nomen carnis, pro litera legis carnaliter intelecta, vsurpatur: & nomen spiritus pro Euangelio, cui tantùm debitores sumus. Tùm & in generali, aduersus omnes homines, operibus carnis deditos, & sic nomen carnis, pro affectibus & cupiditatibus carnis sumitur, vt expositum est.

33. *Secundum carnem.)* Moderamen est verbi præcedentis. Debitores enim sumus carni in necessitate naturæ, alendo eam cibo & potu, vesteq; induendo, ægrotantiq; medicando: at verò, non debemus ei obsequi *(secundum eam,)* quod est, suis legibus viuere, desideriaq; sectari. Hoc vetat hic Apostolus, & vbi dixit, carnis curam ne feceritis in desiderijs, hoc enim magnum crimē est, & magnam pœnā habet. Vnde ait.

34. *SI enim secundum carnem vixeritis, moriemini.)* De morte culpæ in præsenti, & de morte damnationis in futuro, inteligitur. Vtraque enim mors carnalibus cōtingit hominibus, propterea quod Spiritus sanctus qui eos viuificabat, recessit ab eis. Sriptum est enim, Non permansurum spiritum Domini in æternum in homine, quia caro est. Gen. 6. Exhortaturq; simul his verbis Paulus, ad cauendam quandam periculosam securitatem eorum scil. qui tantùm contenti nomine Christiano, de salute animæ prorsus obliuiscuntur. Toti in delicijs, toti in diuitijs, toti in condendis suorum stemmatum memorijs, cupientes supra omne nomen, celebrare nomen suū: porrò de seculo futuro, deq; iudicio Dei, nullum verbum. Hi proculdubio ad mortem properant, & nisi citò conuertantur, & erubescant valde velociter, gladium suum vibrauit, Deus, arcum suum tetendit & parauit illum, & in eo parauit sagittas mortis contra eos. Quapropter, perseuerantia in virtute, & assidua Spiritus exercitatione opus est. Hoc enim cessante, languescit charitas, & animus in mortis pericu lo constituitur. Psal.

35. *SI autem spiritu, facta carnis mortificaueritis, viuetis.)* Mortificando carnem, viuit spiritus, & ēconuerso, vnde Paulus, cum infirmor, inquit, fortior sum. Omnino autem illam extinguere in hac vita, scil. quantum ad eius concupiscentiam, non est posibile. Quoniā vt inquit August. carnis concupiscentijs non consentire, magna laus est: omnino non habere, summa perfectio est. Hæc autem perfectio in altera vita futura est. Mortificatio verò huius vitæ, subitò non contingit, sed paulatim, vt ait Orig. primo enim languescit caro inincipiētibus. Deinde, tabescit in proficientibus: postremò, mortificatur in perfectis. Hoc autem fit cōtrarijs operibus. Nam per charitatem, mortificatur odium. Tristitia seculi, per gaudiū cœli. Discordia, per pacem. Et omne denique vitium, per virtutem contrariam. Opera tamen praua mortificari nequeunt, nisi mortificentur membra, quæ sunt arma iniquitatis, vnde Paulus, Mortificate, inquit, membra vestra quæ sunt super terram. Et idem, Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerūt cum vitijs & concupiscentijs. Et ne hoc Romani suis viribus ascriberent, non ait simpliciter, si mortificaueritis sed *(si spiritu)* vobis diuinitus collato *(opera carnis,)* quæ vobis natiua sunt & propria, *(mortificaueritis.)* Aug. Orig. Colos. 3.

36. *Quicunque enim spiritu Dei aguntur,*

tur, ij sunt filij Dei.) Manifesta est immortalitas, & gloria virorum spiritualium. Si enim pater est immortalis & gloriosus, filij quoque erunt similiter immortales & gloriosi. Nam qualis est Pater, talis est & Filius, sed Deus est immortalis & gloriosus, ergo & Filij eius. (*Qui autem spiritu Dei aguntur,*) idest, viri spirituales, qui reguntur, & manuducuntur à Spiritu sancto (*sunt filii Dei,*) ergo viri spirituales sunt animo immortales & gloriosi, vita scil. gratiæ Dei. Nam de vita naturali non fit nunc sermo, (manifestum est, animam rationalem esse immortalem) sed de vita verè Christiana, quæ est illa testimonij conscientiæ beati Pauli gloria, & illa beatæ Mariæ Magdalenæ optima pars, quæ non auferetur ab ea. Ille enim charitatis amor, qui sanctarum est vita animarum, per mortem quidẽ corporalem non fuit ablatus ab eis, sed tunc igne flamescit magis in patria, videntes & tenentes quẽ diligit anima eorum, cuius pulchritudinem, Sol & Luna mirantur.

37. *Spiritu Dei aguntur.*) Christianorum dux bonus, spiritus Dei est, qui fideliter nos ducit in terram rectam, *Psal.* in terram fructiferam & spatiosam, fluẽtem lac & mel, in terram inclitam, cuius campi vndique pleni sunt odore & amenitate præclara, quorum floribus, nec rosæ nec lilia desunt. In vrbem cœlestem, cuius ciues miro sunt amore conglutinati, inter quos nullus est paupertatis metus, nulla ægritudinis imbecillitas. Nulla læsio, nulla ira, nulla *Aug.* prorsus inuidia. Cupiditas nulla, nullum cibi desiderium, honoris aut potestatis ambitio nulla. Nullus ibi diaboli metus, insidiæ dæmonum nullæ, terror gehennæ procul. Mors ibi, neque corporis, neque animæ erit, sed immortalitatis munere vita iucunda. Tranquilla sunt ibi omnia & quieta, iugis splendor, tanto clarior solis splendore, quanto fœlicior. Quia ciuitas illa, vt legitur, *Apoc.* non egebit lumine Solis, sed Dominus omnipotens illuminabit eam, & lucerna eius est agnus: vbi Sancti fulgebũt vt stellæ ad perpetuas æternitates, & sicut splendor firmamenti, qui ad iustitiam erudiunt multos. Quapropter *Dani.* nox ibi nulla, nullæ tenebræ, concursus nubium nullus, nec frigoris ardorisq; asperitas vlla: sed talis erit quædam rerum temperies, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, nisi illorum qui ea perfrui digni inueniuntur, quorum nomina scripta sunt in libro vitæ. Nõ est senectus ibi, nec senectutis miseria, dũ omnes occurrunt in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Super hæc omnia est, consociari Angelorum & Archangelorum cœtibus, Thronis etiam & Dominationibus, Principatibus & Potestatibus, omniumq; cœlestium supernarum virtutum contubernijs perfrui. Inter quos est iucundissimum intueri paradisi Præpositum Michaelem, animarum suauissimũ susceptorem, populi Dei fidissimum adiutorem, Draconisq; infernalis robustissimum expugnatorem, splendidius sideribus micantem. Ad hæc sunt agmina Sanctorum præclarissima, Patriarcharum fide fulgentia, Prophetarum spe lætantia, Apostolorum in duodecim tribubus Israel orbem iudicantia, martyrum purpureis victoriæ coronis lucẽtia. Virginum quoque choros candentia serta gestantes, gratissimũ erit inspicere. De Regina autem huius beatissimæ ciuitatis, quæ super choros Angelorum exaltata residet, amicta nimirum Sole, & Luna sub pedibus eius, dicere vox nulla sufficit. Effugit enim omnem sermonem, atque omnem sensum humanæ mentis excedit decus illud, illa pulchritudo, illa virtus, illa gloria, illaq; maiestas. Sed vltra hanc tamẽ & omnem Sanctorum gloriam, est Regis, huius Reginæ filij sacratissimi, inæstimabilem aspicere conspectum, & splendore maiestatis eius irradiari. Si enim quotidie, vt inquit beatus Aug. *Aug.* opporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennam paruo tempore tolerare, vt Christum videre digni possemus in gloria venientem, & Sanctorum eius numero sociari: nonne erat dignum

P pati

pati omne quod triste est, vt tanti boni, tantæq; gloriæ participes haberemur? Hactenus Aug. cuius ferè sunt omnia verba hæc. Ad tantam itaque fœlicitatem manuducit nos, vt diximus spiritus Christi, non quidem coactè, vt
Luth. Lutherani fingunt contra libertatem arbitrij nostri: sic enim interpretantur verbum hoc, (*aguntur*,) idest, coguntur, & compelluntur, vt fanatici agitantur furore, & pecudes stimulo, quod est dictum ipsorum proprium: sed liberè, modo nostro humano. Attingit enim à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, nimirùm, iuxta vniuscuiusque naturam, bruta quidem animalia, naturaliter, hoc est, imposita necessitate mouet illa Deus: homines verò qui liberi sunt, liberè, & benignè, dum primò pulsat ad ostiũ pectoris nostri, vt ei aperire consentiamus: deinde, vocat & veluti precatur, vt sequ, & ad se veniamus, & tandem allicit, & fouet, gallinæ instar congregãtis pullos suos sub alas. Nec sunt tamẽ huic sententiæ contraria verba illa Prophe-
Isa. 59. tæ dicentis, Cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus Dei cogit. Et Saluator etiam, Nemo, inquit, venit ad
Ioa. 6. me, nisi Pater meus traxerit eum. Hæc enim & similia, vim amoris, & præuentionem Spiritus sancti designant, absq; detrimento humanæ libertatis.

38. *HI sunt Filij DEI.*) Quemadmodum filij carnales per semen carnale, à patre carnali procedens generantur, sic & filij spirituales per semen spirituale à Patre procedens generantur, semen autem spirituale, quod à Patre cœlesti procedit est Spiritus sanctus,
Tho. vt ait D. Thom. Per hoc igitur semen benedictum, aliqui homines in filios Dei generantur. Ad quod pertinet il-
Ioan. 1. lud, Dedit eis potestatem filios Dei fieri, vsque ibi, sed ex Deo nati sunt. Itẽ
1. Io. 3. & illud: Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen Dei, manet in eo.

39. *NON enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.*) Ex distinctione donorum Spiritus sancti, ostendit, eos qui eundem habent ducem, esse filios Dei. Pro cuius intelectu, est valde notandum: quod triplex est timor, nempe mundanus, seruilis, & filialis. Timor mundanus est, quo quis timet aliquid mali ab aliquo homine tẽporali, qui vtique timor humanus, vel mundanus, non est à Spiritu sancto, cũ sit turpis, vituperabilis, & prohibitus, iuxta illud, Nolite timere eos qui occidunt corpus, &c. quasi dicat, nolite pauore mortis momentaneæ, in æternam mortem obtrudi. Hoc timore occupantur qui metu temporalis incommodi, recedunt à Deo, dissimulantes peccata, veritatem iniustè detinentes, mendacio fauentes, adulatione gaudentes, bonũ dicentes malum, & malum, bonũ, propter aliquam propriam vtilitatem: turpes profectò sunt huiusmodi homines, & infames, & damnatione æterna dignissimi. Timor autem seruilis est, quo timentur mala pœnarum de manu Dei, qui vtique laudabilis est, & à Spiritu sancto, quantum ad hoc quod timet Deum, non autem quantum ad malũ pœnæ, quã solùm timet: sicut fides informis, donum quidem est Dei, non tamen eius informitas: vnde licet per Tho.
hunc timorem aliquis bonum faciat, Aug.
non tamen benè facit, quia non facit spontè, sed coactus metu pœnæ, quod propriè est seruorum, ideoq; iure dicitur seruilis timor, quia seruiliter facit operari. Cum enim serui Domino, natura coniuncti non sunt, metu continentur, maloq; adacti, funguntur officio. Tertius timor, est filialis, quo timetur malum culpæ, ea scilicet ratione qua est Dei offensa, & talis timor, germen est diuini amoris, vnde & filialis dicitur. Nam filij reuerentia est, vt patris, potius timeat offensionem, quàm proprium suplicium, cuius contraria est conditio serui, respectu heri.
Hic autem filialis timor, est duplex: nẽpe, initialis & perfectus: initialis est, qui simul cum metu futuræ culpæ, timet etiam pœnam præteritæ, & dicitur innitialis, quia solet esse in homini-

bus

bus in initio suæ conuersionis, de quo
Psal. est illud Psal. Initium Sapientiæ, timor
Domini, licet hæc autoritas de timore
seruili, possit quoque inteligi, sed di-
uersimodè. Seruilis enim timor, initiū
potest esse sapientiæ, veluti dispositio
quædam antecedens gratiam, quatenus
timore pœnæ abominatur nōnunquā
Eccl. 1. aduersaturq; peccatum, iuxta illud, Ti-
mor Domini, expellit peccatum. Qua-
propter huiusmodi timor videtur non
displicere Deo, eum ipse dicat, Quis det
Deut. 5 eos talem habere mentem, vt timeant
me: quæ verba de illis qui sunt perdi-
tis moribus inteligenda sunt.

Initialis verò timor est initiū Sapientiæ,
veluti primus effectus gratiæ, qui cum
charitate adolescit, perficiturq;: quare,
nominatio illic Sapientiæ, non solùm
cognitionem Dei, sed & directionem
affectus comprehendit, quæ fit per gra
tiam.

Perfectus verò timor est, qui nihil aliud
timet quàm à Deo separari, & dicitur
Psal. heroicus, castus, & sanctus, qui perma-
net in seculum seculi. Dicitur etiam
Eccl. 1 reuerentialis, & plenitudo Sapientiæ,
Isai. 7. quo etiam timore, Christus Dominus
fuit plenus, vt inquit Isaias Propheta.
Vterque autem timor, perfectus scil. &
Tho. initialis, vt ait D. Tho. non distingun-
tur contra amorem charitatis, quæ est
causa vtriusque, sed solum timor pœ-
næ: quia sicut hic timor facit seruitutē,
vt dictum est, ita amor charitatis, filio-
rum libertatem, quoniam facit volun-
tariè ad honorem Dei hominem ope-
rari, quod est propriè filiorum.

¶ Ad Apostolum igitur venientes, dicē-
dum, quod lex vetus dono Spiritus san-
cti data est, hoc est, speciali reuelatio-
ne & motione Dei (*in spiritu*) tamen
(*seruitutis,*) idest, per donum timoris
seruilis, inducens ad mandata Dei ser-
uanda, id quod perstrepentia illa toni-
trua, micantia fulgura, ignisq; fumans,
& densissima nubes designabant, & ita,
Heb. 12 vt inquit Apostolus, erat terribile quod
videbatur: quibus perculsus populus
veluti seruili metu, se legem impleturū
pollicitabatur. Lex autem Euangelica,
aflatu diuini amoris nobis donata est,
scriptaq; in mentibus: propterea, cum
dixisset quod illi qui spiritu Dei agun-
tur sunt filij Dei, quod dicit propter
Christianos qui piè viuunt in Christo,
reddit nunc huius rei causam dicens,
(*Non enim iterum*) in noua lege, sicut
in veteri fuit, (*accepistis spiritum serui-
tutis in timore*) pœnarum, quem timo-
rem Spiritus sanctus faciebat, (*sed ac-
cepistis spiritum*) scil. charitatis, qui est
(*adoptionis filiorum*,) idest, per quem
adoptamur in filios Dei. Non quod
sit alius & alius spiritus, idem enim qui
alijs confert timorem seruilem quasi
imperfectum, alijs prebet amorē, quasi
quodam perfectum. Quamobrem bea-
tus Apostolus in Epistola ad Gal. pri-
mum testamentum presignatum in fi- *Gal. 4.*
lio ancillæ, ait in monte Sinai popu-
lum illum in seruitutem generasse, quæ
est Agar: sed nouū datum esse in Hie-
rusalem, quæ libera est mater nostra.
Qui idcirco spiritus donatus est Chri-
stianæ familiæ, veluti ingenuis iam, &
liberis, vt casto amore flagrarent, veluti
igne illo Spiritus sancti in Pentecoste
significatum est, post vehementem illū
de cœlo sonitum, non quidem deter-
rentem, vti antiquus olim, sed excitā-
tem Apostolorum mentes & corda.

¶ Dici non potest quod mundus ali-
quando prorsus caruerit filijs Dei, nū-
quam enim in aliqua lege tam naturæ,
quàm scripturæ, siue implicita, siue ex-
plicita defuit in mundo fides viua, qua
sola, iusti, amici, filijq; Dei constituun-
tur homines. Abel, Enoch, Noe, Mel-
chisedech, Iob, Abraham, & omnes
eius posteri secundum spiritum, qui fu-
erunt, nisi liberi inter seruos? hoc est,
filij Dei inter mundanos, vel filios ho-
minum. Sic enim videtur discernere
scriptura, inter spirituales, & carnales
viros, Videntes, inquit, filij Dei, filias
hominum quod essent pulchræ, accepe *Gen. 6.*
runt sibi vxores ex omnibus quas ele-
gerant. Et illud Saluatoris, Quem di-
cunt homines esse filium hominis? D. *Mat. 16.*
Hiero. qui de filio hominis loquuntur,
homines sunt. Hoc est, mundani, car- *Hiero.*

nales, & sine fide. Qui verò diuinitatem eiùs intelligunt, scil. per fidem, nō homines, sed dij appellantur, quales erant Apostoli, ideò inquit, vos autem, scil. qui dij estis, vt exponit Hiero. quē me esse existimatis? Similiter dicendū est quòd etiam inter Christianos, nunc sub lege spiritus vitæ agentes, non pauci serui inueniuntur, quales sunt omnes illi qui fidem habent mortuā, hoc est, sine charitate per quam illa operatur. In omni igitur tempore inuenti sunt in mundo, serui & liberi, siue filij peccatores & iusti: grati Deo, & ingrati: mortui, & viuentes: cœlestes & terreni homines.

AT verò Apostoli animus in hoc loco, est, duo nobis inter vtrâque legem patefacere discrimina. Alterum quod iam est sæpius repetitū, videlicet, quod lex vetus iubebat, & non iuuabat: ostendebat peccatum, & non conferebat gratiam ad euitandum illud, Nisi ea tantū quæ in circuncisione per fidem donabatur: itaque excusationem peccati prorsus auferebat, licet per se nihil auxilij ad opera charitatis præstaret, ideirco tanquam seruos deterrebat illos. Noua autem lex, per viuidam Christi mortem, & viuam ipsius vocem, perq; sacramentorum gratiam, ceu filios nos à more conciliauit. Alterum discrimen est, quòd quamuis per fidem Christi in veteri lege, filij cōstituebantur multi, erant tamen illi vt paruuli, quemadmodum ad Galat. docet Paulus, nihil differentes à seruis, sub elementis mūdi, sub tutoribus & actoribus, hæreditatis possessione cohibiti: non sic in Euangelio aperiente nobis regnum vt filijs iam adultis: qui vt amici iam cognoscimus multa cœli secreta, & vt filij audacter ad Patrē loquimur, quod vtique virtute legis, patres olim habere non potuerunt.

Gal. 4.

40. *Spiritum adoptionis.*) Non qualēcumq; libertatem accipiunt Christiani dono Spiritus sancti, sed illam quæ eximia est, & sublimis, nempe filiorum Dei. O verè beata metamorphosis, ò ingens vis amoris sanctæ legis Euangelicæ, per quam serui mutantur in filios, terreni in cœlestes, homines in Deos. Est autem filij adoptio apud Latinos, idem quod apud Græcos filij positio, seu filij substitutio, quæ est quando ille qui non erat filius, instituitur & creatur filius, sicut ille qui non erat episcopus, assumitur in episcopum: est etiam secundum iurisconsultos, nepotum adoptio, illi videlicet qui legitimo filio succedunt. Adoptio itaque filiorum, est idem quod adoptio filialis. Hæc est duplex, humana scil. & diuina: hæc dicitur, quando per gratiam & bonitatem Dei, admittuntur homines ad æternæ beatitudinis hæreditatem: illa verò, quando voluntate humana admititur aliquis ad aliquam terræ hæreditatem. Primum discrimen inter hos duos adoptionis modos est, quod homo adoptat extraneum, quia probum illum studiosumq; nouit: Deus nō sic, sed adoptando, bonos iustos, probosq; cōstituit, iuxta illud, Prædestinauit nos in adoptionem filiorum Dei, nimirùm, absque vllis nostris præcedentibus meritis. Deinde, homo alienum sibi substituit in filium, ad suam ipsius suplendam, reficiendamq; orbitatem: Deus verò vt suam exuberantissimam abundantiam, quin & diuinitatem, ratione quadam nobis cōmunicet.

Phil. 1.

¶ Christus dominus, non est adoptiuus, vel adoptatus, sed potius adoptator, cum sit naturalis ipse Dei filius, genitus quidem à Patre, sed non per spiritum sanctum, imò Spiritus sanctus spiratur ab illo, prius origine genito à solo patre: neque quatenus homo est, conceptusq; de Spiritu sancto, est filius adoptiuus: per gratiam enim vnionis factum est, vt homo Christus sit filius, non participatiuè, sed verè naturalis, atque adeò non factus est de non filio, filius: & quamuis humanitas à verbo sit assumpta, non tamen propriè dicitur adoptata, cū adoptari, sit propriū suppositi, & filiatio, proprietas personalis. Cæteros verò adoptari in filios Dei, est illos quidem ad similitudinem & participationem naturalis filij Dei acce-

accersiri, iuxta illud inferiùs dicendū, Prædestinauit nos conformes fieri imaginis filij sui.

41. *IN quo clamamus Abba Pater.)* Videte, inquit beatus Euangelista Ioannes, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & simus. Qualis autem Pater, talis est & Filius erga nos ipsos, eodem prorsus amore ardenter nos diligit. Non sic filij hominum non sic, nam si filius alicuius regis terreni, videret patrem suum, vnum quemlibet etiam de infima plebe, in proprium sibi assumere filium, & in ius regni, societatemq; vocare, non posset sanè, id æquo animo ferre, nimioq; dolore tactus vt alter Esau, & fratres, forsitan & patrem suum, odio haberet. Sed vnigenitus tamen Dei filius, non solùm non inuidit nobis, sed etiam ipsemet fuit magni consilij Angelus qui venit vocare, non quidem iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Et ne tanta ipsius maiestas terreret nos, factus est sicut vnus ex nobis, vt nos faceret sibi similes. Texit sicut Moyses faciem suam, hoc est, lucem suam inaccessibilem abscondit sub velo nostræ mortalitatis, quo posset in terris, videri, & cū hominibus conuersari, ipsosq; dulcedine sapientiæ suæ attrahere. Itaq; triginta tribus annis in negotio salutis nostræ consumptis, post multos labores, post immensa diuinæ largitatis suæ beneficia mundo exhibita, tandem proprio sanguine emit nobis hoc sublime nomen filiorum Dei. Vnde post consumatum opus redemptionis in die resurrectionis dixit Mariæ Magdalenæ, Vade ad fratres meos, & dic eis, ascē-
Ioa. 20 do ad Patrem meum, & patrem vestrū. Quo etiam nomine suauissimo in fundēdis præcibus vt vteremur, nos docuit dicens, Cum oratis, dicite Pater noster qui es in cœlis &c. cuius rei gratia spiritum suum nobis impertiuit: non enim auderemus hanc illi vocem opplorare, nisi confideremus, nos illi per ipsius gratiam esse filios, & illum nobis patrem propitium, dum non coacti, sed sponte, ex Spiritus sancti nutu viuimus. Sapienter ergo sancta mater Ecclesia, in illa præfatiuncula, Præceptis, inquit, salutaribus moniti, & diuina institutione formati, audemus dicere, Pater noster qui es in cœlis, &c.

¶ Vaticinauit olim Hieremias Prophe- *Hie. 3.*
ta de hoc dulci loquendi modo, dicēs, Patrem vocabis me: quod vtique de Christiano populo sumendum videtur, cuius non est timere cū seruis Iudæis, sed amare cum filijs Dei, Deum patrē suum, contemnereq; omnino exteriora temporalia, pro interioribus bonis, in quibus præcipuè, vera & perfecta est animi virtus. Nam iuxta sententiam
Domini, regnum Dei intra nos est. *Mat. 5.*
Et cum spiritus sit Deus, eos qui adorant eum, in spiritu, & veritate oportet adorare. Et, Beati mūdo corde, &c. ad hæc, nihil nobis pollicitus, aut cōminatus est Christus temporalium, sed omnia æterna, quò mentem nostram ad cœlestia raperet, ne metu, vt Hero, seruiremus ei, sed amore coleremus vt patrem. Econtrà Iudaicus populus, totus erat in exterioribus positus, seruiēs quidem Deo, non tamen ex corde, filialiq; constantia, sed ad oculum tanquam seruus, idq; flagellorum vi coacti. Vnde Propheta, Quoties exacer-
bauerunt Deum in deserto, & in iram *Psal. 77.*
concitauerunt. Et cum occideret eos, quærebant eum, & reuertebantur, & diluculo veniebant ad eum. Et dilexerūt eum in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei, cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento suo. Denique, bonis visibilibus, temporalibusq; promissis allecti, pœnisq; præsentibus conterriti, tamquam serui vix in officio, legisq; custodia continebantur. Sed in lege Euangelica, omnia sunt spiritualia, vt dictum est.
¶ Hæc tamen quæ dicta sunt, in cōmuni inteligi debent: quoniam in particulari, vt dictum est, Sub omni lege inuenti sunt non pauci, tàm ex seruis, quàm ex liberis. Ante Christi enim legem, fuerunt plures filij Dei, qui seruiebant Domino in lætitia, vltroq; fa- *Psal.*

ciebant quidquid Deo gratum esse sentiebant, licet illi, vt adnotauit Chrysost. nunquam iussi sunt Deum pleno ore, vti nos, appellare Patrem: nec etiam libertas hæc filiorum, proueniebat illis à lege Moysi, nec à lege naturæ, sed à fide Christi venturi. E conuerso, in populo Christiano, inueniuntur complures serui, qui metu se abstinent à vitijs, & quasi coacti funguntur officio: nec id verò prouenit ex Euangelio, quod lex ignea est, filiosq; multos generans virtute sacramentorum suorum: sed ex praua carnis affectione, quæ suaptè natura inducit ad seruitutem peccati. Vtcunq; se res habeat, omnis ille qui patrem Deum vocat, filium eius se esse profitetur, debetq;, vt ait Hiero. patri in moribus similis inueniri, ne nomine quoque in vacuũ vsurpato, maiori pœnæ subiaceat.

Chry.

Hiero.

42. *IN quo clamamus.)* Quis explicare valeat magnitudinem clamoris, quem Spiritus sanctus edit in filijs Dei, non quidem voce tantùm exteriori, sed intimo cordis affectu, altissimoq; pectoris spiritu, vt clamauit Moyses pro filijs Israel, cui semel, licet ore tacenti dictum est à Domino, Quid clamas ad me? Et vt Dauid in suis calamitatibus clamauit Ad Dominum cum tribularetur, laborans in gemitu suo, lauans per singulas noctes lectum suum, stratumq; suum rigans lachrimis suis. Ita clamoribus laborauit, vt ipse fateatur, fauces eius raucas factas, propter nimiam clamandi assiduitatem. Et beata Maria Magdalena, dum lachrimis suis tacens lauit dominicos pedes, & capillis suis tersit, quibus clamoribus eius animam benedictam clamasse existimas? Audi sententiam Domini dicentis, Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Ex ingenti amore, proculdubio ingens clamor proficiscitur. Vnde Sponsa in Canticis, huiusmodi clamoribus vtebatur, dum filias Hierusalem adiuraret, vt inuentum Sponsum certiorem facerent suæ imbecillitatis & infirmitatis, nam vt ipsa fatetur, amore languebat, propter absentiam, scil. dilecti sui sponsi. Huiusmodi clamor est Deo valde gratus, penetrat cœlos, libenterq; offertur à sanctis Angelis Dño, à quo etiã benignè suscipitur & exauditur. Vnde Dauid, Ad Dominum, inquit, cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Et filij Israel, Clamauerunt ad Dominum, cum tribularentur, & exaudiuit eos.

Psal.

Psal.

Cant.

Psal.

45. *Abba, Pater.)* Hæc duo nomina, etiam inueniuntur in Græco: *(Abba,)* Hebræis, & Syris: Græcis verò *(Patir)* Latinis, Pater dicitur. His duobus nominibus, admonet Paulus, ambos populos, quibus scribebat, Iudæorum scil. & gentium, per vnum angularem lapidem Iesum Christum, conglutinatos esse in vnam Ecclesiam, atq; adeò in eandem filiationem susceptos, vt pari iure compellare possent vnum Deum Patrem. Duplici autem iure dicitur Deus pater hominum, creationis scil: & redemptionis. Per creationem dicitur pater omnium, tàm fidelium, quàm infidelium, iuxta illud, Nũquid non ipse est pater tuus, qui fecit & creauit te? Cuius creationis beneficio, omnis creatura fit particeps diuinæ bonitatis. Per redemptionem verò, est pater Christianorum tantùm, cuius gratia homines fiunt compotes diuinæ filiationis: iuxta illud, Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius. Quæ quidem paternitas ad totam pertinet Trinitatem, vtpote cui conuenit, nos in filios adoptare: vnde, tam hìc, quàm in oratione dominica, cum dicimus, Pater, Deus denotatur prout est communis tribus personis. At verò, per quandam attributionem, de prima quoque persona, potest accipi, cum dicimus Deum Patrem. Illi enim est proprium generare filium suum naturalẽ, cuius nos sumus fratres adoptitij. Et quemadmodum Christus, per naturam est gloriæ splendor, & figura substantiæ patris sui. Ita suo ordine & gradu, filij quoque adoptiui sunt tales per lumen gratiæ.

Deu. 32.

Ioa. 1.

¶Teneritudinem autem diuini amoris considera, qui puerorum innocentium instar,

instar, vult à nobis compellari, Pater, Pater. Pueri enim Hebræorum balbutienres, sic vocitabant patres suos dicẽtes, (*Abba*,) quod est pater. Quo ergo charitatis amore, nos Deus prosequi tur, vult vt eum prosequamur: ipse tenerè nos diligit, dum non solùm filios, sed etiam filiolos, frequenter nos vocat in Euangelio: quo nomine etiam est vsus dilectus Christi Euágelista Ioãnes erga suos discipulos, quos sæpissimè vocabat filiolos: & nos quoque similiter amatorem nostrum tenerè diligamus. Hac enim de causa impartitur nobis, vt dictum est, Spiritum suum, quo eum vocitemus (*Abba Pater*,) quod est infantium purè diligentium parentes suos. Vnde in Epistola ad Galatas, Quia estis, inquir, filij Dei, misit Deus spiritum filij sui, in corda vestra, clamantem Abba, Pater. *Gal. 4.*

44. *IPSE enim spiritus, testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei.)* Expositio est seutentiæ proximè dictæ, cuius sensus est, non fallitur homo cũ in spiritu sancto, clamat Abba Pater, (*ipse enim spiritus, testimonium reddit*) non quidem exteriori voce, ad aures hominum, sicut pater protestatus est de filio suo circa Iordanem, de Baptismi aquis ascendente, spiritu de cœlo misso, dicens clara voce, Hic est filius meus dilectus. Sed testimonium reddit, per affectum amoris filialis, quem in nobis facit, vnde dicit, Quod testimonium reddit, non auribus, sed (*spiritui nostro, quod sumus filij Dei,*) & cum sit ipse, spiritus veritatis, imò ipsa veritas, falli, aut fallere non potest. Vel sic, (*ipse met spiritus*) qui in baptismo, cæterisq; Ecclesiæ sacramentis, est veluti pignus, ac symbolum paternæ charitatis, fidem facit (*spiritui nostro,*) quod eius (*sumus filij,*) qui pignus hoc dedit. Vel vt ait Hiero. testimoniũ adoptionis est, quod habemus spiritum per quẽ ita oramus, scil. clamantes, Abba Pater: tantam enim arram, vt ipse ait, accipere non poterant nisi filij. *Hiero.*

¶ Cauendus est (hic) error asserentiũ, quemcunque iustum certum fieri suæ in Deo reconciliationis & gratiæ, atq; ea quidem certitudine, vel ei simili, quæ est fidei catholicæ, putà, quæ omnem prorsus auferat dubitationem. Damnatus est hic error in sancta Synodo Tridentina, tanquam veritati, & fidei nostræ contrarius. Primus enim Sapiens dicit, Nemo scit, an odio, vel amore dignus sit. Quod inteligi potest, tùm, de prædestinatione, quæ occultissima est, nemo enim lege communi scire potest, quo destinatus sit, an in vitam, an verò in mortem. Tum etiam, de gratia præsenti, cuius obiectum est Deus ipse, causa verò, sua gratuita voluntas, quæ cum sit occulta, non potest, nisi per reuelationẽ, tanta certitudine nobis innotescere. Peccatum autem, benè à nobis cognosci potest: nam obiectum eius est bonum commutabile, quod est nobis notissimum: principium verò, est nostra sola voluntas: itaque cum homo peccat, cognoscit manifestè, quod sit dignus odio, indignusq; amore Dei. Cum autem rectè, sanctèq; viuit, nescit, certitudine fidei, an sit dignus amore, vel odio Dei. Tamen per coniecturas, cognoscere vtcunque potest, se esse in gratia Dei. *Sess. 6. c. 9. 12. 13. et can. 13. 14.* *Eccls. 9.*

¶ Deinde beatus Iob, Si venerit, inquit, ad me, non videbo eum, si abierit, non inteligam: & etiam si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea. Et idem, Verebar, inquit, omnia opera mea, sciens, quod non parceres delinquenti. Hæc omnia faciunt contra certitudinem gratiæ. Super quibus elegãter beatus Gregorius, Sæpe, inquit, mẽs dum de virtutis suæ securitate resoluitur, insidiante aduersario, inopinatæ culpę telo perforatur. Vnde, ignorante homine, recedit Dominus ab eo. Et super hoc verbo, etiam si simplex fuero, &c. dicit idem Gregorius, sunt nonnulla, quæ sciri à nobis facilè nequeũt. Nam sæpe recto studio, contra delinquentium culpas accendimur, & cum vltra æquitatis metas per iram rapimur, hoc zelum iustæ districtionis æstimamus. Et cum prædicantis mens vtiliter placere studeat, ad amorem laudis *Iob. 11.* *9. mor. c. 10. 18. 19.*

dis propriæ turpiter defluit, atque ita horrendo modo, vnum idemq; opus culpa peragit, quod virtus inchoauit. Et idem, Humanus, inquit, animus, immensa cogitatione caliginosus, semetipsum, etiam discutiendo, non penetrat. Et idem, Iustorum, inquit, corda, ad perfectum se examinare nequeunt. Meritò ergo, beatus Iob, Verebatur omnia opera sua.

1.C.4. Tertiò beatus Paulus, in priori ad Corinthios Epistola, ita dicit, Mihi autem pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die, sed neq; me ipsum iudico: nihil enim mihi conscius sum, sed nec in hoc iustificatus sum. Iudicium humanum, quod humanum vocat diē, fallax est, non solùm quod alter de altero profert, sed etiam de se ipso: vnde pro minimo ducit, quantum ad salutis certitudinem attinet, iudicium humanum, siue sit proprium, siue alienum: nec valet argumentum ex negatione ad affirmationem, nihil mihi cōscius sum, ergo sum iustus. Propterea dicit, nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Sicut enim vnus de alio non potest infallibilem ferre sententiam, ita neq; de se ipso. Solum iudicium Dei, est iudicium verum & infallibile, vtpotè cuius oculis omnia sunt nuda & apperta. Vnde alibi, idem
1.C.1. Apostolus, Nolite, inquit, ante tempus iudicare, donec veniat Dominus. Et
Ps.18. regius Vates Dauid, Ab occultis, inquit, meis, munda me. Et filius eius
Pro.20. Salomon, Quis potest dicere mundū
& 28. est cor meum, purus sum à peccato?
Eccl.5. Et, Beatus homo qui semper est pauidus. Et de propitiatio peccato, noli esse sine metu. Peccatorum etiam eorum quæ sunt per pœnitētiam remissa,
Lyra. vt ait, Lyra. sanè quam nescias, fuerit ne sufficiens. Ex his & alijs quàmplurimis scripturæ locis, facilè constat in præsenti vita, nisi Deo reuelante, non posse haberi diuinæ gratiæ testimoniū, omni ex parte certissimum, quale est testimonium sacræ scripturæ. Hæc autem ambiguitas & incertitudo ideò permittitur, vt dū homines dubij sunt de salute, fortius agant pœnitentiam, & magis ad misericordiam prouocent
Deum, vt ait Hiero. Vnde beatus Aug. *Hiero.*
Quantalibet, inquit, iustitia prædirus *Ion.3.*
sit homo, timere debet ne aliquid oc- *Aug. de*
cultum lateat. *perf. ius.*

¶ Benè tamē sumūtur argumenta probabilia diuinæ gratiæ, quæ faciunt hominem lætum, & iucundum. Qualia sunt, rectum conscientiæ testimonium,
iuxta illud, Gloria nostra hæc est, testi- *2.C.1.*
monium conscientiæ nostræ. Et meritò id quidem: nam, vt Prouerbio dicitur, Conscientia, mille testes. In sūma, omne opus bonum æquo animo patratum: nam, vt doctissimè Alexander
de Ales docet, cognitione speculatiua, *3.p. trac.*
non est gratia Dei cognoscibilis, sed *de grat.*
tantùm effectiua, & experimentali, scil. per effectus. Vt quando homo non habet propositum male agendi: quando frequenti meditatione Dei, dulcedinem sentit, & suauitatem. Sed est, inquit, iuxta dictum Hipocratis, experimentum fallax, nam ijdem effectus esse possunt in eo qui est in peccato, saltem vbi est vincibilis ignorantia, vt in hæ-
retico. Alexandrum secutus est D. Th. *Th. 1. d.*
cum omnibus scholasticis. D. Bernar- *17.*
dus, super illud Ioannis, Tres sunt qui *1. Ioa. 5.*
testimonium dant in terra, spiritus, a- *Ser 1. &*
qua, & sanguis: testimonia, inquit, gra- *2. in oct.*
tiæ Dei sunt, aut nullam habere con- *Pasc.*
scientiam peccati post baptismum, aut lachrimarū fonte eorum sordes abluere, mox iugibus pœnitentiæ fructibus, corpus affligere, & veluti sanguinolento martyrio prauas affectiones perimere, ac denique in operibus spiritualibus exerceri. Auiditas quoq; audiendi verbum Dei, est congruum argumentum
diuinæ gratiæ, iuxta illud Saluatoris, *Ioa. 8.*
Qui ex Deo est, verba Dei audit. Mē-
tis quoque dulcedo, non parum facit
ad hoc, de qua in Apocalyp. Vincenti, *Apoc. 2.*
inquit Dominus, dabo mannà abscōditum, quod nemo nouit, nisi qui accipit. Hæc, & id genus alia, possunt quidem sedare conscientias, & confirmare spem, non tamen pertingunt vsq; ad certitudinem fidei. Et si objicias

quod

quod martyrium est certum argumentum diuinæ gratiæ, ex eo quod iuxta sanctorum doctrinam, omnia per illud condonantur crimina: dicendum, quod quanuis martyr magnam habet fiduciam salutis suæ, non habet tamen fidẽ Catholicam nullum ei inesse impedimentum, placereq; Deo suum sacrificium, nisi per specialem reuelationem certior fiat. Quam quidem reuelationem, & multis legimus, & omnibus credimus factam: quæ vtique non fuisset necessaria, si actus ipse esset infallibile testimonium: nam hæc omnia etiam in hæretico videri possunt, dum magno animi robore, & ardore (vt putat charitatis) sese offert incendio & flamis, sicuti verus Christianus. Omnis enim actus habens speciem charitatis, quantum ad substantiam attinet, communis est illis etiam qui sunt in peccato, maxime dum aliqua tenentur ignorantia. Sed coniecturæ veræ iustorum à falsis hæreticorum, differunt penes hoc, quod illæ proueniunt iusto ex parte obiecti. Hæ verò hæretico ex parte subiecti. Et sic illorum est certitudo obiecti, istorum verò subiecti: vt ait quidam Doctor. Soto.

¶AD deffensionem autem sui erroris, vsurpabat ille iniquus Luther, fidem, non pro alia quàm pro fide viua. Et quemadmodum scire possumus, nos habere fidẽ, putabat scire etiam posse, nos habere charitatẽ, quod est falsum, quia, vt dictum est, assensus intellectus, ex nulla diuina acceptatione dependet, & ideo notissimum est vnicuique fidẽ habere de Euangelio. Gratia verò & amicitia Dei, in diuina beneuolentia consistit, quæ nobis est ignota. Deinde, gratiarum dona quæ per Christum donantur & promittuntur iustis, idest, illis, qui ei sunt charitate coniuncti, aiebat, per eandem fidem notum esse singulis, talia dona verè recepisse. Sed neque hoc dici debet, cum omnis promissio Dei, facta sit sub conditione, dicendo, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Et, Si quis diligit me, diligetur à Patre meo, &c. Et, Si (arti. 14. suarũ assertionũ.)

impius egerit pœnitentiam, &c. Per fidem ergo credimus quod Deus hæc faciat promissa, paratusq; sit illa adimplere omnibus obtemperantibus sibi: sed de hoc certitudinem fidei non habemus, sicut habemus de promissis Dei. Tertiò, fidem & fiduciam pro eodem sumit ille, cum fides sine fiducia possit frequenter inueniri: nam fides est mentis assensio, qua veras esse credimus reuelationes Dei, atque adeò promissiones ipsas. Fiducia autem, vt ait D. Tho. est robur spei pertinens ad magnanimitatem, & licet à fide originẽ habeat, non firmatur tamen nisi ex charitate, & rebus iustis, quibus Deus nobis præcepit iustitiam colere. Non enĩ dicit scriptura, quod fides foras mittit timorem, sed charitas, & ideò quantalibet quis polleat fide de diuina veritate, si non adhibeat opera, fidẽ quidem habebit catholicam, non tamen fiduciam: quæ quidem per vigilantem conscientiæ discussionem, & pœnitentiam perficitur. Nullius enim culpæ conscius, confidere possum & debeo, in misericordia Dei, qui nõ permittet me errare, nec dispiciet cor contritum & humiliatum. Et de tali fiducia præceptum habemus à Christo, dum ait, Nolite timere, pusillus grex. Non tamen iubemur habere fidem, idest, firmam persuasionem salutis nostræ. Quantacunque enim fiducia fuerit, nũquam perueniet ad certitudinem fidei, in particulari assistentis gratiæ. Est autem fiducia, vnicum solatium miseris peccatoribus. In quo, inquit Apostolus, habemus fiduciam, & accessum per fidem eius. Et beatus Euangelista Ioãnes, Charissimi, inquit, si cor nostrũ non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum. Si cor, inquit, nostrum, non reprehenderit nos. Ex quo manifestè patet, quod fiducia non inuenitur cum conscientia peccati mortalis: nam cum spe veniæ peccare, præsumptio potius, quàm fiducia dicitur. Postremò, omne testimonium Spiritus sancti, inquit, facere nobis certitudinẽ fidei, vt scil. ei constringamur firmum assensũ præbere, sicut fidei Catholicæ: cũ

(Th. 22. q. 129.) (Luc. 12.) (Eph. 3.) (1. Ioa. 3)

cum res longè aliter se habeat, vt iam dictum est, nimirùm, quod faciat cognitionem coniecturalem, quæ quanuis sufficiat tranquillas reddere conscientias eorum, qui omni studio per gratiam Dei curant mundare corda, non tamen pertingit talis cognitio vsq; ad certitudinē fidei, vt securi esse possimus, huiusmodi coniecturas & indicia à Spiritu sancto proficisci: scientes quod etiam Sathanas transfigurat se frequenter in angelum lucis. Quapropter beatus Bernardus in quodam sermone, eleganter nos docuit, dicens, Orandus est tantùm Deus, vt custodiat corda nostra, & intelligentias nostras, ne fortè cum non aderit, adesse putemus: nostrumq; pro ipso sequamur sensum, deuiantes. Venit namque & vadit prout vult: & nemo facilè scit vnde venit, aut quò vadat. Et quanuis addat, quòd periculosissimè ignoratur, quãdo veniat, aut vadat, & ideò inuigilandum nobis esse, vt sensum aliquem habeamus eius accessus, & recessus: non tamen intelligit, quod illum vel aduentantem, vel abeuntem, certa valeamus ratiõne deprehendere. Et in alio sermone, super eisdem Cant. vbi in seipso graphicè depingens sensus intrãtis, & exeuntis, tandem concludit hæc verba, ex renouatione, ac reformatione spiritus mentis meæ, idest, interioris hominis mei, percepi vtcunque speciem decoris eius. Non dicit, certè, & euidenter, sed vtcunque. Et in quadam epistola ad Archiep. Senonensem, prauum, inquit, est cor hominis & inscrutabile: ita vt nemo sciat quæ sunt in homine, nisi spiritus hominis, qui in eo est: sed nec ipse plenè. Nam cum Apostolus diceret, Mihi pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die, adiecit, sed nec ego me ipsum iudico. Quare? Quoniam non possum, ait, ratam, vel ipse de me, proferre sententiã. Ego enim nihil mihi conscius sum, nõ tamen in hoc iustificatus sum. Non ex toto credo me, vel ipsi conscientiæ meæ: quippe cũ ne ipsa quidem queat me comprehendere totum, nec potest iudicare de toto, qui totum non audit, qui autem iudicat me, Dominus est. Dominus, inquit, cuius vtique scientiã non effugit, cuius sentẽtiam non subterfugit, etiam quod propriam latet conscientiam. Audit Deus in corde cogitantis, quod non audit vel ipse qui cogitat. Et in alio Serm. contra incertitudinem perseuerantiæ, inquit, quòd licet nunquam sine testimonio electos suos deserat Deus, nouit tamen Dominus, qui sunt eius, & solus ipse scit quos elegerit à principio. Et addit, Quis verò scit, hominum, an sit dignus amore, vel odio? Quod si vt certũ est, certitudo nobis omnino negatur, nunquid non tantùm delectabiliora erũt, si qua nobis electionis huius signa possimus inuenire? quam enim requiem habere potest spiritus noster, dum prædestinationis nostræ, nullum adhuc testimonium tenet?

Ber. sup. Cãt. ser. 17.

Ser. 74.

Ep. 42.

in Oct. Epi. ser. 2.

Hæc autem testimonia, siue indicia, siue coniecturæ Spiritus sancti, non æqualiter omnibus contingunt: maiora enim vel minora sunt pro sanctitatis cuiusq; gradu, & perfectione. Quanto quisque in fide, quæ per charitatem operatur, auidius se exercuerit, tanto maius testimonium à Spiritu sancto accipiet, quod filius Dei sit. Hoc est igitur quod in hoc loco dicit Paulus, quod scil. ipse spiritus diuinus, spiritui humano in quo inhabitat, occulta suggestione testimonium perhibet, quod veri simus filij Dei. De cuius testimonio nihil est dubitandum, cum sit ipse, spiritus veritatis.

45. *SI autem filij, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: si tamen compatimur, vt conglorificemur.)* Magna Christianorum dignitas, quia filij Dei sunt: magnæ diuitiæ, & gloria, quia hæredes Dei, & cohæredes Christi sunt: magnum prætium, quo hæc adipiscuntur omnia, nimirùm, passio Christi, & nostra: vtraque enim est necessaria, propterea, inquit, *(si compatimur, &c.)* sed nostra tamen per se nihil valet, passioni verò Christi adiũcta, omnia valet. Est enim Christi passio, in-

infiniti valoris. Cum igitur diuinus Apostolus, sententia proximè dicta asseruisset, quod Spiritus sanctus testimonium nobis Christianis perhibet quod sumus filij Dei, mox rectè colligens, dicit, (*si autem filij*) sumus, non serui, nimirùm sumus (*& heredes,*) nam filijs debetur hæreditas, (*heredes quidem Dei,*) à quo velut autore proficiscuntur omnia, (*coheredes verò Christi,*) cuius corpori per baptismum insiti, patrem cum eo cœpimus habere cõmunem, & per hunc in ius communis hæreditatis peruenimus. (*Si tamen cōpatimur, vt conglorificemur,*) ac si diceret, huius hæreditatis possessio, non aliter continget, quàm si eadem via ad illam tendamus, qua Christus ipse peruenit. Ille ferendis malis, peruenit ad bonorum possessionem: per obedientiam, venit ad regnum: per ignominiam, venit ad gloriam: morte, peruenit ad immortalitatem. Patiendum igitur nobis cum illo, vt cum eo bonorū contingat fruitio: obediendum, vt cum eo regnemus: ferenda probra mundi, vt cum illo simus gloriosi: moriendum ad tempus cum illo, vt cum illo semper viuamus.

46. *SI autem filij, & heredes.*) Hæc illatio, secundum leges humanas, necessaria est, si accipiantur filij pro adoptiuis: quoniam in hoc adoptantur, vt in bonis succedant adoptantium. Secùs de legitimis & naturalibus, quorū primogenito solet quàmpluries contingere hæreditas integra, vt legitur de Abra-
Gen. 25. ham, qui soli Isaac reliquit hæreditatē, cæteris autem filijs, elargitus est quædam munera. In hoc igitur, Apostolus Paulus, illationem fundat, quod de filijs adoptiuis sermonem facit impræsentiarum. Extollit etiam simul dignitatem filiorum Dei, charitatemque & magnificentiam omnipotentis Dei, qui non solùm primogenitum suum, sed omnes etiam filios in ius recipiat æter-
1. P. 1. næ hæreditatis, iuxta illud Petri, Regenerauit nos in spem viuam, in hæreditatem: & hoc, non deffectu naturalis filij, cum illum habeat, & sibi coæqualem: nec causa suæ propriæ vtilitatis, cum bonorum nostrorum non indigeat, existens ipsemet bonorum omnium indefficiens thesaurus: neque verò in diuersam, vel in aliquam particulam tantùm huius hæreditatis accersiuit nos, sed in eandem ipsam quæ filio suo vnigenito, & naturali debetur.

Hæreditas autem hæc nostra, non est aurum, vel argentum, nec quidquam bonorum visibilium, sed est ipsemet Deus, summa nostra fœlicitas, summa veraq; hæreditas, qui non per partes communicatur suis, nec dum communicatur, aliquid amittit, aut minus in se habet: sed (veluti Sol,) vt latissimè beando profunditur, ita est eius gloria consummatissima. Propterea Dominus pars hæreditatis meæ, aiebat Dauid. Ps. 15.
Et ipse Dominus ad Abraham, Noli ti- Gen.
mere Abraham, ego merces tua magna nimis. Non est cur timeas malum, tanti boni expectatione. Hæredes ergo Dei sumus, quia sua ipsius diuinitate, eius faciem conspicientes, participabimus. Vnde Saluator noster, Hæc est, inquit, vita æterna, vt cognoscant te, & quem misisti Iesum Christum.

Hæreditas hæc fœlicissima, non humano more per mortem prædecessoris cõtingit: eoquod hominum hæreditas, cum sit tēporalis & exigua, non potest vtrique, videlicet, successori, & præcessori sufficere: sed per consortium Dei viuentis in secula seculorum. Quanuis etiam in ea, non defficiat id, quod in humana hæreditate est perfectionis: nimirùm, vt testamentum morte testatoris confirmetur, quoniam iuxta A- Heb. 9.
postolum, testamentum, in mortuis confirmatur: alioquin nondum valet, dum viuit qui testatus est. Quapropter, sicut vetus in sanguine hircorum & vitulorum dedicatum est, ita & nouum pretiosissimo sanguine Christi: per quem aditus ad hæreditatem patefactus est, quem sanguis hircorum reserare nequiuerat. Vnde status antiquorum, etiam electorum qui in filios erant recepti, non fuit omnino liber, qualis est status Christianorum.

Quan-

Quanquã enim essent electi, in filiosq; recepti, erant tamen, vt suprà dictum est, tamquam paruuli, nihil differentes à seruis, viuentes sine libertate propriæ voluntatis, & sub timore atque custodia, eisq; nimium differebatur hæreditas. vnde quidam illorum nimio dolore affectus, conquerebatur de mora *Psal.* accipiendæ hæreditatis, dicēs, Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. Nobis autem Christianis, non sic: quia, nisi per nos steterit, ab hac vita, absq; mora euolatur ad æternam. Vnde, rectè colligit dicens, Si filij, & hæredes.

47. *Cohæredes autem Christi.*) Dictũ est, quod diuino numine afflati, Deum vocamus (*Abba Pater,*) cuius idcirco sumus filij & hæredes, Christi verò cohæredes, quia frater noster est, primogenitus tamen & naturalis, constitutusq; proinde hæres vniuersorum, & vt sit caput nostrum, & Dominus noster, nos verò famuli, & membra eius: sumus tamen hæredes cum illo bonorum Dei. Primò, quia eodem conspectu Dei fruituri sumus quo ille, qui summo gradu fruitur illo. Deinde quantum ad corpus, quod per illum reformabitur, vt maneat configuratũ corpori claritatis suæ. Ad hæc, locus habitationis gloriæ, erit idem Domino & seruis suis, dicente ipso, volo Pa- *Ioa. 14.* ter, vt vbi sum ego, illic sit & minister meus. Præterea ipse Rex regum, & Do- *Apo. 19.* minus dominantium: sacerdosq; in æ- *Isal.* ternum. Serui eius Reges & sacerdo- *1. P. 2.* tes. Ipse Princeps Regum terræ: ser- *Is. 44.* ui quoque Principes super omnem ter- *Orig.* *Mat. 19* ram constituti. Ipse iudex vniuersorũ: serui etiam eius cum illo sedebunt, iudicantes cunctas nationes. Beati ergo serui tui qui audiunt sapientiam tuam, & assistunt coram te omni tempore: nam cum apparueris Domine, similes tibi erunt in gloria: in hoc eos elegisti ante mundi constitutionem, vt conformes fierent imagini pulchritudinis tuæ. Gaudeat Christianus spe tantæ gloriæ filiorum Dei, lætetur ob libertatem tantam, & nobilitatẽ sibi Christi sanguine concessam. Christo Domino summas gratias agant, per quem omnia sibi bona contingunt.

48. *SI tamen compatimur, vt conglorificemur.*) Hoc facit contra hæreticos *Luth.* Lutheranos, negantes operum merita, dum sic arguũt, dicentes: si nulla sunt merita reconciliatricis gratiæ, per quã filij constituimur, minimè vlla sunt vitæ æternæ: nam si filij, inquit Paulus, & hæredes. Responsio contra istos est facilis: imprimis, Apostoli mens per hæc verba, non est auferendi merita vitæ æternæ, nam si talis esset, non statim adderet, (*si tamen compatimur, &c.*) Deinde quamuis per adoptionis gratiam, filij constituamur, non protinus sequitur quod si gratiam nulla præcedunt merita, nulla quoque esse merita vitæ æternæ: nam præterquàm quod officia iusti quæ à gratia proficiscuntur merita sunt auctioris gloriæ: ipsæ quoque dispositiones gratiæ, quæ, vt ait quidam doctor egregius, non sunt ip- *Soto.* sius gratiæ merita, sunt nihilominus merita gloriæ, quatenus eadem gratia, eodem temporis instanti vestiuntur, hoc est, quatenus sunt opera grati hominis. Et D. August. exponens illud, *De lib.* Gratia Dei, vita æterna: quia, inquit, *arb. c. 6.* gratia, per quam opera nostra habent, vt sint merita, gratis nobis donatur, vita æterna dicitur & est gratia. Per hæc igitur Apostoli verba, excitantur socordes & ignaui ad studium bonorũ operum, commonenturq; omnes, ne in vacuum gratiam Dei recipiant, sed assidua virtutum exercitatione eam excolant, laborantes cum Christo, vt ad ipsius gloriam perueniamus, &c. vt suprà. Vnde quemadmodum superiùs, post gloriæ spem filiorum Dei, mentionem continuò fecit gloriæ in tribulationibus, ita & nunc postquàm dixit, quod sumus filij & hæredes Dei, & cohæredes Christi. Subdit, si tamen cõpatimur, vt conglorificemur. Quoniam vt alibi inquit, Non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit.

49. *Existimo enim quod non sunt condigna passiones huius temporis ad futurã*

glo-

gloriam.) Futuram gloriam cõmendat, vt præsentes pressuras faciliùs toleremus. Dictum est qua lege aditur hæreditas, nimirùm, lege compassionis, dũ ait, *(si tamen compatimur &c.)* Nam per multas tribulationes opportet nos intrare in regnum Dei: quod est hæreditas promissa, quæ cum sit immortalis ac tanta, vt omnem humanæ mentis captum, & æstimationem transcendat, si omnes huius vitæ afflictiones in vnum hominem conferas, leues erunt, si æstimentur ad futuram gloriam, hoc est, ad futuræ gloriæ præmium, quod illis paratur, ac velut emitur incõmodis. *Act. 14.*

50. *Existimo.)* Plus significat quàm cogito, aut reputo: potest enim vnusquisque etiam quæ non credit cogitare: sed dicendo existimo, perinde est ac si diceret, Scio, certissimè mihi persuasum habeo.

51. *Passiones.)* Emphasim habet, quoniam non solùm mandata Dei absque nostro detrimento facere, verùm & angustias, calamitates, & cruciatus, & mortem, pro illo perpeti, non æquatur illi gloriæ.

52. *HVIVS temporis.)* Breuitatem præsentium laborum designat: omne enim tempus, ad æternitatem comparatum, pro momento reputatur. At verò quamuis omnis vitæ labor, sit veluti momentaneus, ex illo tamen dependet æternitas vitæ: iuxta illud Pauli, id quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, æternum gloriæ pondus, supra modum in sublimitate, operatur in nobis. *2. C. 4.*

53. *AD futuram gloriam.)* Nomen splendoris est, quo homines ad laborum tolerantiam maximè excitantur. Est autem infinita distantia inter gloriam mundi præsentem, & gloriam cœli futuram: illa enim cum sit temporalis, velociter transit: hæc verò quia æterna, permanet sine fine. Illa est vana, quia est in his quæ sunt extra hominem, vt in opinione hominum, & in apparatu diuitiarum, in quibus gloriãtur homines: hæc autem de his est quæ sunt intra hominem, nimitùm, de visione beata, de amore ardentissimo erga Deum, de honore sublimi, lætitia inæstimabili, gaudio perpetuo, splẽdore fulgentissimo, pace pulcherrima, quæ omnia in nobis ipsis existent. In illa denique nulla requies, in hac summa comprehenditur. *Psal.*

54. *NON sunt condigna.)* Iustorũ opera, quæcunque illa sint siue magna siue parua, si secundum se considerentur, & perpendantur, vt porrigere sitienti potum aquæ frigidæ, duo elargiri minuta, aut omnem protsus erogare substantiam in subuentionem egenorum, & tradere corpus ardenti rogo vt comburatur, nullo possunt momento librari cum pondere illius infinitæ gloriæ. Et hoc videtur in hoc loco docere Paulus dum ait, *(Passiones huius temporis,)* videlicet, quæ bonis nos huius temporis orbant, cum illis æternis nulla proportione confetũtur. Si autem considerentur huiusmodi passiones, in quantũ eas aliquis voluntariè sustinet propter Deum ex charitate, quam in nobis Spiritus sanctus facit, idest, quatenus opera, amicorum & filiorum Dei sunt, ipsius operantium fauore, condigna quidem huiusmodi gloriæ sunt, tanquam mercedis ipsis propositæ, hoc est, ex condigno, vt aiunt Scholastici, per huiusmodi passiones meretur homo vitam æternã. Nam Spiritus sanctus, cuius fauore hęc fiunt, est fons, cuius aquæ, idest, effectus saliunt in vitam æternam, vt inquit Saluator noster Christus. *Ioa. 4.*

Quamuis autem, iuxta hanc Pauli sententiam, multum valeat, magnitudinis præmij consideratio, ad agrediendum ardua & dificilia virtutis vt se fecisse fatetur regius Vates Dauid, dum propter retributionem inclinauit cor suũ ad faciendas Dei iustificationes inæternum. Valeatq; tantundem ad cunctos labores æquo animo sustinendos, vt verba beati Iacobi, satis præsefetunt, *Ps. 118.* *Iac. 1.*

R cum

enim inquit, omne gaudium existimate fratres charissimi, cum in varias tentationes incideritis: ac proinde licitum sit ad hæc fatigatis conspicere. Egregia tamen & selectissima in rebus aduersis meditatio est, Deum ipsum solum præ oculis habere, totaq; mente conspicere, qui per se, ob suam ipsius incomprehensibilem bonitatem, omni obsequio & seruitio dignus est: præterquàm quod tormenta & dolores filij Dei pro nobis in cruce suspensi, nullis nos possumus nostris compensare.

55. *QVÆ reuelabitur in nobis.)* Aliqui legunt, (*quæ reuelabitur in nos,*) & refertur ad gloriam quæ Deus ipse est, quæ in nos tunc irradians effundetur. Legendo verò, (*in nobis*) significat proculdubio gloriam & fœlicitatem quæ in nobis existet, cuius, licet iam pignus habeamus vt diffidere non oporteat, nondum tamē ob corpus hoc, morti & doloribus obnoxium, absoluta plenaque est. Fœlicitas igitur hæc, & vita beata, quam nec oculus vidit, & modo abscondita est cum Christo in Deo, tum (*reuelabitur in nobis ipsis:*) gustus interim quidam occultus datur intùs per spiritum: sed ea tota proferetur cum resuscitatis corporibus, &
Col. 3. abiecta omnis mortalitatis iniuria, cū Christo immortali, regnabimus immortales.

56. *NAM expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat.)* Per prosopopœiam, dicta sunt hæc, illo scil.
Chry. schemate, vt ait Chrysost. quo in Scriptura fluuij dicuntur plaudentes, collesq; & montes saltantes: & est efficax argumentū illius infinitæ gloriæ, nam id quod omnis creatura tam anxia expectatione desiderat, non potest esse, nisi summum bonum. Tanta igitur erit tunc illa futura gloria, quæ in nobis reuelabitur, vt vniuersa hæc quoq; mundi fabrica, & omnis quæ in eo est creatura, (*expectat*) velut optans (*reuelationem filiorum Dei:*) hoc est, eum diem, quo iam absoluto numero filiorum Dei, patefiat illorum gloria, scilic. perfecta tam ex parte animæ, quàm corporis.

57. *Expectatio expectat.)* Hæc verborum geminatio intensionem expectationis designat, teste D. Th. vt sit anxia & vehemens expectatio: ipsa, scil. Tho. creatura vehemēter anxia: qualis erat Dauid cum dicebat, Expectans expectaui Dominum. Psal.

58. *Vanitati enim creatura subiecta est.)* Ecce prima causa propter quam tantopere creaturæ desiderent filiorum Dei absolutam glorificationem, nimitùm, participatio infœlicitatis humanę, seu frustratio eius finis, cuius gratia vniuersa sunt condita. Nam filij Dei, dum onerati adhuc mortali corpore, fame, siti, morbis, doloribus, varijsq; malis affliguntur, videtur & ipse mundus, aliquo modo particeps infœlicitatis humanæ, propterea quod terra, aqua, aër, ipsa corpora cœlestia, deniq; & ipsi Angeli, in hoc condita videntur, vt hominum necessitatibus obseruiant durante tempore, sed cum hoc Heb. 1. fine careant omnia, dicuntur vanitati subdita. Vanitas enim est, proprio carere fine, vt ait S. Tho. Potest etiam Tho. sumi vanitas, pro vanis hominibus, abstractum pro concreto, iuxta morem scripturæ. Omnis igitur mundi creatura optat tempus iudicij, tùm quia non potest iuuare homines iustos, inseruireq; illis prout decet: tùm etiam quia seruit peccatoribus. Sed vtrumq; facit inuitè, propterea dicit,

59. *NON volens.)* Creatura non seruit iustis prout vellet, peccatoribus autem seruit inuita: atque ita vtrinq; fert seruitutem (*non volens,*) dum non iuuat iustos, dum seruit iniquis. Quare autem hoc ita fiat, subiungit, dicens.

60. *SED propter eum qui subiecit eam.)* Quasi dicat, mundus, hanc ideò fert seruitutem, vt obtemperet ei, cuius voluntate, huic seruituti addictus est: nā Solem suum oriri facit super bonos & malos,

malos, pluit super iustos & iniustos: vt sic suam nobis patefaciat infinitam misericordiam, doceatq; nos similiter facere, diligentes inimicos nostros propter eum, quem plusquàm nos ipsos diligere debemus. Sumentes de hoc exemplũ, ab ipsa etiam insensibili creatura, quæ, vt dictũ est, seruitutem hominũ inuita fert, (*propter eum qui subiecit eam,*) idest, propter Dominũ suũ, & nostrum, qui ita rem ordinauit.

61. *IN SPE.*) Hæc est alia causa, qua mundus tolerabilius fert prædictam hominum seruitutem, nimirùm, quia non in æuum addictus est illi: quoniam post iudicij tempus, mundus ipse mira pulchritudine decoratus, exhilarabit iustos: illis verò qui imaginem Dei, prauis moribus fœdauerunt, & corruperunt, idest, iniquis, nunquàm amplius seruiturus: & hæc est, (metaphoricè loquendo) mundi spes, qua Dominus subiecit eum, vt seruiret hominibus, siue bonis, siue malis. Vnde dicit.

62. *QVIA & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis.*) Seruitus corruptionis, idem videtur esse, quod vanitas. Deinde, corruptio, quædam mutatio est. Nam iuxta Aug. & Philosophũ, in qualibet mutatione, est quædam corruptio. A peccato igitur hominis, creatura seruit corruptioni, & præterit figura eius, & nunquam in eodem statu permanet. Cœlum, sine intermissione mouetur. Elementa verò cũ mixtis, omninò sunt instabilia. Terra insuper, cadauerum est receptaculũ, tàm bonorum, quàm malorum. Sed ab hac seruitute corruptionis liberabitur mundus, sicut prædictum est per Prophetam dicentem, Ego creo cœlos nouos & terram nouam, & non erunt in memoria priora, idest, prior mutabilitas creaturæ, vt ait D. Tho. nouit hoc mysterium etiam beatus Euangelista Ioãnes, cum in spiritu vidit cœlum nouũ, & terram nouam. Quod inteligendum est, non substantia, sed qualitate, cœlo, scil. & terra, in perfectiorem naturam

Aug. 8. phy. *Isai 65.* *Tho.* *Apoc.*

commutatis, & ab omni alteratione liberatis. Iuxta quem sensum inteligendum etiam est, quod in eodem habetur Apocalyp. nempè, quod cœlum & terra fugit à facie sedentis. Et quod primum cœlum, & prima terra abijt. *Apo. 21.*

63. *IN libertatem gloriæ filiorũ Dei.*) Ad libertatem gloriæ filiorum Dei facit, libertas etiam creaturarum insensibilium, vt sit proportio inter hæredem, & hæreditatem, Dominum & seruum, habitaculum & habitatorem, mundum & filios Dei. Ipsis igitur filiis Dei, splendore gloriæ innouatis, liberrate dominorum donatis, immortalitate indutis, æquum est & valde cõsentaneũ, vt & mundus, qui est eorum seruus, hæreditas & habitatio, liberetur à seruitute corruptionis, innouentur omnia, induanturq; splendore & pulchritudine incorruptibili, ne sit quidquàm in rebus quod oculis dominorum, idest, filiorum Dei, displicere posit, sed omnia sint illis grata, aspectuq; delectabilia, & valde iucunda in æternum. Hæc autẽ mundi innouatio, siue libertas, non cõtinget ante perfectam iustorum, siue filiorum Dei libertatem. Hac enim lege addictus est mundus seruituti & vanitati, vt simulatq; filij Dei plenè liberati fuerint ab omni mortalitatis contagio, tunc & ipse mundus desinat esse obnoxius incommodis mortalitatis.

64. *SCIMVS enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc.*) Persistit in metaphorica locutione, & his duobus verbis, (*ingemiscit, & parturit,*) luculentissimè exprimit vehemẽtiam desiderij, quod creaturam angit, illius immensæ gloriæ futuræ. Si quidẽ vt accerrimus est dolor parturientis, ita & maximum puerperæ gaudium. Qua etiam metaphora vsus est Dominus in eodem proposito dicens, Mulier cum parit tristitiam habet, cum autem peperit puerum, iam non meminit præssuræ propter gaudiũ. Cum autem in litera habeatur (*omnis creatura*) potest non incongruè, exponi tã *Ioa. 6.*

Q 2 de

de rationali, quàm de insensibili creatura: vt in rationali comprehendatur omnis hominum natio, sexus, ætas, & conditio, Iudæi nimirùm & Græci, & Barbari: quoniam nullus hominum est, qui non sit beatitudinis capax, quam ideò nemo non appetit, saltem in genere, dum omnis exoptat esse beatus, quem quidem appetitum significat, (*ingemiscit,*) & ait, (*scimus*) tanquàm magister & Apostolus qui omnia iudicat, & (*vsque adhuc*) quia non solùm sub antiqua lege, quando nec iustis dabatur aditus ad regnum, sed & nunc, vsque ad extremum, vniuersaleq; iudicium.

Creatura verò insensibilis (*ingemiscit,*) idest, ob libertatem nostram quodammodo suspirat. Et (*parturit,*) idest, instar parturientis differri dolet, tùm quia ingratis hominibus & vanis, seruire coguntur: tùm etiam, quia non antè, perfectionis gradum sortientur quam post iudiciû, quando reuelatione filiorum Dei facta, noui cœli, nouaq; terra creentur. Est quippe etiam in rebus animo carêtibus, natiua quædam perfectionis appetitio. Vnde in Gloss. dicitur, quod Sol, & Luna, non sine labore, statuta sibi implent spatia: vbi D. Tho. sapienter exponit laborem, pro motu, sicut & requies quandoq; accipitur pro cessatione ab opere, sicut Deus die septimo requieuisse dicitur, idest, cessasse, ab omni opere quod patrarat. Et ita gemitus inteligitur corruptio quædam, quæ etiam miscetur motui locali, dum desinit esse in hoc, cû incipit esse in alio. Per parturitionem verò, accipitur ordinatio cœlorum ad eorum innouationem, vt ait S. Tho. Cum itaque videamus omnia mundi elementa tot vicibus variari, tot esse obnoxia corruptelis, Solem & Lunam, præterquàm quod inuiti oriuntur super malos homines, quod in rebus caducis reparandis, penè in cassû laborant, sua sentire deliquia, dum nûquam quiescunt. Sydera etiam cum syderibus pugnare, nonne etiam vniuersa rerum corporearum natura, vnà nobiscum gemit, ac parturientis in morem, optat laborum, ac dolorum finê? Quin & de Angelis, quamuis beatis, & ideò non possint sentire dolorem, dicere etiam possumus, quod ipsi nostras calamitates ex alto contemplantes, vehementer desiderent reuelationem filiorum Dei: sine gemitu tamê. Nam quibus gaudium est, super vno peccatore pœnitentiam agente, nihil mirû, si desiderium habeant, non quidem ad spei virtutem spectans, quæ nulla est in eis omnia videntibus: nam quod videt quis, ait Paulus, quid sperat? sed ad ardorem charitatis, qua erga nos sunt valde benè affecti, & propensi, vt ait quidam Doctor. Desideriû igitur eorum est, potiundi totius generis humani societate, & sic pio quodã erga nos affectu commouentur: & quoad licet, nostris malis indolescunt.

Gloss. Tho. Tho. Soto.

65. *NON solùm autem illa, sed & nos ipsi primitias Spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, expectantes redemptionem corporis nostri.*) Ex proprio Apostolorum desiderio, ostendit excellentiam illius futuræ gloriæ. Non enim potest esse paruum, quod à magnis viris tam anxiè expectatur. Vnde ait, (*non solùm autem illa,*) scil. corporalis creatura, suam liberationem expectat, & desiderat. (*sed & nos ipsi,*) idest, multo magis nos ipsi Apostoli (*primitias Spiritus habentes*) nobis enim omnium mortalium primis, contigit Christi aflari spiritu, cuius etiam potiora accepimus dona, in arram futuræ cœlestis gloriæ, (*& ipsi intra nos gemimus,*) idest, ex intimis cordis desiderijs, ingemiscimus & suspiramus (*adoptionem,*) idest, propter adoptionem, donec scilic. ipsa impleatur, & reueletur in nobis gloria (*filiorum Dei*) hic autem noster gemitus non est absq; spe, nam sumus (*expectantes,*) pariter (*redemptionem,*) idest, liberationem (*corporis nostri,*) ab omnibus suis quibus nunc agrauatur incommodis, & miserijs, quando ex crasso & carnali, efficietur spirituale, & immortale.

66. *Primitias Spiritus habentes.*) Primitiæ

mitiæ in frugibus, sunt fructus primi, eiusdem speciei cum reliquis, solo tempore & prætiositate præstantes: qui idcirco tam de area, quàm de torculari dicati erant Deo in lege veteri, tanquã datori omnium bonorum offerendi. Hinc Paulus, quidquid est primum gratiæ in area spirituali, primitias appellat. Vt, Christum, primitias resurgentium: domum Epineti, primitias Achaiæ: & Thessalonicensiũ ecclesiam, vocat primitias in sanctificatione spiritus. Hac etiam ratione, Apostoli dicũtur primitiæ Christianorũ, vtpote quos Christus peculiariter elegit, eisq; fidei arcana primitus reuelauit, potissimaq;, vt dictum est, contulit dona, vt irent, & fructum ferrent, ab omnibus orbis partibus. Quorum idcirco dignitas, prima est in Ecclesia Dei, iuxta illud, Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primo Apostolos, secundò Prophetas, &c. tùm, quia primi, tùm etiam quia Spiritum sanctum vberius acceperunt. Quare, ab Ecclesia receptum est, primo gratiæ & charitatis gradu, post sacratissimam Virginem, donatos esse diuinitùs, atqueadeò, vt ait S. Th. omnibus alijs sanctis, quacunque prærogatiua fulgentibus, siue virginitatis, siue doctrinæ, siue martyrij, præferẽdos, tanquam abundantius Spiritũ sanctum habentes. Neque obstat, si qui martyrum, Acerbiora fuerint passi tormenta quàm illi, & mortes crudeliores: quoniam magnitudo meriti, vt docet, S. Tho. principaliter, & respectu essentialis præmij, attenditur secundum charitatem. Consistit enim præmium essentiale, vt inquit ipse, in gaudio quod habetur de Deo: manifestum est autem, quod de Deo plus gaudebũt, qui plus amant. Vnde & illam visionẽ beatam, Dominus suo dilecto promittit dicens, si quis diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum. At verò, secundum quantitatem operum, meretur homo præmiũ accidentale, quod est gaudium de talibus operibus. Apostoli ergo, illa opera quæ fecerunt, ex maiori charitate fecerunt, ex qua habebãt cor ad multa maiora facienda si esset opus, & sæuiora subeunda suplicia pro Christo parati erant: licet eorum prædicationes, itinera, labores, & sudores, satis fuerunt in illis eximiæ charitatis testimonia. Si autem dicas, for sitan potest quis tãtum conari, quod habebit æqualem cũ Apostolis charitatem. Dicendum ad hoc, quod charitas hominis non est à se ipso, sed ex gratia Dei, quæ datur vnicuique iuxta mensuram donationis Christi, vt inquit Paulus: datur autem hæc, ex proportione illius rei ad quam eligitur: vt, exẽpli gratia, homini Christo data est gratia excellentissima, quia ad hoc electus est, vt eius natura in vnitatem personæ diuinæ assumeretur. Et post eum habuit maximam plenitudinem gratiæ, beata Maria, quæ ad hoc est electa, vt esset mater Christi. Inter cæteros autem, ad maiorem dignitatẽ electi sunt Apostoli, vt scil. immediatè ab ipso accipientes, alijs traderent ea quæ pertinent ad salutem, & sic in eis ecclesia quodammodo fundaretur: iuxta illud Apoc. murus habebat fundamenta duodecim, & nomina Apostolorum, erãt in eis scripta. Et ideò Deus abundantiorẽ gratiam præ cæteris impertiuit illis, quò essent primi, & quasi fundamenta Ecclesiæ suæ sanctæ.

Margin: 1. C. 15. — Rom. 16. — 1. C. 12. — Tho. — Tho. — Ioa. 14. — Tho. — Eph. 4. — Apo. 21.

67. *ET ipsi intra nos gemimus.*) Afflictionem animi ex dilatione rei, ardenti desiderio, expectatæ, designat. Nam iuxta Prouerbium, Spes quæ difertur, affligit animam. Qualis erat illius qui dicebat, Heu mihi, quia incolatus meus prolõgatus est. Et, Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum, quando veniam, & aparebo ante faciem Dei? Pro. 13. Psal.

68. *Gemimus adoptionem.*) Latinè dicitur, Corydon ardebat Alexim, maritus ardet ac deperit vxorem, quam ardenter amat, cuiusq; amore deperit: pari modo etiam est Latinum gemere adoptionem, quod est illam cũ gemitu inhiare & sitire, completam scil. & absolutam, tàm quoad animam, quàm quoad corpus. Antiqui Patres, quantalibet pollerent sanctitate, nec secũ- Virg.

dum animam, nec secundum corpus, fruebantur sua ipsorum adoptione. Ianua enim regni cœlorum tum temporis omnibus erat clausa, atque adeò in sinum Abrahæ, seu in limbum descendebant omnes, vt ibi qui eos liberaret, expectarent Saluatorem. Animæ verò Christianorum, nisi aliquid pœnæ habeant soluendæ in purgatorio, statim euolant in cœlum, per Christum iam apertum: sed hæc est adoptio inchoata tantùm, consummabitur autem per ipsius corporis glorificationem, quæ in extremo iudicio est facienda. Ad quam, animæ beatæ in paradiso, habent semper inclinationem, & illam sine tristitia in cœlo desiderant: sed in hoc seculo, non nisi cum gemitu & anxietate illam optant.

69. *Expectantes redemptionem corporis nostri.*) De hac redemptione est illud
Luc. 21. Euangelij, Leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Et sumitur hic redemptio, pro liberatione à mortali corpore, seu pro resumptione immortalis corporis. Hoc autẽ sanctorum desiderium, ex charitate benè ordinata procedit. Cum enim eorũ caro fuerit comes suarum passionum & tribulationum, quæ illis contigère, partim ob varias huius vitæ necessitates, partim ob impiorum improbitatẽ, pari iure, vtrique fratri, hoc est, tàm animæ, quàm corpori, optant suam ipsorum salutem, & fœlicitatem.

70. *SPE enim salui facti sumus.*) Quemadmodum fides est cognitio rei non visæ. Ita & spes, desiderium est rei absentis, quæ veluti quædam anchora salutis, firmos reddit homines, & quasi securos de sua ipsorum incolumitate. Quidquid itaq; malorum, interim affligit illos in hoc seculo, ferunt spe fœlicitatis à Christo promissæ: à quo licet pignus acceperint salutis, nempè Spiritum sanctum iustificantem animã, plenam tamen salutem non hìc præstitit ille, sed in futuro seculo voluit expectari: salus enim perfecta, in rebus futuris sita est, quarum spem certam concepimus. Quamobrem non sola fide iustificamur, sed accedente spe, quam sequitur charitas. Non sic seruati sumus à Christo quòd illico introducti simus ad hæreditatem, sed quod missi ab illo sumus in spem hæreditatis, nẽpè ea lege vt compatiamur, ad hoc vt conglorificemur. Propria ergo ratio fidei iustificantis est, vt nobis ostendat quid sperare debeamus, atq; adeò nos confirmet, vt spe futurorum, per charitatem, legis opera faciamus. Vnde, quo sensu dictum est, (*Iustus ex fide viuit,*) dicitur etiam (*Spe salui facti sumus,*) non enim operamur intuitu præmij quo iam fruimur, sed eius quod nos manere credimus in futurum.

71. *SPES autem quæ videtur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat?*) Docet, Christiani præmium non esse de visibilibus bonis huius mundi, sed de inuisibilibus alterius. Vnde alibi, non contẽplantibus, inquit, nobis quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videntur temporalia sunt, quæ nõ videntur æterna. Et hæc sunt propria, vera, & perfecta Christiani bona. Vtitur autem hìc metonimia, quæ plus præsefert ponderis, dum spem appellat, rem speratam. (*Spes enim,* inquit, *quæ videtur, non est spes,*) idest, res ipsa quæ possidetur, non amplius speratur. Ex quo manifestè sequitur quod dictum est, nempè, quod spes, seu præmium Christiani, non est rerum præsentium, & oculis subiectarum, sed earum quæ nondum apparent. (*Nam quod videt quis, quid sperat?*) quasi dicat, quis vnquam dictus est sperare, quod oculis cerneret.

¶Circa hoc est valde notandum, quàm pulchrè & sapienter, ad exprimendum quanta sit cognatio & cõnexio spei ad fidem, spem diffinit non tam per rationem propriam, quàm per rationem fidei. Est namque fides, (*habitus intellectualis eorum quæ non videntur*:) spes verò, *habitus appetitiuus eorum quæ non possidentur*. Videre igitur in hoc loco, idem pollet quod tenere, & possidere. Potest quidem athleta sperare brauiũ, licet

licet illud ob oculos propositum videat, quoniam nondum illius est compos: tandiuque proinde spes durat, quamdiu euidens non est rei assecutio. Est siquidem spes in appetitu irascibili, tanquam in subiecto: quæ ideò non est, nisi rei, non solùm absentis, verumetiam arduæ, obtentuq; difficilis: quapropter, dum nos ad euidentiam vergit, iam spes transit in gaudium, vt strenuò duci euenire solet, quandò victoria iã illi manifestè arridet. Hinc est quod in cœlo, nullus est virtuti spei locus, sed fœlices illæ animæ, per charitatem oprant & nobis beatitudinem, & sibi corpora sua, eò quod futura hæc in verbo contuentur, iam nõ sicut ardua. Ad sensum igitur Apostoli venientes, dicimus quod aptissimè vsus est verbo videndi, pro verbo possidendi: nam licet in alijs præmijs quæ non solo visu possidentur, congruentius, significantiusq; diceretur, spes quę tenetur, non est spes: nam quod tenet quis, seu possidet, quid sperat? At verò, de præmio illo infinito, quod Deus est, quoniam non alia ratione & modo quàm videndo comprehenditur, & possidetur, proprissimè, inquam, pro verbo possidendi, vsus est verbo videndi, quoniã hoc est proprium spei nostrę Christianæ. Deum enim, in quẽ tantùm vera spes est, qui videt, non sperat: quia videndo, iam adipiscitur, quod sperat: quandoquidem, vt ait Aug. visio, tota merces. *Aug.*

¶ Insinuat etiam in hoc loco diuinus Apostolus, ad fidei & spei virtutũ laudes pertinere, vt non statim cum aliquis Christianus efficitur, habeat bona gloriæ à Christo promissa: nulla enim fuerit fidei laus, aut spei, si iam extarent, quæ Christus nobis promisit. Quocirca non pertędeat quod huiusmodi redemptionẽ corporis, & consummatam adoptionem tandiu expectes. Non sumus enim modo in statu comprehensionis, sed spei, quę est certa beatitudinis expectatio, nos vergẽs ad salutem. Per spem enim meremur rem. Et quemadmodum filius alicuius diuitis, licet de pręsenti sit pauper, est tamen diues in spe, propter diuitias quas sperat hæreditare, ita & iusti in hoc seculo, spe salui facti sunt, propter salutẽ gloriæ quam sperant à Deo: qui cum sit fidelis, & se ipsum negare non possit, ex parte quidem ipsius, certissima est, deesse non potest. Sed ex parte nostra, per peccatum cõmissum, vel bonum omissum, potest hęreditas amitti.

72. *SI autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.)* Pro more suo Paulus appertè concludit ea quę simpliciter pronuntiauit, spectans ad illud superiùs dictum, si tamen cõpatimur, &c. & ad illud, expectatio creaturę, &c. Ait igitur, *(si autem quod non videmus,)* idest, si ea quæ corporeis oculis cerni non possunt, *(speramus)* oculis fidei cernentes illa, perseuerantes interim in doloribus, & laboribus, & miserijs quę contingunt, *(per patientiã)* quidem, idest, spe pertinaci, *(expectamus,)* quod promissum est. Spes enim in nobis, est patientię genitrix: & est duplex, altera quę dicitur longanimitas, qua expectatur ęquanimiter bonum illud excelsum, anxiè desideratũ, & in longum dilatum: de qua patientia est illud, Patientes estote vsque ad aduentum Domini. Nam cũ spes quę differtur afligit animam, dilatio illa, vt ait D. Tho. in genere malorum est, circa quæ patiẽtia versatur. Altera est, tolerantia tribulationum, cum quadã animi tranquillitate: de qua est illud, In tribulatione patientes. Tribulatio enim, via est ad gloriam. Æquanimiter ergo Apostolorũ instar, expectanda est promissa gloria, & cum tribulatione, & dilatione vt ait S. Thom. Quibus virtutibus, potest addi, & magnanimitas, quæ, vt nomen ipsum sonat, præclarissima virtus est. Quemadmodũ enim strenuo duci, opus est, & longanimitate, ad deuorandum tædium temporis: & tolentia, ad perferendum pondus, & pericula belli: & magnanimitate, ad agrediendum ardua & magna pericula. Ita & viro iusto in Christiana militia, hæc similiter sunt necessaria

Iac. 5. *Tho.* *Rom. 12.* *Tho.*

ſaria vſque ad mortẽ, ad profligandos animæ hoſtes, eorumq; vires confringendas. Chriſtiani enim viri, magnanimitate & fortitudine, cum cæteris ſpei Chriſtianæ filiabus, tolerãtia ſcil. & lõganimitate prædiri, ſicut oues, ſine pera, & ſine calceamentis, armatos lupos deterrent, & proſternunt. Longè namq; & excellentior fortitudo eſt, eum qui inermis eſt, expectare mortẽ pro Chriſto, vt martyres fecerunt, quàm armatum pugnam capeſſere. Hanc virtutem *Magnanimitatis*, nomine hîc *Patientia*, complexus eſt, Paulus.

73. *Similiter autem, & Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram.)* Oſtendit quomodo per Spiritum ſanctum adiuuamur in deffectibus vitæ præſentis. Quemadmodum enim, vt hactenus docuit, per Spiritum ſanctum, viuificabũtur mortalia corpora noſtra, & in ipſo clamamus Abba Pater, & ipſe teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſumus filij Dei, ſic etiam ipſe *(adiuuat infirmitatem,)* ideſt, imbecillitatem noſtram, cui in ſtatu præſentis vitæ ſubijcimur: quanuis nõ omninò eam tollat. Adiuuat autem ſpirans, & ſpe erigens nos ad omnia toleranda, vires ſupedirans ad operandum, cõmonſtrãs quid votis optandum ſit, aut quid deprecandum: vt iuxta Aug. non ſolùm noſtra merita, non nobis arrogemus, quæ dona ſunt Dei: verùm & ipſam poſtulationem auxilij, quæ, à nobis videri poſſet ortum habere, ſpiritui ſancto transſcriberemus, qui nos, tùm docendo, tùm etiam, ad orandum, excitando præuenit. Vnde dicit. *Aug.*

74. *NAM quid oremus ſicut oportet, neſcimus.)* Ecce noſtra imbecillitas, quoniam iuxta humanum affectũ neſcimus quid ſit optandum, neque quomodo ſit optandum. Vnde non rarò fit, vt pro ſalubribus, oremus peſtifera. Quanuis enim in genere, cognoſcamus quid ſit orandũ, iuxta formam à Chriſto præſcriptam, dicendo ſic, Pater noſter, &c. Et quomodo, nam in fide nihil hæſitando, vt Iacobus nos inſtituit.

Aug. in li. de orã do Deũ, ad Prob.

In particulari tamen, propter noſtras tùm ignorantias, tùm etiam cupiditates, frequenter allucinamur. Perimus non rarò, vt in aliquo virtutis opere, ſanctificetur nomen Dei, per quod, iudicio noſtro, putamus obſequium præſtare Deo: illud tamen, licet genere ſuo ſit bonum, caret tamen temporis, locivè circunſtantia, aut etiam perſonæ. Sicut alicui qui vtiliter poſſet in actione proficere, non expedit contemplationis quies: aut èconuarſo, vt Grego. docet. Et in Prouerbijs dicitur, quòd, eſt via quæ videtur homini iuſta, nouiſsima autem eius deducunt ad mortem. Vnde & beatiſsimus Paulus, vt primo cap. huius Epiſtolæ vidimus, ſæpe ſe fudiſſe ad Dominum præces, inquit, vt adeundi Romam, ſibi proſperum iter contingeret, in voluntate tamen Dei, ideſt, ſi illi placeret. Et pro ſuſtentatione vitæ, etiam petimus aliquod temporale bonum, quod iudicio noſtro auaritia corrupto, videtur neceſſarium, & panis quotidianus: cum ſit impendio ſupereſluens, ac proinde vertitur in malum petentis: nam iuxta Sapientem, diuitiæ conſeruantur in malum Domini ſui. Perit etiam aliquis, liberari ab aliqua tentationis moleſtia, quæ tamen eſt ſibi ad cuſtodiam humilitatis data, vt beato Paulo contigiſse cernimus, in dato ſibi ſtimulo carnis ſuæ, ne magnitudo reuelationum eum extolleret: ipſe tamen ægrè ferẽs corporis afflictionem, implorabat opem diuinam, ter rogans, vt relinqueret eũ Sathanas, à quo tum affligebatur, & ob id negatum eſt quod poſtulabat. *Greg. Iob. 6. Pro. 14 Rom. 1. Eccl.*

¶ Modum orandi, generaliter quidem, vt dictum eſt, ſcire poſſumus, nimirùm, in fide nihil hæſitantes, vt inquit Iacobus. Sed ſpeciali quidem motu cordis noſtri, vſquequaque diſcernere non poſsumus: vt putà vtrũ petam' aliquid ex ira, aut ex zelo iuſtitiæ, vt docet S. Tho. vnde, & reprobata eſt filiorũ Zebedei pitio: quia licet viderentur participationem diuinæ gloriæ poſtulare, tamen ex aura humana, ſeu elatione, procedebat eorum petitio, vt ait D. Th. *Iac. 1. Mat. 10*

Mos

Mos omnipotentis Dei est, amicis suis orantibus, pro iucundis, concedere salubria. Nam iuxta Aug. nonnunquam tum maximè exaudimur, quando quod petimus non adipiscimur: quia quanuis non audiamur ad nostram voluntatem, exaudimur tamen ad nostram salutem. Sufficit tibi Paule gratia mea, (inquit Dominus Paulo oranti pro liberatione tentationis:) nam virtus in infirmitate perficitur.

Aug. super Ioa. tract. 73.

¶Petere autem pro amicis temporalia, vt valetudinē & similia, charitatis munus est. Orare ecclesiam pro benignitate anni, & fertilitate, aërisq; temperie: sancta est institutio, quoniam est pro communi bono. Petere verò pro seipso temporalia, quanuis vnicuique eatenus liceat, quatenus per talem petitionem fatemur Deum omnium autorem, & prospectorem, eiq; nos submittimus, ea eflagitantes, quæ nobis adminiculo esse possunt ad virtutem, & ad suum ipsius cultum: tutius tamē est, nihil in particulari postulare, nisi ea quibus nullo modo possumus malè vti: vt cor contritum & humiliatū: deduci in viam veritatis, & in semitā mādatorum Dei, & similia. Cætera verò, quorum bonus potest esse & malus vsus, sub generali nomine petenda sunt, vt docebat Socrates, dicēs, Bona à Deo petamus, hoc est, sub hoc generali nomine, da quæ nobis bona sunt. Quantumuis enim cōditione moderetur petitio nostra dicentes, si fuerit voluntas tua, semper tamen latet anguis in herba, hoc est, voluntas nostra in illa conditione, auiditasq; impetrādi, quod nostra est voluptas.

Socra.

¶Verus itaque & sapiens pro huiusmodi orandi modus erit, citra petitionem, tantùm proponere coram clementissimo Domino cunctas nostras necessitates, vt prudens facit infirmus, dū manifestat medico sitim, aut dolorem, relinquens ei vt videat quid erit vtilius. Exemplo sunt nobis illæ sanctæ duæ sorores, quæ pro fratre ægrotanti scribentes, nihil aliud, quàm, ecce quem amas infirmatur, scripserunt. Et Prudentissima Virgo in nuptijs, Fili, inquit, vinum non habent, relinquens iudicio eius & arbitrio prouisionem rei. Sed dices, Christus Deus noster, sub conditione orauit dicens, Pater, si possibile est, transeat à me calix iste. Dicendum ad hoc, quod Christus potuit sic orare: tùm, quia errare non potuit. Tùm etiam, vt veritatem, imbecillitatemq; humanæ naturæ, sub illa conditione manifestaret, timendo tanquam verus homo, mortem acerbissimam proximè futuram. Nos verò minimè, nisi dicendo, fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra. Et quæ necessaria sunt, & communia petere: vt panem nostrū quotidianum, ne fortè dum ea quæ nō conferunt rogamus, efficiamur Deo odibiles, iratusq; nobis, tradat nos in desideria cordium nostrorum.

75. *SED ipse spiritus, postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.)* Talis est modus auxilij, quo Spiritus sanctus adiuuat infirmitatem nostram. Ipse enim mentem nostram illuminans: & affectum voluntatis, bonis & rectis desiderijs succendens, postulate nos facit à Deo, non iuxta humanum affectū, sed iuxta votū spiritus, quæ salutaria sunt: nec humano quidem more, sed gemitibus inenarrabilibus, idest, suspirijs, quæ nec enarrare vox, nec vlla lingua potest exprimere.

¶Hinc Arriani, & Macedonij, sui erroris ansam sumpserunt, dicentes, Spiritum sanctum esse creaturam, minoremq; Patre & Filio. Nam postulare, vt aiunt, minoris est ad maiorem. Ignorantia autem horum schematū scripturæ, quàm sæpisimè hæreticos dementauit. Certè, si alicuius momenti esset argumentum, non solùm conuinceret Spiritum sanctum non esse Deū, verùm esse miseram creaturam à cœlo exulantem. Nam aliàs, quomodo ingemisceret, cum gemitus ex dolore proueniat: quod autem dolor sit in Deo, nullus vnquam hæreticus dixit. Non ergo Spiritus sanctus in seipso ingemiscit,

Trac. 6. super Ioa. et super epis. Ioa. gemiscit, vt inquit Aug. sed in nobis, quia gemere nos facit. Et clamat in nobis (*Abba Pater,*) quia nos clamare facit. Similiter dicitur, quod (*interpellat pro nobis,*) quia interpellare nos docet & instigat. Sicuti illum dicimus fecisse res nostras, qui nos consilio, vel re iuuit, vel imperio mouit. *Gal. 4.*

¶ Ingemiscit aūt Spiritus sanctus in nobis, secundum Aug. (*per charitatem,*) *Aug.* quæ ab ipso in nos effunditur, per quam fiunt in nobis recta & sancta desideria, quæ cum sint ab ipso, non possunt non esse vtilia. Eius verò quod maximè optatur, assiduèq; petitur, si differtur, doloris & gemitus est causa, qualis erat illius qui dicebat, Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est. *Psal.* Qui pro huiusmodi ingemiscit, columbæ gemitum facit, quæ testis fuit & Christi baptizati, & gratiæ baptismatis nostri. Fuit etiam tempore diluuij, fidelis nūtius reuertens ad Noe in archam, *Gen. 8.* portans illi ramum oliuæ virentibus folijs in ore suo, in signum placationis, pacis, & misericordiæ, irati Dei omnipotentis. Gemitus tuus ò Christiane, si fuerit columbinus, hoc est, si afflatu spiritus Dei fiat, reuertetur quidem ad te, sed non vacuus, virentibus folijs portabit ramum oliuæ, ramum gratiæ & cōsolationis, ramum lætitiæ cœlestis gloriæ. Positus enim cum fiducia ante thronum gratiæ, totus tristis & lachrimosus, iussus est mutare faciem, vestē lugubrem dimittere, quin & ipsemet dominus manu sua abstergit lachrimam, & pro dolore contulit gaudium. Sic enim promiserat amicis, dicendo, Tristitia vestra vertetur in gaudium: & sic contingit omnibus piè lugentibus. Eūtes enim, inquit, ibant & flebant, *Psal.* mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. Beati ergo qui lugent, *Mat. 4* quoniam ipsi consolabuntur. Econtrà peccator, qui aliquid terrenū ingemiscens expetit, gemitum vtiq; edit corui, qui nunquam in archam reuersus est. Suspirium vadens & non rediens, cum aliqua consolatione, quid prodest laboranti? Ambulauit peccator vias difficiles, & frustrà laborauit, cum non inuenerit requiem. Non placet vox coruorum auribus humanis. Nec gemitus carnalium ob suas cupiditates editus, auribus diuinis. Prudētia enim carnis, inimica est Deo.

(*Gemitibus*, inquit, *inenarrabilibus,*) aut quia sunt propter rem inenarrabilem, videlicet, gloriam cœlestem. Aut quia ipsi motus cordis, secundum quod à Spiritu sancto procedunt, sufficienter enarrari non possunt. Vnde potest & hoc quoque modo exponi, (*inenarrabilibus,*) idest, nobis absconditis. Nam sæpe Spiritus sanctus pro nobis intra nos petit, quod nos nescimus: vt in ecstasi patet.

Possumus hinc etiam colligere, quod si nescimus quid oremus, & quomodo oportet: quod ignoremus etiam quisnā spiritus in nobis orantibus oret. Orādum igitur imprimis est, vt actiones nostras ipse præueniat, & adiuuando prosequatur, vt omnis nostra oratio, & operatio, ab ipso semper incipiat, & per ipsum cepta finiatur. Ita enim cauebimus multiloquiū in oratione, à Christo tanquam vitiosum prohibitum, Dum ait, Cum oratis, nolite multum loqui *Mat. 6.* sicut Ethnici faciunt, scit enim Pater vester, quid opus sit vobis, antequàm petatis. In quo multiloquio bifariam potest quis errare, aut Deum inscitiæ subnotando, aut nostras illic affectiones batologia quadam inculcando, quæ nobis minus expediunt. Sed oratio quę à Spiritu sancto proficiscitur, humilis est valde, & reuerētia plena: gemitibus & alijs suspirijs ornata, ac proinde à sanctis nimium commendata. Tali quidem oratione opportet semper orare, *Luc. 18.* & nūquā deficere, vt inquit Dominus, aut iuxta Paul. sine intermissione orādum. *1. Th. 5.* Donum enim Dei est talis oratio, atque adeò ex hac parte pluris facienda est, quàm quod à nobis fiat. Hoc enim videtur Paulus insinuare dicēdo, (*postulat, interpellat,*) potiùs quàm interpellare, aut postulare nos facit. Est denique omnipotenti Deo, propter autorem

ctorem suum, admodum grata, & accepra. Vnde dicit.

76. *QVI autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundũ Deũ postulat pro sanctis.)* Deus cuius oculis omnia sunt nuda & aperta, etiam antequàm sint *(qui scrutatur corda,)* quasi dicat, est cognitor cordium humanorum, ideò optimè nouit, siue *(scit.)* idest, approbat, *(quid desideret spiritus.)* idest, desideria nostra, quorũ est autor Spiritus sanctus *(quia quæ secundum Deum)* sunt, idest, quæ Deo sunt placita, & hominibus salutaria, *(postulat pro sanctis)* in quibus habitat, hoc est, facit sanctos postulare. Non (vt pro seipsis solent homines) temporalia, aut etiam noxia.

77. *QVI autem scrutatur corda.)* Hoc dicit, quia solus Deus est iudex, & ponderator spirituum, an scil. sit humanus, vel diuinus spiritus, qui loquitur in nostris orationibus: quippe cui soli competit, renes, cordaq; hominũ scrutari: non quidem disquirendo, aut inuestigando, (quod verbum scrutari apud nos sonat,) sed simplici intuitu vniuersa vsque ad primas causas penetrando. Atque ita manifestè cognoscit ea quæ in corde latent: proposita scil. & eorũ radices, nec solùm, sed & eorum effectus, & euentus, qualiterq; id quod petimus, casurum sit nobis. Nam licet tẽporalia bona, quando ea nunc optamus, hìc nobis forsan conferrent, tamen in causa possent esse alicuius futuri incommodi. Rursus, licet ea quæ spiritus petit, modo non sint nobis iucunda, erunt proculdubio in posterum salutaria. Facit hic locus contra assertores certitudinis gratiæ: quoniam si non semper certò constat nobis, de petitionibus nostris, vtrum autorem habeant Spiritum sanctum, an alter sit spiritus qui in nobis loquatur: ita neque certò scimus an habitet in nobis Spiritus sanctus.

78. *SCIT quid desideret spiritus.)* Omnia quidem optimè nouit Dominus, vt dictum est, etiam ea quæ sinistrè desideramus, & quæ nobis hostis inducit in animam: sed hoc, simplici inteligẽtia. Ea verò quæ spiritus pro nobis postulat, cognoscit aprobando, eo quod sunt recta & salubria. Ideò addit, dicẽs,

79. *QVIA secundum Deum postulat pro sanctis.)* Non iuxta humanum affectum, sed iuxta Dei voluntatem, Spiritus sanctus facit postulare viros iustos: Nec optare, nisi quæ ad salutem æternam, & quæ ad Dei gloriam pertinent. *(Pro sanctis)* inquit, idest, pro iustificatis, quoniam Spiritus sanctus non habitat in alijs, tanquàm existentibus in gratia. Quanuis etiam, iuxta Aug. per subsidium speciale, adiuuat iniquos ad salutem, impartiendo illis bona desideria, quæ sunt remotæ dispositiones ad gratiam. Nondum itaq; inhabitans Spiritus sanctus, adiuuat homines vt sint fideles: Peccatores, vt sint iusti. Inhabitans verò, adiuuat tantùm fideles & iustos, quò iustiores fiant. *In epist. ad Sixt. & super Ioa.*

¶ Ex dictis constat intelectus illius sententiæ Saluatoris dicentis, Quidquid petieritis à Patre in nomine meo dabit vobis. Sumitur enim hoc, de illo quod Spiritus sancti spiramine postulant viri iusti. Idem enim est petere in nomine Christi, & petere spiritu Christi. Similiter etiam inteligitur Iacobus, præcipiens, vt petamus confidẽter, nihil hæsitantes in spe. Nam si Spiritus sanctus postulet, certissimè obtinebimus, tãquam necceslaria ad salutẽ. Si verò dubitamus an petitio nostra sit Spiritus sancti, necne: dubitare etiã possumus, an obtinebimus quod petimus.

¶ Sed si arguat quis: Peccatori contingit frequenter petere resipiscentiam, quam non obtinet semper. Item, homo iustus præcatur conuersionem peccatori, nec semper impetrat. Ad hæc, pauper exposcit facultates, & dignitates amplissimas, quæ forsitan illi essent ad virtutum culturam, conferrentq; illi potiùs quàm paupertas ad salutem, & nec ipse exauditur. Tandem petit iustus pro- *Argu.*

protegi à malo, & perseuerare in bono: petit martyrij donum, quo possit amicitiam Dei augere: quas tamen res nõ semper vnusquilibet iustus assequitur. Ergo non quidquid facit ad salutem nostram, concedit nobis Deus.

¶ Pro horum tamen responsione, notãdæ sunt quatuor conditiones quas Theologi in postulationibus assignant, vt sint infallibiter implẽdæ: nimirùm, vt quis *& pro se petat, & necessaria ad salutem, & piè, & perseueranter.* (*Pro se*) inquam, quia nullus alteri potest mereri de condigno, quia hoc non consstat ex sacra Scriptura, sed quod vnusquisque ante Tribunal Christi, propria corporis referet, provt gessit: Christus autem solus potuit mereri omnibus quibus voluit de condigno. Et hac etiam ratione, non est mirum si peccator postulans resipiscentiam, non semper forsan exaudiatur: nam primam gratiam nemo præter Christum mereri potuit, nec poterit. Pari modo dicendum de perseuerantia, quæ etiam donum Dei est, non cadens sub merito, vt ait Aug. sicut & prima gratia. Pendet enim ex iugi motione Dei, inclinantis nos ad bonum virtutis: quæ motio initium est totius meriti, ideò non cadit sub merito, iuxta eundẽ Aug. Has tamen postulationes, quanuis non ex condigno, siue ex iustitia, pro sua tamen benignitate & infinita liberalitate, quàm sæpissimè exaudit Deus. Idcirco præcandi sunt iusti, vt orent pro miseris peccatoribus: monendiq; peccatores vt non cessent pulsare, & petere: nam pulsanti apperietur, & petenti dabitur. Deinde, quod petat (*necessaria ad salutem:*) nam si pauper, petat temporalia bona, aut infirmus salutem, nõ necesse est quod in hac parte exaudiatur: quoniam diuitijs & sanitate, possumus benè, & male vti, ideò non sunt necessaria ad salutẽ. Per inopiam enim & infirmitatẽ potest Deus, ad maiorem gratiam homines ducere, quàm per diuitias, & integram valetudinẽ. Vnde, non dicit ipse, quærite per temporalia regnum Dei, sed quærite primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. Tertiò, petendum est, (*piè,*) idest, non indignè, supra vires & meritum nostrum: nam hoc peccatum est, quod à Spiritu sancto esse non potest. Quartò, petendum est (*perseueranter,*) nam qui perseuerauerit vsque in finem, saluus erit. Qua virtute obtineri potest gratiæ augmentum, quod sibi iustus de condigno benè mereri potest. At verò, quanuis oratio, & petitio quæ à Spiritu sancto procedit, meritoria sit, non tamen semper tanti præmij, quantùm petit, nisi alia adhibeantur egregia officia quibus mereatur. Quemadmodum si quis ascendere cupiat ad gloriam Laurentij, si non martyrem esse datur, plurima diuturnaq; opera, per Dei gratiã præstet, quæ æquari possint illius martyrio: quod est perseueranter petere.

Lib. de dono perseue.

28. *Scimus autem quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti.*) Excludit obiectionem quam poterat quis facere in hunc modum. Si Spiritus sanctus adiuuat infirmitatem nostram, postulatque pro Sanctis omnia quæ sunt illis salubria, ipseq; à Deo semper exauditur: cur permittit eius alumnos tot concuti laboribus, & persecutionibus? Respondet dicendo, (*quòd diligentibus Deum, &c.*) quasi dicat, non est quod trepidemus, ne magnitudine malorum victi defficiamus, cũ illud habeamus certissimnm, quicquid horum acciderit pijs, omnia cedere in bonũ, tantus est Dei fauor in eos, quos ex destinata animi sui voluntate delegit, ac vocauit in hanc fœlicitatem. Non aliqua, sed (*omnia,* inquit, *cooperantur in bonum:*) nimirùm diuitiæ illis sunt, misericordiæ instrumẽta: paupertas, humilitatis causa: bona valetudo, ad faciendos fructus pœnitentiæ: aduersa fortuna, patientiæ est materia: sapientia, si doceant, habet Deum pro mercede: ignorantia, valet ad discendum: in potestate constituti, fœlices sunt, quoniam iustitiam faciunt: tyrãnide oppressi, beati quoque sunt, quoniam

niam persecutionem patiuntur propter iustitiam: infernus, salutarem illis facit timorem: paradisus, spem gignit & gaudium: infirmitate, eorum exercetur humilitas: afflictione, patientia: contradictione, mansuetudo: odio, beneuolentia: peccatis alienis, fiunt cautiores: proprijs, humiliores. Vnde Aug. adeò, inquit, iustis, omnia cooperātur in bonum, vt etiam si qui eorū deuiāt, & exorbitant, etiam hoc ipsum eis faciat proficere in bonum, quia humiliores redeunt, atque doctiores. Non quidem ita vt semper resurgant ad consumatiorem, aut certe parem iustitiæ gradum: sed ad hoc tamē vt abiectiores sint in sua conscientia, & occulatius viuant, vt perseuerent. Vnde, scriptum est, Melior est iniquitas viri (hoc est, strenui militis Christi) quàm mulier, (hoc est, segnis homo, & deses) benefaciens. Nam ille, surgit quidem prudentior, vt Petrus, Dauid, Ezechias. Hunc verò, bona sæpe actio, securiorē reddit, ac proinde negligentiorem.

In lib. de corru. & gratia.

Eccli. 42

Sunt quidem electi, partes nobilissimæ vniuersi, ad quas cæteræ partes referūtur, sicut ad bonum vniuersi, (quod est Deo maximè volitum, vt ait D. Th.) quidquid fit in mundo, etiam si malū fit: dicente Aug. quod Deus est adeò bonus, quòd nihil mali esse permitteret, nisi esset adeò potens, vt ex quolibet malo, posset elicere aliquod bonū. Vnde, corruptio vnius, vt inquit Philosophus, est generatio alterius: hoc fit propter bonum, non quidem corrupti vt videmus, sed ipsius vniuersi. Et hæc eadem ratio esse videtur, circa ordinē nobilissimarum partium ad alias partes, quia malum aliarum partium, ordinatur in bonum nobilissimarum: harum verò malum, non nisi in bonū ipsarum. Quia, vt ait D. Thom. de eis propter se cura habetur, de alijs autem propter ipsas: sicut medicus infirmitatem pedis sustinet, vt curet caput. Inter omnes autem partes vniuersi, excellunt sancti Dei, ad quorum quemlibet pertinet illud, Super omnia bona sua constituet eum. Et ideò, quicquid accidit vel circa ipsos, vel alias res, totum in bonum eorum cedit: vt verificetur quod in Prouerbio dicitur, qui stultus est seruiet sapienti. Quia scilicet etiam mala peccatorum, in bonum iustorum cedunt. Vnde & Deus specialē curam de iustis habere dicitur, iuxta illud, Oculi Domini super iustos: quatenus de illis talem curam habet, vt nihil mali circa eos permittat, quod non in eorum bonum conuertat.

Tho.
Aug in inchir.
Arist.
Tho.
Mat. 25
Pro. 11.
Psal.

81. *Diligentibus Deum.*) Amor Dei est per quem Deus operatur in nobis meritum & omne bonum: sicuti calor naturalis per quem fit concoctio, & digestio alimenti in stomacho, qui, si optima vigeas complexione, quicquid apponas rectè concoquit, in bonumq; digerit sanguinem: ita & qui Dei amore feruet, quicquid accidit benè vertit, meritumq; inde conficit. Huius amoris causa, est amor quo ipse Deus nos diligit: nam quemadmodum Luna & cætera Astra, luce Solis splendēt, & lucent: ita & corda nostra, igne spiritus Dei, hoc est, amore diuino, flamescunt & amant. Orandum est igitur vt multum nos diligat, quo ipsum etiam valde reddamemus.

82. *HIS qui secundum propositum vocati sunt sancti.*) Declarat de quibus iustis hic sermonē faciat: non enim omnibus omnia cooperantur in bonum, nisi (*illis*) tantùm (*qui secundum propositum*) diuinæ prædestinationis (*vocati sunt*) ad fidem Christi, in sanctitatem. Tria quidem notantur per hæc verba in illis quibus omnia cedunt in bonum: nimirùm, prædestinatio, vocatio, & sanctificatio. (*Propositum,*) refertur ad prędestinationē, quod, iuxta Aug. est propositum miserēdi. (*vocati*) ad vocationem pertinet: (*sancti,*) ad sanctificationem. Et quò clariùs inteligatur, obserua, quod est duplex vocatio, vt docet Aug. Altera generalis, secundum præsentem cuiusque iustitiam qua vocati sunt omnes qui gratiam recepei ūt, vt Iudam complectaris, & illi similes. Altera est singularis prædestinatorum, qui

Aug.
De corr. & grā. c. 7. & de præd. c. 16.

R

qui vtique soli vocantur secundū Dei propositum, eoquod firmum, fixumq; Deo est, perducendi eos ad gloriam. De hoc proposito, nomine voluntaris, mentionem illic fecit Saluator, vbi ait, *Ioa. 6.* Hæc est voluntas eius qui misit me Patris, vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo quidquam, sed resuscitē illud, (scilic. ad gloriam) in nouissimo die. Et iterum, Quos dedisti, inquir, mihi, non perdidi ex eis quemquam. Et illos vocat verè discipulos suos, qui in iustitia perseuerauerint vsq; ad mortem: si manseritis, inquit, in sermone meo, (scil. vsque ad mortem) verè discipuli mei eritis. De alijs vero vocatis, qui in gratia Dei non permanent, ait *Ioa.* Ioa. ex nobis prodierunt, sed non erat ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum. Omnes itaque dicuntur simpliciter vocati, sed soli prædestinati, secundum propositū *Mat. 20* vocati & electi, iuxta illud, Multi sunt vocati, pauci verò electi. De quibus prædestinatis per tria capita sequentia, deinceps est verba facturus Paulus. Quibusq; solis, vt dictum est, competit sententia hæc, (*diligentibus Deum, &c.*) *Chry.* & viceversa, iuxta Chrisosto. Illis qui Deum non diligunt, omnia esse damnosa, veluti Iudæis quorū culpam, tām & signorum ostensio per Christū, quam eius sancta prædicatio degrauauit: & Iudæ ac reliquis dānatis, qui in aliquo fuerunt gratiæ culmine, ex hoc ipso beneficio, accessio fit damnationis.

83. *SCIMVS.*) In persona sanctorū loquitur Paulus, qui cum sint spirituales, omnia iudicant: & altissimas causas diuini consilij speculantes, (*sciunt*) & experimento comperiunt, hæc quæ videntur mala, in bonum suum cedere amatoribus Dei.

Gilb. narrat. sub Hon pp. ¶ Cauenda tamen est in hoc loco hæresis eorum qui dicebant, prædestinatis nihil posse mali accidere spiritualis, neque reprobis quidquam boni: quod est manifestè contra veritatem. Nam prædestinatis contingit peccare frequēter, vt Paulo, Petro, Dauid, Magdalenæ. Reprobi verò cum sunt in gratia, multa operantur virtutis opera. Exemplo est nobis Saul, de quo dicit Scriptura, quod erat filius vnius anni cum *1. Re. 1.* regnare cœpisset, duobus autem annis regnauit, hoc est, fecit opera boni regis. Peccata igitur prædestinatorum, secundum hanc Pauli sententiam, possunt illis per fructus pœnitentiæ in bonum cedere: reprobis ēconuerso, beneficia accepta, in grauiora supplicia, dum dānantur.

84. *NAM quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.*) Ostendit quonammodo amicis Dei, nihil mali possit contingere: & vt ait D. Tho. facit hanc rationem, nullus *Tho.* potest nocere his, quos Deus gubernādo promouet ad suam gloriam, sed prædestinatos diligentes Deum, Deus promouet, ergo nihil potest eis nocere, aut nihil detrimenti euenire, quod nō cedat in eorum bonum. Maior est manifesta, quæ inferiùs dilatabitur, & locupletabitur. Minorē verò probat nūc, proponens primo ea quæ sunt ad promotionem sanctorum ab æterno, nēpè, præscientiam, & prædestinationem, vt patet in litera.

¶ Hæc autem duo, scilic. præscientia, & prędestinatio, conueniunt quidem in æternitate: nam vtraque est æterna. Differunt tamē ratione, nam *præsciētia* importat solam notitiam futurorum, siue bona illa sint, siue mala: *prędestinatio* verò importat causalitatem quādam respectu eorum, siue, vt ait D. Th. & suprà dictum est, præordinationem quandam in animo, eorum quæ quis est facturus, quod idem est. Et ideò Deus habet scientiam de peccatis, sed *prædestinatio* est de bonis salutaribus. Vnde, Paulus, Prædestinati, inquit, secundum *Eph. 1.* propositum eius, vt simus in laudem, &c. Habēt se *præscientia & prædestinatio* sicut superiùs & inferiùs, omnis prædestinatus est præscitus, sed non ēconuerso: includit enim prædestinatio prę scientiam, sed non ēconuerso præsciētia prædestinationem. Hæc namque est vtti-

vtriusq; potentiæ actus, nempè, intelectus & voluntatis. Illa verò intellectus tantùm, quæ etiam secundũ vsum scholarem, ad reprobos peculiarer accõmodatur, quos vocant præscitos, vt distinguitur contra scientiam aprobationis. Est igitur huius loci sensus, dilectis Dei omnia cedunt in bonum, his qui secũdum propositum vocati sunt sancti, quos tamen non temerè delegit Deus, nouit ille suos multoantè quàm vocaret. Omnia enim prævio iudicio facit, & disponit, non quod discursu opus sit Deo, sed quòd nihil de rebus statuat, nisi consultò id bonum censeat. Proptereà dicit, *(nam quos præsciuit,)* idest, quos bonum iuxta suam regulam iudicauit beare, *(hos prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui,)* nõ enim nouit tantùm quos vocaret, verùm certo animi decreto præfiniuit, vt ad similitudinem filij eius transformarentur, inserti per baptismum corpori Domini Iesu, qui deuicta carne, & morte triũphans adijt immortalitatem, vt idem sperent in se membra, quod in capite iam peractum conspiciũt, atque ita *(sit ipse primogenitus in multis fratribus,)* ac si diceret, vt in hunc scil. modum, æternus Pater per vnum filium, plurimos sibi filios pareret, inter quos Christus Iesus, caput ac dux esset, velutiq; primogenitus, suum ius cæteris quoque communicans.

85. *(Conformes fieri imaginis filij sui.)* Scopus & finis supremus prædestinationis, est conformitas sanctorum ad vnigenitum filium Dei. Nam Christus redemptor noster quatenus homo, causa est reparationis nostræ, non solùm meritoria, & suo gradu efficiens, sed etiam velut exẽplar, instar cuius beandi sunt omnes, quotquot participes sunt hæreditates suæ. Ipse quidem quatenus homo, inculmine est participatæ hæreditatis, seu fœlicitatis, ad quam altiori, humilioriuè gradu accedent beati homines, quanto per ipsius gratiam & fauorem, plus, minusvè charitate profecerint: gradu, inquam, secundum dotes, tàm animæ, vt visionem, comprehẽsionem, & amorem : quàm corporis, quod cõfiguratur corpori claritatis ei'.

86. *(Imaginis filij sui.)* Hebraismus est, vt si dicamus assimilari & conformari imagini Cæsaris, pro eo quod est Cæsari, seu figuræ Cæsaris : ad hunc modũ, dicendo, *(conformes imaginis filij,)* idẽ valet quod conformes filij, seu filio qui est imago. Cuius formæ etiam est illud Genes. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinẽ nostram. Est Christus Dominus, imago Dei inuisibilis, splendor gloriæ, & figura substãtiæ eius: huic assimilandi sunt beati in patria, iuxta illud Ioa. Cum apparuerit, similes ei erimus, in claritate scil. & pulchritudine, & gloria : quoniam fulgebunt iusti sicut Sol, in regno Patris eorum : sicut Sol, inquam, ille qui fulsit coram tribus veris testibus in monte Thabor, idest, Christus Dominus, qui se ibi gloriosè transfigurauit coram Petro, & Iacobo, & Ioanne. Ad cuius tantam gloriam qui se cõferre desiderat, opus est vt prius in hac vita, Christo pauperi cõformetur in laboribus, quos pro nobis ipse pertulit, vt plantati similitudini mortis eius, fructus percipiamus & resurrectionis.

Gen. 1. *1. Ioa. 4.*

¶Hæc autem Sanctorum ad Chistum conformitas, non est ratio prædestinationis, vt sapienter docet S. Thom. sed terminus, vel effectus ipsius. Nam sub prædestinatione cadit omne beneficiũ salutare, quod est homini ab æterno diuinitus præparatũ : & hac ratione omnia beneficia quæ nobis confert ex tẽpore, præparauit nobis ab æterno. Vnde, manifestè constat in Pelagianorum errorem incidere, qui asserat propter prævisa opera aliquem esse prædestinatum. Etenim, cum Deus ab æterno decreuerit eo modo reconciliare nos per gratiam, quo facturus erat in tempore (blasphemum enim & hæreticum esset id negare) consequens appertè fit, vt si Pelagianum est sentire quod gratia iustificans datur propter opera, idem sit prorsus error dicere, quòd quis prædestinetur propter præuisa opera, vel *Tho.*

R 2 quia

quia præuisus est benè vsurus gratia. Nam id quod est effectus gratiæ, magis repugnat esse causam prædestinationis quæ causa est ipsius gratiæ, quàm esse causam eiusdem præcedentis gratiæ. Nullum ergo meritum ex parte nostra à Deo præuisum, potest esse causa prædestinationis, sed hæc potius est causa omnis meriti, & omnis boni, quod nobis in hac vita, & in futura contingit.

87. *VT sit ipse primogenitus in multis fratribus.)* Christus Dominus secundū æternam generationem absque fratrū erat consortio, existens in sinu Patris, & ex hac parte vnigenitus dicitur à Patre: assumpta verò humanitate factus homo, vnigenitus quoque dicitur, non enim assumpsit illā vt esset adoptiuus sicut nos, sed naturalis Dei filius. Dicitur etiam vnigenitus à matre, fuit enim vnicus matri suæ benedictæ, cuius venter beatus qui spatio nouem mensium portauit eum, cuius vbera beata quæ eundem Dominum lactauerunt, & ipsa tota fœlix, quæ Spiritu sancto concepit, & virgo peperit, & post partum virgo permansit. At verò hic vnigenitus qui ab æterno erat sine fratribus, voluit in tempore habere illos. Quemadmodum enim Deus suam naturalem bonitatem voluit alijs cōmunicare, participando eis, vt ait D. Tho. *Tho.* similitudinem suæ bonitatis, vt non solùm sit bonus, sed etiam actor bonorū: ita Dei filius voluit conformitatē suæ filiationis alijs cōmunicare, vt non solùm sit ipse filius, sed etiam primogenitus filiorum. Et sic qui per generationem æternam est vnigenitus, per collationem gratiæ sit primogenitus in multis fratribus. Diuersa tamen ratione, nam ipse est naturalis, nos verò per eius gratiam adoptati, ac proinde nullus ad hæreditatem potuit admitti, quoadusque primogenitus à mortuis *1.C.15* resurgeret. Vnde & primogenitus mortuorum quoque dicitur, quia primus omnium resurrexit. Hinc etiam patet quomodo Christus constitutus sit hæres vniuersorum, nos verò cohæredes ipsius: nimirùm, quia tanquam naturali Dei filio, homini facto, debetur hæreditas: nobis verò tanquam membris eius cōmunis per ipsum fit. Alludit in hoc ad priscorum, & nostri etiam temporis nobilium morem, quo primogenitis decernitur hæreditas, cum onere alendi fratres: idemq; mysterium adūbratum est, in Isaac, Iacob, manasse, qui paterna benedictione præ genitis fratribus prælati sunt. Dicitur etiam iuxta Apostol. primogenitus omnis creaturæ, secundum æternam generationem, non quod ipse sit creatura, vt im- *Col. 1.* pius Arrius voluit, sed quòd de summa *Arrius.* essentiæ cognitione, in qua omnis relucet creatura, genitus est. Pari quoque modo dicendum, quod primogenitus æterni Patris, est etiam primogenitus virginis matris, naturalis quidem ipsius, nos verò per amorem sumus filij tantæ matris, quam forsitan filiationem in dilecto Euangelista Ioanne significare voluit Christus cum pendens in cruce eū matri commendauit, dicens, mulier ecce filius tuus: & ad Discipulum, ecce mater tua. Quis enim dubitat quod dilecti fratres Christi, sint etiam filij dilectæ matris suæ? Generationem tuā, ò Christiane, quis enarrabit? fratrem habes regem omnium seculorum, cuius pater, qui nunquam fuit natus, est etiā tuus pater, & mater eius virgo, est quoque tua, quæ est mater misericordiæ.

88. *QVOS autem prædestinauit, hos & vocauit.)* Quo certa fides sit nobis Deum quod semel instituit, ad plenū vsque præstiturum, eos *(quos prædestinauit,)* idest, ante omnia tempora nouit ac delegit, de quibus animi sui decretum, iam euulgarat Prophetarum oraculis, *(hos)* per Euangeliū, *(et)* idest, etiam *(vocauit.)*

Præscientia, & Prædestinatio, causæ sunt æternæ: vocatio autem, & iustificatio, & magnificatio, tēporales effectus prædestinationis. Deinde, quoniam primū iustificationis fundamentum est *fides*, quæ per auditum suscipitur, primus prædestinationis effectus est *vocatio*. Nam vox ad aures fit. Vnde Paulus, quo-

Quomodo, inquit, credent nisi audiant? Quomodo autem audient sine prædicante? Est autem *duplex vocatio*, altera exterior, quæ fit ore prædicantis: altera interior, quæ nihil aliud est, quàm quidam mentis instinctus, quo hominis cor mouetur à Deo, ad assentiendũ his quæ sunt fidei, vel virtutis. Sed *vtraque vocatio* tàm exterior, quàm interior, item est duplex: *altera*, quæ suum non sortitur effectum, ob duritiã cordis illius qui obturat aures, vt patet in Euangelio de vocatis ad nuptias, & ex illa sententia, si non venissem & locutus eis non fuissem, peccatum non
Mat. 22 habetent: qua vocatione vocatus est
Ioa. 15. mundus vniuersus. *Altera* verò, est efficax, quæ suum sortitur effectum: in illis scili. qui vel ante rationis vsum abluuntur aqua Spiritus sancti. vel postea assentiuntur Euangelio. Vtrunq; enim est necessarium ad fidem, & *fauor Dei* mouentis nos ad eam, nam ideò inuitat, vocat, rogat, & tanquam gallina congregat pullos suos sub alis clementiæ suæ: vnde filius Dei Iesus Christus, Nemo, inquit, venire potest ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum.
Thr. 5. Et Hierem. Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur. Est deinde necessarius ad fidem, *spontaneus noster assensus*, quia omnis qui audit à Patre, inquit Filius, & didicit, idest, obtemperauit, & assensus est, venit ad me, credendo scil. per fidem viuam. Sed & *hac efficax vocatio, est etiam duplex: altera*, est tantùm in diem secundum temporariam & præsentem iustitiam, prout in illa seminantis parabola, satis exactè descripta est, in semine quod cecidit se-
Luc. 8. cus viam, vel in petrosis: dedit enim fructum ad tempus, sed qui vel exaruit demum, vel à volucribus cœli consumptus est. Hac vocatione vocati sunt illi de quibus ait beatus Euangelista Ioãnes, ex nobis exierunt, sed nõ erant ex nobis. Hac vocatus est Iudas, qui non perseuerauit in dignitate sui Apostolatus. *Altera*, est efficax vocatio, secundũ æternam prædestinationem, veluti proprius eius effectus, de qua hîc loquitur Paulus, & suprà cum dixit, *Vocatis secundum propositum*: ac proinde talis *vocatio* est certissima, iuxta illud Prophetæ, Iurauit Dominus exercituum di- Isa. 14.
cens, Si non vt putaui ita erit, & quomodo mente tractaui, sic eueniet. Et propter hanc certitudinem, more prophetico, vsus est Paulus verbo præteriti dicens, *Vocauit*. Hac quidem vocatione vocati sunt, Petrus, Paulus, Andreas, cum cæteris Apostolis, & omnibus quotquot prædestinati sunt ad vitam.

89. *ET quos vocauit, illos & iustificauit.*) Simul tempore sunt vocatio & iustificatio: natura autem præcedit vocatio iustificationem, tamquam causa suũ effectum. Nam quemadmodum vocatio est effectus prædestinationis, ita & vocationis iustificatio, ideò enim quis iustificatur, quia vocatur à Deo, & non èconuerso. Quoniam vocatio motionẽ Dei significat trahentis hominem, iustificatio verò terminum, hoc est, recõciliationem, per infusionem gratiæ Spiritùs sancti, in eum qui vocationi Dei auscultat. Nõ igitur frustrà vocat Deus illos quos prædestinauit, nam vocatos sua indulgentia ex impijs pios, ex nocentibus innocentes reddidit.

90. *QVOS autem iustificauit, illos & magnificauit.*) Significat & futuram gloriam, & præsentem gratiam sanctorum. Valde enim magnificum & gloriosum esse videtur, in hac vita vacare vitijs, innocẽtiæ gloria florere, affectibus esse incorruptis, sic insitum esse Christo, vt idem sis cum illo, spiritũ illius habere pignus, hæredem esse Dei, cohæredem Christi, vt de gloria cœlesti quæ superest, suo tempore implenda, non liceat diffidere.

91. *QVID ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?*) Manifestat maiorem propositionem suprà positam, nempè, illis, quos Deus gubernat, nemo nocere potest, nec per malũ pœnæ, nec per malum culpæ, & ait, (*Quid ergo dicemus ad hæc?*) quasi dicat, quid respondebimus ad tantæ chari

tatis beneficia fratres? Cura enim nostri tam alrè insidet Deo, vt ab æterno nos prædestrinauerit, deinde vocauerit, iustificauerit, magnificauerit, spirituinq; suum nobis donauerit clamātem pro nobis *Abba Pater*, suspirijs altissimis salubria petentem: quas illi gratias pro tantis beneficijs fragilitas nostra persoluet? Aut quo non repleamur gaudio, stuporeq; expauescamus, quod talem habeamus Deum, tam propitium, tam beneuolum, & nostri amātem. Quis iam negare poterit, diligentibus Deum omnia cooperari in bonum? Quis enim diuinum poterit impedire consilium? Nam iuxta Sapientem, non est sapientia, neque prudētia, neque consilium contra Dominum. Et cum hoc ita habeat, quid est quod de diffidendo loquatur aliquis? Nam (*si Deus pro nobis, quis contra nos?*) ac si diceret, tot argumentis iam Deus declarauit suam erga nos charitatem ac beneficentiam, qui si à nobis stat, quid poterit vllus aduersarius? Quid poterit hominum malitia, protegente nos Deo? Hinc est, quod beatus Iob, postquàm diuinum fauorem expertus fuerat, dixit, Pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me. Et Regius Vates Dauid, similiter dixit: Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? si consistant aduersum me castra non timebo: si exurgat aduersum prælium, in hoc ego sperabo. Si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. Quibus sententijs valde arguūtur pusillanimes, dum tot auxilijs muniti, non solùm ingentibus, verùm & leuibus sucumbunt tentationibus, valēdo omnia Dei fauore vincere. Exemplo sunt robustissimi pariterq; fortissimi martyres, in quos mundus fremens & furens prorsus nihil valuit, imò stupore plenus mansit circa eorum constantiam & fortitudinem, eo quod non esset potestas contra spiritum qui vigebat in eis.

Iob. 17. *Psal. 26.* *Psal.*

92. *QVI etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illū, quomodo non etiam cum illo, omnia nobis donauit.*) Mirum profectò argumentū, Dei erga nos eximiæ charitatis, idem prorsus cum illo, sic Deus dilexit mūdum, vt filium suum vnigenitum daret. Quid non dabit, qui hoc nobis dedit? aut quid non expectabimus ab eo propitio, qui pro nondum reconciliatis, nō pepercit vnico filio suo, sed pro nobis omnibus vnum exposuit? pro nocentibus innocentem, pro peccatoribus, iustum & sanctum tradidit: exinaniuit, ac deiecit, vt nos subueheret: peccatū fecit, vt nos à peccatis liberaremur: in mortē tradidit, vt nos reuiuisceremus. Proinde cum filiū dederit in quo sunt omnia, nōne consequitur, eo nobis donato, donata esse omnia quæ sunt filij, cuius nos fecit cohæredes? Donata, inquam, nunc in spe, postea donanda in re, cuius spes est certissima per Christum. Quid enim non impertiet nobis, posteaquàm impendit eum qui potior est vniuersis creaturis? *Ioa. 3.*

93. *Proprio filio suo.*) Non adoptiuo, ab æterno sibi genito, suæ substantiæ splendori.

64. *NON pepercit.*) Pro nihilo ducit mortalis homo omnia quæ possidet perdere, vt dilecto filio pareat: & tamē Deus vt filijs iræ, & peccati, parceret, proprio filio qui fons totius est sanctitatis, non pepercit.

95. *Tradidit.*) Nemo traditur pœnæ, nisi peccati reus: sed amator hominū Deus, innocentem filium tradidit, vt nobis iniquis parceret. Tradidit, inquā, dum misit eum in mundum, in similitudinem carnis peccati: tunc enim posuit in eo iniquitates omnium nostrū. Quin & ipse se quoque tradidit, dū charitate ardentissima succensus, passioni sua sponte se obtulit. Tradidit eum etiā Iudas, & Iudæi, exterius aduersus eum aliquid operando.

96. *PRO nobis omnibus.*) Quantum ad sufficientiam, pro peccatis totius mun-

1.*Ioa.*2. mundi passus est Christus, vt ait Ioan. sed quantũ ad efficatiam non nisi pro prædestinatis.

97. *Donauit omnia.*) Iure quidẽ Christi Saluatoris nostri, qui est Rex regum & Dominus dominantium, omnium rerum sunt quodammodo possessores, sancti & iusti, tamquàm ipsius Christi Domini membra, dum omnibus ad ipsius gloriam vtuntur, & nihil eos remoratur in via huius vitæ, sed omnia illis cooperantur in bonum. Habent Angelos in ministerium terrenæ militiæ, & eosdem habebunt in consortium cœlestis triumphi. Habent cœlos in ministerium corporalis vitæ, & eosdem postea habebunt in habitaculum, & perpetuam sedem æternæ vitæ. Omnia vestra sunt, ait Paulus ad perfectos Christianos, vos autem Christi, Christus autem Dei. 1.*C*.3.

98. *QVIS accusabit aduersus electos Dei.*) Reiecto pœnæ metu ab animo sanctorum, confert se ad expellendum timorem etiam culpæ, quo eos securos reddat tàm ab actore accusante, quàm à iudice condemnante: & ait, (*Quis accusabit aduersus electos Dei?*) quasi dicat nullum periculum est, ne animum suũ beneuolum erga nos, vertat, mutetq; Deus, opera calumniatoris: quis enim ausit accusationem instituere aduersus eos, quos Deus destinato, certoq; consilio delegit, ac pro suis ducit? num audiet calumniatorem aduersus eos, quibus ipse gratis omnia cõmissa donauit? Nam iuxta Chrysost. Si quis eligendi peritissimus, vel equotũ pullos, vel aurum, vel quãuis rem aliam, optimo consilio rem eligeret suæ artis, nullus auderet in re electa quidquam reprehendere. Sic electos Dei nemo potest reprobare, cum sint electi ab ipso qui est ipsamet sapientia, & falli non potest. Ac propterea non dixit Paulus, *Iustos, aut vocatos*, hi enim si ad tẽpus tantùm iustitiam habẽt, non sunt quidem immunes ab accusatione, quia nõ perseuerant vsque in finem. Sed dixit, *Electos*, idest, probatos, quos nullus offendet accusator: accusare enim improbare est, quomodo ergo improbabit calumniator, quos Deus probauit? *Chryſ.*

99. *DEVS qui iustificat, quis est qui condemnet?*) Quemadmodum electionẽ Dei, opposuit accusationi, ita & eius iustificationem, opponit condemnationi: & alludit ad tribunal supremi iudicis. Cum enim prætor, reum iustificat, hoc est, iustum pronuntiat, non omnis misero aufertur metus, ne rex si ad ipsum appelletur, eum condemnet: quem verò rex absoluerit, omni prorsus timore caret lætus & iucundus. Optimè ergo colligit diuinus Apostolus, si (*Deus*) omnium iudex, quem nihil latet, & cuius potestate, nulla est superior, nos (*iustificat,*) idest, à pristinæ vitæ reatu absoluit, & pro iustis habet, (*et quis erit qui condemnet*) absolutos? quasi dicat, nemo, modo nos cauerimus ne in pristinas relabamur culpas. Vnde beat⁹ Iob, Ipso concedente, inquit, pacem, quis est qui condemnet? Et Dauid, Beati quotũ remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata, idest, ita abolita, vt nulla in perpetuum restet memoria ad confusionem illius cui cõdonata sunt. *Iob.*34. *Ps.*31.

100. *CHRISTVS IESVS qui mortuus est, imo qui & resurrexit, qui & est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.*) Posset quis deceptus asserere quod à Christo Iesu, qui est legislator, accusarentur transgressores mãdati sui, sicut & de Moyse dicit ipse, est qui accusat vos Moyses, in quo speratis: & quod etiam ab ipso condemnarentur, eo quod sit constitutus à Deo iudex viuorum & mortuorum. Ipse etiam est immunis ab omni peccato, atqueadeò idoneus videtur ad accusandum, & cõdemnandum, iuxta illud, Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidẽ mittat. Cum ergo ipsi etiam iusti sæpenumero delinquant, potuisset eis quispiam forsitan talem timorem incutere: sed Paulus eum aufert, respõdens quod Christus mortuus est pro nobis, qui idcirco non est metuendus à iustis pro qui- *Ioa.*5. *Act.*10. 1.*C*.2. *Ioa.*8.

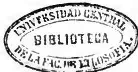
quibus mortuus est, & quibus tot tantaq; contulit beneficia. Potest autem tota hæc oratio interrogatiuè legi, secundum Aug. & alios, in hunc modũ: cum Deus sit qui iustificat, quis est qui condẽnet? Christus nè qui mortuus est? &c. quasi dicat, non. Potest etiam assertiuè pronuntiari, sed ironicè. Hoc modo, quis accusabit aduersus electos Dei? Respondet ironicè, quòd Christus, de quo talia sentire fas non est, cum ipse tam raro sit in nos affectus, vt pro nobis seruandis mortem etiam oppetierit. Imò qui & nobis resurrexit à mortuis, ne suis deesset. Is tantus aduocatus, & idem iudex, assidens dexter Deo Patri, *(interpellat pro nobis.)* idest, causam nostram agit apud illũ, tantum abest vt accuset, vel condemnet suos. Itaque cum Pater, morte Filij nos absoluerit ab omni reatu: cum filio, tam chari simus: quid est quod posthàc metuamus diabolum, aut diaboli ministrum hominem, vel criminantem, vel condẽnantem? Non licet iam timere eos qui occidũt corpus, animam autẽ non possunt occidere, seruatam vtique à Christo in gloriã ipsius. Eximia sunt hæc beneficia, & maiora valdè, quam vt lingua vlla valeat exprimere: nimirùm, *(mors, resurrectio, thronus, interpellatio filij Dei pro nobis.)* Nam & si Christo vt Dei filio naturali, & resurrectio debebatur, & thronus ad dexteram Patris: hæc tamen omnia retulit in rem nostram, quæ rursus salus in eius gloriam refunditur. Bono ergo animo sint iusti, pro quibus mortuus est Christus, & si peccauerit quis eorum septies, aut septuagies septies, non diffidat de salute, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantùm, sed & pro totius mundi, vt inquit Ioannes. *Ioa.*

101. *(Mortuus est)* Mors Christi, causa efficiẽs est nostræ redemptionis.

102. *(Imò qui & resurrexit.)* Resurrectio Christi, causa exemplaris est nostræ iustificationis, vt quomodo ipse surrexit à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Addit autem *(imò)* quia potiùs est nunc cõmendãdos ex virtute resurrectionis, quàm ex infirmitate passionis: nam si crucifixus est ex infirmitate nostra, sed viuit ex virtute Dei: vnde spes nostra augetur, tùm, resurrectionis nostræ, tùm etiam auxilij eius. *1 Cor. 15.*

103. *(QVI & est ad dexteram Dei.)* Magnum & mirabile, & stupore plenũ est, ait Chrysost. carnem nostram sursum sedere, & adorari ab Angelis & Archangelis: hæc quotiescunque mecum cogito, excessum patior, magna de genere humano imaginans. Est Christus Dominus *(ad dexteram DEI,)* in æqualitate quidem Patris, secundum diuinam naturam: & in potioribus bonis eius, secundum naturam humanam, vt docet S. Thom. & nos etiam quatenus eius membra, in eodem loco cum ipso sumus, quod est nobis magnæ gloriæ. Vnde Paulus, Consedere, inquit, nos fecit in cœlestibus in Christo Iesu. Qui scil. est caput nostrum, nos verò ipsius membra. *Chry.* *Tho.* *Eph. 2.*

104. *(Interpellat.)* Superiùs de Spiritu sancto loquens dixit, quòd *(postulat.)* De Christo verò nunc dicit quòd *(interpellat,)* quod idem est. Sed differenter Spiritus sanctus & Christus postulant: nam Spiritus sanctus facit nos orare tantùm, quoniam, nec mediator est, neque naturam creatam assumpsit, secũdum quam possit orare, nam hoc, inferioris est ad superiorem. Sancti igitur numinis aflatu, nos tanquam miseri & rei, postulamus veniam à Patre misericordiarum. Christus verò quia homo est, & mediator, *(postulat)* pro nobis intercedendo tanquam medius aduocatus, iuxta illud, Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christũ iustum, &c. Quod quidem patrocinium, & interpellandi munus, etiam in hac vita mortali, non solùm reipsa præstitit, vbi ait, Rogaui pro te Petre, vt non deficiat fides tua, verùm & in futurũ pollicitus *1. Ioa. 2.* *Luc. 22.*

licitus est dicẽs, rogabo Patrẽ, & aliũ paraclitum dabit vobis. Est autem munus & officium aduocati, non accusare, aut condemnare, sed potiùs accusatorẽ repellere, & condẽnationem impedire. Christi itaque pro nobis interpellatio, tripliciter fit, primo quidem orando, iuxta illud, Non pro his, scil. Apostolis, rogo tantùm, sed & his qui credituri sunt per verbum eorũ in me. Deinde, volendo : iuxta illud, Volo Pater, vt vbi ego sum, & illi sint mecum. Tertiò, humanitatem pro nobis assumptam, & mysteria in ea celebrata, conspectui paterno representãdo : iuxta illud, Introiuit in ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis. Huic tanto ac tali mediatori debentur omnia quæ postulauerit : ad quem proinde omnis sermo noster. & oculi nostri, donec misereatur nostri. Quoniam à Patre, nisi per ipsum, quidquàm non obtinebimus : est enim filius dilectionis suæ. Et hoc quidem dum facimus, illum colimus, cultu qui dicitur latriæ. Sancti etiam tanquàm amici interpellant, & orant pro nobis : non tamen eis quidquàm ex cõdigno debetur : sunt nihilominus orandi, quos dum præcamur vt orent pro nobis, minimè colimus latria, sed dulia.

Ioa. 14. Ioa. 17. Heb. 6.

105. *PRO NOBIS.)* Quantum ad sufficiẽtiam, de omnibus sumitur hoc. Oratio enim Christi, sicut & eius passio, de se sufficiens est vniuersis, nisi iniqui sua obdurarent corda : iuxta illud Oseæ, Auxilium meum Israel, ex te autem perditio tua. In aliquibus etiam reprobis, gratiam ad tempus impetrat, quam & in cruce meritus est Christus. Sed quantum ad efficatiam, de solis electis accipitur, quibus sicuti moriendo, sic & orando obtinuit gratiam & gloriam. Aduersum hos in die iudicij, nulli locus dabitur accusationi. Nec verò in statu præsentis vitæ aduersarius potest illos accusare, accusatione scil. procedente ad cõdemnationem.

Osee.

Nihil tamen prohibet, quominus iustus semper sit pauidus, an sit in gratia Dei, necne. Huius certissimum signum, est vera pœnitentia, quæ tres partes comprehendit, per quas Deus iustificat adultos, nimirùm, contritionem, confessionem, & satisfactionem : his ritè peractis, nemo est qui in extremo iudicio condemnetur. Nam per gratiam & iustitiam Christi, in ratione meriti, & causæ efficientis, iustificamur. Per gratiam verò quam nobis infundit, iustificamur formaliter. Hæc quidem in paruulis est eiusdem æqualitatis per sacramentum collatæ. In adultis verò non nisi secũdum conatum & feruorem, quo ad Deũ conuertuntur. Vndè qui minori contritione & dolore, quàm pro grauitate suorum criminum par erat conuertitur, is iam in gratia constitutus, fructibus pœnitentiæ, reporem suum, & negligentiã recompenset. De pœnitentibus Christianis nunc loquor, nam hac ratione, Ecclesiæ prælati, autoritate sibi à Christo tradita, reposcunt ab eis satisfactiones, quas si non in hoc seculo persoluerint, exacturos est Deus in futuro, vt iuxta Paulum saluentur quasi per ignẽ. 1. C. 3.

106. *QVIS ergo nos separabit à charitate Christi?)* Colligit ex dictis hanc conclusionem; & iuxta Aug. est vna ex orationibus quæ in sacra Scriptura, grãditer & cum vehementia prolatæ sunt. Habet autem ex proximis verbis consequentiam hanc. Cum tot beneficijs, tot pignoribus obstricti simus Deo, Christoq; , qui vt prædestinatos vocaret, iustificaret, ac magnificaret traditus est : & quò fructus iustificationis, iugiter vberiores nobis proueniant, assidens dexter Deo Patri, pro nobis interpellat, corporis sanctissimi cicatrices gloriosas paternis oculis ostendendo (*Quis ergo nos ab illius charitate distrahat ?*) Vt non redamemus, sic adamati ? nulla malorum humanorum procella, poterit aduersus habentes charitatem, si volunt : tùm, quia Deus est pro illis, imò est in illis, & ipsi in illo. 1. Io. 4. Tùm etiam, quia vt habetur in Canticis, Fortis est vt mors dilectio. Et, aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem. Cant. vlt.

lib 4. de doc. chr.

107.

107. *Tribulatio, an angustia?*) A tribulo, dicitur *tribulatio*, siue ferreo, siue spineo: & significat mala quæ exteriùs inferuntur ab hoste, qualia sunt, carceres, exilia, calumnias, & huiusmodi alia. *Angustia* verò significat internas anxietates: hæc facit tribulationem grauissimam. Nam si in tribulatione, datur euadendi via, solatiū est: sin autē minùs, tum grauiter angustiatur animus, & tribulatio recrudescit. Vnde Dauid, pro- *Psal. 4.* magno decantat beneficio, in tribulatione dilatasti mihi. Et Apostolus, Tri- *2. C. 4.* bulationem, inquit, patimur, sed non angustiamur: quia, vt ait Dauid, Mul- *Psal.* tæ tribulationes iustorum, & de omnibus his liberauit eos Dominus.

108. *AN persecutio?*) Optimè cum angustia componitur impiorum persecutio, quæ non videtur esse aliud quàm miseri insectatio, quousque omnis illi occludatur via salutis, & in extremas conijciatur angustias: quod fit infligendo illi quodlibet nocumentum.

109. *AN fames?*) Pertinet ad ciborum subtractionem.

110. *AN nuditas?*) Indigentiam tegumenti designat, & aliarum rerum penuriam, quæ nobis esse solent extrinsecus refrigeria aduersus aëris inclemētiam.

111. *AN periculum?*) De naufragio potest inteligi, & alijs malis futuris.

112. *AN gladius?*) Vniuersa mortis genera, quæ à diris tyrannis contra sanctos martyres perpetrabantur: significat.

113. *SICVT scriptum est, quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis.*) Admonitos his verbis facit filios huius seculi, ne, dum viderint filios Dei tam immania pati tormenta, cogitent, in causa esse vel eorū demerita, vel quasi derelictos habeat Deus in obliuione: quandoquidem talia euentura pijs in hoc mundo, iam olim præuidit mysticus ille psalmographus, cum in persona fideliū pro Christo patientium, diuino afflatus spiritu, canit, (*quia propter te mortificamur tota die,*) idest, morti tradimur quotidie, (*æstimati sumus,*) idest, habiti sumus, (*sicut oues occisionis,*) idest, sicut oues cædi destinatæ. Quos sanè, per talem mundi sæuitiam, & probatur eorum amor tanquam aurum in fornace, & ad cumulatiores coronas, promouet Deus.

114. *Propter te.*) Sola Christi charitas, fuit causa passionis martyrū, aliàs non essent martyres Christi, quia, vt ait Aug. martyrem nō facit pœna, sed causa. Sicut enim Christus dominus inter *Serm. de mart.* latrones diuersa de causa crucifixus est: ita inter Christianos diuersis causis patiuntur homines: vt latro, propter rem alienam: ambitiosus, propter innanem gloriam: auarus, propter aurum: & alij, propter alias cupiditates sese morti offerunt, vt vnusquisq; cum idolo suo quasi loquens possit dicere, (*propter te mortificamur tota die.*) Diuersa tamen mercede patitur impius, & pius homo. Aurum enim auaro potest respondere, tu si naufragium feras, & me perdes & te: ècontrà verò Christus suis sic dicit, Qui perdiderit animam suam propter me, saluam faciet eam. Atqueadeò bea- *Mat. 5. & 10.* tus Petrus, Nemo, inquit, patiatur vt *1. Pe. 4.* fur, aut homicida, si autem vt Christianus, non erubescet. Patitur etiam propter Christum, vt ait D. Tho. non so- *Tho.* lùm qui patitur propter fidem Christi, sed etiam qui pro quocunq; iustitiæ opere, amore Christi. Strenui militis est, *Mat. 5.* ducem suum sequi, discipuli magistrū, sequamur Christum ducem ac præceptorem nostrum, sequamur eum in hac parte, nam hæc est Christianorum gloria, pati pro Christo, sicut ipse pro illis passus est. Pro quo tanto lubentius debemus pati, quanto ipse pro nobis gratius mortuus est: iustus, pro iniustis: diues, pro miseris, vt nos fœlices faceret, & participes gloriæ suæ. Morientes igitur pro Christo, quid multū facimus? Ipse bonorum nostrorum non eget, nec vitæ, nec mortis nostræ. Sed mori pro ipso, quid inde nobis cōmodi pro-

prouenit, aut incommodi? Nimirùm, mortalem vitam, pro immortali cómutamus, vt mori pro ipso non formidemus. Imò si nihil à Christo speraremus, mori pro ipso debemus, cũ illi debeamus vitam & omnia.

115. *Mortificamur.*) Mortificare, nõ significat in hoc loco macerare carnem per opera pœnitentiæ, vt in epistol. ad Col. 3. Col. vbi ait Paulus, Mortificate membra quæ sunt super terram. Sed sumitur pro eo quod est, morti tradi.

116. *Tota die.*) idest, quotidie. Et dicit hoc propter varias Christianorum afflictiones, quibus olim afficiebantur. Vnde Chrysosto. Cum naturæ, inquit, nostræ, datum sit semel mori, tamen primitiui illi Christiani, sua se sponte, mille mortibus obiectabant propter 2.C.4. Deum. Iuxta illud, Semper nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali.

117. *Æstimati sumus sicut oues occisionis.*) Conuenit cum illa sententia Saluatoris, Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo. Tyranni enim necessariũ ducebant, Apostolos, & reliquos Christianos, tanquam legum peruersores & religionis, supprimere, & extinguere: quos propterea, perinde ac pecudes victui necessariæ, quotidie cædebant, discruciabant, dissecabant, ac dilaniabant: inter quos Apostoli præcipui habiti sunt, iuxta illud Pauli dicentis, Puto, quod Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, tãquã morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo. Hinc Hiero. sumitur pro nobis, valde salubre documentũ, quod non licet perfectis Christianis, per impatiẽtiam semetipsos defendere, sed exemplo Domini & Magistri, qui sicut ouis ad victimam ductus est, omnia illata patientissimè tolerare.

118. *SED in his omnibus superamus propter eũ qui dilexit nos.*) Hæc est solutio suprapositæ quæstionis de Christi charitate, & ait, prædictas omnes tribulationes pro nihilo ducendas esse, propter eum qui ita nos dilexit, vt pro nobis moreretur: in quo etiam nos ipsos confortante, possumus vtique omnia: & quando pro eius nomine morimur, tunc maximè superamus, & triumphamus. Quanuis ergo tyrannorum mala acerba videatur aduersus Christianos, nihil tamen eos terrere debent, si ad eorũ manus venire contingat. Incidere possunt, opprimere non possunt: imò quo magis incũbunt, hoc magis ac magis eleuabimur, sicut palma: & confirmabunt nostram erga Christũ, & Christi erga nos charitatem, dum vbiq; victores discedimus, non quidem nostris ipsorum præsidijs, (*sed propter eum qui dilexit nos,*) idest, illius protectu cui debemus omnia. Neque enim ille, quando nos sic amat, sinet vinci: neq; nos, memores illius erga nos beneficentiæ, vllis malorum insultibus labefactabimur ab illo redamando.

119. *Superamus.*) Obserua pie Lector, stupendas martyrum victorias, aduersus hostes Christi: facili ipsorum iussu è delubris dæmonia exire cogebant: idola, imperio confringebant: flãmæ illis parebant, & inimicos consũmebãt: illorum constantia & lætitia in passionibus, stupebant hostes, vt frequenter ad fidem Christi conuerterentur, & ex inimicis crudelibus, fiebant amici & socij earundem passionum.

120. *Propter eum qui dilexit nos.*) Dilectio Christi, est causa nostræ dilectionis, & totius nostræ fortitudinis: vnde 1. Ioa. 4. Ioannes, Non quasi nos, inquit, dileximus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos. Amanti ergo nihil est difficile, imò omnia sunt possibilia: amãti, inquam, Christum qui eum confortat, vt dictum est.

121. *Certus sum enim.*) Insignis Christi amor erga sanctos eius, magnanimitatem parit in eis animi fiduciam, quam in hoc loco Paulus vocat certitudinem: quapropter cum dixisset propter eum qui dile-

dilexit nos, in tanto amatore fretus, quasi omnimoda certitudine munitus, omniq; excellenti virtute armatus, quasi pro nihilo ducens omne robur creaturæ, paruipendésq; omnia mala quę à mundo euenire possunt ait, Certus sum, quia, pro quod.

122. *Neque mors.)* Terribilium omnium, terribilissimum est mors, includens in se omnia mundi mala quæ hominem terrere possunt, vt discedat à charitate Dei.

123. *Neque vita.)* Hæc est præcipuũ, inter appetibilia bona quæ allicere valent hominem. Nam pellem pro pelle
Iob. 1. & cuncta quæ habet homo dabit pro anima sua.

124. *Neque Angeli, neque principatus, neque virtutes.)* Nomine Angelorum, Archangelos: nomine autem principatuum, Dominationes: & nomine Virtutum, Potestates etiã intelligere possumus. De suprema autem Hierarchia non potest cõgrue intelligi, vtpote quæ non tàm ad creaturas, quàm ad Deum respectum habet. Est enim *Seraphim*, idem quod ardor charitatis Dei: *Cherubim*, splendor scientiæ ipsius: *Throni*, sedes eius dicuntur. Loquitur autem
In lib. de nunc diuinus Apostolus, amatorũ mo-
cõpunct. re, per hyperbole: amor enim inter
cord. cunctos animi affectus, gaudet hyperbolis. Vnde Chrysost. Amantium, inquit, mos est, vt amorem suum silentio tegere nequeant, sed necessarijs & charis produnt, & flãmas suas intra pectus cohibere non possunt: enarrant ea frequenter, vt ipsa assiduitate narrandi, amoris sui solatium capiant, & refrigeria immensi ardoris assumant. Sic facit hic beatus eximius amator Christi: omnia quæ sunt, & quæ erunt, quæq; accidere possunt, & quæ omnino non possunt, simul vno sermone complectitur: vt per hoc quanta in eo vis esset diuinæ charitatis ostenderet, atq; omnibus ante oculos poneret. Deinde, cũ Deus, (authore Bernardo) sine modo amandus sit, non potuit hic eximius amator, modum torrenti orationis ponere, sed vt ostenderet contra illam vim amoris, nullam extare in creaturis facultatem, facilius, inquit, esset, cœlicolis illis diuino amore flagrantibus, velle me ab eodem amore diuellere: quàm vt hoc conficere possent. Præterea *Angeli* sunt nuntij, & administratorij spiritus, quos Deus mittit in ministerium, propter eos qui hæreditatem capient salu-
tis, ex quibus superiores *Archangeli* de- Heb. 1.
legantur ad summa negotia, veluti Gabriel ad virginem. *Principatus* verò sunt, qui prouincijs præsunt in eorum custo-
diam. *Virtutes* autem, per quas prodi- Dan. 10.
giosa fiunt miracula: qualia fuerunt, maris rubri exsiccatio: Sodomorum euersio: & in fine mundi facient stupenda, nam tunc virtutes cœlorum mouebuntur, ad operandum scil. illa. Inquit ergo Paul. quanuis *Principatus* omnes huic negotio prælati essent, cuius gratia & mitterentur omnes *Angeli*, & *Virtutes* miracula ederent, nihilo plus aduersum me valerent, quàm si imbecilles creaturæ essent. Hoc itaque modo Paulus per hyperbolẽ hic loquitur, ve-
luti cum ad Galatas dixit, Si ego vel Gal. 1.
Angelus de cœlo, aliter Euangelizauerit vobis, præterquàm quod Euangelizauimus vobis anathema sit. Et si ita loqui de fœlicibus potuit, multo melius *de damnatis Angelis*, inter quos, licet nulla sit ordinis pulchritudo, sed sempiternus horror, est tamen in eorum confusione, imago quædam ordinis Principatuum, in malum nostrum instructi. Hos autem inuisibiles hostes, eius virtute vincimus, qui expoliauit Principa-
tus & Potestates, triumphans illos in Col. 2.
semetipso.

125. *Neque instantia, neque futura.)* Ad circunstantiam temporis pertinet hoc. *Instantia*, idest, præsentia bona, gaudium & lætitiam pariunt: si verò sint mala, tristitiam & dolorem. *Futura* autem bona, spem; mala verò, timorẽ causantur. Nulla ergo bona aut mala, siue præsentia siue futura, mouere me poterunt à charitate Christi. Vnde &
alibi dicebat, non solum alligari, sed Hier. 9.
&

& mori in Hierusalem paratus sum, propter nomen Domini Iesu.

126. *Neque fortitudo.*) Pro creatura forti sumitur, qualis est ignis magnus, ingens aqua: & similia: fortior autem est dilectio, quia, vt habetur in Cantic. Fortis est vt mors dilectio, &, Aquæ multæ non potuerūt extinguere charitatē. *Cant.*

127. *Neque altitudo, neque profundū*) Ad circunstantiam loci pertinet hoc, cuius præstantissima differentia est *sursum, & deorsum*: exponitur autem primò, sic, si quis mihi præcipitium minaretur, vel ab *altitudine* summa, vel in *profundissimum* mare, non expauescerē. Deinde iuxta Chrysost. per hyperbole, si à regno cœlorum perpetuò exulandum mihi esset, vel in gehennam descendendum pro Deo, ab eius charitate minimè discederem. Vel sic, neque amor *altitudinis*, putà regni cœlorum, si illùc per impossibile, nisi contra voluntatem Dei nequirē ascendere: neq; timor gehennæ, si Deus illùc me demitteret, dimouere me possent ab eius amore. Vel sic, nemo quantumuis fortis, cogere: quantumuis magnus & sublimis, stupefacere: quantumuis sapiens & profūdus, decipere me poterit vt vel latum vnguē discedam à charitate Dei. *Fortitudo* enim virtutis, *Altitudo* authoritatis, *Profunditas* sapientiæ, apud ipsum solum est. *in de cō- pūc. cor.* *1. Re. 2.* *Psal.* *Iob. 11*

128. *Neque creatura alia.*) Secundū Chrysost. de his dicit qui nō sunt, quasi illi non sufficiant omnia quæ sunt, sed illa quæ non sunt prouocat quodámodo ad certamen: non solùm visibilis, sed inuisibilis, non solùm vera, sed & possibilis, & quæ excogitari potest *creatura*, quantumuis potens & efficax, haud tamen poterit nos distrahere à charitate Dei. quippe quæ diuinæ eius potentiæ innititur, cui nemo potest resistere. *Chry.*

129. *QVÆ est in CHRISTO IESV.*) Idest, in virtute Christi Iesu, nam charitas quæ per Spiritum sanctum nobis infusa est, in virtute Christi Iesu confertur nobis: & per eundem qui à dextris Dei interpellat pro nobis, custoditur, propugnatur, & augetur. Nā ipse vult, vt ardeat semper ille ignis, idest, diuinus amor, quem ipse venit mittere in terrā: qui vtique tanquā in suo fonte & principio, (*est in Christo*) & in Patre illius: est etiam (*in ipso*) tanquam in fine, nā finis legis, Christus est, idest, scopus nostræ dilectionis. Nam ad locum vnde exeunt flumina amoris, reuertuntur, vt iterum fluant. Tu amas Christum, quia ipse te amat. Amor enim tuus erga illum, effectus est sui amoris. Orādus est ergo Dominus vt multum nos amet, quò illum etiam multum reddamemus.

Defensores autem certitudinis gratiæ, arbitrantur hunc locum pro se agere quo ait Paulus, *Certus sum, &c.* Hæc tamen certitudo, vt iam suprà tetigimus, nihil aliud esse videtur, quàm eximia quædam animi fiducia amatorum Christi, qui licet ex parte sui arbitrij collabi possint tanquàm debiles: ex parte tamen charitatis, sunt fortes & robusti: nam fortis est vt mors dilectio. Potest etiam sumi pro infallibili veritate in prædestinatis, qui licet ad tēpus possint cadere, non tamen morientur in peccato, cum sint prædestinati ad vitam. Ab omni autem casu, solus ille tutus esse potest, qui est confirmatus in gratia, sicuti fuerunt Apostoli in Pentecoste.

ARGVMENTVM NONI CAPITIS.

PERIT Diuinus Apostol⁹, suū erga Iudæos affectum, animumq; beneuolū ostendens eorū dignitatē: & quod ob plurium infidelitatem, Dei

promissiones nequaquam irritas fieri, quippe quæ non solum Israelitis, neq; omni Abrahæ semini secundum carnē, sed iis qui per fidem veri filij Abrahæ sunt, factæ sint. Deinde, agit de electione gentium, ostendens, Iacob & Esau, Ismaelisq; & Isaac exēplo, abiectis Iudæis, vocatas ad fidem, nullis earum meritis. Demum, in prædestinationis, & reprobationis profundissimam Abyssum descendens, differensq; de vtraq;, Deo vult omnino nos parere, neque quidquam contradicere.

CAPVT NONVM.

ERITATĒ dico in CHRISTO IESV, nō mētior, testimonium mihi perhibente cōscientia mea in Spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo.

EXPLANATIO.

1. *VERITATEM dico in CHRISTO IESV, non mentior.*) Contra Iudæos acturus, inquit beatus Hieron. primùm illis satisfacit, non se odij causa hæc dicere, sed amoris, eò quòd doleat illos non credere Christū, ad quos primum saluandos aduenerat. Oportet enim prælatū subditos habere persuasos, nil se nisi paterno affectu erga eos agere & velle, maximè cum subditi sunt tales, vt opus sit cum omni lenitate eos ad virtutem inclinare, quales erant Iudæi. Vtitur iuramento (quod est confirmatio per testimonium inefabilis veritatis) propter necessitatem & grauitatem rei, quam proponere volebat. Iuramentum autem fulcitur attestatione Christi, & Spiritus sancti, & propriæ conscientiæ. Tales enim sunt testes Sanctorum, Christus qui est veritas absque mendario: Deinde, propria cōscientia à Spiritu sancto rectificata. *Veritatem*, inquit, *dico, non mentior*: potest quis falsa loquens non mentiri, si arbitratur se dicere verum: & dum veritatem forrè dicit, mentiri, quia it cōtra mentem: ideò benè vtrūque copulatur, veritatem loqui & non mentiri. Deinde, qui in Christo loquitur, idest, virtute & sugestione Christi, mentiri nō potest: vnde Cayphas licet verum prophetauerit, tamen si eius intentionem spectes, non dixit verum, quia non in Christo Iesu loquutus est: & Phyton ille, cuius spiritu puella veritarem inclamabat, iussus est ab ea exire, tāquàm iniquus veritatis assertor. Qui ergo alio spiritu quàm Christi, veritatem annuntiat, vt ait quidam doctor, mētitur nonnunquam, dum quod se latet affirmat. In Christo itaque loquitur & operatur, qui per baptismum & sacram eucharistiam, effectus est membrum eius.

2. *Testimonium perhibente conscientia mea.*) Hoc est non mentiri, loqui scil. iuxta cōscientiam, cuius veritatis Christus est author, sine quo errare potest, & errat. Propterea dicit.

3. *IN Spiritu sancto*) Nam virtute Christi, Spiritus sanctus nobis infunditur.

4 *Quoniam tristitia mihi magna est.*) Magna, inquit, quia de re graui, impēdioq; infausta, qualis erat aberratio Iudæorum à fide: & insuper ex magno amore profecta. Nam amicorum mala, licet maxima sint, nisi maximè illi diligantur à nobis, non indolēt nobis maximè. Non aduersatur huic, sententia illa quæ habetur in Ecclesiastico, vbi dicitur, Tristitiam non des animæ tuæ. Intelligitur enim de tristitia mundanà, quæ de amissione bonorū temporaliū, aut de passione malorum procedens, amorem Dei corrodit, vel tollit. Nec tenenda est Stoicorum sententia, qui tristitiam omninò ab animo sapientis propellebant. Cum enim tristitia sit de malo præsenti, non potest (aiebant) sapienti competere, cui nullum malum est

Marginalia: Hiero. — Orig. — Act. 16. — Eccl. 30. — Stoici.

est præsens. Non enim æstimabant aliquid esse bonum nisi honestum, & malum nisi peccatū. Sed hæc opinio iuxta D.Tho. dupliciter refellitur: primò
Tho.
quia corporales deffectus, licet nō sint simpliciter mala, quibus scilt. homines fiant mali, sunt tamen quædam mala quæ natura abhorret. Vnde & ipse Dominus, de his etiam tristatus est dū dixit, Tristis est anima mea vsque ad mortem.
Mat. 26
Deinde, cum ex charitate homo suum debet diligere proximum, sicut se ipsum, imminet sapienti tristitia laudabilis de peccato proximi sui, sicut de peccato sui ipsius. Tristitia itaque illa est laudabilis valdè, quæ est de peccatis alienis, quam sæpe habuisse Dominum, & pro huiusmodi lachrimasse, rationabiliter creditur, & sancti similiter cum eo. Vnde beatus Paulus, & lugeam, inquit, multos ex eis qui peccauerunt.
2. C. 12.
Seculi igitur tristitia, quæ ex amore seculi procedit, reprobatur, vt quæ mortem operatur. Sed tristitia quæ est secundum Deū, ex diuina charitate procedens, salutem operatur. Et talis est hæc, qua Apostolus nimium erat affectus, & conficiebatur.

5. *ET continuus dolor cordi meo.*) Dolor in corpore, tristitia in animo est: dolor cordis, est discruciatio ipsius ex accepto vulnere. Grauis ergo & nimiū acerba erat tristitia qua affectus erat Paulus pro pereuntibus Iudæis. Accedit ad eam assiduitas doloris: vnde ait, (*& continuus dolor,*) non quod continuò actu doleret, sed secundum habitū. Quotiescunque enim reminiscebatur, dolebat eorum miseriam. Quem tristitiæ modum tenuit etiam Hieremias,
Hier. 9.
vbi dixit: Vt plorē die ac nocte, interfectos populi mei. Exageratur etiam hæc tristitia, ex sui veritate, dum ait, (*cordi meo,*) non enim erat superficialis, sed in corde radicata. Qualis erat illius qui dicebat, Multi gemitus mei,
Thren. 1
& cor meum mœrens.

6. *Optabam enim ego ipse, anathema esse à Christo pro fratribus meis.*) Quid maius amore illo Pauli erga Dominū suum excogitari potest? Honoris aucupandi gratia quidam pater nobilis, dilectissimum filium dimittit peregrè abire, vbi honor ipse filij in causa est, vt velit ab illo longe fieri: ita hîc Paulus abesse lōge cupit à fruitione Christi pro fratribus, propter honorē Christi. *Anathema* enim *à Christo* in hoc loco, separationem a Christi præsentia & fruitione, quam ardentissimè Paulus exoptabat, significat. Nam ad literam, (*anathema,*) idem est quod sursum positum: & significat dona quæ in templis pendebant diuis sacrata, ab humano vsu semota: ea præcipuè quæ ex hostiū preda illis dicabantur. Hinc iuxta Chrysost. per contrariam sensum deductum est vt significet quidquid semotum est à Deo vel Ecclesia. Separatio igitur eadem est vtrobique, sed modus est diuersus. Nam alia sunt anathemata aquorum vsu, honoris gratia abstinemus, quoniam dicata sunt Deo. Alia verò quæ vituperij causa à nobis alienamus, quales sunt rebelles homines, quos à se Ecclesia abrupit. Quo sensu accipitur in hoc loco, sed id potest contingere dupliciter, vno modo per culpam, dum quis præceptū Christi non seruās, à Christo, idest, à Christi charitate separatur. Hoc verò Apostolus nulla causa optare poterat, cum sit contra ordinem charitatis, quoquis tenetur Deum super omnia diligere, & salutem suam plusquàm aliorum. Alio modo citra culpam separari à Christo, idest, à Christi fruitione quæ est in gloria, & sic volebat Apostolus, vt dictum est, non solùm pro conuersione Iudæorum, sed etiam pro salute gentiū, quēadmodum & alibi testatur ipse dicens, Desiderium habens dissolui & esse cū Christo, multo melius permanere in carne, necessarium propter vos. (*Optabam*) inquit, præteriti imperfecti, quia iam in præsentia cernebat, decretum esse à Deo, vt Iudæos in sua cæcitate permitteret, proindeq; tunc forsan non optabat contrarium, sed anteà. Vel certè (*optabam*) pro optarim, idest, Vtinā *anathema* esse possem *à Christo pro fratribus*, idest, à gloria Christi, vel simpli-
Chrys.
Phil. 1.

pliciter, vel ad tempus propter honorem Christi, qui est ex conuersione Iudæorum. Sic enim Deus plures haberet amatores, quod facit ad honorem Dei, iuxta illud, In multitudine populi dignitas regis. Qui ergo nec exulare à cœlo, nec in tartara detrudi, vllius momenti arbitrabatur vt separari posset à charitate Christi: eadem nūc charitate absque præscriptione vel temporis, vel loci, ait cupere se à Christo pro fratribus anathema esse: non considerans quo id pacto fieri possit. Vis enim amoris vbi in (ecstasim) rapit amantem, rationes has non finit circunspectare, vt sese latiùs proferat: in quo vtique se maxime dilectio patefacit. Et D. Chrysost. de hoc eximio amatore loquens, ait, ita totam eius mentem deuicit amor vt etiā eò quod præ cæteris omnibus amabilius erat esse cum Christo, rursum idipsum quia ita placeret Christo, contemneret, sed & cœlorum regna quod videbatur laborum esse remuneratio, pro Christo nihilominus perdere pateretur.

Pro. 14

in de cō. cord.

¶ Videtur etiam hic Apostoli sermo, esse hyperbolicus, qualis fuit ille Moysi, cum dixit, aut dimitte eis noxam hāc, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti: quod nonnulli interpretantur de libro in quo erat inscriptus, dux populi. Alij verò intelligunt de libro vitæ, id quod subsequens responsio Dei ostendere videtur, qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Alludere quoque videtur per hæc verba, vt ait Gaucius, ad quædam sacrificia Gentilium. (Anathema) enim Græcis, ait ille, dicuntur sacri scelestiq; homines, qui ad vrbis lustrationem, dijs manibus & inferis mactabantur, si qua lues aut calamitas ingrueret, quam, huiusmodi hominum internitione placatis dijs, sedatum iri putabant, ad cuiusmodi sacrificia alludens Paulus, Vsque adeò mihi dolet, inquit, Iudæorum abiectio, quod si Dei, aduersus illos iram, vel quouis meo malo placare possem, optarem anathema esse, hoc est, pessundari & exterminari à Christo, modo sic illis prosim. Certè Hiero. vt tradit hic autor, anathema sumit, pro corporali occidione. Sed Orig. quid mirum, ait, si Apostolus pro fratribus anathema fieri velit, qui sciat eum qui in forma erat Dei, exinanisse se de ea, ac suscepisse formam serui, & factum esse pro nobis maledictum.

Ex. 32.

Ioa. gan.

Hiero.

Orig.

7. *Qui sunt cognati mei secundum carnem.)* Hoc est, generis ac gentis cognatione iunctus sum illis, pro quibus, vt dictum est, non recusarem à Christo reijci, modo mecum sociarentur in fide Christi. At verò quanuis cognatio hæc, partim in causa esset tantæ beneuolentiæ, potissima causa erat honor Dei, ob quem adeò illis optabat ad fidem conuerti: penes quod erubescere debemus, qui ita tepidè & negligenter nos habemus in amore veræ fraternitatis. Non enim eorum salutem, sed potiùs eorum bona caduca diligimus: Christi verò honoris, prorsus obliuiscimur: tantum abest, vt pro ipso anathemata fieri velimus.

8. *Qui sunt Israelitæ)* Nomen insigne honoris, & fortitudinis est, Israel, Diuinitùs enim datum fuit Iacob, nomen hoc, in lucta illa celebratissima cum Angelo, quando dictum est illi, appellabitur nomen tuum Israel, quoniam si contra Deum fortis fuisti, quāto magis contra homines præualebis. Et sequitur, vocabitque Iacob nomen loci illius Phanuel, dicens, Vidi Dominum facie ad faciem: vbi significatur, nomen personæ inditum fuisse à fortitudine: loco verò, à visione: & sic interpretatur (Israel, potens Deo,) idest, potestatem habens in Deum. Secundum alios, (Videns Deum.) Quo nomine pudefacit illos, eo quod cum à tanto Patriarcha descendere, & nominari Israelitæ se iactent, qui Angelum Dei vicerit: Angelis ipsi Sathanæ tam turpiter se subijciant, vt fidem reijciant debentes eam maximè, & totis viribus amplecti. Nam cognitione veri, & fortitudine animi, essent verè Israelitæ.

Gen. 32

9. *Quorum adoptio est filiorum)* Iudæorum

daeorum natio ea fuit olim, quam Deus à cæteris secretam, sibi peculiariter delegit, ac cæteras gentes, ceu pro nothis habens, hanc vnam veluti germanos verosque filios fouit. Quo etiam verbo pudefacit Iudæos, quod qui hac filiorum prærogatiua, præ cæteris nationibus fuerant insigniti: iam tunc adueniente primogenito Christo, sua culpa posthabiti fuerint gentibus, cum quibus nunquam fuerat Deus conuersatus.

¶ Hæc autem filiatio sumitur quantum ad spirituales viros, qui fuerunt in illo populo: quanrum ad carnales verò, iam supradixit quod acceperunt spiritum seruitutis in timore. Et licet ex gentibus fuerint nonnulli etiam in gratiam filiorum recepti: populus ille tamen peculiare nomen filiorum Dei recepit in orbe, quibus tanquam pater
Deu.4. aderat semper Deus. Vnde Moyses, Non est, inquit, alia natio tam grandis quæ habeat Deos apropinquantes sibi, sicut adest nobis Deus noster. ac proptereà primogenitus vocauit eos filios
Mat.15 loquens cū muliere Chananæa, & Gentiles vocauit canes, dicens, Non est bonum sumere panem filiorum, & dare canibus. In cuius figuram, scil. cœlestis hæreditatis, donata est illis tanquam filijs, terra promissionis, eiectis indè gentibus, idest, non filijs. Est tamen discrimen inter adoptatos Iu-
Gal.4. dæorum, & Christianorum: quod illi erant tanqnam paruuli, & ætate minores quàm quibus tradenda esset hæreditas: vnde & eorum gemitus erant,
Psal. Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Christiani verò tanquam iam in ætate legitima constituti, si nullum obstet crimen purgandum, statim euolant ad superos, qui eos expectant, vt pariter recipiant cum illis, hæredita-
Psal. tem æternam. Nec refert, si hoc tanto adoptionis beneficio caruerint aliqui eorum: animus enim Pauli in hoc loco, non est nisi ostendere, diuinum propositum in conferenda circuncisione & vtraque lege fuisse, vt homines gratis reconciliati, & in filios asciti, Deum colerent vt patrem.

10. *ET GLORIA.)* De virtutibus, & miraculis, & portentis inteligitur, quibus Deus suam gloriam illis tanquam filijs manifestauit: qualia fuerunt prodigia in Ægypto, & in mari rubro, & in deserto: assidua etiam cum illis Angelorum cœlestium locutio. Vnde Moses, Ecce, inquit, gloria Domini apparuit in nube. Et in latione legis habitauit gloria Domini super Sinai: & gloria Domini impleuit tabernaculum. Idemque legitur de gloria templi. Hæc autem gloria, figura fuit cœlestis conferendæ per Christū, prout transfiguratio ipsius in monte coram Prophetis eiusdem legis, satis præse tulit. Aut accipitur gloria, pro cognitione & cultu vnius veri Dei, quod fuit illis gloria & dignitas præcipua. Nam spretis Gentilium Simulachris, Deum verum coluerunt.

11. *ET testamentum*) Pro pacto & fœdere cum Abraham & alijs patribus inito, inteligitur: vnde & totum illud pristinum volumen, nomen accepit: quod vrique tanquam singulare beneficium fuit illis concessum, & in illo nouum promissum: iuxta illud, Feriam domui Israel fœdus nouum. Hoc, pri- Hier. 31
mum Iudæis per ipsum Dominum fuit prædicatum, iuxta illud, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Quotidieque idem offertur ac- Mat. 15
ceptare volentibus.

12. *ET legislatio.)* Hæc etiam prærogatiua, & authoritas legis à Deo conditæ, fuit penes Iudæos. Illis enim peculiariter inter nationes totius orbis, scripta fuit lex Dei.

13. *ET OBSEQVIVM.)* Tria erant in lege mandatorum genera: moralia, iudicialia, & cerimonialia. Duo prima, in lege comprehenduntur: Sed quantum ad cerimonialia dicit, *(& obsequium,)* idest, ritus diuini cultus iuxta Dei præscriptum fuit penes illos, quo scil. Deo seruiebant, omnibus alijs gentibus seruientibus idôlis.

14. *ET promissa.*) Penès Iudæos etiā fuerunt Prophetarum oracula, multis antè seculis Christum venturum, & fœlicitatē æternam pollicita: quibus duobus omnia bona gratiæ, & gloriæ comprehenduntur. Fuerunt autem eis multa pollicita de bonis temporalibus & terrenis, sed per illa temporalia, figurantur spiritualia & æterna.

15. *Quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem.*) Commendat Iudæorum dignitatem ex genere. Ducunt enim genus ab inclitis illis, ac Deo gratissimis, ipsorumq; luminibus & authoribus, Abraham, Isaac, & Iacob, alijsq; ex quorum stirpe, Christus ipse nasci dignatus est secundum carnem: vt hac certè parte iam illi velint nolint, propinqui cognatiq; sunt Christo: quod est supremum Iudæorum decus. Quonam enim maiori poterant Iudæi affici honore, quā n vt vnigenito filio Dei; mater optaretur ex eorū genere, vt idē esset, & Dei filius, & eorum consanguineus. Sed ô scelus impudens & cæcum. Iudæi Deum sibi ipsis promissū & missum, non solùm negauerunt, verùm etiam eundem in carne quam ab ipsis suscepit crucifixerunt: & eum sanguinem quem ex ipsorum visceribus cōtraxerat, per quinque vulnerum foramina, prorsus effuderunt. Pro quo tanto facinore iustè repudiari meruerunt: & ab alienigenarum gentium natione, cui eum perimendum tradiderunt, fide & obedientia suscipi.

16. *QVI est super omnia Deus benedictus in secula. Amen.*) Ne parum illis videretur, Christum habere cognatum, ostendit illis, dignitatem Christi præstantiorem esse patrum dignitate, quorum titulis Iudæi adeò se venditant. Siquidem illi quantumuis pij fuerunt, nihil aliud tamen quàm homines fuerunt. At Christus sic est homo, vt idem & Deus sit (*super omnia,*) idest, non huius aut illius gentis peculiaris, sed vniuersorum Deus, præsidens omnibus: (*Benedictus in secula*) quia ei soli debetur laus in omne æuum, amen. Hæc igitur omnia beneficia populo Israelitico exhibita peculiariter, quò magis multa erant & magna, eò magis augebatur dolor in Apostolo, dum videret eos, quos tantis beneficijs Deus semper est prosecutus, & quibus etiam tūc omnia quasi primis & præcipuis offerebantur, obstinato animo solos resistentes Euangelio Christi.

¶ Destruuntur his Apostoli verbis, quatuor hæreses. Prima est Manichæi, qui dicebat Christū habuisse corpus phantasticum & non verum. Secunda, Valētini, qui dicebat Christū non de massa humani generis, sed de cœlo corpus attulisse. Sed vtrunque damnatur per hoc quod ait, (*ex patribus secundū carnem,*) Tertia est Nestorij, qui posuit alium esse filium hominis, alium esse filium Dei. Contra quem Apostolus, eūdem qui est secundū carnem, affirmat esse (*super omnia Deum benedictum in secula.*) Quarta est Arrij, qui dicebat Christum esse minorem Patre, & quod erat creatus ex nihilo. Contra vtrūq; dicit Apostolus, quod est *super omnia*, quæ certissima & propria dignitas Dei est, vt quæ nullæ creaturæ potest competere. Et itidem, quod est *benedictus in secula*, quod de solo Deo dicendum est, quòd eius bonitas duret in secula, vt ait D. Tho. Simile huic habetur in Epistola ad Philip. vbi postquàm de Christo præmiserat, quod non rapinam arbitratus est esse se æqualē Deo, addit, Datum est illi nomen super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, &, Omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Iesus Christus, in gloria est Dei Patris. Manifestè igitur Apostolus, Christum Dominum filium Dei, non adoptiuum, sed verum & naturalem, & Deum omnipotentem dicit.

17. *NON quod exciderit verbum Dei.*) D. Hiero. ait, licet Apostolus doleat Iudæos excidisse à promissionis gratia, ostendit tamen non innane fuisse verbum Dei, & his promissa deleri: non qui

[Margin notes: Tho. / Tho. / Phil. 2. / Hiero.]

qui secundum carnem, ex Abraham, Isaac, & Israel, nati sunt: sed qui servantes fidem Patriarcharum, de quorũ semine putant esse. Item, quia superiùs dixerat, dolere se quod genus Israel, proprio vitio excluderetur à regno, quorum hæc omnia fuerunt, hic ostendit, illos qui non credunt, non esse filios Abrahæ, ne omnibus Iudæis præiudicare videretur, & obijceretur ei, nũquid Deus mentitus est Abrahæ? propterea inquit, (*non quod exciderit verbum Dei*) quasi dicat, neque tamen tantum valet istorum impietas, vt ideò non præstet Deus, quod Prophetarum oraculis se præstaturum promisit. Populo Israelitico, ac posteris Abrahæ promissa fuit ista fœlicitas, verùm non quibuslibet, sed his modo, qui verè essent horum posteri.

18. *NON enim omnes qui ex circuncisione sunt Israel, hi sunt Israelitæ: neq; qui semen sunt Abrahæ, omnes filij.*) Hoc est, non omnes qui genus ducunt ab Israele, verè sunt Israelitæ: neque quicunque ex Abrahæ sanguine sunt orti, continuò filij sunt Abrahæ: vt promissionis hæreditatem sibi vindicẽt.

Gen. 12. 22. 26. 28. Tres fuerunt insignes patres in lege celebratissimi, quibus, data fide, factæ sunt promissiones. Primus fuit Abraham, in quo maximè gloriabantur Iudæi. In Isaac verò non ita solemniter, quoniam non fuit primus in promissione, neque tota eius progenies obtinuit hæreditatem promissam, sed solus Iacob, abdicato Esau: in quo idcirco, sicut in Abraham, maximè gloriabantur. In quibus propterea duobus, Apostolus assignat exemplum quo manifestat, promissionem esse omnino impletam, in horum posteris spiritualibus. Quicunque enim siue ex natione Iudaica, siue gentilica, qui fidei robore fortes sunt, & inuicti aduersus huius mũdi incommoda, quibus Deus explorat animi nostri pietatem, in hos verè cõpetit cognomen Israelitæ. Et qui fidẽ Abrahæ referunt, hi sunt filij Abrahæ, & per fidem merentur promissam hæreditatem. Hoc sermo Dei palàm apperit: dum ait,

19. *IN Isaac vocabitur tibi semen.*) Semini Abraham promissum est fore, vt per illud celebres essent vniuersæ nationes, at non vult quosuis Abrahæ posteros, in seminis venire appellationem, nisi sint in Isaac qui est fidei filius, & Christi typum gerit. Isaac non iuxta communem natiuitatis rationem editus est, verum ex Patre effœto, nam senex quidem erat, sed fidente Deo: & ex anu item effœta. Hunc igitur Dei virtus, & patris fides, genuit verius quàm caro.

20. *Idest, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.*) Ecce germanus sensus illius diuini oraculi, videlicet, (*in Isaac vocabitur tibi semen,*) sensus est spiritualis, quo palàm docet, non quoslibet iuxta carnem natos, quemadmodum Ismael ex Abraham, esse continuò filios Dei, & per hoc hæredes promissorum: (*sed qui filij sunt promissionis,*) idest, hi quib⁹ adest fides, per quam Abraham, Dei promissum promeruit, (*æstimantur in semine,*) idest, pertinẽt ad semen Abrahæ, quemadmodum Isaac qui ex promissione fuit natus: & eis tantùm facta est promissio filiationis Dei, quos ipse secundum æternum propositum elegit.

¶ In Epistola ad Galat. habetur hæc eadem allegoria multo explicatiùs, vbi ait filium ancillæ, idest, Ismaelem, natum fuisse secundum carnem, idest, naturali virtute carnis, ex iuuencula: filium autem liberæ, idest, Isaac, per repromissionem, nimirùm emortuis iam & deficientibus viribus naturæ, sed per miraculum restitutis. Hæc enim omnia, in typo facta sunt propignendi Christi, adoptandorumq; mortalium per eius gratiam, Iudæi autem id inteligebant carnaliter. Vocabant enim Deum, patrem, non per gratiam qua illi erant accepti, nec per naturam sicut Ismael, sed quia super naturam per miraculosam electionem DEI, sicut Isaac nati essent. *Ioa. 8.*

21. *Promissionis autem verbum est hoc,*

secundum

secundum hoc tempus veniam ad te, & erit Sara filius.) Probat conuenientem fuisse suam expositionem, qua per Isaac significari dixit eos, qui sunt filij ex gratia diuinæ promissionis: quoniam Isaac per promissionem natus est. Vnde dicit, (*promissionis autem verbum est hoc,*) quod scil. Angeli, imò Dominus in Angelis hospitio receptis dixit ad Abraham, (*secundum hoc tempus,*) idest, anno altero (*veniam,*) idest, reuertar ad te, (*& erit Sara filius.*) Si autem Deus hac forma promisisset, nempè, quicũq; nati fuerint ex te, ad hos pertinebit mea promissio: iure sibi vindicarent hanc gloriam, quicunque ad progeniẽ Abrahæ pertinerent iuxta sanguinis cognationem: nunc cum dixerit, (*secundum hoc tẽpus veniã, & erit Sara filius,*) vnicum, eumq; fidei filium designauit, quem sua voluntate Deus ad hoc delegisset, non ex commendatione circuncisionis, cum nondum esset natus: sed ob meritũ paternæ fidei. Abrahæ postea nati sunt liberi ex alijs vxoribus, & tamen solius Isaac nomine promissa est Abrahæ benedictio. Gen. 18.

Spiritualiter autẽ significatur in hoc, tempus gratiæ. *Secundum hoc tempus,* inquit, scil. mihi ab æterno præfinitum, de quo ad Galat. vbi venit, inquit, plenitudo temporis, misit Deus filiũ suũ, factum ex muliere, scil. ex virgine per miraculum, præfiguratũ in miraculosa generatione Isaac. Vt adoptionẽ filiorũ reciperemus, quod est expositio huius, (*& erit Sara.*) idest, Ecclesiæ, siue militanti, siue triumphanti, (*filius,*) idest, filij, singularis pro plurali: nam omnes Christiani sunt veluti vnus filius, quoniam sumus omnes vnum corpus in Christo, & ipse est caput nostrum. Gal 4.

22. *NON solùm autem illa, sed & Rebecca, ex vno concubitu habens Isaac patris nostri.*) Clariori exemplo instat contra Iudæos, putantes se Dei gratiam adepturos propter merita patrum, dicente Ezechiele de viris iustis, quod filium & filiam non liberabunt, sed ipsi in iustitia sua liberabuntur. Vnde & Ezec. Ioannes dicebat eis, ne cœperitis dicere patrem habemus Abraham. Cum itaq; Apostolus dixisset quod de filijs Abrahæ, vnus fuit electus, & alius reprobatus, poterant quidem hoc ascribere, vel diuersitati matrum, nam Ismael natus est de ancilla, & Isaac de libera: vel diuersitati meritorum patris, quia Ismaelem genuit incircuncisus, Isaac autem circuncisus. Vt igitur omne subterfugium excludatur, assignat exemplum vbi vnus eligitur, & alius reprobatur eorum qui non solùm ab vno patre, sed etiam ab vna matre sunt geniti, & eodem tempore, imò & ex vno concubitu. Ordinatur autem litera in hũc modum, (*non solùm autem illa*) scil. Sara, ex electione Dei, peperit benedictionis prolem, (*sed & Rebecca ex vno concubitu Isaac patris nostri habens,*) idest, concipiens, nimirùm peperit simili electione Iacob. Habere ex aliquo, pro concipere ex illo, latinè dicitur. Fuit autem Rebecca sterilis sicut & Sara, nam pro ea fudit præces ad Dominum maritus eius Isaac, eoquod esset sterilis, qui exaudiuit eum, & dedit conceptum Rebeccæ. Illa verò, collidentibus in vtero paruulis, consuluit Dominũ: qui respondens ait, duos populos ex eius vtero prodituros, sed quorum maior, seruiturus esset minori. Sensus igitur Pauli in hoc loco, sic se habet: quod in Isaac euenit, & cæteris Abrahæ liberis, idem euenit in Iacob & Esau. Si corporum sola cognatione, benedictionis diuinæ hæreditas obueniret, magis ad Esau maiorẽ natu pertinebat quàm ad Iacob: Isaac, pater erat amborum cõmunis: mater eadem ambos vno cõgressu concepit: simul intra matris vterum gestati: simul in lucem editi: & tamen alterum agnouit Deus ceu partum legitimum: alterum ceu nothum abdicauit, dicens per Malachiam Prophetam, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Mat. 3. Gen. 25 Mal. 1.

23. *Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, vt secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei,*

est, quia maior seruiet minori.) Ac si ita quæreret, quænam res discreuit hos geminos, scil. Iacob & Esau, vt ille dilectus, hic verò sit inuisus? Non vtique carnalis propinquitas, cum eorundem parentum essent filij: nec legis obseruatio, aut circuncisio, siquidem de nondum natis priusquàm omnino (*quidquam egissent boni,*) idest, iuxta legem (*aut mali,*) idest, aduersus legem, (*non ex operibus,*) idest, ex merito operum, (*sed ex vocante,*) idest, ex gratuito Dei vocantis beneplacito (*dictum est ei*) scil. Rebeccæ ipsorum matri, (*quia*) pro, quod, (*maior seruiet minori,*) idest, Esau seruiet Iacob.

¶ Sed cur ita visum est Deo? aut quid nobis hoc facto declaratum esse voluit? Declarat vtique nobis in hoc paruulorum exemplo, prædestinationis mysterium, quod non merita, nec eorū præuisio, est in illius causa, sed sola voluntas diligentis & vocantis Dei: iuxta illud, Elegit nos in Christo, ante mundi cōstitutionem, vt essemus sancti: idest, non ob præuisam sanctitatem nos elegit, sed electio fuit sanctitatis causa. Ne igitur Iudæus, circuncisionis aut legis fiducia, ius promissi Dei sibi vindicet, nisi talem se fide prebeat, vt inter electos habeatur: ac talis sit, qualis fuit Isaac & Iacob: quādoquidē electio Dei, filios facit Abrahæ, nō propinquitas. *Eph. 1.*

¶ Verbum autem hoc, scilicet, (*Maior seruiet minori,*) tripliciter potest intelligi, iuxta D. Tho. primò, secundum eorum personas: & sic intelligitur, Esau seruisse Iacob, non directè, sed occasionaliter, in quantum persecutio quam ei intulit, in eius bonū cessit, iuxta illud, Qui stultus est seruiet sapienti. Deinde, potest referri ad populos ex troque progenitos: quia Idumæi aliquando fuerunt subiecti Israelitis: iuxta illud, In Idumæam extendam calciamentum meum. Et huic pertinere videtur quod dicitur in Genesi, Duo populi ex ventre tuo diuidentur, populus populum superabit, & maior seruiet minori. Tertiò, intelligitur figuraliter, vel spiritualiter: vt per maiorem intelligatur populus Iudæorum, qui primò adoptionem filiationis accepit, iuxta illud, Primogenitus meus Israel. Per minorem autem figuratur populus gentium, qui posteriùs est ad fidem vocatus: qui etiam figuratur per filium prodigum. Maior ergo populus seruiet minori in quantū Iudæi sunt nostri capsarij, custodientes libros ex quibus nostræ fidei testimonium perhibetur: & tamquam serui famulantur Christianis, circunferentes scripturas, vnde Christiani legitimos eruant sensus, quibus eos reuinciant. *Tho.* *Pro. 11.* *Psal.* *Gen. 25* *Exo. 4.*

¶ Excluduntur etiam per hæc verba tres errores, secundum eundem D. Thom. *Primus error* est Manichæorum, qui diuersitatem eorum quæ hominibus accidunt, natiuitati ascribunt, vt scil. vnius cuiusque vita & mors dispensatur secūdum cōstellationem, sub qua natus est. Excluditur hic error per hoc quod ait, cum nondū nati fuissent. Vnde & Hiere. à signis, inquit, cœli, nolite metuere, quæ gentes timent. *Secundus error* est Pelagianorum, qui ex præcedentibus meritis asserebant alios diligi, alios verò odio haberi à Deo. Hic error etiam excluditur per hoc quod ante opera vnus filiorum Rebeccæ, alteri est prælatus: propterea, inquit, non ex operibus, sed ex vocante. *Tertius error*, qui vulgò ascribitur Origeni, posuit animas hominum cum Angelis simul esse creatas, & quod pro meritis eorum quæ ibi egerunt, siue benè, siue malè, diuersitatem vitæ sortiūtur. Sed aduersus hoc pugnat quod ait, cum nondum quidquam boni, aut mali egissent. *Tho.* *Manic.* *Hier. 10* *Pelag.* *Orig.*

24. *Sicut scriptū est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.*) D. Hiero. in hoc loco inquit, hoc autē quod dicitur, sicut scriptum est, & ad Genescos librum, & ad Malachiam pertinet. In Genescos libro ad Rebeccam dicitur, Duæ gentes, & duo populi in vtero tuo. Vnde benè ostendit Apostolus promissiones non esse eorum qui secundum carnem filij sunt Abrahæ, sed eorum qui fidem patrum seruant atque custodiunt. Iacob & Esau fratres vterini, ille minor, hic maior natu: & tamen Deus (*Iacob dilexit,*) *Hiero.* *Gen. 25.* *Mal. 1.*

eum

eum ad primogenituram eligens, & benedictionem paternam ei conferens, atque etiam ad hoc vt in eo compleret promissiones patribus factas: *Esau reprobato*, atq; ab his omnibus retruso: cui tamen videbatur secundum iudicium humanum, vt primogenito ista magis competere.

Tho. ¶ Dilectio autem hæc Dei, vt docet D. Tho. non temporalis est, sed æterna, cũ enim ipse sit immutabilis, affectus eius minimè mutari potest. Et licet tria hęc, nempè, *Dilectio, Electio, & Prædestinatio*, realiter sunt idem in Deo: differunt tamen ratione. *Dilectio* enim dicitur, secundum quòd absolutè vult bonum alicui. *Electio* verò, secundum quod per bonum quod alicui vult, eum alteri præfert. Sed *Prædestinatio* dicitur, secundũ quod hominem dirigit in id bonum quod ei vult diligendo, & eligendo. Sequitur ergo dilectionem prædestinatio, sicut voluntas de fine, naturaliter pręcedit directionem eorum quæ sunt ad finem. Hæc ita in Deo. At verò in homine aliter contingunt. Voluntas enim hominis mouetur ad amandum ex bono, quod in re amata cõsiderat, ratione cuius ipsam alteri præfert, & eligit, electamq; amat. Sed voluntas Dei, est causa omnis boni, quod est in creatura, & ideò nihil est prius dilectione Dei: & ipsa est causa nostræ dilectionis. Vnde beatus Ioa. Non quasi nos dilexe-
1. Io. 4. rimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos.

Tho. ¶ Odium autẽ, siue reprobatio de qua hic loquitur Paulus, etiam est æterna: quia quidquid est in voluntate diuina, est ab æterno. Et sicut prædestinatio est præparatio gloriæ, ita reprobatio est præparatio pœnæ: sed prædestinatio importat præparationem meritorum, quorum Deus est causa, quibus peruenitur ad gloriam. Reprobatio verò importat præparationem peccatorũ, quorum Deus non est causa, quibus peruenitur ad pœnam. Vnde, merita præscita, causa esse non possunt prædestinationis, sub qua comprehenduntur. Sed præscientia peccatorum, ex parte pœnę infligendæ reprobatis, aliqua ratio esse potest reprobationis. Proponit enim Deus omnipotens, se puniturum malos propter peccata quæ à seipsis habent, non à Deo. Iustos verò proponit se præmiaturum propter merita, quæ à se ipsis non habent, sed à Deo: iuxta illud, Perditio tua ex te Israel, tantummodo in me auxilium tuum. Hæc D. Tho. Osee. 13

25. *QVID ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum?)* Quæritur de iustitia prædestinationis & reprobationis: & ostenditur iustitia vtriusq;. Cum enĩ dixisset quod Deus absque merito pręcedenti, vnum eligit, & alterum reprobat, mouet super hac re quæstionem dicens, *(quid ergo dicemus?)* ad hæc scil. quæ dicta sunt: idest, quid ex superioribus colligamus? *(Nunquid iniquitas apud Deum?)* idest, nunquid Deus iniquitatem & iniustitiam facit, dum hæc agit atque similia, pro suo beneplacito eligendo, & reprobando ante vlla merita, vel demerita? Nam ad iustitiam in distributionibus pertinet, vt æqualiter æqualibus distribuatur: homines autẽ remota differentia meritorum, sunt æquales: si ergo Deus absque consideratione meritorum, inæqualiter distribuit, vnum eligens, & alium reprobãs, videtur quod sit in eo iniquitas: quod est contra illud Deut. Deus fidelis, & Deu. 32. absque vlla iniquitate, iustus & rectus. Et illud, Iustus es Domine, & rectum Psal. iudicium tuum.

26. *Absit.)* Familiaris est responsio Pauli, summa confidentia freti. *Absit*, inquit, vt scil. talem Deo impingamus blasphemiam *Absit*, vt huiusmodi cogitatio, subeat animum cuiusquam.

27. *MOSI enim dicit, miserebor cui misertus sum, & misericordiam præstabo, cui miserebor.)* Habentur hæc verba in Exodo, vbi fit sermo de populi impietate, qui vitulum aureum in Deum cõflauerat: cuius noxam cum Deũ Moyses depræcaretur, respondet, secundum translationem nostram, in hunc modũ: Ex. 33. *Miserebor cui voluero, & clemens ero in*

quem

quem mihi placuerit. Significans nimirùm in suo beneplacito situm esse misereri, misericordiamq; exhibere, vel non exhibere, citra omnem iniustitiam. Sed

70. inter. Apostolus aliter, secundum 70. citat hanc sententiam dicens, *Miserebor cui misertus sum, et misericordiã præstabo cui miserebor.)* Vbi, præteritum referri videtur ad prædestinationem æternam: futurum verò, ad vocationem temporalem: qua quidem verborum identitate, omnem prorsus aufert causam prædestinationis, præter vnam Dei voluntatem. Et quemadmodum apud dialecticos & methaphisicos, ridiculum est postulare causam propositionis immediatæ, vt cur homo est animal rationale, aut cur homo est homo, ita etiam cur Deus prædestinauerit aliquos in gloriam, ridiculum esset quærere aliã causam quàm Dei voluntatem. Et hic modus loquendi, *Miserebor cui misertus sum, &c.* Est vulgaris apud illos qui liberè agunt, quæcunque agunt. Non

Manic. ergo natiuitatis sydera, vt Manichæus: nec animarum merita extra corpora,

Orig. vt Origenes in periarchon: nec opera

Pelag. præcedentia, vt blasphemus Pelagius, dicebant: in causa sunt gratiæ Dei, Sed sola eius voluntas. Imò nec operum præuisio, quæ gratiam subsecuntur, seu bonus gratiæ vsus, aliàs illa adduxisset Paulus in causam, neque dixisset ita nudè, (*miserebor cui misereor.*) Persona etiam Moysi citata, obstruit audacis hominis os: nam si Prophetæ tanto, Deus ita præcise respondit, Non est cur homo innanis, aliam perscrutetur suæ misericordiæ rationem & causam.

28. *Igitur non est volentis, neque currẽtis, sed miserentis est Dei.)* Benè colligit ex dictis, salutem nostram non esse in facultate humana positam, sed in diuina misericordia. Vocat autem cursum, exercitium operum, iuxta illud, Omnes qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, &c. est enĩ militia nostra, imago quædam currentium ad brauium.

¶Potest autem sententia hæc, congruè inteligi de tribus, nempè de *Prædestinatione* æterna, de *Vocatione* temporali, & de *Conuersione* ad fidem, aut pœnitẽtiam. De *Prædestinatione* quidem & *Vocatione*, quia non est humanæ potestatis, interiori vllo animi motu, aut externa quauis quantumuis vehementi, atque etiam laboriosa operatione, in Deo prædestinationem, aut vocationem causare: eaq; cõparare quæ solius sunt Dei miserentis quibus vult: & quos vult sine operum consideratione, ab æterno prædestinantis, & in tempore vocantis. In *Conuersione* verò ad fidem, aut pœnitentiam, diuina motio ita nos præuenit, vt noster requiratur assensus: ad quam quidem conuersionem adulti mouẽtur fide, spe, & charitate: de quibus motionibus etiam est dicendum, *Non esse volentis, neque currentis, sed Dei miserentis.* Quoniam Deus non solùm operatur nobiscũ, sed etiam est causa quæ nos mouet ad agendum, ac proinde tota illi debetur operatio veluti principali agenti. Non enim dicimus, instrumẽtum ædificat, sed per instrumentum artifex. Tamen sententia Aug. est verissima dicentis, qui creauit nos sine nobis, non saluabit nos sine nobis. *Aug.* Atque etiam homines iusti habẽt merita, quæ quatenus à Deo proficiscuntur, dona Dei dicuntur: quoniam neq; qui plãtat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Sed quatenus per nos fiunt, & opera nostra sunt, & merita, & illis debentur præmia. Ex dictis patet manifestè, Deo nullam posse ascribi iniustitiam. Nam si non ex debito, sed ex mera voluntate, gratiam suam dispensat: & vbi non est debitum, sicuti nulla datur iniustitia, ita nulla potest accidere iniquitas, Deo, qui gratis prædestinat, vocat, & conuertit.

29. *Dicit enim Scriptura Pharaoni, quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuntietur nomen meum in vniuersa terra.)* Adducit exemplum Scripturæ de reprobatione malorum, vt ostendat neque illic vllam inueniri iniustitiam circa Deum. Nam cum Deus antequàm quidquam per suã gratiam operetur, nemini sit debitor hominum, fit, vt sicuti mera eius volũtas

tas & liberalitas est quorundam misereri, ita nulla est iniustitia, si alios voluntati suæ prauæ relinquat, quod hic vocat indurare: non enim Deus indurat animos hominum quo minus credant Euangelio, viuantq; Christianè: sed eorum pertinatia, qui suaptè malitia recusant credere, rectéq; viuere, abutitur ad illustrandam beneficij sui magnitudinem, ac declarandam potentiæ suæ gloriam. Sic enim accipiendum quod in Exodo dictum est Pharaoni (*in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, & prædicetur nomen meũ in vniuersa terra,*) quæ quidem sententia prolata est à Deo, post quatuor illas plagas, Ranarũ scil. & Sciniphũ, Muscarumq;, & Vlcerum, bruta animalia pe rimentium. Quibus portentis cõmoueri debuisset Pharao ad obediendum Deo, idcirco dignus erat morte tanquã rebellis seruus. Quapropter vbi iamiã percutere minaretur populum ipsum cum Rege, inquit, in hoc te hucusque seruaui, & si fueris tanta rebellione grauissimam cõmeritus mortem, seu quasi à mortuis excitaui, seu posui in exemplum, vt iam nunc ostendam, tum quãta sit hominum durities mihi renitentium: tùm, quanta sit mea in eos expauescenda potestas, quam (*in te*) puniẽdo sic (*ostendam.*) idest, demonstrabo (*vt et*) cum laude & gloria (*annuntietur;*) idest, prædicetur, (*nomen meum in vniuersa terra,*) & ita factum est, nam mortuis Ægyptijs, viderunt filij Israel manũ magnam, quam exercuerat Dominus contra Ægyptios, & inde diuulgatum est factum hoc per vniuersum orbem, durabitq; fama illius vsque in finem seculi ad omnipotentis gloriam. Alij legunt (*posui te,*) idest, ordinaui malitiam tuam ad gloriam meam, vt exponit S. Tho. Deus enim malitiam ordinat, sed non causat. Hunc ecce quia noluit, reprobauit: quem si voluisset pro sua misericordia, saluare vtique potuisset.

Ex. 9.

Ex. 14

Tho.

30. *ERGO cui vult miseretur, & quem vult indurat.*) Ex supradictis exemplis concludit, quemadmodum Deus pro suæ voluntatis arbitrio, quibus vult misericorditer miseretur: alios pro suo placito (si velit) obdurari permittit, atque in obduratione permanere. *Indurare* enim in hoc loco, idem significat, quod permittere hominem suam insequi naturalem carnis inclinationẽ, qui abusus misericordia Dei, magis ac magis recrudescit, iuxta illud Pauli, Ignoras quoniam benignitas Dei, ad pœnitentiam te adducit? Secundum autẽ duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ. Et illud Iob, Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbia. Deus autẽ vtitur mala inclinatione naturali hominis, tùm, ad alios bonos fines, tùm etiam, vt hic docet Paulus, ad manifestandam iustitiam & potentiam suam. Colligendum igitur ex dictis, si nulla est in hominibus ratio debiti, respectu diuinæ gratiæ: sed sola eius est clemẽtia quorundam misereri: fit, vt neque vlla sit iniquitas si alijs non impendat quod naturæ ipsorũ non debetur. Nam gratia & gloria, res vtique sunt supranaturales, & mereri naturaliter minimè possunt. Nec refert quod ita *induratio*, sicut *miseratio* tribuatur diuinæ voluntati, quia vt ait D. Tho. tàm misericordia, quàm iustitia, dispositionem volũtatis important: vnde sicut miseratio diuinæ voluntati attribuitur, ita & id quod est iustitiæ. *Cui vult ergo miseretur* per suam misericordiam, *& quem vult indurat*, per suam iustitiam. Nam illi, quos indurat, hoc merentur vt indurentur ab ipso. Hæc S. Tho.

Rom. 2.

Iob. 24.

Tho.

31. *DICIS itaq; mihi, quid adhuc queritur? Voluntati enim eius quis resistit?*) In persona impij mouet quæstionem aduersus prædicta dicens, (*quid adhuc queritur*) scil. ab homine, vt faciat bonum, vel malum? Frustrà enim requiritur ab aliquo quod non est in eius potestate: nihil autem in hominis potestate esse videtur secundũ prædicta, quibus omnia diuinæ voluntati videntur ascribi, cui resisti nõ potest. Vel sic, vt (*queritur*) sit actiuæ significationis, & significet idem quod conqueritur,

seu

seu reprehendit, seu incusat, seu inculpat, scil. Deus. Aiunt itaque reprobati, verbi gratia, Esau, & Pharao, esto Paule Deum ab iniquitate tutatus fueris, propterea quod citra debitum *(cui vult miseretur, & quem vult indurat:)* saltem hac tua postrema sententia, nos quoque proregis, excusasq; ab iniquitate. Nam si cui vult miseretur, & quem vult indurat, *(quid adhuc queritur)* De⁹, idest, querelam facit aduersus malos &
Isai. 1. reprobos dicens per Isaiam, Filios enutriui & exaltaui. Aut quid est in quo nos incuset postea, quando *(voluntati eius restisti non potest?)* sibi imputet, non nobis si peccemus. Tales enim ipse nos fecit, nec reprehendi debemus magis quàm cœli, rerumq; naturalium vniuersitas, in quibus neccessario implenda sunt illa, quæ Deus illis decreuerit.

Talia in persona impiorum sint dicta, quibus respondere oportet iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiẽtes esse videãtur. Audi ò Pharao tyranne, *(voluntati Dei,* inquis, *nemo resistit,)* fateor ingenuè, verùm illius voluntas non fuit tibi causa exitij, nec sic indurauit cor tuũ, vt ipse pertinatiam immitteret: sed cũ nosset arrogantiam tuam subitò dignã exitio, tamen paulatim ingrauescẽtibus supplicijs in te vsus est, quibus corrigi facilè posses, ni tua ipsius malitia obstitisset, verùm diuina lenitas impiam tuam mentem magis exacerbabat. Tuũ igitur malum Deus in suam vertit gloriam. Plura poterant pro Deo responderi, sed quid opus est verbis cum insano? Satis est scire id quod Deus facit, esse valde bonum, & optimum. Cæterùm arrogantiam detestatur ipse: propterea subditur.

32. *O Homo tu quis es, qui respondeat Deo?)* Respondere in hoc loco accipitur pro eo quod est responsare, idest, obmurmurare: vnde, responsatores famuli dicuntur, qui contra dominorum iussa, sua faciunt responsa. Est autem
Orig. discrimen inter fidelem seruum, qui volens intelligere ea quæ decent, Deum interrogat, sicuti vir desideriorum Daniel, & beata Virgo: & eum qui causa disceptandi cum Deo, submurmurat aduersus ipsum: ille quidem dum quærit, inuenit iuxta promissum Domini: hic verò increpatione potiùs, quàm responsione dignus est, quẽ subnotat hîc Paulus, arguitq; tanquam arrogantem. Quid enim arrogantius quàm hominẽ, quo nihil abiectius, cum Deo disceptare, velut ex æquo contendentem? Quis enim ferret, si luteum vas cum figulo suo expostulet, dicatq;, cur me sic finxisti? vnde dicit,

33. *Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic?)* Ex Isaia de- Isai. 45
sumptum est hoc, vbi inquit, Nunquid dicit lutum figulo suo, quid facis? & opus tuum sine manibus. Sensus est, quẽadmodum id quod per artem fingit figulus, qualecunq; tandem sit quod fingitur, non obmurmurat aduersus figulum, dicens, quid me fecisti sic? ita neq; homo, aduersus Deum murmurando, se potest opponere, quasi ille malè nos finxerit, aut malum quemquam creauerit. In hoc verò magis se exponit dum ait.

34. *AN non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud vas in in honorem, aliud verò in contumeliam?)* Ac si diceret, quod lutum est in manu figuli, hoc sumus omnes in manu Dei: viles enim sumus, tum ex materia nostra, de limo enim terræ conditi sumus: Gen. 2.
tùm etiam & maximè, ex corruptione peccati, quæ per vnum hominem in hunc mundum intrauit: vnde & luto, à beato Iob, meritò comparamur. Fi- Iob 10.
gulus autem fingit, quodcunq; animo suo collibuit, aliud vas in sordidos vsus, aliud in honestos producens: quocũq; iudicio id facit, suo iure facit figulus, nec conuenit lutum, consilij rationem ab illo exigere. Longè vilior est homo collatus cum Deo, quàm argilla collata cum homine figulo. Igitur si prodigiosæ sit arrogantiæ lutum argutari cum figulo, quanto maioris arrogantiæ est hominem de consilijs Dei disceptare? quæ tanto supra nos sunt, vt vix vmbram, aut somnium possimus assequi.

T Cre-

credamus & non disceptemus, atque ita citius inteligemus. Figulus errare potest, Deus non potest. Illud nobis satis est credere, Deum, cum sit omnipotens, posse quicquid vult: sed eundem, cum sit optimus, non velle nisi quod optimum est. Redeamus ad Apostoli verba, (*Deus quosdam indurat, quorundam miseretur:*) cur ita ô diuine Apostole? Ego quidem firmissimè credo, quod Deus est optimus, & quod omnia eius opera sunt valde bona: sed inteligere satis non valeo bonitatem eius circa induratos. Nam circa iustos, planissima res est. In omnibus siue reprobis, siue pijs, luce clarius fulget immensa Dei bonitas: quæ duplicem habet partem, iustitiæ scil. & misericordiæ: illa contra impios, hac erga pios vtitur. Huius autem dubij asignatur hæc ratio in generali, qua diuina bonitas manifestatur. Si enim aliquis ædificare volens haberet multos lapides similes & æquales congregatos, posset quidem dari ratio, quare quosdam ponat in summo, & quosdam in imo, ex parte finis: quia ad perfectionem domus quam facere conatur, requiritur & fundamentum, quod habet lapides in imo: & cacumen parietis, quod habet lapides in summo. Sic Deus vt suã manifestet bonitatem, quorundam miseretur, qui sunt lapides superiores ædificij: quosdam indurat, qui sunt lapides in imo positi. In speciali verò alia non potest asignari ratio, nisi simplex Dei voluntas, quare scil. hos induret, horum verò miseretur: quemadmodum si ab artifice quæratur, quare hos lapides in imo, hos verò in summo collocet, respondebit tibi, non ob aliam causam, nisi quia sic ipse vult. Sic Deus quos vult indurat, non quidem compellendo eos ad peccandum, sed deserendo, & auxilium alioquin non debitum subtrahendo: quia Dei monitis auscultare nolunt, nec assentire Deo inspiranti, & auxilianti. Voluntas igitur Dei propria & efficax, est causa quod alij saluentur: permissiua verò, quod alij damnentur: dum propter eorum duritiam & impietatem, eos derelinquit. Voluntas ergo damnatorum propria, est causa quod eos derelinquat Deus: iuxta illud, Perditio tua Israel, tantum ex me auxilium tuum.

Tho. *Osea.e.*

35. *Quod si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam.*) Ad finem huius sententiæ suplendum est, (*quid ad te?*) vel (*tu quis es qui respondeas Deo?*) seu (*quid contra hoc iuste poterit dici?*) quasi dicat, nihil. Est enim hic locus, vnus ex eclipticis Pauli, habentibus constructionem defectiuam, & suspensiuam. Per hanc autem sententiam soluit quæstionem in generali factam, quare scil. velit Deus quibusdam misereri, & quosdam in miseria relinquere: siue quosdam eligere, & quosdam reprobare. Cuius causa finalis, asignari non potest alia, quàm (*manifestatio diuinæ bonitatis:*) iuxta illud, Vniuersa propter semetipsum operatus est Dominus. (*Bonitatis*) verò duplex est ratio, nempè, (*Iustitia & Misericordia:*) vt illam ostenderet, reprobauit quosdam: hanc vero vt patefaceret, prædestinauit alios. Sic erit sensus planus, sed exponamus sigilatim vnũquodque verbum. *Pro.16.*

36. *Volens ostendere iram.*) Ira in hoc loco, est iustitia vindicatiua, quæ speciem habet irati iudicis. Seu est seueritas iustæ vindictæ Dei: quoniam in Deo, nec est passio, nec passionis imago: effectus tamen vltricis iustitiæ suæ, sunt similes effectibus iræ nostræ. Nec verò ait, vt exerceret iram suam: nam Deus nec habet iram, nec irasci cupit: sed ait, (*volens ostendere,*) idest, vt ostenderet & patefaceret (*iram,*) idest, iustitiam suam.

37. *Et notam facere potentiam suam.*) In triplici operum genere, ostenditur (*maxima Dei potentia:*) nempe, (*in mundi creatione, & redemptione,*) & in malorum (*punitione.*) Idcirco dies illa, dies iræ, dies magna & amara valde nuncupatur: tunc enim ait Propheta, loquetur

Psal. 2. tur ad impios in ira sua, & in furore suo conturbabit eos, essabitque tanquam fauillam in ignem æternum: cuius punitionis veluti vestigia, fuerunt olim orbis inundatio, Sodomorũ exustio, & alia id genus plura.

38. *Sustinuit in multa patientia vasa iræ.)* Pharao & omnes pertinaces qui addunt peccata peccatis, dicuntur *vasa*, idest, instrumenta *iræ* Dei: nam sua ipsorum malitia seipsos capaces faciũt, qui repleantur ira Dei. Hos Deus (*sustinet in multa patientia,*) quia nõ protinus de medio tollit, sed sustinet illos, procrastinando vindictam, si fortè conuertantur & viuant.

¶Si autem Deus ita sustinet inimicos, maximos peccatores, quare nos non sustinebimus fratrum imbecillitatem? Immortalis, multa patiẽtia sustinet mortales, & nos mortales ferre nolumus mortales. Abhorret natura humanum odium, nam omne animal, naturaliter diligit sibi simile: & nos, inuita natura, odio habemus illos qui sunt os ex ossibus nostris, & caro de carne nostra. Sed væ illis qui malè affecti sunt erga fratres: plangendi sunt tanquam mortui, nam iuxta Ioannem, qui non diligit, manet in morte, scil. animæ, sepelieturq; in inferno cum inimicis Dei.

39. *Apta in interitum.)* idest, aptata (*in interitum,*) seu vasa merita quæ mox confringantur. Sunt impij Gentiles, increduli, ac pertinaces Iudæi, mali Christiani: hos Deus multa lenitate sustinet, ac tolerat, quò magis euidens fiat omnibus, illos esse exitio dignos, qui tot modis prouocati, corrigi nõ queãt. Non sic Deus eos aptauit, nec finxit *vasa* immunda: ipsi se ipsos conspurcatunt, & inhonestis vsibus addixerũt.

40. *VT ostenderet diuitias gloriæ suæ, in vasa misericordiæ.)* Pœna malorum adauget gloriam bonorum, sicut scri-

Psal. ptum est, Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatorum. *In sanguine*, idest, in pœnã, *lauabit*, cõparatiuè: nam opposita iuxta se posita, magis elucescunt. Pro iustis ergo faciet etiam punitio malorum, vt ex eorum punitione reluceat copiosissima illa, & altissima gloria misericordiæ eius, (*in*) idest, erga, (*vasa misericordiæ,*) idest, viros iustos & sanctos, qui sunt veluti quædam vasa, & instrumenta, quibus Deus vtitur ad manifestandam suam misericordiam.

41. *Quæ præparauit in gloriam.)* Discrimen est inter bonos & malos, quod *mali seipsos præparant* ad interitum: sed *bonos Deus præparat* ad coronam: tùm, prædestinando ab æterno: tùm, in tempore adiuuando per gratiam suam: vt tandem effundat in eos cœlestes diuitias, impleatq; gloria sua.

¶AD maiorem prædictorum intelligẽtiam, notare maximè opportet, quod prædestinatio, vt ait quidam vir eruditissimus, est particularis destinatio rationalis creaturæ, in suum supræmum finem, ad quem supra naturam suam, ductu & fauore Dei perducitur: & est pars subiectiua, & species prouidentiæ, quæ est ordinatio rerum generalis, & æterna in suos ipsarum fines, siue naturales illi sint, siue supranaturales. *Soto.*

¶Reprobatio verò, est æterna quoque voluntas Dei permittendi quosdam per suum liberum arbitrium, aberrare ab illo vltimo fine. Si igitur in genere quæsieris, cur Deus quosdam prædestinauerit, quosdam reprobauerit: respondẽdum, prædestinationis nullam nobis inesse causam: reprobationis verò, meritum quidem est in nobis, finis autem in Deo. Si autem in particulari scruteris, cur Deus hos prædestinauerit, vt Iacob, & Paulum: hos verò reprobauerit, vt Esau & Iudam: respondet Aug. cur hunc trahat, & illum non trahat, noli iudicare, si non vis errare. Quanuis tractionis alia ratio est, cum sit prædestinationis effectus: & ideò addit, nõdum traheris, ora vt traharis. At non dixisset, nondum es prædestinatus, ora vt prædestineris. Tametsi cum res sit occultissima, optare sibi quisque potest apud Deum, vtinam & ego Domine, in numero sim tuorũ prædestinatorũ. *Aug. su. per Ioa.*

¶ Prædestinationis finis est ostensio gloriæ & misericordiæ Dei: reprobationis verò, manifestatio iustitiæ ipsius, & patientiæ: quarum neutra quidquam ponit in homine, sed tantùm in Deo: licet executio prædestinationis, vt iustificatio & glorificatio, aliquid ponat in prædestinatis. Causa reprobationis non est Deus, cum Deus non possit esse causa mali: sed propria culpa est causa reprobationis, propter quam præuisam reprobauit iniquos. Vnde Propheta, Perditio tua Israel, tantùm in me auxilium tuum. Et quamuis Deus iuxta Apostolum, vult omnes homines saluos fieri, intelligendum est de voluntate antecedenti, non consequēti: hæc enim absolutè & semper impletur, iuxta illud, Omnia quæcunque voluit fecit. Et voluntati eius quis resistit? illa verò, est voluntas, qua Deus vult aliquid non in particulari & absolutè, sed secūdum aliquam generalem rationem boni, & secundum quid. Quemadmodū iudex vellet seruare hominem amicum, tamē quatenus malefactor est, iustè suspendit eum. Sic Deus vult homines quatenus creaturæ & imago sui ipsius sunt, & suæ beatitudinis capaces, fieri saluos: licet vult iniquos supplicio affici perpetuo. Quæ quidem distinctio non sumitur ex parte Dei, in quo nihil est prius aut posterius: sed sumitur ex parte obiecti, in quo ratio generalis boni prius consideratur, quàm ratio particularis qualitatis.

Osea. 13.

Psal.

¶ Ad hæc, gratia Dei est causa directa bonorum operum: permissio verò, non nisi causa peraccidens delictorum, & obdurationis, auferendo scil. misericordiam, quæ peccatum vel impediret, vel remoueret, vnde Aug. non indurat, inquit, Deus impartiendo malitiam, sed non impartiendo misericordiam. Quo fit, vt cum Deus stet ad ostiū pulsans, paratus subuenire cuicunque, prius natura fit quod homo nolit assentiri, quàm quod Deus eum obdurato suo permittat arbitrio. Nam qui audit, inquit Saluator, & didicit, venit ad me. Meritò ergo per Oseam, inquit Dominus, Perditio tua Israel, &c. sed quid de Esau odio habito, antequam quidquam boni, aut mali egisset? Dicendū hoc fuisse, tùm, propter originale, quod vtique pœna damni punitur, tùm etiā, propter actualia præuisa, quorū & dāni & sensus pœnas luit homo.

Aug. in epist. ad Sixt.

Ioa. 6.

Osea. 13.

42. *QVOS & vocauit, non solùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus.)* Ostendit gratiam vocationis non solùm pertinere ad Iudæos, sed etiam ad Gentes, vt sic excludat Iudæorum iactantiam. Cum autem præcesserit *vasa* in neutro genere, & sequatur *quos*, in masculino, non ad verbum, sed ad significatum referre opportet, vt sit sensus, *vasa*, idest, homines æternaliter præparati à Deo in gloriam, asciti sunt in tempore ab ipso Deo, *non solùm ex Iudæis*, veluti nos, *verumetiam ex Gentibus*. Quandoquidem hîc non natiuitas, sed Dei delectus facit hæredes. Probat vtrunq; ex autoritate Scripturæ, & primò de copiosa Gentium vocatione, quæ modo impletur per vaticinium Oseæ. Deinde de vocatione Iudæorum, & paucitate vocandorū, ex Isaia Propheta. Quoad primum dicit, Osea. 1. Isa. 58.

43. *SICVT in Osee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco vbi dictum est eis, non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui.)* Sensus literæ est planus. Populus enim Gentium, qui idololatria sua olim erat non populus Dei, non misericordiam consecutus, & non dilectus: suscepta postmodum fide, lenitate, clementiaq; diuina, factus est populus Domini, & dilectus, & misericordiam consecutus, & populus filiorum Dei viui. Tales sunt omnes Christiani, quondam à Deo alieni, & prophani: auxilio tamen Christi resipiscentes & emendati, recepti sunt in gratiam Dei: vocanturq; filij Dei viui ad differentiam mortuorum, qui habebantur pro dijs, idque per Spiritum sanctum clamantem Abba Pater. De Iudæis verò ita inquit.

44. *Isaias autem clamat pro Israel.)*

Cla-

Clamat, inquit, ideſt, apperté, conſtanter, & indubitanter & clara voce loquitur, *pro Iſrael*, ideſt, de conuerſione Iſrael, ſeu Iudæorum, vt ſcil. notum ſit vniuerſo orbi, hoc prædeſtinationis munus, non fuiſſe in vniuerſos Iudæos protenſum, ſed paucis impenſum: quam paucitatem reliquias vocat Iſaias tàm hìc, quàm inferiùs cap. 11. vnde dicit.

45. *SI fuerit numerus filiorum Iſrael tanquã arena maris, reliquiæ ſaluæ fient.)* Ac ſi diceret, ex maxima & innumerabili multitudine filiorum Iſrael, *(reliquias aliquas,)* ideſt, paucos electos, ad ſalutem fidei peruenturas. Vaticinium
Iſai. 10. hoc habetur apud Iſaiam, vbi ad literam,
Hiero. interprete Hiero. loquitur de obſidione Senacherib, qui poſt tranſlatas decem tribus Iſrael, regnante illic Oſea, inuaſit cæteras duas tribus, eiſque penè abſumptis, obſedit Ezechiam in Hieruſalem: qui tum demum diuino fauo-
4. Reg. 19. re per Iſaiæ conſolationem recreatus eſt, & per Angelum ab Aſſyrijs liberatus. Quamobrem ait Propheta, *(ſi fuerit numerus filiorum Iſrael,)* ideſt, omnes decem tribus, *(tanquam arena maris,)* ideſt, par numero arenarum quæ ſunt in marino littore, ſiq; tam multi ſuo vitio pereant, *(reliquiæ ſaluæ fient,)* ideſt, particula reliqua quæ cum Ezechia ſeruata eſt Hieroſolimis: cæteris decem tribubus plurimaq; duarum parte conſumptis. Id quod in figura Chriſti Seruatoris peractum eſt, qui veluti Angelus Dei redemit orbem a diabolica tyrannide: ſed duritia Iudæorum obſiſtente, non niſi particulam eorum lucri fecit, qui fide ſalui facti ſunt. Nec refert tamen quod tam multi Iudæorũ ceciderint, ad hoc quod Deus non habeatur fidelis in omnibus verbis, promiſſiſq; ſuis. Nulla enim quamlibet ingens turba decidentium, Dei promiſſum irritabit.

46. *VERBVM enim conſumans, & abreuians in æquitate.)* Reddit cauſam quare tam pauci Iudæorum ſalui facti ſunt, quia nimirùm *(verbum)* prædicationis Apoſtolorũ fuit *(cõſumans,)* ideſt, perficiens, *(& abreuians)* erga paucos, quamplurimis verò excluſis. Et hoc, *(in æquitate,)* ideſt, iuſto Dei iudicio. Nam pauci tantum fidem ſuſceperunt, cæteri verò illam contempſerunt, lapidibus obruentes Apoſtolos Chriſti: ad quos proinde Apoſtoli, vobis, inquiunt, oportebat primum prædicare regnum Dei, ſed quoniam contemnitis illud, Ecce conuertimur ad gentes. De hac autem verbi abreuiatione & conſummatione, fuit vaticinium Iſaiæ dicentis.

47. *QVIA verbum breuiatum faciet Dominus ſuper terram.)* Quaſi dicat, ne miremur eſſe tam paucos Iudæorum ſalutem conſecutos, nam iuxta vaticinium Iſaiæ, ſtatuit Dominus, iuſto ſuo iudicio, quod prædicatio Euangelij eſſet curta & breuis, ſcil. in effectu, & cõuerſione Iudæorum: decurtando & breuẽ faciendo copiam illorum qui ſeruandi ſunt, & omnes infideles deperdere: quã quidem verbi decurtationem, prædixit futuram *(ſuper terram,)* ideſt, in Iudæa. Ibi enim conuerſi ſunt nonnulli, & Euangelium receperunt: cæteri verò qui in cæcitate & contumatia permãſerũt, à Romanis partim occiſi, partim capti, & miſera ſeruitute oppreſſi, in varias mundi plagas relegati ſunt. *Iſai. 10.*

¶ Poteſt etiam inteligi vaticinium hoc, de verbo incarnato, qui decurtatus, & ad hominis vſque naturam abreuiatus, atque exinanitus *(nõ quia aliquid ſubtractum ſit plenitudini, & magnitudini diuinitatis ipſius, ſed quia noſtram exilitatem, & paruitatem ſuſcepit)* reliquias Iſrael ſaluas fecit: vt ſic reſpondeat myſterio incarnationis filij Dei, paucitas fidelium Iudæorum, ex quorum genere dignatus eſt carnem humanam ſumere.

Prædicta quidem lectio, eſt iuxta trãſlationem Græcam ſeptuaginta interpretũ, qua frequenter vtitur apoſtolus, ob id fortè quod conuerſis ex gẽtibus pro maiori parte ſcribit, quibus tranſlatio illa magis arridebat, celebriorque erat apud illos: quæ vtique neque Iudæis diſplicebat, eo quod à ſuis etiam fuiſſet facta. In translatione autem noſtra aliter legitur, hoc nimirum modo

(consummatio abreuiata, inundabit iustitiam,) hoc est, ex illis paucis Iudæorum conuersis, in fide consūmatis, magna iustitiæ copia, quæ nomine inundationis intelligitur, proficiscetur, quales fuerūt duodecim Apostoli Christi, qui iuxta Paulum, primitias spiritus acceperunt. Sequitur, *consummationem enim & abreuiationem, Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.* Iam hoc explanatum est suprà in prima lectione.

48. *ET, sicut prædixit Isaias, Nisi Dominus Sabbaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissemus, & sicut Gomorra similes fuissemus.)* Confirmat sententiam suam, alia Isaiæ authoritate,
Isai. vbi vocat *semen Abrahæ*, Christum: vel *semen* verbi Dei, scil. Euangelium: vel Apostolos, qui semen Abrahæ sunt, vtpotè ex Iudæis orti: & cum Apostolis alios qui crediderunt, quos priùs *reliquias* vocauerat. Illos igitur paucos qui ex tam innumerabili Iudæorum multitudine, Christum receperunt, semen vocat: sumpta metaphora à re rustica. Quando enim coloni paruam & exiguam messem conqueruntur, solent dicere, vix semen superfuisse. Propterea inquit, *(nisi Dominus Sabbaoth, reliquisset nobis semen,)* idest, aliquos dedisset, reseruassetq; electos, *sicut Sodoma facti fuissemus*, neque secus quàm *Gomorra fuissemus* habiti. Proinde licet desciscāt à Christo Iudæi plerique, non sinet Christus intermori germanum ac legitimum semen Abrahæ.

49. *QVID ergo dicemus?)* More solito sub interrogatione infert, *(quid ergo dicemus)* scil. de his mirabilibus Dei iudicijs? miranda sanè, sed vera sunt quæ dicimus. Quid dicimus? nimirum id quod res est.

50. *QVOD gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam.)* idest, gentes quæ videbantur à iustitia alieni, & à legalibus ceremonijs immunes, veram tamen assecuti sunt iustitiam. Vel *(gentes quæ iustitiam,)* idest, virtutem non requirebant, in appertis & enormibus peccatis sine rubore viuentes, statim audita prædicatione Euangelij, credentes, agentesque pœnitentiam, *(apprehenderunt iustitiam)* veram. Non enim Iudaicam, quæ rebus corporeis constans, vmbram quandam iustitiæ præseferebat, sed *iustitiam* fidei. Vnde dicit.

51. *Iustitiam autem quæ ex fide est.)* Hæc salutaris efficaxq; iustitia est, quæ quidem contingit non ijs qui sibi placent operibus legalibus, sed qui se per fidem viuam Deo submittunt, dedūtq;. Ad hoc enim gentes conuersæ sunt, nō vt obseruent iustitiam legalem, sed vt iustificentur per Christi fidem. Vtens autem hoc verbo *(sectabantur,)* alludit ad Philosophos, quorum dicuntur esse sectæ, propterea quod in suis scholis, sua singuli dogmata sectabantur.

52. *Israel verò sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit.)* Iudæorū euentum colligit, vt si diceret, èdiuerso populus Iudæorum, dum *iustitiæ legem*, scil. Moysi, (sic dicta, quoniam habebat Christum pro fine, ad quem tanquam pedagogus manuducebat homines) iuxta carnem vel literam, scil. in exterioribus tantùm, *sectatur*, ac mordicus tenet, ad veram *iustitiæ legem*, quæ est lex Euangelica, lex fidei, & lex spiritus vitæ, per quam iustificantur homines, *(non peruenit.)* quantum ad magnam eorum partem, videlicet excidens à Christo, in quem ceu scopum, vt dictū est, omnia legis Mosaicæ tendebant oracula.

53. *Quare?)* Quærit causam vnde tàm repentina rerum mutatio processerit, aut res sic in diuersum exierit. Respondet dicendo,

54. *QVIA non ex fide, sed quasi ex operibus.)* (quia non ex fide) subaudi, sectabantur illam iustitiam, vel quærebant iustificari, vnde debuerant. *(sed ex operibus,)* idest, ex legis carnali obseruantia, vnde non poterant. Non in Christo, & Messia qui finis erat legis, sed in externis operibus inflati cōfidebant, cum Deus maximè auersetur elatos, & sese impartit modestis ac submissis; idcirco gentes quæ morbum suum agno-

agnouerunt, & sese Deo submiserunt, recepit: Iudæos verò erectos, sibiq; fal so iustitiæ titulo plaudentes, fretos sabbatis, lotionibus, circuncisione, atque his consimilibus obseruatiunculis, fidei iugum dedignantes recipere, reiecit, Christum abnegantes, & authorem vitæ morti tradentes.

55. *Offenderunt enim in lapidem offensionis.*) Manifestat causam proximè dictam, inquiens, (*offenderunt*,) scil. Iudæi pertinaces (*in lapidem offensionis*,) idest, ad Christum, qui assimilatur (*lapidi offensionis*,) in hoc quòd sicut lapis in quem quis offendit, non cauetur propter suam paruitatem: ita Iudæi videntes Christum infirmitate nostra cõtentum, non cauerunt in eum offendere. Fuit enim quasi absconditus vultus eius, & despectus, vnde, non reputauimus eum, inquit Isaias. Et Hiere. etiam dicit, antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos, idest, ad Christum & eius Apostolos, qui, vt ait. S. Th. dicuntur (*montes caliginosi*) propter hoc quod eorum dignitas & magnitudo latebat in eis. Vita vestra, ait Paulus, abscõdita est in Christo, & beatus Euangelista Ioannes, nondum apparuit quid erimus, cum apparuerit, similes ei erimus. Sed mira fuit Iudaicæ affectionis deprauatio, quod cum legem, veluti lumen, Deus illis irradiasset, in quo Christi fidem prospicerent, vt eum paratiores susciperent, (promittebat illis Christum Seruatorem) eadem lege ita sese obtenebrarũt, vt veluti in caligine oberrantes, ad ipsum pro maxima parte allisi corruerint. Sic enim offenderunt vt caderent: & factus est eis qui erat Saluator datus, eorum peruersitate & incredulitate, quasi (*lapis offensionis*,) & suæ occasio ruinæ: atque idem lapis qui pijs futurus erat solido, tutoq; præsidio, istis verteretur in perniciem, dum in illum malunt impingere reluctantes, quàm in eo conquiescere credentes. Quod ipsum euenturum, olim præscius vaticinatus est Isaias, dicens.

Isa. 53.
Hier. 13
Tho.

56. *Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & omnis qui credit in eum non confundetur.*) Componit Apostolus verba Isai. in diuersis locis scripta. Nam cap. 28. sic habetur, (*Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem: lapidem angularem, probatum, pretiosum, in fundamento fundatum: qui crediderit, non festinet.*) Hinc sumitur principium authoritatis, nempe (*Ecce ponam in Sion lapidem,*) scil. quasi fundamentum, in quo designatur quod Christus diuina ordinatione constitutus erat Ecclesiæ fundamentum. Sumitur etiam inde finis authoritatis, nam pro eo quod dicit, (*qui crediderit non festinet,*) posuit, (*omnis qui credit in eum, non confundetur,*) quia scil. consequetur mercedem ab eo. Sic habet translatio, 70. & ad hunc sensum pertinet, ait S. Th. quod in litera nostra dicitur, (*qui crediderit non festinet,*) ille enim festinare videtur, qui delusum se reputat, quia citò non adipiscitur quod sperabat. Legitur etiam Isai. 8. cap. (*in lapidem autem offensionis, et petram scandali, duabus domibus Israel*) & hinc sumitur medium authoritatis quo dicit, (*lapidem offensionis & petram scandali*) vt (*offensio,*) iuxta D. Th. referatur ad ignorantiam, quia vt inquit Paulus, si cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. (*Scandalum*) autem referendum est ad impactionem, & casum quo per infidelitatem ceciderunt, Christum & eius Apostolos persequentes.

Isa. 28.
1. C. 3.
Tho.
Isa. 8.
Tho.
1. C. 2.

¶ Vocatur autem (*Christus lapis, & petra,*) per metaphoram: nimirum propter soliditatem, & firmitudinem, de quo est illud Danielis dicentis, qui excisus est de monte sine manibus. Christum enim descendentem de cœlo, concepit virgo sine semine. Quo etiam nomine alluditur ad ædificium Ecclesiæ, quæ est fabrica omnipotentis Dei. Figuratus est enim Christus in lapide illo reprobato ab ædificatoribus templi, postea vero constituto in caput anguli. Compegit enim veluti angularis lapis, duos populos, gentium scil. & Iudæorum, in vnam Ecclesiæ vniuersitatem. Christus igitur lapis angularis ideò dicitur, quia vtrunq; populum in Eccle-

Dan. 2.
Psal. 118.

sia sua contineat. At vero, diuersa hominum affectio in causa fuit, vt diuersis diuersus appareret. Vt enim id quod apis sumit ex flore, conuertitur in mel: id autem quod araneus carpit ex eodem flore, conuertitur in venenum, cum flos sit vnus & idem: sic Christus flos campi excellentissimus, alijs fuit in sanctificationem, siue saluationem ei scil. adhærentibus: alijs vero in ruinam, eum scil. contemnentibus. Et hoc est quod
1.C.1. dixit ad Corinthios scribens Paulus, prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Et Simeon senex ille iustus, ac timoratus, puerum Iesum brachijs tenens,
Luc.2. ecce, inquit, hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur. (*Offendere itaque in Christum, offendiculoque confringi,*) nil aliud esse videtur, quàm
Ioa.15. Christo contradicere: nam si non venissem, inquit, & locutus eis non fuissem, peccatum non haberent. Sed est (*discrimen*) inter eos qui impingunt, siue incurrunt in hunc lapidem & eos super quos cadit lapis iste, vt Saluator apud
Mat.21 Mattheum dicit, qui ceciderit super lapidem istum, confringetur, super quem verò ceciderit, conteret eũ. Nam quãdo humilis apparuit Dominus, tunc qui se illi non subdiderunt, cadentes super illum veluti vasa fictilia fracti tantùm sunt: quia poterant per misericordiam rursus consolidari. Sed cum in montem creuerit, putà cum excelsus venerit ad iudicandum, corruet super illos, tanquam suæ potestati subiectos, & tunc sicuti obduratos lapides vsqueadeò conteret, vt nullus deinceps detur reficiendi locus, proijciens illos ad æternos ignes.

H.T. 21. ¶EX dictis manifestè constat, nullam esse tam insignem virtutem, tam illustrem, tot tantisq; laudibus decorandã, quàm impij vitio non tribuant. Vt enim lignum arenæ fixum in medio fluminis, altera parte in aqua existente, altera in aere extra aquam, videtur obliquum & fractum, cum sit rectum & integrum, non ob ligni defectum, sed quia illud oculi per aquam respiciunt, quo fit vt videntes longè, opinione fallantur: sic virtutis actio recta, omnibusq; numeris absoluta, censetur ab improbis obliqua & nefaria, non ipsius actionis, sed iudicij deprauati corruptela. Fallit enim iudicium eos qui per aquã inuidiæ, & malitiæ res gestas inimicorũ cernunt, cupientes eam gloriam labefactare & infringere, quam magni viri fuerunt rectè factis, & virtute cõsecuti. Vt enim febri atque frenesi laborãtes, perexigua quadam linearum rectarum similitudine, in pariete descriptarũ decepti, animalia quædam deformia videre existimant & testantur, vt asserit
Aristoteles: sic improbi homines, animi ægritudine deprauati, lineas rectas, hoc est, aliorum facta illustria, digna quæ publicis munimentis mãdetur ad memoriam posteritatis sempiternam, non solùm spoliant ornamentis, sed etiam vitio vertunt, & ad calumniam rapiunt. *Arist.*

57. *ET omnis qui credit in eum non confundetur.*) Iam diximus suprà, hoc dictum esse iuxta versionem. 70. interpretum: in veteri autem translatione sic legitur, (*qui crediderit non festinet.*)
quod idem est, vt exposuit D.Tho. nam *Tho.*
confusio contingit credenti, quando nõ ita accidit vt ipse crediderat, idcirco solicitus festinat, vt quod credit cernat, ne confundatur. Igitur, (*non festinet,*) idem est, quod qui in hunc lapidẽ prætiosum & benedictum crediderit, quieto sit animo & paccato, quia non confundetur. Nam licet moram fecerit, vt
ait Propheta, Nemo desperet, quia veniens veniet, & promissa sua complebit. *Abac.2.*
Hoc ideò dixit Isaias, quia considerabat difficile esse fragiles homines, de promissionibus Dei aliquando non dubitare: cum sæpenumero videamus eũ permittere, priusquam promissa persoluat, res multò aliter euenire quàm existimabamus, id quod ex locis ẽmedia scriptura depromptis perspicuum fiet. Dauidem in adolescentia sua Regem designauit Deus, eumq; à Samuele voluit vngi: sed postea tot tantisq; calamita-

mitatibus eum opprimi permisit, tam varijs casibus, & acerbis ærumnis eum exercuit, priusquam ad altum dignitatis gradum adduceret, eiq; regni possessionem traderet, vt vix credibilia viderentur ea, quæ Dauidi facturum se esse prædixerat. Ioseph quoque dixit Hebræis in Ægypto: post mortem meam Deus visitabit vos, & ascendere vos faciet de terra ista, ad terram quam iurauit Abraham, Isaac, & Iacob. At postquàm ille è vita migrauit, vexati sunt Hebrei multis annis, donec Deus eos liberaret, & in promissam terram perduceret. Ex quo fit, vt imbecilli homines cadant animo, & Dei promissionibus interdum diffidant: quapropter hoc salutare præceptum debet in omni animo firmiter inhærere. Qui enim nequit tolerare moram Dei, is neque fortitudinem habet, neque constantiam: quocirca non solùm id quod voluit nō consequitur, sed etiam grauissimas diffidentiæ pœnas luit. At qui æquo animo & læto fert moram, & ab incepta spe non desistit, is obtinet promissū, & adipiscitur æternam beatitudinem, quod Deo adhæserit, & animo fidente, firmo, & erecto, perseuerauerit. Hanc sententiam inuenies apud D. Paulum,
Heb. 10. in Epistola quam ad Hebræos scripsit, vbi ait, Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem: patientia enim vobis necessaria est, vt voluntatem Dei facientes, reporteris promissionem. Adhuc enim modicum, aliquantulumq; qui venturus est veniet, & non tardabit: iustus autem meus, ex fide viuit: quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ.

ARGUMENTUM DECIMI CAPITIS.

PRO Iudæorum cōuersione, ad Dominum se dicit preces effundere: testimonium illis perhibēs, (quod in se experientia didicerat,) illos zelo quodam Dei, sed non secundum veritatem, & rectitudinem sciētię fidei zelare, propter suam carnalem legem mordicus tuendam: Christi filij Dei Euangelicam legē, & æternam respuentes, cum sit tamen ipse finis totius legis. Deinde ostendit, omnes siue Gētiles, siue Iudæi, sine discrimine ad salutem vocari, vt nemo quasi non vocatus excusari queat. Obiter verò nonnihil de iustitia legis, ac fidei differit: ostendens, iustitiam quæ facit dignum vita æterna, esse solùm ex lege & fide Christi.

CAPUT DECIMUM.

Ratres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum, &c.

EXPLANATIO.

1. *FRATRES, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem.*) Vtitur in exordio vrbanitate apostolica, & lenitate vt solet, qua asperitatem verborum siue præteritam siue futuram temperet ac mitiget. Cum ergo in conclusione capitis superioris, Iudæos, per illam comparationē ad gentes, rubore suffuderit, quod vera iustitia illis gentes anteissent, quā ipsi per legem, & non per fidem sectabantur, lenit nunc asperitatem verbi vt ostendat se non inuidia, aut odio, sed commiseratione præcedentia de Iudæis dixisse. Propterea, inquit, (*fratres*) nomen est *amoris* quo vtitur æqualiter ad omnes Christianos siue ex Iudæis, siue ex Gentibus conuersos, iuxta Christi admonitionem qui ait, Omnes vos fratres estis, nam omnes Christiani, filij *Mat. 23* sunt vnius patris, nempe Dei, quoniam

nō

non ex sanguinibus, nec ex voluntate
Ioa. 1. carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. (*Voluntas quidem cordis mei, &c.*) quasi dicat, nemo de me sinistrè suspicetur, odio me habere gentē meā, eo quod dixerim eos in legem iustitiæ non peruenisse, propterea quod in lapidem offensionis, idest, in Christum offenderunt: nam hæc cum ingenti animi dolore ita loqui cogor, propterea quod illis ex animo benè volo, si queā pereuntibus succurrere: (*Pro illis est voluntas cordis mei,*) idest, ex intimo cordis affectu procedens, nam ego vellem
1. C. 7. omnes homines esse sicut me ipsum. Nec sola voluntas, & summum desiderium est pro eorum salute, sed etiam voluntatis effectus. Nam (*& obsecratio mea ad Deū, fit pro illis in salutem*) idest, hoc vnum quod possum, in quotidianis precibus meis, quibus Deum solicitare soleo, precor vt resipiscant aliquando, neque semper in hac cæcitate perdurēt. Hinc accipitur (*orandum esse pro infidelibus,*) vt veniant in agnitionem fidei, quæ donum Dei est. Vnde beatus Ia-
Iac. 5. cobus, Orate, inquit, pro inuicem, vt saluemini. Et hoc pertinet ad omnes, maxime verò ad Prælatos. Vnde Samuel Propheta loquens cū Iudæis, quorum fuit iudex, inquit, absit à me hoc
1. R. 12. peccatum, vt cessem orare pro vobis.

2. *Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habent, sed non secundū scientiam.*) Licet Iudæorum incredulitas non possit excusari, aliquid tamen vtcunque prætexi potest illorum peccato. Non fuerūt omnino alieni à Deo, veluti gentes: circūtulerunt vmbram aliquandiù, sed non assecuti sunt veritatem. Et quamuis ad summam impietatem prolapsi, dominum omnis gloriæ fontem crucifixerunt, tamen hoc fecerunt ducti aliquo studio, zeloq; Dei, sed absque iudicio. Non omnino errauerunt in affectu pietatis, sed vehemēter errant in delectu. Fuit Iudæorum zelus cæcus. Cū enim legis, quam ipsi profitebantur, autor esset Deus, existimabant legis operibus se iustificari: & hoc eodem zelo, Christum ostendētem se Deum, perdere procurarunt. At verò, si ipsi oculos haberent mundos, à lege ipsa, salutem per Christi doctrinā pollicente, erudiri poterant veritatem fidei. Ea igitur parte qua Iudæi æmulatores Dei steterunt, à nemine possunt omnino damnari. Qua verò eorum zelus fuit insipiens & stultus, vtpotè qui non fuit secundum scientiam fidei, imò fidei contrarius, excusari vtcunq; possunt propter ignorantiam, quæ nonnihil habet excusationis, & alleuiat culpam, dum aduersus Christi nomen feruidè agunt, putantes per illud veri Dei (quem colunt) gloriam minui: & ob hoc, ipsum impugnantes, Deo se putāt præstare obsequium. Huius rei, tanquā Phil. 3.
expertus beatus Paulus, potuit illis certissimum testimonium perhibere: qui vt ad Philip. scribit, secundum æmulationem fatetur se fuisse persecutū Ecclesiam Dei: at quia talis æmulatio nō erat secundum scientiam, non prorsus excusatur à culpa, nam blasphemum, persecutorem, contumeliosum, &c. se fuisse confitetur, misericordiam tamen consecutum dicit, quia ignorans fecit. Sed Iudæi tamen iam nunc omnino sunt inexcusabiles, suo errori, post tot miracula, & testimonia quæ fidei veritatem manifestant, pertinaciter inhærentes.

¶ Notatur in hoc loco à quibusdam, quod cum *voluntas bona*, non sit nisi de obiecto, quod non solùm apparenter, sed verè sit honestum: *intellectus autē officium* sit, cæcam voluntatem edocere, fit, vt voluntas quæ nōn sequitur sciētiam, bona esse non queat. Vnde Arist. inter *conditiones iusti*, hanc præsertim assignat, vt sciens operetur.

Æmulatio, propriè loquendo, idem est quod feruidus amor, siue in bonam, siue in malam partem accipiatur. *Zelare ergo pro Deo*, est animo feruenti, aliquid in eius honorem persequi. Et ita Eth. 3.
sumitur in hoc loco.

3. *Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.*) Ostendit cuius rei scientiam non habebant Iudæi, & inquit, quod

quod *iustitiam Dei ignorauerunt*, quæ est illa qua Deus nos iustificat, idest, reconciliat remittendo culpam, nempè *fides viua*, quæ nobis formaliter inhæret: & cum hæc sit proprius effectus & donum Dei, dicitur iustitia Dei: *gratis enim iustificamur per fidem Christi.* Dicitur etiã *Christus, iustitia Dei*, quia ad integrum Deo Patri pro nobis satisfecit. *Iustitia verò nostra*, est iustitia operum, videlicet, opus moraliter bonũ, per vires naturales exhibitum, quod personam iustificare non sufficit apud Deum, benè autem apud homines, ciuili quadam honestate: iuxta illud, Si Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. *ignorabant* Iudæi *iustitiam Dei*, idest, fidem Christi, siue ipsum Christum, sine quo, & sine qua, impossibile est placere Deo. Atque hinc proficiscitur prima eorum culpa, nimirùm quod propriam iustitiam in obseruatione legis, secundum substantiam operum, postram, statuebant, veluti quæ ad salutem satis erat. Nam sabbatum, circuncisio, discrimen ciborum, fuga cadauerum, ieiunia, festi dies, & alia id genus pertinaciter ab illis retinebantur, tanquam ad salutem necessaria: & horum tumore non parum inflati, alteram iniquitatem addiderunt, nolentes *iustitiæ Dei*, idest, Christo, & eius fidei, *esse subiecti*. Amauerunt vmbras, ac simulachra veritatis, ipsum verò veritatis fontem spreuerũt, idest, Christum, quibus proinde fuit ipse lapis offensionis, & petra scandali, vt dictum est.

4. *Finis enim legis Christus est, ad iustitiam omni credenti.*) Manifestè patet Iudæos iustitiam Dei nescire, cum ignorarent Christum veræ iustitiæ autorem. Sine ipso enim, opus iustum apud Deũ, nec cognoscere, nec facere possumus, idcirco erat ipse *finis legis*, hoc est, manuducebat Iudæos lex ad Christum, vt illius fauore & fide, iustificarentur apud Deum. Propterea non inquit *ad iustitiam* omni operanti, veluti Iudæi, qui facientes opera legis quoad substantiã tantùm operum sine Christo iustos se esse iactabant, sed inquit, *omni credenti*, scil. in Christum iustitiæ Dei authorem, non tantùm assequendo illam per gratiam ipsius, quæ est expiatio peccatorum, sed etiam colendo: nam quod lex requirit, fides præstat, idest, lex ad intentionem præcipientis, non nisi per gratiã Christi impletur: & hoc est quod ipse ait, Non veni soluere legem, sed adimplere. *Mat. 5. Ro. 8. Gal. 3.*

5. *Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea.*) Cum distinxisset iustitiam humanam à iustitia Dei, adducit huius rei causa Moysem in testẽ, qui vtriusq; iustitiæ imaginem aptè depinxit. Nam temporariam illam iustitiã, quæ in ceremonijs ad certum modo tempus seruandis sita erat, *describit* in Leuitico dicens: quoniam *homo qui fecerit iustitiam quæ ex lege est, viuet in ea*, idest, per eam: quasi dicat, qui iustitias legis omnes, & præcepta omnia diligenter impleuerit, mortem quidem ac cæteras corporis pœnas transgressoribus deputatas effugiet, nullum veræ iustificationis fructum ex legis obseruatione assignans. *Leui. 18.* Litera autem nostra sic habet, *Custodite leges meas atque iudicia, quæ faciens homo, viuet in eis.* Et Ezechiel Propheta inquit, Iudicia mea proiecerunt, quæ faciẽs homo viuet in eis, quia scil. hoc cõmoditatis consequebatur homo per legis obseruantiam, ne occideretur, aut aliter puniretur tãquam legis trãsgressor: nam iuxta Apostolum, irritam quis faciens legem Moysi, absque vlla misericordia moritur. *Audi legem*, qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Et sic de alijs. *Ez. 20. Heb. 10. Leu. 20.*

¶Potest etiam inteligi quod per legis obseruationem, homo ordinabatur in præsenti vita, eo quòd temporaria bona pollicebatur, quibus alitur humana vita. Sed aduersum hæc videtur facere testimonium Christi apud Math. Nam quærenti, quid boni faciam vt habeam vitam æternam? Respondit, Si vis ad vitam ingredi, serua mãdata. *Mat. 19* Sed & quędam gloss. super illud, Lex autem subintrauit &c. etiam inquit, Iustitia legis suo tempori custodita, non solùm bona tẽporalia, sed & vitam cõferebat ęternã. *Ro. 5. Gloss.* Ho-

horum responsio est, quod hæc intelligenda sunt, secundum spiritualem sensum legis, qui pertinet ad fidem Christi: sed quod hic dicitur, refertur ad exteriorem legis sensum, secundū quē lex de vita æterna mentionem non faciebat.

6. *Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit, ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum? idest, Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare.)* Antea ostendit iustitiam legis ceremonijs & præceptis infinitis constare, quæ qui fecerit viuet, ad quæ labor magnus exigitur. Nunc autem illi, iustitiam fidei comparans, ostendit non multo opus esse labore ad illam apprehendendam, quippe quæ proximè nos est. Ad hoc autem assumit verba Moysi ex Deuteronomio, quibus hortabatur Moyses Iudæos ad legem seruandam: & illa de lege dicta ad fidem transfert Paulus: *cuius proinde* mysticus sensus, Pauli authoritate canonicus est, & *fides Catholica*, sicuti & ille allegoricus quem exponit ad Galatas, de duobus filijs Abrahæ. Verba autem Moysi, sic habēt: *mandatum hoc* quod ego tibi præcipio hodie, non supra te est, nec procul positum, nec in cœlo situm, vt possis dicere: quis nostrum valebit in cœlum ascendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus atque opere compleamus? neque trans mare positum, vt causeris, & dicas, quis è nobis poterit transfretare mare, & illud ad nos deferre, vt possimus audire & facere quod præceptū est? sed iuxta te est verbum valde in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illud. Quæ verba ad iustitiam fidei trāsfert Paulus, quasi ipse *Christus iustitia Dei*, qui nos fide iustificat, dicat vnicuique nostrum: (*Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum?*) idest, noli putare impossibilem esse factu, fidei iustitiam, aut tam difficilem, vt ad eam apprehēdendam tibi sit opus in cœlum ascendere. (*hoc est Christum deducere,*) idest, à cœlo auocare ad eam afferendam, quasi non eam attulerit iustificans nos sanguine suo: qui sic vel hæsitaret, vel desperaret, negaret vtique *articulum incarnationis*. Similiter exponendum quod sequitur. Et ne dixeris, (*Quis descendet in abyssum,*) vel transfretabit mare, nam abyssus immensa congregatio aquarum est, vt scil. iustitiam adferat ad nos, idest, omnino noli existimare impossibile esse fidei iustitiā ad nos afferri: quia (*hoc esset Christum à mortuis reuocare,*) hoc est, è numero mortuorum eximere, & negare eum aliquando pro iustificandis nobis fuisse mortuum: quod pertinet ad maximā Christi humiliationem, sicut *ascensio* ad maximam exaltationem. In summa docet nos Paulus quod per illa verba Deut. docentur articuli *Incarnationis, Mortis, & Resurrectionis Christi*, quibus parta est nobis salus, atque adeò *ora eorum oclusisse*, qui de huiusmodi articulis veluti impossibilibus *dubitarent: aut experimentum flagitarent*. At *qui syncerè credit*, huic certius persuasum est, quàm vt vllum praætereà desideret documentum, *Christum* & olim descendisse de cœlo, & nunc sedere in cœlis ad dexteram Patris, etiam si rursus vtrunque non exhibeat oculis. Item *Christum* descendisse ad inferos, & ab inferis reuersum reuixisse, licet nihil horum iteret sensibus humanis. Hæc semel esse facta sat est, superest vt ijs qui viderunt credamus. *Viderunt hæc Iudæi* & non crediderunt. *Audierunt qui non viderunt*, & crediderunt. Non ergo vsqueadeò difficilis est, ac tam lōgè petenda iustificatio. Nec id tacet scriptura, quæ mox subijcit.

Deu. 30.

7. *Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est, verbum fidei, quod prædicamus.)* Idest, sicut Moyses Iudæis dicit proximam esse illis legem, vt cōplere illam possint, ita, inquit, *prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, verbū* scil. *fidei*, siue sermo Euāgelij, *quod* nos huius iustitiæ præcones *prædicamus*, præsentem adfert salutem. Illud igitur verbum, quod illic asseritur esse in corde, & in ore, est verbum fidei quod prædicamus, putà Euangelica fides, quam quidem non est opus, cœlum quæsitum

euo-

euolare aut transferre mare, cum scripta sit in cordibus nostris: iuxta illud Hiere. Dabo legem meā in visceribus eorum & in cordibus eorum scribam eam. Hinc patet manifestè cur iudæi, quam sectabantur iustitiam non sunt adepti, Gentes verò de repentè eam susceperunt, nimirùm, quoniam hæc iustitia non per longam scripturam, aut exhaustos labores & sudores comparatur, sed tantùm promptitudine animi & assensione cordis quam Iudæi non habuerunt, suscipitur, scribente eam in nobis digito Dei. Acōmodet ergo vnusquisque animū suum tantùm per fidē, vt tantam suscipiat salutem. Quomodo autem fit in ore, & quomodo in corde sit verbum fidei, subiungit dicens.

Hier. 31

8. *QVIA si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.)* Hoc est, si ore tuo *confitearis* & agnoscas *Dominum Iesum*, subijciendo ei teipsum, atque idem ex animo verèq; *credideris, quod Deus eum suscitauit à mortuis,* vt nos cum illo à vitijs rediuiui posthàc innocenter viuamus, *(saluus eris,)* scil. salute æterna. Non dicit si credideris quod mortuus est, quia vana esset cōfessio mortis Christi, nisi crederemus resurrexisse: nam & pagani credunt mortuum fuisse illum hominem, sed quia Deum in illo non agnoscunt, resurrexisse negant: nos aūt resurrectionem credentes, tum ipsum confitemur Deū, tum & cum ipso speramus resurgere, qui supremus est fructus iustitiæ fidei, & perfecta consummataq; salus nostra. Hinc innotescit discrimen inter iustitiam legis, & iustitiam fidei, ex parte finis. Est enim illius finis, vita temporalis: huius autē vita æterna. Non excluditur tamen, per hæc Apostoli verba, sacramentum baptismi: necessarium enim est tanquā protestatio fidei qua iustificamur. Vnde Dominus, Qui crediderit, inquit, & baptizatus fuerit, saluus erit. In adultis verò requiritur confessio fidei per charitatē, per quam fides operatur, ad hoc vt iusti sint apud Deum.

Ioa. 3.

9. *(Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.)* Primum quo iustificamur ex impijs, interna fides est: hac expiantur peccata, propitiatur Deus, comparatur gratia, & amicitia Dei, vt contingit paruulis per sacramentum fidei, adultis verò per viuā fidem: quæ cum spontanea voluntate suscipiatur, adiecit, *corde*, idest, voluntate: nam cætera quæ ad exteriorem Dei cultum pertinent, potest homo nolens, sed credere non potest nisi volēs. *Intellectus enim credentis* non determinatur ad assentiendum veritati ex necessitate rationis, sicut intellectus sciētis, (cuius scientia vi rationis demonstrantis ingignitur) sed virtute voluntatis captiuantis intellectum in obsequium Christi, qui fidem infundit, & ideò scire non pertinet ad iustitiam hominis quæ est in voluntate: sed credere: vnde in Genesi dicitur, Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Cæterùm quoniam gloriam debemus Christo, *non satis est animo tenere fidem*, nisi quoties res postulat, *& ore confitearis eum* ad perfectam *salutem* consequendam. Nam quanuis iustitia per fidē cordis adepta, salus quoq; dicatur & sit, non tamen est perfecta, sed initiata salus vsque ad perceptum fructum æternæ vitæ, iuxta illud, Salus mea in æternum erit: quæ quidem salus, vt hic dicit Paulus, obtineri non potest nisi per confessionem oris: sub qua etiam comprehenditur confessio operis, dicente Domino, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.

Aug. super. Ioa. trac. 23.

¶ Est autem *triplex confessio* necessaria ad salutem: videlicet, *peccatorū confessio* quæ est pœnitentis, sine qua illi non datur venia, iuxta illud, Dixi confitebor aduersum me in iustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatē peccati mei. Deinde, est confessio beneficiorum Dei, quæ est gratias agentis. Ad hanc etiam nos solicitat regius Vates dicens, Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius. Tertia est confessio diuinæ veritatis, de qua in hoc loco sermonem facit Paulus. Hæc omnino est

Psal.

Psal.

necessaria, sub pœna ammittendæ salutis, vel quando exigitur à persecutore fidei, quæ quidem à sanctis martyribus maximè fuit proprio sanguine celebrata: vel quando necessaria est subditis, imminente periculo hæreseos, quod munus propriè competit prælatis & doctoribus: qua ratione baptizati deliniũtur chrismate in fronte signo crucis, ne erubescant fidem quæ corde premitur, ore promere, ac passim annuntiare, id est, ipsum crucifixum publicè confiteri, quoties ipsum confitẽdi sese offert occasio. Vnde Paulus, Nõ
Ro.1. erubesco, inquit, Euangeliũ. Et ipse Dominus, Qui me erubuerit coram hominibus, erubescã & ego eum coram Patre meo qui in cœlis est. Et rursum,
Luc.9. Qui me confessus fuerit coram homi-
Mat.10 nibus, confitebor & ego eum coram Patre meo. Hæc igitur *confessio diuinæ veritatis*, est confessio credentis, & est necessaria ad salutem pro loco & tempore, sicut & omnis virtutis actus: nã præcepta affirmatiua quæ de his dantur, obligant semper, sed non ad semper. Sed id est maxime notandũ, quod sicut *confessio oris* nisi ex corde proficiscatur, vana est, iuxta illud, Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me: ita & *fides cordis* sterilis est & infructuosa, nisi quoties res postulat, florem frugemq; proferat cõfessionis, non solùm oris, verumetiam operis, ideò vtrũq; conglutinauit, tanquam in vtroque necessariũ. Ex dictis itaq; manifestè constat, summam huius negotij, scil. veræ diuinæq; iustitiæ, nõ à ceremonijs pendere, sed à fide: quod & Isai. testatur loquens de Christo, dũ ait,

Isa.28. 10. *Omnis qui credit in illum non confundetur.*) Cũ ait, (*omnis*,) tollit omne discrimen Iudæi & Græci: cum verò ait, (*credit*,) non autem ait, circuncisus fuerit, aut simile quidpiã, omnes legis antiquat ceremonias, sola fides viua requiritur, ea ex æquo cõmunis omnium esse potest: vnde & catholica meritò nominatur. Quicunq; igitur, vt ait Propheta, *in illũ crediderit*, fide scil. viuida, non pudefiet. Nam licet iustorũ decor modo sit absconditus & non appareat, & sint sicut palmites in vite nuda tempore hiemis nihil prorsus æstimati, atq; apud mundi cultores & iniquos veluti confusione & rubore suffusi: vbi tamẽ in tremendo iudicio apparuerit Chrũs eorum vita, similes ei erunt, & hic erit eorũ fructus gloriosus: tunc enim abiecta omni confusione, inter filios Dei cõputabuntur: quod etiam ipsi iniqui admirati, & præ confusione gementes, quãuis inuiti confitebuntur, vt est apud Sap.5. Sapientem. Qui verò nunc turpiter viuentes, impurè fidem colunt, tunc sũma opplebuntur confusione, cum referentes Christo, quemadmodum in nomine eius prophetauerint, dæmonia eiecerint, ac talia fecerint signa, audituri sunt ab ore diuino (proh dolor) nescio vos.

11. *NON est distinctio Iudæi, & Græci.*) In negotio fidei & iustitiæ eius, nõ nouit Deus vllam inter Gentilẽ & Iudæum differentiam. In quo admonentur Christiani, vt nemo quãuis recens Christianus ab ipsis paruipendatur: nã apud Deum ille est gratiosior, qui magis Christianè viuat, siue ex genere Iudaico, siue gentilico ille fuerit.

12. *NAM idem Dñs omnium, diues in omnes qui inuocant illum.*) Ex duobus diuinis perfectionibus ostẽdit quod nulla sit apud Deum personarũ distinctio: hæ nimirum sunt, *& quod Dñs omnium est, & diues in omnes est*. Quodcunq; horum illi deesset, non posset nõ discernere inter gentem & gentẽ, homines & homines, vt faciunt Reges terræ. Nam & si tanquã vniuersorũ Dñs incũberet illi omnibus prouidere, opulentia tamen eius esset quodammodo limitata, non posset omnibus elargiri iuxta eorum optata. Rursus si immẽsa esset eius affluẽtia bonorũ, nisi Dñs esset omniũ, non pertineret ad eũ omnibus consulere. Deus tamen noster is est, qui non tantùm Dñs sit Iudæorũ, sed ex æquo omniũ: cuius beneficentia non est tam angustis circũscribẽda terminis, vt ad solos Hebræos porrecta, mox exhauriatur, imò imensa est illius boni-

bonitas, exuberans atq; exundans non in vnam aut alterã gẽtem, sed in omnes cuiuscunque nationis populos. Nõ est ergo apud ipsum vlla personarũ exceptio, & quia immẽsus est, & immensè diues: idcirco impẽsissimè à nobis postulat, vt amplissimè ab illo beneficia efflagitemus, quæ nobis cupit affatim elargiri, modo syncera fiducia numinis, opẽ ipsius imploremus. Affirmat hoc Propheta inquiens,

13. *Omnis enim quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.*) Ex Iohele Propheta desumptum est hoc testimonium. Circa quod est notandum, quod nomen Dñi in hoc loco bifariam sumi potest, aut quatenus Deo trino cõuenit, aut Christo redemptori nostro. Nã quod Paulus dixerat, Dñs vniuersorum, Deo conuenit, tam ratione creationis, quàm redemptionis: sufficienter enim redemit omnes quos creauit, licet sua ipsorum culpa nõ fuerit omnibus applicata redemptio: dominatus attamen ratione creationis propriè cõuenit Deo quatenus vnus est in trinitate: ratione verò redemptionis, peculiariter conuenit Christo, qui iure redemptionis cõstitutus est hæres vniuersorũ, rex regũ, & Dñs gloriæ. Atqueadeò non incongruè hæc Iohelis Prophetia explanari potest de Christo, vt *talis inuocatio* intelligatur nominis ipsius Christi, prout alibi præsignauit Paulus inquiens, cum omnibus ijs qui inuocant nomen Dñi Iesu, quod est Christianorum epithetõ. Nam quemadmodum olim inter gẽtes, singulæ religiones & sectæ, suos inuocabant proprios deos, quos proprijs sacrificijs colebant: sic nũc in opprobriũ gentiũ idololatrarũ, & in honorẽ Christianismi, vsurpatõ est ab Ecclesia, pro eo quod est, Christiani, dicere, ij qui inuocãt nomẽ Dñi Iesu Christi. Sed talis inuocatio intelligẽda est ea tantùm, quæ ex fide integra, & corde puro proficiscitur, qualis fuit olim antiquorũ patrum, nempè illius sancti Enoch, qui cœpit verè inuocare nomen Dñi. Moses etiã & Aaron, & Samuel, qui inter eos recẽsentur a Propheta, qui inuocabant nomen Dñi: hi nimirum sic inuocantes, Christum Dñm à longè prospiciebant. *Inuocare igitur nomen Dñi*, est confiteri Deum vnicum salutis authorem, eundemq; propterea adorare, & ab ipso fauorem petere, sine quo nihil apud ipsum per nos possumus. Adducẽs itaq; Paulus Iohelis authoritatem, inquit, *Omnis quicunque inuocauerit nomen Dñi, saluus erit*. Vbi nullum hominum genus excipit sermo propheticus, Propterea, quisquis fidẽti animo *inuocauerit*, salutem consequetur, siue Iudæus, siue Græcus, siue Barbarus ille sit. Atque e diuerso, quicunque non inuocauerit, per bit. Nullus aurẽ inuocat eum, aut opẽ implorat ab eo, cui non fidit. Vnde dicit.

Iohe. 2.

1. C. 1.

Psal.

14. *Quomodo ergo inuocabunt eum, in quem non crediderunt.*) Assignat ordinem quo quis vocatur in salutem quæ est ex fide. Ordo est huiusmodi, nẽpè, vt quis inuocare possit, necesse est vt prius credat in eũ quem inuocat: credere autem non potest in eum, quem nunquam audiuit: neque rursum audire potuit, sine aliquo prædicante: prædicator tamen vt verus & apostolicus sit, necesse est vt à Deo mittatur. Hæc igitur quinque ordinatè se habẽt ad salutem Christianam obtinendã, vt ea quæ sunt posteriora in hoc ordine, sine prioribus esse nõ possint: nimirùm *inuocatio oris*, sine fide cordis: *fides cordis*, sine auditu exteriori: *auditus verò*, sine prædicatore: *prædicator* tandem, sine *missione*. Hoc ordine vnusquisque, legitimè vocatur diuinitùs ad fidẽ: in quo Apostolus ansam amputat Iudæis, suæ legis amatoribus, vsurpandi sibi hãc gloriam inuocandi Dñm, quasi ipsi soli essent in orbe, qui nomen Dñi inuocarent, & non potiùs multi alij inter Gẽtes: quoniam talis inuocatio non à nobis, sed à Deo tãquam à primo authore proficiscitur: vnde Paulus sermonem faciens de inuocatione hominum, peruenit vsque ad *missionem Dei*, vt in eius diuinam beneuolentiam, causas omnes salutis nostræ resolueret: sicut & in malitiam nostram resoluuntur causæ nostræ perditionis. Iuxta illud, Perditio tua ex te Israel, tantũmodo in me au- Osea. 3.

xilium tuum. Deinde declarat quod su prà dixerat, *Verbum fidei propè est in ore tuo, & in corde tuo*. Non enim in corde imprimitur à Deo, nisi prædicatoris ministerio, credibilia ore suo proponē-tis. Tertiò, ostendit Iudæos inexcusabiles esse suæ coram Deo infidelitatis, cum fidem à Christo & eius Apostolis audierint, quibus non solùm obtemperantes non fuerunt, sed etiam iniurijs multis eos affecerūt. Inquit ergo nūc Paulus, (*Quomodo inuocabunt eum in quem non crediderunt?*) in qua interrogatione includitur negatio, sicut & in subsequentibus: quasi dicat, minimè absque fide inuocabūt. De inuocatione legitima fit sermo, quæ fidem præsuponit: quoniam *inuocare* homo non potest, nisi eum à quo sperat salutem: *sperare* verò nisi in eum quē certò crediderit potentem succurrere. Itaq; iuxta qualitatem cognitionis est inuocatio: *Gentiles* inuocabant lumine naturali Deum tanquam primam omnium causam, & *licet* non esset meritoria talis inuocatio, Illustrasset tamē illos tūc Deus lumine fidei, si ita eum inuocassent, vt fecit Cornelio. *Est alia inuocatio Christiana meritoria* quæ fit formata fide, & sic inuocantes inhabitat Spiritus sanctus. *Alia verò non meritoria*, quæ fide mortua cōmuniter fit à plurimis Christianis. Quarta *Inuocatio* est Iudæorum, qui iniquè inuocabāt Deū & infructuosè: quia cum in Christum non crederent, non inuocabant illum vt propitiatorem per quem salus deriuanda esset omni credenti.

15. *AVT quomodo credent ei, quem non audierunt?*) idest, qui fident ei, de quo nihil audierunt? quasi dicat, nullus. Nomen fidei, propriè designat assēsum qui authoritate dicentis gignitur in audiente: qua ratione, à scientia & opinione secernitur, illa enim per demonstrationem, hæc verò probabili ratione ingeneratur: itaque fides esse nequit, nisi ex auditu. Vnde Arist. oportet, inquit, addiscentem credere, idest, authoritati doctoris in initio, fidē prebere opportet, antequàm ille demon- *in Post.*

strando scientiam doceat. Est autem *duplex auditus* internus scil. & externus: illo auditur à Deo reuelante, hoc ab homine loquēte: illo potest vnusquisq; audire fidem à Deo sine exteriori prędicatione, sed Apostolus tamen non loquitur hîc nisi *lege communi*, quæ generalis est. Illa autem *intrinseca auditio* peculiariter nonnullis ob singulare priuilegium concessa est, veluti prophetis & quibusdam eximijs personis, iuxta illud Psalm. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. *Internus* igitur auditus non pertinet ad omnes, sed tantùm ad Prophetas, iuxta gratiam ipsis gratis datam. *Externus* verò cōmuniter pertinet ad omnes, de quo hîc loquitur Paulus, cum ipse dixerit, quod non est distinctio, in negotio scil. fidei. *Psal.*

16. *Quomodo autem audient sine prædicante?*) idest, nisi sit qui prædicet ignotum. Absque *actione* enim loquentis, *auditio* esse non potest. Vnde & Dominus mandauit discipulis vt irent in mūdum vniuersum, & prædicarent Euangelium omni creaturæ. *Mar.16.*

17. *Quomodo verò prædicabunt nisi mittantur?*) idest, nisi missi sint ab eo cuius est Euangelium? *Deus* enim est *radix & fons* vnde causæ salutis nostræ proficiscuntur. Ipse quidem olim multifariam multisq; modis loquens patribus in Prophetis, post modum locutus in filio, ac deinceps per Apostolos, eiusq; successores, lumine suæ fidei irradiauit orbem. Meritò ergo dicit Paulus, (*quomodo prædicabūt*) scil. mysteria fidei, (*nisi mittantur*) à Deo scili. eius authore? quoniā filiū nemo nouit nisi Pater, neq; Patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. *Mittit* autem Deus prędicatores, aut per se ipse vti olim Prophetas, sicut ait Isaias, Dominus misit me, & spiritus eius. Et tempore gratiæ propriū filiū tanquā architectū, institutorem Ecclesiæ, prædicatorumq; magistrū: & quēadmodū filius legatus fuit à Patre, ita & ipse Apostolos subdelegauit. Nam sicut misit me, inquit, viuens Pater, & ego mitto vos. In quo ostendit *Heb.1.* *Mat.11* *Isai.48.* *Ioa.20.*

Chri-

Christus, vt ait S. Tho. se esse mediatorem inter Deum & homines. Cæteros verò prædicatores Deus mittit Ecclesiæ authoritate, & prælatorum delectu, vices Christi gerentium in terris. Vnde, qui vos, inquit, audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. Multum autem interest discriminis inter huiusmodi legationes, nam quos per se Deus delegat, vt Prophetas & Apostolus, per se ipse edocet: ac proinde præcepit illis inquiens, cum steteritis ante Reges & præsides, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Quapropter ad illam primam fidei diuulgationem, non opportuit sapientes mũdi deligere, sed rusticos homines, quo mundo palàm fieret, non esse illam humanam sapientiam, sed cœlestem diuinitùs afflatam. Iam verò post Apostolos & Prophetas, haud quaquam licet doctoribus, aut concionatoribus, nouas expetere reuelationes, sed ea tantùm elucidare quæ Prophetis & Apostolis reuelata sunt, superedificati, vt ait Paulus, super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum. Præsumptio itaque detestabilis, & superbia perniciosissima illorum est, qui absque longo improboq; theologiæ studio, & sine Ecclesiæ, maiorumq; authoritate & imperio, in huiusmodi functionem se audent immergere. Hac enim peste, his nostris temporibus, deuastata est Ecclesia Dei: deuastauit eam aper de sylua, ille maledictus Luther, qui contépta Ecclesiæ sanctæ authoritate, pessimè concessit eam quibuscunque imperitis secularibus, tùm ad publicè cõcionandum, tùm etiam ad interpretandũ sacram scripturam iuxta cuiusq; spiritum, vnicuiq; permittens suo sensu abũdare, nec standum vlli conciliari, vel ecclesiasticæ authoritati. Quo documento nullum pernitiosius esse potuit. Nã cum Spiritus sanctus, quem ait Luthe. præsentissimum esse scripturæ sanctæ, non viua voce loquatur, & natura ingeniumq; hominum sit, vt tot sint capita quot sensus, fieri nequit minus, quàm vt diuersi homines quantocunq; polleãt ingenio, diuersas sequantur sententias. Neque fidendũ est internæ reuelationi, quandoquidem angelus Sathan transfigurare se consueuit in Angelum lucis. Neque verò vlli hominum sanctitati: nam videmus sanctissimos homines ignorantes, quod certè non contingeret, si Spiritus sanctus panderet sese, cuicunq; legenti scripturas. Quam ob causam, cum Spiritus sancti munus sit, scripturas quas ipse condidit exponere, (nam in hoc promissus est nobis à Christo, atqueadeò missus qui permaneret nobiscum inæternum) non potuit consultius prouidere Ecclesiæ, quàm statuẽdo, sicut Christus per ipsum instituit, *authoritatem vnam, eandemque in terris summam*, quæ nobis viua voce loqueretur, cuiq; nos deberemus obedire, etiã si rationes eius non intelligeremus, sed solum quia verbo ita nos credere iuberet. *Aliàs* neque inter doctos cõponi vnquam possent controuersiæ de fide, neq; animi indoctæ plebis pacari. Nã cum vulgus rationes & argumenta doctorum non penitus calleat, imò nonnunquam vix intelectu capiat, quomodo conuinci potest ad credendum, vbi nulla sit authoritas quæ ius habeat cogendi? *Hac autem authoritas* profectò residere non potest, in priuata persona, neque verò in ciuili potestate quæ iudex esse nequit spiritualium: necesse ergo fuerit, vt in capite & pleno corpore collocata sit totius Ecclesiæ: cui nimitum congregatæ incumbat, scripturã sacram rimari, & sanctorum Patrũ exploratis scriptis, & consultis, cũcta desfinire dubia, in suamq; sententiam populum compellere. Alioqui profectò esse non valet vna fides, sicuti est vnũ baptisma. *Siquidem vnitas hæc* non in hoc tantùm consistit, quod eosdem suscipiamus libros, sed quòd eodem sensu scripturas teneamus, colamusq; , & veneremur. At verò, afferũt isti Augustinum dicentẽ, quod omnia quæ sunt ad salutem necessaria, tradita sunt expressè in sacra scriptura. Sed hæc tamen verba nusquã sanè sunt apud Aug. in quadam verò Epistola, hoc tantũ ait, quod nihil sub spirituali sensu, hoc est,

Luc. 10. *Mat. 10.* *Eph. 2.* *Psal.* *Luth.* *Ioa. 14.* *Eph. 4.* *Aug. in epis. cõt. Vin. Do.*

mystico, continetur in scriptura, fidei necessarium, quod non alicubi per literalem sensum manifestè tradatur. Vbi non sentit Aug. quod literalis sensus ita sit semper manifestus, vt non contaminari, corrumpiq; ab hæreticis possit, atque adeò vt non indigeat ecclesię censura. *Articuli* namq; diuinitatis, & humanitatis Christi, necessarij planè sunt, & idcirco in sensu literali expresfsi: *at nihilominus* quot olim laborauerunt hæreticorum lacerationibus? Sed rursus aiunt, possunt esse in œcumenico concilio, viri, neque moribus, neq; doctrina illustres, quomodo ergo obtemperandum est eorũ sanctionibus? Profectò, si vel sanctitatem, vel humanam doctrinam iudicem statuamus, non possumus non sæpe falli: tùm, quia multi sanctimoniam mentiuntur, illudentes humanis sensibus. Nam de hæreticis dictum est, vestitos esse ouina pelle, cum sint tamen lupi rapaces: tùm etiam, & qui sanctissimi sunt, non protinus sunt doctissimi. Ad hæc, de doctrina, varia sunt iudicia. Iam enim sub hoc ætatis, illi habentur doctissimi, qui sunt eloquentissimi. Adde, quod quantacunq; fuerint doctrina, non potest euitari quin diuersi diuersi probent, & ex populo diuersi diuersos sequantur. Cuius quidem veritatis, vel ipsi modo hæretici in tot factiones discissi, documento nobis sunt, ac ineluctabili testimonio. Appellandum ergo nobis est ad Spiritum sanctum Ecclesiæ gubernatorem, atque adeò illi constanter fidendum, qui non permittet Ecclesiam legitimè congregatam errare in huiusmodi dubijs, ac controuersijs definiendis. Vnde Christus, summus ac prouidentissimus pastor, intelligens, non posse Ecclesiam in hac vita *internis inspirationibus* satis gubernari, quippe quæ inspirationes sæpenumero ancipites nos habent, à quo nam spiritu proueniant, vicarium instituit suũ, qui suas pasceret oues, pro quo singu-
Luc. 22. lariter rogasse declarauit, ne sua deffi-
Mat. 18 ceret fides. Et, vbicũq;, inquit, fuerint duo vel tres cõgregati in nomine meo, in medio eorum sum. Igitur cũ multa sint alia signa quibus dignoscere possumus inter oues & lupos, certissimum omnium tamen atq; infallibile est, *Authoritas Ecclesiæ*. Qui enim per ipsam non mittuntur, ex illis censendi sunt & habendi, quos per Hieremiã Deus in-
famat. Falso enim, inquit, Prophetæ va- Hier. 14
ticinantur in nomine meo. Non misi & 23.
eos, & non præcepi eis, neque locutus sum ad eos: visionem mendacem, & diuinationem, & fraudulentiã, & seductionem cordis sui prophetant vobis. Et alibi, non mittebant prophetas, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Hactenus doctissimus
Magister Soto, Cuius ferè sunt omnia Soto.
quæ hîc dicta sunt: qui tandem hortatur, vt quisq; secum reputet, quẽadmodum initiũ malorum, quæ Aquilonaris flatus in Christianos conflauerit, illud fuerit, quod Ecclesiasticã authoritatem turpiter proiecerunt. Atq; eadem de causa eisdem Apostoli verbis punguntur Iudæi. Ex eo enim non rectè ingressi sunt ad fidem Christi, quod Pharisæis prædicatoribus suis auscultabant, qui non fuerant à Deo missi, sicuti fuit Ioannes Baptista Christi prænuntius.

18. *SICVT scriptum est, quàm speciosi pedes, Euangelizantium pacem, Euangelizantium bona.*) Videtur hic esse eclipsis, & subaudiendum coniungendo pre-
cedẽtibus, *Sed missi sunt & prædicauerũt*, Isa. 52.
de quibus idem meminit Isaias cũ inquit (*quàm speciosi*,) idest, quàm decori (*pedes Euangelizantium pacem, Euangelizantium bona*) vbi videtis quid iubeatur prædicare Christi pręcones, nõ vtiq; circuncisionem, aut sabbatismos, *sed pacẽ*, quæ nos mutua charitate in Christo conglutinet: & ea bona quæ semper bona sint, nempè *cœlestia*, quia suapte natura bona sunt. Triplex bellum siue dissidium in perniciem hominum inteligimus ab antiquo serpente causatum: primum est internum, inter spiritum & carnem: secundum, externum inter homines & homines: tertium inter homines & Deũ, quod vtiq; aliorũ
est origo, nam qui Deo resistit, nec secũ Isai. 48.
nec

nec cum hominibus vllá poteſt habere pacem veram. Sed Rex noſter pacificus
Pſ.71. Chriſtus, aduerſus huiuſmodi bellum, pulchrè compoſuit pacem, quam ideó Angeli ſancti, in nocte illa clariſsima, & fœlicisſima, ingreſſus Saluatoris noſtri in hunc mundũ, ſuauiſsimè decãtarũt dicẽtes, Gloria in altiſsimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ volũ-
2.C.5. tatis. Erat igitur Deus in Chriſto dño
Col.1. noſtro, mundum reconcilians ſibi, atq; adeó pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiuè quæ in terris, ſiuè quæ in cœlis ſunt. Deinde coniunxit in ſe duos populos, Gentium ſcil. & Iudæorũ inter ſeipſos diſsidentium, ſed Chriſtus cõpoſuit eos, & ex inimicis fecit amicos, propterea Apoſtolus, *Ipſe*, inquit, *eſt pax noſtra*, qui fecit vtraque vnum. Demũ n de pace interna, ait Propheta, Pax multa diligentibus legem tuã. Hæc eſt lex ignea ſancti Euangelij, quã dedit nobis filius Dei. Eſt autẽ *duplex pax Chriſtiana*, inchoata ſcil. & perfecta: illa in hac vita præſenti, auxilio diuino poſſumus frui: hæc verò in patria in poſſeſsione bonorũ cœleſtium obtinetur, quæ exuperat omnem ſenſum. Nã bona cœleſtia, bona vniuerſa compre-
Ex.33. hendunt: vnde petẽti à Deo Moyſi vt oſtenderet ei gloriam ſuam, reſponſum eſt, Ego oſtendam tibi omne bonum. Et Chriſtus Dñs de fideli & vigilãti ſeruo, Super omnia, inquit, bona cõſtituet eũ, ideſt, in Dei gloria collocabit: quia, vt inquit Hilarius, nihil ſit vltra quod
Hilar. melius ſit. Ante Aduentũ Chriſti, ignotum fuit hoc bonum: differebant quidem Philoſophi de bono, ſed non inueniebant, quoniam illud non in ſummo, ſed in imo quærebant, & in tenebris & erroribus inextricabilibus verſabantur. *Bonum igitur*, quod verè & realiter bonũ eſt, *annuntiauerunt* Apoſtoli, quod antea ignorabatur à mũdo, licet eſſent nõnulli viri ſancti, qui illud non ignorabant. Sed hi nomine mundi nõ comprehendũtur.

¶ Secundum autem noſtram literam ſic
Iſai. legitur apud Iſai. (*Quam pulchri ſuper montes pedes, annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, & prædicantis ſalutem:*) omnia hæc ſub nomine Euangelij comprehẽduntur. *Euangelium* enim bonum nuntium ſignificat, vnde Chriſtus Dñs, diſcipulis ſuis, Euntes, inquit, in mundum vniuerſum, prædi- Mar.16
cate Euangelium omni creaturæ. Quidam interpretantur locum hunc de Babylonicæ captiuitatis liberatione ſub Rege Cyro, ſed præcipuum propoſitum diuini Vatis in hoc capite eſt de humani generis redemptione per Chriſtum, deq; eius Apoſtolorum prædicatione vaticinari. Et idcirco tam feſtiua congeminatione verborum, *prædicantis pacem, annuntiantis bonum, & prædicantis ſalutẽ*, affectum exprimit hominis geſtientis, præſtolantisq; fauſtũ aduentũ Chriſti. Et hac de cauſa Apoſtolus loquens de Apoſtolica prædicatione citat eũ, maximè propter id vltimum quod dixerat, de *miſſione* prædicatorum, quæ debet eſſe ordinatè facta, ad hoc quod ſit pulchra & ſpecioſa. *Species* ſiquidẽ & pulchritudo rei, in ordine conſiſtit: quapropter, pedes ſpecioſi tribuuntur Prophetis & prædicatoribus, tùm propter ordinem progreſſus, quod nõ ſe inſinuant in talem prouinciam, ſed maiorũ ordini & iudicio obſecundantes, eam ſuſcipiunt: vnde Apoſtoli ſancti, iuſſu & ordine Chriſti, diſtributi ſunt per orbem. Tum etiam, propter rectitudinẽ affectuum, qui pedes animi congruè dicuntur, his enim perambulamus orbem, aſcendimus ſurſum, deſcendimus deorſum, & ſtamus mente vbicunq; volumus, teſte Propheta, qui ait, Stantes erant pedes noſtri, in ãtrijs tuis Hieruſa- Pſal.
lem.

¶ Dicuntur autem ab alio Propheta, (*pedes recti*,) quia nimirum non inten- Ezec.1.
tione laudis humanæ, aut turpis lucri gratia verbũ Dei annũtiant, ſed propter omnium ſalutem, & Dei gloriam. Cuius cauſa ſummam adhibent diligẽtiam & ſolicitudinem, curantes nemini moleſtos eſſe, ſed omnibus gratos & iucundos, prebentesq; ſeipſos exemplũ bonorum operum, & vitæ totius puritatis, quæ in pulchritudine pedum deſignatur. Nam & ſi totum corpus mũdicie niteat, pedes tamen ſolẽt luto, aut pul-

puluere sordescere, vnde qui lotus est, ait Saluator, nō indiget nisi vt pedes lauet. Quare sancti Euangelij præcones, à leuissimis etiam culpis abstinere debent: cuius mysterio Christus dominus cœna facta, antequam sacrum mysteriū vnitatis & pacis conficeret, pedes discipulorum lauit, vtpotè legatione fidei functuri, circumire debebant orbem, *annuntiantes pacem eandem*. Quem pedum nitorem, siue animi affectuū pulchritudinem, vt patulam circunferrent, nudis pedibus ire iubentur. Vnde, spōsa in Cantic. quæ Ecclesiā significat, Laui, inquit, pedes meos, quomodo inquinabo illos? quibus verbis omnimodam puritatem, & exactam dispositionem ad annūtiandum verbum Dei significat, quam opportet semper habere, & nunquam amittere, eos scili. qui munus concionādi semel susceperunt. Et hæc eadem sponsa alibi laudatur ab sponso, quia strennè se habuit in dicto officio prædicationis, inquiens, quàm pulchri sunt gressus tui in calciamentis, filia principis. Cōmendat eam à solicitudine & diligentia & ordine prædicationis, quia non in vno loco ociosè stetit, sed veloci prædicatione ex Christi imperio, totum mundum peragrauit: ideò a gressibus commendat eam.

Ioa. 13. *Cant. 5. & 7.*

Tho. *Gressus* enim Ecclesiæ, vt exponit S. Th. sunt veloces prædicationes Apostolorū, per quos in omnem terram Euangeliū insonuit. *In calceamentis*, idest, in patrum præcedentiū exēplis, *calciamenta* ex mortuis fiūt animalibus. Et *calciamēta* Ecclesiæ sunt patrum præcedētiū exēpla, quibus gressus habet munitos, vt secura, eos immitādo, & sine offensione gradiatur. *filia principis*, idest, Christi, qui & pater & Sponsus est Ecclesiæ: *illud*, quia sanguine ipsius redēpta, baptismate est regenerata: *hoc* verò, quia dote Spiritus sancti illi est coniuncta. Ad Prophetam igitur iam rediens (*super montes*) inquit, idest, non in angulis, nec inter priuatos parietes, nec priuatis personis, nec in abscondito, sed quemadmodum Christus, palàm, & in locis publicis, tanquam in quibusdam mōtibus, vbi ab omnibus audiri possēt, loquuti sunt verbum Dei. *Possumus* etiā per montes altitudinem virtutum intelligere, ad quam opportet Christi cōcionatores ascendere.

19. SED *non omnes obediunt Euangelio*) Carpit inobediētiam auditorum Euāgelij. Nam cum nihil sit prætermissum ab eo qui mortales omnes ad salutem inuitat, nulliq; gentium non sit prædicarum Euangelium, *non omnes tamen obediunt Euangelio*, seu credunt. Vtitur autem obedientiæ verbo, quæ vltroneā significat assensionem. Nam ita *fides* donum Dei est, vt à nostra etiam dependeat libertate, quam Deus nō cogit: & propterea non vigore rationis demōstratur, sed suscipitur obsequio volūtatis captiuantis intellectum in obsequium Christi.

20. *Isaias enim dicit, Domine, quis credit auditui nostro?*) Ne illi quibus scribebat Paulus, quasi de re noua mirarentur adducit in testem Isaiā, qui ita futurum prædixerat, sic loquēs sub Apostolorum persona, (*Domine, quis credidit auditui nostro?*) idest, sermonibus nostris? quasi dicat, rarus est qui credat nobis annūtiantibus Christum. Siquidem & inter Gentes perpauci credūt Euangelio, si cum his qui non credūt conferantur. *Cuius ratio est*, quia, vt inquit Isaias, apparuit Christus despectus, & nouissimus virorum, & quasi abscōditus, ita vt non reputetur. Prædixit etiam hoc Michæas Propheta, inquiens sub persona Christi, factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ. Posuit autem more Prophetico, *credidit*, in præterito pro futuro, ad maiorem rei futuræ affirmationem. Nec significat impossibilitatem, quasi nemo sit crediturus, sed difficultatem, & raritarem credētium ex Israel. Veluti illud Psal. Quis ascendet in mōtem Domini? & quis est homo qui vult vitā? & apud Latinos, Quis leget hæc, aut vnus, aut alter. Quod verò dicit (*auditui nostro*,) phrasis Hebraica est, pro eo quod est, quis credidit his quæ abs te audiuimus, & verbis nostris. Quoniam à Deo audierūt Apostoli Euangelium. Au-

Mich. 7. *Psal.*

Auditum audiuimus à Domino, inquit
Abd. 1. Abdias Propheta, & legatos ad gentes misit. Vel *auditum* significat verba quæ homines ab Apostolis audierunt.

21. *ERGO fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.)* Colligit terũ quas dixit summam, in hũc modum, si inuocatio affert salutem, nec inuocat qui diffidit, nimirum fides in primis exigitur, non circũcisio: porrò fides cõcipitur in animo, non per experimenta, sed per Apostolorum prædicationem, hoc est, non per oculos concipitur, sed per aures, per quas in animum obediẽtem trãsfunditur fides Christi: cuius imperio & authoritate, exterius prædicatur, & fauore ipsius interius in animo cõcipitur. *Duo enim sunt* necessaria ad comparãdam fidem: primum, est inclinatio animi qua quis appellitur ad credendum, & hanc per se Deus intus operatur. Deinde, vt credibilia exterius proponãtur & exponantur, quod fit per auditum, vt contigit in Cornelio, ad
Act. 8. & 10. quem missus est Simõ Petrus qui eum instrueret: & in Eunucho Reginæ Cãdacis, quem Philipus informauit. *Vtraque ratione*, fides est donum Dei: nam externa prædicatio, munus diuinũ est, quod per Apostolos, ac subinde per authoritatẽ Ecclesiæ, quæ numine sancto gubernatur, defluxit: quod tetigit Paulus vbi superiùs dixit, *quomodo prædicabunt nisi mittantur?* Et appertius in hoc loco dicẽs, *(auditus autem per verbum Christi.)* idest, per authoritatem, & imperium Christi mittentis prædicatores: & per eiusdem inspirationem auditorum animos mouentis, & inclinãtis ad credẽdum.

22. *SED dico, nunquid non audierunt? & quidem, in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorũ.)* Postquam ostendit Iudæorum casum esse miserandum, quia ex ignorãtia quo dãmodo peccauerũt: nũc ostẽdit quod eorum talis casus nõ est omnino excusabilis: quoniam eorũ ignorãtia nõ fuit inuincibilis, sed quodammodo volũtaria. Tùm, quia audierũ ex doctrina Apostolorum: tùm etiam, quia cognouerũt ex doctrina legis & Prophetarum. Et quãuis prædicta authoritas referatur ad omnes nõ credẽtes tàm Iudæos, quàm Gẽtiles, quos quidem nudat omni excusatione, cum fama Euãgelij peruenerit ad omnes: Iudæos tamen maximè conuincit de peccato, dũ non simpliciter affirmat eos audiuisse, sed euocat à sua lege testem idoneum, qui eos audiuisse asserãt. Huius litteræ sensus sic habet, *Cum igitur* iam per vniuersum orbem eluxerit Euangelij fulgor, & innotuerit Christi nomẽ, quid sibi vult quod tam pauci Iudæorũ credũt? *(sed dico, nunquid non audierunt?)* quasi dicat, an habent quo se excusent, quod de Christo nihil audierũt? *(& quidem)* subaudiendum est, audierũt, quoniam iam impletũ cernimus quod prædixerat Dauid, *(In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.)*

¶ Hoc autem oraculũ, ad litteram aiũt quidam sumendum esse de cœlis, quos ait Propheta enarrare gloriam Dei vniuerso orbi: & quod in textu Hebraico nõ legitur sonus, sed regula eorũ, hoc est, regularis eorum concursus, qui veluti publicus præco, diuinam potentiã, sapientiamq;, atque in nos bonitatem proclamat: atq; ita persuadet, vt debeat vniuersus mũdus à cœlis instructus, vnum verum Deũ colere, & adorare. Et fortassis Apostolus in hoc loco cœlos ipsos ad litteram intelligit, vtẽs tamen quadam analogia & similitudine, quòd pari scili. cursu & velocitate, tuba Euangelica, vniuersum orbẽ perlustrauit, quo cœli enarratores eiusdem gloriæ Dei, eũdem percurrũt. Maiori tamen omniũ ferè consensu receptum est, vt in sensu allegorico per cœlos intelligantur Apostoli.

¶ AT verò, nondũ conuenit inter Aug. & Chrysost. de inteligentia huius loci. Aug. enim negat sub id tũc temporis Pauli, impletam ad litteram fuisse prophetiam, quoniam adhuc tempore suo dicit fuisse quasdam gentes in Aphricæ partibus, quibus nõdũ erat fides Christi prædicata: idcirco ait verbũ præteriti, Aug. in epist. ad Euch. ep.

riti, neq; apud Prophetã, neq; apud Apostolum, significare rem iam completam, sed more prophetico certitudinẽ, ac immutabilitatem rei perficiendæ.
Chry. Econtra verò Chrysost. super Mattheũ,
Mat. 24 impletam tũc fuisse tempore Apostolorum, idq; affirmare Paulũ. Pro Chrysostomo facit, quod si tũc non fuisset cõpleta prophetia, nihil euinceret Paulus hoc testimonio. Contendit enim repellere excusationem quorũcunq; nõ credentium, propterea quod iam exierit sonus verbi, vsq; ad extremos fines terræ. Augustino autem patrocinari videtur quod in Euangelio dicit Chrũs,
Mat. 24 Prædicabitur, inquit, Euangeliũ regni in vniuerso orbe, & tũc veniet consũmatio, videlicet, mũdi secũdum Aug. vbi insinuatur, non fore implendũ vaticinium hoc, quoadusq; apropinquet rerum consummatio. Facit etiam magnopetè pro Aug. quod ad remotissimas insulas, ac demum vsq; ad antipodas, tũc tempore Apostolorum, non fuerit peruulgatum Euangelium. Sed Chrysost tamen, locum illũ Matth. nõ de cõsũmatione mũdi, sed de Hierusalẽ destructione inteligit. Et sic vtriusque sententia est aliqualiter vera. Tempore enim Apostolorum ad omnes Gentes, etiam vsque ad fines mũdi, peruenit aliqua fama Euangelij, per ipsos Apostolos, vel Discipulos eorum prædicati. Per mũdum intelige has tres mũdi partes, Asiam, Aphricam, Europam, per quas iam dispersi erant Apostoli, vt Petrus & Paulus occidentem versus, Matthæus ad Æthiopiam, Thomas ad Indiam, atque aliorsum alij, ita vt quarta saltem Zona habitabilis, plena esset Euangelio: quæ quidem, etiam in sacra Scriptura solet appellari vniuersus orbis, iuxta illud Lucæ, Exijt edictum à
Luc. 1. Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Et illud Pauli, Fides ve-
Ro. 1. stra annũtiatur in vniuerso mũdo. Et
Col. 1. illud, Veritatem Euangelij esse in vniuerso mũdo. Et licet nõ omnes habue-
Hiero. super Mat. rint prædicatorem, vt ait Hiero. tamen ex vicinis nationibus opinionem fidei, non potuerũt ignotare: opinionem inquit, idest, aliquem susurrũ, vel vocem.

Itaq; fama tũc Euangelij ad omnes gẽtes, etiam vsq; ad fines mũdi, vt ait S. Tho. peruenit, videlicet, à gente in gen- *Tho.* tem, à natione in nationem delata. Tamen consummatum effectum, vt scilic. vniuersus orbis fidem suscipiat, Ecclesiaq; in omnibus gentibus ædificetur, non obtinebit prædicatio, nisi prope finem mundi, seu ante finem mũdi; vt inquit Aug. & D.Th. Magis tamẽ *Aug. ad Hesi.* vt ait idẽ S.Th. præsenti intẽtioni Apo- *Tho.* stoli, congruit sententia Chrysost. quàm Augustini: nulla enim ratio esset auferendi excusationem infidelibus per hoc quod in futurũ erãt audituri. Per hoc autem non habetur quod ad singulos homines fama prædicationis Apostolicæ peruenerit, licet peruenerit ad omnes gentes: & tales quidem propter ignorantiam excusationem habent de peccato infidelitatis: iuxta illud, Si nõ *Ioa. 15.* venissem, & locutus eis non fuissem, scil. aut per me, aut per discipulos meos, peccatum, scilic. infidelitatis nõ haberent. Non tamẽ beneficiũ Dei consequẽtur, vt scil. ab alijs peccatis iustificentur, vel quæ nascendo contraxerũt, vel male viuendo addiderũt, pro quibus meritò damnãtur. Nemo enim mortalium excusatur ignorantia iuris naturæ, quod vtiq; si seruassent, facientes quod in se est, Deus illos irradiasset lumine fidei, mittendo illis nõ dicam Angelum, sed certè hominem prædicatorem fidei, vt ait D.Tho. qui eos erudiret, sicut Pe- *Tho.* trum Cornelio, & Macedonibus Pau- *Act. 10. & 16.* lum. Sed tamen hoc ipsum quod aliqui faciant quod in se est, conuertendo se ad Deum, donum Dei est mouẽris corda ipsorum ad bonum, vnde inquit Propheta, Conuerte nos Dñe ad *Tren. 5.* te, & cõuertemur. Quamuis ante promulgationem sufficientem Euangelij, nõ erat Gẽtibus neccessaria expressior fides, quàm ante aduẽtum Christi, vt *Soto.* ait quidam Doctor.

23. *SED dico, numquid Israel non cognouit?)* Ostẽdit Iudæos inexcusabiles esse propter notitiam quam ex lege & Prophetis habuerũt, & mouet quæstionem in hũc modum. *(Sed dico)* adhuc inqui-

inquirẽdo, *(nunquid Israel,)* ideſt, populus Iudæorum *(non cognouit?)* ea ſcilic. quæ pertinẽt ad myſterium Chriſti, & ad vocationem gentium, & caſum Iudæorũ ? Planè cognouit inſtructus per *Psal.* legem. Vnde Dauid, Nõ fecit, inquit, taliter omni nationi, & iudicia ſua nõ *Baru.4.* manifeſtauit eis. Et Baruch Propheta, Beati ſumus ò Iſrael, quoniam quæ placita ſunt DEO, manifeſta ſunt nobis. Ergo cum olim tot Prophetarum oraculis ſit Chriſtus promiſſus, Cum nũc palàm in omni natione per Apoſtolos teſtes idoneos prædicatus: num Iudæi prætexere poſſunt quod Chriſtum neſciãt? imò viderũt lucem, ſed malitia excæcauit oculos eorum: audierũt Euãgelium, ſed liuor obſepſit aureis eorum: malunt enim gẽtibus ad ſalutem vocatis inuidere, quàm fidem illorum immitari. Atque hoc etiam vtrũq;, videlicet, Iudæos reiecturos eſſe ſermonem Euãgelij, & Gẽtes recepturas, à Moyſe ſimul, & ab Iſaia prædictũ eſt: quorum primus, ideſt, prior Moyſes, li- *Deu.32.* bro Deuteronomij, in Cantico, ſic facit loquentem Dominum offenſum incredulitate Iudæorum.

24. *EGO ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem inſipientem in iram vos mittam.)* Ac ſi diceret, Ego vos ad æmulandum prouocabo *(in non gentem,)* ideſt, per gẽtem cõtemptiſſimam, quæ hactenus præ vobis non ſit habita pro gente *(in gentem inſipientem in iram vos mittam,)* ideſt, excitabo in vobis iram & indignationem aduerſus gentes, quaſi dicat, cum ipſi videamini vobis ſapere, irritabo vos per gentem veſtro iudicio ſtultam, ac brutam, quo magis vos ſtimulet animi liuor.

¶ Hæc autem inteligenda ſunt nõ poſitiuè, ſed priuatiuè, deſerendo ſcil. illos malignæ menti ſuæ, quod ſcilic. futurũ eſſet, vt vocatione gẽtium irritati Iudæi, zelo & inuidia aduerſus gẽtes incitarẽtur. Fuere nimirum iuſtæ talionis eorum pœnæ propter Deum cõtemptum: nam Moyſes iuxta noſtram literam ſic de ipſis prædixerat, *(Ipſi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus ſuis. Et ego prouocabo eos in eo qui non eſt populus, & in gente ſtulta irritabo illos.)* Quoniã in pœnam idololatriæ qua Deum ſpreuerunt, permiſit vt ignorarent Chriſtũ verum Deũ, quem gẽtes veneratæ ſunt: atque adeò permiſit, vt liuida cõtabeſcẽtes inuidia, ad iram cõcitarentur, veluti & illi concitauerãt ipſum. Nam gẽtilitatem quæ non reputabatur Dei populus, ſed gẽs ſtulta & inſipiẽs, qua ideò nihil apud Iudæos erat abiectius, ac vilius, eo fuerit honore dignatus, vt Iudæis poſthabitis, in ſuam ipſius cognitionem perduxerit, in Chriſtiq; familiam receperit. Vnde factum eſt, vt populus ille quõdam Deo chariſſimus, nũc ſit vilis & cõtemptus, omni vacuus honore & gloria, abſq; regno, & abſq; ſedibus vagus, qui propriam legem ſuis oculis oclusum, in alienorũ manus traditam videat, à quibus veraciter inteligitur, reuelatiſque myſterijs colitur. Hoc ſolum Iudæos cõuincere debuerat ad ſuſcipiẽdam fidem, ne alienigenæ talem illis honorem præriperent.

25. *Iſaias audet & dicit, Inuentus ſum à non quærentibus me, palàm apparui iis, qui me non interrogabant.)* Moyſen ſecutus Iſaias audet & dicit, ideſt, audacter Iudæis annũtiat veritatem, quãuis *Iſai.65* ei periculum mortis immineret, (quam demum & acerbiſſimam pertulit propter veritatem,) cuius propterea animũ generoſum cõmẽdat in hoc verbo Paulus, dum ait, *(audet,)* nullo enim mortis metu loquebatur pro veritate. Nihil igitur veritus teſtatur apertè, Deo gratiorem fuiſſe gẽtium obediẽtiam, quàm Iudæorũ pertinatiam. Sic enim ait ſub perſona Chriſti, *(Inuẽtus ſum à nõ quærentibus me, palàm apparui ijs qui me nõ interrogabant,)* vbi litera noſtra ſic habet, *(quæſierunt me qui antè non interrogabant: inuenerunt qui non inquiſierunt me,)* quibus verbis oſtẽditur quod præter merita & intẽtionem gẽtium, facta fuerit eorum cõuerſio: de qua eſt illud, Simile eſt regnũ cœlorũ theſauro abſ- *Mat.13* condito in agro, quem qui inuenit homo abſcondit, &c. & licet Gẽtiles inuenerint

nerint quod non quærebant, non tamē casu factum est hoc ex parte Dei, qui ex gratia & misericordia sua voluit illis apparere, causa igitur conuersionis gē-tium fuit gratia & misericordia Dei, quam designat dicens *(apparui)* modus autem non occultus, nec obscurus in ænigmatibus & figuris legis, sed in manifesta veritate, propterea inquit, *(palàm)* scilic. *apparui* gentibus *qui me non interrogabant*, idest, qui meam doctrinam non quærebant. In hoc autem verbo *(interrogabant)* videtur alludere ad gentiles, qui deos suos interrogare & consulere solebant, quorum superstitionibus impediti, & erroribus intolerabilibus inuoluti erant prorsus obliti vnius veri sempiterniq; Dei, atq;adeò eum non interrogabant, nec quærebāt. At verò postquam sua infinita gratia & misericordia Christiani sumus effecti, debemus eum incessanter interrogare, & petere vt apperiat nobis suam volūtatem, vt nihil aduersus eam faciamus: dicentes cum Dauid, Doce me iustificationes tuas: bonitatem, & disciplinam, & sciētiam doce me: & doce me facere volūtatem tuam, quia Deus meus es tu. Cibus meus, aiebat Christus, est, vt faciam volūtatē Patris mei. Vescantur ergo adoptiui eodem cibo quo vescitur naturalis: sit volūtas Dei, panis eorum quotidianus, hūc esuriāt, hūc petāt assiduè dicentes, *fiat voluntas tua: sicut in cœlo & in terra*: & beati sic esurientes, quoniam ipsi saturabūtur. Errauerūt Hebræi, dicitur in libro Iosuæ, quia os Domini nō interrogauerūt. Et nos Christiani sæpenumero errabimus, si Deum nō cōsulimus, nec eius inspirationi acquiescimus, sed nostro corrupto appetitu gubernamur. Iacob luctās cum Angelo, māsit claudus: & nos cōtra volūtatem Dei pugnantes, claudicabimus.

Tit. 2. Psal. 118. Psal. 142. Ioa. 4. Iosu. 9. Gen. 32.

26. *AD Israel autem dicit, tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi.*) Post tam magnificum testimonium pro gētibus exhibitum, ostēdit incredulitatē & duritiam Iudæorum, prænūtiatā per eūdem Prophetam in hūc modum *(ad Israel autem,)* idest, aduersus Israeliticū populum, quem magis oportebat amplecti fidem Euāgelicam, *(dicit)* idest, continēter subijcit idem Isaias, inquiēs in persona Christi. *(tota die)* idest, toto tempore legis & Prophetarum, & toto tempore prædicationis Christi & Apostolorum *(expandi manus meas)* in exhibitione beneficiorū, *(ad populum non credentem)* idest, incredulum, qui præ duritia cordis sui misericordia mea est abusus, *(sed contradicentem)* in hūc scil. modū, missi Prophetas, eos trucidarūt. Ipse tot miraculis editis, illos prouocaui. Pro gratia dixerunt, dæmonium habet, & præsidijs Beelzebub principis dæmoniorum facit ista. Humilitatem despexerūt, virtutem impie sunt interpretati. Tota etiam die passionis suæ Dominus expandit manus & brachia extēdit, quasi peccatores vocans, eosq; amplecti desiderans. O immensa Dei pietas & misericordia, Iudæi Christum crucifigebant, & Christus eos ad se vocabat, quinimo & pro ipsis præces fundebat dicens, Pater ignosce illis. Æquissima est ergo cōtra Iudæos Dei querimonia apud Salomonem has voces emittentis: vocaui, & renuistis: extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret. In beneficijs, in cruce, homines vocauit, & manus extendit.

Isai. 56. Pro. 1.

¶ Nostra autem litera sic habet, *(Expandi manus meas ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas, populus qui ad iracundiam prouocat me.)* Iste est Iudæorum populus prouocator iræ Dei, qui sequēs suas deprauatas cogitationes *viam perambulat non bonam*, hoc est, ad æternū supplicium ducētem. Fieri nō potest, vt qui seipsum sequitur, Christum sequatur. Ipse enim ait, Siquis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Væ illi, qui ducem sequitur appetitum. Est appetitus veluti coruus, qui ei, à quo nutritur, oculos eruit. Sed qui appetitu ducitur, suam cæcitatē & pernitiem non intuetur. Vt enim ceruus fœminæ cupiditate incēsus, accurrit ad abs-

abſconditum venatorem, rugitum ceruæ fingẽtem, ductusq; appetitu, dum exiſtimat ſe ad deſideratam Ceruã feſtinare, currit velociſsimè ad mortem ipſam, & ad venenatam venatoris ſagittã recipiẽdam. Sic qui indomito appetitu ducũtur, quanto celerius ad res deſideratas cõtendunt, tanto pernicioſius ad mortem ipſam ampleǅẽdam accurrũt. Circa hanc verò ſententiam, eſt id maximè aduertẽdum, quod vbicũq; Deus legitur aliquos indurare, & excæcare, nulla ſignificatur eius intentio ad malum hominis, ſed obſtinatum humanũ cor ad eius miſericordiam : *& hac de causa* Paulus in hoc loco, ſententiam Dei per Moyſem allatam, quod adducturus eſſet Iudæos inuidiam, miſſurusq; in iram, exponit per dictam Iſaiæ ſententiam, qua oſtendit Iudæos abuſos fuiſſe diuina miſericordia, vt dictũ eſt.

ARGVMENTVM VNDECIMI CAPITIS.

Voniã in precedentibus capitulis multa de reprobatione Iudaici populi dicta ſunt, nequis illos in vniuerſum putet, ratione generis ſui, eſſe abiectos, in hoc cap. docet, Iudæorum perditionem, infidelitati, non generi aſcribendam eſſe: & vſq; adeò non generi, vt etiam gratiſsimos dicat Deo eſſe futuros, propter electionem patrũ ſuorũ, & eis factas promiſsiones, ſi tantùm velint, ſpiritũ inuidiæ deponentes, Chriſti fidem corde ſuſcipere. Deinde, ex Helia Propheta, non omnes Iudæos abiectos oſtendit. Abiectionem verò quorũdã, non ſine diſpẽſatione Dei, in ſalutem gentium, permiſſam ad tempus, donec completo credentiũ gentiliũ numero, omnis Iſrael ſaluus fiat. Neq; tamen interim inſoleſcẽdum gentibus, ſed timendũ ne in incredulitatem lapſi, rurſum in oleaſtrum redeant.

CAPVT VNDECIMVM.

ICO ergo, Nunquid DEVS repulit populum ſuum? Abſit. Nam & ego Iſraelita ſum, & cæt.

EXPLANATIO.

1. *DICO ergo, Nunquid DEVS repulit populum ſuum?)* Quaſi dicat, quorſum hæc quæ diximus tendũt? An huc vt doceam populum prius à Deo ſelectum, ac valde dilectum, cui facta eſt Meſsiæ promiſsio, in quo idcirco fuit Templum, Lex, Sacerdotium, Circũciſio, & Reges, quorum eſt ſanguine progenitus, nũc ob incredulitatem prorſus eſſe reiectum? Similis huic videtur eſſe illa Pſalmiſtæ interrogatio, vbi ait, vt quid Deus repuliſti in finem? Pſ.78.

2. *Abſit.)* Vt ſcil. populus Iudæorũ ſit totaliter repulſus. Non repellet Dominus plebem ſuam, inquit regius Vates Dauid. Pſ.94. Nam minimè conſentaneũ eſt, Deo nunc prorſus reiectũ eſſe populum, quem hactenus vt ſelectum, ac peculiariter ſuum libenter agnouit.

3. *NAM & ego Iſraelita ſum, ex ſemine Abraha, de tribu Beniamin.)* Per ſui ipſius exemplũ cõfirmat cõcluſionem, quaſi dicat, ſi gentem totam repuliſſet Deus, ipſe nõ prædicarẽ Chriſtum, in cuius fide exiſtens, verus *ſum Iſraelita*, ſcil. genere : oriũdus *ex ſtirpe Abraha*, pertinens *ad tribum Beniamin*, 2.C.11. filij Rachel prædilectæ vxoris Iacob. Cũq; ipſe non recto legis ſtudio, prius perſequerer pios, adſcitus ſum ad mu-

nus Euangelicum. Ad maiorem rei cōfirmationem videtur hæc Pauli cōmēdario fuisse necessaria, ex eo quod cū ipse ex visceribus Israel fuerit vocatus ad fidem, nō gratis Deus ex suo odio repulit plebem suam.

4. *NON repulit DEVS plebem suam, quam præsciuit.*) Idest, præcognouit, vt agnoscendi verbo vtatur, pro eo quod est acceptum habere, sicut in Euangelio de ouibus suis Christus ait; Ego agnosco meas. Quo quidem verbo ostēdit Apostolus, Deum suam liberasse fidem, quam suis olim obstrinxerat pollicitationibus, seruandi populum suū. Quoscūq; enim Deus acceptos habuit, ex quocūq; populo, vel natione, vel cōditione fuerint, illi præcisè conscripti sunt in suum populum, eosdem propterea (*non repulit*:) quoniam Deus immutabilis est, ne falsus vnquam, nec fallens: multos autem (*præsciuit*) ex Iudaica gente, eosdem ergo non (*repulit*:)
Aug. de bon. p. Diuus Aug. in his verbis, prædestinationem significare voluisse Paulū asserit. Non autem me fugit, præscientiam ad iniquos etiam extendi, tamen de quibus (*præsciuit*,) bonum fore in gloriam ordinari, eosdem & prædestinauit: ex quorum propterea numero, quicūq; certò fuerit, perdi non potest: iuxta
Ioa. 6. illud, Hæc est voluntas eius qui misit me Patris, vt omne quod dedit mihi nō perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die, scilic. in vitam æternam;
Chry. Chrysost. autem & Ambrosius glossant,
Ambr. (*præsciuit*,) hoc est, quem certò sciebat idoneum, fidemq; recepturū. At non volūt diui isti dicere, quod hæc sit prędestinationis causa, sed potius opus ipsius prædestinationis: aliàs à nobis esset initium fidei & gratiæ, qui non sumus sufficientes cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.

5. *AN nescitis in Helia quid dicit Scriptura, quemadmodum interpellat Deū aduersum Israel? Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam*.) Postquam exemplo sui ipsius ostendit, populum Israel totaliter abiectum non esse, cum ipse de gente Iudaica Deo sit acceptus, & vas electionis vocatus, vt portaret nomen Christi coram gentibus, & Regibus, & filijs Israel: & quia quibusdam neququam sufficiens argumentū videretur, ob vnicam ipsius personam: exemplum adfert Heliæ dicēs. (*An nescitis in Helia*) idest, in historia Heliæ Prophetæ (*quid dicit Scriptura*) scil diuina, libro tertio *3.R.19.*
Regum de Helia scripto. Totus enim *Tho.*
liber Regum, vt ait D.Tho. principaliter scriptus est ad notificandū dicta & facta Prophetarum. Vnde & inter propheticos libros computatur, vt ait Hie- *Hiero.*
ro. (*quemadmodum*) scilic. ipse Helias, *in Prol.*
(*interpellat Deū aduersum Israel?*) idest, *li. Reg.*
Deum alloquitur, querens, & incusans Iudæos impietatis, (*Domine*, inquit, *Prophetas tuos occiderunt*,) scil. Achab, & Iezabel, vnà cum iniquis Iudæorum, (*& altaria tua*) in quibus tibi solita erant offerri sacrificia (*suffoderunt*,) idest, subuerterūt, seu demoliti sunt, (*& ego*) ex omnibus filijs Israel (*relictus sum solus*,) idest, vnus tui nominis cultor, vel in cultu vnius Dei. Quod quidem dixit Helias, vt ait D. Tho. eo quod alij non *Tho.*
ita apertè manifestabant se esse Dei cultores. Dicitur enim de eo in lib. Eccle *Eccl.48.*
siast. Surrexit Helias Propheta quasi ignis, & verbum illius quasi facula ardebat. (*Et*) idest, etiam scil. nunc, (*quærunt animam meam*,) idest, insidiantur vitæ meæ, vt eam mihi tollant. Miserat enim Iezabel ad Heliam dicens, Hæc *3.R.19*
mihi faciant dij, & hæc addāt, nisi hac hora cras posuero animam tuam, sicut animam vnius ex illis: scili. Prophetis Baal, quos occiderat Helias.
At verò, quid sibi vult quod Helias sanctus Propheta dicatur interpellasse aduersum Israel, cum potius deberet assiduas præces pro eo fundere ad Domi num, iuxta illud Samuelis dicētis, Absit *1.R.12.*
hoc peccatum à me in Domino, vt cessē orare pro vobis? Sed intelligendum est hoc secundum morem Prophetarum, qui futura prædicunt nōnunquam stilo malè precandi: vt Hiere. confundantur qui

qui me persequuntur, pro eo quod est,
Psal.83. confundentur. Et illud Psalm. Fac illis sicut Madian, & Sysare, &c. Et illud, Constitue super eum peccatorem, &c. Tametsi nihil vetat quominus sancti odio prosequantur malignantium ecclesiam, imprecantes defringi eorum potentiam, qui ecclesiam Dei impugnant:
Psal. siquidem in die iudicij, Lætabitur iustus cum viderit vindictam, vtpote æquissimæ voluntati Dei conformis.

Truculentissimam Iudæorum rabiem, & sitim sanguinis insatiabilem, tyrannidem accerbissimam non solùm in veteres Prophetas, & in altaria Dei, verum & in Apostolos Christi, imò & in ipsum Christum exercitam, possumus hîc notare, quemadmodum & ipsemet Dñs prædixit illis, inquiens, Ecce ego mitto ad vos Prophetas, & Sapientes, & Scribas, & ex illis occidetis &c, vt veniat su-
Mat.23. per vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti, &c. Iugulauit horũ tyrannus Herodes Ioannẽ qui venerat in spiritu Heliæ: & Iacobum: & videns quod placeret Iudæis, apposuit vt aprehenderet & Petrum. Occiderunt ipsi Christum
Act.12. Deum Heliæ. Et Stephanum: & quamplures alios.
4 R.18. Notandũ insuper quod sanctus Rex Ezechias, etiam dissipauit excelsa, & altaria demolitus est: sed non id vitio quemadmodum istis, sed magnæ laudi & virtuti, tribuitur ipsi, vtpotè zelo Dei rectè factum. Fuit namq; olim prohibitum à Deo. vt holocausta & victimæ
Deu.12. non offerrentur nisi Hierosolymis. At verò, ante templi ædificationem cõcessum erat vt diuersis locis altaria construerentur: hæc autem Achab, & Iezabel, abolere cupientes diuinum cultum, subuerterunt: sed religiosus Ezechias, ædificato templo, sanctè illa demolitus est.

6. SED *quid dicit illi diuinum responsum? reliqui mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal.)* Post tam impiam crudelitatem, meritò videbatur Deus prorsus abiecturus Iudæorum gentem ceu deploratam. *(Sed tamen quid dicit illi,)* scil. Heliæ, *(diuinum responsum:)* idest, quid diuinitùs responsum est Heliæ? tu te Helia solum putas relictum, sed scire debes quod ego *(reliqui)* idest, reliqua feci mihi *(septem millia virorum,)* idest, plura millia, numero certo, pro incerto, propter perfectionem septenarij, & milliarij: *(qui non curuauerunt genua ante Baal,)* idest, corã idola Baal. Nullũ præter me Deũ agnoscentes, aut adorãtes. Statua Baal, erat celebris inter idola quæ colebant Achab, & Iezabel vxor eius. Notandũ autem ex Aug. quod significantius dictum est, reliqui, quàm, relicta sunt, quoniam per gratiam Dei fuerunt seruata: qui quidem sensus, melius applicabitur ad prædestinationis opus. Aug.

7. SIC *ergo in hoc tempore, reliquia secundum electionem gratiæ Dei, saluæ factæ sunt.)* Applicat exemplũ ad rem propositam. Quod enim tũc accidit, vt non in totum Deus abijceret populũ, sed ex tot impijs, aliquem numerum sibi faceret reliquum, idem nunc vsu venit: vnde inquit, *(Sic in hoc tempore)* scilic. gratiæ Euangelicæ, sicuti tũc olim, nõ solùm quãtum ad paruam numeri quãtitatem, sed quantum ad modum, nam etiam illi tempore Heliæ, misericordia Dei seruati sunt. Non enim Deus vniuersam Iudæorum gentem passus est alienari: neque reliquum mortalium genus passus est suis immori vitijs, licet ex vtroque numero pauci credant, præ his qui credere recusant. Sed tamẽ aliquot Deus sua benignitate seruauit. Vnde ait, *(Reliquiæ saluæ factæ sunt)* sicuti contusis, eiectisq; paleis, ait Theophilatus, pura residẽt grana. *(Reliquiæ,* Theoph. inquit, *secundum electionem)* hoc est, nõ quod generis sint Iudaici, non quod Moysi legem seruarint, sed quod hos Deus elegerit è multis, quibus suam munificentiam & gratiam impartiret. Sic enim condecebat diuinam clementiam, vt populum illum, cui vni per totum orbem celeberrimo, promissiones factæ fuerant, in aduentu Christi, ope sua non destitueret. Vnde iuxta Aug, Aug.

primitiæ fidei ex gente illa, merito collectæ sunt. Et quando sola virgo sanctissima, mater vnigeniti filij Dei, inde collecta fuisset, præclarissimè cum gente illa actum esset. Fuerunt nihilominus eiusdem populi, & sponsus eius sanctus Ioseph, Ioannes Baptista, & Zacharias, & Elisabeth, parentes eius: Simeó iustus, & Anna vidua: Nathanael: ac deniq; Apostoli Domini: Stephanus protomartyr Christi: tria millia vno die sacro baptismate tincta: deinde, vt ánotauit Chrysost. quinque millia, ac iterū decem millia, quorum erat anima vna, & cor vnum in Deo. Præter aliam numerosam multitudinem, cuius mentio non habetur expressa in Scriptura.

Act. 2.

Chry.

8. *SI autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia.)* Hoc est, si per gratiam electæ, & saluæ factæ sunt hó ū eorum reliquiæ, iam nō ex operibus, quasi dicat, si electio, & vocatio Dei, atque saluatio, munificētiæ est opus, non autem meriti, iam non imputetur factis: nam quod factis rependitur, merces est non munificentia. Quod verò defertur immeritibus, id demum est beneficium. Quod si supputantur operum merita, iam beneficium desinit esse beneficium, & in præmij vocabulū abijt. Pugnat quippe secum, gratia quidquam donari, & operibus reddi. Est enim hoc iustitiæ opus, vtpote merces vel præmiū: quod quidem iustitiæ nomen, gratia excludit, cuius opus est mera donatio. Origenes hoc loco, vt affert Ioannes Gagneius, inteligit hæc de operibus legis dicens. Sciendum est quod opera quæ Paulus repudiat, & frequenter vituperat, non sunt opera iustitiæ quæ mandantur in lege, sed ea in quibus gloriantur ij qui secundum carnem legem custodiunt: idest, vel circuncisio carnis, vel sacrificiorum ritus, vel obseruatio Sabbatorum, & Neomeniarum: hæc & huiusmodi sunt opera ex quibus dicit neminem posse saluari, & de quibus hoc loco dicit, quia *non ex operibus, alioqui gratia, non est gratia.* Certè ea videtur esse mens Pauli, qui tota Epistola, nihil aliud agat, nisi vt confidentiam in lege litteræ, & externis operibus, tollat à Iudæis. Quod si visum est, & de alijs operibus inteligi, prout multi antiquorū inteligunt, hūc tibi sensum ex Photio afferimus, cuius Græca si voles lego. Ait autem, si per Dei gratiā eligimur, facile est ad Christum accedere, & in illum credere: neque enim operibus indigemus vt in illum credatur, & ad illum accurratur, sed sola sufficit volūtas & electio. Per gratiam enim suam, non ex operibus, nos assumit: quod si gratia sua nos vocat & assumit, nequaquam, eam in rem, opus habemus operibus. Hæc Photius. Ex quibus perspicua est mens Pauli, quod videlicet, ad illam Dei vocationem, vtq; in Christum credatur, nullis opus est operibus, præter vnam voluntatem. Sic latro Euāgelicus nullis operibus fidem præcedētibus est assumptus. Hoc est quod alijs verbis Aug. Prosper. Primasius, & cæteri antiqui toties asserunt, nos sola Dei gratia, sine operibus fidem præcedentibus, iustificari. Hæc Ioa. Gagne. Cum ergo salus, ex gratia sit, cur non omnes saluantur? quia nolunt. Gratia enim licet gratuita sit, volentes tamen tantummodo saluat, non eos qui continuò aduersantur & contradicunt. Vnde Dominus, Hierusalem, Hierusalem, inquit, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? & Ezechiel Propheta, Quare moriemini domus Israel, quia nolo mortem peccatoris, dicit Dominus Deus, reuertimini, & viuite.

Orig.

Ioa ga.

Photius.

Mat. 23

Ez. 18.

9. *QVID ergo? quod quærebat Israel, hoc non est consecutus, electio autem consecuta est: cæteri verò excæcati sunt.)* Colligit ex dictis intentū dicens, *(quid ergo?)* scil. euenit? vel quid dicemus secundum præmissa? aut quid tandem concludamus? aut quorsum hæc? nēpè *(quod Israel,)* idest, populus Israeliticus legis fiducia *(quærebat)* videlicet, iustificationem & salutem, *(non est consecutus)* ob incredulitatem, *(electio autem consecuta est,)* idest, ij solūm per fidem

scil.

scil. consecuti sunt vitam & saluté, qui non ad circuncisionem, sed ad electionem pertinent. (*Cæteri verò,*) idest, maior eorum pars, (*excæcati sunt*) malitia sua, vt nec scopum cernerent, quo sua ipsorum scripta lex, per prophetarum, ceremoniarumq; lucem rectá ducebat: nec visis tot prodigijs fidem habuerũt: oculis corporeis cernentes Christum tamdiù expectatum, oculis animi non videntes. Nihil ergo illis sine fide profuit circuncisio, aut legis obseruatio, quinimo & propter grauissima eorum peccata in cæcitate sua à Deo permissi sunt. Atque id etiam futurum prædixerat Isaias, quod nũc factum videmus, ac dolemus. Vnde dicit.

10. *Sicut scriptum est, Dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant, vsque in hodiernum diem.*) Vbi verbum, (*dedit,*) non actionem, effectionemq; Dei significat, sed permissionem. Vbi autem habemus *spiritum compunctionis*, pro compunctionis, Hebræi legunt, *Tardema*, idest, soporis, pro quo septuaginta vertunt, *compunctionem*, quos secutus est Paulus, vt ferè solet: quasi *compunctio* impræsentiarum, idem sit quod *abalienatio* à sensu præ dolore, sopori simillima. Vnde Theodotio *ecstasim* vertit, idest, mentis excessum: Aquila verò *grauem somnum*.

Tho. ¶Hæc autem authoritas, iuxta D.Th. composita est ex duobus Isaiæ locis: *quorum primus* sic habet, miscuit vobis Isa.29 spiritum soporis, hoc est, intelectus alie-Pintus. nationem, iuxta cuiusdam interpretationem. Non quod Deus, ait ille, auferat intelectum, sed propter hominum impia scelera, non dat illis gratiam, nec spirituale lumen, vt videant veritatem. Ex quo fit vt incidant in grauiora peccata, & Abyssus Abyssum inuocet. Et ita nullo virtutũ splendore mouentur. Vt enim qui visu omnino carent, nec auri colore, nec vllius fulgentissimi lapidis splendore, nec ipsa Solis splendidissima luce mouentur, sic illi, qui animi cæcitate laborant, nec virtutis ornamentum, excellentemq; pulchritudinem intuẽtur, nec ipsius Solis iustitiæ, & diuinæ lucis pulcherrimos, & micantissimos radios contẽplantur: imò obcæcati, fiunt in dies deteriores. Quantum ad hanc ergo partẽ, vt ait D. Th. Tho. dicit Apostolus, (*dedit illis Deus spiritum compunctionis,*) quod pertinet ad peruersitatem affectus: *compunctio* enim importat quandam cordis pũctionem, siue dolorem: *& est bona compunctio* qua quis dolet de proprijs peccatis, iuxta illud Psal. Potasti nos vino compũ- Psal. ctionis. Est autem *& mala*, scil. inuidiæ, qua quis dolet de bonis aliorum: & hùc spectare videtur D. Ambros. vbi Amb. ait *compunctionem* esse habitum quendam animæ ad id quod peius est, immobiliter se habentem, vt compũgi, sit incusso clauo ad aliquid infigi. Hunc ergo compunctionis, idest, inuidiæ spiritum dedit eis Deus, non quidem immittendo malitiã, sed subtrahendo gratiam.

¶Alter locus Isaiæ, sic habet: (*Excæca* Isa.6. *cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortè videat oculis suis, & auribus suis audiat,*) hoc iussũ Dei impleuit Isaias, denunciando Iudæorũ cor, ob impia sua scelera, esse obcæcandum, aures aggrauandas, oculosq; claudendos, ad omnia Christi mysteria. Et vt nemo potest medico litem intendere, qui ægrotum curari nolentẽ deserit, sic nemo potest culpam Deo tribuere, qui Iudæos obstinatos, & peruersos obcæcari permiserit. Suo enim vitio obcæcati & indurati sunt. Quantum ad hoc ergo, vt ait D.Tho. desig- Tho. nans defectum cognitiuæ virtutis, subdit, (*oculos vt non videant,*) scil. quæ Dei sunt: quæ quidem in Christi miraculis, in ipsorum oculis factis, manifestissima erant, (*& aures vt non audiant,*) scil. fructuosè doctrinam Christi & Apostolorum: inuidia, nimirùm, & oculos excæcante, & aures eis infœliciter obturante, quales in hunc vsque diem obstinati permanent. Et meritò quidẽ, ac iusto Dei iudicio id factum est. Etenim quia spiritum illum sanctum ac lenem Christi reiecerunt, odio habẽtes eum & suos fideles, eo quod opera le-

gis, & cultum eius non requirit, idcirco Deus immisit illis *spiritum asperum, ac spinosam, & intractabilem*, vt quod *oculis* cernunt, tamen perinde negent, quasi non videant: quod *auribus* audiunt, tamen non magis eos moueat, quàm si non audiant. Et *hunc spiritum*, Tho. vt ait D. Tho. dedit illis Deus, non quidem immirendo malitiam, sed subtrahendo gratiam. Tales olim erant Prophetis, tales fuerunt ipsi Christo, tales & in hunc vsque diem sunt Euangelij præconibus. Quod vtique verbum, scil. (*vsque in hodiernum diem,*) de suo addit Tho. Apostolus, vt ait D. Tho. Nam in fine mundi videbunt, & audient, quando cõuertentur corda filiorũ ad patres eorũ, Mal. vl. vt scriptum est per Malachiam Prophetam.

11. *ET David dicit, Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionẽ illis. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua.*) David quoque oculis propheticis vidit hanc Iudæorum miseriam, ac dignum, tanta pertinatia aduersus cœleste numen, exitium imminere vaticinatur: vnde verbum, *fiat*, non optantis, sed prophetan-Aug. tis est, iuxta Aug. & D. Tho. (*fiat*) in-Tho. quit, idest, fiet, (*mensa eorum*) idest, apparatus carnalium, seu temporalium promissionum, quæ sunt (*coram ipsis,*) nam in eas habent intentos mẽtis suæ oculos: (*in laqueum.*) idest, in occasionem mortis, scil. vertatur, (*& in captionem*) qua tanquam laqueo irretiãtur ad perditionem, (*&*) scil. fiet, (*in retributionem*) scil. finalem, postquam non sperent aliam, (*et*) scil. fiet, (*in scandalũ,*) idest, in ruinam, quæ illos ab æterna faciet salute cadere, quia dum temporalibus inhærent promissis, cœlestia & sempiterna longè meliora negligunt. Vel (*mensa,*) idest, sacra Scriptura Iudęis apposita, vt veris eius sensis pascãtur, & potentur: quæ quidem *fit in laqueum* quando occurrit aliquod ambiguum. *In captionem*, quando malè intelligitur: *in scandalum*, quando ruit in pertinatiam erroris. Ac vt vno verbo dicat, *in retributionem*, dum sinistra sacrarum scripturarum inteligentia, strangulantur & pereũt: quæ videtur pœna factis debita, iustaq; eorum retributio. *Nam quemadmodum* Christo Deo suo, *fel* in escam, *acetumq*, in potum apposuerunt: sic eorum *mensa* fiat illis in laqueũ amaritudinis, & doloris, & mortis pessimæ peccatorũ. Alludens in hoc Psal. ad ingenia, quibus illaqueantur, & capiuntur animalia: sic Iudæi præ sua inuidia, & superbia seducti sunt, & irretiti per literam falso scripturæ intelectu. Sequitur, (*obscurentur oculi eorum,*) idest, acies mentis obscurabitur, quod est defectus potẽtiæ cognitiuæ, (*ne videãt*) scil. veritatem, (*et dorsum eorum semper incurua,*) idest, semper ipsi in ima respicient, vt solent qui dorso incuruato ambulant: idq;, vel temporalia semper bona respiciẽdo, vel sub põdere, & seruitute legis, grauiter insudãdo. Quæ omnia ita fieri apertè videmus, quando propter temporalium promissionũ respectũ, in quem intendunt ex legis consuetudine, Christum absq; illis venientem cõtempserunt: & ijs quæ ab ipso apposita sunt, frui noluerunt: quæq; oculis & auribus exhibita, auersati sunt. Nec curarunt vt erectis in cœlũ oculis, agnoscerent conditoris erga se benignitatem: sed humili legis litteræ affixi, fastidiũt sublimia, aspernãtur æterna, temporarijs rebus addicti. Circumferunt Moysi libros, nec eos inteligũt. Legũt Prophetas, & ab ijs promissum negãt. Quoties fuerunt isti propter suã proteruiam puniti, & incuruati? nam ab Ægyptiaca seruitute, post quadringentos annos sunt liberati. A Babylone, Act. 7. post septoaginta. Tamen maiorẽ incuruationem, quàm præsentem, nunquam Hier. 29 experti sunt, quæ incepit à morte Christi. Quod vtiq; debebat illis esse maximo argumento suæ cæcitatis, & delicti maximi, quid dicam de illis, nisi quod Dominus ipse, post adorationem vituli aurei dixit ad Moysen amicum suum, Ex. 32. stantem cum illo in monte sancto, Cerno, inquit, quod populus iste duræ ceruicis sit? Similiter & Aarõ, frater Moysi, ad eundem, Tu nosti, inquit, populũ istũ, quod pronus sit ad malum.

12.

11. *Dico ergo, nunquid sic offenderunt vt caderent? Absit, sed illorum delicto, salus est gentibus, vt illos æmulentur.*) Docuit hactenus Iudæorũ casum nõ fuisse vniuersalem: nunc verò incipit ostendere nõ fuisse inutilem, neq; irreparabilem, ait autem. Dictum est superius, & probatum, quod cæteri Iudæi præter electos, excæcati sunt, capti sunt, incuruati sunt, obsurduerũt: (*Nunquid ergo sic offenderunt vt caderent?*) Huius est
Tho. duplex sensus, vt docet D.Th. Prior, sic, nunquid Deus permisit eos offendere solùm vt caderent, idest, propter nullã aliam vtilitatem inde prouenientẽ, sed solùm volens eos cadere? Quod quidẽ, vt ait D.Tho. esset contra diuinam bonitatem, quæ tanta est, vt inquit Aug.
Aug. in quod nũquam permitteret aliquid ma
Ench. li fieri, nisi propter bonũ quod ex ma-
Iob.34 lo elicit. Vnde beatus Iob, Conteret, inquit, multos, & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis. Et in Apocalyp.
Apo.3. Tene quod habes, ne alter accipiat coronam tuam. Quia fœlic. Deus aliquos sic permittit cadere, vt quorum casus sit aliorum salutis occasio. Sic fuit de lapsu Angelorum, quorum sedes & coronas, arripiunt homines iusti. Alter sensus est: num ita lapsi sunt Iudæi vt prorsus conciderent, nulla resurgendi spe reliqua? aliquando enim casus pro totali lapsu sumitur, vt Amos. 5. & Isa.
Amos.5 14 quomodo cecidisti Lucifer, qui manè
& Isai.14 oriebaris? Soluit quæstionem quantum ad primũ intelectum dicens, (*Absit,*) vt scil. inutiliter caderent Iudæi, (*sed*) idest, imò, (*illorum delicto salus est gentibus,*) scil. occasionaliter facta, illisq; fœliciter incidit Iudæorũ lapsus. Nam cum iuxta Domini sententiam, salus ex Iudæis esset, eorum lapsus occasio fuit vt gentes ad fidem asciscerentur. Nemo tamen hoc ita inteligat, vt gentes, nisi depulsis Iudæis, viam salutis ingredi non potuerint: quasi Deus nõ posit totum humanum genus, sinu infinitæ misericordiæ suæ excipere: impia enim esset de Deo Opt. Max. talis cogitatio, & licet prædestinatorũ numerus sit certus, vult tamen omnes saluos fieri, & ideò per Christum, & eius Apostolos, aperta est salutis via omni credẽti, Iudæo primum & Græco.

Deinde etiam magnopere cauendũ est, vt vel minima suspitio aliquem tãgat, consultò Deum excæcasse eiecisseq; Iudæos, vt gentes ingrederentur: ne Deũ constituamus authorem mali: malitia enim Iudæorum & cruditas cordis, in causa fuit prorsus incredulitatis, & perditionis eorum: sed Deus bonus & optimus, benè vsus est Iudæorum malo, quod ab ipsis ortum habuit: sicuti induratione Pharaonis vsus est ad exaltationem nominis sui. Vnde non ait Apostolus, quod finis delicti fuit salus, *Sed quod delicto, salus comparata est.*

¶ Hoc autem delictum sumi potest tri pliciter, primò, pro delicto mortis Chri Tho.
sti, quem ipsi interfecerunt, vnde salus 1.p.1.
gentibus per redemptionem sanguinis Christi promanauit. Qui nisi illi Christum detulissent, fecissentq; reum mortis, nullæ forsan in eum gẽtes vsq; adeò deliquissent: vnde & Pilatus subducere se nisus est tanto sceleri. Deinde sumi potest, pro delicto quo doctrinam Apostolorum repulerunt. Hæc autem repulsa, fuit occasio qua Apostoli conuersi sunt ad gentes. Vnde Paulus, Vobis, in- Act.13.
quit, opportebat primùm loqui verbũ Dei, sed quoniam repulistis illud, conuertimur ad gentes. Nam iuxta Chrys. Chry.
Saluator Dominus non simpliciter inhibuit discipulos ire in viam gentiũ, sed vt irent potius, idest, prius ad oues Israel: id quod manifestè patet in para- Mat.10
bola inuitatorum ad cœnam, ad quam cum illi venire renuissent, dimissi sunt tanquam indigni, vocatique sunt alij, corrasiq; ex vicis & plateis. Tertiò sumi potest pro delicto impœnitentiæ Iudæorum, propter quam in omnes gentes dispersi sunt, portantes librum veteris testamenti, à quo Christus & Ecclesia habuit vtique testimonium fidei Tho.
Christianæ, ad conuertendos Gentiles qui suspicari potuissent Prophetias de Christo, quas prædicatores fidei inducebant, esse cofinctas, nisi Iudæorum testimonio probarentur. Cum enim inimici ipsi nostri pernegantes aduenisse Messiam, vniuersum mundum oberrẽt,

con-

confitentes ac prædicantes vetustissimā promissi fidem, suumq; offerentes testamentum, in quo signa perspiciuntur clarissima, testesq; inuictissimi, tùm, tēporis, tùm etiam, qualitatum & conditionum eiusdem venturi Messiæ, maximo fides nostra stabilimento solidatur. Vaticinauit hoc ipsum regius Vates
Ps. 30. Dauid, vbi inquit, Deus ostendit mihi super inimicos meos, scilic. Iudæos, ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei, disperge illos in virtute tua. Sequitur in littera, *(vt illos æmulentur)* scil. Iudæi imitentur Gentiles, tanquam apud quos vera salus inhabitet, & per hos illi prouocentur ad salutem. Vult enim docere Paulus, Iudæorum cæcitatem non solùm gentibus, verum etiam ipsis Iudæis vtilem fuisse. Nam. vt Iudæorum lapsus, occasio fuit vt gentes ad fidem asciscerentur, sic vicissim Iudæi, gentium exemplo, vel in fine mūdi ad pietatis studium perpellantur, cum plenitudo gentium intrauerit, & sic impleatur quod dictū est,
Deu. 28. Ille erit in caput, & tu eris in caudam. Et sicut Iudæorum à Christo defectio, gentibus ad Christum veniendi viam apperuit, ita fides gentium Iudæos extimulet aliquādo, vel æmulatione quadam ad credendum. Et non solùm, vt diximus, in fine mundi conuertentur, quando omnis Israel saluus fiet, verūetiam quotidie particulariter conuertūtur. *Experientia* enim compertum est,
Soto. vt ait Magister Soto, Iudæorum plurimos, æmulatione perculsos Christianorum, in nostram se conferre familiam. *Cernunt enim oculis, aduenisse nobis omnia bona cum sapientia Christiana:* quoniam hæc, accessionem facit rerū, quibus floret humana fœlicitas: nempè, regnorum, potentatum, cū optima reipub. gubernatione, & dignitate: adeò, vt si ad Christianas leges syncerè, & cādidè vitam duceremus nostram, Christiani essent inter omnes mundi nationes florentissimi, honoribusq; publicis humanæ congruentibus dignitati, fulgentissimi. Sed heu tempora luctuosa, vbi sunt modo Christiani? vbi mentis puritas? vbi charitatis feruor? vbi spes æternorum? Vbi zelus pietatis? O quāta Dei obliuio tenet nunc Christianorum animos. Quantus luxus, & honorum ambitus nos exagitat, perturbat pacem, excæcat mentem. Pernitiosissima carnis licentia, sub nomine libertatis velata, scripturam peruertit, fidem dilaniat, religionem proscindit, apostasiam parit, rebellionem nutrit, hęreses fouet, fauetq; dissidijs. Ecquis modo in fidelium cum tales simus æmulari nos velit, aut cogitet, cum tales nos videat? Ego puto quo dnemo. Sed Deus omnipotens, propter nomen suum, suā instauret Ecclesiam.

13. *QVOD si delictum illorum, diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum, diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum?)* Sumit argumentum ex opposito, quod non ratum est Apostolo, vt ostēdat quod Iudæorum lapsus non sit irreparabilis. Si enim ex diminutione, & abiectione Iudeorum ob sua scelera, tantum diuitiarum mundo, & tantum gentibus cōmodum occasionaliter allatum est, quanto magis plenitudo eorū, diuitiæ sunt mundi & gentium? quanto vberiorem fructum mundus & gentes percipient, quando vniuersus Israel credet? Hoc est enim quod *plenitudinem* vocat. Est argumentum à maiori, nam si de malo quod per se aduersatur bono, per accidentariam occasionem diuina sapientia tantum eduxit bonum, quanto magis de bona ipsorum conuersione, quæ per se ordinatur in bonū, poterit mundum ad optimum perducere statum. Tunc enim conuersus populus, fiet vnius pastoris vnum ouile, quod absque vlla æmulatione iustitiam Dei vnanimiter percolat, sitq; vtriusq; cor vnum, & anima vna. Hinc manifestè patet diuinum propositum ad optima semper tendere: & idcirco vniuersus Israel, ad fidem tandem perducendus est, vt plenitudo salutis & gratiæ Christi ante finem mundi consumatur: id *Mat. 24* quod inferius beatus Paulus expressā sententia pronuntiat. Atqueadeò qui (iuxta verbum Domini) si mandata eius seruasset, constituendus erat in ca- *Deu. 28* put,

piat, culpa sua constituetur in caudam. D. Thom. hoc loco, inter *delictum & diminutionem* discernit sicuti inter culpam & pœnam; vt *diminutio* accipiatur pro deiectione à celsitudine gloriæ, qua Iudæi fulgebant in orbe apud Deum. Ad quem sensum exposita est littera Apostoli. *Diuitias* autem mundi & gentium vocat eas de quibus ipse
1.C.1. inquit ad Corinthios; In omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia; sicuti testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita vt nihil vobis desit in vlla gratia, expectātibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit vos sine crimine, in die aduentus Domini nostri
Isa.33. Iesu Christi. Et Isaias Propheta, Diuitiæ, inquit, salutis, sapientia & scientia, timor Domini, ipse est thesaurus eius.

14. *VOBIS dico gentibus, quādiu quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis.)* Adhibet rationem aliam ad idem propositum, vt scil. ostendat quod Iudæorum casus non est irreparabilis, nec eorum salus desperata. Propter res enim desperatas, non est prudentia, aliquam sus-
1.Io.5. cipere curam, iuxta illud Ioan. est peccatum ad mortem, nolo vt quis oret: ego verò (ait Paulus) etiam nūc curo, & laboro pro Iudæis, si quos eorum, æmulatione vestri ad fidem prouocem, non ergo desperata mihi est eorum salus. Dirigit itaque sermonem ad solos gentiles conuersos dicens, (*vobis dico gentibus)* quasi dicat, vos appello gentes vt meos, (*quandiu sum gentium Apostolus)* idest, vester Apostolus, licet genere sim Iudæus: quanuis vestra causa nihil non faciam, tamen (*ministerium meum honorificabo,)* idest, adnitar, scilic. magis illustrare munus Apostolicum mihi cōmissum, non quidem his quæ ad secularem honorem pertinēt, sed in primis quidem bonis ornatisq; moribus, ne cum alijs prædicauerim, ipse reprobus appaream. Deinde operibus quamplurimis per supererogationem, ad quæ nō teneor. Tertiò, maxima sollicitudine circa omnium salutem: pro viribusq; conabor quamplurimos vestrum ad Christi societatem pellicere, pellectosq; Christo dignos exhibere *(si quomodo,)* idest, si qua fieri posit, vt hac ratione *(prouocem carnem meam)* idest, gētem meam, *meam* quidem affinitate generis, licet fide alienam: *(ad æmulandum)* scil. pietatem vestram vel inuidia quapiam ac liuore, vt est zelotypum genus, *(et)* scili. ita (*saluos faciam aliquos ex illis)* hoc est, si cunctos non queam adducere, saltem aliquot ex illis seruem.

¶ Sunt multa natu digna in hoc loco: primum, quonammodo Paulus tanquā fidelis minister fouet propositum Dei, qui Iudæorum delictum vertit in salutem gentium, vt illas æmulētur. Deinde, gentes sibi cōmissas adeò effert virtute & gloria, vt vel sic Israelitæ ipsi qui peculium fuerant Dei, illarum æmulatione reuocarentur in gregem Christi. Ad hæc, difficultatem & obstinationē Iudæorum præfefert, dum ait, *(Si quomodo saluos, &c.)* vt vel hac ratione eos aliquantulum moueret, ad fidem. Chry. Præterea naturalem sanguinis affectum ostendit dum ait, *(carnem meam,)* nam vsqueadeò est hominibus insitus, vt etiā in illo epulone Tartareis flāmis tradito perduraret, qui reuocari in lucem exoptabat, vt quinque suos fratres admoneret. Nil ergo mirum si in sanctissimis visceribus Pauli ardenter vigeret. Quibus quoque verbis eorum animos tenerè demulcet, emollitq; , vt fraterna sua monita amanter & beneuolè suscipiant, & amplectantur. Tandem, authoritatem sui Apostolatus patefacit, dum ait, *(vt saluos faciam)* non quod quidquam sibi sumat gloriæ: (nouerat enī proprium esse Dei munus, saluos facere credentes) sed inteligendum est, *(faciam)* scil. tanquam fidei minister, colendo agrum dominicum, sicuti in alio loco ipse dicit, Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. 1.C.3.

15. *SI enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?)*

tuis?) Exponit quod præmiserat scil. (*vt saluos faciam,*) alludens ad illud Saluatoris, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Et ad illud Hierem. Grex perditus factus est populus meus. Paulus verò tanquam minister summi pastoris Christi, optabat inuenire ouem quæ perierat, propter insigne bonum quod inde sperabat euenturum. Vnde inquit, (*si enim amissio,*) idest, iactura vel casus (*eorũ,*) scil. Iudæorum, propter suam incredulitatẽ (*reconciliatio est mundi,*) hoc est, orbi penè vniuerso occasionem attulit reconciliationis, per sancti Euangelij prædicationem, quæ ab illis repulsa in gentes pertransijt, & dum illi excidũt à gratia, gentes ad gratiã admissæ sunt, (*quæ assumptio*) scil. illorũ erit? hoc est, si malum illorum benè cessit mundo, quantò plus boni fuerit, si qui nũc alieni sunt, per fidem assumuntur velut è mortuis rediuiui, propterea, quid inquam erit talis assumptio (*nisi vita ex mortuis?*) quasi dicat nihil aliud sanè erit, quàm si à mortuis quis ad vitam redeat. Hoc est, grande illis reassumptis erit beneficium, & cæteris magni materia gaudij. In cœlo erit summa iocunditas: nam si gaudiũ est illic super vno peccatore pœnitentiã agente, quale gaudium erit sanctorum Angelorum de tot hominum conuersione? Proculdubio erit perfectum consũmatumq; gaudium. Et in terra etiam erit summa lætitia inter iustos, tùm propter gloriã Dei magnam, tùm propter salutem proximorum: vtrumq; enim ardenter amant iusti. Inter peccatores fideles erit summus conatus ad pœnitentiam, dum videant Iudæos qui mortui erãt per peccatum infidelitatis, iam viuificatos per gratiam Christi. Multum enĩ mouent exempla ad virtutẽ. Propterea Christiani tunc tepidi in fide & charitate Christi, calescent exemplo conuersorum ad opera pietatis, & vt ait D. Thom. qui totaliter cadent decepti ab Antichristo, Iudæis conuersis, in pristinum feruorem restituentur. Et etiam sicut Iudæis cadentibus, gentiles post inimicitias sunt reconciliati, & facti Deo amici, de perditis primis amicis: ita post conuersionem Iudæorum, imminẽte iam fine mundi, erit resurrectio generalis, per quam homines ex mortuis ad vitam immortalem redibunt, vt aiũt D. Th. Orig. & Chrysost. quoniam resurrectio generalis tunc futura est, cum Euangelica tuba intonuerit, suumque effectum obtinuerit in vniuersum mũdum, nempè omnium conuersionem. Nam finis Euangelici muneris, vniuersalis conuersio est. Propterea, vt annotabit Chrysost. sicuti Iudæorum amissio non fuit causa, sed occasio reconciliandæ gentilitatis, talis occasio erit resurrectionis, eorundem susceptio. Nam impleto fidelium numero, nihil iam superest, nisi corporum resurrectio.

Marginalia: Math. / Hier. 50 / Psal. / Tho. / Tho. / Orig. / Chry. / Mat. 24.

Obseruandũ ex D. Th. hoc loco, quod *amissio*, idem est, quod incredulitas, & inobedientia Iudæorum, sicuti dicitur seruus amissus, quando sub cura & obedientia sui Domini refugit esse. *Assumptio* verò dicitur eorum conuersio, quia Deo trahente facienda est. Beatus, inquit, quem elegisti, & assumpsisti. Et nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum.

Marginalia: Tho. / Psal. / Ioa.

16. *QVOD si delibatio sancta, & massa: & si radix sancta & rami.*) Adhibet tertiam rationẽ ad confirmandam spẽ instaurandæ salutis Iudæorum, ex natura & conditione generis ipsorum, vbi *delibatio* iuxta D. Tho. dicitur id quod ex massa pastæ sumitur, quasi ad probandum. Et est allusio ad legem illam pacificorũ, qua iubebatur populus pro gratiarum actione, collyridas offerre olei admixtione cõspersas: de quarũ gustu sumebatur indicium totius massæ, vt quales collyridæ, talis esset & tota massa. Aut delibatio, secundum Ioannẽ Gagneium, significat primitias fructuũ, & decimas Deo offerri solitas. Delibationem autem hoc loco, siue primitias, vocat Apostolus sanctos Patres & Patriarchas, probans illorum exemplo non esse Iudæos, modo velint, prorsus abiectos, idq; metaphora sumpta à frugibus. Si enim primitiæ ac decimæ, *siuè delibatio*, idest, fruges Deo delibatæ, ac con-

Marginalia: Leu. 7. / Gag.

consecratæ, *sancta sunt*, nihil vetat & totum corpus sanctum esse, modo ne aliũ de inquinetur. Sic & nihil vetat reliquos Iudæos ab illis ortos, sanctos esse, aptitudine, non actu, vt docet S. Tho. Ad hunc itaque sensum explanari quoque potest metaphora radicis ad ramos: quos enim vocauit delibationem, eosdem vocat *radicem*: & quos massam, vocat *ramos*. Potest tamen vsurpari *delibatio* pro Apostolis, insignibusq; conuersis ex Iudaismo. *Radix* verò, pro antiquis Patribus. Vtcũque se res habeat, siue delibatio primitias Deo delibatas & consecratas significet, siue id per quod indicium rei sumitur, Apostoli sensus videtur esse huiusmodi: non desperandum scil. de vniuersa Iudæorũ gente, ob quorundam impietatem. Nã si gentes à religione alienæ, Deo vocãte ad veram religionem adduci potuerunt, quid vetat ex gente Iudaica ad fidem reuocari, quæ pios habuerit autores, ac principes? imò magis est cõsentaneum, vt ex pijs nascantur pij, quod exordium ferè sapiant, quæcunq; hinc proficiscuntur. (*Si igitur delibatio vel primitiæ sancta*) idest, si Apostoli, vel Patriarchæ sancti sunt, opportet etiam vt (*& massa*) idest, cæteri Iudæi, sancti scil. in potentia habeantur: quando *delibatio*, siuè primitiæ, sint pars totius massæ, siue corporis, vnde desumpta est delibatio. (*et si radix*,) scil. arboris sancta est, par est vt (*& rami*) è radice profecti, sancti etiam sint, hoc est, si Iudæi, generis ac stirpis autorẽ habent Abraham, cuius fides Deo probata est, quid vetet posteros autoris sui fidẽ referre? Quod si non faciũt, desinunt esse illius nepotes, non secus ac ramus desinit radicis ali succo, si defringatur. Talis ergo cum fuerit Iudæorum origo, talis eorũ delibatio, talisq; radix: non est ob patrum merita, de eorum salute desperãdum penitus: neque vobis gentilibus scil. iam fidelibus, vlla ratione aduersus illos superbè, aut contentiosè, agendũ.

NON est autem contemnenda & Origenis interpretatio qui nomine vtroq; & *primitiarum* scil. & *radicis*, vnum Dominum Iesum Christũ inteligit, qui est *primitiæ* resurgentium, & *radix* renascẽtium in eius membra: vt sit sensus, si ille fuit sanctus sine macula, &. *massa*, idest, corpus eius mysticũ quod est Ecclesia: & *rami* ei insiti, idest, membra sui corporis, quæ sunt Christiani, fient participes sanctitatis. Non ergo terga vertant Iudæi, sed pro viribus curent inseri huic bonæ radici, accedant ad gloriæ splendorem Christum, & lucis suæ radijs illuminentur ab illo, vt sic illuminati, idest, Christiani iam facti, nõ amplius pudefiant apud gẽtes, quæ eos propter incredulitatem, tot, tantisq; afficiunt contumelijs.

Tho. Orig. Psal.

17. *QVOD si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicẽ portas, sed radix te.*) Analogia oleæ & oliuæ, gentium fastum retundit Paulus, germanam oleam siue oliuam faciens Iudæos, sicut Hieremias, ait, oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum. Germen enim quod succo Spiritus sancti alitur, & fructificat, oliuæ inter fertiles arbores comparatur propter lenitatem, suauitatemq;, & pinguedinem olei, quibus vbertas repræsentatur diuinæ gratiæ, & misericordiæ. Idcirco Iudæorum gens, propter vniuersales fructus spirituales, quos attulit nobis, oliuæ meritò comparatur. Ex ipsis natus est Christus secundum carnem plenus gratia & veritate, de cuius plenitudine nos omnes accepimus. Ex ipsis orta est stella matutina, hoc est, beatissima mater eius Maria, Virgo sanctissima, colũna & firmamentum spei & consolationis nostræ. Ex ipsis habemus duodecim Apostolos Christi, tanquam duodecim mũdi magistros, summosq; Theologos, qui primitias Spiritus acceperunt, ac proinde pinguedini oliuæ rectè comparantur. Oleaster verò imaginem oliuæ præsefert, sterilis tamen est, & infructuosus, & amarus. Gentilem itaque populum oleastrum vocat, qui nihil dul

Hie. 11. Ioa. 1.

coris

coris ex germana oliua habebat, priusquàm insitus esset in radicem oliuæ bonæ, hoc est, in fidem patrum, ac Patriarcharum. Nam & si Ethnicorum nonnulli per gratiam Dei seruabantur, erant tamen quàm rarissimi: maximè vbi vitiorum tempestas, caliginem obduxerat lumini naturali. Vetat igitur, hos gloriari contra Iudæos, eo quod in bonam oleam insiti sunt, hoc est, in locum Iudæorum assumpti, neque supra se efferri, sed in timore consistere: quoniam futurum sit, vt si in fide non permanserint, à bona olea resecentur: Iudæi verò qui inde resecti sunt, fidem aprehendentes, inserantur. Quia si is qui natura erat ramus oleastri, præter naturam suam in germanam oliuam insitus est, quanto magis Iudæi qui natura sua de vera olea participant, rursus in eam inserentur? Ordinatur autē littera in hunc modum. Dixerat in vltimis verbis, *si radix sancta, & rami*: inquit nunc (*quod si aliqui*) non omnes, (*ex ramis*) idest, ex Iudæis (*fracti sunt*) idest, diuisi propter infidelitatem, è sua natiua arbore, in qua primùm nati sunt, nimirum à fide patrum, qui comparantur radici, propter quam quoque fidem comparantur oliuæ: quanto minus mirum sit, si defringi contingat in alienam insitos arborem? Proinde si tu Gentilis vides Iudæos, è sancta radice veræ oliuæ natos, ceu natiuos ramos, defractos, reuulsosq; ob incredulitatem à sua stirpe, sic vt nihil illis prosit radix, (*tu autem*) Gentilis, cum in statu gentilitatis (*oleaster esses*,) hoc est, ex oleastri radice prodieris, dum ex parentibus idololatris sis progenitus, (*insertus es in illis*,) idest, pro illis, vel loco ipsorum. Non natura, sed arte, & voluntate Dei insitus es, & implantatus bonæ oliuæ, & inter illius ramos acceitus, cooptatusq;, secūdum spiritū, filius Patriarcharum per virtutem fidei, factus, sic vt exemptus iam ab infrugifera gentilitatis stirpe (*socius*,) idest, consors & particeps (*factus es radicis*) alienæ, videlicet, Patriarcharum & Prophetarum. Consors etiam & particeps (*pinguedinis oliuæ*,) idest, Apostolorū qui primitias spiritus Christi habuerūt: cum igitur in te videas hanc fœlicitatem, in Iudæis talem miseriam: illos, tanquam ramos in veræ oliuæ arbore natos, recisos exarescere: te, alieno succo, lætum ac frugiferum esse cernis: & licet has occasiones gloriandi habere videaris, (*noli gloriari aduersus ramos*,) idest, caue ne ob id tibi stultè placeas, ac ramos rescisos, idest, Iudæos fastidias. (*quod si gloriaris*) hoc est, si efferris animo, si insolescis, si intumescis, dicetur tibi ad compresśionem gloriæ tuæ (*non tu radicem portas, sed radix te*,) hoc est, non super te radix plātata est, sed tu super radicem adiunctus es: Iudæa non accepit à gētilitate salutem, sed potius èconuerso. Nam salus ex Iudæis est. Et Abrahæ promissum est quod in ipso benedicendæ essent omnes gentes: qui vtique Abrahā fuit Iudæorum radix sanctissima secūdum carnem, secundum verò spiritum, omnium credentium, siue Iudæorum siue gentilium. *Ioa. 4.*

Notandum videtur in hoc loco, quod inanis gloria pro maiori parte, vel maximè contingit hominibus qui ex infimo statu assumuntur ad aliquam dignitatem: huiusmodi solent esse subditis intolerabiles, nam iuxta Sapiētem, propter tria mouetur terra, & quartū non poterit sustinere, per seruum cum regnauerit, &c. Quocirca ad omnem dignitatem tam secularem, quàm Ecclesiasticam deligendi sunt nobiles, qui prudentia & virtutibus sint ornati. Omnia enim sapiunt suum exordium vnde proficiscuntur. Gentiles olim ad fidem conuersi, ramiq; oliuæ pretiosę gratia Dei effecti, tumidos & amaros se exhibebant in Iudæos, tamquam oleaster vnde prodierunt. Quanto igitur maior es, humilia te in omnibus, & nemo quantūuis peccator videatur, est cōtemnendus, cum Paulus Iudæos ipsos à fide Christi alienos, non sinat contēni. *Pro. 30.*

18. *DICIS ergo, fracti sunt rami vt ego inserar: benè, propter incredulitatem fracti sunt: tu autem fide stas.*) Excludit obiectionem gentilium qui contra

Iu-

Iudæos stultè se poterant iactare, quod scilic. Iudæos ideò proiecisset Deus vt gentes seruaret tamquam præclariores. Nemo enim sustinet detrimentum rei, nisi propter aliam prætiosiorem, & magis dilectam, sicut medicus permittit infirmitatem esse in pede, vt sanet oculum. Hinc ergo gētilitas videbatur sibi prætiosior & magis Deo accepta quàm Iudæa, vt in eorum mentem veniret talis cogitatio, audentes apud se dicere *(fracti sunt rami)* scil. natiui, idest, Iudæi, *(vt ego inserar)* eum tamen non in eorum gratiam fracti fuerint, licet consecutum est vt insererentur. Quænam ergo fuit causa deffectus Iudæorum, & promotionis gentilium? nimirùm, illorum incredulitas: horum verò fides. Vnde dicit, *(benè, propter incredulitatem fracti sunt: tu autem fide stas.)* quasi dicat, rectè quidem dicis quod fracti sunt, cum è radice sint nati: sed vide quamobrē fracti sint: certè *(propter incredulitatem.* Propter hanc iacēt, & calcantur illi. Deus enim quantum in se fuit omnem lapidem mouit, vt illos seruaret: misit filium suum qui illis prius tanquam domesticis prædicauit, dilucidauitq; veritatem: erat enim ille lux vera, quæ illuminat omnem ho-
Ioa. 1. minem venientem in hunc mundum. Quamobrem cōquerebatur ipse, quod cum veritatem illis diceret, nolebant
Ioa. illi credere: imo fecit inter illos signa, quæ si facta fuissent in Tyro, & Sydone, gentiles ei credidissent. Et alibi etiā dicitur, quod propter eorum incredulitatem nō fecit in illis virtutes plures. *(Tu autem fide stas)* nimirùm, in arbore vitæ *stas fide*, scil. fulciente. Quo verbo aufert gentilibus & alteram superbiæ ansam, ostendens non viribus suis naturalibus, sed fide subnixos stare, quia scil. infinita Dei bonitate insiti sunt in fide Abrahæ, à qua naturales filij defecerunt.

Aug. Hæc autem insitio, iuxta Aug. Ambr.
Amb. & Orig. facta non fuit secundum leges
Orig. agriculturæ: non enim sterilis arbor fœcundæ, prætiosioriq; impingitur, sed Surculus illius quæ fœcunda est, inseritur sterili agrestiq; stipiti. Nam insertus ramus est qui alimentum sterilis sua virtute vertit in suam ipsius bonam substantiam, vnde fert fructus. Deus tamen vice versa, cum sit totius iustitię fons, sterilem oleastrum inseuit oliuæ, vnde fructuosum exugeret succum. Insitum itaque in spirituali, non suam retinet naturam, sed radicis sequitur fœcunditatem, nihil à se, sed à radice habens. Exemplo altissimi Sacramenti altaris est manifestum, vbi dignè sumētes illud, mirabiliter mutantur in corpus Christi, vt ipsemet Dominus, Beato Aug. contemplanti hoc diuinū my- Idē Augu. scrib.
sterium, dixisse scribitur, non ego mutabor in te, sed tu mutaberis in me. Manentq; proinde homines, post dignā Eucharistiæ sumptionem, igne Christi splendentes, veluti carbones quidam igniti. Idem possumus dicere de reliquis Sacramentis, quibus confertur gratia, quæ facit homines diuinæ consortes naturæ. Nam qui manet in charitate, ait Ioa. in Deo manet, & Deus in eo. 1. Io. 4.
In corporali verò insitum, non ita cōtingit, sed è contrà, nam suam seruat naturam, & ex infertili radice, redditur fœcundior. Et quemadmodum natura corporalis ex se proferre potest diuersas rerum species, ita & quæuis anima arbitrij libertate, vel ad libidinem, vel ad pietatem formatur, vt vnusquisque secundum propositum suæ mentis, aut bona oliua, aut oleaster amarus nominatur. Habet enim in se natura rationalis ingentē arbitrij libertatem, qua, vel obedire si velit prouocanti, vel si nolit, spernere possit hortantem. Ad rem igitur redeuntes, cum fide fulciētes stemus in arbore vitæ, scil. in Ecclesia quæ est bona oliua, cuius sūma radix, est Christus qui est fons gratiæ & totius bonitatis: hac radice est modo Isa. 11.
gloriandum in qua vniuersa plantatur Ecclesia: quam si sponsam facis, Chri- Ioa. 3.
stus sponsus est: si corpus, Christus ca- Eph. 3.
put est: si templum, si ciuitatem, ipse Isa. 28
lapis est angularis & prætiosus. Deinde cum dicit.

19. *NOLI altum sapere, sed time.)* Hortatur ad humilitatem & timorem

castum, ne similiter illis contingat, vt Iudæis infœlicibus. Inquit ergo, *(Noli altum sapere,)* idest, noli de te vltra teipsum præsumere. Siue, noli reconditas Dei rationes perscrutari, nimirùm cur Iudæos non vrgentioribus stimulis instigauerit, iuueritq; : te autem adduxerit. Hoc enim esset altiora te quærere, eoq; insolentiæ efferri, vndè præcipitatus interires. Addit autem, *(Sed time)* veluti ille qui fastigio est fidei: nam & si Deus prompta te voluntate custodiat, non tamen compulsum te retinet, sed potes libertate lubrici tui arbitrij corruere. Noli ergo gaudere malis alienis, quinpotius eorum infœlicitas te doceat modestiam: ex eorum calamitate disce quid tibi sit metuendum, si similiter peccaueris. Vnde dicit.

20. *SI enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat.)* Naturales ramos vocat Iudæos, ex eo quod naturali origine ex Patriarchis descenderunt. Vel quia domestici & familiares Dei erant, quibus Deus quasi propriæ hæreditati, singulariter erat in Deum protectorem, & in domum refugij. Sicuti natura filios iræ nos alibi vocat: non quod peccatum sit naturale, vt sunt nostri oculi, sed quod generatione naturali contrahitur. Et quàuis gratia non deriuetur successione naturali, speciem nihilominus quandam habebat in illo populo, secundum humanum modum inteligendi, hæreditariæ successionis: qua de causa poterant Iudæi quodammodo præ gentibus dici naturales rami. Vnde Paulus, Nos, inquit, natura Iudæi, & non ex Gētibus peccatores. Sententia itaque Apostoli, & solutio argumenti, vt ait D. Tho cōsistit in hoc, quod cum aliquis videt se gratiam adeptum alio cadente, nō debet extolli contra cadentem, sed magis timere sibi ipsi, quia ipsa superbia est causa præcipitij, & timor est causa custodiæ & cautelæ. Vnde Sapiens, Beatus, inquit, homo qui semper est pauidus. In hac autem littera aiunt per eclipsim deesse, *Vide*, scil. vide ne fortè, nec tibi parcat: aut abundare hanc particulam, *enim*, prout sæpe contingit græcis, & tum sensus est, *(Noli altum sapere)* idest, ne insolescas, ne vè elato sis animo, *(sed time.)* *(Si Deus naturalibus ramis,)* idest, Iudæis, *(non pepercit,)* nec illis quidquam profuit quod ex sanctis Patribus oriundi, ad populum Deo peculiarem pertineant, *(ne forte*, vel, *nequando, nec tibi parcat,)* quasi dicat, periculum est, ne tibi quoque parsurus non sit, si illum arrogantia, & ingratitudine alienaris.

Psal. · Gal. 2. · Tho. · Pro. 28.

21. *VIDE ergo bonitatem, & seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem.)* Inducit Gentiles fideles in diligentem diuinorum iudiciorum considerationē, vt scili. à Iudæorum casu discant, quid vitent: suaq; ipsorū fœlicitas, non sibi cristas addat, sed diuinæ in se bonitatis admoneat. Est quod sibi gratulentur, & vnde Deo gratias agant: non tamē est quod insultēt abiectis. Iudæus iure excisus est, gentilis præter meritum insitus. Vtrūq; in Deo perpendere iubet dum ait, *(Vide ergo bonitatem, & seueritatem Dei.)* Illa gratitudinem docet, hæc supercilium ac superbiam dedocet. Illius consideratio, tribuit spem: huius verò, timorem: vt vitetur desperatio, & præsumptio. *Est autem seueritas*, cēsoria iudicis grauitas, nihil de rigore iuris remittentis. Huius exemplū proditum est in Iudæos, qui à pristino statu prolapsi sunt in hanc cæcitatem, vt Christum tot seculis expectatum contumelijs insectentur. *Bonitas* verò in præsentiarum, significat benignitatem, vbertatemq; diuinæ misericordiæ. Hanc in seipso Gentilis expertus est, qui gratis ascitus fuit ad tam eximiæ fœlicitatis consortium, quæ nec generi prophano, nec vitæ impiæ debebatur. Meditetur itaque gentilis ad fidem cōuersus, *seuerum iudicium Dei* in miseris Iudæis, & non insolescat, nec efferatur animo, sed sibi formidās, caueat. Deoq; optimo pro sua immensa bonitate, gratias summas indeficiēter agat. Iudæus verò, à seueritatis metu, quam in se expertus est, perculsus, & spe bonitatis quam

quam in gentibus contuetur, allectus, summam adhibeat curam ac diligentiã, vt in salutis viam reducatur. Et ille qui iustus sibi esse videtur, non nimium sibi placeat, vti Pharisæus Publicanum despiciens: sed sibi idem metuat, quod in misero cernit: illiq; optet, quod se putat per misericordiam Dei possidere. Iniquus tandem non desperet, sed de benignitate diuina, cuius alterum potiri existimat, spem concipiat qua animetur ad virtutem. Deinde cum dicit.

22. *SI permanseris in bonitate, alioquin & tu excideris.*) Ostendit quo tenore debeant in prædictis hæc considerari,
Tho. nimirùm, non immobiliter, vt ait S.Th. sed sicut quod potest mutari in futurum. Nam salus nostra munus est Dei, sic tamen vt in nostra sit positum libertate, tam opitulanti Deo assẽtire, quàm eius fauorem auersari: propterea inquit, *(in te)* dico, quàmtalibet polleas sanctitate & iustitia *(vide bonitatẽ Dei)* operantem, eo tamen tenore, *(si permanseris in bonitate,)* scili. vsque in finẽ, dignè viuens illa benignitate, quam tibi Deus præstitit. Ita enim præcepit nobis dicẽs, Manete in dilectione mea.
Ioa. 15. *(Alioquin)* si per timorem & humilitatem non dederis operam ad permanẽdum, *(& tu excideris)* quisquis fueris, sine personarum acceptione eijcieris, atque reprobaberis, iuxta illud, Omnis
Mat. 3. arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Quãobrem Christianus omnis cui semel cõdonata sunt admissa vitæ pristinæ, semel fauore numinis cooptatus est in numerum filiorum Dei, intelligat tamen sic esse cooptatus, vt qui citra suum meritum asceitus est, suapte culpa possit excidere. Nam auferet ab ingrato Deus, quod gratis largitus est, nisi beneficiũ agnouerit, nisi munere diuino rectè vsus fuerit. Ingratitudo perdet, quod bonitas donauit. Arrogantia perdet, quod obedientia lucrifecit. Hoc ni cauerit iustus, rursum excidetur ab olea, in quã insitus est.

¶ Facit hoc contra hæreticos Lutheranos, asserentes quod à regno Dei excidere non potest ille, qui verè recepit Euangelium, in eo errore positi, vt dicant, quod ad solos prædestinatos verè pertineat Euangelium, atque eius gratia: cuius cõtrarium tenet & docet nos orthodoxa fides, quoniam siuè reprobi, siuè prædestinati, & verè sunt sæpenumero in gratia à qua excidunt, & verè rursum in culpa à qua resurgunt. Vnde Paulus, Qui stat, inquit, videat ne cadat. Et idem, Vide ne & tu tenteris. Et Beatus Euangelista Ioannes, Tene, inquit, quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. Deinde cum dicit. 1. Co. 10. Gal. 6. Apo. 3.

23. *SED & illi si non permanserint in incredulitate, inferetur.*) Ostendit idem quantum ad Iudæos, nam quamuis iniqui re non vtantur auxilio Dei veluti iusti, quoniam tamen prope est Deus omnibus qui sese non auertunt, dicere possumus, quod licet in facultate peccatoris non sit salus immediate posita, hoc saltem in eius arbitrio situm est, vt possit, si velit, diuinis vti suppetijs, quibus illam obtineat. Proinde dicit, *(sed & illi)* scil. Iudæi, *(si non permãserint in incredulitate,)* hoc est, si mutarint id, quod illos alienat à Deo, nimirùm incredulitatem, *(inserentur,)* scilic. denuò in bonam oliuam, vnde resecti sunt: & eò reponet fides, vnde deiecit incredulitas, hoc est, in fideliũ numerũ vnde exciderunt, rursus deputabũtur.

24. *POTENS est enim DEVS, iterũ inserere illos.*) Probat ex diuina potẽtia, quod Iudæorum salutem gentiles non deberent habere quasi desperatam, nã *(potens est Deus)* si modo velint Iudæi *(iterum inserere)* vnde deiecit *illos*. Nõ enim abreuiata est manus Domini, vt Isa. 59. saluare non possit. Ideò quantum ad potentiam Dei attinet, non est de eorũ salute desperandum. Hoc ipsum etiam probat per locum à minori, dum ait.

25. *NAM & si tu, ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam, insertus es in bonam oliuam, quanto magis ij, qui secundum naturam inserentur suæ oliuæ?*) Est firmissima ratio, vehementiorq;

tiorq; exageratio quàm superior vbi collegerat, si Deus naturalibus ramis, &c. vehementior inquam quanto mieã tior apparet Dei misericordia, ac fulgẽ tior, quàm eius iustitia. Inquit igitur (*nam si tu*) ò Gentilis (*ex naturali excisus es oleastro,*) idest, ex prophanis na tus prophanus, ceu defectus (*ex oleastro,*) idest, ex gentilitate, quæ naturaliter erat infructuosa: non quidem

Gen. 1. prout Dominus fecit naturam, quoniã sic erat valde bona, sed secundũ quod corrupta est per peccatum: quod vtiq; cum sit praua peccatoris consuetudo, potest iure dici quasi altera ipsius natura, iuxta id quod vulgò dicitur, consuetudo est altera natura. Et sic forsan intelligitur illud Sapientiæ, Iniqua est natio eorum, & naturalis malitia ipsorũ. (*insertus es in bonam oliuam,*) idest, in societatem sanctam Christianorum: nempè, ex parentibus infidelibus progenitus, filius Patriarcharum, imò filius Dei factus: & idcirco hoc *contra naturam* particularẽ, scil. massæ corruptæ effectum est. Hæc enim non ad bo num, sed semper tendit ad malum. Aut (*contra naturam,*) idest, contra cõmunem cursum naturæ, vel contra natiuitaris rationẽ, talis insitio facta est. Non enim cõsueuit ramus arboris ma læ, inseri in bonam arborẽ, sed potius èconuerso. At verò quanuis hoc contingat contra naturam particularem, non est tamen contra vniuersalem naturam, quæ Deus est, cui omnis rerũ machina obedientissimè paret, & ideò nihil ipse agit contra naturam: nullã enim vim inferr rebus, sed omnia disponit suauiter. Quemadmodum fluxus & refluxus maris, licet sit aliquo pacto contra naturam particularem, nempè aquæ, quia tamen fit ab influxu cœlorum cui mare subditur, non est simpli-

Tho. citer contra naturam, vt ait S. Thom. ita Deus quidquid facit in creatura ei obedientissima, non est contra naturam: agit nihilominus multa supra naturam, vt cum visum cæco, mortuo vitam restituit. Conuersio itaq; gentiũ, & vniuscuiusq; peccatoris, *contra naturam* particularem massæ corruptæ, & supra naturam cœlorum, & omnium rerum effecta est, efficiturq; quotidie: & ideò de ipsa tanquam de ingenti ope re miramur dicentes, hæc mutatio dexteræ excelsi, à Domino factũ est istud, Psal. & est mirabile in oculis nostris. Si igitur hoc factum est, *contra naturam* particularem, vt scil. abiectus populus, agrestisq; oleaster, familiæ Dei inseretur (*quanto magis,*) idest, quanto citius scil. fier, vt (*ij*) scil. Iudæi, (*qui secundum naturam,*) idest, naturali origine, scil. ex pijs parentibus orti, pertinent ad gentem sanctam, (*inserentur suæ oliuæ*) scil. natiuæ, vndè defecti fuerunt, idest, redibunt, si velint, ad sui generis indolem, originisq; similitudinem, hoc est, ad fidem quæ in patribus semper claruit, vt sic restituãtur in pristinam dignitatem.

26. *NOLO enim vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.*) Proponit factum diuinorum iudiciorũ, videlicet, conuersionis Iudæorum in fine seculi, cum plenitudo gentium intra uerit: vt sic gentibus, frenos humilitatis: Iudæis verò, calcaria virtutis adhibeat. Cum igitur Iudæorum lobolẽ, oliuam fecisset: gentilitatem verò, oleastrum loco cadentium ramorum suffectum, & idcirco admonuisset gentiũ populum ne altum saperet, subdit statim, (*Nolo enim vos ignorare fratres mystreium hoc,*) quasi dicat, apertiam vobis arcanum quidam, quod fortasſè silentio tegendum erat, ni vestra referret me loqui, videlicet, (*vt non sitis vobis ipsis sapientes*) hoc est, ne vobis arrogantia placeatis, quòd scil. Iudæis prælatĩ videamini. Et non solùm ex hoc poterant gentes insolescere, verum etiã ex eo quod putarent, Iudæos absque vlla spe salutis, in æternum proiectos esse, & ideò dicit se nolle vt mysterij ignorantia obtenebrati, sibi ipsis videã tur sapientes, cum tenera non essent. Mysterium autem, siue arcanum fuit hoc, nimirùm (*quod cæcitas ex parte contigit*

tigit in Israel, &c.) quasi dicat, cæcitas hæc incidit in gentē Iudaicam, sed nec in vniuersam, nec in perpetuum: hoc est, non in omnem Israel, sed in partē tantum, cæcitas hæc contigit & induratio, nec ea in perpetuū, (*donec*,) idest, quousque (*plenitudo gentium intraret*,) idest, gentiles omnes crediderint, (*& sic omnis Israel saluus fieret*) sitq; vnum ouile, & vnus pastor.

27. *Cæcitas contigit in Israel.*) Facit hoc contra hæreticos, non enim Deus fuit causa cæcitatis Iudæorum, vt blasphemantes asserunt, cum nihil aliud Deus fecerit quàm permittere: qua permissione, quinimo Iudæorum peccato, voluit vti in salutem gentium.

Non ergo Deus excæcauit eos, sed *Ambr.* malitia sua, & legis zelus, vt ait Ambr. *Aug. in serm. de illu. cæ. nati.* Et beatus quoque Aug. inquit, quod illuminatio cæci nati, mysterium illuminandæ gentilitatis adūbrabat: in quod iudicium venit Christus in mundum, tāquam lumen quod illuminat omnē hominem, vt qui non vident, videant: *Ioa. 1.* idest, qui se non videre humiliter confitentur vti gentes, illuminētur. Et qui vident, cæci fiant: idest, qui cæcitatem suam non confitentur vti elati Iudæi, grauius obdurētur, & eòusq; grauius, vt lumen ipsum suum crucifigant, quæ *Luc. 1.* crucifixa lux, cæcos illuminat.

28. *DONEC.*) Ordinem dicit conuersionis Iudæorum, ac Gentiū. Fuit autem sic, primitiæ Iudæorum, primitias Gentium antecesserunt, in cuius signum prius pastores adorauerūt natum Saluatorē, quàm Magi: prius Baptista, & Apostoli, & Simeon, & alij Iudæorum susceperunt fidem, quàm Cornelius & Paulus Sergius, qui Primitiæ fuerunt gentium: atque id nimirum in honorem legis. Sic enim oportebat fieri, vt scil. quæ tot seculis posita erat illi populo, vt viam, veluti dux fidei, sterneret venturo Messiæ: eadem, venięti primam faceret oblationem mundi. Sed tamen quia cæcitas Iudæorum per occasionem via fuit qua gentes ingrederentur, duratura est quoadusque plenitudo Gentium seruandarum, fidem recipiat. Et tunc persuncta eadem cæcitas vices suas, per eiusdem fidei lucē abstergetur, vt omnis intret Israel.

29. *Plenitudo gentium, & omnis Israel.*) De his est graue dubium, videlicet, Quidnam per gentium plenitudinem, Quid per omnem Israel, qui ante extremum diem saluandus est, intelligat nunc Paulus? An forsitan velit hoc, vt scil. nec vnus quidem Iudæus, aut Gētilis, aut Mahometus mansurus, qui nō fidem Christi recipiat. Origenes videtur intelligere hoc de plenitudine prædestinatorum, vt illi scilic. sint prorsus conuertēdi, qui sunt prædestinati, vnde ait, Quisnam sit iste omnis Israel qui saluus fiet, vel quæ erit ista plenitudo etiam Gentium, Deus solus nouit, & vnigenitus eius. & si qui fortè amici eius sunt. Sed de hac Orig. sententia, nemo est qui dubitet. Paulus verò aliquid sublimius docere videtur, cui cōsonat Isaias, qui per multa verba non tractat nisi de hac Iudæorum conuersione, inquiens, si ad cardines cœli fueris dissipatus, inde retrahet te Dominus Deus tuus. D. etiam August. & D. Hierony. autores sunt, imò publicitùs hoc ecclesia amplexata est, quod circa finem mundi, dimittendi sunt Helias, & Enoch, qui superstites modo sunt, vti apud Malachiam pollicitus est Deus, quorum prædicatione conuocādus, cōuertendusq; est populus Israel in Ecclesiam Iesu Christi. Ego, inquit, mittam vobis Heliam Prophetam, antequā veniat dies Domini magnus, & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Qui apperiendo spiritualem sensum scripturæ, efficiet vt sensus populi tunc superstitis, concors sit sensui Patrum. Penes quod est maximè notanda illius populi tenacitas, qui Christum cū Apostolis repellentes, solis suis prophetis fidem dabunt. Firmissimè igitur tenendum est, plenitudinem Gentium, omnemq; Israel, receptum iri in Ecclesiam Christi, ante diem illum Domini magnum. Quoniā Pauli testimoniū irre-

Marginalia (right column): *Orig.* *Isa. 40.* *Aug. in decib.* *Hiero.* *Ps. 20.* *Mal. 4.*

irrefragabile est. Cæterùm, vtrùm nomen plenitudo, ita sit arctè intelligendum, vt nulla in vllo mundi angulo persona remansura sit in sua perfidia, an verò plenitudinem vocat eum solum numerum, quem Deus decreuit adducere iuxta Orig. vel omnem ferè gentilitatem: aliorum esto iudiciũ, inquit Magister Soto, addens non esse dubiũ, quin dies illa quam Antichristi persecutio præueniet, inuentura sit plerosque in diuersis inuolutos criminibus, qua de causa prænuntiatur ventura tanquã fur in nocte, & quod sit homines occupatura, vt ait Christus, sicuti in diebus Noe, edentes, & bibentes, & vxores ducentes. Si ergo aliorum scelerũ genera, illuc vsque durabunt, coniectura fit, vt & infidelitatis quoque impietas, sit in aliquibus duratura. His tamen non obstantibus, *nomen plenitudinis, & omnis Israel*, manebit in credentibus: credentes enim sustinebunt personam totius generis, siue Iudæorum, siue gentium. Et hoc modo videtur planus Apostoli sensus, perinde ac si ita diceret, *Iudæorum cæcitas ex parte illis contigit, donec gentium* numerus fuerit expletus, quibus nunc Iudæorum lapsus aditum apperuit, *& sic omnis Israel saluus fiet*, vbi scilic. prædicatione sanctorũ Heliæ, & Enoch, illuminentur eorum mentes, ad intelligendas sanctas scripturas, vbi viderint vniuersum orbẽ florere professione fidei Christianæ, suum illum Messiam frustrà expectari, vrbem, templum, sacra, gentem dissipatam, ac sparsam, incipient, receptis oculis, tandem errorem suum agnoscere, & intelligent Christum Iesum, verum esse Messiam: atque ita totus Israeliticus populus ad salutẽ restituetur, quãuis nunc ex parte degenerarit. Tunc enim verè dignus erit hoc cognomine, cum Christum Deum, ac Dei filium, oculis fidei cernere cœperit.

Soto.

30. *SICUT scriptum est, Veniet ex Sion qui eripiat, & auertat impietatẽ à Iacob*) Authoritate prophetica confirmat sententiam suam Paulus, vt sic magis credatur. Vtrũq; enim prædictum est ab Isaia, fore scil. vt Iudæi deciderẽt, fore vt resipiscerent: alterum videmus euenisse, atq; ipsa res fidem arrogat vaticinio: alterum expectamus simili fide euenturum. Sic autem habet vaticinium secundum nostram litteram, (*Et timebunt qui ab Occidente, nomen Domini: & qui ab ortu Solis, gloriam eius, cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini cogit, & venerit Sion Redemptor.*) Vbi manifestè patet (*Sion,*) datiui esse casus, vt subiuncta declarant verba, videlicet (*et eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob.*) Quæ quidem verba quasi digito demonstrant conuersionem Israelis in verum Iacob. In septuaginta verò, quos more suo citat Paulus, sic legitur, (*Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatẽ à Iacob.*) Vbi primò tangit Saluatoris aduentũ, dum ait, (*Veniet*) scil. Deus humanatus ad saluandum nos, (*ex Sion,*) scil. cœlesti venit in mundum vt homines expiaret, eorumq; scelera sanguine suo deleret. Vel (*ex Sion,*) idest, de Iudæorum populo, qui significatur per Sion, quæ erat arx Hierusalem, quæ est metropolis Iudeæ. Huc pertinet illud Zachariæ dicentis, Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem, ecce Rex tuus veniet tibi mansuetus. Vel ideò dicit (*ex Sion*) eum venire, non quod sit ibi natus, sed quia inde doctrina eius exiuit in vniuersum mundum, ex eo quod sancti Apostoli in cœnaculo Spiritum sanctũ receperunt. Vnde Isai. de Sion, inquit, exibit lex. Deinde ponit salutẽ per Christum Iudæis oblatam cum ait, (*Qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob.*) Et potest referri ereptio, vt ait S. Tho. ad liberationem à pœna; auersio verò, à culpa. Vel vtrũq; ad liberationem à culpa. Sed dum ait, (*eripiat*) designat paucitatem eorum qui nunc conuertuntur, nimirùm difficiliter, & quasi violenter, eripiendo illos tãquam ab ore rugientis Leonis, idest, aduersarij nostri diaboli: alludens ad illud Prophetæ dicentis, quomodo si eruat pastor de ore Leonis duo crura, aut extremum auriculæ, sic eruentur filij Israel. Cum verò ait (*auertat*) designat facilitatem

Isa. 59.

Zac. 9.

Tho.

Amos. 9

tatem conuersionis Iudæorum in fine mundi: alludens etiam ad illud Micheę
Mic.vl. dicentis, Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, & transfers peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ?

31. *ET hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum.*) Testamentum hoc loco, pro fœdere & pacto videtur
Is.59. sumi, nam in Isaia, post prædicta verba, sic legitur secundũ nostra mlitterã, (*hoc fœdus meũ cum eis, dicit Dominus.*) Pepigit olim Deus fœdus cum gente Iudæorum, quod mitteret illis Saluatorem, non quidem corporum, aut rerum temporalium, sed animarum, quarum est vera salus, quod videtur explicare Paulus, dum air, (*Cum abstulero peccata eorum,*) nam hæc verba, non habẽtur in Isaia. Id fœdus cum Iudæis semel sancitum, non sinet Deus irritum fieri quorundam culpa, qui se præbent promissis indignos. Non deerunt tamẽ aliqui, qui, vt dictum est, totius generis personam sustineant: in his prorsus implebitur cum in fine mundi abstulerit ab eis peccata eorum.

Quidam verò aiunt, hæc verba adiecta esse à Paulo, ad interpretandum quomodo eripuerit, auerteritq; Deus impietatem à Iacob: non enim hoc fecit beneficio testamenti veteris. Nam iuxta
Heb. 10. Apostolũ, impossibile est sanguine hircorum, & taurorum auferri peccata. Et
Tho. ideò, vt ait S.Th. propter imperfectionem veteris testamenti, promittitur eis nouum testamentum, dicens per Hiere.
Hier. 31 feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum. Quod quidem habebit effi catiam ad remissionem peccati per sanguinem Christi, vt ipsemet docet, inquiens, hic sanguis meus noui testamẽ
Mat. 26 ti, qui pro multis effundetur, in remissionem peccatorum. In hoc hæret semper Apostoli animus, vt auferat à Iudęis omnem occasionem arrogandi suæ legi salutis beneficium. Propterea inquit, (*& hoc testamentum*) scil. non vetus, sed nouum, erit, (*illis à me*) iuxta id quod promissum est per Hierem. dicentem, Dabo legem meam in visceribus eorũ. Erit inquam illis, (*cum*) virtute scilic. illius (*abstulero peccata eorum*) cui proinde beneficiũ salutis debetur, non veteri: dimittentes igitur hoc, assument illud.

32. *Secundum Euangelium quidem, inimici, propter vos: secundum electionem autem, charissimi, propter patres.*) Cohibet adhuc iactantiam gentilium, ostendens quod Iudæi non sic exciderint à gratia Dei, vt reconciliari non queant, si resipiscere velint, ostenditq; hoc, tùm ex mira Dei beneuolentia erga patres: tùm etiam ex diuina promissione ipsis met Patribus facta. Cum ergo dixisset quod Iudæorum peccata auferentur, subdit statim inquiens, quod postquã peccata habent, sunt (*inimici,*) idest, sub odio & ira Dei, (*secundum Euangelium,*) idest, ratione Euangelij ab ipsis non recepti. Pleriq; enim eorum litteræ legis adhærentes, illud nõ recipiũt. At verò ne quid insultetis, (*propter vos*) id contigit, idest, vobis in bonũ cessit: quandoquidem Euangelium illis reijcientibus, citiùs ad vos delatum est. Cæterùm (*secundum electionem*) idest, ratione electionis, seu electorũ ex illo populo, vel quatenus ad gentem pertinent quam Deus sibi ex omnibus vnã, vt peculiarem delegit (*carissimi,*) idest, Deo apprimè dilecti *propter patres* sanctissimos, ex quibus prognati sunt, & quibus diuinæ factæ sunt promissiones: horũ inquam cõmendatione chari sunt. Proinde facilius in gratiam recipiẽtur, si resipuerint, quod horum patribus dilectis, & sanctis, Deus promiserit id quod nos prædicamus. Nemo tamen hic, hoc meritum patrum referat ad meritum quod vocant de condigno, vt scil. propter illud conferenda sit filijs salutaris gratia, sicuti ob meritũ Christi confertur nobis, (blasphema enim esset talis cogitatio) sed ait (*propter patres,*) idest, propter eximiam erga eos Dei beneuolentiam, & propter Dei promissiones eisdem factas. Eo enim miserabiliores sunt Iudæi reliquis totius orbis, quod beneficio suis maioribus, ac parentibus promisso, sint orbati: eoq; sunt à nobis maiori ex charitate, tùm orationibus adiuuandi, tùm etiam instantibus

tantius exorandi, & adducendi.

33. *SINE pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei.*) Ad maiorem huius sententiæ intelligentiam, notandum ex D. Tho. quod quemadmodum dicitur Deus irasci, non quod in eo sit cômotio iræ, sed quia admodum irati se habet, quantum ad punitionis effectum: ita quandoque pœnitere dicitur, non quod in eo sit pœnitentiæ commutatio, sed quia admodum pœnitentis se habet dum mutat quod fecerat, vt cô-tigit in diluuio, quo deleuit Deus hominem quem creauerat, & quoniam sic volebat eum punire, ideò dixit, pœnitet me fecisse hominē. Et per Hierem. Loquar, inquit de gente & de regno, vt ædificem & plantem illud: si fecerit malum in oculis meis, pœnitē-tiam agam super bonum quod locutus sum vt facerem ei: hoc est, non ædificabo, nec plantabo illud. Deinde ex eodem D. Thom. donum, hoc loco, sumitur pro promissione quæ fit secundum Dei præscientiam, vel prædestinationem. Vocatio autem accipitur pro electione: quia propter certitudinem vtriusque, quod Deus promittit iam quodammodo dat: & quos elegit, iam quodammodo vocat: & iuxta hūc modum (*dona Dei,*) idest, diuinæ promissiones Genti Iudæorum factæ, (*& vocatio Dei,*) idest, electi ex Iudæis, & iam quasi à Deo vocati, (*sunt sine pœnitentia*) scilic. Dei, non enim sic pollicetur fedatnrum Deus, aut sic adoptat, vt post pœnitudine tactus, mutet sententiam, hominum more. Sic etiam fuit facta iuramento promissio perpetui Sacerdotij Christi, secundum ordinem Melchisedech, qui panem & vinum obtulit, sub figura Corporis & Sanguinis Christi, quod in Ecclesia sancta Dei quotidie offertur, tàm pro viuis, quàm pro defunctis. Hæc hostia benedicta, & hoc Sacerdotium sanctū, nunquam defficiet in Ecclesia, quia iurauit Dominus, & non pœnitebit eū, &c. est Deus prorsum immutabilis, in quem vt non cadit errare, ità non cadit pœnitere.

Tho.
Gen. 6.
Hier. 18
Tho.
Psal.

¶ AT verò ipsum temporale Dei donum, & temporalis vocatio, licet contingat irritari, id tamen non fit per mutationem Dei quasi pœnitentis, sed per mutationem hominis qui gratiam Dei abijcit: & hoc modo, dona diuinitus concessa frequenter amittuntur, iuxta illud, Tollite itaque talentum ab eo, & date ei qui habet decem talenta. Ideò ad Hebr. Paul. hortatur, vt caueat vnusquisque ne indignum se præbeat gratia Dei, contemplantes, inquit, ne quis desit gratiæ Dei. Hinc possunt habere pro certo omnes Iudæi, quod Deus meminerit sui promissi, simulatq; ipsi reijcere desierint. Ipsi enim sunt qui spreuerunt dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum, vt ait Isai. Elō-gauerunt à me, inquit, per Hierem. & abierunt post vanitatem, & vani facti sunt. Et paulò post, Me dereliquerūt fontem aquæ viuæ. Oseas etiam, Dereliquerunt, inquit, Dominum non custodiendo. Benignissimus tamen Dñs non cessat vocare eos, Conuertimini, inquit, ad me, & ego conuertar ad vos. Pactum mirabile inter Deum, & peccatores. Conuertimini corde contrito & humiliato, corde mundo, & spiritu recto in visceribus vestris, conuertimini cognitione culpæ, & confessione peccari, & conuertimini ad me cui soli peccastis, conuertimini intentis oculis ad me qui sum lux mundi, illumino sedentes in tenebris & vmbra mortis, dirigo pedes omnium in viam pacis. Et ego conuertar ad vos infinita clementia, & benignitate, integra venia, salute vera, gaudio & lætitia inenarrabili. Ego, idest, summum bonum, summa fœlicitas, vera & sempiterna gloria, conuertar ad vos pœnitentes. O fœlix nimium pœnitentia, quæ Deum habet ad se conuersum, & cœlū Angelorum gaudio facit exultare. Quoniam gaudium est in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente.

Mat. 25
Heb. 12.
Isa. 1.
Hier. 2.
Osee. 4.

¶ SI verò de donis quæ dantur in baptismo, & de vocatione qua baptizatus vocatur ad gratiam inteligatur hoc, quod

quod potest non incongruè inteligi, dicendum, quod huiusmodi dona & vocatio, sunt sine pœnitentia hominis baptizati. Pro cuius inteligentia est obseruandum, quod duplex est pœnitentia. Altera est interior quæ consistit in contritione cordis, qua quis dolet de præteritis peccatis: & talis pœnitentia requiritur à baptizato: quia, vt Augusti. dicit, nemo suæ voluntatis arbiter constitutus, potest nouam vitam inchoare, nisi pœniteat eum veteris vitæ, alioquin fictus ad baptismum accedit. Altera verò est exterior quæ consistit in exteriori satisfactione, quæ à baptizato non requiritur, quoniã per gratiam baptismalẽ liberatur homo nõ solùm à culpa, verumetiam à tota pœna per virtutem passionis Christi, qui pro peccatis omnium satisfecit: & nos cum illo morimur in baptismo, iuxtà illud, Quicũq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. In quo etiam Spiritum sanctum obtinemus, videlicet, per lauacrum generationis, & renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abundè. Sine hac igitur pœnitentia exteriori hominis baptizati, vt docet D. Thom. *sunt dona Dei*, idq; propterea hic dicitur, ne aliquis desperet de futura Iudæorum salute, propter hoc quod non videntur de peccato suo pœnitere.

Aug. in li. de pœ. — *Ro. 6.* — *Tit. 3.* — *Tho.*

¶Obseruandum prætereà, quod passio Christi operatur in baptismo per modum cuiusdam generationis, quæ requirit, vt homo totaliter priori vitæ moriatur, ad hoc vt nouam vitam accipiat. Et ideò tollitur in baptismo totus reatus pœnæ, qui pertinet ad vetustatem prioris vitæ. Sed in alijs Sacramentis, vt docet D. Tho. operatur virtus passionis Christi, per modum sanationis, vt in pœnitentia. Sanatio autem non requirit, vt statim omnis infirmitatis reliquiæ auferantur. Et eadem ratio est in alijs Sacramentis. Itaque licet omnia sacramenta operentur virtute passionis Christi, non tamen æqualiter liberant à pœna, ratione dicta.

Tho.

¶Obseruandum insuper ex eodem D. Tho. quod baptismus Ioannis ideò dicebatur baptismus pœnitentiæ, quia accipientes illum quodammodo se profitebantur pœnitentiam accepturos de peccato suo, & ideò conueniens erat vt confiterentur, vt iuxta modum peccati eis pœnitẽtia statueretur: vnde beatus Euangelista Mathæus inquit, Baptizabantur homines à Ioanne confitẽtes peccata sua. At verò baptismus Christi, est baptismus omnium peccatorum, ita quod non restat baptizato aliqua satisfactio pro peccatis præteritis, propter quod nulla est confessionis vocalis necessitas. Ad hoc enim necessaria est confessio in sacramento pœnitentiæ, vt sacerdos per potestatẽ clauium, conuenienter pœnitentem absoluat vel liget. Hæc D. Tho. Deinde cum dicit.

Mat. 3.

34. *SICVT enim aliquando & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiã consecuti estis propter incredulitatem illorum: ita & isti nunc non crediderunt, in vestram misericordiam, vt & ipsi misericordiam consequantur.*) Adhibet extremam confirmationem conclusionis, scil. de futura Iudæorum salute post eorum incredulitatem. Quibus verbis, tùm, Iudæorum consolandorum gratia, vtitur Paulus: tùm etiam, ob gentes ne insolentius se gerant quod abiectis Iudæis, ipsi crediderunt: misericordiæ scil. Dei esse quod crediderint, futurũ autem aliquando vt increduli nunc Iudæi, misericordiam cõsequantur & credant. Initium autem inde videtur sumere Paulus, vnde orbis in duos populos diuisus fuit, videlicet, quãdo Deus genus Abrahæ, cum quo de fide venturi cœpit agere, charactere circuncisionis insigniuit, quo esset à reliquo orbe internotus, eo quod Iudæi verum Deum adorarent & colerent. Ab illo enim tum tempore vsque ad Christum, gentes extra synagogam in incredulitate detinebantur. Non quod legem veterem tenerentur recipere, sed quod plurimum idòlis seruiebant, neque vnũ venera-

venerabantur Deum, iuxta illud, Eratis illo tempore sine Christo in hoc mundo. Et tunc quidem gentium incredulitas, fidei Iudæorũ seruiebat: nam inde occasionem sumebant ingentiores gratias agendi Deo, qui eos de tenebris vocasset in admirabile lumen suum, quo vnum verum Deum cognoscerent inter omnes terræ habitatores, quoniam notus in Iudæa Deus, & in Israel magnum nomen eius. Tametsi nonnunquam consuetudine & exemplo earundem gentium peruertebantur ad idola. At in Christi aduentu, viceuersa se habuit res, vt Iudæi incredulitate excæcati aditum darent Gentibus ad eandem fidem, & sic per occasionem incredulitas Iudæorum seruit gentibus. At verò, sicut non omnes olim gentes perierũt in incredulitate, quoniam per gratiam Dei poterat saluari in lege naturæ: ita neq; in aduentu Christi Iudæos omnes excæcauit infidelitas, Reliquiæ enim credentes saluæ factæ sunt, vt explanatum est suprà. Colligit ergo Paulus rationem ab vno ad alterum extremum per diuersa media. Cũ dixisset enim quod scil. ingressa gentiũ plenitudine, omnis Israel saluus fiet, quanuis nunc sint inimici, sed vices rerum sunt, lapsis non opporret insultare, præsertim si tibi bono fuit, resipiscentibus est gratulandum. Ideirco nunc infert in hunc modum dicens, (*sicut enim & vos*) Gentiles (*aliquando non credidistis Deo*) fuistis enim id quod nunc sunt Iudæi, scilic. increduli Deo, nec tamen vos ideò destituit in æternum, quando (*nunc misericordiam consecuti estis propter eorum incredulitatẽ,*) quæ scil. fuit occasio, non causa, vestræ salutis. Misericordia enim eius factum est vt Iudæis fidem reijcientibus, vos in fidei consortium sitis recepti. (*Ita & isti*) scil. Iudæi, (*nunc*) scil. tẽpore gratiæ (*non crediderunt,*) hoc est, vicissim Deus passus est ad tempus, à fidei consortio esse alienos, (*in vestram misericordiam*) eandem scil. recipiendam, quam postea resipiscẽtes vocante Deo, vnà vobiscum consequentur: vt neutri alteris exprobrent, sed vtrique alteris gratulentur parem experti misericordiam: & hoc sibi vult, dum ait, (*in vestram misericordiam,*) prout statim explicat dicens, (*vt & ipsi misericordiam consequantur,*) quo verbo ad fidem exhortatur Iudæos, simulq; spẽ illis proponit egregiam, omnemq; erubescendi tollit occasionem, vt elegãter explicat Photius. Ne erubescas, inquit, propterea quod incredulus fueris, accedere: neque despetes, si quidem tardius accedas: quia vel serò accedens misericordiam consequeris. Nam & gentes aliquando ad fidem vocatæ, primum incredulæ persliterunt, nunc verò crediderunt tandem, neq; ob priorem infidelitatem pudefactæ, neq; ob serum ad salutem accessum præpeditæ quominus accederent. Nec tu similiter habes Iudæe quod erubescas, aut diffidas quidquam: tantùm prompto animo ad fidem accede, & misericordiam obtinebis. Hæc ille. Deinde cum dicit.

Eph. 2.

Psal.

35. *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur.*) Assignat rationem similitudinis allatæ, quia scil. Deus voluit vt sua misericordia in omnibus locum haberet, propterea dicit, (*conclusit enim Deus*) idest, concludi permisit, (*omnia,*) idest, omne hominũ genus, tam Iudæos, quàm Gentiles (*in incredulitate*) sicut in quadam catena erroris, (*vt omnium misereatur,*) idest, vt in omni hominũ genere sua misericordia locum habeat. Quod quidem, vt ait S. Tho. non est extendendum ad omnes homines sigilatim, sed ad omnia genera hominum. Fit enim distributio pro generibus singulorum, & non pro singulis generum. Ideò autem, vt ait idem Doctor sanctus, vult Deus omnes per suam misericordiam saluari, vt ex hoc humilienter, & suam salutem non sibi, sed Deo ascribant. Si enim totus populus Iudaicus, vt erat superbus, de improuiso lumen suscepisset fidei, ansam inde arriperent dicendi, quod merito legis à se tandiù obseruatæ promeruisset salutem, quæ illi erat veluti ius hæreditariũ. Potest autem & præter hanc alia assignari causa, nimirùm, quod in pœnam

Sap. 17.

Tho.

Osea. 13.

Galat. 3.

pœnam ſuæ priſtinæ idololatriæ fuerũt permiſsi Iudæi in cæcitatem cadere. Igitur vt omnes in vniuerſum mortales exæquarentur, permiſsi ſunt in incredulitatem corruere. Sic enim Deus diſpẽſat ac temperat res humanas, vt nullũ ſit genus hominum non obnoxiũ peccato: non quòd ille ſit autor peccati, (abſit à pijs animis talis cogitatio) ſed quòd ad tempus ſinat homines ſuo vitio prolabi, vt agnito errore, ſentiant ſeſe non ſuo merito, ſed gratuita Dei miſericordia ſeruatos eſſe, ne poſsint inſoleſcere. Atque interim dum hæc permittit, adeò nemini malum immittit, vt etiam aliena mala, ſua bonitate mirè vertat in bonum noſtrum. Si autem malum vertit in bonum, quid faciet de bono niſi magnas diuitias? Si ergo incredulitas Iudæorum per occaſionem ſalus fuit gentium, quid faciet fides gentium, quæ de ſe lux eſt mundi, niſi magna virtute trahere ad ſe cęcos, oſtendereq; illis ſpe ſua fruſtratos, vt ſic ad gratiam Chriſti confugientes, quam in gentibus vident, miſericordiã inueniant.

36. *O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius.)* Exclamando admiratur profunditatem iudiciorum & ſapientiæ & ſcientiæ Dei, & omnia Deo attribuendo procedit in gratiarum actionem, & ſic ſubtiliter egreditur profundiſsimam abyſſum prędeſtinationis, & reprobationis. Qua quidem admiratione ſignificare curauit Apoſtolus, ita ſe docuiſſe rem hanc, vt nemo tamen arbitraretur, ad ſupremã cauſam, materiam reſoluendo retiliſſe, cum ſit admiratione potius contegẽda, quàm nimio eloquio tractanda. Beato itaq; Paulo contemplanti arcanũ hoc ſtupor obortus eſt, & cum explicari nequeat, exclamare libuit, ò altitudo, &c. Vbi *ſapientia* refertur ad cognitionem diuinorum. Eſt enim cognitio altiſsimarum cauſarum. *Scientia* verò refertur ad cognitionem rerum creatarum, quas in ſua eſſentia intuetur DEVS. Eſt autem Deus per ſe ſapientia, atque adeò perennis fons luminũ, vnde omnis promanat creata cognitio. Propter immenſitatem ergo & infinitatem obiecti cogniti, quod eſt ſua eſſentia, dixit *(ò altitudo,)* ſed propter affluentiam qua in Angelos & homines, reuelationes, tàm ſcientiarum naturalium, quàm ſupernaturalium myſteriorum effundit, adiecit *(diuitiarum)* vſus nãq; diuitiarum, eſt earum magnifica diſpenſatio. Sequentibus autem verbis ſcil. *(quàm incomprehenſibilia, &c.)* exponit altitudinem diuitiarum ſapientiæ & ſciẽtiæ Dei.

¶ Et obſerua, quòd *iudicia*, referri poſſunt vel ad ſapiẽtiam per quam iudiciũ initur, accipiturq; de rebus: *viæ* autẽ vocat rationes quibus cõſultatiõ vtrinq; agitatur, veſtiganturq; media ad finẽ cõgruentia, de quibus feratur iudiciũ. Vel forſan *iudicium* reſpõdet verbo *ſapientia*, cuius eſt de altiſsimis iudicare cauſis: *viæ* autem, nomini *ſcientiæ* per quam res cõdidit: vt *vias* nũcupauerit rationes rerum, quibus extra ſe exit Deus operando. Inquit igitur *(ò altitudo diuitiarum ſapiẽtiæ & ſcientiæ Dei,)* ideſt, ò profunditatem exuberãtiſsimę ſapientiæ diuinæ *(quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius,)* nullis enim humanis mentibus deprehendi, aut percipi poſſunt Dei iudicia occultiſsima, & nimis admiranda, quibus omnia æquiſsimè & rectiſsimè iudicat, gubernat, atq; diſponit. *Et inueſtigabiles*, ideſt, imperſcrutabiles *(viæ eius,)* ideſt, rationes cõſiliorum, & modi quibus agit omnia, nullus humanus intelectus perfectè poteſt perueſtigare. Nã & ſi ipſæ creaturæ ſint homini notæ, tamẽ modi quibus Deus operatur in creaturis, ab homine comprehendi non poſſunt: vnde Dauid, In mari, inquit, viæ tuæ, & ſemitæ tuæ in aquis multis, & veſtigia tua non cognoſcentur. Psal. Proinde Apoſtolus aptè diſtribuit nomina: dum *iudicia* appellauit incomprehenſibilia, rationes autem conſiliorum *inueſtigabiles*. Ex eo enim iudicia nequeũt cõprehendi, quòd rationes indagãdæ rei, non ſunt nobis perſcrutabiles.

37. QVIS

37. *QVIS enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?)* Ostendit excellentiam diuinæ sapiẽtiæ per comparationem ad intellectum nostrũ dicens, *(quis enim cognouit)* vnquã *(sensum,)* idest, mentẽ Domini, per quã scil. indicat, & operãdo procedit? quasi
Sap. 9. dicat, nullus. Nisi eo reuelante, iuxta illud, Sensum tuum, idest, propositum diuinæ mentis tuæ, quis scire poterit, nisi tu dederis sapientiã, & miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis? &
1. C. 2. Paulus etiam alibi, Quæ sunt, inquit, Dei, nemo nouit nisi Spiritus Dei: nobis autem reuelauit Deus per Spiritũ suum. Patet ergo quod propositum diuinæ mẽtis, nemo vnquam per se potuit, aut poterit cognoscere. Duæ primæ partes hujus sentẽtiæ sunt Isai. Pro
Isa. 40. phetæ, vbi iuxta nostram litteram sic legitur, *(quis adiuuit Spiritum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?)* Septuaginta verò habẽt *(quis cognouit sensum Domini?)* quod idem est. Etenim qui cõsilium ab alio petit, cujus prudẽtia adiuuetur, suam illi mentem dicit. Quapropter idem est, tuum ab alio iuuari Spiritum, quod tuum ab eo cognosci sensum. Atque adeò secũdum membrũ, descriptio est prioris, vt idem sit, *(quis cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit?)* idest, quis vnquam fuit Deo in consilio? siue, à quo Deus vnquam poposcit cõsilium, aut cũ quo, velut minus per se sapiens cõmunicat sua consilia, qui per se sibi sufficientissimus est; ipsa nimirum æterna sapientia. Huiusmodi autem interrogationes impossibilitatem dicũt. Si ergo est impossibile vt aliquis cognoscat sensum Domini, manifestè patet quod incõprehẽsibilia sunt iudicia eius, & inscrutabiles viæ eius. Adiecit autem, *(aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?)* In Iob
Job. sic legimus, *(quis antè dedit mihi, & reddam ei?)* quasi dicat, quis Deũ prior officio prouocauit, vt quod ab illo profectũ sit, præmiũ videri possit opere debitum? quasi dicat, nemo. Nam sic Deus cõsulit hominũ saluti, ratione quidẽ nobis inscrutabili, sed vt meliore non possit fieri. Sic vult suum beneficiũ à nobis sentiri, vt inde nobis nihil possimus vindicare. Omnino igitur est iustus Dominus, cum nemini quidquã per se debeat. Omnino est diues, qui bonorum nostrorum non indiget. Prorsus est benignus, qui largissimè in omnes efluit bona quæ ei tribuamus, dicẽte David, Tua sunt omnia Domine, & Psal.
quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi. Deniq; cum à nemine sit instructus, nec consilio adiutus, omnino est 1. Par. vlt.
ipse sapiens & sciens, & eius sapiẽtia est altissima. Et eius scientia, abyssus profundissima: secundum quam dispensat vnicuiq; citra iniuriam quodcũq; vult. Quamobrem vnusquisq; debet esse sua sorte contentus, & pro acceptis beneficijs summas & assiduas gratias agere, omnium bonorũ largitori. Vnde dicit.

38. *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum. Amen.)* Peroratio est elegantissima, non solum præcedentis clausulæ, verumetiam totius causæ de fide & gratia Christi, deq; virtute Euangelij, de quibus à principio statim Epistolæ agere proposuit, in illis positam nobis esse veram salutem. Quam quidem causam hactenus satis superq; tractauit, pulchrèq; peregit. Modo enim hanc veritatem ita concludit, vt postrema sententia sit, Deum esse optimũ autorem tàm naturalium bonorum, quàm supernaturalium: eumq; absq; vlla, vel prudẽtia, vel indigẽtia cuiusuis alius generis causæ, quæ sit illi vel materia, vel exemplar, vel minister, vel adiutorium, vel instrumẽtum. Cum itaq; vltimis verbis dixisset, quod nullus prior dedit illi, reddit nunc rationem dicens, *(quoniam ex ipso sunt omnia,)* quasi dicat, si quid est mali, id nostris vitijs imputare licet: cæterùm quidquid est bonorum, tàm naturaliũ, quàm supernaturaliũ, *ex ipso* proficiscitur velut è fonte, idest, tanquã omnis bonitatis fontali & inexhausto principio, siue ex primo agente. Creauit enim Deus orbem, non ex materia, neq; ex contrario, sed ex nihilo, iuxta illud, Ex nihilo nati sumus. Vndè eius Sap. 2.
argui-

arguitur infinita potentia. Nam si formam ex aliqua materiæ potentia educere, virtutem magnam arguit in agête: eandem formam educere de minori potentia, maioris erit virtutis indicium: atque adeò fit, vt virtus quæ de nulla subiecta materia creauit cœlum & terram, sit infinita. (*per ipsum*) velut autorem, idest, vniuersale principium efficiens simplicissimum, scil. conferuntur, vel efficiuntur omnia. Agit enim Deus per suam simplicissimã essentiam, quæ virtus est infinita, atque etiam exemplar in qua rationes lucent, ac ideæ rerum vniuersarum. Qui in prima rerum conditione, nullo vsus est instrumento, nec ministro, saltem dum Angelos, & primam, rudem.q; materiam creauit: nam ipsis postmodum vsum fuisse administris in rerum dispositione, nihil prohibet. Neque verò consuluit superiorem potestatem, vt quæ nulla esse poterat: iam tamen res conditas per alios gubernat, non quibus ipse indigeat, sed quibus infundit virtutem: iuxta illud, Per me Reges regnant, & legũt conditores iusta decernũt. Cum autem dicit (*& in ipso sunt omnia*,) non designat materiam, sed repetere videtur habitudinem causæ efficientis, vtpotè in cuius potestate, dispositione, & arbitrio cũcta sunt posita: vt in Psal. In manu eius sunt omnes fines terræ. Et in quo viuimus, mouemur, & sumus. Et sic erit sensus (*in ipso sunt omnia*) velut in tutore, custodeq; munerũ suorum. Sed potissimũ designat causam finalem: in ipsum enim referũtur omnia quæ ab ipso fiũt. Est enim ipse Alpha, & Omega, principiũ, & finis.

Pro. 8.

Ps. 94.
Act. 17.

Apo. 1.

Hęc aũt secũdũ proprietatẽ sunt dicta de Deo, cui quatenus vni, propriũ est extra se agere per virtutẽ, sapiẽtiã, & bonitatẽ essentialẽ, tribus cõmunẽ personis. Nã si per attributionẽ loquamur, authoritas & potestas quæ habet rationem principij, tribuitur Patri, qui est principium sine principio, principiũ nimirum Filij per intelectionem, Spiritus sancti per spirationem & amorem. Ars verò & Sapiẽtia, tribuitur Filio, qui est principium de principio intelectione genitũ, qui procedit vt Verbũ, quod nihil aliud est quàm sapiẽtia genita. Bonitas tribuitur Spiritui sancto per amorem spirato. Procedit enim vt amor, cuius obiectũ est bonitas. Quapropter secũdum attributionem *confitemur ex Patre esse omnia, per Filium, in Spiritu sancto.*

¶ Ex dictis itaq; cõstat, quod ex operibus suis homo nõ potest sibi arrogare vllam laudis portionem, cũ ad Deum pertineat & initium, & medium, & finis omniũ bonorũ operũ, cui vni propterea debetur honor, laus, & gloria in secula seculorum. Idest, in omne æuũ. Vnde nephas est homini, sibi quidquã asserere. Qua ratione enim principiũ est omnium, debetur illi honor, putã, subiectio & reuerẽtia, iuxta illud, Si ego Pater, vbi est honor meus? sicuti Christo ratione redẽptionis debetur genuflexio. Debetur etiã Deo Gloria, quæ secũdum Ambr. est clara notitia cũ laude, atq; hæc quidẽ maxima & propriè debetur illi, ex eo quod à nullo quidquã accepit vel cõsilij, vel potestatis, vel virtutis, vel sapiẽtiæ, sed de se habet quidquid habet. Vnde per cõtrariũ ait Paulus, Si accepisti, quid gloriaris quasi nõ acceperis? Qua de causa de virtutibus quæ in nobis sunt Deo debetur honor & gloria: Nõ nobis, inquit sanctus Propheta, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Nobis verò id debetur honoris atq; gloriæ, quod secũdum suam mensuram & beneplacitum daturus est nobis in regno suo. Circa id autem quod dicit (*in secula seculorum*) obserua, quod *seculum* aliquoties sumitur pro curriculo cẽtum annorũ, quod tempus modo durare potest vita hominis lõgissima. Sumitur etiam pro toto tempore vitæ huius mortalis, sic enim distinguitur à futuro. At verò *æternitas* si ad etimologiam spectes, non dicitur propriè seculum, quia non sequitur, idest, nõ procedit, nec reuoluitur, sed est perpetua, vnaq; , & inuariata duratio. Dicitur tamen seculũ seculorum, idest, duratio, eminente virtute cõtinẽs omnia secula. Et vt cõprehẽdãtur fœlices illæ beatorũ vitæ, gradu suo, & ordinis pulchritudine dispositæ, dicitur pluratiuè, secula

Mal. 1.

Phil. 2.
Amb.

1. C. 4.

Psal.

feculorum. *(Amen,)* duo significat, & ita est, & ita fiat. Vtroque modo hic vsurpari potest, nam verè Deo nostro est honor & gloria perpetua: eidemq; solemus precari, vt sit nomen eius benedictum in secula. Amen.

ARGVMENTVM DVODECIMI CAPITIS.

Oralibus, & salutaribus admodū instructionibus torū hoc caput est refertum: in quo ad modestiā maximè, & animi mansuetudinem inuitat magister Gentium: vetans de diuersis gratijs quæ corpori mystico cōcessa sunt, quempiam efferri.

CAPVT DVODECIMVM.

BSECRO itaque vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra, &c.

EXPLANATIO.

1. *OBSECRO itaque vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra, hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequiū vestrum.)* Egit hactenus diuinus Apostolus de fidei necessitate, & facultate, & origine. Deinceps verò vsque ad calcē epistolæ acturus est de eiusdem fidei vsu. Non enim decet virum Christianū otiosum esse, nec hominem prudentem in vanū recipere beneficium: sed potius gratū se prebere Deo, cui debet mores suos sanctè componere, fidem seruare, & ad perfectionem totis viribus contendere. Cum igitur Romanis, Dei munere cōtigisset, vt à pristina superstitione, essent ad verā translati religionem, dicit illis Paulus, *(Obsecro,)* idest, obtestor *(vos)* tanquā *(fratres per misericordiam Dei,)* cui summam vestræ fœlicitatis debetis, *(vt)* scili posthàc immoletis illi victimas Christiana professione dignas, non hircos, aut oues, bouesq; , quæ vt puræ deligūtur animalia, & rebus diuinis apta, queādmodū mos est Iudæis, ac Ethnicis, hactenus indulsisse sat est crassis huiusmodi sacris: posthàc longè alios ritus, alium cultū, alias victimas Deus à nobis requirit, nimirùm, *(vt exhibeatis corpora vestra, hostiam,)* idest, vt offeratis illi vestra ipsorum corpora, non mutilandis membris, sed subigēdis malis affectibus, hoc est, non mortuas, vt Ethnici, Oferatis illi pecudes, sed *(hostiam viuentem,)* vt Christiani, idest, vos ipsos viuētes per charitatem, *(sanctam)* idest, sanctos per cordis puritatem, *(Deo placentem,)* idest, gratos, & acceptos Deo, *(rationabile obsequium vestrū,)* idest, sale discretionis & prudentiæ conditum sit vestrum sacrificium. Vel, vt ait Gagneius, *(rationabile obsequium,)* idest, non carnale sacrificium, quemadmodum olim Iudæi victimas carnales offerebant, sed rationabile, ac spirituale nouæ in Christo vitæ sacrificiū. Immolate itaq; victimam animi, nō brutæ pecudis. Nam dum lex durabat carnalis, patiebatur sibi corporeas immolari pecudes: tamen, posteaquā n lex cœpit esse non solùm spiritualis, sed spiritus vitæ, spiritualibus illi victimis litādum est. Spiritus enim est Deus, & eos qui adorant eū, in spiritu & veritate oportet adorare: illiq; seruire & sacrificare, nimirùm, pro vitulo, immolandus est superbiæ affectus: pro ariete, ira efferuescens iugulanda: pro hirco, exurēda libido: pro colūbis, & turturibus, lasciuiæ, ac lubricæ animi cogitationes, Deo sacrificandæ. Hæc tādem sunt Christianis digna sacra, hæ Christo gratæ victimæ

Gagn. Ioa. 4.

mæ. Vt enim diximus, ſpiritus eſt Deus, & ſpiritus donarijs cõciliatur: non ceremonijs antiquis, ſed affectibus puris iam coli poſtulat. Pro præputio, ab animo ſuperuacaneos & indecoros affectus reſecare oportet. Sabbatiſmus, nobis ſit mens à tumultu perturbationum vacans. Chriſtus ſemetipſum obtulit pro nobis, par eſt vt, ſaltem modo dicto, ipſi nosmet illi viciſsim immolemus.

2. *Obſecro fratres.)* Verba ſunt hominis, non authoritate imperãtis, ſed fraterna ſe charitate ſubmittẽtis, quo ſuauius ac vehemẽtius Romanorũ animos hac ſua humilitate emolliret, ac venaretur. Quamuis enim illi eſſent ſuperbi, odiebant ſuperbos: humiles verò amabant, vt in eorum vexillis ſcriptũ eſſet, parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos. Prudẽtiſsimè ergo Paulus ſe illis per humilitatem & charitatẽ ſubmitit, Vt ſic eos amare humilitatem doceat, & ignẽ illũ Chriſti, quem ipſe voluit vt ardeat in terra, in eorum cordibus ardere faciat, propterea obſecrationibus tãquã pauper vtitur, veluti & ad Philemonem ſcribẽs eadem de cauſa vſus eſt, inquiẽs, multam fiduciam habẽs in Chriſto Ieſu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obſecro. *Philem.*

3. *Obſecro per miſericordiam Dei.)* Obſecratio, eſt ob ſacra teſtatio, ac proinde Paulus Romanos obſecrat per eãdem ipſam miſericordiam Dei, per quã hactenus oſtendit, iuſtitiæ, ſalutisq; beneficiũ eis fuiſſe collatum. Nam ex cõſideratione diuinæ miſericordiæ debemus facere quod monemur, iuxta illud, Nõne opportuit & te miſereri cõſerui tui, ſicut & ego tui miſertus ſum? Obſecrando itaq; Paulus ipſos Romanos, per miſericordiam Dei, perinde videtur ac ſi Deum ipſum, vt ait Chryſoſt. ſupplicem eorum oculis obtuliſſet, quemadmodum ſi diues, qui cum in egenos fuerit ſplendidus, ſuplicem ſe illis poſtmodum oſtẽderet, perq; beneficia ab ſe collata illis, officium aliquod ab eiſdẽ exigeret. Sed obſerua, quod cum hæc *miſericordia* in conferẽdis beneficijs gratiæ, à prædeſtinatione deriuetur, iuxta illud, *Cui vult miſeretur, & quem vult indurat*, admonet Romanos ne ea quæ de prædeſtinatione dicta ſunt, ignauos eos reddant atq; torpẽtes. Nihil enim ſanctius eſſe poteſt in Dei prædeſtinatione, quàm quod ille coronabitur, qui legitimè certauerit. Per eandem ergo *miſericordiam* hortatur illos, per quam abſq; eorum præcedẽti iuſtitia, iuſti effecti ſunt, vt per acceptæ gratiæ culturã, in officijs ſe exerceant iuſtitiæ, cuius fructus ſibi ipſis ſunt prouenturi. *Mat. 18* *Chry.*

4. *VT exhibeatis corpora veſtra, hoſtiã.)* Docet Aug. in lib. de Ciui. Dei, quod viſibile ſacrificium, quod exterius Deo offertur, ſignum eſt inuiſibilis ſacrificij, quo quis ſe & ſua in Dei obſequium exhibet. Per deuotionis enim & contritionis humilitatem exhibet homo Deo cor ſuũ, quod pertinet ad bona animi, & eſt ſacrificium valde gratum & acceptum. Nam ſacrificiũ Deo, ſpiritus cõtribulatus, cor cõtritum & humiliatum Deus nõ deſpicies. Per eleemoſinarum verò largitionẽ, exhibet homo Deo bona ſua exteriora, quæ dicuntur bona fortunæ, quod etiam eſt magni meriti ſacrificium, iuxta illud Pauli, Beneficẽtiæ & cõmunionis nolite obliuiſci, talibus enim hoſtijs promeretur Deus. Habet quoque homo bonum corporis, quod exhibet Deo ſicut quandam ſpecialem hoſtiã. Propterea dicit, *(vt exhibeatis corpora veſtra, hoſtiã,)* exhibetur autẽ hoc, vel per martyriũ, inſtar Chriſti qui ſemetipſum tradidit oblationẽ, & hoſtiam Deo. Vel per abſtinẽtiam & macerationem, in ieiunijs multis, & vigilijs & huiuſmodi, gladio fortitudinis iugulãdo vitia, & paſsiones omnes, vt ſupra dictum eſt, & igne Chriſti comburẽdo illa coram Dño: exemplo Apoſtoli, qui corpus ſuum ſanctiſsimũ caſtigabat, & in ſeruitutem ſcili. Dei redigebat. Vel, per opera iuſtitiæ, & diuini cultus, in quibus ad comparãdam ſanctitatẽ libẽter ſe exercet homo, iuxta præceptum Pauli, qui ait, Exhibete mẽbra veſtra, ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem. *10. de ci. Dei.* *Pſ. 50.* *Heb. vlt.* *Eph. 5.* *1. C. 9.* *Ro. 6.*

5. *Hostiam.)* Animal immolatũ Deo, dicebatur hostia, ab hostis, vel ab ostio. Erat enim victima inter prophanas gẽtes, quæ in profectione ad bellum placandis dijs pro victoria litabatur. In sacris autem antiquæ legis erat victima, quæ, vt ait D. Tho. ad ostium tabernaculi immolabatur, & dicebatur victima, seu hostia pacificorum, & pro gratiarum actione: quæ in partes diuidebatur, & sanguine circa altare effuso, comburebatur extra castra, vel foris extra templum. Hæc autem hostia inter antiquos fuit occisorum animalium, nam animalia viua quæ offerebantur, postea sacrificus mactabat, in signũ occidẽdi Christi, qui morte sua, mortẽ peccati tunc regnantis, erat occisurus, hoc est, donaturus vitam mortis nesciam. Quocirca celebrata iam redemptione, quæ fuit figurarum veritas, cessauit hostiarum necessitas, quæ offerebantur viuę in mortem: quibus successit hostia alterius conditionis, nam Christianus debet offerre seipsum Deo, non animalia vt olim. Cum autem homo constet ex duabus partibus, nempè ex anima & corpore, nõ solùm animam, sed etiam corpus, & cum his bona exteriora quæ habet, debet offerre Deo tãquam omnium bonorum autori, vt iam dictum est.

Tho. *Leu. 3. & 7.*

6. *Viuentem.)* Hæc debet esse prima hostiæ corporis nostri conditio ad hoc vt sit Deo grata, nimirum quod sit *viua* per Christi charitatem, vt scilic. iuxta Chrysost. propter Deum, oculus scortationi non seruiat, neq; rapinæ manus, neq; venter delicijs, neq; cor iram foueat, neq; turpia loquatur lingua.

Chry.

7. *Sanctam.)* Hæc est secunda hostiæ corporis nostri conditio, videlicet vt sit *sancta*, hoc est, integra, pura, incorrupta, incõtaminata, Deoq; digna, prout figuratũ est in antiqua illa hostia agni, qui debebat esse masculus, immaculatus, anniculus, & sine macula: præceptumq; erat à Deo, ne id quod cæcum esset, vel fractum, vel cicatricem habẽs offerretur Deo. Vnde Malachias Propheta, Maledictus dolosus, inquit, qui habet in grege suo masculum, & votum faciens, immolat debile Domino. Igitur Christianus homo, summa cura & diligẽtia, debet seruare puritatem corporis sui, vt diuinis obsequijs possit illud dignè & sine pudore mancipare, iuxta illud, Sãctificamini, & estote sancti, quia ego dominus Deus vester. Ecõtrà verò de immũdis sic legitur, Omnis homo qui accesserit de stirpe vestra ad ea quæ consecrata sunt, & quæ obtulerunt filij Israel Domino, in quo est immũditia, peribit coram Domino. Propriè autem sanctitas, vt ait D. Tho. dicitur per respectum ad Deum, in quantum scil. homo seruat ea quæ sunt iusta quoad Deum.

Leu. 1. et 22. 22. *Mal. 1.* *Leui. 20. & 22.* *Tho.*

8. *DEO placentem.)* Hæc est tertia conditio hostiæ corporis nostri, nempè vt sit *recta* per intentionem, nihil in se habens inanis gloriæ, sed omnia propter gloriam Dei, igne charitatis veluti combusta super altare cordis nostri. Sic enim *beneplacens*, idest, gratissima, atq; suauissimi odoris erit Deo nostro, prout figuratum est in holocaustis antiquæ legis, quæ præcipiebat, vt oblata omnia adoleret Sacerdos super altare in holocaustum, & in odorem suauissimũ Domino.

Leu. 1.

9. *Rationabile obsequium vestrum.)* Quarta & postrema conditio perfectæ hostiæ corporis nostri est *mentis discretio*, qua in Christi obsequio oportet laborare. De hac cõditione iam suprà tetigimus, sed fusiùs dicendum, veluti quæ Deũ & homines maximè delectat. Est enim *discretio* veluti sal, quo victima olim iubebatur cõdiri, iuxta illud, Quidquid obtuleris sacrificij, sale condies. Et illud, Omnis victima sale salietur. Et illud, In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, sermo vester semper in gratia sit sale conditus. Et illud, Omnia honestè & secundum ordinem fiant in vobis. Et illud deniq;, Honor Regis, iudicium diligit. Propterea dicit, *(rationabile obsequium vestrum,)* videlicet, cum discretione corpora vestra Deo exhibeatis hostiam, vel per martyrium, vel per abstinẽtiam, vel per quodcũque opus

Leu. 2. *Mar. 9.* *Col. vlt.* *1. C. 14.* *Psal.*

opus iustitiæ, vt exponit D. Tho. aliter enim, iuxta eundem, se habet homo iustus ad interiores actus, quibus Deo obsequitur, quàm ad exteriores. Nam bonum hominis & iustitia eius, principaliter in interioribus actibus cōsistit, quibus scil. homo credit, sperat, & diligit, dicente Domino, Regnum Dei intra vos est. Non autem principaliter cōsistit in exterioribus actibus, nam iuxta Apostolū, *nō est regnū Dei esca & potus.* Vnde interiores actus se habēt per modum finis, qui secundum se quæritur: idcirco in eo nulla mensura adhibetur, sed quanto maius fuerit id quod quæritur tāquam finis, tanto melius se habet. Sicut medicus sanitatem facit, quātum potest, quia sanitas est finis curationis. Exteriores verò actus se habēt veluti ea quæ sunt ad finem, ideò in ipsis adhibetur mensura, secūdum proportionem ad finem. Nam medicus non tantum dat medicinæ quantum potest, sed quantum videt expedire ad sanitatem comparandam. Pari modo nos Christiani absque mensura debemus credere, sperare, & diligere. Quanto enim plus harum virtutum, fidei, spei, & charitatis habuerimus, tanto meliores apud Deum erimus. vnde dicit, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota mēte tua, & ex totis viribus tuis. At verò in exterioribus actibus adhibēda est discretionis mēsura ad alēdam, augēdamq; sanctitatem, & charitatem: nam si discretio desit, dignitas hominis amittitur, & indiscretus homo male audit apud Sapiētes. Vnde Hiero. Nōne, inquit, rationalis homo dignitatē amittit, qui ieiunium, vel vigilias præfert sensus integritati, vel propter Psalmorum atq; officiorū decātationē, amētiæ, vel tristitiæ quis notam incurrat? Et si prælatus, tēpore quo prædicare deberet alijs, se dederet exercitijs corporeis: vel qui necessarius esset infirmis procurandis, tūc vacaret cōtemplationi: & qui nimio labore & abstinētia carnē fatigaret, viresq; suas extenuaret, quas cōmodius, ac fructuosius alijs spiritualibus actionibus posset dare: eius profectò obsequiū nō esset rationabile.

Luc. 17.
Ro. 14.
Deu. 6.
Hiero.

Non igitur deficiat tibi sal, ò Christiane, idest, discretio mētis, in diuinis obsequijs, est enim discretio, Deō & hominibus gratissima virtus, est decor & pulchritudo, & veluti dux omniū virtutū. Quapropter Deus fine modo, vt ait Bernardus, deamādus est: tamen corporalia obsequia, prudentia sunt, & rationis discretione libranda, & moderāda, quatenus ad perficiēdas spirituales actiones pertineat. Vnde beatus Paulus ad Thim. scribēs, Exerce, inquit, teipsum ad pietatem, nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis est, pietas autem ad omnia: ad modicum, inquit, scil, per cōparationem ad opera pietatis. Ber. 1. Th. 4.

10. *ET nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri, vt probetis quæ sit volūtas Dei bona, & beneplacens, & perfecta.)* Obsequijs corporeis, adiūgit reformationem animi, vnde virtus emanat ad opus. Cōstituit autem animi puritatem, in sequestratione à figura huius seculi, & in cōformatione ad formam alterius futuri, vbi debet esse nostra cōuersatio. Nam quēadmodum exempti sumus ab hoc seculo, professione insiti cœlo, ita vita & affectib᷒, à pristina vita dissidere debemus, ac velut in nouos homines, hoc est, cœlestes transforamari quoadlicet, si nōdum corporum immortalitate, certè nouatis animi affectibus, vt posthàc nō ea nobis arrideant, quæ vulgo prophano, & rebus caducis addicto probantur: sed nihil affectemus, nisi quod Deo probatum sit. Neq; ducamur præscriptis hominū, sed à nutu, volūtateq; diuina pendeāt omnia nostra studia, simul & actiones, qui nihil vult crassum, & imperfectum, sed quod verè bonū sit, quod acceptū, quod ad cultum diuinū, legitimū sit & idoneum. Pro maiori autem intelligētia, obseruanda sunt quæ sequūtur.

11. *NOLITE conformari huic seculo.)* Duplex est seculum, præsens & futurū, siue, temporale & æternū: illud, vt ait D. Th. est quædam mēsura rerum quæ temporaliter labūtur, quibus cōformatur homo per affectū, eis amore inhærēdo Tho.

rendo, aut vitam seculariter viuentiū immittendo. Futurum autem seculum, vt suprà diximus, est duratio quæ amplectitur omnia secula. Quare, illud est contemnendum, tùm ad euitandam animi deformitatem quæ ei adhærentibus acquiritur, nam amatores illius facti sunt abominabiles sicut ea quæ dilexerunt, vt inquit Oseas Propheta. *Osee. 19.* Tùm etiam, ad tuendam & conseruandam cordis puritatem, quia religio munda & immaculata, ait Iacobus, hæc est, immaculatum se custodire ab hoc seculo. *Iac. 1.* Hoc verò est maximè amandum, tāquam habitaculum gloriæ Dei, & beatorum, vbi omnia sunt pulchra & noua, & valdè decora, quales debent esse illius amatores. Proptereà dicit.

12. *SED reformamini in nouitate sensus vestri.)* Duplex est pars hominis per nouitatem reformanda: altera corporis humilitatis nostræ, quod hic corrumpitur de die in diem, sed Christus Dñs in resurrectione reformabit illud inefabili gloriæ nouitate, vtpotè cōfiguratum corpori claritatis suæ. Altera animæ nostræ, quæ in hoc seculo per nouitatem gratiæ, in futuro autem per nouitatem gloriæ Christi reformatur. Et quantum ad animæ reformationē quæ per nouitatem gratiæ cōtingit in hoc seculo, ait, *(Reformamini in nouitate sensus vestri,)* idest, non in ea nouitate iubeo vos reformari, quæ attinet ad corpus mortale nostrum, nam ante iudicium, ex lege Dei est hoc impossibile, sed in ea nouitate quæ attinet ad animū. Proptereà dicit, *(Reformamini in nouitate sensus vestri,)* vbi sensus, intelligitur ratio, siue mēs prudens, per quā gustum & iudicium captamus de rebus: quæ in sua creatione, antequàm homo peccaret fuit integra & vigens, miroq; cœli splendore decorata: peccauit homo, & corruptus est sensus illius, & quasi inueterata est mens nostra, infirmata est, mansitq; imbecillis, atq; adeò omnem suam amisit pulchritudinem. *Eccl. 17. Bar. 3. Tren. 1.* Sed per nouum Adam Christum, restituti est in pristinam nouitatem, valetudinem, integritatem, & splendorē: præbens in sacramētis cœleste remedium gratiæ suæ, quo ipsa lauet maculas, auferat rugas, renoueturq; vt Aquilæ iuuentus ipsius: efficiaturq; speciosa & suauis in delicijs, & tanquam sponsa ornata monilibus suis, & quasi regina inuestitu deaurato circūdata varietate. *Psal.* Talis è fonte baptismatis insurgit anima, & veluti de quodā talamo procedit sic ornata viro suo Iesu Christo, qui in fide eam sibi spōsauit. *Psal.* Reformetur igitur omnis homo hac Christi pretiosa nouitate, reformetur in nouitate sensus, hoc est, in ea nouitate quæ pertinet ad sensum scili. interiorem, qui est mens nostra, ratio nostra, interior homo noster. Non refert quod exterior homo laboret senectute, & infirmitate, dum modo interior floreat iuuentute, & virtute spirituali. Si itaq; tu ò mortalis homo nondum accessisti ad baptismū, accede precor, & reformare ibi per gratiā illius magni sacramenti. Et si acceptam amisisti, reformare per pœnitētiam. Si iustus es, si sanctus, reformare adhuc ad maiorem iustitiæ & sanctitatis nouitatē & splendorē. Nam qui iustus est, inquit, iustificetur adhuc. *Apoc.* Et qui sanctus, sanctificetur adhuc. Reformare, inquā, per sacrosanctam Christi Eucharistiam, vbi non solùm gratia, sed ipse fons totius gratiæ sumitur, videlicet Christus Dñs, qui noua faciet tibi omnia, corda, voces, & opera.

13. *VT probetis quæ sit voluntas DEI bona, & beneplacens, & perfecta.)* Probare hoc loco est, experiēdo cognoscere, siue approbare. Deus enim non tam speculatione nuda, quàm conuersationis suauitate cognoscitur, iuxta illud, Gustate & videte quàm suauis est Dñs. *Psal.* Quemadmodum prudētia qua deagendis iudicamus, non est nuda cognitio, sed illa quæ ex affectione appetitus ingignitur, quæ ideò cōsistere nequit nisi cōnexione omnium virtutum subnixa. Qualiter enim vnusquisq; affectus est, tale de rebus fert iudicium. Meritò ergo reformari debemus in nouitate sensus, *vt probemus quæ sit volūtas Dei.* Non benè iudicat cæcus de coloribus, nec

nec languẽs de saporibus, nec peccator de virtutibus. Qui enim vetustate carnis infectus est, nõ magis diuinam potest aprobare volũtatem, quàm qui vitio laborat linguæ, dulcorẽ mellis. Habẽs gustum infectum, non habet iudicium rectũ de saporibus, suauia abominatur, abominabilia appetit interdum. Sed si gustus est sanus, iudicium de saporibus rectum est. Sic est ille qui habet corruptum affectum, quasi cõformatum rebus secularibus, nõ habet rectum iudicium de bono: si verò affectus hominis est sanus, sensu eius innouato per gratiam, rectum iudiciũ habet de bono. Experimento cognoscit (*quæ sit volũtas Dei*,) hoc est, quid sit quod fieri, aut omitti velit Deus: & quæ Deus vult, modo sibi arrident, nõ quæ stultis & perditis probantur hominibus. Experimento etiã cognoscit quod volũtas Dei sit (*bona*,) nimirùm, quia vult omnes homines saluos fieri, & velle bonũ honestũ, vt salui fiant, ad quod suis nos inducit præceptis. Hæc Dei volũtas est veri & optimi patris, atq; adeò gratissima illis qui veri sunt filij, idcirco addit, (*& beneplacens*) placet enim bonis filijs, vtpotè bene dispositis, volũtas boni patris. Cibus meus est, inquit vnigenitus, vt faciant voluntatem patris mei. Adoptiuus autẽ, quomodo dicit? Quàm dulcia, inquit, faucibus meis eloquia tua, super mel

Psal. ori meo. Dulciora super mel & fauum. Desiderabilia super aurum & topaziõ. Iustitiæ Dñi rectæ, lætificantes corda. Et quemadmodum inter amicos nihil dulcius, nihil iucũdius illis contingere potest, quàm facere volũtatem amari: sic veris Dei amatoribus, nihil magis est in optatis, quàm Dei implere volũtatẽ. Hoc anxiè desiderant, & intimo cordis affectu postulant dicẽtes, fiat volũtas tua sicut in cœlo & in terra, sed quid faciũt in hoc Christiani? nimirùm, reddũt debitum fœderis pätri suo cœlesti. Fœdus est hoc, dilectus meus mihi, & ego illi. Pater nũquam deest filijs, quo-

Psal. niam voluntatem timentium se faciet. Et tu dilecte, tanto patri non desis in eadẽ re. Magni enim tua refert illi nõ deesse. Magnæ sunt tibi ab vnigenito, huius rei gratia, promissæ dignitates. Qui enim, inquit, fecerit volũtatem patris mei, ille meus frater, & mater, & soror mea est. Quid ergo maius quàm Dei facere volũtatem? Quæ quidem nõ tantùm est vtilis ad consequẽdum finẽ, sed etiam perfecta quasi coniungens fini, vt ait D.Tho. Idcirco addit (*& perfecta*) qua vult nos esse perfectos, sicut *Tho.* ipse perfectus est, vocat nos ad se, eiq; *Psal.* iubet adhærere, quod summa perfectio est. Nam qui adhæret Deo, ait Paulus, vnus spiritus est. Econtrario illis qui sunt perditis motibus, male affecti erga virtutem, sensu deprauato iudicãt volũtatem Dei nõ esse bonam, sed grauem & inutilẽ, teste Salomone, qui ait, quàm aspera est sapientia indoctis homini- *Eccl.6.* bus.

D. autem Chrysost. accipit hic volũtatem Dei, pro lege Dei, quæ à Theologis *Chry.* dicitur volũtas signi. Hæc est duplex, vetus scil. & noua. Hæc quidem iustificat, atque adeò simpliciter bona, beneplacens, & perfecta. Illa verò minimè iustificabat. Si autem secundũ Basiliũ, *Basil.* & Orig. accipimus volũtatem Dei, pro *Origi.* eius volitione & iussu, semper est perfectissima. Si verò pro eius permissione, vt quis eat secũdum desideria cordis sui, non est bona. Quinimo & institutio Saulis in regem, ait Origenes, teste magistro Soto, fuit quidem volũtas Dei, nõ *Soto.* tamen beneplaciti, neque perfecta, quia iratus Dñs quod seipsum nollent Iudæi habere Regem, instituit illum, neq; in bonum eius, neq; in tem populi.

14. *DICO enim, per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere, quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, & vnicuiq; sicut Deus diuisit mensuram fidei*.) Quoniam mos est apud mundi cultores, vt fœlicior fastidiat infœliorẽ, vt infœlicior inuideat fœliciori, Paulus aduersus hũc morem hortatur ac præcipit omni homini quicũq; ille sit, siue potens, siue plebæius, siue humilis, modo iam sit insitus gregi Christiano, & à mũdi consortio exemptus, ne per animi fastum, plus sibi tribuat, quàm par est, sed sobrio, modestoq;

toq; sit animo. Primùm, ne quis plus arroget sibi quàm habeat, veritatis limites transcēdo. Deinde, vt meminerit hoc ipsum quod habet, non suis meritis, sed gratia & volūtate Dei, sibi donatum à Deo, & in hoc donatum, non vt inde sibi placeat, sed vt in cōmunē conferat vtilitatem.

15. *DICO enim.*) Hoc loco, non est idem quod loquor, verbum, dico, sed idem quod iubeo, vel adhortor. Fuit diuina modestia præditus beatus Paulus, suprà enim vbi nō iubebat, sed admonebat, obsecrabat, nō per sua in eos merita, sed per eam qua in illos Deus vsus fuerat misericordiam: hic verò vbi magistri personam gerit, non ait præcipio, neque iubeo, sed dico, vtens hac vrbanitate, seipso digna.

16. *PER gratiam quæ data est mihi.*) Non eam quæ gratum facit significat hoc loco gratiam, sed munus Apostolicum, cuius sub hoc nomine ideò mētionem facit, vt suam illis authoritatē veluti à Deo acceptam cōmendaret: nō enim dicit per meam authoritatem, sed per (*gratiam quæ data est mihi,*) idest, quæ nullis meis meritis, sed in vestram vtilitatem donata est mihi.

17. *NON plus sapere, quàm opportet sapere.*) Ex sentētia Origenis ad omne virtutum genus extendi potest hæc Pauli sententia: vt si quis sub specie iustitiæ, nimius fiat in vindictis, aut liberalitatis prætextu, sua dilapidet bona. Hæretici qui cauteriatam habentes cōscientiam, prohibebant nubere, & à cibis abstinere quos Deus creauit, sapiebant plusquàm opportet: nimirum, quia limites transibant veritatis. Ecōtrà verò minus sapere quàm opportet, est minus de re aliqua sentire, quàm pro eius dignitate conuenit, sicuti qui contra castitatem, prædicaret simplicē fornicationem non esse peccatum. Aut contra abstinentiam, nulla ratione esse à carnibus abstinendum. Aut contra Christum, sicut Arrius qui eum faciebat essentia aliū à Patre. Et Sabellius, qui eandem eum personam reputabat cum Patre. Huiusmodi, de castitate & abstinentia, & Christo Domino Saluatore nostro, minus sapiebant quàm opportet. Vel aliter (*non plus sapere quàm opportet,*) idest, non altius de se existimare quàm par est, vetans in hoc Paulus nequis infletur supra alium de donis à DEO perceptis, sed si quam à Deo gratiam perceperit, in ea modestè se gerat. Vnde dicit.

Orig.

1. Tb. 4.

18. *SED sapere ad sobrietatem.*) Sobrietas propriè circa luxus victus, vel vestitus, versatur. Transfertur tamē ad alia quæ pondere & mēsura moderata sunt, in quibus scil. homo debitam mē suram obseruat. Quam quidem modestiæ ac temperantiæ virtutem, Cicero frugalitatem appellat. Sapere igitur ad sobrietatem, iuxta D. Tho. est mensuratè sapere secūdum gratiam sibi datam. Vel ad mediocritatem de se sapere & sentire, secundū id quod in se est, & eo modo quo opportet. Est denique sobrio, modestoq; esse animo. Cic. Tho.

¶ Cauenda est hic tamen pusillanimitas, qua humilitatis prætextu, solent ignaui receptum abscondere talētum, subducentes se negotijs publicis, maximè fidei, vbi sua opus esset doctrina & diligentia. Huiusmodi nō erunt immunes in Dei iudicio, nec fugient pœnas iacturæ factæ in ipsius Domini vsura. Sic ergo infrenāda, domandaq; est nostræ carnis superbia, vt cauentes hoc vitium, pariter studeamus sobrietati, hoc est, ijs quæ ex officio nobis incūbunt. Vnde dicit,

19. *ET vnicuique sicut DEVS diuisit mensuram fidei.*) Græci non habent, et, vt ait Gagneius, ac sic commodior erit cōnexio (*Præcipio omnibus sapere ad sobrietatem, sicut vnicuiq; Deus diuisit mensuram fidei,* vel præcipio *sapere ad sobrietatem, &* id quidem *sicut vnicuique Deus diuisit,* idest, distribuit (*mensuram fidei,*) quo loco Græci & Photius sumūt fidem pro donis gratuitis ac visibilibus quæ in primitiua ecclesia Spiritus sanctus largiebatur fidelibus, & sic explanandū

nandum est, (*mensuram fidei*,) idest, mēsuram donorum suorum quæ ordinantur ad fidei ædificationem, siue in vtilitatem publicam. Quæ quidem dona nō eadem omnibus, sed diuersa diuersis ex voluntate Dei contingūt, nec æqualiter omnibus, sed vnicuiq; secundū certam mensuram donationis Christi. Vnde Apostolus sobriè sapiens iuxta hāc mensuram dicebat, non autem in immensum gloriamur, Sed secundum mēsuram regulæ, qua mensus est nobis Deus. Soli autem Christo datus est Spiritus non ad mensuram: cæteri verò omnes mensuratè acceperūt Christi dona, non solùm gratuita, sed etiā gratum facientem, fidem scil. quæ per charitatem operatur. Inde est, quod discipuli Christo Deo nostro dicebant, Dñe, adauge nobis fidem. Mensura igitur qua vnusquisq; debet metiri existimationem sui, est donū quo diuinitus dōnatus est, & munus ad quod est assumptus. An verò illud sit legitimū necne, cognoscetur equidem, si via, & ordine, & authoritate maiorū, iuxta Euangelicam sententiam, fuerit super candelabrum erectus. Opportet verò doctores, insigni prudentia, & humilitate, atque sobrietate præditos, aliorum iudicium de semetipsis explorare, sua semper vereri, aliena, omni procul liuore, sed discendi studio perlustrare.

1.C.12. Eph.4. 1.C.12. Ioa.3. Mat.5.

¶ Abeant ergo illi qui sola linguarum cognitione instructi, omnes Theologiæ numeros inflati profitētur: vulgo prophano, & imperito persuadentes, non alia opus esse eruditione ad inteligendos doctores, & eloquia sacra: occasionem dantes non solùm grāmaticis, verumetiam ex opificibus, & plebæis, alijsq; perditis hominibus, vt iudices, ac magistri esse velint sacræ paginæ. Illudq; modo velint credere, ac tenere, quod vnusquisq; pro suo gustu intelexerit. Væ illis cæci sunt & cæcorum duces, non inteligentes, mysteria scripturæ improbo studio, longoq; tempore indigere vt penetrari valeant: multo profectò longiori quàm vel iurium facultas, vel philosophiæ, vel aliarū artiū, in quibus tamen nemini fides datur, antequam impensissimo studio bonam ætatis partem expenderit.

20. *SICUT enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem mēbra non eundem actū habent, Ita multi vnū corpus sumus in Christo: singuli autem alter alterius membra, habentes donationes, secundum gratiam quæ data est nobis, differentes.*) Exemplo magni corporis in quo multa membra non eūdem actum, idest, eandem actionem, siue operatiūnem habent, docet in corpore mystico quod est Ecclesia, singulos homines esse vice membrorum, habentes iuxta gratiam nobis cōcessam, diuersas donatiōnes: qua quidem similitudine inducit ad bonū vsum gratiæ, & ad bonos mores, maximè ad humilitatem & charitatem. Nam ideò Deus variè suas dotes partitur, ne quis aut fastidiat alium, aut vnum se sibi sufficere putet, & vt singulorum dotes fraterna charitas faciat omnium cōmunes. Non enim cōuenit vt minus in nobis valeat Christi gratia, quàm in animanti valet vis naturæ. Quæ societas est membrorū inter ipsa in corpore animātis, ea est societas singulorum inter ipsos qui ex varijs sectis & gentibus in Christi consortium sunt cooptati. (*Sicut enim in vno corpore*) hoc scil. visibili, licet sit vnū & idem, tamē (*multa membra habemus,*) ex quibus cōpactum est. (*Omnia autem membra non eundem actum habent,*) idest, non idem officium habent. Alio munere funguntur oculi, alio pedes, alio venter ac manus. Et tamen oculus non sibi vni, sed toto prospicit corpori: venter non sibi tantùm, sed omnibus membris conco-quit: (*ita multi*) ceu conflati (*sumus vnum corpus*) spirituale, (*in Christo*) capite nostro, quasi ei insiti, (*singuli autem alter alterius membra*) non enim aliud est Christianus Christiano, quàm membro membrum eiusdem corporis, (*habentes donationes differentes,*) idest, varias dotes, non iuxta nostra merita, sed (*iuxta gratiam quæ data est nobis,*) idest, iuxta munificētiam Dei, quæ partitur singulis, vt videtur expedire. Iam, quod sunt officia singulorum mēbrorū in

in corpore naturali, hoc sunt variæ dotes, alijs atque alijs nostrum variæ distributæ. Quemadmodum igitur membra præstabiliora velut oculi, non fastidiunt humiliora, sed officio suo succurrunt omnibus, alioquin totum corpus collaberetur, ita suam quisque dotem, siue præclara contigit, siue mediocris, pro sua portione conferre studeat, in totius corporis spiritualis, siue mystici cōmodum.

❡Obserua diligenter, quod similitudo hæc corporis mystici quod est Ecclesiā, ad corpus animantis facta, in tribus posita esse videtur, nimirùm, in corporis vnitate. Deinde, in membrorū multitudine & varietate. Tertiò, in officiorum diuersitate. Quoad primum, obserua, quod vna est anima quæ viuificat corpus humanum: & vnus est Deus qui vi-

1.C.15. uificat animam Christianis, cuius spiritualis vitæ principium Christus est, atq;

Eph.1. adeò caput Ecclesiæ, de cuius plenitudine nos omnes accepimus. Nam quemadmodū in homine animalis virtus, ex eodem victu, spiritus generat, nutritq; diuersos, diuersis organis attēperatos, alios quidem visui seruientes, alios verò auditui: ita & Christus Dn̄s per suum viuificatorem spiritum, alijs præbet prophetiæ spiritum: alijs linguarum donū: alijs doctrinæ gratiam ad docendū: alijs prudentiam ad gubernandū: vt doctores, sint tāquam oculi: vulgus, tāquam auditus, quo sensu acquiritur disciplina. Misericordes autem sint veluti manus, & pedes miserorum. Diuites verò, velut stomachus, & inopū alimonia.

❡Obseruandum insuper, quod mēbrorum ratio, non solùm in hoc quod est pars, sed etiam in eo quod singulare habeat officiū in corpore, ab alterius officio diuersum, consistit, sicuti oculus, manus, pes. Deinde, vnumquodq; mēbrum, non solùm totius corporis, sed etiam cuiuslibet membri est membrū, quatenus omnia membra inter seipsa, mutua se opera iuuant, sicut oculus pedi, pes oculo, & toto corpori seruiunt.

❡Varietatis autem membrorum corporis mystici, obserua, quod triplex potest assignari ratio. Prima est imbecillitas, & incapacitas virium naturalium: non enim omnia possumus omnes. Ideò opportuit, vt (sicut in ciuili Republica) multitudine suppleretur, quod singuli præstare non valent. Deinde, propter pulchritudinem, quæ ordinum varietate constat. Tertia demum quæ iam dicta est, propter humilitatem, & charitatem tuendam, & augēdam. Vnusquisq; enim cognoscens, se alterius indigere opera, sumissius se geret erga illum: accipiens verò fauorem, amabit illū propter acceptum beneficium. Atque hinc intelligens vnum esse omnium parentē Deū, qui vniuersalem nostri curam gerit, amet eum super omnia.

❡Obseruandum prætereà, quod dona quæ hic Paulus donationes vocat, Græcè autem charismata dicuntur, dantur quidem illa secundū gratiam, & secundum eandem differenter dantur: gratis enim illo authore dispensantur. In quorum distributione respectū habet nōnūquam Deus ad ingenia & dotes naturales, quæ etiam dona dicūtur & talēta Dei: vtens quidem illis tāquam autor naturæ, ad cōmodiorem executionem munerum quæ ad salutem publicam instituit: non autem tāquam meritis quæ dicūtur de condigno, huiusmodi enim gratiæ, dona nō cadūt sub merito. Hūc respectū habuisse videtur in Petro, quē Ecclesiæ præfecit, fuit enim animi magnitudine præditus, quæ quidem ad bonum gubernatorem maximè pertinet. In Paulo ad animi constantiā, vim persuadendi, animum indeffessum ad quoslibet labores sustinendos, quæ etiā necessaria videbantur ad implendam gētium conuersionem, cui Dn̄s eum destinauerat. Talis etiam respectus habēdus esset in eligendis Ecclesiæ ministris qui quotidiè assumūtur ad illius gubernationem, etiam in illa electione, cui Spiritus sanctus suo interest numine, vt scil, illa fieret secundum naturales personæ qualitates.

❡Sapienter igitur Paulus hac similitudine suam explanauit sentētiā, qua iussit

vt

vt nemo plus saperet quàm opportet sapere, sed quod vnusquisq; sapiat ad sobrietatē. Vt quemadmodum nullum membrū, officiū alterius sibi vsurpat, sed suum quodlibet seruat, ita nemo alterius scientiā, aut facultatē arrogare sibi debet: imò & quemadmodum oculus non potest dicere manui, opera tua non indigeo, ita neq; homo homini nō es mihi necessarius in his rebus, quibus ipse caret. Denique sicut vnumquodq; membrū nunquam officio suo deest, obsequiū præstans vel toto corpori, vel alteri membro: ita Christianus homo vel toto corpori quod est Ecclesia, vel cuilibet membro, quod est omnis Christianus, semper seruire debet: alter alterius onera portando, vt sic adimpleatur Christi lex, videlicet, vt cæcus claudum portet, qui mutuo beneficio cæcum rectâ ducat, Pedes & manus stomacho seruiant, à quo vicissim alantur. Et vnusquisq; sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, vt ait
1.P.4. beatus Petrus.

21. *SIVE prophetiam, secundum rationem fidei. Siue ministerium, in ministrando. Siue qui docet, in doctrina. Qui exhortatur, in exhortando. Qui tribuit, in simplicitate. Qui præest, in solicitudine. Qui miseretur, in hilaritate.*) Docet diuersarū gratiarum vsum, & primò quidem in rebus diuinis quantum ad cognitionem occultorum. Nam cum dixisset varias esse singulorum hominum dotes, non iuxta nostra merita, sed iuxta munifitiam Dei, impertitas: quamobrem ne quis eo quod cōtigit dono efferatur, sed sobrius ac modestus vtatur in bonū omnium, inquit nunc (*siue prophetiam,*) scil, habentes, idest, donum prophetiæ in prænūtiandis quæ ventura sunt, aut in exponendis arcanis litteris, (*secundum rationem fidei.*) idest, iuxta modū fidei scil, habeant hoc donum. Fidem
1.C.12. enim in omnibus respicit, & querit De⁹, ad cuius ædificationem data est prophetia, & aliæ gratiæ gratis datæ: & ex fide sumēda est regula prophetiæ, nimirùm vt qui infra limites fidei prophetauerint, habendi sunt prophetæ: qui verò illos violauerint, proscribantur, vt pseudoprophetæ, iuxta illud, Si fuerit in me- Deu.13.
dio tui Propheta, & dixerit tibi, eamus & sequamur deos alienos: non audies verba Prophetæ illius, quia scil, prophetizat contra fidem. Quare (*secundum rationem fidei,*) habeat qui habet donū
prophetiæ, vt scil, non in vanū, aut cōtra fidem, sed vt per hoc fides confirmetur, augeatur, & crescat. Et citra supercilium, bonum suū cæteris cōmunicet. Fidei est animas viuificare, & iuxta hanc rationem vtendum est prophetia. Tho.

¶ Obserua, quod prophetia est quædā visio, ex reuelatione diuina, eorū quæ sunt procul. Iuxta illud, Qui propheta 1.R.9.
hodie dicitur, vocabatur olim videns. Procul autem à cognitione nostra, vel refertur ad tēpus, vel ad rei maiestatē. Ad tempus quidem, futura contingentia dicūtur procul à nostra cognitione, nam propter deffectum sui esse, cognoscibilia non sunt. Ad rei verò celsitudinem & maiestatem, res diuinæ sunt procul à nostra cognitione, non secūdum se cum sint maximè cognoscibiles: quia vt inquit beatus Ioannes, Deus lux est, 1.Ioa.1.
& tenebræ in eo nō sunt vllæ. Sed propter deffectum intelectus nostri, qui se habet ad ea quæ sunt in seipsis manifestissima, sicut oculus noctuæ ad lucē Philos.
Solis. De duobus igitur potest quis dici Propheta, vel qui de futuris contingentibus vaticinatur: vel cui sua per se De⁹ reuelat arcana, quæ supra sensum hominis sunt. At verò, qui futura prædicit, magis propriè iuxta nominis notionē dicitur Propheta, quàm ille cui reuelātur inuisibilia Dei, licet digniori persūdator cognitionis luce: quia vnūquodq; magis dicitur tale, quod est secundū se tale, quàm secundū aliud: & propter hoc, futura contingentia quæ non existunt, magis propriè dicūtur esse procul à cognitione nostra, quàm inuisibilia Dei quæ maximè existūt. Vsitatius ergo ex illis, quàm ex istis, quis dicitur Propheta, hoc est, procul videns.
¶ Obseruandū præterea, quod propheta & Apostolus differūt penes hoc, quod Apostolus licet verè sit propheta, pertinet

1.P.1. net tamen ad eum fidei promulgatio in miraculorum virtute, atqueadeò vniuersalis Ecclesiæ gubernatio. Prophe- Ioel.2. tia autem propriè in hoc cōsistit, quod sit immediata Dei reuelatio, quam scil. Deus facit per se. Et idcirco in Ecclesia iam non est propheta vt olim fuit, quia non immediatè à Deo, sed ab Apostolis & Prophetis docentibus & scribentibus accepimus diuina mysteria. Nec est in Ecclesia potestas condendi sacram Scripturam: licet in exponēda illa, putà in condendo symbolo, colligēdoq; illo ex sacra Scriptura, errare nō possit cum fuerit legitimè congrega- Eph.2. ta: tunc enim adest illi Spiritus sanctus docens omnem veritatem. Talis igitur reuelatio cum non sit immediata à Deo, non est prophetia, sed est vsus reuelationis factæ Prophetis & Apostolis: super quorum fundamentis sumus nos Christiani superædificati. Et obserua, quod hoc prophetiæ donum, sicut & cætera Spiritus sancti dona, videlicet, dæmonia eijciendi, languores curandi, & huiusmodi, in primordijs Ecclesiæ dum fides erat in cunabulis, erāt vtique necessaria ad fidei irroborationem. Fides verò iam educata, adulta, & corroborata, iam non sunt charismata hæc ordinaria in Ecclesia. Si igitur Apostolus in hoc loco, propriè de prophetiæ dono loquatur, ad suum ipsius tempus tantùm referendum est.

¶ Verisimile tamen est vt non tam arctè vocem vsurpauerit. Potest enim prophetia etiam accipi & pro scientia Theologiæ, qua, sacra pagina spiritu prophetico tradita, elucidatur, ac populo declarata profertur: iuxta illud, Qui 1.C.14 prophetat, omnibus loquitur ad ædificationem, exhortationem, & consola- Eccl.24 tionem. Et illud, Adhuc doctrinā quasi prophetiā effundam. Ad quam prophetiam adhibere studium, possibile nobis est, & in nostra potestate, vt ait Orig. Origenes.

¶ De doctoribus autem Ecclesiæ, Hieronymo, Augus. Ambros. Chrysosto. & huiusmodi, quis negare poterit speciali numine fuisse afflatos, altioriq; lumine suffusos quàm sit naturale, ad interpretandam sacram Scripturam. Non enim naturali acumine intellectus valuissent tanta dexteritate, ac certitudine vera sensa Scripturæ enucleare. Nō tamen sic illuminati sunt vt ipsorum dicta pro fidei decretis sint habenda, (vt ipsemet fatetur Augus.) nam hoc Aug. gradu, sanctiones habentur vniuersalis Ecclesiæ.

Idem etiam asserendum & de doctoribus scholasticis, D. Thoma, Bonauentura, & si qui sunt alij, qui sacra eloquia, patrumq; sententias stilo scholastico digesserunt, in suaq; principia resoluentes adduxerunt: atqueadeò per certas conclusiones dispensauerunt, ac disposuerunt, vt doctrina, siue quæ ad res diuinas & sacramenta, siue quæ ad humanos mores pertinet, paratior esset, & clarior, siue euidentior. Hæc vtique sunt adeò difficilia, vt absque subsidijs cœlestibus, illuminationibusq; diuinis fieri non poterant.

22. *SIVE ministerium, in ministrando.)* Hoc est, secundum munus quod pertinet ad res diuinas, nimirum administratio sacramentorum, aliorumq; mi- 1.C.4. nisteriorū: ad quæ duo assumitur omnis Antistes, videlicet, ad interpretatio- Mat.20 nem sacræ Scripturę, & ad ministrandū. Ait ergo, (*siue ministerium,*) idest, siquis donum ministerij suscipit, putà vt sit Episcopus vel sacerdos, exequatur illud diligēter (*in ministrando,*) hoc est, intra eandem se functionem cōtineat, modestèq; fungens officio suo, opera sua iuuet fratrem suum.

23. *SIVE qui docet, in doctrina.)* scil. se exerceat studiosè atque fideliter, hoc est, cui contigit doctrinæ dos, ne fastidiat indoctos, sed, citra fastum, eruditionem suā alijs impertiat. Vbi doctrina latius patet, quàm prophetia: extēditur enim & ad humanas scientias, & facultates.

24. *Qui exhortatur, in exhortando.)* Superius donum ad speculatiuam, hoc verò ad practicam scientiam pertinere videtur. Duo namq; sunt per se officia docere

docere & exhortari, licet in concionatore, qui administer est verbi, coniũcta sint: inquit ergo (*qui exhortatur,*) idest, qui habet officium vel gratiam exhortandi homines ad bonum, vt scil. ex sacris litteris, vel aliũde posſit ad pietatem, ac mores honestos inflamare dicẽdo, Vtatur hoc dono (*in exhortando,*) hoc est, vtatur sua dote modestè. Dinatur quidem in hoc plurimorum vitiũ, quod proles est superbiæ, illorum scil. qui nunquam illo vitæ instituto cõtenti sunt, ad quod sunt aptiſsimè nati, & in quo posſẽt maximè vel Ecclesiæ, vel Reipublicæ esse vtiles: sed satietate nauseantes, alias atque alias ambiunt rationes viuendi, in quibus aut multò minus, aut certè nihil prodesse possunt, vel proficere.

25. *Qui tribuit, in simplicitate.*) Instituit nos diuinus Apostolus ad beneficentiam, quæ vt est in Repub. maximè neccessaria, Deoq; gratiſsima, ita debet esse simpliciſsima, hoc est, à liberalitate omnino proficiscens, nihil cõmixtũ habens non solùm iniquitatis, vt scili. donis homines ad malum quis alliciat, verum neque respectum ad retributionem, vt ex modico dato quis intendat multo maiora acquirere, iuxta illud,
Eccl.20. Datum insipientis, non erit tibi vtile, oculi enim illius septẽplices sunt: exigua dabit, & multa improperabit. Christus Deus noster, non solùm vsuram in beneficijs collocandis vetuit,
Luc.14. verum & intentionẽ repetendi gratiam, pro gratia. Cum facis, inquit, prandiũ, aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neq; vicinos, & diuites, ne fortè & ipsi te reinuitent, & fiat tibi retributio: sed voca pauperes & debiles, &c. Et beatus eris quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in retributione iustorum. Hac sanè ratione, etiam apud Philosophos naturales malè audiebant qui non syncera liberalitate beneficia conferebant, sed fœnerabant potius.
Seneca. Demus, inquit Seneca, beneficia, non fœneremus: dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret. Christianis autem longè speciosior, excellẽtiorq; debet esse puritas in largiendo miseris, nempe, vt neque gratitudinem (quanuis neccessaria sit in recipiente) expectemus ab illo, sed omnia à Christo Domino, qui non solùm fidei iussorem, sed etiam debitorem pro ipsis se constituit, perinde ac si ipse reciperet. Quod vni, inquit, ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Et in die iudicij, esuriui, & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi bibere, &c. *Mat.25.* Graue igitur vitium est ingratitudo, sed grauiſsimum inter Christianos non tribuere in simplicitate, cum quidquid pauperibus damus, Deo nostro damus qui sanguinem suum pro nobis effudit. Ait itaq; Paulus, (*qui tribuit,*) idest, qui habet facultatem tribuẽdi & gratiam, vel cui contigerunt facultates vnde suppeditet egentibus, & largiatur ijs quibus opus est: exequatur hoc, vel succurrat tali gratia illis (*in simplicitate,*) idest, nõ ad inanem gloriam, neque spe reditura cum fœnore gratiæ, neque animo alicuius mali perpetrãdi: sed simplici pectore, propter gloriam Dei solùm.

26. *Qui praeest, in solicitudine.*) Generaliter comprehendit magistratus omnes tam seculares, quàm spirituales, quibus cura delegata est cæterorum, eaq; in re valent, præcipiens eis, vt honos non illos elatiores reddat, sed cura cõmissa solicitos: neq; sibi gerant munus delegatum, sed ijs quorum curam in se susceperunt. Ait ergo, (*qui praeest,*) idest, qui est in officio prælationis constitutus, vtatur illo officio (*in solicitudine:*) hac solicitudine angebatur ille insignis prælatus qui dicebat. Quis in- *2.Cor.11.* firmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Sed cum his nostris miseris temporibus, quàmplurimi scandalis exurantur, plurimiq; perditiſsimis moribus iugulentur, proh dolor, non est qui sentiat, non est qui lugeat, non est qui charitate calescat, non est qui cum Dauid tabescat propter præuaricantes, qui eloquia Dei nõ *Psal.* custodiunt. Nullus est pater, qui cum eodem pijſsimo Rege lugeat mortuũ Absalonem, idest, filium perditum.

Ro.9. Nullus est frater, qui cum Paulo optet anathema esse à Christo pro fratribus suis. Nullus Prælatus, qui pro grege sibi cõmisso dicat cum Moyse, Aut dele me de libro vitæ, aut dimitte illis noxam hanc. Omnes quærunt quæ sua sunt, non quæ Iesu Christi. Omnes conantur suum celebrare nomen, suum illustrare sanguinem, nõ Christi Dei nostri. Obedite, inquit Paulus, Præpositis vestris & subiacete eis, ipsi enim peruigilant quasi rationem reddituri pro animabus vestris. Ex quibus verbis colligi videtur, non aliud ius habere Prælatos exigendi subditorum obediẽtiam, quàm quod talem illorũ habeãt vigilantiam & solertiam, qualem habere debent qui redditurĩ sunt rationẽ effu si sanguinis filij Dei in pretium animarum. Quapropter nemo mirari debet in deuastatione Hierusalem, idest, Ecclesiæ Christianæ, in rebellione tot subditorum aduersus summas Ecclesiæ dignitates, & talis rebellio, qualis ab orthodoxorum oculis nunquam visa est. Iudicium iustum, & ira Dei de cœlo descendens videtur, in vltionem negligentiæ Prælatorum. Nam postquàm Prælati dimiserunt Ecclesiarum debitã solicitudinem, dimisit etiam Deus plebes contra eos rebelles fieri.

Heb.13. (margin)

27. *Qui miseretur, in hilaritate.)* Fulgor & splendor misericordiæ, est hilaritas mẽtis & vultus alacritas, quæ tàm est miserenti necessaria, quàm est misero grata. Ideò inquit, *(qui miseretur,)* idest, qui gratiam habet succurrendi miseris, & calamitosis: nam hoc loco, *(misereri,)* non significat compati, sed misericordiam, & eleemosinã præstare. Qui ergo misericordiam præstat, *(in hilaritate)* subaudi, eam præstet. Hilarem enim datorem diligit Deus. Absit igitur ab eo qui subleuat, tristitia, quæ præmat eum qui subleuatur, & beneficium velut exprobret: sed hilaritate gratiam officij conduplicet, vt quicquid facis, velut ex alieno, & ex animo facere videaris. Quomodo eum qui in tristitia est, ait Chryso. refocillabis, si tu doles? Nam quoniam nihil adeò videtur hominibus turpe, ac ab alijs accipere, nisi excellenti hilaritate suspitionẽ illam sustuleris, ostenderisq́; , quod magis accipias, quàm des, magis deijcies accipientem, quàm refocillabis. Sic & vidua multa talenta duobus obolis superauit, larga siquidem mente dedit. Potest enim quis & in paupertate magni, & in diuitijs pusilli animi esse. Facit etiam pro ornamento huius virtutis, celeritas in dando, iuxta illud Prouer. Qui citò dat, bis dat. Quæ quidem celeritas, sine hilaritate esse nequit: qui enim tardè fecit, diù noluit. Idcirco Sapiens, in omni dato, inquit, hilarem fac vultum tuum. Et non protrahas datum angustianti. Eccl.35.

2.C.9. — Chryſ. (margin)

28. *Dilectio, sine simulatione.)* Segnitie in ministrando, negligentia in docẽdo, remissione in exhortando, duplicitate in distribuendo, desidia in præsidẽdo, tristitia in miserendo, & alijs huiusmodi malis, corrupta sunt multorum hominum officia, etiam si quid benignè facere videantur. A Christianis omnis absit fucus, sed sit mutua inter eos charitas, simulandi, ac dissimulãdi prorsus ignara, & hæc, singula cuiusq; officia Deo cõmendabit. Est enim charitas radix & fundamentũ officiorũ omniũ, atque virtutum: nam iuxta Apostolũ, charitas benigna est, patiens est, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, omnia suffert, omnia sustinet. Distinguit igitur hîc primò Apostolus, veram charitatem contra falsam, tãquam aurum contra auricalcum, & veram personam contra illam quæ assumitur in comœdia. Et præcipiendo inquit sic *(dilectio)* subaudi, sit vobis *(sine simulatione,)* est autem simulata dilectio, illa quæ exter nè verbis & gestibus effigiatur, re autẽ caret intùs. Vnde beatus Ioannes, Nõ diligamus, inquit, verbo, nec lingua, sed opere & veritate. Nam iuxta Grego. Probatio, siue inditium amoris, exhibitio est operis. Nihil est Deo magis odibile, quàm simulatio fucatæ charitatis. Est enim Deus ipsamet charitas, & veritas: ideò detestatur mendaces, & disperdet illos: & Spiritus sanctus disciplinæ

1.C.13. — 1.Ioa.8. — Greg. — Psal. (margin)

Sap. 1. plinæ effugiet fictum. Tandem nihil est in Repub. exitiosius ficto amico: nā vbi te securus illi credideris, facilè incides in laqueum insidiarū, quem tibi parauit hostis palliatus.

29. *Odientes malum, adhærentes bono.*) De vero bono, & de vero malo sumendum est hoc, non de apparenti. Est autem *triplex bonum*, honestum, vtile, & delectabile. *Honestum* dicitur quasi honorificum, vtpotè cui propriè debetur honor, ceu genuino virtutis obiecto. *Vtile* verò dicitur quod condecens est & cōmodum ad consecutionem finis, qui est bonum honestum. Quale est tēporale bonum, quo velut medicina vtendum est, ad consecutionē boni honesti. *Delectabile* autem est, quod ex re aliquā trahit voluptatem. Quæ quidē, Arist. iuxta Philosophum, talis est, qualis res illa, cuius possessione capitur. Si illicita, mala: si vtilis, vtilis: si honesta, bona. At illa tandem est *optima delectatio*, quam beatorū chori de diuina præsentia suscipiunt. Igitur bonum cui adhærendum est, solus est Deus, quandoqui dem nihil amandum, nisi ipse, vel propter ipsum. Vnde Paulus, (*adhærentes*, inquit, *bono*,) id est, Deo, quasi ad glutinati, & compacti, illiq; cōfixi per Christi spiritum: quemadmodum de se testatur dicens, Quis nos separabit à charitate Christi. Deffiniens itaq; Beatus Apostolus verā charitatem, inquit, quod non ex nostris cupiditatibus metiamur quidquam, nam hoc prophanū hominū vulgus facit, sed sola virtute, aut turpitudine, simus (*odientes malum*,) abhorrentes ab omni malo. Et simus (*adhærentes bono*,) scilic. summo, ita vt amor nullo permixtus malo, syncerus sit ac purus, de vero summoq; bono, nēpè Deo. Odium autem de vero malo, scil. peccato. Odio habeamus peccatū proximi, personæ tamen illius optemus bonum, & subueniamus. Amicum diligamus quatenus lex permittit honestatis, videlicet, ne propter eius amorem faciamus quidquam cōtra diuinam vo-Mat. 10 luntatem. Ipse enim dicit, qui non reliquerit patrem, aut matrem, aut vxorem propter me, hoc est, propter rationem & iustitiam, nō est me, hoc est, amicitia mea dignus. Quasi dicat, qui aliqua carnis necessitudine inductus vt meā violet amicitiam, non omnia tunc potius fœdera, ac sanguinis coniūctionem, & vincula abruperit, indignus est gratia mea.

30. *Charitate fraternitatis inuicem diligētes.*) Posita substantia charitatis, quæ cōsistit in hoc quod adhæreamus Deo, & recedamus à peccato, descendit ad ornamenta ipsius, quorum primum est amor fraternæ charitatis. Nam licet inter homines, diuersi sint gradus dignitatis, tamen respectu Dei, omnes sumus fratres. Ab ipso enim omnes conditi sumus, omnibus dedit orbem pro domicilio, aërem quo refocillemur, alimenta quibus alimur, super omnes tandem signatum est lumen vultus ipsius, nam omnes imaginem gestamus creatoris. Hæc quantum ad naturam. Nam si ad gratiam spectes, eodem Christi sanguine sumus redempti, eodem baptismo sub gremio vnius Ecclesiæ regeniti: eodem pascimur sacramento corporis & sanguinis Iesu Christi: in summa, omnium vnus est Deus, vna fides, vnum baptisma, vnius patris filij, ad vnam hæreditatem vocati, vnius corporis membra, atque adeò vna religione colligati sumus. Tot ergo vinculis vnitatis constricti, par est, vt nos Christiani fraterna simus charitate erga nos inuicē propensi, ac benigni.

¶ Alij legūt, (*charitatē fraternitatis inuicem diligentes*,) vt scil. non solùm diligamus fratres per charitatem, sed etiā diligamus ipsam charitatem qua eos diligimus, & ab eis diligimur. Sic enim si charam habemus charitatem, vt ait D. Tho. non de facili eam dissolui facie-Tho. mus. Charitas est inestimabilis valoris cuicūq; eam gustauerit. Vnde in Cant. Cant. vlt. dicitur, si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, tāquam nihil despiciet eam. In amore humano verificatur hoc, quanto magis in amore diuino, in quo nihil potest esse tædij. Non ergo esse debemus, vel momento temporis sine hac prætiosa mar-

Aa 2 garita:

Heb. vlt. garita: iuxta illud Pauli, Charitas fraternitatis maneat in vobis. Modus autem perfectus & sublimis, quo ista charitate debemus vti, est ille quem Christus caput nostrum nos docuit, qui animam suam posuit pro nobis. Hoc est, *Ioa. 15.* inquit, præceptum meum, vt diligatis inuicē, sicut dilexi vos. Qui ergo Christi amorem immitatus fuerit, æqualiter amabit omnes tāquam fratres, ardenter tāquam filios vnius boni & op- *1. Ioa. 3. & 4.* timi patris. Nullum despiciet pauperem, nulli claudet viscera sua: Deum quem non videt, & quem videt proximum, vero corde amabit vtrunque. Deus est pater noster, ideò dicimur fratres: in ipso plusquam propinqui sumus, ideò dicimur proximi: atque adeò tāquam seipsum tenetur vnusquisq; proximum suum diligere.

31. *Honore inuicem præuenientes.*) Certamen est inter mundanos de præcellētia dignitatis: Christianis tamen diuersum debet esse certamen, vt alius aliū conetur sibi præferre. Sic nos docuit facere Christus qui pedes discipulorū primus lauit, nam quanto quisq; maior est, tanto se debet submissius gerere. Inter externa autem amoris officia, primum locum obtinet honor: tùm, quia virtutis est præmium. Tùm etiam, quia cum ipsum plurimi faciant mortales, multum confert ad fouendam inter ipsos mutuam beneuolentiā. Tùm denique, quia honor quem frater defert fratri, refertur in patrem, ideò honor habitus proximo, Deo exhibetur, qui verus est pater noster. (*honore*) inquit (*inuicem præuenientes,*) scil, sitis. Quibus verbis paritatem fraternitatis designat, dum non excipit superiorem aut inferiorem, sed æqualiter loquitur omnibus, vt honore præueniant cæteros. Sub honoris autem nomine omnia munera, & beneficia, atque obsequia comprehendit, quæ suo quisque gradu, & ordine alteri debet: nimirùm, patrē debet præuenire filius obsequio, & reuerentia: & si necesse est, re etiam, & subsidio. Pater verò filium, educatione, correctione, & consilio, victuq; necessario. Subditus dominum, veneratione & obedientia, dominus autem subditum, munificentia & fauore. In summa, nulla debet nobis occasio preteriri in exhibendis beneficijs, quibus amicitia Christiana cōparatur, tuetur, & conseruatur.

32. *Solicitudine non pigri.*) Ostendit qualiter se debeat habere amans erga Deum amatum, nimirùm, non deses, *Mich. 6.* ac somniculosus, sed solicitus in obsequio eius: iuxta illud, Indicabo tibi ò homo, quid sit bonum, & quid Deus requirat à te: & postea subdit, solicitè ambulare coram Deo tuo. Et illud, Solicitè cura teipsum probabilem exhibe *2. Th. 2.* re Deo. Ait itaque Paulus (*solicitudine*) sitis (*non pigri.*) ad seruiendum Deo.

33. *Spiritu feruentes.*) Exponit de qua solicitudine sermonem faciat, non de illa quidem quæ cogitat de crastino dicens, quid manducabimus? aut quid induemur? Talis enim solicitudo anxietatem parit, tristis est & languida, vt potè quæ à carnis infirmitate proficiscitur. Sed de illa quæ est à Spiritu sancto, qui cum sit ignis diuinus à Christo missus in terram, ardet vbicūq; est, in his scili. qui carnales esse desierunt, spirituales autem esse cœperunt, huiusmodi *feruentes* sunt *spiritu*: quia nimirùm eorum corda deuotione plena & dulcedine Dei, instar ollæ igni appositæ ebullire facit, & trāsfluere per sensus, & membra, in sanctas operationes. Talis igitur solicitudo, alacris & agilis, ac viuida res est.

34. *Domino seruientes.*) Instituit nos quemadmodum in Deum omnis referenda sit virtus nostra, quoniam aliter perpetua nequit esse, vel solicitudo charitatis, vel feruens spiritus. Quidquid ergo in fratres fecerimus, ad Dominū referatur opportet, nam ita nobis mercedem rependet, quasi à nobis benè affectus sit.

35. *SPE gaudentes.*) Spe mercedis vnusquisq; Domino suo seruit: quæ quidem licet ratione dilationis affligat *Pro. 13.* animam, tamen ratione certitudinis gaudium parit, tum maxime cum charitati

titati Dei innititur certitudo: hinc enim iustorum vita, ac gloria, proficiscitur, vt iam supra docuit Apostolus. Alij legunt *(tempori seruientes, spe gaudentes,)* cuius est sensus, vt non reluctemur malis, *) sed tempori seruiamus*, rebus præsentibus nosmetipsos accōmodantes, & si quid inciderit incōmodorum, vel declinantes si liceat commodè: vel tolerantes, non mœsti interim, quod est diffidentium, sed in rebus asperis, spe futuri præmij, gaudentes & alacres.

Ro. 1.

36. *IN tribulatione patientes.)* Docet vt non paremus deffensionem si impiorum improbitas grauius affligat, nec moliamur vindictam, nec confugiamus ad humana præsidia, sed simus *(in tribulatione patientes,)* quam propter Deū sustinemus. Deinde vt simus.

37. *Orationi instantes.)* Non solùm orantes, *sed orationi instantes,)* hoc est, assiduis & improbis precibus cœleste auxilium implorantes, iuxta verbum Domini, Oportet semper orare, & nūquam defficere. Et Apostolus, Sine intermissione orate. Per orationem enim multa quidem bona, illaq; præclara nobis contingunt. In oratione tanquam in speculo paruitatem nostram intuemur, magnitudinemq; Dei cōtemplamur, inde humilitas, hinc verò timor atque amor Dei proficiscitur. Per orationem excitatur solicitudo, fugatur iactantia, feruor accenditur, ad Deum accedimus, gaudium spei augetur, auxilium in tribulatione promeretur, victoria contra aduersarium obtinetur, in summa, ad culmen sanctitatis orationе peruenitur. Non enim solo Christi testimonio, tam crebo nos ad orationē, instigantis, verum & longissimo vsu cōpertum habuere viri sancti, frustrà Christianos accingi ad colendam religionem absque assiduitate orationis, neque vnquam vllum altius fuisse sanctimonia promotum, quàm fuerit in oratione perseuerans. Per orationem enim adhæremus Deo (per orationem inquam meritoriam à diuina charitate profectam,) & qui adhæret Deo, vnus spiritus est, in quo summā perfectio cōsistit.

Luc. 18. *2. Thi. 5.*

38. *Necessitatibus Sanctorum communicantes.)* Superiùs dixit, qui miseretur, in hilaritate. Qui tribuit, in simplicitate. Nunc iterum monet vt necessitatibus sanctorum cōmunicemus. Opera enim misericordiæ adeò sunt necessaria ad salutem, vt non sat sit semel, aut bis, sed sæpe illa prædicare. De illis enim inextremo iudicio, est exigenda ratio. Constituit autem Apostolus his verbis ordinem charitatis qui seruandus est in eleemosinarū largitione, Primò, vt indigentibus tribuatur. Laboret, inquit alibi, operando manibus suis, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti. Habentibus enim, superuacaneum esset quidquam tribuere. Deinde, potius est subueniendum iustis, quàm alijs, vnde dicit, *(necessitatibus Sanctorum,)* iuxta illud, Da iusto, & non recipies peccatorem. Quod quidem non est sic intelligē dum, quod peccatoribus non sit etiam largiendum in necessitatibus, sed secū dum interpretamentum D. Aug. & D. Tho. quod non est illis opitulaudum in eorum perniciem, nimirùm, ad fouendum eorum peccata. Iusti tamen & sancti, in eleemosinarum dispensatione, cæteris paribus, præferendi sunt. Tùm, quod ratione suæ probitatis digniores sunt. Tum etiam, quia suis orationibus sunt fructuosiores. Vnde Saluator, Facite, inquit, Vobis amicos de mamona iniquitatis, vt cum defeceritis recipiāt vos inæterna tabernacula, scil. suis suffragijs. At verò in eo quod ait *(communicantes,)* obseruant sancti quod nō est contentus Paulus dicere, subuenientes, sed ait, *communicantes*, quia dum necessitatibus, vsibusq; sanctorum succurrimus, quasi mercimonium exercemus. Etenim si stipem præbemus, spem remunerationis concipimus, atque adeò censum eum illis habemus cōmunem. Et sic sensus litteræ est manifestus, ac si diceret, si quid opus erit cæteris Christianis, is cui suppetit, impartiat non grauatim, ac inamœnè, quasi stipem egenti porrigat, sed quasi suum censum cum illis cōmunem esse ducat,

Eph. 4. *Eccl. 12.* *Aug.* *Tho.* *Luc. 16.* *Orig.* *Chry.* *Theo.*

quam quidem benignitatem exercere debemus Christiani, non solùm in præsentes, sed etiam in absentes.

39. *Hospitalitatem sectantes.)* Ne per omnia pietatis officia sermonem protraheret, vnius meminit hospitalitatis, quæ est omnium tùm amplissimum, tùm ideò clarissimũ. Nam hospes non solùm domum exhibet ad manendum, sed etiam alia necessaria subministrat. Famelicum refocillat, nudũ induit, infirmum recreat, & quauis alia re indigenti prospicit. Qua de causa nõ solùm apud sanctos Patriarchas veteris testamenti, vt Abraham, & Loth, & reliquos, tanto fuit semper in pretio hospitalitas, verùm & apud gentes nullũ fuit preclarius beneuolentiæ, vel indicium, vel munus, ita vt Ioui ipsi, hoc Hospitalitatis epitheton, fuerit inter alia celeberrimum. Et ideò in primordijs Ecclesiæ, summa impendebatur opera, varijs xenodochiorum generibus extruendis, aduenis & peregrinis consolandis. Quid enim præclarius charitatis indicium inter Christianos esse potest, quàm illos qui non parentibus modo, sed patria etiam orbati, omni præsidio destituti in alienis regionibus oberrant, illis visceribus tractare, quibus Deus ipse factus est pro nobis peregrinus in terra? vbi non foueam cum vulpibus, aut nidum cum auibus, neq; locum alium habuit præter crucem vbi moriens reclinauit caput suum. *Mat. 8.*

¶Hinc beatissimus Paulus non satis arbitratus est dicere hospitalitatem exercentes, sed ait sectantes. Quia nimirùm non satis debet esse viro Christiano, aduentantibus ad se ostium pandere, sed etiam exemplo Abrahæ & Loth, in vias & cãpos prodire, vt obuios quosq; pro facultate sua domum adducat, qua charitate cũ sanctis mereretur aliquãdo Angelos Dei, imò ipsum dominum Angelorum hospitio suscipere. Taxandum est ergo institutum illud nõnullis locis receptum, vt peregrini pauperes tempore necessitatis non nisi in triduum recipiantur ac tolerentur. Nam licet ordo charitatis hoc postulet, vt nostris citiùs quàm alienis succurramus, & qui non potest non teneatur alienigenis prouidere: tamẽ non possunt pauperes iure quod habent naturali & Euangelico priuari, quocũque discurrendi, & vbicunq; manendi, & cuicũq; exponendi suas miserias, & calamitates: nisi essent forsan sine necessitate vagabundi, vel exploratores, vel quomodocũq; aliter criminosi. In eos ergo qui se peregrè ad nos conferunt hospitales debemus esse, ne aut turpiter egeant, aut ad rem illicitam cogantur indecorè diuertere. *Gen. 18. 19.*

40. *BENEDICITE persequentibus vos.)* Postquàm docuit qualiter charitas sit exhibenda indigentibus, nunc docet, quod etiam ipsis inimicis eam exhibere debemus, quod quidem fit, primò, dum corde & ore bona illis optamus & precamur, purà resipiscentiam & salutem animæ. Deinde, si blandè & leniter eos admonentes dulciq; sermone iram ipsorum frangimus, iuxta illud, sermo mollis frangit iram. Tertiò, dũ eorum virtutes, si quas habent, laudibus cõmendamus. Hæc omnia ad beneuolentiam pertinent, & ad verbum benedicendi: quod, vt inquit D. Tho. est idem quod bonum dicere, & hoc tripliciter contingit, primò, enũtiando, vt cum virtutem alicuius laudibus efferimus. Splendidum in panibus, ait Sapiens, benedicent labia multorum, & testimoniũ veritatis illius fidele. Deinde, imperando, & sic per authoritatem benedicere, propriè pertinet ad Deum à quo bona cuncta descendunt, imperio enim Dei, bonum ad creaturas deriuatur. Per ministerium autem benedicere, spectat ad ministros Dei, qui nomen Domini inuocant super populum. Sic, inquit, benedicetis filijs Israel, & sic dicetis: & post, inuocabunt nomẽ meũ super filios Israel, & ego benedicam eis. Tertiò, optando, & sic benedicere est bonum alicui velle, & quasi bonum pro aliquo precari. Et hoc modo sumitur hîc: qua quidem ratione, vt ait Chrysost. multa acquirimus bona. Nam imprimis multum erga Christum demõstramus amorem, dum eius causa pro nihilo *Prou.* *Tho.* *Eccl. 31.* *Iacob.* *Num. 6.* *Chry.*

nihilo ducimus iniurias omnes. Deinde, fidem alterius vitæ patefacimus, pro qua cuncta terrena contemnimus. Tertiò, ex inimicis amicos frequenter facimus, dum sic nobis illos beneuolè attrahimus. Et hac de causa Apostolus, non est contentus docere, sic nos cum Philosophis, nolite iniuriarum meminisse, sit vobis earum obliuio: sed exigit, vt quemadmodum oportet manus habere benignas, ita linguam conuenit semper habere innoxiam. Et si fuerint qui odio Christi, vel iustitiæ, nos persequantur & affligant, adeò non oportet illos vlcisci, vt nec malè precandum sit: sed potiùs bene precandum illis vt resipiscát, tantum abest, vt quêquam deuoueamus. Quibus re nô possumus benefacere, tamen bene optandû est. Et hæc est iustitia Christiana ad salutem necessaria, vt docet Saluator apud Math. inquiens, Nisi abundauerit iustitia vestra plusquàm scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnû cœlorum. *Mat. 5.*

Sed obserua, quod hæc Pauli admonitio, duobus modis est in præcepto, extra quos relinquitur sub côsilio. Præceptû enim est, ne inimicos à dilectione & oratione generali excipiamus. Nâ si dum quis petit quotidianum panem, aut aduentum regni in oratione dominica, excluderet inimicos, delictû esset, multoq; grauius si id faceret Sacerdos in sacris, quoniã à dilectione proximorû nemo excipitur. Itaq; in tempore necessitatis, qui secundus est casus, tenemur quoque inimico succurrere, iuxta illud, Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, redducas eum. Deû quidem immitantes, qui generali prouidêtia naturæ, Solem suum oriri facit super bonos & malos. Sed quod aliquis tamen in speciali, dilectionis effectum, vt orationis suffragiû, aut qualecûque subuentionis beneficium exhibeat inimico interdum, etiam extra articulum necessitatis manifestæ, pertinet ad perfectionem consiliorum. Quia per hoc ostenditur perfecta charitas ad Deum, quod omne humanû odium superet, exéplo Christi qui pro inimicis exorauit. *Exod. 23* *Luc. 23.*

¶ Dum autem inimicus resipiscit, misericordiam petens cum satisfactione, nô iam inter inimicos, sed inter amicos computandus est, omniq; humanitate tractandus, & amplexandus. Præceptû est enim eum in amicitiam recipere, quoniam ita Christus Deus noster orare Patrem nos instituit, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et Sapiens etiam, Relinque, ait, proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur. Hæc autem inimicorum dilectio, sicut & reliqua moralia præcepta, latebat in iure naturæ, nondum satis Philosophis cognito: reuelatur tamen à Christo dum ait contra Pharisæos asserentes odio habendos inimicos, ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, orate pro persequêtibus vos: quod hic ait Paul. Benedicite persequêtibus vos. *Mat. 6.* *Eccl. 28.*

41. *Benedicite, & nolite maledicere.*) Benedictio Christiani debet esse syncera & casta, omni prorsus maledicentia carens. Sunt enim duplices animo homines impuri, qui iuxta Prophetã, ore loquuntur pacem cum proximo suo; mala autem in cordibus eorum: siue qui pro libitò, non iuxta rationis normam, nûc benedicût, nunc verò maledicunt, & ex ipso eorum ore procedit benedictio & maledictio. Vnde beatus Iacobus, Non oportet, inquit, fratres mei, hæc ita fieri: nûquid fons de eodé foramine emanat dulcem & amaram aquam? Sed contrà, quod in sacra Scriptura legimus multas sanctorum maledictiones tam hominibus quàm insensatis rebus factas. Maledictionem Helisæi aduersum pueros ei illudêtes, quos ideò vrsi lacerauerunt. Maledictionem Iob, in diem natiuitatis suæ. Maledictionem Pauli contra Sacerdotem, percutiet te Deus paries dealbate. Respôdetur ad hoc, quod sicut dictum est de benedicere: maledicere est idem etiã quod malum dicere, hoc autem fit dupliciter, nempè, formaliter, & materialiter. Primo modo maledicere alicui, optãdo scil. illi, precandouè malè, ea penitus intentione quæ in malû illius fertur *Psal.* *Iac. 3.* *4. R. 2.* *Iob. 3.* *Act. 23.*

tur, est omnino illicitum. Secūdo verò modo, optare malum alicui intentione boni, quando via & ordine fit, tunc legitimum est & bonum, & vt ait D. Th. est magis benedicere quàm maledicere, quia vnumquodq; magis iudicatur secundum suam formam, quàm secundū suam materiam. Siue id fiat enūtiando veritatem quæ necessariò adiacet rei, veluti Iob, enuntiauit malignitatem præsentis vitæ. Siue proferendo sentētiam contra iniquos, vt maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius. Siue eorum pœnam in honorem Dei prophetando, vt fecit Isaias. Siue ex zelo Dei puniendo, vt fecerunt Hælias, & Elisæus. Siue corripiendo, vt fecit Beatus Paulus, quamuis si cognouisset esse sacerdotem, abstinuisset. Et beatus Iob, Vidi, inquit, stultum firma radice, & maledixi pulchritudini eius statim, vt scil. per aduersitatem, perueniret ad spiritualem profectum. Quinimò & ad defensionē nostram optare etiam possumus hostium exitium, & contra illos belligerare. Mala autem culpæ, & supplicia inferni, nemini optare possumus. Esset enim hoc, idem quod optare vt quis esset inimicus Deo, quod charitati repugnat qua est à nobis super omnia diligendus. Nec tamen hinc colligendum (vt quidam nimium boni arbitrantur) neutiquam licere nobis inuasorem occidere, quem credimus in peccato esse. Nam aliàs neque Turcas ius permitteret nobis debellare, neque obduratos hæreticos comburere.

Tho. Deu. 27. Isai. Iob. 5.

42. *Gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus.)* De concordiæ partibus nunc sermonem facit, quarum prima est, læta pariter ac tristia facere communia, vt scil, iungamus tum gaudia, tùm mœrorem ac lachrymas. Et hoc est quod vno verbo prædicabant Philosophi. Amicus alter ego. Nam iuxta Chrysost. nihil ita dilectionem conciliat, quàm quod gaudium & tristitiam inuicem inter nos cōmuniter habemus. Neque Paulus subueniri sem per calamitati proximi iubet, quia id sæpenumero non est possibile, sed si tollere non potes, produc lachrymas, & maiorem partem sustulisti: & si prosperitatem illius augere non vales, congaude, & multum augmenti attulisti. Sed de duobus, longè difficilius est gaudere cum gaudentibus, (ait Chrysost.) multoq; clarius charitatis indicium, quàm flere cum flentibus. Hoc enim posterius, ipsa natura vltrò facit. Nam cum in calamitatibus proximi, nulla sit inuidiæ materia, nemo est adeò saxeus qui illic non defleat. At verò quod aliquis non solùm non inuideat ei qui clarus est, ac celebris, sed & cōgaudeat, generosæ mentis est. Lachrymando ergo misericordem te facis: gaudendo verò, liuore teipsum liberas.

Philos. Chry. Chry.

Cauendū tamen ne quocūq; mœrore, aut quacunq; lætitia communicemus cū proximo, sed iuxta charitatis præscriptum, quæ non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Si enim quispiam eorum qui lætantur cum malè fecerint, & exultant in rebus pessimis, lætitia fuerit affectus de vana huius seculi prosperitate per iniquitatem parta: aut de vindicta per iniuriā obtenta: aut de quouis alio malorum genere, potius nobis indolenda est eius miseria, quàm illo turpi gaudio malè affici. Tamen si quis de opere virtutis delectatur, vel de aliquo admisso flagitio tristatur, tunc maximè afficiendus similiter est proximus quisque, vt sic membrorum Christi imaginem præseferant. Gaudio autem & tristitia de bonis aut malis secularibus, quatenus bona aut mala sunt naturæ, modestè vtendum est, vt contristari de morte amici, aut gratulari de eius fœlicitate.

1. C. 13. Prou. 2.

43. *Idipsum inuicem sentientes.)* Sūma consummatio concordiæ, est idē velle, & idem nolle, circa ea quæ sunt iusta & bona, vt concors animus & cōmunis affectus in illis nos societ, siuè quid læti obtingat, siuè quid aduersi incidat: & siquid in aliena sententia vel cernimus vel olfacimus veritatis, probemus & elucidemus: si verò falsitatis aliquid suspicamur, blandissimè ad veritatis lineas reducamus, neque nostra

veli-

velimus retinere mordicùs, sed faciles nos præbere correctoribus nostris. Ad hunc enim modum facilè conueniemus in eodem fidei sensu, coalescetq; inter nos sancta charitatis concordia. Et hoc est quod docet hoc loco Paulus inquiēs, *(idipsum,)* idest, idem scil, sitis *(inuicem sentientes,)* idest, inuicem cōcordes & vnanimes, vt scil, in eadem fidei & religionis sententia conueniatis, quod quidem radix est,& fomentū pacis. Nam licet quantum ad intelectū speculatiuum, nihil officiat charitati, quæ est in voluntate, sententiarum diuersitas, quæ prouenit ex vigore rationis, vt in Geometria, & Philosophia: tamen secundum intelectum practicū, vt in agendorum consilijs & iudicijs, dum Ecclesiæ vel Collegij discinduntur ingenia in diuersas sentētias, facilè subsequitur animorum diuortium, quo extinguitur charitas.

Orig. ¶ Origenes tamen & Chrysost. hoc verbum Pauli aliter interpretantur, nimirùm, vt idem quisque de seipso quod de proximo suo sentiat, vt si magnum te esse putas, si bonum, &c, talem & proximum existimes: si illum exilem & fragilem suspicaris, talem te quoque recognoscas. Et hoc quidem ab Apostolo dictum putant ad edomandam superbiam, concordiæ inimicam, & qua maximè laborabant Romani. Primus autem sensus, magis videtur facere ad mentem Apostoli.

Chry.

44. *NON alta sapientes.)* Aufert impedimenta concordiæ, quorum primum & maximum est superbia, nam iuxta Prouerbium, inter superbos semper sunt iurgia. Cum enim aliquis suā excellentiam quærit, & subiectionem refugit, vult alium subijci,& eius excellētiam impedire, & ex hoc sequitur discordia. Ideò ad remouendum hoc, inquit, *(non alta sapientes)* sitis,vt scilicet inordinatè vestram excellentiam appetatis. Vel, ne sitis elatis animis, ac fastidiosis erga vos inuicem,vt scil. spernatis vos mutuò.

Pro.13.

45 *SED humilibus consentientes.)* Hoc est, si quis maior est inter vos,humilibus & inferioribus sese inclinet & accommodet. Vel, humilia sectetur, si in ipsis veritatem agnouerit. Nō enim per humiles, hoc loco, notantur solùm ij qui virtute humilitatis præstant, sed etiam qui humili sunt loco, seu nati, seu habiti, vt plebæi, pauperes, & abiecti. Deijcit enim superborum fastum, & supercilia, adhortans eos ne dedignentur quibuscunq; consentire, vbi veritatem agnoscunt, vt nulla disparitas, vel sanguinis, vel officij, vel sortis, vel conditionis, obstaculo sit quo minus sanum sensum, consilium, & documentum à quocunque proferatur, veneremur, & amplectamur. Vnde iuxta sermonem Græcum pro consentientes, fertur, quod poterat transferri, obsecū dantes, & obtemperantes, quod vehementius significat.

46. *Nolite esse prudentes apud vos metipsos.)* Aterum concordiæ impedimentū est præsumptio sapientiæ, ex qua prouenit vt aliorum sententiæ non credat aliquis. Ad hoc tamen remouendum ait, *(nolite esse prudentes apud vos metipsos.)* vt scil, iudicetis id solum esse prudentiæ, quod vobis videtur: quare ne vos vobis ipsis placeatis, vt suo quisque iudicio magnus sit & admirandus. Nō enim facile cedit cuiquam, qui sic affectus est quod est ingentis mali periculum. Vnde Isai, Væ, inquit, qui sapiētes estis in cordibus vestris, & coram vobis ipsis prudentes. Nihil perniciosius contingere potest homini, quàm cum de seipso iudicium profert. Quoniam amor proprius libertatem adimit, & arbitrium rectè iudicandi, & maximè de æstimatione proprij ingenij & scientiæ. Est quippe homini tanquàm rationali, à natura insitus, tùm sciendi appetitus, tùm quoque amor propriæ sapientiæ: vt cum sint qui alijs in rebus facilè cedant alteri: hac verò parte, vix quenquam mortalium inuenias, qui seipsum penitus agnoscat, vt alteri cedat. Cui vesaniæ altera accedit,vt homo plenus opinione sui, sibi ipsi arbitretur (vt ait Chrysost.) sufficere, nec alius,vel opera,vel ope indigere: homini autem Isa.5. Chry.

autem sic affecto, nulla inesse potest charitas in proximos. Hac itaque de causa nos contrà Deus alterum alterius constituit membra, vt nullus sit adeò sapiens, prudens, diues, sanus, potens, deniq; & excelsus qui non, in eadem etiam re qua pollet, egeat alterius iuuamine & officio: id quod summum est humanæ societatis vinculum.

47. *Nulli malum pro malo reddentes.*) Dictis quæ ad beneuolentiam & concordiam pertinent, agit de beneficētia erga eosdem inimicos, excludendo cōtrarium. Cuius verba possunt vim habere & præcepti, & consilij: præcepti quidem, dum prohibemur affectu odij, vel vindictæ, reddere malum pro malo, ita quod in malo alterius delectemur, aut quando inimico à quo sumus lacessiti, dānum damus siue in bonis, siue in fama, vel honore. Quod vtique vel non est necessarium ad restituendū nobis amissum bonum, vel id non facimus ordine iuris, vt si percussi palma, percussorem repercutiamus: in bonis cæsi, honorem alterius lædamus: aut si pro falso testimonio, falsum testimonium reijciamus: aut si post plenam satisfactionem nocentis, eidem nocere persistamus. Talem retaliationem prohibet nunc Paulus iubens ne scil, conuitium pro conuitio, ne iniuriam pro iniuria retaliemus. Nam licet hoc apud Iudæos, & Ethnicos iustum haberetur: apud Christum, impium est malum pro malo reddere. Huiusmodi enim retaliationes, ex odio proficiscuntur, peccataq; sunt iniustitiæ aduersum hanc Pauli iussionem. Quapropter absque vlla exceptione amici vel inimici, Christiani, Iudæi, vel pagani, nulli reddendum malum pro malo.

¶Tametsi quantum ad satisfactionem attinet, recompensatio fieri possit inter datum & acceptum detrimentum. Qui enim læsi sunt habent ius, quinimo & obligantur nonnunquam repetere honorem & bona quibus expoliati sunt, maximè si eis vel pro Repub, vel pro sua familia indigeant, dummodo id ordine iuris faciant. Quoniam neq; hoc est reddere malum pro malo, sed recuperare sublatum bonum. Et si iudex pro malo culpæ reddat malum pœnæ secundum iustitiam, ad compensandam malitiam, materialiter quidem infert malum: sed formaliter, & per se infert bonum, vt cum suspendit latronem pro furto, aut homicidio, non reddit malū pro malo, sed potiùs bonum pro malo: quemadmodum Apostolus pro peccato incestus tradidit illum Corinthiū Sathanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus fieret in die Domini.

Potest autem esse consilium hoc verbum Pauli, Si reddere malum, vsque ad illud extendatur quod est priuatio beneficentiæ. Vt si quis de beneficijs acceptis, ingratus esset in suum benefactorem: subtrahere quidem tunc liceret benefactori. Perfectus tamen homo id non faciet, exemplo cœlestis patris, qui Solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.

48. *Prouidentes bona, non tantum corā DEO, sed etiam coram omnibus hominibus, si fieri potest.*) Docet nos certare benefactis, & ita certare, vt non solùm teste conscientia Deo placeant quæ facimus, verumetiam vt omnibus hominibus probentur, ne quem offendant infirmum specie mali. Addit autem (*si fieri potest*:) nam vsqueadeò debet abesse omnis vita, non tantùm ab omni crimine, verumetiam ab omni suspicione, quoad fieri potest, criminis, vt nec mali eam queant calumniari.

Prouidere autem bona coram hominibus, ait D. Tho. contingit dupliciter, *Tho.* aut propter fauorem humanum, & tūc non benè agitur, iuxta illud, Attendite ne iustitiam vestram faciatis corā hominibus, vt videamini ab eis. *Mat. 6.* Aut propter gloriam Dei, & tunc benè agitur. Vnde benè obseruauit in hoc loco Origenes, non exhortari nos Paulum vt *Orig.* prouideamus placere hominibus, quasi hunc præstituentes finem actionibus nostris, cum ipse contrà in epistola ad Galath. cōfiteatur, quod si hominibus *Gal. 1.* place-

placere vellet, Christi seruus non esset. Sed cõmonefacit, vt bona prouideamus coram hominibus ad gloriam Dei, iuxta illud, Sic luceat lux vestra corã omnibus hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrũ qui in cœlis est.

Mat. 5.

49. *QVOD in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.*) Ratio finalis, propter quam debemus & abstinere à retributione malorum, & prouidere bona coram hominibus, est vt cũ eisdem hominibus pacem habeamus. (*Cum omnibus,*) inquit, idest, non modo cum Christianis, verumetiam cum his qui à Christo sunt alieni. Addit autem (*quod in vobis est,*) idest, quantum in vobis situm est. Nam cũ pax ab vtraq; parte dependeat, non semper in nostra est facultate: ideò hoc loco instruimur à Paulo, vt nemini vel causam præbeamus, vel ansam, seu belli, seu litis: neque vllum quod in nobis sit prætermittamus officium ad afferendam, retinendamq; pacem, vt iuxta prophetã, etiam cum his qui oderunt pacem simus pacifici. Quod si quis fortè nos odio habeat gratis, bello nos per iniuriam petat, aut lite molestet, tunc pax nostra reuertetur ad nos iuxta verbũ Domini. Non tamen ex hoc priuamur iure deffendẽdi nos: quanuis salutare Christi consilium est omnibus Christianis maximè amplectendum, videlicet, vt si quis voluerit nobiscum contendere in iudicio, & tunicam nostram tollere, dimittamus ei & pallium, ad redimendum tempus.

Psal.

Mat. 10

¶ Bellum autem pubicum inter Christianos, prorsus refutandum est & propellendũ. Nam vt experientia malo nostro compertum est, neque geri, neq; patrari potest absque incõmodis ac detrimentis, cladibus & euersionibus, quibus in Christianorum perniciẽ esse nequeunt acerbiora. Agri populantur, villæ cõpilantur, vrbes comburuntur, adulteria & stupra cõmittuntur, innocentium strages fiunt, filij patribus, virisq; matres orbantur, Aræ euertuntur, sacra ac prophana omnia diruuntur, in summa, omnia iura violantur. Quoniam bellum vbi gestum est, nullum virtutis pietatisue, aut Christianæ religionis vestigium relinquit, sed silueſcere illic videas efferariq; protinus humanos animos. At verò in vna fidei ac religionis causa, vbi nullum aliud remediũ tentandum restat, pium, sanctũq; est bellum contra inimicos Christi & Ecclesiæ eius. Cæteris autem quanuis licitum vt Reges se suaque iusta bellis deffendant, illatasq; propulsent iniurias, tamen dubium non est quin sit prius summa adhibẽda Christiano principi cura ac diligentia explorandi, examinandiq; an iustam habeat causam suscipiendi bellum, tantùm abest vt temerè inferat illud. Est enim quàm rarissimus casus in quo non vtraque pars est in culpa: & vix vllus in quo illa quæ iustior est, nõ sit in dubio. Ecquis autẽ Christianus dubia causa in tantũ se malorum barathrum ingurgitet, de quibus est Deo responsurus in die iræ? Princeps pacis dicitur Christus Deus noster, cuius vices Reges terræ cũ gerant in terra, debent esse pacis maximi amatores, quæ vtique Christianis, his maximè temporibus, est magnoperè necessaria ad erigendam fidem, Ecclesiæq; religionem, quæ & peccatis nostris, & bellis assiduis est lamentabiliter prostrata. Quocirca qui possunt, persuadere debent Principibus, vt hanc rabidam bellandi insaniam, pestilentissimamq; furiam, & immanissimam pestẽ, suis, imò Christi populis, cauerent.

50. *NON vos deffendentes charissimi, sed date locũ iræ.*) Docet quod pax constare non potest, si suum quisque dolorem pergat vlcisci, & licet Ethnicorum ac Iudæorum sit vltio, Christiani tamen iniuria lacessiti, non debent poscere vindictam, sed potiùs cedere iræ, quæ melius euanescet sua illorum lenitate, quàm si mutua talione magis ac magis irritent.

Obseruandum verò circa hoc verbum, *deffendere*, quod si accipiatur pro eo quod est deffensionẽ facere sui ipsius, aut bonorum suorum, non habet hîc vim præcepti: suppetit enim vnicuique ius

ius priuata authoritate, si bona id fide faciat, vim vi repellendi, tutandiq; se, honoremq; suum & bona, quin etiam
Act. 23. & suos: nam & Apostolus procurauit se deffendere à coniuratione Iudæorū per milites Tribuni. Potest tamen esse consilium non se deffendere, exemplo
Isa. 50. Christi Saluatoris nostri, qui dedit cor-
53. pus suum percutientibus, & genas suas vellentibus. Et quasi agnus coram tōdente se obmutuit. Et ipsemet ait, Si
Mat. 5. quis te percusserit in vna maxilla, præbe ei & alteram. Quod quidem in præparatione animi obseruandum est, vt executioni manndetur dum est necessarium, nam Christus Dominus alapa percussus, quia id necessarium non erat, non parauit alteram maxillam.
Ioa. 18. Sed ait, Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo, si autem benè, cur me cædis? Vbi autem opus fuit, non solùm faciem, sed & corpus exhibuit cruci. At verò, defendentes, non accipitur hîc, nisi pro eo quod est, vlciscentes. Quadrat enim quod sequitur, *mihi vindictam*. Nam *defendere* in Scriptura, pro vlcisci aliquoties vsurpat interpres veteris, ac noui testamenti.
Apoc. 6. Quod enim vulgata lectio habet in Apocalyp. Vsquequo non vindicas sanguinem nostrum, in Ecclesijs canitur, vsqueqno non defendis? Et de Nabu-
Iudit. 1. & 2. chodonosor legitur, quod iurauit defēdere se de regionibus illis quæ repulerunt Nuncios suos. Et iterum, Factū est, inquit, verbum in domo eius vt defenderet se, idest, vt vlcisceretur, & vindicaret se de accepta iniuria. Attamen nec Paulus, hoc loco, simpliciter inhibet vindictam, quoniam vnicuiq; licitū est vindicare se per legem, & publicam potestatem, sed prudenter ait, *non vos metipsos*, hoc est, manu vestra, *defendentes*, idest, vindicantes, *charissimi*. Quo suaui charitatis nomine, præceptionem dulcem reddit, quæ humano sensui amara videri poterat. Quocirca exhortatio hæc Pauli, authoritatem præcepti habet, & eiusdē omnino præcepti, quo suprà iusserat ne redderemus malum pro malo. Idem enim est prorsus odiū, idemq; crimen, post acceptum damnū vel iniuriam, vindicare se hominē proprio brachio, quod reddere malū pro malo. Quod quia fieri non potest absq; odio & ira, subdit.

51. *SED date locum iræ.*) De triplici ira potest hoc inteligi, aut illius qui affectus est iniuria, qui dum se abstinet ab vltione, *locum dat*, siue cedit *iræ*, deferuereq; eam & abire sinit. Quadrat quod in fine capitis dicturus est, *noli vinci à malo*. Qui enim iræ non parcit, ab eadem vincitur. Aut iuxta Orige. inteligitur de ira irrogantis iniuriam, Orig.
cui læsus locum dat vt transeat, dum non resistit lædenti: hic verò illius lenitate confusus remittit, deponitq; irā: nam iuxta Prouerb. Sermo mollis fran Prou.
git iram. Aut secundū eundem Orige. Orig.
& Chrysost. & Theoph. de ira Dei ac- Chry.
cipiendum est: nam cum quis sese non Theop.
vlciscitur, sed iram propriam abstergit, relinquit locum iræ Dei, qui est Deus vltionum, vt de iniuria iudicet, sumatq; vindictam. Quadrat quod sequitur. Psal.

52. *Scriptum est enim, Mihi vindictā & ego retribuam.*) Quasi dicat, si lenitate vicisti furentem, lucrū est: sin pergit ille furere, nō deerit cui det pœnas, tu illum suo relinquito iudici, qui ius vlciscendi nobis adimit, ac sibi seruat, ita loquens in Deuteronomio, *Mea est* Deu. 32.
vltio, idest, vindicta, *& ego retribuam*, idest, rependam eis in tempore. Vbi vindicta posita à Moyse in nominatiuo, à Paulo ponitur in accusatiuo, ideò supplendum est aliud, putà reseruate, vel quid simile. Quicunque ergo propria se potestate vlciscitur, multipliciter delinquit, primo quidem sibi malus efficitur dum peccat. Deinde, est alteri iniquus, quia propria eum lædit authoritate, imò hac ratione iniquior, quod in se expertus est, quàm sit atrox malum iniuriam pati, quod forsan non fuerat expertus qui prior iniuriam fecerat. Postremò in Deum est iniurius, non solùm quod in ipsum delinquit, sed etiā quia ipsius officium & authoritatem sibi vsurpat, publicorumq; iudicum quos ipse vindices iustitiæ constituit.

53.

33. *Dicit Dominus.*) Non est hic expressum à Moyse in Deut. sed quoniam verba sunt illa Dei, adiecit hoc Paulus, ad maius testimonij pondus.

¶ Mouetur à quibusdam hoc loco dubium, cur scil. his qui iniurijs sunt lacessati, non liceat acceptam iniuriam propellere, parem in hostem reijciendo. Nobilibus præsertim vix persuadere valeas quin liceat illam suo brachio vindicare. Nec desunt in hac parte blasphemi qui audeant dicere, Deum non licitè potuisse, eos priuare hoc iure protegendi honorem suum. At verò non solum diuino iure, sed & ratione optima naturali sanctissimè prospectû est humano generi, vt iniuriam antequàm accipias, propulsare tibi liceat, sicuti vnaquæq; res resistit suo contrario, quoniã non vtique præsto adest authoritas publica quæ possit aggressores arcere. Post acceptam tamen, hoc etiam est consultissimum, vt illam persequi non liceat nisi per certos, eosdemq; publicos ministros. Primùm, quia executio iustitiæ, vim exigit coercendi, quæ non semper esse potest in priuata persona: atque adeò si vltio priuato iure esset facienda, non æqua pateret omnibus iustitia. Nam potentes vlciscerentur se, debiles verò ac tenues, minimè. Deinde, crudeles ac truces homines vindictam sumerent, mansueti autem facilè veniã darent, & sic delicta manerent impunita, in perniciem bonorum. Ad hæc, cũ nemo sit æquus iudex in propria causa, pro minimo damno, maximum redderet læsus: idq; rursus altera pars læsa resarcire contenderet, & tunc sic omnia perturbarentur, vt nulla posset cõstare pax. Lex igitur hæc sanctissima est, qua prohibuit Deus omnem hominem de alio homine, suo nutu vindictã sumere. Nec tamen vetuit Deus vt nobiles iacturam sui honoris reficiant, sed in bonum ipsorum, ordinem illis præscripsit, videlicet, vt secundum virtutem, cuius patrocinium nobilibus maximè incumbit, sibi satisfaciant. Nam citra virtutem nullus est honor, qui est præmium virtutis. Cum ergo facultate propria punire inimicum non sit virtus, sit, vt nec honor sic legitimè defendatur, resarciaturq;.

¶ Asserentibus autem saltem duello, quod principis authoritate initiur, id facere licet, facilè respondetur, duella nusquã licita esse, maximè ea quæ nũc adeò temerè à quibusdam principibus permittuntur, licet sint iam omnino prohibita. Sunt enim longe diuersa à duellis antiquis, quorum prima conditio erat, vt crimen de quo certandum esset, dignum esset morte si comprobari posset. Deinde, quod ita esset occultum, vt non posset per publicam authoritatem comperiri. Vt si quis alterius dictum negaret, ac refutaret in re occulta quæ capitalis esset. Modo autem eò absurditatis peruentum est, vt licet crimen sit manifestum, cognosciq; legitimè à iudice possit, publicoq; puniri iudicio, nihilominus contra omne ius conceditur, duello id decerni. Præterea in quauis leuissima re quis alteri dicat, mentiris, liberum est iam alteri, imò teneatur, vt aiunt, secundum ius nobilitatis, in duellum eum euocare, cum re vera nobilitati illud sit omnino contrarium. Nam & si hoc verbum, mentiris, conuitium sit, est tamen leue, cui princeps non posset decernere capitale supplicium. Pro culpa autem de qua authoritas publica non posset exigere supplicium capitis etiam si esset publica, nulla est virtus, imò summa est iniuria offerre, intentareq; delinquenti mortẽ: si autem non est virtus, profectò nec est honos, sed maximum nobilitatis dedecus. Nihil enim ex diametro magis cum nobilitate pugnat, quàm iniuriam facere. Quod si non est virtus duellum concedere, fit sanè, vt neque illud suscipere: atqueadeò si in vno nõ est honos, neq; in altero, sed in vtroq; dedecus. Hæc quidem sunt luce ipsa clariora, ita vt respondere aliter nequeant quàm quod alia sit habenda ratio secundum Euangelium, alia vero secundum nobilitatis morem. Responsio est absurda & blasphema, & ingenti indignatione digna. Quid enim aliud in repub. est nobilitas, nisi decus & splendor ipsius reipub. quod si ita est, iura

nobilitatis inter omnia consonare debent Euangelio, naturaliq; æquitati. Nam aliàs nihil esset in Christiana Repub. vilius abiectiusq; nobilitate.

54. *SED si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.)* Prouerbium Salomonis est hoc, vbi dicit, si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere. Prunas enim congregabis super caput eius, & Dñs reddet tibi. Cuius præcepti vis & forma, solùm ad tẽpus necessitatis extenditur. Vbi enim seu extrema seu graui necessitate inimicus premitur; tenemur ei præbere necessaria ad vitam. Extra hos autem casus, non est nisi consilium; & propterea hic mentionẽ fecit cibi & potus, qui sunt ad vitam necessaria. Cum verò inquit, *carbones ignis, &c.* obserua, carbones esse, qui maiorem vim ignis retinent, vehementiusq; proinde exurunt quàm flama, quibus ideò congruenter significatur ira Dei, supliciumq; damnatorum; iuxta illud Psal. Carbones succensi sunt ab eo. Et, Cadent super eos carbones. Et, Cum carbonibus desolatorijs. Et hoc modo vult Paulus non esse appetendam vindictam, quinimò benefaciendum inimico, quod si nostra benignitate non vincitur, maiorem aduersus illum Dei iram excitamus. Et hæc quidẽ expositio satis placet Chrysost. & videtur alludere Paulus ad superiùs dictum, mihi vindictam. Non quod illos admoneat, vt tale, dum benefaciunt, habeant propositum, & talem finem: esset enim hoc contra charitatem; sed hoc dicit per modũ prophetiæ & prænuntiationis futuri iudicij Dei.

Pro. 25.

Ps. 17. & 139.

Chry.

Aliquando carbones ignis, opera charitatis significant, iuxta quod, sensus esse potest, inimico tuo stude quantum potes benefacere, & adeò illum ne lædas læsus, vt & pro maleficio, reponas beneficium: & si fortè esurierit, cibo illum fubleua: si sitierit, potum porrige: vix vllum est ingenium tam barbarum, tam efferum, tam immitte, quin possit officijs deliniri; quando hac via mansuescunt & feræ. Hac ergo expugna hostem; & sic benignitate tua, malignitatem eius extingues, *& super caput eius carbones ignis congeres,* idest, charitatẽ accendes. Expertus enim tantam lenitatem, tantam pietatem tuam, procul dubio resipiscet, pudebit, pigebit, pœnitebit feritatis, iamq; ceu victus tua charitate, inflamabitur ad redamandũ, vndè Aug. nulla est, inquit, maior prouocatio ad amandum, quàm præuenire amando. Nimis enim durus animus qui dilectionem, & si nolebat impẽdere, nolit repẽdere. Hac igitur via finiri possunt simultates; cum mutua malorum retaliatione propagentur in immẽsum.

Aug. de chatec. rudib.

55. *Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.)* Ex naturali appetitu vincendi, & ex pulchritudine victoriæ, inducit ad non malefaciendum lædentibus, sed ad semper benefaciendum. Naturale est enim homini, vt velit aduersarium vincere, & non vinci ab eo. Bene factis autem certare, pulchrum est, & vincere pulcherrimum: sed malẽfactis certare, turpissimum est. Hoc verum fatentur & Ethnici: Christianorum peculiaris laus erit, si male facta benefactis superent: si iracundiam lenitate, si maledicentiam benedicentia, si iniuriam officio superent. Ideo inquit, *(noli vinci à malo, sed vince in bono malum)* quasi dicat, caue ne fortè ille qui malus est, tuam bonitatem expugnet sua malitia, & incipias tui dissimilis esse, & iam illum immitari. Quin potiùs *(vince in bono malum)* hoc est, tua bonitas illius expugnet feritatem, vt victus in tuas parteis rapiatur. Hoc est enim vincere, quando ad eum quis trahitur à quo vincitur, si ergo aliquis bonus homo propter malum quod sibi ab aliquo infertur, trahatur ad hoc quod ei malè faciat, bonum à malo tunc vincitur, si autem econtrariò, propter beneficium quod bonus persecutori exhibet, eum ad suum amorem trahat, bonus malum vincit.

ARGV-

ARGVMENTVM CAPITIS. XIII.

Nstruit devsu charitatis, parere magistratib⁹ etiam tēporalib⁹, debitaq; iura persoluere, dilectionem autem erga omnes retinere, & iam vbi Christo nato dies illuxit gratiæ, abijcere tenebrarum opera, docendo.

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

MNIS anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi à Deo, &c.

EXPLANATIO.

1. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.)* Acturus de obedientia inferiorum erga superiores, ab ipsa exorditur quoniam initium est & caput totius disciplinæ, quæ in moribus instituendis posita est. Refutareq; hoc loco videtur Paulus hæresim Gaulonitarum, de qua meminit Iosephus, à quodam Iuda Gaulonita oborta, qui negabat censum & obedientiam deberi Cæsari, aut prophanis vllis principibus à Iudæis, propter libertatem legis quā à Deo receperant, cui proinde soli aiebat eos esse subiectos. Ob quem errorem Pharisæi Christum conuenerunt sciscitantes, an liceret censum dare Cęsari. Atque hinc forsan idem error peruenit in Christianorum primitiuam Ecclesiam ob libertatem Euangelicam, iuxta illud, Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Sed tamen fides nostra naturalem iustitiæ ordinem non adimit, sed perficit: est autem naturalis ordo, vt subditi sint superioribus inferiores, quoniam hæc vita mortalis aliter transigi, gubernariq; nequit. Vnde licet Christus Dñs animas nobis liberauerit à seruitute peccati, corpora tamen semper manent deffectibus, molestijsq; carnis subdita: secundū autem corpus, homo subditur homini, postquā verò Christus Dñs tradiderit regnum Deo & patri, tunc euacuabit omnem principatum & potestatē, quibus opus iam tunc non erit, vbi corpus fuerit liberum à seruitute mortis huius. Cum igitur in superioribus beatus Paulus multa de Christiana libertate dixisset, necessarium hic duxit erudire Christianos ne inde in errorem laberentur nimiæ libertatis, vt faciunt nunc hæretici Lutherani. Ait ergo, *(omnis anima,)* idest, omnis homo, per synedochen, vt in Genesi, Delebitur, inquit, anima illa de populo suo. Vtitur autem hoc loquēdi modo Apostolus, quia, vt ait D. Tho. subiectionem superioribus debemus ex animo, idest, ex pura volūtate & ratione, non tanquam brutæ pecudes ratione carentes, sed ratione & prudētia quæ viget in anima. Vnde Apostolus alibi, Non ad oculum, inquit, seruientes, sed ex animo & bona volūtate. aut secūdum Orig. posuit animam ad differentiam spiritus, nam quandiu Domino coniuncti sumus, vnus spiritus sumus cū illo: anima autem dicitur per respectum ad corpus quod actuat, secūdum quam rationem subiectus est homini homo. Ait autem *(omnis,)* vt neminem excipiat neq; Sacerdotes, vt ait Chrysost. neq; Monachos, neq; seculares, neq; verò Apostolos, neq; Euangelistas, neq; Prophetas, suū enim quisq; habet prælatum. Per hanc quoque sententiam, illa Begardorum hæresis proscribitur, qui aiebant, eò perfectionis posse hominem peruenire, vt nemini iam sit subditus.

Marginalia: Lib. 18. c. 1. & 2. — Ioa. 8. — Ioa. 8. — Ro. 8. — 1. C. 15. — Gen. 17. — Tho. — Eph. 6. — Orig. — Chry.

2. *Potestatibus sublimioribus.*) Idest, non illegitimis, & per iniuriam præsidentibus, quales sunt tyranni, qui propterea excludi merentur, sed legitimis & iure creatis, quibus quantũuis malis, ratione tamen sublimitatis officij, quæ in iure publicæ authoritatis fundatur, obtemperandum est. Idcirco licet prælatus aut princeps, inferior sit vel sciẽtia, vel virtute, patendum illi nihilominus est, quatenus sublimiori. Vnde beatus Petrus subditi, inquit, Estote in omni timore dominis, non tantùm bonis & modestis sed etiã dischólis. Nam licet sint infideles, dummodo sint legitimi, tenentur illis obtemperare etiam Christiani, salua tamen religione. Quãuis contra hoc, aiũt, opinatos esse nõnullos Christianos. *1.P.2.*

3. *Subdita sit.*) idest, obtemperet, dicto sit audiens per omnia: iuxta illud, *Col.3.* Obedite per omnia dominis carnalibus. Inteligitur nisi contra religionem iubeant & veritatem: nam tũc obedire oportet Deo, magis quàm hominibus, vt dixit Beatus Petrus Iudæis, *Act.5.* impedire volentibus prædicationem Euangelij.

4. *Non est enim potestas nisi à Deo.*) Prima ratio parendi publicis legibus, obtemperandi magistratibus, qui qualemcunq; Dei gerunt imaginem, & in malis puniendis vtcũq; Dei negotium agunt, sumitur à causa efficienti, quam designat inquiens (*non enim est potestas nisi à Deo*) nemo igitur magistratus cõtemnat, sed corde diligat, illisq; pro tẽpore quod debet tribuat, quoniam illorum potestas à Deo proficiscitur. Circa originem autem potestatis obserua, *Tho.* quod vt docet D. Th. quidquid communiter de Deo & creaturis dicitur, à Deo tanquã à primo fonte in creaturas deriuatur: nimirum, omnis substantia, sapientia, & virtus, & huiusmodi, iuxta *Eph.3.* illud, ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur. Itaq; omnis potestas, ordo, & hierarchia, vt ius mariti in vxorem, patris in filium, regis in regnum, sunt à Deo.

Regia vero potestas, iuxta eundem doctorem sanctum, vel cuiuscũq; alterius *Tho.* dignitatis, potest considerari quantum ad tria: primo, quantum ad ipsam potestatem, & sic est à Deo, per quem reges regnant. Deinde quantum ad- *Sap.8.* modum adipiscendi potestatem, & sic quandoq; potestas est à Deo, quando scil. legitime & ordinatè quis potestatem adipiscitur, siue immediatè, sicut Saul, & Dauid, quos ipse creauit reges. Siue per impressionem naturalis luminis, quo illustratæ Respub. regem creât, vel alios magistratus. Quandoq; vero non est à Deo, sed ex peruerso hominis appetitu, qui per ambitionem, vel quocumq; alio illicito modo, potestatem adipiscitur, de quo & ipsi gloriantur, nam in persona illorum inquit Propheta, nunquid non in fortitudine nostra *Amos.6.* assumpsimus nobis cornua? negari tamen non potest quod sicut cætera peccata, ita & tyrãnos, corruptosq; principes & antistites permittat frequenter Deus ad vindictam scelerum populi: iuxta illud, qui regnare fecit hominem hypochritam propter peccata populi. & illud, dedi eis Regem in ira mea. Si- *Tob.34.* cuti & diabolo, vt ait Aug. permisit *Ose.13.* potestatem tentandi Iob, & colaphi- *Aug. in* zandi Paulum. Nihilominus pro iniqua *li de na.* ipsorum principum voluntate nocendi, *boni.* mittentur in ignem æternum cum dia- *Iob.1.* bolo & Angelis eius. Tertiò, potest considerari quantum ad vsum ipsius potestatis, qui si bonus & legitimus est, vt iuxta præscripta legis quis imperet, Deo id facit authore, secundum illud, per *Sap.8.* me Reges regnant: peruersus autem vsus non est à Deo qualis fuit eorum regum & principum, qui conuenerunt in vnum aduersus Dominum. Ingens *Ps.2.* enim esset blasphemia dicere, quod ope diuina fuit ille conuentus celebratus. Potentia ad peccandum, non est à Deo, contra perfidos Lutheranos, nisi naturalem inteligas vt oculum vel manum. Neq; potestas hostis ad irrogandam iniuriam, cui propterea obsequi non debemus, sed obsistere. Nec quæuis alia iniqua potẽtia qua peccatur, est à Deo, sed vt ait D. Thom. hoc prouenit ex defectu creaturæ, in quantum est ex *Tho.* nihilo.

nihilo. Obseruandū est autem diligenter, quod non quilibet abusus principis, aut prælati, sufficit ad negandum illis obedientiam, sed vbi esset apperta vel tyrānis, vel iniquitas.

5. *Quæ autem sunt à Deo, ordinata sunt.*) Hæc est secunda ratio quæ deducitur à bono ordinis. Fecit quidem Dominus Deus omnia per suam sapientiam, cuius est ordinatè omnia disponere, effectus itaq; Dei ordinatos esse oportet. Duplicem autem ordinem inuenies in rebus, alterum quo omnia referuntur in ipsorum autorem Deum: alterum, quo ipsimet diuini effectus ad se inuicem ordinantur, tanquam membra vnius ingentis corporis, quæ mutuò se iuuant: vt enim Deus in corpore humano voluit esse membrorum ordinem, ita in vniuersa Republica, quę malis ac bonis constat, voluit esse ordinem quendam. Atq; ipse ordo per se bonum quodam est, etiam si quis abutatur magistratu. Cum igitur bonum vniuscuiusq; rei sit suum tenere ordinem, & potestates quæ à Deo sunt, ordinatæ sint vt omnis anima illis subdita sit, condecens est vt vnusquisque obtemperet potestati.

Psal. *Sap.8.* *Iob.38.* *Pro.16.* *Deu.4.*

6. *Itaq, qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.*) Hæc est tertia ratio quæ colligitur à terrore culpæ. Ait autem, (*itaq;*) idest, proinde, (*qui potestati*) idest, principi, aut magistratui etiam impio, & Ethnico, suo fungenti officio, (*resistit,*) is non resistit tantùm homini fungenti, sed (*Deo*) à quo proficiscitur omnis autoritas, eum id quod Deus ordinauit, & instituit conatur infringere. Inhonesti igitur sunt omnes inobediētes, & discipuli diaboli, cuius est semper Deo contradicere, gehēnæ incendijs simul cum ipso meritò tradentur.

¶ Cauendus est hic illorum error, qui ex his verbis Pauli inferre volunt, nullam esse propriè legem humanam, neq; vllam in homine esse vim obligandi sub culpa mortali: sed legem humanam esse à Deo, cui resistit, qui potestati resistit. Hos profecto adhuc latet, aliud esse Deum per seipsum legem immediate ponere, vt fecit cum antiquo populo, cui dedit legem digito suo scriptam, eamq; Moysi tradidit promulgandam: & Christus Deus noster dedit nobis legem Euangelicam, quæ ideo lex diuina dicitur. Aliud vero esse potestatem dare hominibus ad ferendas leges, quæ quidem vim habent obligandi sub peccato mortali, etiam si latæ sint à principibus secularibus, propter facultatem ipsis diuinitùs collatam. Paulus igitur non ait, quod qui legi hominis resistit, legi tunc Dei resistit, quasi eadem sit lex humana & diuina: sed quod (*ordinationi Dei resistit,*) qui vtiq; potestates humanas, & inter seipsas & ad ipsum, ordinatas esse voluit.

7. *Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.*) Hæc est quarta ratio, quare debemus obtemperare maioribus, & sumitur à terrore pœnæ. Qui enim amore filiali ducuntur, metu culpæ fugiunt inobedientiam, quæ quidem committitur, dum ordinationi Dei resistitur. Qui autem timore seruili aguntur, si non culpam, saltem damnationem exhorreant. Quam non fortuitò, nec aliundè quàm à seipsis obortam incurrunt. Ipsi enim sunt ipsius causa iudicij, quod in se prouocant, tam supplicij temporalis ab humana potestate: quàm æterni, quod est inexorabile. Vtriq; enim iudici meritò pœnas luēt, qui repugnant Deo. In cuius exemplū Dathan, & Abyron, qui Moysi & Aaron restiterunt, absorti sunt à terra, infernus deuorauit eos. Grande peccatum est, potestatibus repugnare. Nam iuxta Sapientem, sicut rugitus leonis, ita & terror regis: qui prouocant eum, peccant in animam suam. *Nu.16.* *Pro.20.*

8. *Nam principes, non sunt timori boni operis sed mali.*) Reddit rationem quare qui potestati resistunt, damnationem sibi ipsis acquirunt, siue eam inteligas qua principes puniunt rebelles, siue qua puniuntur à Deo. si enim princeps est timori mali operis, manifestum est quod si aliquis potestati resistat, male operetur, & ita ipse homo malè agendo

est sibi causa punitionis temporalis & *Pro.2.* æternæ. Bonorũ regum ac principum est, dissipare omne malum intuitu suo: in id enim instituti sunt, vt illi qui amore virtutis non prouocantur ad vitandum malum, & faciendum bonum, cogantur ad illud timore pœnæ. Et hoc faciens princeps, facit ea quæ sunt digna *Isai.32.* principe. Boni ergo, cum ipsis non sit posita lex, & perfecta charitas foras mittat timorem, non debent timere tyrannos quantumuis crudeles, sed potius contemnere, vt fecerunt Apostoli & sancti martyres qui propter iustitiam, teterrimas mortes fortissimè sustinuerunt. Nam vt ait Aug. si potius *Aug.11. q.3.can. qui resis.* obediendum maiori prælato quàm minori. vt imperatori quàm proconsuli, multo æquius obediendum est Deo *Act.4.* quàm hominibus. Habet enim hoc diuina ordinatio, vt potestati inferiori, non obediatur contra superiorem, & omnis potestas humana, sub potestate Dei ordinatur, ideo nulli potestati humanæ est contra Deum obediendum.

9. *Vis autem non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum.)* Vtile nobis tradit documẽtũ pro vitãdo timore principũ: id quidẽ fit, non cõtumacia, sed innocẽtia potius. Hac enim nullis legibus, aut magistratibus, quoad pœnam attinet, erimus obnoxij: nihil enim illi iure possunt, nisi in eos qui cõmittunt quod non licet. Si rectè viuimus, lex nihil ad nos, nec est quod metuamus magistratum. Imò præmiũ est & honos per illos, suo fungentibus officio. Nam sicut magistratus, Dei minister est in puniendis flagitijs, sic & eiusdem minister est dum rectè factis habet honorem. Proinde plusquàm liber videtur à legibus qui rectè agit.

10. *Vis non timere potestatem?)* Res gratissima *non timè potestatem.* Nam vt *Pro.16.* in Prouerb. dicitur, sicut fremitus leonis, ita & ira regis. Quis ergo non optabit non timere rugientem leonem?

11. *Bonum fac.)* Hoc placet principibus iustis, nam voluntas Regum, ait Sapiens, labia iusta. Et, Ambulantes in via immaculata, ministrant summo regi Christo. *1.P.2. Psal.*

12. *ET habebit laudem ex illa.)* Principum munus est, bonos facere ciues, illosq; retinere in pace & iustitia: tùm, supplicijs à malis arcendo: tùm etiam, beneficijs & præmijs ad bonum alliciẽdo. Vnde beatus Petrus, siue ducibus, inquit, tãquam ab eo missis, ad vindictam malefactotum, laudem verò bonorum. Vbi nomen laudis non solùm præconium sonat quo respublica debet studiosos cõmendare, & animare: verũ etiam præmia & dignitates publicas, quæ sectatoribus virtutis propositæ sunt. Digniores enim debent promoueri ad publicas administrationes, non solùm, quia sanctius illis fungentur, verùm & in laudem & præmium virtutis, quæ honoribus alitur: & non solùm, verùm & punitio ipsa iniquorum, in laudem cedit iustorum. Quod si tyrãnus fuerit sanctorum contrarius, illosq; non laudibus, sed iniurijs, molestijsq; plurimis afficiat, nihil refert. Nam, vt docet Aug. multo plus laudis sua patientia reportabunt sancti. Quo enim martyres peiori sunt ludibrio & vitupe rio trucidati, maiori sunt honore habiti ab Ecclesia. E quando omni laude frau darentur humana, erit illis laus sublimis in cœlesti patria, qua Christus Dominus eos gloriosè afficiet in conspectu Patris & sanctorum Angelorum. *Aug. in serm. de B. Lau.* *Ioa.12.*

13. *Dei enim minister est tibi in bonum.)* Hæc ratio est satis manifesta si intelligatur de bonis principibus. Sunt enim sub regimine Dei summi principis, tãquam ministri ordinati: idem autem scopus & finis est ministrorum, & Dñi: Nam secũdum iudicem populi, ait Sapiens, sic & minister eius. Finis Dei est eius gloria, & bonum nostrum: huc etiam debent tendere cuncta opera ministrorum eius. Itaq; sicuti Deus, ira & ipsius ministri tàm reprehensione malorum, quàm laude bonorum, bonum vtrisq; procurant ad gloriam omnipotentis Dei. *Eccl.10.*

Tyrã-

Tyrāni verò quamuis non sint diuinitùs assumpti, quatenus tamen permissi sunt in correctionem populi, ministri quoq; Dei sunt in bonū nostrum: iuxta illud, Assur virga furoris mei, & baculus ipse est, ipse autem non sic arbi-
Isai.10. trabitur. Et illud, Assumam vniuersam cognitionem Aquilonis: & Nabucho-
Hier.25 donosor Regem Babylonis seruū meū, & adducam eos super terram istam.
Quin verò & ipsi dæmones ministeriū Dei exercent in bonum nostrum, præter suam tamen intentionem, vt in Iob
Iob.1. compertum habemus. Nam diligenti-
Ro.8. bus Deum, omnia cooperantur in bonum.

14. *Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram, ei qui malum agit.)* Causa timendi potestatem est peccatum proprium, vnde si quid cōmittitur supplicio dignum, propria peccantis culpa factū est, vt ei iam formidandus sit magistratus. Siquidem in hunc vsum gladium gestat, vt nocentes puniat: atque hac quoque parte diuinæ subseruit iustitiæ, quæ in malis puniendis & malorum abutitur ministerio, vt dictum est.

15. *Si autem malum feceris, time.)* Nūquam sine timore debet esse homo: qui stat, debet timere casum: peccator, vindictam, non tantùm temporalium iudicum, sed maximè æterni Dei viuētis, in cuius manus, horrendū est incidere.

16. *Non enim sine causa gladium portat.)* Nomine gladij, coerciua potestas significatur, quam iurisprudentes vocant merum imperium, potestatem scil. vitæ & mortis. Aiunt enim merū esse imperium, potestatem habere gladij. Quin & omnia capitalia suplicia voce gladij designantur, eo quod capitis abscisio, vsitatissima est sceleratorū mors. In cuius signum nudus gladius præferri solet principibus merum imperiū habentibus. Sumi etiam potest gladius pro omnibus puniendi instrumentis, quæ quasi in figuram suæ potestatis, & ad terrorem, olim deferebant magistratus, nimirùm, faces ad verberandum: secures vel gladios ad occidendum. De huiusmodi, beatus Iob, Fugite, inquit, à *Iob.*
facie gladij, quoniam vltor iniquitatū est gladius. Et regius Vates Dauid, Nisi *Psal.*
conuersi, inquit, fueritis, gladium suum vibrauit, arcum suum tetendit, &c.

17. *DEI enim minister est, vindex in iram, ei qui malum agit.)* Suplicia temporalia in malefactores constituta, executio sunt in parte iræ Dei, quæ in die iudicij consūmabitur: executores autē sunt principes & potestates, propterea cū dixisset quod potestas, *non sine causa gladium portat*, reddit nunc rationem inquiens. *Portat*, inquam, vt exponit S. *Tho.*
Thom. *gladium (quia est minister Dei,)* cuius vices gerit in terra, *(vindex,)* idest, vindictam exercens, *(in irā,)* idest, ad exequendam iram Dei: idest, iustum iudicium eius, *(ei qui malè agit,)* *4.d.15.*
idest, contra malefactorē. Hæc D.Th. *q.1.ar.*
& obserua ex eodem D.Th. quod si huiusmodi suplicia & flagella æquo animo *4.*
& patienter acceptentur, sunt patienti satisfactoria pro debitis, quæ soluūtur cruciatibus purgatorij. Si verò, iniquo animo, & per impatientiam homo resiliat, non sunt satisfactoria, sed habent meram rationem vindictæ. Per patiētiam enim & æquanimitatem qua acceptantur, fiunt illius qui patitur: quādo verò illa respuit, tūc nō fiunt ipsius, & ideò permanent in ratione meræ vindictæ.

Non tamen inteligas quod qui patiēter ferunt suplicia, aut emendantur flagellis Dei, non iterum puniūtur in purgatorio. Nam iuxta Hierony. Deus vt *Hiero.in*
omnium rerum, ita & supliciorum scit *Nu.1.*
mensuras, & ideò grauiores culpas grauius punit, leuiores verò leuius. Quando igitur in hac vita infligit flagella ad iustum, iuxta scelerum magnitudinem, tūc illi si emendentur, absq; transitu per purgatorium euolabūt in cœlum, alioquin punirētur bis inidipsum, idest, pro eadem culpa. At verò, si hīc flagella non infert pro quantitate & merito scelerum, reuera reliquum in purgatorio restabit soluendum: quoniam hæc non est bina punitio in idipsum, sed ambæ sunt vna iusta.

Qui

de pœni. d.3.c.ig-nis. Qui autem hic ſuplicio plectuntur, maculam verò culpæ per pœnitentiam nō abſtergūt, vindicta illorū hìc incipiet, *2.Mac. 9.* & ardebit vſque ad extremam damnationem, vt inquit Aug. ita contigit An-*Exod.* tiocho, Pharaoni, Dathan & Abyron, *Nu.16.* Sodomitis, & multis alijs, quorum do-*Psal.* lores ab hac vita inchoati ſunt, quos in *Gen.1.* inferno patientur æternos.

18. *Ideoq́, neceſſitate ſubditi eſtote, non ſolùm propter iram, ſed etiam propter cōſcientiam.)* Quoniam publicus rerum ſtatus conſiſtere non poteſt, niſi magiſtratibus ſua deferatur authoritas, ob cōmunem Reipub. neceſsitatem, obtēperandum eſt illis, *non tantùm ob iram*, ideſt, non tantum ob id, ne contumatia prouocati, probabili cauſa in nos ſæuire videantur, non velut in Chriſtianos, ſed velut in ſeditioſos. *(Sed etiam propter conſcientiam)* quæ, licet nullum immineat ab illis ſuplicium, dictat, non eſſe perturbandum quod Deus ordinatum eſſe voluit. Dño Deo ex charitate obtemperandum, quod munus eſt filiorum, hoc eſt, metu culpæ non pœnæ, nam hoc ſeruorum eſt, licet vtroq; modo poteſt quis illi parere, videlicet, & metu culpæ & pœnæ. Pari modo & miniſtris, tamquam vicarijs Dei, obedire opportet *non tantùm propter iram*, ideſt, pœnam fugiēdam, *ſed etiam propter cōſcientiam*, quæ docet cauere culpam, & modeſtè, vrbanè, reuerenterq; nos habere erga omnem magiſtratum. D.aūt *Amb.* Ambro. ſic exponit, non ſolùm timore præſentis pœnæ, ſed propter conſciētiā *Chry.* futuri iudicij. D. Chryſoſt. non ſolùm metu pœnæ obedias, ſed propter bona quorum conſcius es prouenire ex huiuſmodi obedientia, qualia ſunt vindicatio malefactorum, promotio bonorū, pax deniq; & tranquillitas Reipub. quæ ſi ſuſtuleris, neque vita præſens conſiſtere poteſt.

19. *Ideò enim & tributa præſtatis, miniſtri enim Dei ſunt, in hoc ipſum ſeruiētes.)* Hæc ratio ſumitur à ſigno. Etenim tributorum penſio, ſignum eſt obediētiæ: cui ergo tributum ſoluimus, obedire tenemur. Hinc illæ lachrymæ Hieremiæ prophetæ, propter ruinam & calamitatem Hieruſalem, has voces emittentis, plorans plorauit in nocte, & lachrymæ eius in maxillis eius, princeps prouinciarum facta eſt ſub tributo. Nihil enim infœlicius eſſe poteſt, quàm videre ſe captiuum, qui aliquando fuerit liber & dominus.

20. *Miniſtri enim Dei ſunt.)* Hoc dicit, ne quis exiſtimet tributa principum per tyrānidem eſſe impoſita: nam veluti miniſtri Dei, negotia publica agunt, & noſtri curam gerunt, quibus intenti, vacare nequeunt (neq; id decet quidem) ſeu agriculturæ, ſeu negotiationi, alij ve arti ſeruili: ideo par eſt, vt noſtrorum prouentuum partem eis prebeamus, pro ſua in nos impenſa opera.

21. *IN hoc ipſum ſeruientes.)* Quaſi dicat, pendendū eſt principibus ſuum tributum, dum in hoc incūbunt, quod illis publica authoritate mandatum eſt. Merces igitur illorum eſt tributū, iuxta illud, quis paſcit gregem & de lacte *1.C.9.* eius non edit? & in Euangelio, dignus eſt operarius mercede ſua. Non quod *Luc.10.* finis boni principis debeat eſſe merces, ſed bonum publicum: ob eius tamen officium rependendum eſt ei tale ſeruitium. *Præmium autem principis*, iuxta Philoſophum, eſt laus & honor: & *Eth.5.* cum hoc non ſufficit, tyrānus fit. Sed hoc non eſt inteligendum, ait D.Th. de *Tho.* laude humana ſolùm & honore, quia tale præmium eſſet vanum: *ſed de laude & honore diuino*, qui principibus benè gubernantibus exhibetur. Tributa autem accipiunt ad eorū ſuſtentationem, pro eo quod laborant ad omniū pacem.

A quo tamen debito liberi ſunt clerici, ex priuilegio principum: quod vtiq; æquitatem habet naturalem. Quia ſicut Reges ſolicitudinem habent de bono publico in temporalibus, ita miniſtri Dei in ſpiritualibus: & ſic miniſtrantes Deo in ſpiritualibus, recompenſant Regi, qui pro eorum pace laborat. Seruatum eſt hoc etiam inter Gentiles, vt liberi eſſent atributis qui vacabant

bant rebus diuinis. Sanctus Patriarcha
Gen. 47. Ioseph, vt habetur in Genesi, subiecit Pharaoni Regi totam terram Ægypti, præter terram Sacerdotum, quæ à rege tradita fuerat eis, quibus & statuta cibaria ex horreis publicis præbebantur. Et ibidem, in vniuersa terra Ægypti quinta pars soluitur absq; terra Sacerdotali, quæ libera ab hac conditione fuit.

Obserua, quod tripliciter peccare possunt principes accipiendo tributa, quæ sunt quasi laboris stipendium illis debita. Primò, si rebus populi non prospiciant, sed tantùm suis commodis studentes, bona subditorum diripiant: ad
Ez. 34. quos ita loquitur Ezechiel Propheta, lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Vbi nomine lactis, opes: nomine lanæ vestium varietatẽ intelligit: occidere crassum, est mortem diuiti inferre, aut illius bona quibus vita præsens sustentatur, auferre. Deinde, si violenter diripiunt supra statutam legem, quæ, vt ait D.
S. Tho. Th. est quasi quodam pactum inter tegem & populum, & supra populi facultatem. Ad quos etiã Michæas Prophe-
Mich. 3. ta, Audite, inquit, principes Iacob, & duces domus Israel, & postea subdit, qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnes eorum desuper ossibus eorum. Postremò, si subditis imperent ea quæ manifestè sunt contra Deum & veritatem. Cum ergo subiectionis signũ sit tributum, obtemperandum est principibus etiam impijs, quibus soluitur: non quidem in omnibus, sed in licitis & honestis. Nam si quid vetant, quod per se nephas est patrare, pateant illis etiam Christiani, quos opportebat etiã nullo timore proposito, quod rectum est sequi. Sin imperant impia, Deo parendum est potiùs quàm hominibus.

22. *Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.)* Tributum non est graciosa donatio, sed debitum: ideò non dicit, Date, seu donate munera, sed *reddite debita*: quia tributum est opus iustitiæ. Præmisso ergo tributorum iure, appẽdit præceptum soluendi. Est autem discrimen inter tributum, vectigal, & censum. Quod *tributum* soluitur ex bonis ciuium propter administrationem Reipub. quam quidẽ princeps armis tueri debet, moribus ornare, in pace deniq; & tranquillitate custodire. Atque hoc (exceptis his qui priuilegio sunt exẽpti) deberet exigi pro ratione substantiæ cuiusq; ciuis, vt esset legitimum. Vnde tributũ à tribuendo dicitur, seu potiùs à contribuendo. *Vectigal* autem penditur ex ijs mercibus quæ vehuntur, ad sustentationem murorum, pontium, aliorumque ædificiorum Reipub. Vnde *vectigal*, à vehendo dicitur. Census verò soluitur de capite, in signum subiectionis, idest, secũdum numerũ personarum quæ recensentur, iuxta illud, Exijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Hoc autem quia non tantum præsefert honestatis, subticuit hoc loco beatus Paulus. Luc. 2.

23. *Cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.)* Vtrũq; debent ciues suis principibus reddere, *timorem* scil, *& honorem*: illum, quatenus dominis, Dei vices in terra gerentibus, sua potestate malos coercentibus. Vnde per Malachiam Prophetam, Si ego, inquit, sum Dñs, vbi est timor meus? Propterea dicit, *cui timorem* scil, debetis, reddite *timorem*, idest, reuerentiam publicam desferte, ne fortè illa negata, putet superior contemptam suam authoritatem. Hunc verò, quatenus patriæ patribus, saluti & laudi suorum consulentibus. Vnde & per eũdem Prophetam, Si ego, inquit, Pater, vbi est honor meus? Ideò Mal. 1. dicit, *(cui honorem)* ob dignitatis publicæ functionem debetis, huic *(honorem)* scil, solemnem impendite. *Honor*, iuxta Philosophum, præcipuum est præmiũ Eth. 3. quod debetur legum custodi. Et inter Christianos debetur vt pro principibus inges fundamus preces ad Dñm, iuxta illud, Obsecro primum omnium fieri obsecrationes pro Regibus, & omnibus 1. Th. 2. qui in sublimitate sunt constituti, vt tran-

tranquillam & quietam vitam agamus. Et illud, Orate pro vita Nabuchodonosor Regis Babyloniæ, vt viuamus sub vmbra eius. *Bar. 1.*

Non est contrarium dictis, quod habetur in Leuit. non honores vultum potentis, nam id inteligitur, quantum ad hoc vt pro eo à iustitia non declines, vnde subditur, iustè iudica ꝓximo tuo. *Leu. 19.*

24. *Nemini quidquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem impleuit.*) Hinc incipit agere beatus Paulus de vsu gratiæ in ordine ad omnes, ideò inquit, (*nemini quidquam debeatis,*) hoc est, non solùm superioribus, vt dictum est, sed æqualibus, & inferioribus, & omnibus omnia debita ita plenè persoluite, vt nihil remaneat quod soluere debeatis: tùm, quia in ipsa mora reddendi, peccatum committitur, dũ homo iniustè detinet rem alienam, quod est ex lege prohibitum, iuxta illud, Non morabitur opus mercenarij apud te vsq; manè. Est enim retentio alieni inuito Dño, species furti, obnoxia etiam restitutioni, si dilatione temporis damnum detur creditori. Et eadem est ratio de alijs debitis. Tùm etiam, quia quandiù aliquis debet aliquid. Est quodammodo seruus creditoris, iuxta illud, Qui accipit mutuũ seruus est fenerantis. *Leu. 19.* *Pro. 22.*

25. *Nisi vt inuicem diligatis.*) Duplex potest esse sensus huius sententiæ. Primus, *nemini quidquã debeatis, nisi*, idest, sed *vt inuicem diligatis*, si enim mutuò nos amamus, nihil debebimus. Et huic sensui quadrat quod sequitur, Qui enim diligit proximum, legem impleuit.

Alius sensus & melior est Chrysosto. Aug. & aliorum. Nempè, *nemini quidquam debeatis*, præter vnam dilectionẽ. Hoc enim debitum mutuæ dilectionis, cum semper soluitur nusquam vsqueadeò persoluitur, vt non debeatur: tùm ex parte ipsius DEI, propter quem diligimus proximum, iuxta illud, Hoc mandatum habemus, vt qui diligit DEVM, diligat & proximum suum. DEO autem, & parentibus, vt docet Philosophus, nunquam satis obsequia rependimus pro beneficijs acceptis: quia non potest inter nos & ipsos reperiri æquale, iuxta illud, Quid retribuam Domino, pro omnibus quæ retribuit mihi. Tum etiam, ex parte similitudinis naturæ & gratiæ. Nam omne animal diligit sibi simile, sic & omnis homo proximum sibi. Hæc autem amoris causa semper manet inter Christianos, qui ex eisdem carnibus & ossibus cõpositi, naturaliter nati, ex eodem Deo supranaturaliter renati sumus, eandemque fidem & Sacramenta in eadem Ecclesia Christi habentes. Tum deniq;, ex parte ipsiusmet charitatis, quæ in diligendo non defficit, sed proficit, & si alijs satisfaciat, sibi ipsa nunquam satisfacit, semper officia cumulans officijs: & inter alias, hæc erat vna Apostoli petitio pro Philippensibus. Hoc oro, inquit, vt charitas vestra magis, ac magis abundet. Hoc orabat Paulus, & idem debemus nos Christiani pro nobis semper orare, & nunquã defficere, vt ait Christus Deus noster. Itaq;, vt docet Aug. cum amor redditur proximo non amittitur, sed potius reddendo multiplicatur: imò hoc est charitatem habere erga aliquem, quod charitatem illi reddere: & reddere, quod habere. Econtrà vero in pecunia, hæc enim non habetur cum redditur: & quo plus illius redditur, minus habetur. Non ergo præcipit Paulus amorem donare gratis quasi indebitum, sed vt semper reddamus quasi semper debitum. Quia nullum est tempus in quo non possit occurrere necessitas consilij, aut officij, in signum charitatis, quæ leges omnes in se comprehendit. Vnde dicit. *Chry. Aug. ad Seb. & Celest.* *1. Ioa. 3.* *Philos.* *Ps. 115.* *Eccl. 13.* *Phili. 1.* *Aug. ad Celest.*

26. *Qui enim diligit proximum, legem impleuit.*) Quisquis enim syncera, & Christiana charitate, proximum diligit, is summam habet totius legis. Si charitas absit, nullæ leges quamlibet multæ sufficiunt: si adsit, non alijs opus est legibus, quando hæc vna dictat efficatius, quidquid in numeris legum præscriptis iubetur. *Proximus* autem intelligitur ille qui necessitudine aliqua est nobis-

nobiscum coniunctus, nimirum, vel sanguinis propinquitate, vel ciuitatis vicinitate, vel Christianismo, vel certè quod omnes sumus sub cura vnius parentis Dei. Non facit hic mentionem de dilectione Dei, sed tantum de dilectione proximi, quoniam in hac includitur illa tanquam vera eius causa: & vice versa in dilectione Dei, dilectio proximi, tanquam inseparabilis eius effectus: quam ob causam, vt ait Aug. solet in scriptura alterum mandatum, sine altebrius mentione proferri, vt in Deut. quid Dominus Deus tuus petit à te, nisi vt timeas Dominum, & ambules in vijs eius, & diligas eum? & in Euangelio, hoc mando vobis vt diligatis inuicem. Dicit etiam idem Aug. propterea meminisse hic citius Paulum, dilectionis proximi quàm Dei ad impletionem legis, quod Deum quis facile mentiri potest à se diligi, quia rariores tentationes id probant; in dilectione autem proximi facilius conuincimur eam non habere, quia plures occurrunt casus quibus id probatur. Vnde sapienter beatus Ioãnes per dilectionem proximi, rimatur dilectionem Dei cum ait, qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere? at reuera meminit solius dilectionis proximi, quia de officijs inter proximos mutuis, sermonem præcisè instituerat.

8. de Tri. — Deu. 10. — Ioa. 15. — Aug. super Gal. — 1. Ioa. 4.

27. *Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, diliges proximum tuum sicut teipsum.*) Vetat lex ne quis adulterium committat, in quo etiam inteligitur prohiberi fornicatio, & omnis illicitus vsus genitalium membrorum. Vetat etiam ne quis occidat, sub quo continetur omnis iniuria in personam proximi illata. Vetat quoq; ne quis furtum faciat, in quo etiam prohibetur omnis iniusta subtractio rei alienæ, siue per vim, siue per dolum fiat. Hæc tria præcepta ad iniurias spectant quæ opere inferuntur, siue in personam propriam alterius, vt *non occides*; siue in personam ei coniunctam qualis est vxor, vt *non adulterabis*; siue in exteriora bona, vt *non furaberis*. Vetat etiam lex ne quis *falsum testimonium dicat*. Quod non solùm prohibetur in iudicio, sed etiam extra iudicium, siue per modum detractionis, siue per modum contumeliæ dicatur. Hoc igitur quartum attinet ad iniurias quæ verbo fiunt. Vetat etiam lex *ne quis rem affectet alienam*, vbi etiam inteligitur prohiberi concupiscentia vxoris. Hoc quintum pertinet ad peccatum cordis. Non meminit autem præceptorum primæ tabulæ, quia, vt dictum est, eius propositum fuit, de sola charitate proximi dicere in hoc loco. Tacuit etiam quartum præceptum de honore parentum, eo quod non est adeò vniuersale sicut prædicta quinq;: quia non omnes habent parentes, vel consanguineos, vel facultatem subueniendi, neq; pro quouis tempore obligat, vt prædicta quinq; negatiua, quæ vt vniuersos, ita & pro semper obligant. Ex. 20.

28. *ET si quod est aliud mandatum.*) More illorum loquitur qui inductione vtuntur, quibus non opus est per omnia singularia progredi, sed quibusdam recensitis, reliqua eiusdem rationis sub genere comprehendere. Sic Paulus dicens, *& si quod est aliud mandatũ*, perinde est ac si diceret, & si qua sunt id genus alia.

29. *IN hoc verbo instauratur, &c.*) Ac si diceret, Præceptorum omnium sũma, breui charitatis præcepto comprehenditur, perficitur, & impletur, quo dictum est, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Leu. 19.

30. *Proximum tuum.*) Nomen proximi referendum est ad omnem hominem, & etiam *ad sanctos Angelos*, vt ait D. Aug. *Proximus* enim dicitur quicunq; facit alicui misericordiam, quam quidẽ *sancti Angeli* nobis frequenter impendunt, & nos omnibus hominibus eam debemus impendere, & ab eis cũ opus fuerit recipere. Socij enim sumus in via vnius beatitudinis ad quam sumus creati, & redempti per Christum Salvatorem 1. de doc. Christ.

tem nostrum. *Dæmones* verò non in numero proximorum, sed in numero hostium sunt habendi, quasi totaliter exclusi à societate Dei, atque adeò non sunt diligendi, sed potius detestandi.

31. *Sicut teipsum.*) Non dicit æqualitatem dilectionis, sed similitudinem. *Hoc postulat ordo charitatis,* vt quæram salutem primum mihi, secundum tibi: plus mihi & maiori cum diligẽtia quàm tibi. *Debeo diligere proximum sicut meipsum,* hoc est, ad eundem finem qui est Deus. Nam sicut debeo diligere meipsum propter Deum, sic & proximum: Et sicut omnia alia bona diligo propter me, referendo meipsum in solum Deum, sic & amicum propter seipsum; (non propter meum commodum, aut meam voluptatem, quemadmodum diligitur equus amore concupiscentiæ) debeo benè illi velle, bonaq; precari, ac si esset alter ego. Hic est enim germanus sensus illius celebratæ sententiæ, *Amicus alter ego.*

32. *Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.*) Si accipiatur hic malũ non solùm trãsgressionis, sed etiam ómissionis, poterit sententia hæc referri ad præcepta tàm negatiua, quàm affirmatiua. Medio itaq; syllogismi ostẽdit per dilectionem proximi, legem impleri. Ait autẽ, (*dilectio proximi, malum non operatur.*) hoc est, qui diligit proximũ, nullum malum operatur ad ipsum, sed ad hoc tendit omne legis præceptum, vt abstineatur à malo, qui ergo diligit proximũ, legem implet. Quod autem dilectio proximi malum non operetur, docet alibi Paulus dum ait, Charitas non agit perperam, &c. Qui enim diligit, non occidet: nec stuprabit alienã vxorem, cui alter æque charus est, atque ipse est sibi. Nec furto compilabit eũ, quem paratus est & suis opibus adiuuare. Nec calumnioso testimonio opprimet, quem suo quoq; periculo seruatũ velit. Nec fœnori daturus est, cum quo sibi putet omnia esse cómunia. Nec illi damnum optabit, cui precatur eadẽ quæ sibi. Nec vlla ratione nocere aut contristare poterit, pro quo sciat Christum esse mortuum. Et obserua, quod *dilectio proximi,* quatenus dilectionem Dei includit, non solùm excludit malũ quod est contra proximum, sed etiam quod est contra Deum, & sic comprehendet sententia hæc etiam præcepta primæ tabulæ. Cũ igitur charitas prosit quòad potest omnibus, etiam malis, nemini noceat, appertè constat quod ea sit *plenitudo legis,* idest, legum omniũ summa, per quam compendio discitur quid fugiendum, quid sequendum, & per quam quod discitur, opere completur.

1. C. 13

33. *ET hoc, scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere, nunc enim proprior est nostra salus quàm cum credidimus.*) Postquàm instituit hominem in ordine ad alios, instruit nũc eum in ordine ad seipsum. Initiũ autem horũ verborum, vt interpretatur Photius, est *eclipsis,* & referendũ ad id, quod longè ante præcessit, (*nemini quidquam debeatis; nisi vt inuicem diligatis,*) *& hoc,* subaudi, facite, (*scientes tempus,*) idest, opportunitatem adesse id faciendi. Nam inter reliquas circũstãtias, illa quæ est tẽpotis præcipuè mouet. Vnde Sapiẽs, Omni, inquit, negotio tẽpus est & opportunitas. Quare, arripite temporis opportunitatem, & vacate dilectioni.

Photius.

Eccl. 3. & 8.

34. *Quia hora est iam nos de somno surgere.*) Tempus dormiendi, tempus vigilandi, ait Salomon. Ante Christi aduentum fuit tempus dormiendi, quia, vt statim dicturus est, totum illud tempus fuit veluti quædam nox, & qui dormiũt, nocte dormiunt: nox, inquam, infidelitatis, ignorantiæ, desidiæ, torporis, & negligentiæ, quorum malorum propria hominũ peccata fuerũt in causa. Nec ideò dicitur illud tempus dormiendi quia liceret hominibus dormire in huiusmodi malis, nunquam enim licuit homini dormire in vitijs & peccatis, sed ab euentu rei dici potest tempus dormiendi, quia tanquam densissimis tenebris inuoluta maior pars orbis, contigit, vt esset in flagitijs dormiens, cum ortus est super terram Sol iustitię Chri-

Christus Deus noster. Vnde post celebratum festum Christi natiuitatis canit Ecclesia hæc sapientiæ verba. Dû medium silentium teneret omnia, & nox in suo cursu medium iter peragerct, omnipotens sermo tuus Dñe, à regalibus sedibus venit. Quibus verbis apperte significatur profundissimus vitiorũ somnus, quo mundus erat occupatus, omnimoda Dei obliuio, animorum insipientia, regnum deniq; peccati, cum Christus Dñs natus est in terra. Quam ob causam à natiuitate eius vsque ad finem mũdi, totum vitæ tẽpus est veluti vnus dies. Nihil enim aliud est dies, quàm præsentia Solis super terram. & ipse nobiscum est vsq; ad finem seculi, qui est Sol iustitiæ, lux mũdi, splendor gloriæ. Ac proinde dies iste gratiæ, tẽpus vigilandi congruè nuncupatur. Nõ enim opportet dormire diem, sed vigilare, hoc est, laborare in virtute, bonis operibus insudare, prout Saluator noster in Euangelio frequenter nos admonet, dicens, Vigilate, quia nescitis diem neq; horam. Et beati sunt serui illi quos cum venerit Dominus, inuenerit vigilantes, idest, bene operantes. Et ambulate dum lucem habetis, ne tenebræ vos comprehendant. Tenebræ scil. mortis, post quam non est tempus ambulãdi, siue operandi, siue nauigandi. Peruentum est iam ad portum, & vbi ceciderit lignum, ibi erit. Apostolus Christi hoc loco similiter facit inquiens, vt cognoscentes tempus aptum, scil. ad bene operandum, studeamus virtutibus. Quæ autem sit hæc temporis congruẽs occasio, declarat, (*quia hora est*) nouissima, & propria, (*nos*) Christianos à Christo nato iam illuminatos, & tot auxilijs gratiæ suffultos, (*à somno*) scil. pristinæ vitæ ac tenebris, resipiscentes velociter (*surgere*,) & properantes currere ad propositum brauium.

Sap. 18.

Heb. 1.

35. *Nunc enim propior est nostra salus, quàm cum credidimus.*) Salus nostra est illud brauium, quod est corona iustitiæ, & vita æterna, & regnum cœlorũ in quod tendimus, cuius ianua ante Christi aduentum fuit clausa, nostra culpa: sed Christus Dñs apperuit illã sua misericordia, qui est Deus benedictus in secula, amen. In Christi baptismo apperti sunt cœli, & nobis etiam apperiũtur dum baptizamur. Ibi enim renascentes ex aqua & Spiritu sancto, & filij Dei & hæredes efficimur ipsius. Apperiuntur etiam nobis cum pro fide pugnamus, vt beato Stephano, qui dũ pro fide pugnaret aduersum Iudæos, vidit cœlos appertos, & Iesum stantem à dextris virtutis Dei. At verò, cũ negamus Christum, aut in corde, vt hæretici: aut in opere, vt peccatores: claudũtur quidem illi, sed per pœnitentiam iterum referantur; ideò gaudium est in cœlo coram Angelis Dei, super vno peccatore pœnitentiam agente. *Propior* ergo *est nunc nostra salus quàm cum credidimus.* Obserua, quod Paulus hoc loco, agit personam totius Ecclesiæ fidelium à tempore quo in Abraham, siue in alijs qui eum præcesserunt, primordia suscepit fidei Christi, vsq; ad Christum passum, cuius passione fuit omnibus cœlum appertum: sed iustis solis factũ est peruium, per cuius possessionem salus nostra consũmatur, à qua quidem possessione arcebantur olim antiqui patres, donec veniret salutis prætium. Paulus igitur tãquam eiusdem salutis preco, exhortatur hîc Romanos, atq; in ipsis vniuersum orbem, inducitq; ad virtutis officia, ex eo quod iam nunc post redemptionem factam, multo sit propinquior salus hominibus, quàm cum crediderunt, nempè dum per Abraham mũdus ab ore Dei fidem recepit. Quẽ admodum siquidem Doctor Parisiẽsis in Cathedra, nomine vniuersitatis quæ cœpit ante mille annos, diceret, nunc illustriores sumus litteris, quàm cum primas scholas instituimus. Aut si in suo Senatu diceret dux venetus, potentiores sumus nunc, quàm cum prima iecimus fundamenta vrbis. Idem in sũma videtur concionari hic Paulus, quod Ioannes Baptista vbi clamat, pœnitentiam agite appropinquabit enim regnũ cœlorum. Natura nos docet rationem hanc esse efficacissimam. Res enim tanto se mouent citius, quanto suis locis

fiunt propinquiores. Ignis dum magis appropinquat ad suam spheram, velocius ascendit: lapis velocius descendit quo magis accedit ad centrum. Cum igitur homo naturaliter appetat immortalitatẽ, quæ in cœlesti patria obtinebitur, hæc autem nunc tempore gratię sit nobis adeò propinqua, debet quàm citissimè in illam tendere, quoniam nisi inuita rationali natura, contrarium huius agere non valet. Hinc proculdubio velocissimus cursus robustissimorum martyrum, sanctarum virginum, illustrium confessorum, & omnium Sanctorũ, qui fortitudine præclara, rapuerũt sibi cœlorum regnum.

36. *Nox præcessit, dies autem appropinquauit, abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honestè ambulemus.*) Explicat per similitudinem quonãmodo sit iam hora surgendi à somno vitiorum, seu torporis & negligentiæ. Nam qui dormiunt, nocte dormiunt, excitantur verò manè & surgunt à lecto. In hũc itaq; modum (*nox,*) idest, noctis tẽpus, scil, tenebræ infidelitatis, & legalium vmbræ, quin & pristinæ vitæ, (*præcessit,*) idest, iam abijt, præterijt, & expirauit scil, duratio eius. (*Dies autem*) qui est tempus lucis, (*appropinquauit,*) idest, iã aduenit, illucescẽte Sole iustitiæ Christo, & claritate sancti Euangelij vbiq; radios suos spargente. Nox, præbere videtur peccandi licentiam, quod vacet pudore. Vnde
Iob. beatus Iob, Oculus, inquit, adulteri, obseruat caliginem. Cæterum, etiam qui noctu lasciuiunt, & ineptiũt, tamẽ simul atq; illuxit, vel pudore componũt sese ad hominũ aspectus, ac velut alij facti prodeũt in publicum, pro temulentis sobrij, pro libidinosis casti, pro iurgiosis moderati, pro oscitãtibus alacres. Cum igitur nox nostra præcesserit vitæ pristinæ, dies verò Euangelij Christi appropinquauerit, respondeamus diei nostro, (*abijciamus opera tenebrarum,*) idest, mores, actusq; nocturnos, & quorum nos in luce pudeat. Detestemur vitia omnia & peccata, quibus in tenebris dormientes cumulabantur cæci infideles, pro his verò (*induamur arma lucis,*) idest, assumamus fidei & lucis bona opera, veluti arma quædam quibus induti, & honestemur, & terrori simus inimicis in bello huius vitæ. Nam si Sole exoriente decentioribus vestibus tegimus corpus, nequid offendat oculos hominum, multo magis Euangelij luce iam extorta, mentẽ virtutum ornare debemus amictu, qui luce dignus sit, nec reformidet oculos Dei & sanctorum Angelorum, sed potiùs tremere faciat hostes, lucis suæ eximio splendore.

Obserua, quod opera peccatorum, vt docet D. Tho. tribus de causis dicũtur *opera tenebrarum*. Primò quia in seipsis priuata sunt lumine rationis, quo illustrari debent humana opera. Deinde, *Eccl. 2.* quia in tenebris fiũt. Postremò, quia *Iob. 24.* per ea homo ad tenebras ducitur. Virtutes verò dicuntur *arma*, in quantum *Mat. 22* nos muniunt cõtra aduersarium. Et dicuntur *lucis arma*, tum quia lumine rationis & gratiæ decorantur, & perficiũtur. Tùm etiam, quia lucis examen requirũt. Tùm deniq;, quia per opera virtutum, alij illuminantur. *Eph. vlt.* *Pro. 4.* *Ioa. 3.* *Mat. 18*

37. *Sicut in die honestè ambulemus.*) Hæc duo videntur diei congruere, nimirùm, honestas & ambulatio, nam in die vnusquisq; se studet componere, vt alijs honestus appareat. In die quoque ambulat homo, non in nocte. Ambulare verò hoc loco, est de bono in melius procedere, vt exponit D. Tho. Est ergo sensus litteræ, posthàc ita vitam omnem componamus, vt appareat nos abiectis tenebris vitæ pristinæ, clara luce ambulare, Deoq; conspicuos, & Angelis, & hominibus. *Ioa. 12.* *Tho.*

38. *Non in comessationibus, & ebrietatibus.*) Hoc est, non luxui indulgeamus *in comessationibus*, aut temulentis cõmpotationibus. Talia sunt opera tenebrarum, quæ per intemperantiam corrũpunt eam partem appetitus sensitiui, quæ dicitur concupiscibilis, & in eas fertur voluptates quæ ad conseruandum vel indiuiduum, per cibum & potum: vel speciem, per concubitum, attinent. Dicuntur autem *comessationes*, iuxta D.

Tho.

Tho. superfluæ & nimis accuratæ comestiones.

Obseruandum verò, quod si nomen gulæ solum dicat vitium ordinis ad suum peculiare obiectum & finem scil, nimiũ appetere delectationes cibi & potus, genere suo non est mortale peccatum, sed veniale: at quatenus importat corruptum ordinem ad supremũ finem, scil, ad Deum, dũ cibo & potu ita fruitur homo, vt paratus sit trãsgredi pręcepta Dei, tũc est mortale. Hãc enim voluptatis fruitionem tãquam summi finis, subnotauit Apostolus in illis verbis, quorum Deus venter est. *Phil. 3.*

39. *ET ebrietatibus.)* Ebrietas genere suo dicit lethale flagitium, quia non solùm nimium potum significat, sed etiam rationis priuationem, estq; , vt Gregorius docet, radix & mater aliorum vitiorum, nimirum, ineptæ lætitiæ, scurrilitatis, immunditiæ, multiloquij, atq; hebetudinis mentis. Sunt itaq; infames cuncti ebriosi, & brutis animalibus deteriores. Brutorum enim metas transgrediuntur, vimq; vsq; ad rationis ipsius interniciem inferunt naturæ suæ. Quapropter nec cibum sumere cum huiusmodi licet, iuxta præceptum Apostoli. *Greg. 31. Mora.* *1. C. 5.*

40. *Non in cubilibus & impudicitijs.)* Docet vt non spurcæ veneri, libidiniq; seruiamus, hoc enim propriè est opus tenebrarum, quoniam magna parte in tenebris fit. Nam oculus adulteri, inquit Iob, obseruat caliginem. Quos vero talia tenebrarum opera non depudet in publico perpetrare, grauissimè peccant. Deus enim qui nihil magis à nobis desiderat, quàm vt luceant opera nostra bona vt glorificetur ab hominibus, nihil ideò fert grauius quã eum gloriari in malitia, qui potens est in iniquitate. *Cubile* igitur vel delicias significat, molliciemq; lecti ad capprandam somni voluptatem, quod genere suo non est mortale, nisi quando, vt docet D. Th. propter quietem corporalem & somnum, omittit homo quæ facere debet, & inclinatur ad aliqua mala facienda. Væ, inquit, Propheta, qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus vestris. Vel significat scortationes ipsas, spurcosq; complexus, quos explicatius vocat *impudicitias*, hoc est, quoscunq; venereos actus, qui eo dicuntur impudici, quod non cauent id, quod est maximè pudore & confusione dignum. Tum, quia omnes delectationes tactus gulæ & luxuriæ, sunt communes nobis & brutis, vnde qui eis inordinatè vtitur, brutalis efficitur. Tum etiam, quia specialiter in actibus venereis, ratio hominis totaliter absorbetur à delectatione, vt non possit tunc aliquid inteligere, iuxta Philosophum & Prophetam, nam fornicatio, & ebrietas, & vinum, auferunt cor. Ad hæc, *cubile* sumitur etiam pro ferarum lustris, à luto dictis, hoc est, pro paludibus & cœnosis locis in quibus feræ cubant: quapropter cubilis nomine, infamiam & dedecus subnotat hic Paulus spurcitiæ hominum, qui iumentorum more volutantur in stercore suo & luto. *Iob.* *Mat. 5.* *Ps. 51.* *Tho.* *Mic. 2.* *Psal.* *Ethic.* *Osea. 4.*

41. *Non in contentione, & æmulatione.)* Hæc vitia ad appetitũ irascibilem pertinent, perturbant rationem, & densissimas effundunt tenebras intellectuĩ nostro: ideo tanquam valde tenebrosa, longissimè sunt abijcienda, vt, scil. non per contentionem & mutuum liuorem, turpiter inter nos concertemus. Quibus omnibus obnoxij fuerunt Romani quibus scribit, dum errantes, in vitæ pristinæ gentilium tenebris versarentur. Est autem *contentio*, iuxta D. Amb. impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Inuenitur hoc vitium in temulentis & ebriosis, nam calor vini maxime silentium rumpit vsq; ad clamores, & contentiones. Prohibetur vero per hoc præceptum, omnis generis rixa, nõ solùm verborum, sed etiam factorum, quæ vt plurimum inchoatur à verbis. Contentionis autem mater, est *inuidia*: nam *inuidus homo*, cum ferre nequeat aliorum sententias, promptissimus est contendere verbis, & etiam manibus si opus est. *Inuidia* vero frequenter augetur & crescit, dum magis contenditur. Optimè ergo diuinus Apostolus com- *Amb.*

posuit contentionem & æmulationem, post comessationes & ebrietates.

42. *Sed induimini Dominum Iesum Christum.*. Pulcher amictus, quia hic
Ps.44. nimirum est ille vestitus deauratus reginæ sponsæ Christi, hæc sunt arma lucis quibus anima nostra induta munitur in hostes, deterretq; illos. Induimur autem Christum Dominum, primò, per sacramenti susceptionem: mox per immitationem, quia, vt ait D. Th. sicut
Tho. homo continetur vestimento, & sub eius colore videtur, ita in eo qui Christum immitatur, opera Christi apparent. Indecorè ergo operibus tenebrarum induitur anima, sed postea quàm per baptismũ Christo sumus insiti, hunc ipsum debemus induere, vt luceat in omni vita quem sumus professi, exprimamusq; eum quem imbibimus. Ille sobrietas est, ille castitas, ille pax est, ille charitas est, istiusmodi amictus decet hanc Euangelij lucem.

43. *ET carnis curam ne feceritis in desiderijs.)* Exponit quod suprà dixerat, *sicut in die honestè ambulemus.* In hoc enim, ait D. Tho. pulchritudo honestatis consistit, vt homo spiritum præferat carni. Vnde non vetat Apostolus omnē curam carnis simpliciter, nam quilibet tenetur eam habere, quæ satis sit ad sustentandam naturam: sed addit *(in desiderijs,)* vt scil, inordinata carnis desideria, idest, concupiscentias non sequamur. Si ergo hactenus quibusdam vsi sumus ad voluptatem, posthàc vtamur ad corporis necessitatem: & quibus antehàc turpiter indultum est cupiditatum arbitrio, de cætero per sobrietatem eatenus adhibeantur, quatenus naturæ vsus postulat. Corpus sic alendum est, vt valeat ac viuat, non vt lasciuiat. Cibus ac potus, famem ac sitim arceat, non libidinem inuitet, ac nutriat.

ARGVMENTVM CAPITIS DECIMI QVARTI.

Stēdit diuinus Apostolus quomodo se debeat habere pfecti ad imperfectos, quos minimè cōtēnere debent, sed sapienter ferre, charitateq; amplecti. Deinde prohibet iudicia, vt scil, nemo temerè iudicet de fratre in ciborũ, dierumq; discretione. Nec cōmittendum, vt leuiculi cibi gratia, fratrem offendamus.

CAPVT. XIIII.

Nfirmum in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum: alius enim credit se mãducare omnia, etc.

EXPLANATIO.

1. *INFIRMVM autem in fide, assumite: non in disceptationibus cogitationũ.)* Obseruare hîc opportet, in primitiua Ecclesia fuisse inter Iudæos ad fidem conuersos, qui diuersa sentirēt de lege. Quidam planè asseuerabant, vt cōstat ex Actis Apostolorum, nullum facien- Act. 15. dum esse ciborum delectum, nullamq; dierum festorum obseruationem. Erāt contrà qui nondum planè confirmata fide, contendebant à certis cibis abstinendum, & certos dies festos celebrandos. Apostolus ergo ad euitandam discordiam instruit eos dicens, quod & si in ciborum vsu nullum sit discrimen, nullusq; delectus apud perfectos, idest, eos qui fidem Christi plenè sunt assecuti, modo his ad necessitatem vtantur,

non

non ad voluptatem: tamen si quis fuerit inter eos, fortasis Iudæorum genere, qui ob diutinam superioris instituti, vitæq; consuetudinem sit adhuc superstitiosior, nec adhuc sic in eo fides adoleuerit, vt omnem pristinæ legis obseruationem excludat, huiusmodi non esse statim reijciendum contemptu, sed humanitate, facilitateq; magis alliciendum, ac fouendum, donec & ipse fide proficiat, fideiq; robur accipiat. Et hoc est quod dicit, (*infirmum in fide assumite*) alloquitur perfectos in fide quos docuerat vt Christum induerent. Ac si diceret, sed vos qui perfecti, & validiores estis in fide, idest, perfectè creditis, (*assumite*) idest, nolite abijcere, (*infirmum in fide*) idest, eum qui nondum perfectè credit, fidem Christi sufficere ad salutem: hunc non despiciatis propter infirmitatem, sed eam boni consulite, & assumentes supportate eum, & affectu charitatis vobis cóiungite, donec crescat ad perfectionem.

2. *NON in disceptationibus cogitationum.*) Disceptatio, idem est quod contentio, quod in malum sonat, alluditq; in hoc ad id quod in fine superioris capitis dixerat, non in contentione & æmulatione. Explicat autem hic modũ quo infirmũ in fide suscipere debemus, videlicet, ne disputationibus cum illo contendamus, sed leniter ac blandè amplexemur, & informemus. Commodius enim beneuolentia id fiet, quàm contentiosis disputationibus. Siquidem in huiusmodi non conuenit protinus in malam partem interpretari, quod citra vitium fieri potest. Quo pax & concordia vndiq; constet inter Christianos homines, quædam dissimulanda sunt, quædam ferenda, quædam benignius interpretanda. Magnam vim habet ad mutuam vitæ societatem, hæc commoditas, candorq;. Nusquam pax cohærebit inter mortales, nisi in nonnullis alius alij vicissim concesserit, nam sunt hominum variæ sententiæ. Paulus igitur hoc loco vetat contentiosas altercationes dum ait, (*non in disceptationibus*) idest, altercationibus (*cogitationum*) idest, disputationum, ac si diceret, supportate qui sic in fide est infirmus, & nolite tempus terere in altercationibus disputationum, an scil. & rectè abstinet à cibis certis, an rectè dies aliquos festos obseruat, sed in simplici mansuetudine illum sustinentes, atq; in spiritu lenitatis instruentes.

3. *Alius enim credit se mãducare omnia.*) Inter cæteras legales obseruantias, vna erat discretio ciborum, propter aliquos cibos in lege prohibitos. Prohibebantur autem, non quia naturaliter essent immundi: nam quemadmodum in verbis hoc nomẽ stultus significat aliquod malum, quanuis illud sit bonum, ita in rebus quodam animal bonum est secundum naturam, sed significatione est malum, velut porcus qui significat immunditiam, & ideo prohibitus est antiquis esus illarum carnium, vt inquit D. Th. quo earum vitatione significaretur vitatio immunditiæ. Tota veteris populi vita, vt inquit Aug. figuralis erat, sed aduentu Christi qui est veritas, cessauerunt figuræ. Hac autem obseruantia ciborum quotidie erat vtendum, vel non vtendum, & ideo de ipsa nunc mentionem facit dicens, (*alius enim*) qui scil. est perfectus & firmus in fide, vacâsq; omni superstitione (*credit se*) posse licitè (*manducare omnia*) hoc est, in Euangelica libertate perfectè confidens, putat sibi phas esse, citra delectum vllum, quouis vesci genere ciborum, nihil aliud in hoc spectans, quã naturæ necessitatem.

Leu. 11.

Tho.

Aug. lib. contra faust.

Mat. 5.

1. Thi. 4.

4. *Qui autem infirmus est, olus manducet.*) In singulis generibus animalium, putà, terrestribus, volatilibus, & aquaticis, fuerunt Iudæis interdicta multa, non solùm, verum & licitas carnes certo præscriptoq; modo debebant occidere, euiscerare, & mundare antequam comederent. Qua de causa nunc etiam à carnibus abstinent quæ à Christianis mactatæ sunt. Atq; adeò superstitiosi illi, ita se alienabant ab aliorum conuictu, vt solis oleribus victitarent, simulantes forsan (vt dicit Chrysost.) id

Leu. 11.

Chry.

id non legis obseruandæ gratia facere, sed propter ieiuniũ. Ex oleribus enim, sicut nec ex fructibus nihil erat prohibitum: tum, quia simplicissima sunt hominum alimenta, in ipso statim orbis exordio primis mortalium concessa. Ecce, inquit Dominus, dedi vobis omnẽ herbam afferentem semen super terrã, & vniuersa ligna quæ habent in semetipsis sementem generis sui, vt sint vobis in escam. De quo quidem tempore eleganter Boetius, fœlix, inquit, nimium prior ætas, contenta fidelibus aruis, nec inerti perdita luxu, faciliq; sera solebat, ieiunia soluere glande. Nec Bachica munera norat, liquido confundere melle. Nec lucida vellera Serum, thirio miscere veneno. Somnos dabat herba salubres, potum quoq; lubricus amnis, vmbras altissima Pinus. Quibus verbis commendatur satis temperantia hominum illius primi temporis. Tum etiam, quia cum in Paradiso interdicta fuerit arbor vna, & hanc prohibitionem transgressi fuerint primi parentes, noluit postmodum Deus interdicto cuiuspiam vel arboris, vel oleris, deterrere populum Mosaicum.

Gen. 1. *Boet. li. 2. met. 5.*

Sensus igitur litteræ est, qui firmiores sunt fide passim ac temerè vescuntur cibis quibuslibet, existimantes id sibi perquàm licere. Contrà *qui infirmus* fide ac debilis est, quia incertus est animi quid manducet propter tot ciborũ genera in lege prohibita, ne conscientiam, quam sibi parit, polluat, (*olus manducat,*) sciens nihil illorum esse vetitum in lege. Interpres legit, (*manducet*) idest, si existimat periculum esse in carnibus edendis, vescatur oleribus.

Pro maiori huius loci explicatione, distinguenda sunt hìc tria tempora, vt docet Aug. contra Hieronymũ. *Primum,* ante Christi passionem, in quo legalia suum obtinebant robur, quasi adhuc viuentia. *Secundum,* à passionis articulo vsque ad sufficientem Euangelij promulgationem: quo quidem tempore legalia mortua erant, quia nullus ad ea tenebatur. Nec obseruata, aliquid conferebant alicui. Nondum tamen erant mortifera, quia sine peccato poterant Iudæi ad Christum conuersi, obseruare illa: dummodo nemo in illis spem sic firmaret, vt crederet absque illis fidem & gratiam Christi non iustificare. Fuit quidẽ ignorantia illa permissa aliquãtulo temporis tractu, vt Synagoga, nõ sicut Gentilitas, proscriberetur, sed sepeliretur cum honore. Et de hoc secũdo tempore inteligẽdus est hìc Paulus. *Tertium* verò tempus est, post sufficiẽtem Euangelij promulgationem, in quo legalia non solùm sunt mortua, sed etiã mortifera, vt quisquis ea seruet, peccet mortaliter. Sunt enim falsa signa futuræ rei, quæ iam præterijt. Vnde in epist. ad Coloss. monet Christianos iam adultos in fide, vt caueãt à legalibus, dicẽs, Nemo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut Sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum. Et Galatas hac etiam de causa reprehendit, inquiens, & dies obseruatis, & menses & annos & tempora, timeo ne sine causa laborauerim in vobis.

Aug. cõtra Hier. *Col. 2.* *Gal. 4.*

Sensus hic ita explicatus germanus est & ad mentem Pauli. Est verũtamen & alius non contẽnendus D. Aug. in glossa quæ inter ordinarias habetur, nempè, vt dicatur *infirmus,* qui est ad lapsum vitiorum carnalium pronus. Et huic cõsulendum est vt vescatur oleribus, idest, tenues & aridos cibos comedat, qui non sunt fomentum vitiorum: & abstineat ab illis, quibus excitatur libido, nimirùm à carnibus, & huius generis solidioribus, calidioribusq; alimentis, non quidem propter legalem immũditiam, sed ad libidinem refrenandam. Et licet hic corde omnia credat, est tamen infirmus in fidei operibus, quibus passim Deum negat, quem ore se nosse fatetur, vt inquit Paulus. Sed alius qui est in virtute animi robustior, credit se absq; periculo omnia posse mãducare: hic verò non debet contemnere alterũ, sed assumere & tolerare, & in spiritu lenitatis instruere. Atq; hæc quidem Christianorum differentia depicta videtur ad viuum apud Matthæum, inter discipulos Christi qui non ieiunabant, tãquam confortati præsentia sui Dñi,

Aug. Gloss. *Mat. 9.*

Dñi, & discipulos Ioannis Baptistæ, qui ieiunabant quasi imbecilliores viribus spiritualibus.

Hinc leges abstinentiæ Ecclesiastica authoritate sanctissimè sunt sancitæ, quo videlicet per abstinentiam corpus emaceratū spiritui seruiret, qui iuxta Christianam libertatem semper debet esse liber à tyrānide corporis, iugumq; Dñi *Mat. 11.* fieret suauius, & onus leuius, possetq; animus rerum cœlestium cōtemplationi absq; impedimento vacare. Et hic *Ioa. 12.* est modus quo anima nostra odio haberur in hoc mnndo, vt custodiatur in vitam æternam. Nam cum vita in victu consistat, hoc modo genium nostrum defraudantes, particulam vitæ authori nostro Deo offerimus, abstinendo & ieiunando. Sūma, quemadmodum corporeis, ita & spiritualibus morbis medendis, nulllum quàm dieta, magis præsentaneum remedium, nullaq; ad bonā valetudinem vtriusq; hominis, est salubrior medicina. Venerabilis est valde virtus abstinenriæ inter egregias virtutes: tùm, quia nulla est antiquior illa, ab ipsa enim terrestri paradiso, vbi vnicum fuit tantum abstinentiæ præceptum, ortum duxit. tùm etiam, quia nemo vnquam vel ptiorum, vel posteriorum patrum, vllum egregium facinus attentauerit, nisi sancto abstinentiæ fulcimento præmunitus. Moyses per ieiunium suscepit legem. Daniel reuelationes. Iudith iugulauit Holofernem. Machabæi nō inibant certamina, nisi prius ieiunassent. Ioannes Baptista in deserto locustas & mel syluestre edebat, cum incœpit suam prædicationem. Deniq; Saluator noster post ieiunium quadraginta dierum pugnauit cum dæmone, qui primos parentes, gulæ mucrone iugulauerat, quo etiam primum spiculo, aggressus est Christum, inquiens, dic vt lapides isti panes fiant. Est enim gula vitiorum mater, quorum fibræ per abstinentiam facilè resecantur.

Phil. 3. Abeant ergo detestabiles hæretici, tantæ virtutis inimici, imò inimici crucis Christi, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui rerrena sapiunt. Abeat ille Helluo Cherintus, eiusq; a secla Iouinianus, Christianorū, vt ait Hieronymus, Epicurus: qui, iuxta Aug. ausus est asserere, nullum habēdum esse Christianis ciborum delectū. Quam Hæresim postea suscitarūt Vualdenses, & Husitæ, & nouissimè diebus istis, ebrius iste Lutherus. *Hiero. Aug. de heres. c. 82.*

¶ Delectus itaq; carnium, & aliorum ciborum, adeò non est superstitiosus, vt qui negant eum esse ad vitam Christianam, tùm necessarium, tùm ideò consultissimè ac sanctissimè institutum, sint planè hæretici, vt in Concilijs Gangrēsi, & Toletano, & alijs sancitum est. *Cōc. To. Gang.* Non tamen eo animo fit huiusmodi delectus, vt inteligas cibū aliquem natura sua malum esse, prout alij dixerunt hæretici, infamantes creaturas Dei tāquam malas, cum Deus ipse restetur, quod vidit cūcta quæ fecerat, & erant valde bona. *Tasciat. Priscilianistæ. Manic.* Et Apostolus alibi, Omnis, inquit, creatura Dei bona est. *Gen. 1.* Nec item ea ratione fieri debet, qua fiebat olim à Iudæis: absurda enim esset valde iam nūc talis causa. Nam longè diuersus à nostro, est illorum delectus. Illi enim non omnes abijciebant carnes, nec certis temporibus sicut nos, sed quasdam certas in perpetuum, illorum scil, animalium quæ vngulam non findūt neq; ruminant: atq; aliorum alijs de causis. Et non solùm carnes, verùm & pisces quamplures erant illis interdicti. In summa, illi ob immūditiam corporalem quæ inde cōtrahebarur, & porissimùm, veluti in signū, mysteriumq; futurorū. Christiani verò, contrà, non in perpetuum (nisi quis ex voto, tali se consecrauerit religioni) sed statis tēporibus ab omni carnium genere abstinent: non vtiq; tāquam ceremoniam obseruantes, quæ sit futurorum vmbra, sed vt delictorum debita fructibus pœnitentiæ cōpensantes, & corpus per inediam castigantes, in seruitutem redigant, rationiq; obtemperare faciant in omnibus quæ ad virtutum officia pertinenr. *Mat. 3. 1. C. 9.*

5. *IS qui manducat, non manducantem non spernat.*) Exponit quomodo sint vitandæ disceptationes cogitationum, & primò quantum ad perfectos dicens,

(*it*

(*is qui manducat*) omnia, idest, is qui firmior est, & cum secura conscientia, vel sine periculo libidinis vescitur quibuslibet, ita fruatur sua firmitate vt (*non manducantem*,) idest, infirmiorem qui vesci metuit, (*non spernat*) tāquam infirmum in fide, vel quasi pronum ad vitia. Hæc enim nobis non debent esse tanti, vt ob ea scindatur fraterna charitas, contemptuiq; habeatur proximus. Talis solet esse mos excellentiorum, vt contemptui habeant inferiores: nam
Isa. 33. excellentia, superbiam parit. Sed væ, inquit Propheta, qui spernis, nōne & ipse sperneris? Quapropter firmius ferat infirmum, sic interpretans, error est ex longa pristinæ vitæ consuetudine relictus, subitò reuelli nō potest, paulatim elabetur, & crescente vera pietate, euanescet prorsus.

6. ET *qui non manducat, manducantem non iudicet.*) Loquitur quantum ad infirmum dicens, (& *qui non manducat*) idest, qui animi sui infirmitati obsequens, abstinet à certis ciborum generibus, vel quia est infirmus in fide, de quo loquitur Apostolus: vel etiam quia pronus est ad libidinem, (*non iudicet*) idest, ne damnet, (*manducantem*) idest, sine delectu vescentem quidquid appositum fuerit, quasi transgressorem legis, vel quasi in libidinem præcipitem.

¶ Obserua, quod *iudicare*, hoc loco, pro condemnare vsurpatur. Quoniam nisi sententiam Apud nos feramus de fratre, non est peccatum mortale. Et discussio citra suspitionem de aliena vita, nulla est culpa. In suspicione vero est venialis. Peruersio tamen humana est in hac parte maximè consideranda, nam infirmiores, qui hîc inteliguntur indoctiores, sunt qui magnopere laborant hoc morbo iudicandi, eo quod non habent vnde superbiant, & cum peritiorum iudicio deberent stare, citius inuadit eos libido iudicandi. Sapientiores vero quibus maximè incumbit instruere humiliores, blandè illos corripiendo, procliuiores sunt ad contemnendum, quàm ad corrigendum.
Chry. Quocirca (vt ait Chry.) Apostolus non vetat in priori membro, ne qui manducat, non manducantem corrigat aut doceat, sed ne contemnat. Neq; in secundo prohibet, quominus infirmo qui scandalum accipit, conuenire illum liceat qui dare videtur, & interrogare cur ita faciat: sed hoc tantum iubet ne inaudita causa, temerè sententiam ferat de opere, nempe, de quo latet qua intentione qua ve causa, rationeq; fiat.

7. *Deus enim illum assumpsit.*) Hæc est prima ratio propter quam debemus à falso iudicio abstinere, & sumitur ex authoritate iudicantis. Nam ille qui assumitur ad superioris iudicium, non debet ab inferiori iudicari: cum ergo Deus assumpserit homines in seruos à se iudicandos, nemo præter Deū, aut Dei vices gerentem, debet illos iudicare. Quamobrem, iuxta mentem Apostoli hoc loco, si superstitiosus ille, de quo hactenus mentionem fecit, videat vescentem quibusuis cibis, debet sic secū cogitare, mea nihil refert quidquid agat, & consentaneum est bono animo fieri, quandoquidem *Dominus illum assumpsit*, idest, sibi adiūxit, suumq; fecit, cuius viuit arbitrio, cuiq; peccat vni, si quid peccat in istiusmodi, quæ per se mala non sunt.

8. *TV quis es, qui iudicas alienum seruum?*) Conclusio est quæ sequitur ex dictis, per quā acriter reprehēdit arrogantiam temerè iudicantium. Nam si Deus homines ad suum ipsius tribunal assumpsit, (*tu*) scil. infirme, (*quis es qui iudicas alienum seruum?*) Et si crimen est arrogantiæ fastidire superstitionem infirmi, & simpliciter errantem, quanto intolerabilioris erit arrogantiæ, si qui fide est infirmior iudicet ac damnet meliorem se, iuxta vulgarem imperitorum regulam, qui iniustum putant, quidquid ipsi non faciunt? meritò quidem huic dicetur, *tu quis es, qui iudicas ac damnas seruum alienum?*

¶ Non tamen hinc inteligas, Apostolum, contra publicam veritatem, omne humanum iudiciū damnare. Nā omnis autho-

authoritas iudicandi quæ in hominibus est, diuinitùs est concessa, iuxta superius dictum, *non est potestas nisi à Deo,* & per me reges regnant. Tradita est autem illis hæc iudiciaria potestas, certis limitibus circunscripta, vt, videlicet, iudicium coactiuum in publicis magistratibus resideret, ad coercendum malefactores, legitimis testibus patentes. Scrutari vero renes & corda, siue cogitationes cordium, ex quibus infallibile sumitur iudicium operũ, & omnia deniq; occulta, & futura, sibi soli reseruauit Deus, vt ait D.Tho. si quis ergo velit sibi vsurpare iudicium super ea quæ non sunt ei diuinitùs concessa ad iudicandum, est *iudicium temerarium*: veluti si quis iudex delegatus à Papa, velit in iudicando transgredi mandati fines, violat authoritatem sibi indultã, ita & ille, qui temerè iudicat proximũ, cuius cor non patet. Vnde beatus Aug. In his, inquit, duobus temerarium est iudicium, cum incertum sit quo animo quid factum sit, vel incertum qualis futurus sit, qui nunc vel bonus, vel malus manifestè apparet.

Prou. 8. | Tho. | Aug. de serm. dñi in mõt.

9. *Domino suo stat, aut cadit. Stabit autem, potens est enim Deus statuere illũ.)* Hæc est secunda ratio, qua nemo debet de proximo, iudiciũ sibi vsurpare. Nam si in eo quod edit, aut abstinet, peccat, an non, (*Domino suo,*) idest, Christo Iesu, qui est vnus omnium Dñs (*stat, aut cadit,*) idest, Dño curæ est, siue stat, siue cadit, qui & si per infirmitatem fidei nũc cadit, (*stabit autem,*) idest, stabilietur à Christo Domino, & confirmabitur, vt persistat in suæ fidei robore, (*potens est enim Deus,*) idest, Christus Dñs abundè potẽs est & idoneus, (*illũ,*) idest, seruum suum (*statuere,*) idest, erigere, & stabilire, & fulcire, ne quid vacillet.

10. *Stat, aut cadit.*) Per hanc disiunctionem designat nobis incertitudinem rei. Nam multi videntur humanis oculis cadere, qui stant, & econuersò: iuxta illud, vidi impios sepultos, qui cum adhuc viuerent, in loco sancto erant, & laudabantur in ciuitate quasi iustorum operum. Quæ quidem verba, horribilia profectò sunt valde Christianis auribus.

Eccl. 8.

11. *Stabit autem.*) Omnino implebitur hoc in prædestinatis, cum quo quadrat illud Psal. nunquid qui dormit non adijciet vt resurgat? & illud Prophetæ, ne læteris inimica mea quia cecidi, resurgam. Et propter hoc, ait D. Th. si videmus aliquem manifestè cadentem, non debemus eum despicere, temerariè iudicando de eo, quod nunquam resurget: sed magis debemus præsumere quod iterum *stabit,* non ex consideratione conditionis humanæ, sed considerando virtutem diuinam. Vnde dicit, *potens est enim Deus statuere illum)* suo scil. fauore & ope, absq; eius meritis. In hoc enim differt Dominus Iesus ab humanis dominis, in quorum manibus non est emendare familiam suam, in manu autem Domini sunt omnes fines terræ.

Psal. | Mic. 7. | Tho. | Psal.

12. *Nam alius iudicat diem inter diẽ, alius iudicat omnem diem.)* Quod de ciborum delectu dictum est, idem & de Sabbatorum, ac Neomeniarum obseruatione accipiendum. Erant enim in lege dies festi in quibus necesse erat feriari, vacareq; ab opere, vt Paschata, & Sabbata, & Neomeniæ. Nam in Leuit. sic legitur. Decimo die mensis septimi, dies expiationum erit celeberrimus, affligetisq; animas vestras in eo. Et de sancta Iudith legitur, quod ieiunabat omnibus diebus vitæ suæ, præter Sabbata, & Neomenias, & festa domus Israel. Vnde sicut de abstinentia propositum, quod alius credit se manducare omnia, alius verò manducat olus: ita similiter de festis subdit, *alius iudicat diem inter diem, alius verò iudicat omnem diem.* Nam qui infirmus est, ac imperfectæ fidei, is (*iudicat,*) idest, discernit (*inter diem & diem,*) quasi sit alius sacer, alius prophanus, & in hoc nephas sit vesci cibis, aut opus facere, quod in alio phas sit. Quo quidem modo verisimile est in primitiua Ecclesia, multos ex Iudæis in fide debiles, & adhuc litteræ hærentes, festa & calẽdas superstitiose

Leu. 23. | Iudit. 8.

tiosè obseruasse. Econtrà, *(alius,)* idest, qui firmus est, solidæq; fidei *(iudicat omnem, diem,)* scil. cuilibet rei nô malè gerendæ aptam, nulloq; delectu habēs omnes dies, existimat vniuersum vitæ tempus, pietatis officijs sacrum esse, ac dedicatum. Tales erant perfecti Christiani, qui ceremonias cessasse intelligētes, nullam, inter huiusmodi legis veteris dies, distinctionem ponebant.

Absit tamen vt quis hîc existimet, Paulum celebritates Christianorum improbare. sed illas tantùm ceremonias antiquas subnotat, quæ licet quôdam bonæ & sanctæ fuerunt, nunc tamen sunt prorsus inanes, postquàm morte Christi cessauerunt.

Potest hoc etiam referri, vt ait D. Th. ad abstinentias quæ fiunt causa cohibendæ libidinis, quibus omni die aliqui vacant, putà, qui perpetuò à carnibus, vel vino abstinent, vel ieiunant. Quidā autem interpositis diebus abstinent, & ab abstinentia cessant, iuxta illud, Omnia tempus habent. *Eccl. 3.*

13. *Vnusquisq; in suo sensu abundet.)* Non vult Paulus ea de re, quemquam iudicari, sed Domini relinqui iudicio, nec ob ista scindi inter eos fraternā cōcordia: tantum in his rebus *(vnusquisq;, inquit, suo sensu abundet,)* idest, suo sensui dimittatur, illumq; sequatur, vel secundum sensum suum studeat abūdare ad gloriam Dei, iuxta illud, Ad ædificationem Ecclesiæ, quærite vt abūdetis. Et postquàm seipsum consuluerit, factusq; sit certus suæ mentis, compertumq; habeat quod mente cōcipit, agat quod sibi conscientia iudicat. *1. C. 14.*

Sed hoc tamen videtur ibi locum habere, vbi non est lex, quoniam si lex adest, nemini licet suo sensu & capite abūdare præter legis præscriptum.

Ad hæc, cum de dogmatibus agitur, vt ait Theophilatus, nemo debet sensu suo duci, sed ea reuerenter auscultare quæ à maioribus tradita sunt. Denique, in his quæ sunt secundum se mala, nō est homo suo sensui relinquendus. *Vnusquisq; ergo in suo sensu abundet,* hoc est, suo fruatur animo, non dānata alterius sententia, præsertim cum vtrūq; vacet crimine, & in vtroque cōstet hoc, quod est veræ pietatis caput. *Iudicare autem inter diem & diem,* licet modo sit per se malum, non tamen erat eo tempore, de quo hic Apostolus loquitur, cum scilic. Iudæis ad fidem conuersis licitum erat seruare legalia. *Theop.*

Neque quantum ad secundam expositionem est licitum quod dicit *(alius iudicat omnem diem,)* nam intelligendum est quantum ad illas abstinentias, quæ quolibet die licitè fieri possint absque dissonantia communis consuetudinis, vel eorum quæ sunt à maioribus instituta. Die enim dominica, nō ieiunatur, dicente Augustino, Quisquis diem Dominicum ieiunio decernendum esse putauerit, non paruo scandalo erit Ecclesiæ: nec immeritò. Illis enim diebus quibus nihil certi statuit diuina Scriptura, *mos populi Dei, & instituta maiorū,* pro lege tenenda sunt. Et in decretis, sic habetur, Siquis presbiter propter publicam pœnitentiam à Sacerdote acceptam, absque alia necessitate, die dominica pro quadam religione ieiunauerit, sicut Manichæi, anathema sit. *Aug. in epi. ad Casulanum.* *dist. 30.*

Obseruandum verò, quod per istam Apostoli sententiam, scil, *(Vnusquisque in suo sensu abundet)* non damnatur consilium amicorum cordatorū, proborūq;, quos in omni re cōsulere est valdè necessarium, iuxta illud, Omnia fac cum consilio. Et, Habe fiduciam in Dño ex toto corde tuo, & ne initaris prudentiæ tuæ. Sed hoc tantùm vult Paulus, vt exploratores, censoresq; alienæ vitæ, in his quæ dextrè, sinistreq; interpretari possunt, suum quemq; sensum sequi dimittant, potiùs quàm obres parui momenti, fratrem conturbent, scindantq; Christianam pacem, vt dictum est. *Prou. 3.*

14. *Qui sapit diem, Domino sapit.)* Confirmat sententiam proximè dictā, vt scil. vnusquisq; suo sensu permittatur abundare. Nemo enim siue in ciborum delectu, siue in festorum obseruantia condemnandus videtur, si suæ conscientiæ satisfaciat. Vnde inquit, *(qui sapit diem)*

diem) nouum genus loquendi, ait Gagneius, pro eo quod est, qui rationem aliquam dierum habet, id vocat diem sapere. (*Domino sapit*) idest, ad honorem Dei, quem in lege veneratur, id facere creditur. Atq; econtrariò, qui dierum obseruantiam negligit, ad Dei gloriam id similiter facit, libertatem quam contulit per filium confidenter acceptans.

Gag.

15. *ET qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat: & gratias agit Deo.)* Similiter ad gloriã Dei faciunt, & qui indifferenter quibuslibet cibis vescitur, & qui certis abstinet: quod per hoc patet, quia vterq; gratias agit Deo, licet ratione diuersa, ille nimirum, scil. infirmus, quia putat obseruandas esse antiquas ceremonias cũ noua lege. Hic vero scil. firmus in fide, quia illas credit esse antiquatas, & abolitas. Causa diuersa est, res eadem, animus idem, & idem Dominus. Robustior in fide, *gratias agit* pro libertate vescendi quibus velit, quod Euangelica lex animos discernat, non cibos. Imbecillis vero, *gratias agit* pro fructu continentiæ, dum occasione infirmitatis fugit crapulam, & intra temperantiæ cancellos coercetur, suis contentus oleribus. In huiusmodi, pares erant illi, cum æque gratias agerent communi Domino, neque quisquam pro sua sententia tuenda debebat digladiari cum fratre: satis esset, si Dominus approbaret, ad quem pertinet earum rerum iudicium, quæ vel incertæ sunt, vel pro temporum ratione ferendæ, quales fuerunt ceremoniæ legis antiquæ ante sufficientem Euangelij promulgationem.

16. *Gratias agit Deo.)* Instituto antiquissimo non solùm Apostolorum, verum ipsius Christi, & prius escas benedicimus, & post, gratias agimus Deo, cuius beneficio vescimur, & cuius benignitas in vsum hominum condidit omnia. Quapropter, iniquus & ingratus valde, brutisq; animalibus deterior est ille homo, qui absq; benedictione sedet ad mensam, & absque gratiarum actione surgit ab illa.

Mat. 26

17. *Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur: siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Dño morimur, siue ergo viuimus, siue morimur, Dñi sumus. In hoc enim Christus Dñs mortuus est, & resurrexit, vt & viuorũ & mortuorum dominetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.)* Probat his verbis ab vno Domino nos pendere, vitamq; & mortem nostram, quæ penes illum sint: atq; adeò, siue quis edit, siue abstinet, siue distinctionem dierum aliquam facit, siue nullam, non vult à fidelibus iudicari, sed Domini iudicio relinqui. Nullum enim est ius Christiano in Christianum, nisi vt alter alteri prosit.

18. *Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur.)* De vita & morte tẽporali explanandum videtur: nam qualiscũq; vtraq; fuerit, Domino fit vel lucrum vel iactura. In hoc enim & creati, & redempti sumus à Domino, vt gloriam suæ diuinitatis in nos effunderet, quo ipsa esset quodammodo extensior: & sic vbi quis in iniquitate sua moritur, non solùm sibi, sed Deo etiam iacturam facit vitæ tam naturalis quàm gratiæ, quam ei Deus donauerat illo fine quo frustratur: sicut econuerso lucrum facit qui moritur iustus. Et ideo tanquam bonus pastor, relictis nonaginta nouem ouibus in deserto, descendit de monte sancto suo, vt quæreret vnam ouem quæ perierat. (*Nemo ergo nostrum sibi viuit*) cum omnes simus illius qui ex nihilo nos cõdidit, & asseruit à morte ad vitam, à vitijs ad pietatem. Non itaq; quisquam magis sibi viuit, neq; moritur, quàm seruus alieni iuris, in quem hero potestas est & vitæ & necis. Quod si seruus viuit, non suo nec alieni, sed Domini sui commodo aut incommodo viuit. Sin moritur, Domini cõpendio aut dispendio moritur.

19. *Siue ergo viuimus, siue morimur, Domini sumus.)* Nullum mancipium inter mortales tam heri sui est, quàm nos

nos sumus Christi Domini nostri, qui non argento vel auro, sed prætioso sanguine suo, nos emere dignatus est. Alia namq; mancipia desinunt post mortem esse dominorum suorum, à quorum seruitute mortua liberantur: nos vero non solùm viuentes, sed etiam mortui, Domini sumus, siue miseros illos inteligas, qui perpetuis flamis traditi, puniuntur apud inferos: siue fœlices cœlicolas, qui tanquam liberi sempiternè fruuntur conspectu mirabili Domini Dei, ac patris sui.

20. *IN hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, vt viuorum & mortuorum dominetur.)* Hoc est ius quod Christus Dñs habet non solùm in viuos, sed etiã in mortuos, qui & vitam suam, & mortem suam nobis seruandis impendit. Iã quidem iure creationis, sicuti omnipotens, qui omnia ex nihilo condidit, dominabatur cunctis creaturis: at verò quantum ad dominium spirituale quod est per gratiam, non solùm vt Deus in quantum Deus, verum Dei filius in quantum homo, dominiũ habet regni cœlestis, constitutusq; est iudex viuorũ & mortuorum: Quandoquidem idem mortuus est mea causa factus homo, atque idem à morte reuixit, vt pariter & morientium & viuentium esset Dñs: comparauitq; nobis proprio sanguine reconciliationis gratiam, & idcirco pertinet ad eum & viuis in hoc seculo charismata dispensare, & in altero mortuos vel ad regni sedes admittere, vel in thartara inde cum diabolo demittere: dominatur enim cũctis in vniuersum mortuis, siue bonis, siue malis. Vnde Paulus, quia humiliauit, inquit, sesque ad mortem, exaltabit illum Deus, & dedit illi nomen super omne nomen, vt in nomine IESV omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dñs Iesus Christus in gloria est Dei Patris. Phil. 2.

Mors itaq; Christi Saluatoris nostri, mortuis respondet: & resurrectio, viuis. Morte enim redemit, iusq; acquisiuit veluti in seruos: resurrectio, terminus est mortis. Nam per mortem, destruxit mortem nostram, iuxta illud, ô mors, ero mors tua. Qua destructa, resurgeremus in nouam vitam, nam si ipse non resurrexisset, neq; corpora nostra resurgerent: quæ tamen resurrectio nostra, effectus est ipsius mortis, non solùm resurrectio corporum in vitam gloriæ, sed etiam animarum in vitam gratiæ. Qua quidem ratione optimè colligitur vt nemo iudicet alienum seruũ. Omnes enim Christi Iesu sumus serui, eiq; debemus omnia: nam si viuimus pietati, illi debemus: si mortui sumus vitijs, illi debemus: ille Dominus est, ille iudex est, cur seruus in seruum sibi ius vendicat, quod Domini peculiare est? Siue igitur cadimus, illi cadimus: siue stamus, illi stamus: siue viuimus, illi viuimus: siue morimur, illi morimur.

21. *TV autem quid iudicas fratrem tuum? Aut tu quare spernis fratrem tuũ? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.)* Hæc ratio sumitur ex futuro iudicio, qua quidem & amore lenit, & terrore percellit tum eos qui temerè iudicant, tum etiam eos qui contemnunt alios. Inquit ergo, *(tu autem)* nempe, superstitiosule *(quid)* idest, qua fronte *(iudicas fratrem tuum,)* te firmiorem, quia liberè vescitur, aut quouis die ex æquo vtitur? Nomine hîc fratris, quod est necessitudinis & amoris, confundit tales iudices, cum omnes simus filij eiusdem patris, cui soli deferendum est liberorum iudicium. *(Aut tu)* nimirum, firmior siue peritior, *(quare spernis)* ac fastidis *(fratrem tuum)* infirmiorẽ, perinde quasi Dominus illius sis, ac non magis conseruus? Est enim frater æqualitatis quoq; nomen, & eorum qui pari sunt dignitate corã Deo, quorum ideo nemo debet alios spernere quasi excellentior. Siue igitur qui spernit, siue qui iudicat, caueat Dei viuentis iudicium horrendum. *(Omnes enim stabimus)* idest, sistendi sumus *(ante)* idest, apud *(tribunal Christi)* illius voce vel damnandi, vel absoluendi, qui perspicit intimos, ac retrusissimos animorum recessus. Quamobrem qui firmus

mus in fide, doctiorq; visus fuerit, neminem despiciat quasi excellentior, cum respectu Dei nullus sit excellētior alio, omnesq; ex æquo tanquam conserui vnius Domini, expectabimus Dei iudicium, per quod qui in hoc seculo alijs præferuntur, maioriq; habentur in honore, forsan iudicabuntur minori, aut nullo quidem, sed potius ingenti vituperio digni. At vero, qui pusillus est, caueat Domini vicem vsurpare, & diem iudicij peruertere, non est alius ab alio iudicādus. Vnus enim ille, qui omnium est Dominus, pronuntiabit de omnibus, apud cuius tribunal, vt dictum est, aliquando sistendi sumus omnes.

¶*Tribunal*. à tribu dicitur, & est locus excelsus vnde iudex ius dicere consueuit tribubus: vnde & Tribuni nomen prouenit. Per metaphoram vero significat diuinam atq; terrificam Christi Maiestatem sedentis ad iudicium, vbi & de minimo verbo otioso est respondendum tanto iudici, qui simul est iu-
Orig. dex & testis, Deus & homo, *cuius proinde tribunal, est idem cum Dei tribunali*. Omnia enim quæ sunt Christi, sunt ipsius patris: & omnia quæ sunt patris,
Ioa. 17. sunt & ipsius Christi filij eius.

De hoc autem expauescendo tribunali,
Dan 7. exactè à Daniele Propheta scriptum est. Aspiciebam, inquir, donec Throni positi sunt, & antiquus dierum sedit, & indumentum eius sicut nix candidum, & capilli capitis eius, sicut lana munda: Thronus eius flamæ ignis, rotæ eius ignis accensus, fluuius igneus, rapidusq; egrediebatur à facie eius. Millia milliū ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei: ad iudicium sedit, & libri apperti sunt. Apud hoc horribile tribunal, vnusquisq; audiet sen-
2.C.5. tentiam suam, vel pro se, vel contra se.

AT verò, quantū ad meritorum discussionem attinet, neq; infideles qui nunquam fuerunt Reipublicæ Christi iudi-
Ps. 1. cabuntur, iuxta illud Psal. non resurgunt impij in iudicio. Neq; vero Apostoli, iuxta promissionem iudicis, vbi
Mat. 19 ait, sedebitis super sedes iudicātes duodecim tribus Israel. Eorum enim merita adeò erunt patentissima, vt non indigeant discussione, ideoq; assidebunt iudici.

22. *Scriptum est enim, Viuo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.*) Authoritate scripturæ ostendit quod nullus homo in hominem, idest, seruus in conseruum, debet sibi dominatum vsurpare: quandoquidem hoc honoris, vni sibi seruatum esse voluit Deus, vt ipse testatur apud Isaiam Prophetam, (*viuo* Isa. 45.
ego,) inquiens, (*quoniam*) pro, quod, veniet dies, in qua (*mihi flectetur omne genu*,) idest, omnis creatura rationalis agnoscet me verum dominum, mihiq; vt vero Domino, reuerētiam exhibebit. (*Et omnis lingua confitebitur Deo*,) idest, dabit confessionem Deo, siue misericordiam saluantis cōmendando, siue iustitiam condemnantis, secundum consciētiæ dictamen, comprobando.

23. *Viuo ego, dicit Dominus*.) Licet Deus sit ipsamet veritas, cui proinde in omnibus debemus adhibere fidem, pro maiori tamen firmitate, immutabilitateq; consilij, ac decreti sui, aliquando vtitur iuramento. Nam ea quæ secundū causas inferiores prænūtiantur, vt prophetia cōminationis, ad mutationē causarum mutantur etiam ipsa: quoniā si impius egerit pœnitentiam, & ex toto corde conuertatur ad Deum, cōuertitur etiam Deus ad misericordiam & veniam. Forma autem iuramenti Dei est, (*Viuo ego*,) vt enim Apostolus ait, Heb. 6.
Homines per maiorem se iurant, sed Deus quoniam neminem habet per quē iurarer maiorem, per semetipsum iurauit. Et perinde est (*Viuo ego*,) ac si diceret, iuro per vitam qua ego singulariter viuo. Est enim Deus ipsa vita, & fons Amb.
vitæ. Refertur autem iuramentum hoc, non solùm ad Deum secundum diuinitatem, verum ad Christum secundum humanitatem: nam quamuis peccato semel mortuus, viuit iam tamen Deo, vt ait Paulus. Ro. 8.

¶Ex hac forma iurandi, deriuata videtur ad homines illa forma iurandi (*viuit Dominus*,) hoc est, per vitā Domini

qui mori non poteſt, ſed omni tempore & loco oculatus eſt teſtis omniũ. Teſtis enim ſi non fuerit oculatus, non eſt legitimus. Mortui etiam citari in teſtes non poſſunt, ideò mos, antiquitùs, ſolemnis iurandi fuit, (*viuit Dominus,*) & eſt omnis controuerſiæ finis, vt
Heb. inquit Apoſtolus.

24. *Mihi flectetur.*) Significat ſubiectionem & adorationem vniuerſæ creaturæ: quanuis negandũ non eſt, quod in reſumptis corporibus glorioſis, Sãcti genua flectẽt gaudẽtes coram Deo trino & vno: & coram Christo redemptore & iudice, quem oculis ſuis videbunt omnes, etiam inimici qui eum pupugerunt, & adorabunt eum quanuis inuiti: adorabunt etiam eum omnes exercitus Angelorum, humiliter demit-
Apo. 4. tendo coronas ſuas. Nemo ergo deinceps contemnat puſillos tanti principis, cui omne genu glorioſè flectendũ
Phil. 2. eſt, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum.

25. *Et omnis lingua confitebitur Deo.*) Omnis lingua, expreſsio & ſignificatio cognitionis tàm hominum quàm An-
Tho. gelorum, qui per metaphoram loqui exiſtimantur, inteligi poteſt, vt ait D. Th. *confiteri autem Deo*, de confeſsione miſericordiæ & iuſtitiæ, vt ſuprà diximus, & inſuper de confeſsione fidei, & laudis obediẽntia inteligendũ eſt. Nam *omnis lingua*, id eſt, omnis natio, & vniuerſa creatura rationalis dabit Deo cõfeſsionem fidei, laudis & obedientiæ, fatẽdo Christum eſſe verum Deum & verum Dominum omnium rerum. Quod quidem nunc partim impletur in hac vita, non quantum ad ſingulos homines, ſed quantum ad genera ſingulorum. De quolibet enim genere hominum nunc aliqui Christo ſubijciuntur, & ei confitentur per fidem: ſed in futuro iudicio omnes & ſinguli ei ſubijcientur, boni quidem volũtariè, mali autem inuiti,
Heb. 2. vt dictum eſt. Vnde Paulus, In eo enim (inquit) quod omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei, & licet nũc nondum videamus omnia ſubiecta ei, tũc verò, cum tradiderit regnum Patri, omnia, vel vltrò, vel vi, proſtrata erunt ipſi: iuxta illud Pſalm. Sede à dextris meis donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum. Pſal.

26. *Itaq; vnusquisque nostrum pro ſe rationem reddet Deo. Non ergo inuicem amplius iudicemus.*) Ex dictis ſatis cõſtat quod Christus Dñs, eſt iudex viuorum & mortuorum, ante cuius iudiciũ reſpondebit vnuſquiſq; noſtrũ, & examinabitur de operibus ſuis: ac proinde hoc pro ſua quiſq; virili ſtudeat agere, quo pacto apud tantum iudicem pro ſe rationem reddat, nec alius aliũ iudicet in malũ, & quod Dei eſt nemo ſibi vſurpet. Graue enim malũ coram Deo, eſt iudicium temerarium, quo & ipſe offenditur, & proximus contemnitur, & læditur in honore: quem Deus tanti facit, vt non ſolùm re, aut verbo, iniurius in proximos, verum nec cogitatione eos lædat quis non vult. Nolite, inquit, iudicare. Bona enim proximi exiſtimatio, magni eſt omnibus habenda, quando Deo ſit tantæ curæ honor noſter, quem nos illi adeò ſegniter rependimus, tot tãtiſq; nominibus debitum. Cauenda eſt igitur *ſuſpitio* quę ex leuibus coniecturis oriri conſueuit, in qua venialis tantùm eſt culpa: ſed maximè cauendum eſt *iudicium*, vt ſcil. nemo præceps ſententiam ferat cõtra fratrem, in qua, ſi de re graui fertur, ineſt mortale crimen: & cum indicia fuerint ita manifeſta, vt iudicium non ſit temerarium, nec vitioſum, adhuc eſt tamen valde timenda culpa, ne vllo modo ſimus vel nimij iudices, vel vitæ fratrum inquiſitores.

27. *Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel ſcandalum.*) Prohibitis iudicijs temerarijs, nũc prohibet ſcandalum proximorum: nam ſi dum viuimus in hoc ſeculo, aliquid iudicandum eſt, interea hoc magis eſt iudicandum, ac ſtatuendum, qua ratione fieri poſsit, vt alius alij auxilio viciſsim ſimus, neque cuiquã aut demus malũ, aut occaſionem mali, quoad licet, præbeamus. Et hoc eſt quod dicit, (*ſed hoc iudicate magis,*) id eſt, decernite & ſta-

tuite,

tuite, seu curate & prouidete (*ne fratri sitis offendiculo, vel scandalo,*) hoc est, ne dicatis, aut faciatis quidquam, in quo offendi, vel scandalizari possit infirmior. Quoniam erigendus est qui vacillat, non deijciendus: & lignum fumigans excitandum, non extinguendũ.

Hiero. su per Mat. 9. ❡*Scandalum*, iuxta D. Hieron. est dictũ vel factum minus rectũ, præbens occasionem ruinæ. Minus rectum dicitur, vel quod per se malũ est, vel speciem habet mali, à qua iubet nos abstinere Paulus. Occasionem, inquit, præbens

1. T. vlt. ruinæ non causam, quia nemo vi compellitur ad peccandum.

Est insuper *scandalum duplex*, nempè, actiuum & passiuum, seu datum & acceptum. Actiuum item est duplex, per se, vel per accidens. *Scandalum per se* dicitur, cum quis ex animo contendit, dolo, vel fraude, vel iniquo exemplo, aliquem labefactare in via iustitiæ Dei, indeq; illum præcipitare, in profundũ peccati malum, quod est propriè scandalum, correctioni fraternæ maximè cõtrarium, qua quidem virtute potius tenemur bonum spirituale fratris semper procurare.

Scandalum verò per accidens dicitur, quã do quis incautè operatur id, quod est vel peccatum, vel figuram habere potest peccati, non vt fratrem præcipitet, tamen imbecillus inde scandalizatur.

❡*Scandalum passiuum siue acceptum* est duplex, nempè Pharisæorum, & pusillorum. Quemadmodũ enim Pharisæi, audito verbo Christi, scandalizati sunt, ita sunt nonnulli qui bonis aliorũ operibus, & sanctis verbis scandalizantur. *Pusilli* verò dicũtur qui facilè corruũt dictis, factisuè aliorum. *Perfecti* namq; immobiliter inhærent Deo, atque adeò nec scandalizant, nec scandalizantur. Ita enim cautè & prudenter se habent ad omnia, vt nihil admittant quod fratrum offensioni esse possit, nisi forsan leue aliquid, quod perfectioni viæ nihil repugnat.

❡*Scandalum* igitur *passiuum*, semper est peccatũ, hoc est enim scandalizari, quod peccare exemplo, vel occasione alterius. Huius autem sunt *quatuor gradus*. *Primus*, est iudicium temerarium, de quo hactenus sermonem fecit. De hoc admonentur hîc promotiores in fide, ne ansam præbeant pusillis malè iudicandi. *Secundus gradus*, est opus, aut verbũ iniquum, alicuius occasione, aut exemplo, iniquè prolatum, aut perpetratum. Corrumpũt enim bonos mores colloquia praua. Quo quidem pacto vehementius præbent scandalum, quorum vitæ institutum maiorem præsefert sanctimoniam. Dum enim in præstantioribus crimina conspicimus, leuiora reputamus nostra. Meritò ergo beatus Apostolus Petrus, monet prælatos omnes, vt non dominentur in clero, sed efficiantur forma, seu exemplar gregis sibi commissi. Facilè enim, vt ait Greg. facit inferior, quod videt fieri à superiori. *Tertius gradus* est contemptus diuinæ legis, quæ, iuxta iniquorum sententiam, prohibet difficillima vtpotè suis voluptatibus contraria, atq; adeò ab iniquis vocatur acerba, cum reuera, iuxta Saluatorem nostrum, sit iugũ suaue, & onus leue. *Quartus gradus* est sinistra de Deo existimatio, dum eum alij suspicantur non ita grauiter offendi, postquam tot mala tolerat. Greg.

❡*Scandalum verò actiuum* consistit in hoc, quod offeratur alijs occasio cadẽdi, licet illi actu nũquam delinquant, vnde & esse potest absq; scandalo passiuo, & vice versa, vt patet in scandalo Pharisæorũ. Contingit autem illud esse veniale peccatum, nimirùm, cum inductio non fit nisi ad veniale, dum per negligentiam venialem, aut inconsiderationem aliquid facimus vnde alij scandalizentur. Et esse potest mortale, vbi quis vel ad mortale peccatum inducit alterum, vel per grauem negligẽtiam talem prebet occasionem.

❡Meminerint huiusmodi, iræ Dei magnæ qua minatur illis Christus Dñs inquiens in Euangelio, Væ homini illi Mat. 18 per quem scandalum venit. Et, qui scãdalizauerit vnum de pusillis qui in me credũt, expedit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Vbi grauitas huius

criminis subnotatur: quo quidem nō solùm æterno suplicio puniri, verùm & Ecclesiastica sepultura carere meretur homo: quid inquam ecclesiastica, dum nec in sterquilini cum iumentis ei cōceditur sepeliri, sed quod proijciatur à terra in profundum maris, ille qui scādalum dederit.

Nec minuit de eius culpa, quod Christus dicat, necesse est vt veniant scandala. Talis enim necessitas non dicit coactionem scandalizandi, sed potius est necessitas consequentiæ: quoniam necesse est vt veniant scandala quæ per Prophetas prænuntiata sunt. Vel est necessitas finis, nimirum vt per scandala, qui probati sunt, manifesti fiant. Vel demum est necessitas conditionis humanæ, pro cuius fragilitate vitari omnino non possunt scandala, sicut & alia scelerum genera.

28. *Scio & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi cōmune est.*) Moyses in lege quosdam cibos designauit impuros, verbi gratia, suillam carnem, lepores & huiusmodi, quos Iudæi suo more vocabant communes, ceu prophanos, eo quod omnes gentes vtebantur illis, quibus nephas erat vesci Iudæis: quosdam verò mundos quibus vesci phas erat. Inquit ergo, (*scio & confido*) idest, persuasissimum habeo, nam; (*confido,*) non dicit hic confidentiam quæ est de futuro, sed est auxesis, ac si dicat, certo certius habeo, (*in Domino Iesu*) idest; Christi Domini afflatu, qui carnalem legis partem prorsus abolitam vult. (*quia*) pro, quòd (*nihil per ipsum*) idest, suaptenatura (*commune*) idest, impurum, nec vllus sit omnino ciborum delectus. Vel (*per ipsum,*) idest, per Christum, qui purificauit, sicut dicitur beato Petro in Actis, quod Deus purificauit, tu ne cōmune dixeris. Cibi secundum suam naturam nunquam fuerunt immūdi, quoniam omnis creatura Dei bona est. Vitabantur tamen aliquando vt immundi secundum legis præceptum, propter figuram: sed Christus Dominus qui est

Hiero. super Mat.

Act.

1. Thi. 4.

veritas remouit implendo omnes figuras. Ideo Apostolus ait, nihil esse impurum *per ipsum*, idest, Christo hoc faciente. Cæterum per accidens potest esse illicitum, quatenus est contra conscientiam manducantis, dum scil. quis existimat cibum aliquem immundum esse, & vescitur illo, fit illi ob conscientiam immundus. Nihil ergo ciborum impurum est, quod si quid impurum est, id ei dumtaxat impurum est, qui tale putat esse, hoc est, infirmo, & superstitioso impurum est: firmo, verè q; Christiano, nihil est impurum, sed omnia pura puris.

Tit. 1.

¶ Per hunc ergo locum Pauli confirmatur Theologorum sententia quod conscientia erronea ligat, & meritò id quidem. Nam vt ait D. Th. actus iudicantur secundum voluntatem agentium, voluntas autem mouetur à re apprehensa, quia nihil volitum nisi sit prius cognitum, ideò in id voluntas tendit, quod ei vis apprehensa repræsentat, & secundum hoc qualificatur, & specificatur actio. Vnde qui rem accipit suam, putans eam esse alienam, furtum secundum virtutem cōmittit corā Deo. Et qui pro homine occidit feram, existimans esse hominem, homicidium perpetrat. Et eadem ratione, si aliquis æstimet id quod est veniale peccatum, esse mortale, si hac conscientia durante illud faciat, manifestum est quod elegit peccare mortaliter, & ita actio eius, propter suam electionem, est peccatū mortale. Et qui putat opus suum, venialem habere culpam, venialiter peccat; nisi in casu, quo teneretur scire tale opus esse mortale. Nam qui fornicaretur, existimans simplicem fornicationē esse veniale peccatum, mortaliter nihilominus peccaret. Facere itaq; contra conscientiam, non est speciale peccatū, sed reducitur ad eandem speciem, ac si fieret ex scientia. Sicuti econuerso, illa quæ sunt genere suo mala, per excusantem ignorantiam in ea sunt virtutis specie, ac si asciente fierent & prudente. Fuit enim accessus Iacob ad Lyam, cō iugalis virtus.

Tho.

At verò, illa erroris conscientia, quæ post

post factum sequitur, non ligat, vt si post occisam feram arbitraretur quis occidisse hominem, actio illa præterita, non fit ideò peccatum, quia voluntas & actio non informatur ex aprehensione sequenti, sed ex præcedenti, vt ait D. Th. [Tho.

Verumtamen si id quod crimen est mortale arbitraretur quis necessarium esse ad salutem, obligat quidem talis illius conscientia. Vt qui existimaret præceptum esse Dei, occidere puerum existentem in gratia, quem credens post adultum decessurum in peccato, nisi durante illa conscientia illum occideret, peccatum esset illi. Nam cum diuina præcepta, per conscientiam nostram applicentur ad vsum, id quod arbitratur esse præceptũ, fit nobis obligatorium: neque tamen vlla inde simpliciter sequitur perplexitas, sed solùm sequitur, ex culpa nostra. Durante inquam illo errore, siue occidas, siue nõ occidas vtroque modo peccas. Sicuti Sacerdos iniqui propositi pertinax, die qua sacrum tenetur facere, vtroq; modo peccat siue faciat, siue abstineat: potest tamen & debet propositum prauũ abijcere, vt ille qui corrupto iudicio laborat, tenetur illud mutare.

¶ Obserua iterum, quod non solùm ab eo quod simpliciter est malũ, sed quod 1.T.vlt. speciem habet mali abstinendum est, ne scandalizentur pusilli Christiani, licet eorum conscientia sit erronea, quales erant illi infirmi in fide, de quibus hic sermonem facit Paulus, arbitrantes légalia esse obseruanda, tolerabantur tamen ab Ecclesia ante Euangelij sufficientem diuulgationem, & ideò nõ erat comedendum cum eorum scandalo, de cibis in lege prohibitis.
De hæreticis aũt non est similis ratio, quia nõ tolerantur ab Ecclesia, & ideò de illis tãquam de putridis membris præcisis non est curandum.

29. *SI enim propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas.*) Dignitatis ratio poscebat vt imperitior obtẽperaret peritiori, sed charitatis est Christianæ vt peritior aliquoties cedat & obsecundet imperitiori, non vt assentiatur erranti, aut ex malitia peccanti, sed quo vel corrigat, vel certè ne grauius offendat. Hoc est igitur quod his verbis prætendit Apostolus docere Romanos, nã ab eo quod secundũ legem impurum erat, abstinere præstabat tunc in primordijs Ecclesiæ, non quod ita discernat lex Mosaica, sed quod ita dictet fraterna charitas, quæ peculiaris est Christianorum. Etenim (*si ob cibum*) corporis nostri, læditur, aut (*contristatur,*) id est, mœrore afficitur (*frater tuus,*) quem oportebat tibi æquè charum esse, atq; ipse es tibi, (*iam non secundum charitatem ambulas,*) ac si dicat, videris tibi viuere, nec satis meminisse mutuæ charitatis, si lapsum & offensam infirmi fastidis ac negligis, cum te leuissima posis mederi, aut secretè vtendo cibis cõmunibus, vt fecit Petrus qui clam Iudæis vescebatur communibus inter gentes: aut prorsus abstinendo illis ad vitandũ scandalum: ab illis inquam cibis quĩ non erant necessarij ad vitam. Nam præceptum hoc vitandi scandali, præceptũ est misericordiæ, sicut præceptum correctionis fraternæ, cui virtuti opponitur scandalum, vt dictum est. Idcirco ad vitandum scandalum, non tenetur quis vitã ponere, licet aliquando posit esse consilium. Vnde Apostolus, si esca, inquit, scandalizat fratrem meum, non manducabo carnes inæternum. Non dicit escas, sed carnes, vt sine quibus vita sustentari potest. Ratio hæc sumitur ex parte charitatis, cuius est non quærere quæ sua sunt, nec contristare proximũ quauis de causa, sed facere vt diligamus eum tãquam nos ipsos. 1.C.8.

30. *Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est.*) Hæc ratio sumitur ex parte mortis Christi. Et habet magnam energiam, efficacemq; persuadendi vigorem. Quemadmodum enim olim Esau lentis edulio vendidit primogenita sua Iacob, ita videtur parum appreciare mortem Christi, qui pro cibo leuiculo, fructum eius euacuare nõ Gen.25.

recusat. Propterea inquit, (*noli cibo tuo*) quem tu indifferēter comedis non discernendo cibos, (*illum perdere*,) idest, scandalizare (*pro quo*,) idest, pro cuius salute (*Christus mortuus est*.) Quid igitur magni facies, homuncio, si paulisper & à licitis abstineas, quo periclitāti proximo succurras? Ne tibi tam vilis sit frater, licet infirmior, licet imperitior, vt cibi tui causa sinas eū perire, pro quo seruādo mortuus est Christus. Si tanti fuit Domino, qualisqualis est, non est tibi obtemi leuis momēti negligendus. Prætiosa enim in conspectu Domini, est vita spiritualis fratris, pro qua non cibo tantùm, eodēq; vitæ superfluo, sese priuauit filius Dei, sed & vitam ipsam, & per mortem crucis tradidit.

Obseruandum verò in eo quod dicit (*perdere*,) ille perditur qui grauiter scandalizatur, quoniam, vt ait, D. Th. scandalum passiuum, sine peccato scandalizati esse non potest. Occasionem enim sumit ruinæ, vt forsan faciebant illi tenelli Christiani, temerè alios iudicantes, vel de lege Christi obloquentes. Aut si eorum aliqui retrocedebant à fide, alij vero remorabantur ne illam susciperent: atq; adeò, vt dictum est, mors Christi frustrabatur per illos suo fructu.

Tho.

31. *Non ergo blasphemetur bonum nostrum*.) Hæc ratio sumitur à cura boni publici, quam præ omnibus habere debemus, præsertim Christiani nominis. Non enim satis est si rectum sit quod facimus, quin illud etiam curandum, vt quod per se rectum est, non sit obnoxium suspitioni criminis. Vocat autem *bonum nostrum*, fidem & religionem nostram, qua liberati sumus ab illis antiquorum ceremonijs. Quæ quidem fides, per abusum talis libertatis in nimio ciborum excessu & luxu, vituperabatur ab illis infirmis, ita vt Christianismi religio malè audiret apud illos, legem Euangelicam dicentes nimium esse laxam, perditorumq; animis nimium obsequētem: atq; hoc quidem redundabat in blasphemiam legislatoris, cum ille non eo fine eripuerit nos

Tho.

ab illo ceremoniarum grauamine, debitoq; ciborum, vt cunctorum ingluuie onusti, voluptatibus præ antiquis patribus indulgeremus: sed veritate ipsa compleuit figuras & futurorum vmbras, vt nos, non iam in puerorum rudimentis, sed in veræ pietis officijs tanquam viri & verè liberi sponte nostra essemus.

32. *Non est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium, in Spiritu sancto*.) Poterant illius temporis Christiani, sic ratiocinari aduersus Paulum: lex nobis Euangelica hanc fecit libertatem, vesci quibuslibet absq; discrimine, quid ergo nos sancte Apostole, & ex lege nos nostra abducere conaris? Respondet, prædicationem Euangelij esse de regno Dei, iuxta illud, Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnū cœlorum. Et quemadmodum seculo futuro in regno Dei, non erit *esca, neque potus*, quæ nunc mortalitatis nostræ subsidia sunt, ita doctrina Euangelica, vitaq; verè Christiana, neq; ciborum delectu constat, neq; potus discrimine, quæ nihil habent momenti ad pietatem, nisi inquantum affectus hominis interior, per vsum vel abstinentiam cibi & potus ordinatur vel deordinatur. Sed illa potius nobis meditanda sunt quæ nobiscum transferri queant in illam vitam cœlestem. Quæ sunt autem illa? Nimirum, *iustitia, pax, gaudium*: quæ non consequūtur ciborum obseruatione, *sed spiritu sancto*. Disceptare de cibis, parit iram ac dissidium, parit dolorem, parit offensam & querimonias, Spiritus sanctus parit pro dissidio pacem, pro tristitia gaudium, pro offensa & iniuria officium. Vt enim iustitiæ est, nemini velle nocere: ita pacis est, cum nemine velle contendere. Et charitatis, neminem mœrore afficere.

Mat. 3. & 11. Luc. 11. & 19.

Obserua, quàm sapienter componit ea vnde regnum pendet cœlorum. Initium enim est iustificatio per Spiritum sanctū, quæ hic per *iustitiam* significatur. Progressus verò est cultura eiusdem *iustitiæ*, cuius effectus est *pax*, iuxta illud, Opus iustitiæ pax. Nam tunc pax vera est, cum ius suum vnusquisq; tranquillè

Isai. 32.

quillè possidet. Ad *pacem* autem propriè sequitur *gaudium*, & refertur ad modum quo sunt iustitiæ opera facienda. Nam, iuxta Philosophum, non est iustus qui non gaudet iusta operatione. Ac proinde Dauid præcipiens ait, Seruite Domino in lætitia. Hæc tamen tria cum pertineât ad regnum cœlorum, non terrena sed cœlestia debent esse, quorum autor sit *Spiritus sanctus.* Nam est altera *naturalis iustitia* operum, alteraq; iniquorum *carnalis pax*, quâ Christus Dominus non venit mittere in terram, sed contrarium bellum: alterumq; eorum *sensuale gaudium*. In regno autem Dei quod est Ecclesia Christiana, *Spiritus sanctus* per quem charitas effunditur, *autor est cœlestis iustitiæ, veræq́ pacis,* ac *gaudij spiritualis*, quod est de bonis Dei, & proximorum. *Habenturque* in hac vita imperfectè tria hæc, in patria verò consummatè habebuntur, nimirum, *iustitia* sine peccato, *pax* absq; omni perturbatione timoris, *gaudium* sine mœrore & dolore. Horum verò destructio, scandalum est, quo & *iustitia* corrumpitur in non soluendo proximis charitatis debita, & *pax* turbatur per contentiones & dissidia, & deniq; *gaudium* in tristitiam vertitur.

Eth. 1. Ps. 1. Gal. 5. Isai. 6. 32. 35.

Obseruandum præterea, quod spiritualia quæ necessaria sunt ad salutem, non sunt dimittenda ob tollendum Scandalum: nam furari, vel occidere, imò nec minimum mendacium iocosum dicere, ad vitandum vel maximum scandalum, nemini vnquam licet. Alia verò spiritualia quæ sunt citra necessitatem salutis, vel differre ad tempus licet, vel dissimulare, vel occultare, ad vitandum scandalum pusillorum, minime tamen ad vitandum scandalum Pharisæorum, cuius farinæ sunt hæretici omnes, vt suprà dictum est.

33. *Qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo, et probatus est hominibus.*) Quoniam prædicta iustitia, & pax, & gaudium, spiritualia sunt, ideò quisquis in illis *Christo seruit*, is simul & *Deo placet*, ea sectans quæ sunt illi gratissima: & *hominibus probatur*, dum obsequio vitat omnem mali suspitionem, aut occasionem. Carni seruiunt, qui de cibis & huiusmodi inter se digladiantur: spiritu, *Christo* seruiunt qui non sua tuentur, sed alijs per charitatem obsecundant, & omnibus fiunt omnia, quo omnes lucrifaciant. Et omnibus sese attemperant, vt omnibus placeant. Difficile quidem est placere omnibus, sed qui prudenter se attemperauerit, placebit hominibus ratione vtentibus, quos solos homines voco, cæteros vero, non nisi bruta animalia, iuxta Philosophos. Obserua, quod licet idē sit *seruire Christo & Deo*, & *placere Deo & Christo*: posuit tamen hanc verborum differentiam, vt doceat quod Christus Dn̄s constitutus est à Deo Rex huius regni, & quod Deus est autor eiusdem regni. Iuxta illud, Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Et illud, transtulit nos in regnum filij dilectionis suæ. Quod tandem regnum traditurus ipse est Deo & patri. Seruire autem debent subditi regi suo, & nos *Christo* Regi nostro: in cuius obsequio illas virtutes debemus colere, nimirum, iustitiæ, & pacis, & huiusmodi, quas ipse tanto præcio comparauit: placereq; debemus illi qui regnum instituit, quiq; offensus, iratusq; nobis erat.

Ps. 2. Col. 1.

34. *Itaque quæ pacis sunt sectemur, & quæ ædificationis sunt, inuicem custodiamus.*) Cum igitur rex noster sit spiritualis, eiusq; lex spiritualis, nos serui illius spirituales esse tenemur, ad quos pertinet vt ōmissis disceptationibus quæ ad carnem pertinent, ea sectemur quæ ad *pacem* faciunt, quæ *concordiam* alūt, quæ *mutuum amorem* nutriūt, denique quibus meliores reddamur, mutuoq; iuuemur officio, non quibus offendatur quispiā. Hæc spiritualia sunt, & eorum cultura propriè est Christianorum.

¶Obseruandum est hîc cum Origine, in verbo, *sectemur*, quod non dixerit Apostolus, teneamus, aut sequamur, sed *sectemur*, sicut & Dauid, non dicit simpliciter, inquire pacem & sequere, sed perse-

Orig. Psal.

persequere eam. Ac si dicat, etiam si osores, perturbatoresq; pacis, de medio eam sustulerint, quocũq; eam fugauerint, tu illam persequere, etiam cũ labore tuo, cum damno, cum opprobrio quoq; tuo: & iuxta Saluatorem, si quis voluerit tunicam tuam tollere, dimitte ei & palliũ, quo expeditior *secteris pacẽ*, prætiosissimam margaritam, testamento nobis à Christo domino relictam, in signũ quo sui discernamur discipuli.

Ioa. 13. ¶ Prædictæ *paci*, adiunxit *ædificationem*, & meritò id quidem: nam vbi non est pax, nullatenus potest ædificatio spiritualis proficere. Concordia enim paruę res crescunt, discordia verò, maximæ dilabuntur. Habentibus itaq; pacem Romanis, infirmi eorum ædificari poterant per charitatem doctiorum, dum eos viderent lautiori ciborum vsui parcere propter eos. Et econuerso, doctiores per infirmorum humilitatem ædificari quoq; poterant, cernentes eos bene olẽ disciplinam amplecti, & in mysterijs fidei proficere.

35. *Noli propter escam destruere opus Dei.)* Christianæ professionis caput est hoc, vt qui firmior est & doctior ne cõmittat, vt ob cibũ humanũ, vel aliud simile perdatur *opus Dei*: nõ de opere naturali, quod etiam est *opus Dei*, sed de supernaturali sermonem facit. *Christianus* homo est huiusmodi *opus Dei*, qui per charitatem, & reliquas Christi virtutes ædificatur in templũ Dei viui, cuius fundamentum est Christus Dñs.
1. C. 3. Oportet igitur vt potius pereat cibus,
Eph. 2. quàm vt per occasionem cibi pereat id quod Deus morte filij sui redemit. Hominis negotium est cibus, Dei negotium est charitas, cum alterutrum periclitatur, illud potius cedat, quod leuius est.

36. *Omnia quidem sunt munda, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum, neq; in quo frater tuus scandalizatur, aut offenditur, aut infirmatur.)* Epilogat quæ dicta sunt de scandalo, & ait, quod licet in ipsis cibis, natura sua, nullum sit virium: nam (*omnia quidem sunt munda,*) idest, pura, nec dici potest quod alius purus, alius sit impurus iuxta Iudæos, nec quod per se sit culpa cibo quo velis vesci, sed tamen per occasionem (*malũ est homini,*) idest, culpa fit homini (*qui per offendiculum manducat,*) quasi dicat, non eo quod vesceris culpam habes, sed quod vescendo, frater offenditur infirmus, atque ita cibus natura purus, ob neglectum proximi periculum, vel propter conscientiam, si contra eam infirmus edat, fit impurus. Quod nobis adeò negligendum non est, vt (*bonum,*) idest, melius vel præstabilius sit, positiuum pro comparatiuo, (*non manducare carnem,*) idest, in totum abstinere à carnibus, & oleribus vesci, (*& non bibere vinum;*) idest, in totum à vino temperare, & à quolibet alio, quàm vt vescens, aut bibens, aut aliud simile faciens, fratri tuo sis occasio ruinæ.

IN his autem tribus verbis, *offenditur, scandalizatur, infirmatur*, obseruari potest hoc discrimimis: vt scil, ille dicatur *offendi* qui læditur in his quæ ad iustitiam pertinent, dum non redditur ei ius suum, cui ex præcepto charitatis tenemur non opponere offendiculum. *Scandalizatur* autem qui impingit in positum offendiculum, collabiturq; in culpam, dum temerè iudicat, aut aliud perpetrat malum, quod est effectus positi offendiculi. Vnde & pax perturbatur, & profligatur. *Infirmatur* verò qui in fide languere incipit, debilitariq; & vacillare, dum illam reputat minus honestam, cum sit omnino sancta & diuina & ingens donum omnipotẽtis Dei, gaudioque proinde cœlesti priuatur, quod secum ipsa fides adfert.

¶ AT verò cum comedere carnem, & vinum potare, aliquando sit etiam necessarium ad vitandum scandalum, sicut non comedere, aut bibere, vt si quis edulijs & ferculis olim prohibitis abstineret, & etiam à vino, qui forsitan suspectus esset id facere vt iudaizaret, aut legem seruaret Saracenorum: quare Apostolus tantùm meminit negatiuæ partis, & non etiam affirmatiuæ? Respõsio Orig. Dub.

Resp. ponsio est, quod hoc nimirùm fecit ad commendandam virtutem abstinentiæ, quæ à carnibus & vino, tùm congruentissima est, tùm etiam vtilissima, & inter sanctos celebratissima.

37. *TV fidem habes, penes temetipsum habe coram Deo.*) Diluit obiectionem perfectorũ in fide, qui poterant in hũc modum opponere Paulo, per fidem Euangelicam licet iam vesci quibuslibet, eamq; proinde necesse est Christianis protestari suis moribus: nam ideò nullum abijcimus cibum, ne iudaizare videamur: cur ergo infirmus metuit, vbi nihil est opus? Perfectum in fide non reprehendit sua conscientia, quid illi cum aliena infirmitate? An forsan vis, ò Apostole sancte, vt perfectus relicta sua conscientia, in infirmi sententiam pedibus eat, & incipiat deligere ciborũ genera? Absit, non hoc postulat diuinus Paulus, vt cuiusquam infirmitatẽ immitemur, sed vt pro tempore obsecũdemus, hac spe, vt & infirmus proficiat. Fidem autem perfecti, probat Apostolus dum ait, (*tu fidem habes*) qua scil. credis te posse ex omnibus vesci, laudo quidẽ te in hac fide, verùm (*penes temetipsum habe,*) idest, cela, & tege illam, si quando conspexeris eius occasione periclitari fratrem. Habe inquam illam, (*coram Deo*) qui videt in abscõdito, & satis tibi sit interim, si hanc tuã animi fortitudinem nouit, & approbat Deus, prò qua recipies ab ipso mercedem magnam: ea tamen tantisper dissimulanda est, dum vitas offendiculum proximi, tuam firmitatem ad illius infirmitatem inclinans, atque accommodans.

¶ SED contra hæc videtur facere, quod superiùs docuit Paulus, non satis esse corde credere ad iustitiam, nisi ore, & pari ratione opere, confessio fiat ad salutem. Ad hoc, dupliciter respondetur, primò, quod non semper necessaria est

Tho. confessio reipsa & opere: qui enim credit licitum esse & sanctum vxorem ducere, non protinus tenetur illam ducere. Deinde, vbi veritas est, vel in sacra scriptura expressa, vel per publicam Ecclesiæ authoritatem deffinita, tũc necessaria est vocalis confessio, quandocũq; se offerat ratio confitendi: dum verò non est plana in sacra Scriptura, neque per Ecclesiam inde deducta, nemo constringitur illam confiteri, licet eam scienti negare non liceat. Haudquaquam enim liceret vt firmiores in fide, ad tollendum pusillorum scandalum, de illa falsitate cum illis consentirent, quod scil. legalia illa vim etiam tũc obligandi post mortem Christi, adhuc retinerent.

38. *Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat.*) Quidam Græcus interpretatur hæc verba in hunc modum, *beatus*, inquit, *qui habet testificantem sibi conscientiam*, non in eo solùm quod ob fratris salutem cibis abstinet in lege vetitis, sed ab omni re etiam quam, post diligentem explorationem, *bonam esse nouerit*: ita vt in eo quod secundum fidei robur *probat* ac deffendit apud alios, non sentiat intus reclamantem conscientiam, tacitèq; in sinu pectoris damnantem quod palam approbat. *Exempli gratia*, qui tanquam bonum approbat, conscientia dictante, nõ manducare hoc aut illud, iustitiam seruabit si abstineat vt dictat ratio, quam perderet si contra id quod probat ageret manducando. Et econtrà, si alter qui ciborum delectũ negligere se prædicat, cæterosq; contemnit ac reprehẽdit quod ceu superstitiosi à cibis abstineant, ipse tamen secum intus hæsitet, & oratione firmus est, potiùs quàm fide, huiusmodi vera caret iustitia, & eius firmitas, voluptatis ac luxus prætextus meritò dicenda est. Photius.

¶ Sententia hæc, iuxta Origen. & Chrysost. non habet veritatem vniuersalem, sed de his tantùm profertur qui quod faciũt, recta fide & lege faciunt. Nam vbi quod quis facit malum est, & illicitum, multo est peius si securus id faciat, præsertim quando ignorantia non omnino excusat, longeq; esset illi salubrius & commodius si conscientiæ stimulo agitaretur. Siquidẽ hac via posset induci vt peritioribus consultis, lumen Orig. Chry.

men reciperet quo reuocaretur in viam.

39. *Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est, quia non ex fide.)* Hoc est, qui tãquam illicitum quidpiã discernit ac d judicat, si hac stante cõsciencia, *(manducauerit)* is, iudice conscientia *(damnatus est)* manducando cõtra conscientiam quod iudicabat illicitum & immūdum, & hoc est quod dicit, *(quia non ex fide,)* idest, ob robur fidei, animiq; constantiã sibi bene cõscij, facit, quod facit, sed conscientia refragante, quam ex sua fide intus habebat.

40. *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.)* Hæc est maior syllogismi, qua manet integra Pauli ratiocinatio, *Omne*, inquit, ***opus quod non est ex fide peccatum est, opus autem quod quis facit contra dictamen conscientiæ, non est ex fide, ergo est peccatum***, atque idcirco qui sic operatur seipsum condemnat. Vnde fit, ***vt non sit beatus cum seipsum iudicet in eo quod probat.*** Nam Christiana beatitudo, non in hoc solo consũmatur, vt id quod probas non sit per legẽ natura sua condemnatum, sed in hoc quod nec lex te condemnet ex parte obiecti, nec tua propria conscientia cõtra quam agis. Vnde alibi Paulus, Gloria, inquit, nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. 2.C.1.

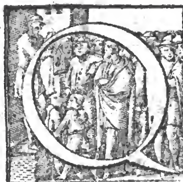
¶ Pro maiori autem huius sententiæ explicatione, obserua, quod fieri aliquid ex fide bifariam cõtingit, vel in genere, hoc est, iuxta veritatem & sententiam fidei, & hoc non sufficit ad rectitudinem actionis humanæ, sed requiritur præterea, vt in particulari fiat ex fide aplicata ad opus per conscientiam: nam veritates fidei & leges per consciẽtiam applicantur ad opus. Ille ergo qui operatur id quod fides præcipit, contrariũ tamen dictante consciẽtia, ideò peccat, quia non facit ex fide in particulari. Ac proinde Apostolus cõstituit maiorẽ præmissam ad conficiẽdum totum syllogismum, inquiens, quidquid non proficiscitur à fide, idest, conscientia, quam ex sua quisq; fide sibi format, cũ vitio coniũctum est, etiam si res in se mali habeat nihil. Siquidem cum rem per se non malam, hæsitans mala sit necne, faciat tamen, declarat sese & rem per se malam facturum, si inciderit. Etenim vera pietas refugit ab omnibus quæ mali vel speciem habent.

¶ Ne tamen hinc inteligas omnes infidelium actiones in speciem studiosas, quas moraliter bonas vocãt, statim esse peccata: neque infidelem in eo quod naturali affectione eleemosinam indigenti largitur, peccare: nisi fortè id referat ad falsam religionem, videlicet, ad honorem suorum deorum, tũc enim peccat. Et sic inteligi etiam potest hic locus Pauli, *Omne quod non est ex fide*, idest, quod est contra fidem, quæ, vt dictum est, per cõsciẽntiam aplicatur ad opus. Et D. Aug. qui ait omnem infidelium vitam esse peccatum. Et beatus Paulus quoq; dicens, infidelibus nihil esse mũdum. Veniũt sic inteligendi, nempè eorum quæ agũt ex sua infidelitate. Secus autem si opera genere suo bona faciãt solo fine à natura eis præscripto, sunt planè moraliter bona, licet non sint meritoria vitæ æternæ, cum non sint informata diuina gratia. Et hoc est quod dicitur in Gloss. nihil bonũ sine summo bono, idest, nullum bonum meritorium est, sine gratia Dei. Et vbi deest agnitio vitæ æternæ, & incõmutabilis veritatis, quæ scil, est per fidem, falsa virtus est in optimis moribus, in quantum scilic, non refertur ad fidem beatitudinis æternæ. Vnde, nec est verè iustus, nisi ille qui ex fide viuit. Nec vera iustitia, nisi vbi est regnum Dei, nec vera virtus, nisi vbi est vera sapientia & charitas Dei. Et idcirco, vt inquit Aug. nec apud Romanos, nec apud Græcos Gentiles, verè erant Sapientes, nec verè studiosi.

in lib. sen tẽt. prosp. *Tit. 1.* *Gloss.* *Aug lib. 4 contr. Iul. c. 3.* *Aug lib. 4. cõ. Iul.*

ARGVMENTVM CAPITIS DECIMI QVINTI.

QVOD

VOD prius proposuerat, repetit nunc dicēs, vt inuicē supportemus in humili charitate, & quod exemplo Christi, non tam nostris, quàm fratrum commodis studeamus, quem, non Iudæorum tantùm gratia, sed gētium etiam venisse, scripturis cōfirmat. Excusat se interim quod liberiùs ad eos scribat, ob confidentiam Christi in se loquentis, quo ab Hierusalem, vsque ad Illiricum, vbi non erat agnitus, prædicato, pollicetur ad eos se venturum: obiter in hoc cap. & pro eis orans, & pro se orari postulans.

CAPVT. XV.

EBEmus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisq; &c.

EXPLANATIO.

1. *DEBEMVS autem nos firmiores, infirmitates infirmorum sustinere, & non nobis placere.*) Firmiores in fide, & omnes viri Sapientes qui monitore non indigent, non solùm tenentur scandala vitare infirmorum, sed etiam eorum imbecillitatem sustinere, ne forte dum alterius leuiculum errorem superstitionis, aut cuiusuis criminis, insectantur, ipsi in grauiorem culpam incidant arrogantiæ. Nam quemadmodum in materiali ædificio, eliguntur aliqua firmiora ad sustinendum totum ædificij pondus, quod ex fragiliori materia super ponitur, vt sunt fundamenta & colūnæ: ita in spirituali ædificio eliguntur aliqui firmiores & perfecti, quales sunt sanctorum proceres qui columnarum instar, pondus sustineant aliorum. Turpe-quidem esset viris natu grandioribus, aut corporis robore validioribus, protrudere, ac proculcare natu minores, aut viribus impares, quasi in hoc robur acceperint vt quibus possent nocerent, & non potius vt iuuent inualidam ætatem, aut ob senium viribus deffectam. Turpe quoq; esset diuitibus huius seculi, pauperes deglutire: quoniam non in hoc datæ sunt illis diuitiæ, sed vt eorum inopiam subleuarent. Pari ergo ratione turpissimum est viris sapientibus contemnere ignorantes: non enim est hoc sapientium, sed quo magis valeant animi iudicio, doctrinaq;, eo magis opportet seipsos imbecillitati alienæ attemperare potius, quàm, dum sua ipsorum scientia insolescunt, sibi ipsis placeant. Quod quidem hoc loco ab Apostolo maximè prohibetur dum ait, (*& non nobis placere*) quod vtiq; fit, dum quærimus quæ sunt vtilia nobis, non fratribus, quorum imbecillitatem exasperare malumus, quàm vel ferre, vel mederi.

2. *Vnusquisq; vestrum proximo suo placeat in bonum.*) Explicat prædictam exhortationem, præscribitq; modum quo debemus alijs placere, simul docens sapientes virtutem humilitatis, quæ veræ sapiētiæ & custos est, & via. (*Vnusquisq;, inquit, vestrum*) scil. qui fortes estis & Sapientes, non placeat sibi sua dote, velut eam ad fastum acceperit, sed hoc potius agat vt, sui contemptor, (*proximo suo placeat*,) morem illi gerens. Haud quidem obsequens ad quiduis, sed (*in bonum.*) Idest, in hoc vt illi prosit, ac meliorem reddat.

3. *AD ædificationem.*) Ecce bonum in quo placere debet vnusquisq; proximo suo, nimirum, (*ædificatio*) hoc est, vt ædificetur in templum sanctum in Domino, cuius fundamentum est ipse Domi-

Eph. 2. Dominus Iesus, cuius habitator est Spi-
1. P. 3. ritus sanctus, cuius summus artifex est
1. C. 3. ipse cœlestis pater: iusti verò omnes sunt veluti manuoperarij qui in hac peregrinatione, virtutum cultura & exercitio, à seipsis tanquam lapides viui excuduntur, quadrantur poliuntur, perornantur, & parantur vt in templo illo cœlestis gloriæ Dei, vnusquisq; pro sua dignitate, in ea parte ædificij gloriæ collocetur, quam illi gratia Christi cōcesserit. In cuius mirabilem figuram le-
3. R. 6. gitur in libris Regum, quod cum Salomonis templū ædificaretur, nec malleus audiebatur, nec securis, neq; vllum aliud ferramentum, sed foris omnia cudebantur & dolabantur: nimirū, quod in cœlesti patria non erit amplius neq; luctus, neq; clamor, sed omnia hîc sunt peragenda & præparanda. Quapropter vnusquisq; modo consulat rebus suis, intentisq; oculis, per momētaneos istos labores, & dolores, & agones huius vitæ, videat qualis esse velit in illa pacis pulchritudine, & requie opulēta & sempiterna.

4. *Etenim Christus non sibi placuit.*) Placere in hoc loco sumitur pro eo quod est vni suo commodo studere, seruire, sibiq; iuxta carnis naturam prospicere. Docet ergo Paulus, quod hanc sanandi erroris alieni viam, Christus ipse nobis aperuit, qui cum fons esset omnium virtutum, non tamen his vsus est ad gloriam suam in contemptum aliorum, neq; quæ sibi secundum carnis fragilitatem erant placita, quæsiuit veluti sibi placens: sed quo subueniret errantibus & infirmis, non solùm neglexit suam quam promerebatur gloriam, verum etiam probris affici sustinuit, quemadmodum & Dauid eius afflatus spiritu, futurum prædixit quo-
Ps. 60. dam Psalmo, inquiens.

5. *Improperia improperantium tibi, ceciderunt super me.*) Hoc est, impiorum contumelias in te, meas ducebam, ijs vrebar non secus ac meis. Sunt autem verba filij ad patrem ex quibus probat Paulus Christum non sua spectasse cōmoda, qui paternas iniurias suas duxerit. Vel aliter, (*improperia*) idest, blasphemiæ, & opprobria, suplicia insuper & tormenta (*improperantium tibi*) idest, eorum qui tibi pater improperabant cum me afficerent ignominia crucis (*ceciderunt super me*) cum meis ipse sensibus illa pertulerim: secundum quos sensus, & si Christo Domino displicebant, sed sustinuit tamen illa vt singulari fide & constantia, patris voluntatem faceret, opus redemptionis consumando. Nam licet iuxta carnis fragilitatem in qua nocte tradebatur, sanguineo sudore factus in agonia, orauerit, vt si possibile esset transiret ab eo calix passionis suæ, tamen iuxta spiritum libenter amplexatus est illum, inquiens, non mea voluntas, sed tua fiat. Erat Luc. 22.
enim voluntas patris, cibus & gloria Christi filij sui, vt ipsemet fatetur. Quapropter Christiani qui tanti patris gaudent honore, non alio quàm isto debent vti cibo, est enim vetus animorū cibus, imò & Angelorum, facere voluntatem cœlestis patris: nec aliam quàm ipsius gloriam quærere. Tunc enim verè gloriosi erunt homines, si seipsis contemptis, tantum gloriam Dei quærunt. Ita Christus Dominus & magister noster, & verbo & exemplo facere nos docuit, ac proinde eius vilipensionem præ oculis semper habere debemus. Vnde dicit Paulus.

6. *Quæcunq; enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam & consolationem scripturarum, spem habeamus.*) Et si locus allegatus de Christo sonare videtur, nolite tamen arbitrari propterea nihil ad nos pertinere, *quæcunq; enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Sed obseruandum, quod ea quæ habentur in sacris litteris, non tantum vt sciamus, sed etiam vt immitemur, maximè quæ ad Christum pertinent, scripta sunt, vt scil. ex illius exemplo discamus quā lenitate sit proximus sustinendus ac fouendus donec in Christo grandescat, & puer atq; imbecillis esse desinat. Sunt autem inter scripturas sacras genera quàm plura. Quædam enim scripta sunt

propter cognitionem fidei, vt scil. vnus Deus, eiusq; virtus & potentia, & ipsius voluntas hominibus inotesceret: vt audi
Deu.6. Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus
Gen.1. est. In principio creauit Deus cœlum & terram, cum historia tota conditi orbis, rerumq; dispositionis, nempe, quod reliqua ex nihilo, homo de limo terræ, mulier de viri costa fuerint effecta. Alia verò sunt scripta, & ea quidem quamplurima ad mysteria Christi pertinentia, quæ recensere non est opus. Alia autem ad morum institutionem pertinent, qualia sunt præcepta & consilia, & reliqua per quæ informantur homines. Vt non obstruas os boui tri-
Deu.25. turanti. Qua sententia, iuxta Pauli ex-
1.C.9. positionem, instruimur, vt qui spiritualia seminant, possint & temporalia metere. Adhæc, sunt exempla magnorum virorum qui singulari virtute præditi, splenduerunt in mundo sicut stellæ in firmamento. Vt Abraham, fide: Ioseph, castitate: Moyses, mansuetidine: Iudith, animo & fortitudine: Dauid, tolerantia: Iob, & alij quamplures quorum princeps fuit Christus Dominus, qui,
Heb.12. iuxta Paulum, proposito sibi gaudio sustinuit crucem. Igitur à Christo Domino opportet exemplum petere, proximi ad veram pietatem pelliciendi, atq; id quidem nobis in sacris litteris velut in tabula depictum, necesse est iugiter habere præ oculis. Vt quemadmodum ille non vulgati huius mundi via, sed tolerantia sua redemit ac seruauit nos: & per humilitatem prouectus est ad veram gloriam: ita & nos *(per patientiam)* idest, per lenitatem, qua toleramus infirmiores *(& per consolationem)* idest, per subsidia *(scripturarum)* idest, sacrorum voluminum nos consolantium, & ad exemplar Christi prouocantium, *(spem habeamus)* idest, confidamus & nos assecuturos præmium, quod manet eos, qui illius vestigijs ingrediuntur.

7. *DEVS autem patientiæ & solatij, det vobis idipsum sapere in alterutrum, secundum Iesum Christum, vt vnanimes, vno ore honorificetis Deum & Patrem Domini nostri Iesu Christi.)* Quoniam videbatur nimis arduum, vt purus homo posset exemplum Christi immitari, iuxta illud, Quid est homo vt sequi possit *Eccl.2.*
regem factorem suum: ideò adhibet orationis suffragium dicens, *(Deus autem patientiæ)* scil. autor, quiq; nos per sacras litteras ad tolerantiam adhortatur, *(& solatij)* scil. largitor, nã ab ipso *Iac.1.*
est omne datum optimum, & omne donum perfectum, verumq; spiritus nostri solatium, & cũctarum operationum auxilium, sine quo nihil omnino possumus omnes, *(det vobis,)* idest, largiri dignetur, *(idipsum sapere in alterutrum,)* idest, vnum idemq; sentire mutuò inter vos, neq; de ciborum, dierumq; obseruatione digladiari, sed vnus idemq; sit omnium vestrum animus, summoq; consensu iungamini, non quidem secũdum consensum in peccatum, sed *(secundum Iesum Christum,)* idest, secundum præceptum, & exemplum Iesu Christi, qui nihil nobis æque commendauit, ac mutuum amorem, mutuamq; concordiam. *(vt vnanimes)* idest, vna eademq; fide, quæ concordes facit animos, *(vno ore)* eandem fidei confessionem exprimente, *(honorificetis Deum)* omnium creatorem, qui etiam est *Pater Domini nostri IESV Christi*, per quem nos sibi in filios adoptauit. Hoc fuit munus & officium Iesu Christi, & ad hoc missus est in mundum, nimirũm, vt gloriam patris illustraret, atque hoc ipsum docuit nos facere, dicens, Sic luceat lux vestra coram omnibus hominibus, vt videãt opera vestra bona, & glorificent patrem vestrũ qui in cœlis est. Quod quidem & in gloriã filij redundat, dum quod ille docuit, & exhibuit, vnanimiter exhibemus erga patrem.

8. *Propter quod suscipite inuicem, sicut Christus suscepit vos, in honorem Dei.)* Hæc nouissima verba scilic. *in honorem Dei*, referri possunt ad *suscipite*, vt sit sensus, *Suscipite inuicem ad honorem & gloriam Dei*. Vel referũtur ad *suscepit*, sicut & Christus suscepit vos ad honorem & gloriam Dei. Est igitur sensus, *(propter quod,)* idest, quoniã ea quæ scripta sunt, ad nostrã doctrinã ordinantur,

Ec vide-

videlicet, exempla Christi & Sanctorũ, ne sit vllum dissidium inter Gentes ab idolis vocatas ad Christum, & Iudæos, ab vmbra pietatis, ad veram religionem ascitos: quin potius ò Christiani (*suscipite inuicem*,) idest, mutuis obsequijs inuicem suscipite, ac porrectis vicissim dextris promouete, (*sicut & Christus suscepit vos*,) nec vobis imputauit pristinæ vitæ commissa, sed fraterna charitate complexus est. (*in honorem Dei*,) idest, ad illustrandam inter homines gloriam Dei, ad quam omnia ipse referebat: vt & per vos, inuicem præstantes quod ille præstitit in omnes, illustretur gloria eius.

Ioa.8.

9. *DICO enim Christum IESVM, ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum: Gentes autem super misericordia honorare Deum.*) Exponens modũ quo Christus susceperit omnes, aufert simul dissensiones quæ inter Iudæos & Gentes oriri poterant, nequid alteri aduersus alteros insolescerent, dum Iudæi se solos à Christo susceptos contendissent, vt quibus promissus ipse fuerat, & de quorum genere carnem assumpserit. Gentes verò contrà, sui potius causa aduenisse, vt in quos, repulsis ob suam cæcitatem Iudæis, profusior fuerit eius misericordia. Componit ergo Paulus hanc litem, & ostendit vtrũq; populum à Deo priuilegijs affectũ, & à Christo susceptũ. Nam secundum duas virtutes Dei, veritatem scil, & misericordiam, Iudæos suscepit tãquam veritatis minister, vt quibus promissiones factas impleuerit: Gentes verò tãquam largitor misericordiæ, qua quidem illas affecit. Ait igitur, (*dico*) verbum est doctoris exponentis sententiam suam & mentem. Ac si diceret, dictũ est quod Christus vos suscepit, qui estis congregati in vnitate fidei, ex Iudæis, & Gentibus: de modo autem quo vos suscesuscepit, (*dico Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis*,) idest, Iudæorũ, quibus Euangelium ministrauit. Et licet ipse sit autor fidei quantum ad omnes, tamen in propria persona non exhibuit

Heb.12.

seipsum nisi Iudæis, quibus in his quæ ad illã pertinẽr, inseruiuit. Propterea, inquit ipse, non sum missus nisi ad oues quæ perierũt domus Israel. Et Isai. quoque dicit, non audietur vox eius foras. Et hoc (*propter veritatem Dei, ad confirmandas*, siue adimplendas *promissiones patrum*,) hoc est, vt veracem Deũ Patrem declararet, qui præstaret ea posteris, quæ maioribus fuerat pollicitus: vt scil, sibi gratulentur quibus contigerit, eorum veritatem accipere quæ lex Moysi typis, & vmbris præfigurarit. (*Gentes verò*) quibus nihil erat promissum, vt præter meritum, ac præter omnem spem, sola Dei misericordia ad cõmunem salutem admissi (*super misericordia*) subaudi, (*dico*,) & debent (*honorare Deum*) eius bonitatem vbiq; prædicando. Gaudeant igitur Iudæi, quod diu expectata, tandem assecuti sunt. Gaudeant etiam Gentiles, quod non expectatis simul potiuntur per Iesum Christum.

Mat.15 *Isai.63.*

Obserua in eo quod ait, *ministrũ fuisse*. Licet enim Iesus Christus Dei filius, Angelorũ esset Dñs, minister se vocari voluit, inquiens, Non veni ministrari, sed ministrare, vt in hoc etiam nomine suam cordis eximiam humilitatem, & erga homines ardentissimam charitatẽ declararet. Venit in mũdum factus minister hominum, eos docendo, redimẽdo, sacramentis expiando, legibus instituendo, documentis & exemplis instruendo, monitis instigando, cõminationibus & pollicitationibus reuocando in viam salutis æternæ tãquam bonus & egregius pastor. Disce à Christo, ò Christiane, quia miris est & humilis corde, disce ab eo, quoniam charitate perpetua dilexit te. Disce seruare fidem in bene promissis, sicut ille seruauit præstans cũcta quæ amicis fuerat pollicitus. Amplexare misericordiam & veritatem Christi, quæ in eius aduentu obuiauerunt sibi: nam quod sola eius misericordia magnifice promiserat, sola etiam ipsius veritate, firmiter adimpleuit, quo promissiones patribus factas firmas esse ostenderet.

Psal.

¶ Obseruandum præterea, quod tàm

in

in vocatione Gentium, quàm Iudæorũ, inueniũtur simul misericordia & veritas, iuxta illud, Vniuersæ viæ Domini, misericordia & veritas. Sed aliquis modus veritatis consideratur in vocatione Iudæorũ, qui non consideratur in vocatione gentium, quibus promissiones non sunt factæ. Iudæis quidem, ex Dei misericordia factæ sunt promissiones, quæ ex veritate & iustitia sunt impletæ. Nam licet nulli creaturæ, propriè obligetur Deus, fit tamen, modo nostro concipiendi, illi cui promittit obligatus. Gentibus autem non fuit promissa, licet fuerit prænuntiata eorum vocatio: atque adeò in eorum vocatione inuenitur veritas impletæ prænuntiationis: & inuenitur misericordia, quia absque promissione asciti sunt in filios Abrahæ, receptiq; in Christi familiam. Quod quidem & magnificentiam Dei, atq; adeò eius gloriam & honorem maximè commendat. *Psal.*

10. *Sicut scriptum est, propterea confitebor tibi in gentibus Domine, & nomini tuo cantabo.)* Quatuor oraculis confirmat quod dixerat de conuersione Gentiũ, ne Iudæis ipsa gentium vocatio ad fidem Christi, res noua videretur. Nam id ita fore, iam olim destinatum erat consilio diuino, vaticinijsq; prophetarũ prænũtiatum, licet eis non fuerit sicut Iudæis facta promissio. In quo Iudæorum insolentia reprimitur, ne sibi ipsis tantùm aduenisse Christũ iactitarent. Gentes verò ad maiorem DEI allicit amorem, pro antiquissimo proposito quod ipse habuit de earum salute, ore prophetarũ multo antè decantato, nũc verò iam impleto. Ac demum gentium & Iudæorum animos conciliat, dum ostendit amborum vnum esse Deum, vnamq; eorũdem ipsum gessisse curam. In hoc itaq; primo oraculo quod adfert, incipit à gratiarum actione Christi, in cuius persona scripta sunt verba hæc. Sic enim loquitur apud Psalmographum ipse Dominus, *(propterea confitebor tibi in gentibus Domine,)* confessio hæc est gratiarum actionis, quas Christus agit patri pro conuersione *Psal.* *Ps.17.* *2.R.22*

Gentium per ipsum facta. Ac si ita diceret, celebrabo gloriam tuã inter Gẽtes, *(& nomini tuo cantabo,)* idest, laudis hymnum canam nomini tuo, quod per me est hominibus manifestatum. Vel, *confitebor*, idest, cõfiteri faciam Gẽtes. Sicuti alibi, ait Paulus, Spiritum sanctum clamare, Abba Pater, eo quod facit nos clamare. *Ioa.17.* *Ro.8.*

11. *ET iterum dicit, Lætamini Gentes cum plebe eius.)* Hæc authoritas est Isaiæ. Et secũdum nostram litteram, sic habet, Lætamini cum Hierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam. Iuxta aliam verò translationem, habetur in Deut. vbi dicitur, *Laudate gentes populum eius.* Cuius loco (ad sensum forsan,) ait Paulus, *Lætamini gentes cum plebe eius*, idest, vnà cum populo eius exultationem sumite, scilic, cum Iudæis qui olim erant plebs eius. Continet igitur hæc sententia, adunationem Gẽtium & Iudæorum: & refertur ad illud, Fiet vnum ouile, & vnus pastor. *Isa.35.* *Deu.32.* *Ioa.10.*

12. *ET iterum, Laudate omnes Gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi.)* Hæc tertia authoritas, continet deuotionem Gentium ad Deũ, quem perpetuò laudare tenentur. Propterea inquit, *(& iterum)* scriptum est in psalmo, *(Laudate omnes gentes Dominum)* eius bonitatẽ confitentes, pro exhibita vobis misericordia, *(& omnes populi,)* scil, nationum *(magnificate eum,)* idest, magnum credite, & ostendite quod sua magnitudine omnem laudem excedat, quoniam maior est omni laude. Vnde ipse per Prophetam, Ab ortu, inquit, Solis, vsq; ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus. *Ps.116.* *Eccl.43.* *M.l.1.*

13. *ET rursus Isaias ait, Erit radix Iesse, & qui exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt.)* Hæc quarta authoritas habetur apud Isai. vbi dicitur, Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. Ex quibus & alijs subsequentibus verbis, collegit Paulus quæ hic attulit, continentia quidem reuerentiam ad Christum. Nam ex radice *Isai.11.*

Iesse, inquit, exsurrecturum rectorem Gentium, & principem populorum, in quem gentes spem habebunt. Potest autem bifariam hæc ordinari littera: primò, in hunc modum, (*Iesse*,) scil. Patriarcha qui fuit pater Dauid Regis, (*erit*,) scil. tãquam (*radix*,) & (*qui ex illo*,) idest, ex hac radice (*exurget*,) idest, pullulabit, (natus est enim Christus Dominus ex semine Dauid) (*regere gẽtes*,) idest, ad regendum nationes gentium, (*in eum*,) idest, in Christum Dominum, (*gentes sperabunt*) cum fecerit vtraque vnum. Vel sic secũdo modo, vt Christus sit radix Iesse secundum vitam spiritualem. Nam licet ex Iesse processerit secũdum carnis originem, tamẽ sua virtute diuina & Iesse sustẽtauit, & gratiam ei impertiuit: & non solùm ei, sed & omnibus qui censentur filij Abrahæ, ij per fidem à Christo vitam spiritualẽ receperunt. Christus ergo Iesus qui secundum hũc sensum est *radix Iesse, exurget*, in tantam gratiæ excellentiam vt possit *regere gentes*, eas sua virtute diuino cultui subiugando, quod nullus ante eum facere potuit: *in eum gentes sperabunt*, vt hæreditatem cœlestis gloriæ consequantur. Et sic beatus Apostolus concludit vtrũq; membrum supra positum, quemadmodum scil. & Christus fuerit minister circũcisionis, & gẽtes honorent Deum super eius misericordia.

14. *Deus autem spei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo, vt abundetis in spe, in virtute Spiritus sancti.*) Per orationem consumanda sunt omnia. Ideò cum dixisset quod in Christum gentes sperabunt, vtitur hoc suffragio dicens, (*Deus autem spei*) idest, qui nobis hanc spem fecit oraculis Prophetarum, est enim autor non solùm habitus ipsius spei, quem nobis infundit cum fide, verum & omnium quæ sperare possumus. Deinde, & ipse est obiectum spei nostræ. Id enim quod possidere speramus, est idem ipse, iuxta
Ps. 90 illud, Spes mea Deus Et illud, ego merces
Gen. tua magna nimis. Est igitur Deus noster, tota & vera spes omnium credentium. (*Repleat vos omni gaudio*) conuenienter post spem, posuit gau- Pro. 13.
dium, nam spes quæ differtur affligit animam. Quod quidem gaudium in patria erit effectus possessionis eorum quæ speramus, & illud erit consummatum. Non loquitur autem nunc de illo gaudio, sed de hoc quod in hac vita haberi potest per consolationem Dei. Ideò addit, (*& pace in credendo*) ac si ita diceret, ego Paulus deprecor Deũ spei, vt quod olim se facturum ostendit, nunc vobis affatim præstare dignetur, nimirum, vt secluso mœrore dissidioq;, repleat vos omni gaudio & concordia in credendo, hoc est, per fidem rectam, quæ sunt tenenda, vt opportet credendo. Vel (*in credendo*) idest, consensu & concordia in intelectu fidei, quæ vna est, sicuti vnus Deus, vnum baptisma. (*Vt abundetis in spe*) fides est parens & fundamentum spei, vigore autem operum quæ per charitatem fides operatur, crescit & augetur eadem spes: attenuatur tamen illa per discordiam in fide. Sapienter ergo Paulus preces fundit ad Deum, vt hæc spes quam de ipso conceperant, in dies magis magisq; crescat, fiducia bonæ puræq; conscientiæ. Idq; (*in virtute Spiritus sancti*) hoc est, non viribus naturalibus, sed super naturalibus & diuinis, nempe, *in virtute Spiritus sancti*, idest, corroborante vos Spiritu sancto per charitatem. Hac enim virtus Spiritus sancti maximè inotescit, quam ipse effundit in nos abunde. Obseruandũ hic, quàm prudenter beatissimus Paulus, tres has virtutes salutis nostræ copulauerit hoc loco nempe fidem vnde spes nascitur, & charitatem, per quam fides operatur, cuius opera sunt copiosioris beatitudinis meritoria.

15. *Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere.*) Summa vrbanitate corrigit verbum proximè dictum, videlicet, *Deus autem spei repleat vos etc.* Vbi subnotasse eos visus est carere illis virtutibus de quibus mentionem fecit. Et ait, quod hæc loquitur, non quod diffi-

diffidat de ipsorum virtute, cum persuasum habeat eos summa charitate, summaq; scientia prædiros esse, vt etiã citra monitorem possint seipsos inuicem super his rebus admonere. Dicit ergo, *(certus sum autem,)* idest, persuasum habeo, ex his scil, quæ de vobis audiui, *(fratres mei,)* summũ erga eos amorem & beneuolentiam designat, *(& ego ipse de vobis,)* quibus vestra obijcio crimina. *Quoniam*, pro, quod, *& ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia:)* hoc est, apti & idonei ad docendum, & exhortandum. Docere enim & admonere alios, opus est misericordiæ, pro quo duo exiguntur, primum est, charitas in volũtate: nam qui monet nõ ex odio, vel ira, sed ex dilectione monere debet, iuxta illud, Corripiet me iustus in misericordia. Et illud, Vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis. Alterum quod exigitur est scientia in intellectu, eo quod quidam habent zelum Dei in corrigendo, sed non secũdum scientiam. Quare ad recte corrigendum necesse est habere & amorem charitatis, & scientiam veritatis humanam scil, & diuinam, & veteris & nouæ legis. Quod verò ait *(repleti)* non simpliciter inteligas, cũ hoc ad solum Christum pertineat, qui absolutè fuit plenus gratia & veritate, repletusq; timore Domini. Neque idem est, *(repleti,)* quod consummati, quemadmodum beati sunt in patria. Neque idem quod perfecti summa perfectione viæ: videretur enim palpatio & adulatio. Sed idem est, *repleti*, quod sufficienti virtute dilectionis præditi, instaq; referti scientia & idonea, vt possẽt seipsos inuicem cõmonere, vnde sequitur, *(ita vt possitis alterutrum monere,)* quoniam in multis, inquir Iacobus, offendimus omnes, opportet vt inuicem nos moneamus. Nam iuxta Sapientem, vnicuiq; mandauit Deus de proximo suo.

Psal. *Gal.6.* *Iac.3.* *Eccl.17.*

Chry. Obserua, ex Chrysost. quod tota hæc peroratio, quæ hinc inchoare videtur, respectando procedit ad procemium epistolæ, vt finis procemio eadem vrbanitate & suauitate consonet: neque ei obiectent Romani, quod cum eorum fidem laudauerit in exordio, illius fuerit per totum Epistolæ textum oblitus.

16. *Audacius autem scripsi vobis, fratres, ex parte; tãquam in memoriam vos reducens, propter gratiã qua data est mihi à Deo, vt sim minister IESU CHRISTI in Gentibus.)* Assignat tres causas suæ admonitionis & correctionis: quarum prima sumitur ab eorum indigentia, & hæc quidem fuit reducere eos in memoriam oblitorum. Vnde ait *(audacius,)* idest, familiariùs ac liberiùs, quasi fretus vestra singulari humanitate *(ex parte)* scil, aliqua, nimirùm, respectu peritiorum ac prouectiorum in fide, non tamen omnino respectu omniũ *(scripsi vobis,)* non velut ignaros docens, vel vt inuitis imperans, sed *(tãquam in memoriam vos reducens,)* quasi oblitos eorum quæ sciebatis. Penes quod eximiã Apostoli modestiam, & comitatem obserua. Nam & doctissimi quiq; obliuiosi nihilominus esse possunt, & aliquando, vt vulgò dicitur, bonus dormitat Homerus. Et illis qui sunt circũspectissimi, opus nõnunquam est, vt in memoriam reuocentur alicuius obliti officij, & quid factu sit optimum, vt id quod inteligunt esse faciendum, & iam sua sponte faciunt, amici hortatu cumulatius faciant. Humilimus tamẽ Christi Apostolus, quãuis diuina sapiẽtia sublimis, vas electionis factus, magister Gentiũ vocatus, tuba Spiritus sancti existens, non veretur dicere *audaciùs* scripsisse Romanis. Non quod in eo, vllum vel leue confiteatur temeritatis vitium. Nam etsi Apostolorum confirmationi in gratia, minime repugnaret venialis culpa, *tamen* inter scribendum fungendumq; Apostolico munere, *neq; leuissimè* labi poterant, quippe qui tuc organa agebant Spiritus sancti. Vel *audacius &c.* idest, nimis audax cuiq; forsan ex parte videri potero, dũ ego Paulus vobis nũquam visis præsumpserim tam prolixis litteris scribere. In eo autem quod ait, *(fratres)* ostendit vnde eius audacia, si aliqua illis visa fuit, exorta est, nimirùm ab amore fraterni-

 tatis.

tatis. Sed talis audacia, non vitium, sed virtus potius dicenda est. Sequitur, (*propter gratiam qua data est mihi,*) incumbebat Paulo, ex munere Apostolico sibi iniuncto, commonefacere omnes Gentes, quarum erat Magister cōstitutus. Ideò dicit, (*propter*) idest, iuxta (*gratiam, qua data est mihi,*) non ab hominibus, neq; per hominem, sed (*à Deo, vt sim minister Iesu Christi,*) idest, vt ministrem Iesu Christo (*in Gētibus*) idest, inter Gentes. Quapropter in hac parte meo fúgor officio, mihi, licet indigno, à Deo per eius gratiam delegato, & obsequor volūtati Christi Iesu; cuius negocium, tāquam eius minister, ago. *Gal. 1.*

17. *Sanctificans Euangelium Dei.*) Ecce secunda causa scribendi, à suo ipsius officio & ministerio desumpta. Hæc nimirum fuit, non gratia humana, aut inanis glória, aut turpe lucrum, sed *sanctificatio Euangelij*, hoc est, ostensio sanctitatis Euangelij. Apostoli enim Christi, & verbo, & opere, & exemplo, sanctum esse demonstrabant Euangelium Dei. *Hiero. Tho.*

18. *Vt fiat oblatio gentium accepta.*) Hæc est tertia causa scribendi, à fine ipso sumpta, qui & finis etiam est eiusdem gratiæ Apostolatus, nempe, vt *oblatio gentium esset Deo accepta*: hoc est, vt gentes omnes quas per suā prædicationem Christo lucrifaceret, eiq; velut oblationem offerret, in fide perfecta, & institutione bonæ conuersationis, Deo placentes fierent: quoniam nihil Deo acceptum est, nisi per fidem Euangelij.

19. *ET sanctificata in spiritu sancto.*) Quemadmodum olim Pontifices oblaturi hostiam, prouidere consueuerant ne quidpiam in ea esset aut maculæ aut vitij, vt acceptā fieret Deo, sic etiam egregius mundi concionator & magister gentium Paulus pro viribus studebat, vt illustrando Dei Euangelio inter gentes, puram illi victimam offerret. Opinabatur illi sacrificium longe gratissimum futurum, si homines illi offerret dignos ipso, velut hostiam non carnalibus cæremonijs, sed *Spiritu sancto* purgatam ac sanctam, qui vnicus est autor veræ sanctimoniæ.

20. *Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum.*) Quemadmodum Abel ex sua hostia, & Abraham ex sua fide, veram gloriam adepti sunt, ita & Paulus ex sua prædicatione gloriam assecutus est, quam, inquit, quod *habet*, idest, quod optimo iure gloriari potest: non quasi semetipsum iactans apud homines, *sed ad Deum*, sicut Abraham, idest, apud Deum scil. gaudens de fœlici prædicationis suæ successu. Sed hoc totum (*in Christo Iesu*) idest, per Christum Iesum, cuius virtute fructificare potuit, nam sine ipso, nihil possumus facere. Sensus igitur est, quod dictam Pauli prædicationem, ex qua ipse gloriam est assecutus, non sibi, aut suæ industriæ imputat, sed Christo Iesu, cuius & vices agebat, cuiusq; prædicationis munere fungebatur, & in quo ipsemet Christus loquebatur. *Ioa. 15.*

Obserua, miram & singularem in Apostolo Christi prudentiam, qua nunc sub omnibus seipsum deijcit, nunc verò sancta cōmendatione seipsum extollit, & omnia propter Christum cuius est fidelis seruus & prudens, constitutus ab ipso super familiam suam. Nimirum, vt per humilitatem, omnes Christo Domino lucrifaciat: per cōmendationem verò, vt Christi gloria, super omnia efferatur.

21. *Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non effecit Christus in obedientiam gentium verbo & factis, in virtute signorum, & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti.*) Excusat superbiam & arrogantiam quam liuidi ex verbis prædictis poterant inscribere Paulo, & inquit, quod non sustinet eius animus aliena gesta commemorare, ne scil. alienorum factorum laudem videretur sibi vendicare: tantum ea cōmemorat, quæ suo ipsius ministerio effecit Christus Dominus, nimirum (*in obedientiam gentium*) hoc est, vt gentes antehàc impiæ, & Simulachrorum cultui deditæ, iam parerent & obedirent Euangelio, commotæ quidem partim (*verbo*) idest, verbis,

bis *(ac factis)* ipsius Pauli. Pattim *(in virtute)* idest, vi, & magnitudine *(signorum)* idest, minorum miraculorum, putà, sanationes ægritudinum *(& prodigiorum)* idest, maiorum miraculorum, quæ ex sua magnitudine aliquid magni protendunt, seu ostendunt. Hæc autem per Paulum fuerunt edita ad confirmandam doctrinæ suæ fidem. Edita verò, non sua virtute, aut viribus suis, sed *(in virtute Spiritus sancti*, idest, autore spiritu Dei, cuius ipse Paulus tantum organum erat. Vel, *(in virtute Spiritus sancti,)* quia omnia miracula ad conuertendos homines non sufficerent, nisi Spiritus sanctus intùs corda au-
Act.10. dientium ad fidem commoueret. Vnde in actis Apostolorum dicitur, quod loquente Petro verba fidei, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum.

22. *Ita vt ab Hierusalem per circuitum, vsq; ad Illyricum, repleuerim Euangelium Christi.)* Cõmendata functione sua ab authoritate Christi, nunc commendat eandem ab amplitudine effectus, quæ fuit mirè eximia. *(Ita vt ab Hierusalem,)* vbi in principio suæ conuersionis prædicauit in Synagogis Iudæorum *(vsq; ad Illyricum,)* est autem
Tho. Illyricum, secundum D.Th. idem quod mare Adriaticum. Vel, vt Græca scho-
Gag. lia aiunt, est in finibus eius quæ nunc Bulgaria vocatur ex parte oppofita Italiæ, quæ quàm maxima est distantia, ab oriente ad occidentem Septentrionalem. *(Repleuerim Euangelium Christi,)* hoc est, vniuersas regiones & omnia loca ab Hierusalem vsq; ad Illyricum repleuerim Euangelio Christi, illud in eis prædicando & notificando. Vel me-
Theo. lius, iuxta Theophilatum, *(repleuerim,)* siue consummauerim, hoc est, nihil eorum quæ ad veritatem spectant Euangelicam omiserim, prædicando ab Hierusalem vsq; ad Illyricum.

23. *PER circuitum.)* Hoc dicit ne aliquis inteligat quod solùm vadens per rectam viam ab Hierusalem vsq; ad Illyricum prædicauerit Euangelium. Abijt enim per longas ambages circumquaq; prædicando. Nunc ad Septentrionem, nunc versus Meridiem obambulans. Scribuntur de Paulo maxima itinera & nauigationes. Fuit ille quasi diuinum fulmen, in omnes ferè mundi angulos delapsum, igne Euangelico replens omnia. Vt enim colligitur ex Actis Apostolorum, alijsq; probatissimis Historijs, ipse peragrauit Arabiam, Siriam, Phœnicem, Samariam, Ciliciam, Lydiam, Pamphiliam, Licaoniam, Ioniam, in qua est Ephesus: Phrigiam, Galatiam, Bithiniam, ac totam penè Asiam minorem: atq; hinc Egæo mari traiecto, peruenit in Macedoniam in qua est Thessalonica: & in Atticam, & Achaiam in qua est Corinthus. Cucurrit meliorem Græciæ partem; nauigauit in Ciprum, Rhodum, Coum, Chion, & Cretam. Cui proinde optimè cõpetere videtur illud *Iob.38.*
Iob, quis dedit vehementissimo imbri cursum? Post hæc tandem captus Hierosolimis à Iudæis, cæsarem appellauit tanquam Romanus ciuis: vnde idcirco *Act.28*
ereptus à militibus Romanis, per mare, & per terras delatus ad mare Adriaticum, ac inde naufragus reiectus est in Mitilenem insulam, quæ est, Malta, vnde in Siciliam, ac demum in Italiam nauigauit.

24. *SIC autem prædicaui Euangelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem.)* Commendat adhuc munus prædicationis suæ ex difficultate operis. Difficile enim est, omnino ignaros ad fidẽ Christi conuertere, vt ipse fecit. Non enim vulgari more prædicauit tũc Paulus Euangelium Christi, vt nunc prædicatur Christianis: sed illis regionibus prædicauit vbi Christi nomen nondum erat auditum, eamq; laudem ambijt apud Deum, quo latius iacerẽtur fundamẽta Christianæ religionis, & illius ditionis pomœria longius proferrentur. Nec visum est fundamentis ab alijs Apostolis iactis superstruere, nisi Romæ vbi Petrus prædicauerat: & Antiochiæ, vbi alij iam prædicauerãt. Sed hoc fuit accidẽtale & animo eius, et muneri sibi cõmi-

cōmiſſo, cuius erat prædicare Gētibus tāquam earum Apoſtolus cōſtitutus, inter quas non fuit nominatus Chriſtus per legem veterem, neq; prænūtiatus, neq; præfiguratus, neq; expectatus. Talis fuit ſemper animus Pauli, à tempore quo cum Barnaba ſegregatus eſt in gentes, & hoc præſefert in verbo, *prædicaui*, hoc eſt, procuraui ſemper prędicare, dicit enim propoſitum animi ſui iuxta munus ſibi cōmiſſum. Quoniam vt difficilius eſſet religionis exordia parere, quā ſemel parta tueri atq; augere, ita magis indicabat ad Euangelij negotium pertinere. Et hoc eſt quod dicit, (*ſic autem prædicaui*,) ideſt, curaui prædicare (*Euangelium hoc, non vbi nominatus eſt Chriſtus*.) ſed rudiſsimis omnino hominibus curaui illud prædicare, qui de Chriſti fide nulla fundamenta ab alio prius acceperant (*ne ſuper alienum fundamentum ædificarem*,) hoc eſt, vt vbiq; & ſemper legationem meā adimplerem, ad quam pertinebat Gentes conuertere, Chriſtoq; lucrifacere: & ne viderer aliorum gloriam vſurpare, prædicans iam conuerſis & lucrifactis.

Neceſſaria quidem fuit hæc Pauli gloriatio ſuper ſucceſſu prædicationis ſuæ, ad confirmandam apud Romanos ſuā authoritatem, quam pſeudapoſtoli labefactare moliebantur. Dum autem gloriabatur, Chriſti gloriā prædicabat, non ſuam. Atq; hac quidem ratione meritò gloriabatur, qui laudem officij ſui ſic Deo tribuebat, vt hominum tamen nulli concederet.

25. *SED ſicut ſcriptum eſt, Quibus non eſt annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt de eo, intelligent*.) Hoc quod dixit de conuerſione Gētium, ita iam olim prædictum fuit oraculo ſanctiſsimi Vatis Iſaiæ. Et obſerua, quod hîc eſt eclipſis, ſuplendumq; in hunc modum, *Sed*, ijs in locis prædicaui, vbi non erat Chriſtus annūtiatus, *ſicut*, olim id *ſcriptum eſt*, futurum, ijs verbis: *quibus nihil fuerat annuntiatū de eo &c.* Et eſt ad litteram de Gentium vocatione & obedientia vaticinatio: alluditque ad alterum eiuſdem Prophetæ vaticinium de inobedientia & rebellione Iudæorum: vbi ait, *dedit eis Deus oculos vt non videant, & aures vt non audiant*. Cum enim his duobus organis ſenſorijs vtamur ad comparandam rerum cognitionem, nimirum oculis ad inueniendum, auribus autem ad diſcēdum, occluſa quidē fuit ea Iudæis propria ipſorum culpa: apperta verò Ethnicis gratia Ieſu Chriſti: vt illi qui per legem ſigna viderant, myſteriaq; audierant Chriſti, venientem poſtmodum, nec viſu deprehenderent, nec auditu. Gentes verò quæ anteā de illo nihil viderant, vel audierant, præſentem extemplò ac de repēte auſcultarent, atq; adorarent: quæ proculdubio res labori magno fuit Paulo, nimirùm, Euangelium inferre in loca, vbi nūquam fuerat audita fidei prædicatio.

Iſa. 2. | Iſai. 11.

26. *Propter quod & impediebar plurimùm venire ad vos, & prohibitus ſum vſq; adhuc*.) Excuſat ſe ſanctus Apoſtolus quod Romanos nondū viſerit, promittens ſe eos viſurum, & fructum apud eos facturum. Dicit ergo (*propter hoc*,) ideſt, propter has meas tam longas peregrinationes, ſtudiumq; propagandæ fidei Chriſtianæ, (*impediebar plurimùm venire ad vos*,) ideſt, inuiſere vos, licet iam pridem cupidiſsimus. (*Et prohibitus ſum vſq; adhuc*,) ideſt, hactenus. Quod poteſt referri vel ad multitudinē occupationum quas in alijs locis habuerat, quæ eum conantem ad illos ſæpius proficiſci, remoratæ ſunt. Vel etiā ad diuinam prouidentiam, per quam Apoſtoli impediebantur ne peruenirēt ad quoſdam, & dirigebantur in ſalutem aliorum, iuxta illud, quod habetur in Actis Apoſtolorum, Tranſeuntes Phrygiam, & Galatiæ regionem, vetati ſumus à Spiritu ſancto loqui verbum in Aſia. Quadrat etiam illud Iob, vbi ait, Luſtrant cuncta per circuitum, quocūq; eos voluntas gubernantis duxerit. Loquitur de nubibus per quas, vt ait D.Tho. prædicatores intelliguntur.

Act. 16. | Iob. 37. | Tho.

27. *Nunc verò vlterius locum non habens*

bens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos, ex multis iā præcedentibus annis, cum in Hiſpaniam proficiſci cœpero, ſpero, quod præteriens videam vos, & à vobis deducar illùc, ſi vobis primùm ex parte fruitus fuero.) Manifeſtat propoſitum ſuum de eorum viſitatione dicens, (*nunc verò,*) peragratis ſcil, his regionibus, (*vlterius locum non habens,*) ſcil, vacuum, in quo non iecerim fundamenta Chriſtianæ religionis, (*& ex multis præcedentibus annis,*) ideſt, ex annis iam quampluribus (*cupiditatem habēs veniendi ad vos,*) hoc eſt, ſtimulor cupiditate viſendi veſtri, (*ſpero,*) quod ſcil, dabitur occaſio ſatisfaciendi deſiderio meo, (*cum*) ſcil, (*in Hiſpaniam proficiſci cœpero,*) ideſt, proficiſcar, tūc ſcil, iſthàc iter faciens, (*præteriens videam vos,*) hoc eſt, in tranſitu viſam vos, non quidem ex principali inſtituto, quod erat non prædicare vbi Chriſtus fuiſſet nominatus, vt proximè iam dixit, & Romæ iam per beatum Petrum erat prædicatum Euangelium, cuius doctrina ſufficiens erat ſatis. Animus verò eius erat in Hiſpaniam penetrare, quo nondum allatum fuerat Euangelium, vt orbem propemodum tunc cognitum, nimirum ab Arabia & Syria, ad Gades vſq; perluſtraret, & in hoc, Chriſto Do-
Iſa.49. mino obſequium præſtaret iuxta illud, Dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea vſq; ad extremum terræ. (*Et à vobis deducar illùc,*) hoc eſt, Vobis deducentibus, eò pergam, quò inſtitueram. Quia tunc Romani dominabantur in toto Occidente, atq; adeò Hiſpani in eorum erant ditione: & cum Romanis nota eſſent itinera in Hiſpaniam, eisq; parerent Galli, & prouinciæ omnes intermediæ, tutò ab illis ſperabat ſe poſſe conferri in Hiſpaniam. Non quod timeret mori ſi pro Chriſto eſſet neceſſarium, nam hoc pro lucro ille reputabat: ſed erat ſancta hæc eius prudentia, incolumen ſe ſeruare, quo vtilior eſſe poſſet Eccleſiæ Dei: qua quidem
Act.9. de cauſa, & Damaſci permiſit ſe in ſporta demitti per murum, vt manus aduerſariorum euaderet.

28. *SI vobis primùm ex parte fruitus fuero.)* Inquit, quod à Romanis nō proficiſcetur in Hiſpaniam, quin prius apud eos aliquot dies cōmoratus, eorū conſuetudine, aliqua ſaltē ex parte deſiderium ſuum expleuerit. Hoc enim ſignificat in hoc loco, *frui.* Nam iuxta Auguſ. frui non licet, niſi ſolo Deo, *Aug. de* creaturis autem non niſi in Deo, iuxta *doc. Chr.* illud, Ita ego te frater fruar in Domino. *ad Philemo.* Quod verò ait (*ex parte,*) vel refertur ad bonos quibus in Dn̄o fruebatur: nam malis frui non poterst, ſed potius condolere eorum Sorti, iuxta illud, Ne cū venero humiliet me Deus apud vos, *2. Cor.* & lugeam multos ex his qui ante peccauerūt. Vel refertur ad tempus, vt ſcil, aliquo tempore fruar vobis, ideſt, cōſpectu veſtro, & veſtra conſuetudine. Vel refertur ad verbum fruendi, & hoc videtur congruentius: nam eſt amoris exageratio, ac ſi dixiſſet, non poſsū vſq; adeò præſentia frui veſtra vt pro votis expleam deſiderium meum: fruar tamen ex parte, quantum ſcil, itineris ac negotiorum ratio permiſerit.

¶ Obſerua, quod licet animus beati Pauli fuerit veniendi in Hiſpaniam vt verè fuit, certius tamen eſt illùc nunquam perueniſſe. Primò, quia cum hæc ſcribebat, erat, vt ait Orig. in Achaia vbi eſt *Orig.* Corinthus. Inde venit Hieruſalem portans eleemoſinas pauperum, quas illis mittebant Macedonia & Achaia, vt inferius patebit. Et hoc fuit ſecūdū iter quod ille fecit in Hieruſalem. Nam primū fuit à Damaſco quandó manſit in vrbe quindecim diebus tantum. Hinc, quamplures fecit peregrinationes, quoadusq;, Deo permittente, Hieroſolymis fuit captus à Iudæis, à quibus appellauit ad Cæſarem, ac proinde à militibus Romanorum captus, & vinctus catena, deuectus eſt Romā, vt conſtat ex Actis Apoſto. Romæ autem biēnio manſit in cuſtodia, permiſſus tamen ſi- *Act. vlt.* bimet cum cuſtodiente ſe milite. Vbi ſuſcipiebat, vt ait beatus Lucas, omnes qui ingrediebantur ad ipſum, prædicās regnum Dei. Et in hac catena, quamplures ſcripſit epiſtolas, miſitq; ad di-

uersas Ecclesias. In fine autem biennij cum eadem catena deductus, martyrio coronatus est, simul cum Beato Apostolo Petro. Catena igitur & morte impeditus, non potuit implere propositũ perueniendi in Hispaniam. Nam si dicas quod illo biẽnio permissus fuit ire, contrarium videtur esse certius: nam Lucas qui Apostolorum actus scripsit, non tacuisset vtiq; rem adeò memorabilem, sed ipse, & alij quamplures, memoriæ illam proderent, sicuti de Iacobo factum est. Vnde constat non ea de causa Paulum venisse Romã, qua apud se constituerat, sed vinctũ catena fuisse perlatum. Neminem verò decepit in hac parte, nam vt Corinthijs promiserat, ad eos se iturum, cum tamen non ierit, purgat se de hoc in posteriori epistola dicens, non fuisse vsum leuitate, licet non soluisset promissum, eo quod non esset in sua facultate situm, est, &, non, sed in diuina volũtate. Ita & in proposito dicendum, quod ipse proposuit ire in Hispaniam, sed Deus aliter disposuit. Et sic etiam soluit hoc Gelasius Papa, & habetur in decretis. Bea- *22.q.2.*
tus, inquit, Paulus, non ideò, quod absit, fefellisse credendũ est, aut sibi extitisse contrarius, quoniam cum ad Hispaniam se promisisset iturum, dispositione diuina, maioribus occupatus causis, implere non potuit quod promisit. Quantum enim ipsius volũtatis interfuit, hoc pronũtiauit quod reuera voluisset efficere. Quantum verò ad diuini secreta consilij, quæ vt homo non potuit, licet spiritu Dei plenus, agnoscere, superna prætermisit dispositione præuentus. Licet enim propheticũ spiritũ haberet, tamen prophetis non omnia reuelantur, vt constat ex lib. Regum, *4.R.4.*
vbi confitetur Helisæus quod Deus celauerat eum mortem filij Sũnamitidis, dicens, anima eius in amaritudine est, & Dñs celauit à me, & non indicauit mihi. Quinuerò & Paulo ipsi, Agabus Propheta prænuntiauit, Quemadmodũ alligandus esset à Iudæis Hierosolymis, tradendusq; in manus gentium, quod ipse ignorabat. Nam, vt aiũt Theologi, in his quæ non erant ad salutem necessaria, nempè vbi non condebant, nec exponebant scripturam sacram, non opus erat vt omnia futura, Apostolis reuelarentur diuinitùs, spiritu prophetico.

29. *Nunc igitur proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis.*) Assignat rationem quare differebat visitationem promissam, ostendens necessitatem, per quam non sibi licebat eò statim properare ne videretur tempus sine causa protrahere, dicens (*nunc igitur,*) idest, in præsentia (*proficiscar in Hierusalem,*) quò destinatum est iter, (*ministrare sanctis,*) idest, Christianis illic a gentibus, vt exhibeam illis beneficium Macedonum & Achaicorum mihi scil. commissum.

¶ Circa quod est obseruandum, quod *Aug. super epist. ad Gala. et in lib. de catec. rudibus. Tho.*
vt docet Aug. & D. Tho. illi qui ex Iudæis à principio conuertebantur ad fidem, quibus erat cor vnum & anima vna, nihil suum esse dicebant, sed venditis possessionibus suis, ponebant prætium earum ad pedes Apostolorum, quod singulis prout cuique opus erat *Act.4.*
distribueretur: hoc non fiebat nisi in Iudæa tantùm, neq; verò ad hoc compellebantur omnes, sed in suo cuiusq; erat arbitrio quod vellet facere, vt colligitur ex Act. quinto cap. vbi Ananiæ *Act.5.*
qui fraudauerat de prætio agri, ait Petrus, nonne manens tibi manebat, & venundatum in tua erat potestate? Quamobrẽ non omnes Christiani tali laborabant inopia, sed tamen complures, præsertim Sacerdotes & Ecclesiarũ ministri, quibus tunc nondũ erant decretæ decimæ, neq; verò hic inopiæ labor premebat eos semper, sed tũc maximè instante illa fame à Propheta Agabo per spiritum prænuntiata magna futura in vniuerso orbe, quæ fuit Claudio imperatore. Cuius rei certiores fa- *Act.11.*
cti discipuli Christiani, ex diuersis mũdi partibus prout quisq; habebat proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Hierusalem siue in Iudæa fratribus, quod & fecerunt, mittentes ad Seniores per manus Barnabę & Sauli. Ministerium igitur Sanctorum hîc dicit Paulus eleemosinam, vt ait S. Tho.

Tho. 1.C.ult. Gal. 2. Tho. quam fidelibus Christi attulit in Hierusalem.
Circa quod obserua diligenter, quàm dignum sit munus dispensandi eleemosinas, cum non quibusuis, sed præcipuis Ecclesiæ prælatis, (quales fuerũt Paulus, & Barnabas) cõmittatur. Neq; ait tantum asportare, sed ministrare: ibat enim vt ipse illas distribueret pro cuiusq; necessitate.

30. *Probauerunt enim Macedonia & Achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem.)* Exponit quod dixerat de ministerio sanctorum, *(probauerunt,)* vel approbauerunt, idest, consenserunt & voluerũt,me procurante ac solicitante, *(Macedonia, & Achaia,)* propinquæ sunt regiones, idest, Christiani Macedones,& Achaici, per Paulum conuersi, qui in temporalibus sunt abũdantiores, de suis facultatibus *(collationem,)* scil, communem *(aliquam facere,)* alij autem vertunt *(communionem,* seu *communicationem,)* propterea quod diuites communicabãt pauperibus bona sua. *(In pauperes sanctos,)* non ait in totam vrbem, vel in omnes,sed *in pauperes sanctos*, idest, Christianos qui inter fideles sunt egentes in Hierusalem, ad subleuandam eorum egestatem. Quo quidem exemplo incitat Romanos ad simile faciendum. Nã & naturali lege, quia pauperes erant:& Christiana pietate,quia sancti: eis etiã ipsi tenebantur subuenire. Hoc artificio vtitur frequenter Paulus, dum exẽplo & laude aliorum extimulat alios, vt similia, vel maiora, si possibile est, faciant. Talis enim debet esse Antistitis prudentia, in laudandis subditorum officijs.

31. *Placuit enim eis, & debitores sunt eorum.)* Assignat causam collectarum eleemosinarum, quarum prima est largientium beneplacitum: vnde dicit, *(placuit enim eis,)* ac si diceret, nullus vt faceret coegit, sed ita visum est illis. Eleemosinæ enim, inquit alibi Paulus, non ex tristitia,aut ex necessitate,sed liberè & cum iucunditate debent fieri. Hilarem enim datorem diligit Deus.

Secunda verò causa est debitum, vnde dicit, *(& debitores sunt eorum,)* vbi notandum, quod eleemosinæ ferè cõnexas habent rationes consilij, & debiti. Debetur enim eleemosina de superfluo, ijs qui in extrema sunt, vel graui necessitate. Extra hos autem casus,opus est consilij. At quoniam neque liquidò semper constat, quando adsit tam grauis necessitas: neq; æqui sumus iudices quid nobis sufficiat, quidq; redundet: neq; sit lege deffinitum semper, quantum debeas erogare: nemo debet Christianus tam graues expectare necessitates, nec tam rigidè seruare statum suum, nec tam parcus esse in operibus misericordiæ, quando illi hæc rependũtur, qui pro nobis propriam dispendit vitam. 2.C.9.

32. *Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis.)* Reddit rationem eius quod dixerat, *(& debitores sunt eorum,)* nam qui recipiũt spiritualia, debent eos alere qui illa ministrant: proinde cum Hierosolimitani, Christi doctrinam gentibus priores impartirent, par erat, vt hi vicissim de pecunijs suis aliquid illis impartirent, vt rem omniũ prætiosissimam,re vilissima vtcũq; pensarent. Erant igitur gentiles obligati Iudæis, acceptæ prius ab illis religionis nomine. *Ex quo*, vt ait, D.Th. sumitur argumentum, quod debentur sumptus non solùm illis qui prædicant,sed etiam qui prædicatores mittunt. Debitum autem hoc, non est ratione iustitiæ cõmutatiuæ sicut ex emptione & conductione contrahitur, sed illo tamen iure quo temporalia sunt propter spiritualia, ceu propter animam corpus. Vnde non ait quod gentiles emerunt, sed quod *participes facti sunt spiritualium*. Neq; ait quod soluere debent id quod receperunt, quippe quod nullo est prætio æstimandũ Euangelium: sed quod *debent ministrare*, videlicet, ministrantibus spiritualia non debita quatenùs beneficia sunt Dei. Et quemadmodum hi communicarunt gratis quod ad animæ salutem pertinet, ita illi spontè ac volen- Tho.

volentes cōmuniċare debent quod ad corporis necessitates attinet. *Gratis*, dixi, nam licet prædicatores, dispensatoresq; Sacramentorum, ex officio teneantur disseminare verbū, aliaq; præstare spiritualium munia, sunt tamen beneficia hæc Dei, nihil debentis hominibus, atq; adeò gratis illis impensa, quæ ideò gratis administranda sunt, & administrantur, licet ministri accipiant sumptus, *non vt pretium doctrinæ, sed vt debitum bouis triturantis*, idest, hominis laborantis, ad corporis necessitatem subleuandam. Sunt itaq; Ecclesiastici, iuxta Aug. tanquam milites Christi, plebes autem tanquam stipendiarij prouinciales. Et obserua in verbo (*carnalis*,) quod viri Ecclesiastici, non debent esse nimis cupidi, quærentes sibi superflua, sed tantum ea quæ sunt necessaria ad sustentationem vitæ, quæ hîc nomine *carnis*, intelligitur. Aug.

33. *Hoc igitur cum consummauero, & assignauero eis fructum hunc, per vos proficiscar in Hispaniam)* Repetit pollicitationem circa eorum visitationē præfigens terminum quo ad eos sit venturus, dicens, (*hoc igitur cùm consummauero*,) idest, simulatq; perfunctus fuero officio meo, in hac re, scil. asportandi eleemosinas in Hierusalem (*& assignauero*,) idest, tradidero (*eis*) scil. quibus est destinatum (*fructum hunc*,) idest, eleemosinam gentium, quæ est fructus conuersionis eorum, in subsidium pauperum recipientium, vel in præmium dantium, accipiendum in cœlo, vbi prudentes Christiani & non alibi volunt sibi thesaurizare. Obserua, quod & obsignatam pecuniam, & per seipsum, non per alium, se, inquit, traditurum, ne vel per alios dolo fraudaretur aliquo, vel ipse cuiquam posset venire in suspitionem quasi non nihil inde arroserit, cum gratis alienum ageret negotium. (*Per vos*,) idest, isthàc iter facturus, vel (*per vos*,) scil. aductus (proficiscar in Hispaniam.)

34. *Scio autem quoniam veniens ad vos, in abūdantia benedictionis Euāgelij Christi veniam.)* Ingentem fructum suæ visitationis prænuntiat illis dicens, (*scio autem*,) idest, nihil addubito, ex fiducia scilic. diuinæ gratiæ (*quoniam*,) pro quod, (*veniens ad vos*,) idest, postquam venero ad vos (*in abundantia benedictionis Christi*,) idest, copiosa benedictione Christi, (*veniam*,) idest, venturus sum vobis. Vel sumitur hîc, *benedictio*, pro eleemosina spirituali: nam iuxta Chrysost. mos vetus fuit eleemosinas omnes, *benedictionem*, appellare, hoc est, benignitatem ac largitatem. Et fortè hîc Paulus ad vtrūq; eleemosinarum genus refert hoc, temporalium scil. & spiritualium, in quibus promittit se venturum ad eos. Vel *benedictio*, sumitur pro diuinis laudibus, pro omniq; fœlici successu, tam in his quæ ad Deum pertinent, quàm quæ ad proximum. Et tunc est sensus. Ita venturus sum ad vos, & tales vos offensurus (nam spero vos bene paratos in Euangelium Christi) vt aduentus meus, ad amplissimam Christi laudem pertineat, simul & vobis pro vestra pietate, studijs alacribus me excipientibus, & me quidem auxilio Dei per omnia vestris votis respondente. Vel forsan hæc Apostoli sententia præsagium fuit Spiritus sancti, quod venturus illuc foret in catenis & vinculis, martyrium pro Christo perpessurus, quod pro summa ducebat benedictione Christi: ex qua post Romanis tā in gentes prouenere gratiæ, & sanctitatis culmi. Chry.

35. *Obsecro ergo vos fratres per Dominum Iesum Christum, & charitatem Spiritus sancti.)* Petit à Romanis orationis suffragia, quibus & ipse adiuuetur tanquam eorum Apostolus, qui in eorum commodum & salutem, illam sustinebat prouinciam: & primò inducit eos ad orandum ex amore fraternitatis dicens (*obsecro ergo vos fratres*,) obsecratio, est obtestatio per sacra, quæ ideirco duo sunt maxima ab eo posita: primum est (*per Dominum nostrum Iesum Christum*,) idest, per communem Dominum nostrum Iesum Christum, in quo omnes vnum sumus, & cuius legatione

tione ipse fungor, negotia gero, causamq; ago, pto qua factus homo non dubitauit & ipse mori. Alterum est diuinus amor, qui est charitas, vnde dicit *(et per Charitatē Spiritus sancti,)* idest, per syncerum amorem, quem ex Christi spiritu hausimus, quo vno teneremur vinculo, vnūq; essemus in Deo, sicuti & pater & filius vnum sunt. Non facit autem expressam mentionem patris, quoniam in filio & Spiritu sancto, inteligitur persona patris quorum ipse est origo.

36. *VT adiuuetis me, in orationibus pro me ad Deum.)* Scil. fusis, hæc Pauli petitio, vt quoniam præsens præsentibus Romanis nondum frui poterat, certè pijs eorum votis ac precibus ad Dominum effusis, eum in tantis rerum difficultatibus laborantem, ac pericli tantem, adiuuarent.

37. *VT liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa.)* Ecce primum quod volebat Apostolus per orationem impetrari sibi ab amicis fidelibus, nimirùm, vt diuina ope liberaretur ab incredulis quos habebat Iudæa, & Euāgelio Christi rebellibus, ne quid illorum malitia suæ prædicationis fructus impediretur.
Act.21. Odiebant Paulum & impugnabant illū increduli Iudæi, quia fiducialiter prædicabat cessationem legalium.

38. *ET obsequij mei oblatio, accepta fiat, in Hierusalem Sanctis.)* Ecce alterum pro quo fauorem orationis postulat, nempe, vt officium suum in reddenda pecunia, quo functurus erat in Hierusalem, nullo interpellante, esset gratum & acceptum Deo & sanctis, quibus eleemosinas deferebat: quæ dicebantur, *oblatio*, tam gentium, quàm Pauli: gentium quidem, quia illas mittebant pauperibus Hierusalem: Pauli verò, quia eius diligentia fuerunt collectæ, eius labore & obsequio allatæ, & traditæ: & tunc putabat Paulus acceptam fieri talem oblationem, si absq; aduersariorum impedimento, opportunè traderentur pauperibus, qui proinde simul cum ipso, gratias Deo agerent, pro tanto munere, tanta gentium charitate illis exhibito. Potest autem sic ordinari littera, videlicet, *(vt oblatio obsequij mei,)* idest, oblatio mea ista, quam administrate pergo *(sanctis in Hierusalem, fiat accepta,)* idest, placita Deo, dum summis ac diuinis laudibus accipitur à pauperibus, pro adeò eximia gentium erga illos charitate.

39. *VT veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, vt refrigerer vobiscum.)* Propter duo optabat Paulus in hoc negotio Hierosolimitano, omnia ex sententia sibi contingere, primò, vt aduentus eius ad Romanos esset illi lætus ac iucundus, ita Deo volente. Deinde, vt ipse post tot, tantosq; agones, aliquantisper refocillaretur apud ipsos. Et hoc est quod inquit, *(vt veniam ad vos cum gaudio,)* & ita venit, nam licet in compedibus & cum catena, vt ipse testatur dicens, propter spem Israel, catena hac *Act.27.* circundatus sum. Tamen hoc erat illi summum gaudium, cui nulla erat gloria nisi in cruce Domini. *(Per voluntatem Dei,)* ad hanc omnia referebat, extra cuius ordinem, nihil optabat, aut animo proponebat. Respondet hoc verbo exordij vbi ait, obsecrans si quomodo tandem aliquando, prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. *(Vt refrigerer vobiscum,)* idest, conspectu vestro, ac vestra consuetudine, ab æstu laborum, anfractuum, periculorum, & aduersitatum, quæ perpessus sum inter gentes. Et respondet verbo exordij vbi ait, *ad confirmandos vos*, idest, *simul consolari in vobis.* Refrigeratus ac refocillatus est Paulus, licet in carcere positus, & catenis circūligatus, videns gentes ad se ingredi iam ad fidem conuersas, quarum consuetudine fruens, mirum in modum lætabatur. Loquebantur enim omnes de Christo Iesu, qui Paulo erat viuere, & pro eo mori lucrum.

¶ Obserua hìc diligenter, quanti sit valoris *Oratio Christianorum*, præsertim si in Christi nomine congregantur, cum Paulus vas electionis, tot gratijs, tantisq; priuilegijs diuinitùs imbutus, &

ditatus, tanta cum obsecratione, à Romanis tunc in fide nouitijs eam expostulet. Et si militantium *Oratio* est tanti facienda, quanti erit illa triumphantium, qui cum Deo ardentissima sunt charitate coniuncti, & nos etiam ipsos eadem, maximè prosequuntur? Cum igitur in suorum oratione semper glorificetur Deus noster, ab illis petenda est, sed maximè à triumphantibus amicis Dei, quibus ipse Dominus proculdubio representat preces nostras. Contra quod perfidi Lutherani, suis persuadere contendunt.

40. *DEUS autem pacis sit cum omnibus vobis, Amen.)* Finis huius respondet principio & medio Epistolæ. Dixerat enim, *Gratia vobis & pax*, quæ est effectus gratiæ: *à Deo Patre nostro*, qui autor est vtriusq;. Deinde, *DEUS autem patientiæ, et solatij, det vobis idipsum sapere*, idest, animiorũ concordiam. Tertiò, *DEUS autem spei repleat vos omni gaudio*, quod scil, ex concordia certum est proficisci. Modò verò in calce Epistolæ, *DEUS*, inquit, *pacis, sit cum omnibus vobis*: in quo videtur ostendere, totum Epistolæ argumentum illuc tẽdere, vt eos in pace confirmet & corroboret, quæ, vt diximus, proprius effectus est gratiæ: & cum ipsa tãquam quædam prætiosa margarita, sit nobis à Christo in testamento relicta, est etiã irrefragabile testimonium fidei susceptæ, concordia fraterna. Vt igitur vndè cœperat finiret exhortationem Paulus, precatur vt Deus syncerae pacis, concordiæq; parens, autor, & tutor, sit cum omnibus illis, idest, apud eos maneat. In quo docet nos, quod vt longè refugit, ac resilit ab elatis, ac discordibus, ita mutuo consensu conciliatur, ac retinetur. (*Amen,)* idest, sic fiat, vt ego opto.

ARGVMENTVM CAPITIS DECIMI SEXTI.

Salutationibus, & cõmendationibus, magna parte se occupat. Circa finẽ verò, ab hæreticis, & schismaticis cauere eos admonet. Deniquè gratiarum actione Epistolam concludit.

CAPVT. XVI.

Commendo autem vobis Phœbẽ Sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est Cẽchreis, etc.

EXPLANATIO.

1. *COMMENDO autem vobis Phœben, sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est Cenchreis.)* Hæc Phœbis, vel Phœba, fuit quædam insignis mulier Corinthia, quæ Romam veniebat, cui dicũt Apostolum dedisse has litteras perferendas. Describit aũt eam primo quidem ex nomine vocans eam *Phœben*, idest, Lunam. Deinde, ex fidei religione, dicẽs, (*sororem nostram,)* omnes enim mulieres fideles, vocantur sorores, sicut & omnes viri fratres. Tertiò, ex officio pietatis dicens, *quæ est in ministerio*, idest, quæ modis omnibus inseruit (*Ecclesiæ,)* idest, congregationi fidelium, *quæ est Cenchreis*, idest, apud Cenchrenses. His dicta mulier seruiebat ac suppeditabat: sicut & de quibusdam mulieribus dicitur, quod ministrabant Christo de facultatibus suis. (*Cenchree,)* iuxta Gagneium, opidũ est in Troade, similiter & in Italia, sed hoc tamen loco, est portus & statio naualis

Mat. 12 *Luc. 8.* *Gagn.*

lis Corinthiorum. Commendat igitur his litteris Paulus, hanc fœminam Romanis: nam, iuxta D. Tho. licet esset Deo deuota, nō tamen erat tantæ autoritatis, vt cōmendatitijs litteris non egeret: sicut ipse dicit de seipso, Nūquid egemus, sicut quidam, commendatitijs litteris. *Tho.* *2.C.3.*

2. *VT eam suscipiatis in Domino, dignè sanctis.)* Rogat, *vt eam excipiant in Domino*, idest, propter amorem Dei, *(dignè sanctis,)* idest, pro dignitate sanctorum, & quemadmodum sanctos suscipere & tractare par est. Vel *(dignè sanctis,)* idest, vt decet à sanctis excipi mulierem, optimè de sanctis meritam.

3. *VT assistatis ei, in quocūq; negotio vestri indiguerit.)* Insuper & hoc rogat, *vt assistant*, idest, vt adsint *ei in quocunque negotio vestri, vel vobis indiguerit*, idest, vestrum desiderabit officium. Vtrūq; dicitur Latinè, indigeo tui, & indigeo te.

4. *Etenim ipsa quoq; astitit multis, & mihi ipsi.)* Ostendit meritū huius fœminæ, quare ei debebatur auxilium. Ac si diceret, par est quidem vt illi adsitis quandoquidem illa frequenter adfuit, cum, alijs sanctis quàmpluribus, tùm mihi etiam ipsi. Ex quo sumi potest argumentum, præcipuæ esse autoritatis fœmina hæc apud Cenchrenses, tùm, quia fauere poterat Christianis, tàm in domo, recipiendo illos, quàm extra domum suam iuuando illos apud iudices. Tùm etiam, quia Epistola hæc tanti pōderis, illi concredita est, vt ferret eam Romanis.

5. *Salutate Priscam & Aquilam.)* Iubet salutare suis verbis *Priscam*, quæ alibi ab eodem vocatur *Priscilla*, & eius maritum Aquilam pontici generis, Iudæum tamen professione: prænominauit autem vxorem, fortè, ob maiorem fidei deuotionem. Hi secundum Orig. & Chrysost. fuerūt duo ciues Corinthij, quorum hospitio exceptus est Paulus, dum Athenis veniret Corinthū. Erat quidem *Aquila*, eiusdem artis cū Paulo, putà, scœnofatoriæ, hoc est, cōsuendorum tabernaculorum: qua de causa dicitur ad illum diuertisse, cum applicaret Corinthum. Habitauit etiā aliquando Ephesi: ex quo loco salutem plurimam dicunt Corinthijs, in Epistola priori ad eos missa, vbi ait Paulus, Salutant vos in Domino multū, Aquila & Priscilla, cum domestica sua Ecclesia, apud quos & ego hospitor. *Orig.* *Chry.* *Act. 18.*

6. *Adiutores meos in Christo Iesu.)* Non quidem in prædicta arte mechanica, sed, *(in Christo Iesu,)* idest, in fide Christi prædicanda, mihi ob Iudæorū insidias periclitanti, sunt opitulati, ne scil, prædicatio Christi impediretur studio malorum. Erant enim fortè, personæ potentes, non modo facultatibus huius mundi, verùm & opere & sermone.

7. *QVI pro anima mea, suas ceruices supposuerunt.)* Adeò opitulati sunt Paulo periclitanti, vt pro tuenda vita ipsius, ipsi subierunt vitæ discrimen, quod significat, *ceruices ponere*, ceu caput Pauli, suo capite redimere volentes: quod est indiciū maximæ charitatis, iuxta illud, Maiorem hac charitatem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Hoc autem factum fuisse videtur Corinthi, vbi Paulus persecutionem est passus: quoniam hi duo qui tunc relegati à Roma per Claudium, habitabant Corinthi, apud quos & hospitabatur Paulus, eripuerūt illum à furore populi. Post verò cessante persecutione Claudij, reuersi sunt Romam, vbi erant eum Paulus hanc scripsit Epistolam. *Ioa. 15.* *Act. 18.*

8. *Quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ gentium.)* Quoniam vita Apostoli, non tàm sibi, quàm alijs necessaria erat, ideò ob merita horum illustrium Christianorum Priscillæ & Aquilæ, non solùm beatus Paulus illis gratias agit, verumetiam cum Paulo agunt easdem omnes Ecclesiæ gentium, propterea quod Apostoli seruati beneficium, ad omnes pertinere existimabant. *Phil. 1.*

¶ Obseruа, iuxta Epiphanium, quod à Christi passione ferè ducentis annis, sub Adriano Imp. Sixto Pontif. Maxi. 8. à Pe- *In lib. de mensuris & script. interpre.*

Petro, fuit alius Aquila, genere etiam Ponticus, secũdus interpres veteris testamenti, qui abnegato, cui crediderat, Euangelio, proselytus fuit & circũcisus Iudæus, & Christiani nominis accerrimus hostis, quem ideò Hieronimus, inter Iudaizantes Iudæos connumerat. *Hiero. in prolog.*

9. *ET domesticam Ecclesiam eorum.)* Non hos tantùm iubet salutare, sed vniuersam etiam eorum familiam, quam hîc *Ecclesiam* vocat, ob probatam fortè religionem, & celebrem inter Christianos sanctitatem. Habuerãt enim, vt ait Chrysost. biennio Paulum hospitio, à quo fuerunt satis edocti & bene instituti. Vnde sumitur argumentum, illos fuisse satis diuites, qui egentes Christianos poterant in domũ recipere suã, quam veluti collegium monitis instruerent, sapienterq; gubernarent. *Chry.*

10. *Salutate Epænetum dilectum mihi.)* Nomen cuiusdam Græci hic erat, quod Latinè interpretatum, dicitur *laudatus*, vel *laudabilis*, qui vtiq; ob laudatissimos mores, fuit suo nomine dignus, & beato Apostolo præcipuè charus.

11. *QVI est primitiuus Asiæ in Christo Iesu.)* Primus enim in tota Asia fuit ad fidem Christi conuersus, quod erat ei ad magnam dignitatem.

12. *Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis,)* idest, salutem dicite Mariæ meo nomine *(quæ in vobis,)* idest, inter vos, & pro Christi nomine *(multum laborauit,)* idest, non citra periculum & molestiam, multum officiorum in nos contulit. *Hæc Maria* fortè erat ciuis Romana, vel sicut Phœbe aliunde venisset Romam, vt inseruiret Christo, eratq; forsitan Paulo de facie nota.

13. *Salutate Andronicum, & Iuniam, cognatos & concaptiuos meos.)* Saluere etiam iubet hos duos, qui vt sanguinis cognatione, ita & captiuitatis societate, fuerunt Paulo aliquando iũcti. Iunias, nomen videtur esse viri, non mulieris, vt ex subsequentibus constat.

14. *QVI sunt nobiles in Apostolis.)* idest, inter Apostolos insignes: vnde Orig. coniecturam facit Orig. fuisse in numero. 72. Discipulorum, eminentes ornamentis veræ religionis. *Orig.*

15. *QVI & ante me fuerunt in Christo IESV.)* idest, hoc dignitatis titulo meipsum præcedũt, quod priores me, Christo sunt initiati. Nam si iure deferimus honorem, qui priores nati sunt à parentibus: quanto rectius deferetur ijs, qui prius renati sunt in Christo? Facit quidem hoc pro sententia Orig. quod hi duo fuerunt in tempore Christi, inter Discipulos, & adierũt Romam, vt Euangelico munere fungerentur. *Orig.*

16. *Salutate Ampliatum, dilectũ mihi in Domino.)* Hic raræ pietatis commẽdatione, charus erat beato Paulo: nam quanuis ei, sicuti alijs, nihil egregium videatur ascribere Paulus, tamen ex hoc ipso quod dilectus erat ei, laudabilis est valde, vt ait Orig. *(in Domino,)* idest, Dilectione Charitatis quæ est in Christo. *Orig.*

17. *Salutate Vrbanum adiutorem nostrũ in Christo IESV.)* idest, socium & adiutorem laborum meorum, in negotijs Euangelij Christi.

18. *ET Stachyn dilectum meum.)* Hic fortè consors erat Vrbani, beato Paulo magnopere charus, quod indicium est magnæ sanctitatis, ideò ambos eadem salutatione complexus est.

19. *Salutate Apellen probum in Christo.)* idest, approbatũ fortè per aliquas tribulationes, iuxta illud Iob, Probauit me sicut aurum quod per ignẽ trãsit. Sic iste Apelles multis afflictionibus pro Christo tolerandis, fortè exploratus, spectatusq;, & probatus fuit. *Iob. 23.*

Obserua hîc cum Chrysost, quod Apostolus neminem vocat Dominum, vel quid simile quod tantùm ad honoris titulum spectet, sed illa penitùs de singulis profert, quæ sunt virtutis. Hæc namq; eximia erat commendatio, maximè ab ore Pauli nescientis hominibus blandiri. *Chry.*

20. Sa-

20. *Salutate eos qui sunt ex Aristoboli domo.*) idest, quotquot ad *Aristoboli* familiam pertinent, salutate eos tãquam religionis tyrones. Hic autem Aristobolus, iuxta Ambr. congregator fidelium fuit, qui fortè tunc, vel mortuus erat, vel absens, ideò eum non salutat, sed tantùm eius domum veluti scholam fidei, & morum. *Amb.*

21. *Salutate Herodionem cognatũ meũ.*) Qui ex hoc ipso dicitur fuisse Iudæus, vt ait S. Th. *Tho.*

22. *Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo.*) idest, domesticos Narcissi, qui iuxta D. Tho. & Ambro. dicitur fuisse presbiter, & peregrinabatur per deserta loca, vt fideles Christi confortaret: vnde, quia tunc eum absentem nouerat esse Apostolus, non mandat eum salutari, sed familiam eius. *Amb.* *Tho.*

23. *QVI sunt in Domino.*) Idest, qui iam in Christo renati sunt, hos enim tantũ salutari mandat, cæteris verò infidelibus qui in domo eius erant, nec aue eis dici volebat, vt mandat beatus Euangelista Ioannes. *2. Ioa. 1.*

24. *Salutate Triphenam, & Thriphosam, quæ laborant in Domino.*) Idest, quæ studio suo, curaq; iuuant rem Euangelicam, ministrantes sanctis, quod Dominus sibi reputat fieri, inquiens, quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. *Mat. 25*

25. *SALVTATE Persidem charissimam meam.*) Idest, vnicè mihi dilectam, propter singularem eius deuotionem. Vnde sequitur.

26. *QVÆ multum laborauit in Domino.*) Idest, quæ multum sudoris impendit iuuando Christi Euãgelio: alios quidem exhortando, alijs verò ministrando: & etiam in paupertate, & alijs spiritualibus laboribus quos ipsa subijt *in Domino*, idest, pro nomine Domini.

27. *Salutate Rufum electum in Domino.*) Non de illa tantum electione inteligit generali, qua sunt omnes electi ante mundi constitutionem, sed significat virum pietate, ac religione eximium.

28. *ET matrem eius, & meam.*) Idest, quam mihi cum illo communem esse duco. Mira sanè Pauli humilitas, & istius fœminæ dignitas, quæ tanti viri mater ab eo ipso vocatur. *salutate*, inquit, *matrem eius*, scil. carne: *& meam*, scil. beneficio. Me enim aliquando maternis visceribus tractauit: ideò ego vt propriam matrem habeo, venerabiliterq; iubeo, vt filius salutari.

29. *Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermen, Patrobam, Hermam, & qui cum eis sunt fratres.*) Hos simul salutat, quia simul concorditer habitabant, vt ait D. Th. iuxta illud, Qui habitare facit vnius moris in domo *Hermam*, posteriori loco ab Hermas, quem putat Orig. fuisse autorem illius libelli qui inscribitur, Pastor. *Hermen*, verò priori loco, ab Hermes dicitur, quod est Mercurius. *Tho.* *Ps. 67.* *Orig.*

30. *Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & Sororem eius, & olimpiadem, & omnes, qui cum eis sunt, sanctos.*) Idest, qui in illorum viuunt contubernio, per fidem Christi sanctificatos, hos absq; titulo etiam iubet salutari, quia sola sanctitate, digni erant salutatione. *Iulia*, dicitur fuisse vxor, *Philologi*. Pro *Olympiade*, scribunt aliqui, *Olympam*, ab Olympas.

31. *Salutate inuicem in osculo sancto.*) Pro omnium pace & concordia, adiecit hoc verbum, ne scil. qui in hac epistola non sunt nominati, inuiderent nominatis: & qui nominati sunt, alios despicerent. Ideò iubet vt se inuicem salutent, *in osculo sancto*, idest, Christianis digno, quod & castum sit, & simulatione careat, sed veræ concordiæ non mendax sit argumentum. Est, enim & *osculum libidinosum*, de quo in Prouerb. dicitur, Aprehensum deosculatur iuuenem. Et est *osculum dolosum*, de quo ibidem meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula inimici. Et est, *osculum sanctum*, vt in hoc loco, quod est veræ concordiæ signum. *Prou. 7. & 27.*

Nam, *osculantes & osculum*, repræsentant sanctissimam Trinitatem, in qua est vera vnitas, summaq; concordia. *Tho.* Hinc, vt aiunt D.Th. & Orig. mos in *Orig.* Ecclesia inoleuit vt fideles inter missarum solemnia, inuicem dent oscula pacis: quod quidem olim ore proprio fiebat; nunc verò non nisi instrumento aliquo materiali, vel ligneo, vel argenteo, aut quouis alio simili, dempto ordine D. Bernardi, in quo adhuc iuxta antiquum morem, accedentes fratres ad Eucharistiam, deosculantur se mutuò, osculo oris sui.

32. *Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.*) Salutat eos ex parte, *omnium Ecclesiarum Christi*, idest, nomine & fide Christi congregatarum, dicens, *salutant vos &c.* Idest, ego Paulus in earum nomine vos saluto, tanquam earum Apostolus. Sed forsan de omnibus Ecclesijs à se perlustratis hoc affirmat, mentionem habentibus Romanorum, precantibusq; Apostolum vt ad eos scribens, illis omnium nomine salutem diceret. Et sic erit sensus, *salutant vos omnes Ecclesiæ Christi*, quarum ego noui animum ergà vos propensissimum.

33. *ROGO autem vos fratres.*) Suauitate verborum exhortatur illos, non enim ait, præcipio tanquam Dominus vel magister, sed rogo vos fratres, ego frater vester, æqualis vobiscum.

34. *VT obseruetis.*) *Obseruare*, in hoc *Tho.* loco, iuxta D.Th. nihil aliud est, quàm diligenter considerare: & potest fieri tribus de causis vel ad nocendum alicui, vel ad immitandum bonum, vel ad cauendum malum, quod hic precando admonet Paulus: Erant enim quidam ad fidem conuersi, qui prædicabant legalia esse obseruanda, ex quo sectæ & dissensiones sequebantur in Ecclesia, dum quidam eorum erroribus adhærerent, alij verò in vera fide persisterent: Sequebantur insuper offendicula & scandala, dum quidam alios iudicabant, alij verò alios spernebant; Hoc est ergo quod rogat obseruandum dicens, (*vt obseruetis,*) idest, summa cū diligentia, & appertis oculis consideretis, (*eos qui dissensiones & offendicula faciunt,*) idest, serunt inter vos, (*præter doctrinam quam accepistis,*) idest, conantes vos in aliud genus doctrinæ inducere, præter id quod iam accepistis à veris Christi Apostolis, ac studentes Iudaismum cum Christianismo miscere.

35. *ET declinate ab illis.*) Non ait, patienter ferte tolerateq; illos, neque docete aut informate, sed, *declinate ab illis.* Quasi dicat, agnoscite illos, vt agnitos vitetis, quandiù enim apparentia vlla est & probabilitas, quod hæreticus, schismaticus, vel seditiosus, cæteriq; in bonum publicum pestilentes homines, ignorantia laborant, salutare est & charitatis officium, illos blandè ferre, veritatisq; admonere, quoniam ignorantia medicabile est vitium. At verò vbi primò constat proteruia iam, studioq;, & animositate hærere suis sectis, statim declinandi sunt, iuxta illud, Hæreticum hominem post primam & secundam correptionem deuita. *Tit.* 3. *Et, subtrahatis vos ab omni fratre inordinatè ambulante.* *2.Th.* 3. Declinandi ergo sunt, vel certè extirpandi, de medioq; tollendi, ne quorum salus membrorum deplorata est, eorum contagio reliquum inficiat corpus.

36. *Huiusmodi enim Christo Domino non seruiunt, sed suo ventri.*) Assignat rationem quare vitandi sunt huiusmodi seductores, quoniam, (*Christo Domino non seruiunt,*) non enim syncerè docent quod rectum est, nec purè aguṅt Christi negotium, (*sed suo ventri,*) suisq; cupiditatibus seruiunt. Corporalia omnia, ac temporalia inteligit nomine ventris, quo significatur corporea hæc vita temporalis. Prædicabant isti, non quidem propter gloriam Christi, sed propter quæstum, vt suum ventrem implerent. Quæ etiam ratione Philippensibus ait ventrem esse pro Deo. *Phil.* 3. Et de Cretensibus ad Titum iactauit illud *Tit.* 1. Epimenidis, Cretenses malæ bestiæ, ventres pigri. Et ipse etiam Saluator aduersus huiusmodi, sic loquitur, qui *Luc.* 20. amant

amant salutationes in foro, & primas cathedras, & primos accubitus, qui & deuorant domos viduarum.

37. *ET per dulces sermones & benedictiones, seducunt corda innocentium.)* Ars seductorum, hæc est, nimirùm, blādis sermonibus, & suauibus, magis quā salutaribus dictis, seducere animos simplicium, quibus facilè imponunt simulatæ pietatis prætextu. *Per dulces sermones*, loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. *Psal.* *Et per benedictiones*, quibus scil. benedicunt, & adulantur illis qui eos sequuntur, quasi lupi rapaces sub ouina *Mat.* pelle, *seducunt populum*, iuxta illud, Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi *Isa.3.* te decipiunt. Et tales benedictiones execrabiles sunt coram Deo. Vnde ait per Prophetam, maledicam benedictionibus vestris. *Mal.2.*

38. *Vestra enim obedientia, in omni loco diuulgata est.)* Hæc est secunda ratio prædictæ admonitionis, quæ sumitur ex conditione Romanorum facilè se exhibentium ad sequendum bonum & malum. Cōmendat itaq; eos primò de facilitate ad bonum dicens, *(vestra enim obedientia,)* qua scil. tam promptè & synceriter vos subditis fidei, & Euangelio, *(in omni loco,)* idest, passim, & vbique locorum fama volante dispergitur ad vestri cōmendationem. In quo innuit, Romanis magis cauendum esse, ne illorum bono nomini, impostores illi maculam inferant. Nam propter dominium quod Romani tūc obtinebāt super alias nationes, quod ab illis fiebat, de facili diuulgabatur ad alios. Vnde, quod in prohemio dixit de fide, dicit hic de obedientia.

39. *GAVDEO igitur in vobis.)* Quemadmodum in prohemio pro fide Romanorum annūtiata in vniuerso mundo gratias agit, ita hic de obedientia eorūdē vbiq; diuulgata gaudet in illis, tam promptè obtemperantibus Euangelio. Primus enim ad pietatem gradus est, obtemperare.

40. *SED volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.)* Reddit illos cautos contra malum: nam quanuis simplicitas laudanda est, sed tamen quoniā suspitionem nescit, sæpe obnoxia est imposturæ: ideò etiam atque etiam circunspiciendum cui obtemperatur. Et hoc est quod dicit *(sed volo vos sapientes,)* idest, oculatos *(esse in bono,)* idest, ad ea sectanda quæ bona sunt, & vitanda quæ pietatis synceritatem vitiant. *(Et simplices in malo,)* ne scil, per aliquam simplicitatem declinetis ad malum, vt talis sit vobis simplicitas, quod nemini noceatis, aut ne quem circumueniatis. Ideò enim iubet nos Dominus, prudentes esse sicut serpentes, *Mat.10* & simplices sicut columbæ. Quo enim prudentia, vbi cum simplicitate colūbina coniungitur, prætiosior est: eo est pernitiosior, si adiungitur, malignitati serpentis. Vnde malignus spiritus, quo nos in terram prosterneret, callidi serpentis induit formam. Paraclytus autem Spiritus sanctus, qui nos prostratos leuauit, restituens in gratiam, sub effigie apparuit simplicis columbæ: dimissa ergo malignitate serpentis, astutia eius cum simplicitate columbina benè componitur, ad perfectionē Christianorum: nam oportet eos cautos ac prudentes esse in bono. Simplices verò ac rudes ad malum, quasi nesciētes malè agere. Cuius contrarium de alijs per Prophetam dicitur, Sapientes sunt vt faciant mala, benè autem facere nesciunt. *Hier.4.*

41. *DEVS autem pacis, conterat Sathanam sub pedibus vestris velociter.)* Promittit Romanis auxilium Dei contra huiusmodi deceptores quos appellat *Sathan*. Non enim dæmonem tantùm, sed omnem aduersarium significat vox Hebræa *Sathan*. Vnde Christus Dominus Petro, Vade, inquit, retro me Sathanas. Aduersabantur Euāgelio Christi, prædicti deceptores, per quos Sathanas, idest, diabolus conabatur salutem mortaliū impedire, dum alij persecutionibus impetebant, alij falso religionis prætextu, à Christo alienabant, & ad Mosen pelliciebant. Aduersus

uersus hos promittit Paulus fauorem cœli: nam licet verbum *(conterat,)* sit optantis, est etiam, iuxta Theophilatũ, & prædicentis futurum: & sic per modum prophetiæ, vim habet & indicatiui futuri. Quo verbo cõfortat eos Paulus, & inducit ad perseuerãdum, quasi eorũ sanctis conatibus deesse non possit Deus, quo propugnatore, nihil est formidandum. Inquit ergo *(Deus autẽ pacis,)* scil, actor, qui dissensiones odit, quas isti faciũt, is scil, vt potentior *(cõterat)* pro conteret, cõminuetq; *(Sathanam)* oppugnatorem *(sub pedibus vestris,)* victum & prostratũ subijciet scil, sua virtute, idq; *(velociter,)* scil, in aduentu meo. Benè quidem poterat hoc absque iactantia promittere diuinus Apostolus, propter virtutem sibi, cæterisq; Apostolis à Christo domino collatam, calcandi scil, super serpentes, & scorpiones, & omnem virtutem inimici. Sic etiam prædictum fuerat olim per Prophetã dicentem, Calcabitis impios, eum fuerint sicut cinis sub planta pedum vestrorum. Quo autem appertius omnia referat in gloriam Dei, non dicit, conteram, nec contereris, sed *Deus conteret.*

Theop. *Luc. 10.* *Mal. vl.*

42. *GRATIA Domini nostri IESV CHRISTI vobiscum.)* Orat pro Romanis, qua oratione penetrat cœlos sanctissimus Paulus. Est enim tam breuis, quàm deuota, quin etiam & necessaria in omni opere Christiano. Quidquid enim ad nostram salutem pertinet, per gratiam id Christi mediatoris nostri perficitur. Ait igitur *(gratia,)* idest, fauor *(Domini nostri IESV Christi vobiscum,)* vel, vobis in datiuo, scil, adsit, vel aspiret, quæ sufficit ad vos tuendos, iuxta illud Domini Saluatoris ad Paulum, Sufficit tibi gratia mea.

2. Cor. 12.

43. *Salutat vos Timotheus adiutor meus.)* Salutat Romanos quorundam nomine, qui in negotio Euangelico erant ei socij: & primo loco constituit Timoteum consortem laborum Pauli, vt ait Ambros. & inclytum eius discipulum. Fuit Thimoteus, Derbæus natione, patre Gentili natus, matre verò Iudæa, qua ratione fuit à Paulo circũcisus ad sedandum Iudæorum tumultum. *(Salutat,* inquit, *vos)* ò Romani *(Thimoteus)* Derbensis, *(adiutor meus,)* idest, in Euangelij prædicandi munere collega meus.

Amb. *Act. 16.*

44. *ET Lucius, & Iasson, & Sosipater, cognati mei.)* Hi erant Iudæi, & ideò vocat eos cognatos. Vel forsan cognatio hæc, ex baptismo contracta est. Nam licet, vt ipse ait, non fuerit missus baptizare, sed Euangelizare, baptizabat tamen nonnullos. Lucius hic, iuxta suspitionem Orig. fuit beatus Lucas Euangelista, de quo ad Colossenses, salutat, inquit, vos Lucas Medicus charissimus. Iasson autem dicitur fuisse Ciprius genere, antiquus discipulus, qui Thessalonicæ sese pro Paulo & Sylla, obiecit populari furori. Sosipater, fuit Pyrri filius Beroẽsis, vt cõstat ex Actis Apost.

1. Cor. *Col. 4.* *Act. 17* *Act. 20.*

45. *Saluto vos ego Tertius, qui scripsi Epistolam hanc in Domino.)* Tertius, non ordinis nomen sed viri, vt ait Ambr. nam sicut apud Romanos, prænomina erant & nomina, Quintus, & Sextus, ita & hic amanuẽsis Pauli, appellatur *Tertius.* Vtebatur enim Paulus inscribendis Epistolis, aliquando manu propria, aliquando aliena, qua hanc scripsit Epistolam. Fuit autem antiquus mos amanuensium, vt aiunt quidam, de facultate patroni, proprio nomine salutem dicere. Iuxta hunc igitur morem inquit, *(saluto vos ego Tertius,)* nomine, *(qui Epistolam)* hanc, dictãte Paulo, *(scripsi,)* characteribus *(in Domino,)* idest, in nomine Domini. Studio enim pietatis hic Tertius, scriptoris operam cõmodauit beato Paulo, hanc Epistolam dictanti.

Amb.

46. *Salutat vos Caius hospes meus.)* Hic fuit vnus inter paucos, quibus Paulus administrauit baptismũ, apud quẽ tunc diuersabatur Corinthi, vbi Epistola hæc scripta fuit.

47. *ET vniuersæ Ecclesiæ.)* Refertur ad hospes, scil, meus, & *vniuersæ Ecclesiæ hospes.* Quia non solùm beato Paulo, verumetiam vniuersæ congregationi credeu-

credentium, Caius iste benignum præbebat hospitium cum erat opus. Atq; adeò dignus est habitus, vt beatus Euangelista Ioan. ad eum scriberet tertiam canonicam, quæ ferè tota versatur circa commendationem & laudem charitatis, ac pietatis huius illustrissimi Christiani.

48. *Salutat vos Erastus, Arcarius ciuitatis.*) Publico ærario præfectus, dicitur *Arcarius*, qui scil, custodiebat arcā communem, idest, communes redditus ciuitatis. Vel, quod idem est, significat dispensatorem, & quæstorem, qui vniuersam domus curam habet: & quāuis taceat cuius ciuitatis, videtur fuisse Arcarius siue quæstor Corinthij. Hic igitur *Erastus* Corinthiorū vrbis quæstor ærarius, salutat Romanos. Facit autem mentionem dignitatis istius, vt doceat quod Ecclesia Christi abinitio semper habuerit secum personas illustres, ex quibus nonnihil accipit splendoris. Qua etiam ratione in Actibus Apostolorum fit mentio de Cornelio
Act. Centurione. Et in ea quam scripsit ad
Philip. Philippenses, de Christianis qui de domo Cæsaris erant.

49. *ET Quartus frater.*) Hic fuit alius fidelis cui nomen erat *Quartus*, & est penultimus huius Epistolæ salutantium Romanis. *Vltimus est ipsemet Paulus*, cuius salutatio est quæ subsequitur.

50. *GRATIA Domini nostri IESV CHRISTI, cum omnibus vobis, Amen.*) Pulchra ac dulcis salutatio, (*gratia Domini nostri IESV Christi,*) quæ mater omnium bonorum est, (*cum omnibus vobis.*) scil, sit, vel omnibus vobis semper adsit, (*Amen,*) idest, fiat, est enim verbum optantis, ac si ita diceret, vota mea circa salutem vestram, rata, firmaq; faxit Deus.

51. *EI autem qui potens est vos confirmare iuxta Euangelium meum, & prædicationem IESV Christi.*) Concludit Epistolam cum gratiarum actione, vt vnde fundamentum iecerat, inde etiam fastigiū illi imponat. In exordio enim dixit, primum quidem gratias ago Deo meo, hic verò ait (*ei autem,*) scil, Deo vni in Trinitate (*qui potens est,*) citra nostram operam, per gratiam suam, (*vos confirmare,*) idest, stabilire, in isto scil, vitæ instituto quod accepistis (*iuxta Euangelium meum,*) idest, mihi cōmissum, (*& prædicationem IESV Christi,*) idest, de Iesu Christo. Appositio est & declaratio prioris, quasi diceret Euangelium meum, quo scil, prædico Iesum Christum.

52. *Secundum reuelationem mysterij.*) Idest, secreti redemptionis Filij DEI incarnati, & reuelati Paulo & Apostolis, & per ipsos vniuerso mundo. Vnde cum dixisset, *secundum Euangelium meū, & prædicationem Iesu Christi,* statim addit, *secundum reuelationem mysterij*, quoniam arcanum hoc nisi per reuelationem sciri non potuit, & sic cognitum est ab Apostolis, iuxta illud, Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suū. *1.C.2.*

53. *Temporibus æternis taciti.*) idest, quàmpluribus retrò seculis celati. Æternitas enim pro nimia duratione etiā sumitur, iuxta illud Psalm. Illuminans *Psal.* tu mirabiliter à montibus æternis. Sed qui non esset celatum arcanum hoc cū adhuc erat in pectore patris, per Isaiā *Isai.24.* Prophetam dicentis, secretum meum mihi, secretum meum mihi. At verò, paucis amicis subindicatum est, tam ex gentilitate, quàm ex Iudaismo, Patriarchis & Prophetis & alijs, sed nō ita apperte & manifestè sicut nunc tempore gratiæ: nam vnigenitus qui est in *Ioa.1.* sinu Patris, ipse enarrauit.

54. *QVOD nunc patefactum est per scripturas Prophetarum*) idest, per oracula priscorum Prophetarum, prolatū, & appertum est, Euangelio coruscante. Nam luce Euangelij, patenter intelectæ sunt scripturæ veteris testamenti, de omnibus quæ ad opus redemptionis pertinent, Christo & eius Apostolis declarantibus. Ordinatione & iussu Dei ita factum est, qui, vt ait D.Tho. *Tho.* æterno proposito, ea quæ vult, temporaliter facit. Ideò dicit.

55. Se-

55. *Secundum præceptum æterni Dei.*) idest, Patris mittentis filiū, constitutū ab eo Regem super Sion montem sanctum eius, prædicantem præceptum eius, & filij eius IESV Christi Domini nostri, qui sicut misit eum Pater, misit ipse Apostolos & Discipulos, quibus prædicandi munus, & efferendi secreti negotium delegauit, dicens, Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.

Ps. 2.

Mar. vl.

56. *AD obeditionem fidei.*) Duo sunt ad salutem necessaria, nempè, *fides & obedientia*. Et ad hæc duo tendebat omnis Apostolica prædicatio. Docete, inquit, omnes gentes baptizantes eos, *ecce prædicatio*. Qui crediderit, *ecce fides*. Et baptizatus fuerit, *ecce obedientia*. Saluus erit, *ecce salus*. Vnum sine altero non sufficit ad salutem: nihil prodest fides sine obedientia, & econuerso. Non enim sat est credere nisi baptizatus fueris: nec baptizari, nisi credas.

57. *IN cunctis gentibus cogniti.*) Idest, prouulgati iam apud omnes gentes. Refertur ad mysterium, siue arcanum religionis Euangelicæ, per quam & abrogatus est omnis dæmonum cultus, ac Mosaicæ legis ceremoniæ cessauerunt. Ante cuius prouulgationem neminem obligabat, ita vt non credendo, quis peccaret peccato infidelitatis. Nam si non venissem, inquit Dominus, & locutus eis, per me, scil. & per meos, non fuissem, peccatum non haberent, scil. infidelitatis. Iam verò post tam sufficientem prouulgationem, à Christo & eius Apostolis factam, & ab Ecclesia fit quotidiè, nemò excusatur à non credendo, & obediendo.

58. *SOLI sapienti Deo.*) Verba Pauli ferè in omnibus suis Epistolis, quasi quædam catena se habent, ita vt sequens verbum anexum sit præcedenti, sicut in hoc loco. Cum enim de obedientia fidei mentionem fecit, statim subiungit cui obediendum, nempè, *soli Sapienti Deo*. Hoc est, Deo, qui solus est verè sapiens per essentiam, vnusquisq; sese debet submittere. Penes quod notatur error credentium insipientibus, & non Deo, qui solus est verè sapiens: mendacibus, & non Deo, qui solus est verax, imò ipsa veritas. Iniquis, & non Deo, qui solus est bonus & odit iniquitatem. Propterea meritò ipse conqueritur de hoc, apud Ioannem inquiens, si veritatem dico, quare non creditis mihi? *Ioa. 8.*

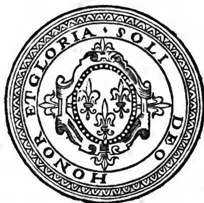
59. *PER IESVM CHRISTVM.*) Subaudi gratias agimus vel agite, et scil. supra posito, nempè, *Deo æterno & sapienti, per Iesum Christum*, dilectum suū, per quem omnia accipit & dat, & nisi per ipsum nihil vult dare nec accipere. Christus igitur est via petendi & accipiendi, dandi & postulandi tam à Deo, quàm ab hominibus, quibus per Iesum Christum, nihil negare debent homines, sicut & pater ipsius nihil negat petentibus per ipsum, teste ipso qui ait, amen dico vobis, quid quid petieritis patrem in nomine meo dabit vobis. *Ioa.*

60. *CVI honor & gloria.*) Idest, Christo Domino est, *honor & gloria*, cui post suam à mortuis resurrectionem, data est omnis potestas in cœlo & in terra. Merito enim suæ eximiæ humilitatis & obedientiæ datum est illi nomen super omne nomen, vt in nomine IESV omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum. Potest etiam, iuxta D. Th. sic ordinari littera, *ei*, scil. *soli sapienti DEO, sit gloria per Iesum Christum*, qui Deum glorificauit: illaq; est vera gloria grata & accepta, quæ est per Iesum Christum, vt dictum est. *Cui*, scil. Christo, est, *honor & gloria*, tanquam Deo & Redemptori. *Tho.* *Ioa. 17.*

61. *IN secula seculorum, Amen.*) Est Christus Dominus rex, non quidem temporalis, aut mortalis, quales sunt omnes reges terræ, sed rex omnium seculorum, idest, æternus & immortalis, & ideò gloria eius, gloria est æterna. Cui & ego licet indignissimus, cum dignissi-

dignissimo Paulo, Summas gratias ago, qui me ad optatum finem huius Epistolæ peruenire cõcessit. Precorq; ipsum cœlestem regem, vt hic meus tenuis labor sit semper pro sua gloria,& pro vtilitate Ecclesiæ suæ. Cuius iudicio quæ in his Commentarijs scripta sunt, libenter relinquimus examinanda, & emendanda.

¶ FINIS.

VLYSSIPONÆ,
EX OFFICINA ANTONII RIBERO
CATHOLICÆ MAIESTATIS TYPOGRAPHI.
1583.
¶ EXPENSIS DOCTORIS. F. GVNDISALVI DE LA CERDA, HVIVS OPERIS AVTORIS.

INDEX COMMENTARIORVM F. GVNDISALVI DE LA CERDA IN EPISTOLAM. D. PAVLI, AD ROMANOS.

A.

B.

FINIS INDICIS.

